

Kiøbenhavnske
Efferrefninger
om
Ierde Sager
for
Aar 1773.

Med tvende Register.

Andet Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Brødrene J. C. og G. C. Berling,
boende i Piilestrædet.

Forsøg

til

En nye Oversættelse

af

Ovids tredie Hestinde-Brev
fra Briseis til Achilles,
udarbejdet

af

L. S.

Argumentum.

Postquam Græci Phrygiam attigerunt, Urbes Trojæ finitimas, præcipueq; Lesbo oppositas, hostiliter aggressi populari cæperunt: inter quos Achilles, Pelei & Thetidis filius, utramq; Ciliciam & Thebanam & Lyrnesiam invasit. Expugnato inde Lyrnesio oppido, duas egregia forma virgines abduxit, *Astyomen*, Chryseida Sacerdotis Sinthei Apollinis filiam, & *Hippodamiam*. Briseida natam, qvæ postea a paternis nominibus cognomi atæ fuerunt. Chryseida Achilles Agamemnoni concessit, Briseide sibi reservata. Cum deinde vero Agamemnon Deorum Jussu Patri restitueret suo Chryseida, ipse Achilli Briseida per Vim & sui mam Contentionem abstulit. Qvam ob rem effervescens Achilles abstinuit sese aliquando a pugnando: adeo ut nullius precibus ad Arma contra Trojanos sumenda moveri potuerit: nec postea Briseida recipere suani voluerit, qvamvis eam maximis cum donis Agamemnon esset remissurus. Briseis ergo hanc ad eum Epistolam mitrit, qva nimiam ejus iracundiam accusat, iogitans, ut adversus Trojanos Arma capiat, cum sese prius ab Agamemnone ultro oblatam receperit.

Quam legis, a rapta Briseide littera venit,
Vix bene barbaricā Græca notata manu.

Quascunq; aspicies, lacrymæ fecere, litoras;
Sed tamen & lacrymæ pondera vocis habent.

S. Si mihi pauca queri de te dominoq; viroq; ve
Fas est; de Domino pâuca viroq; queiar.

Non, ego poscenti qvod sum cito tradita Regi,

Culpa tua est: qvamvis hoc qvoq; culpa tua est,

Nam simul Euribates me Talthybiusq; vocarunt,

10. Eurybati data sum Talthybioq; comes.

Alter in Alterius jaçantes lumina vultum,

Qværehant taciti, noster ubi esset amor.

Differri potui: pœnæ mora grata fuisset.

Hei mihi! discedens oscula nulla dedi,

Indhold.

Gesterat Grekerne vare komne til Phrygien, toge de saa for at erobre og udplyndre de Stæder, som laae nær ved Troja, i seer dem, som laae lige over for Esbos. Achilles faldt da ind i Egiyen, erebrede den Stad Lern s, og bortførte deraf som Fanger meget smukke Domfruer, nemlig synome en Doiter af Chryses, som var Apollo's Præst, og hvilken var en Dotter af Briseis, hvilket begge blevne faldte efter deres Fædres Mødre, den ene Chryseis og den anden Briseis. Achilles overlod den første til Agamemnon, da beholdt Briseis for sig selv. Men da Agamemnon maaatte fiden, efter Gudernes Besaling, levere Chryseis tilbage til hendes Fader igen, tog han Briseis med Magt fra Achilles. Derever blev denne saa forbittret, at han hverken kunde overtales til meer at gribe til Vaaben imod Trojanerne, ey heller vilde modtage Bris is igen, skjent Kongen vilde have sendt hende tilbage med rige Foreringer til ham. Dersor skriver Briseis ham dette Brev til, hvor i hun bebreder ham hans Vredagtighed, og beder, at han igen vil modtage hende og gribe til Vaaben mod Trojanerne.

Det Brev dig Briseis, man dig fratog, tilskriver,
Paa Græsk, men næppe godt med en barbarisk Haand.
Min Graad forvoldet har hvad Klakker vaer du bliver:
Men Graad i Sted for Ord dog ogsaa gielde kand.
S. Hvis over Herre jeg og Mand maa lidet klage;
Jeg over begge lidt vel og at klage har.
Paa Kongens Fordring mig saa strax at overdrage,
Det var vel ey din Skyld, dog nogen Skyld det var.
Talthyb og Eurybat i Kongens Navn mig kaldte:
10. Paa første Vink Talthyb og Eurybat mig har.
De til hinanden laae og i Forundring faldte.
Og tauze spurgte, hvor vor Kærlighed vel var.
Hvi dog saasnart? Ophold minn Straes Trost var bleven.
Ach! Jeg end ey et Rys af dig til Assfeed sit!

15. At lacrymas sine fine dedi, rupique capillos.

Infelix iterum sum mihi visa capi.

Sæpe ego decepto volui custode reverti:

Sed me, qui timidam prenderet, hostis erat.

Si progressa forem, caperem ne forte, timebam,

20. Qvamlibet ad Priami munus itura nurum.

Sed data sim, qvia danda fui: tot noctibus absim,

Nec repetor: cessas, iraque lenta tua est.

Ipse Menoetiades tunc, cum tradebar, in aurem,

Quid fles? hic parvo tempore, dixit, eris.

25. Nec repetisse, parum est: pugnas, ne reddar, Achille.

I nunc, & cupidi nomen Amantis habe!

Venerunt ad te Telamone & Amyntore nati;

Ille gradu propior sangvinis, ille comes;

Laerataque satus; per quos comitata redirem.

30. Auxerunt blandæ grandia dona preces.

Viginti fulvos operoso ex ære lebetas,

Et tripodas septem pondere & arte pares.

Addita sunt illis auri bis quinque talenta;

Bis sex assueti vincere semper equi:

35. Qvodque supervacuum, forma præstante puellæ

Lesbides, eversa corpora capta domo:

Cumque tot his (sed non opus est tibi Conjuge) Conjuræ

Ex Agamemnoniis una puella tribus.

Si tibi ab Atrida pretio redimenda fuissim,

40. Qvæ dare debueras, accipere illa negas?

Qvæ merui culpa fieri tibi vilis, Achille?

Qvo levis a nobis tam citè fugit animor?

An miseris tristis fortuna tenaciter urget?

Nec venit inceptis mollior aura meis?

45. Diruta marte tuo Lyrnesia moenia vidi:

Et fueram patriæ pars ego magna meæ.

15. Men jeg har stedse grædt og mig i Haaret reven.
Mig syntes, anden Gang jeg Stakkel fangen gif.
Jeg ofte var til Sinds min Vogter at bedrage
Og vende om igien: men om jeg vilde gaae,
Jeg frugted, Fienden mig maaſkee da kan optage
20. Og jeg ved Priams hof Slavinde tiene maae.
Sat, at endog med Magt jeg dig astvungen bliver;
Saa mange Nætter jeg dog borte fra dig er,
Og fordres ey igien: men Tiden du bortedriver,
Og paa din Brede man ey noget Ende seer.
25. Patrokel mig dog har, da han mig overgiver,
J Dret sagt, Tie stil! du snart skal være her.
Ey nok, jeg fordres ey; at jeg ey given bliver,
Du selv modstaer. Gaae nu! og Navn af Elſter bær!
Ahaſ, din Slægt, Ulyſſ, og Phoenix din Ledsager
30. Kom til dig, bad, og mig tilbed at give fri.
De rige Gaver og desuden med sig tager,
Lysrode Kædeler af Kobber, to Gang ti;
Trefodder syv af Kunſt og Vægt hinanden lige,
Med ti Talenter Guld, ſex rafte Heste-Spand;
35. Og, hvilke man med Ret til Overslod kan ſige,
Saa mange ſkionne Mær, du vil, fra Lesbo Land,
Du selv erobret har; og een til Gemahlinde,
Af Kongens Døtre, ſom du dog ey nødig har.
Vil du ey tage, hvad du maatte billigt finde
40. At give, hvis jeg og derfor at løſe var?
Siig dog, Achill, hvad Skyld mig din Foragt paadrager?
Hvor ſloſ din Elſkov hen fra mig af latte Sind?
Mon og Ulykken en elændig altid plager?
- Og mon mit Skib ſkal ey ſaae m'e gunſtig Wind?
45. Ved dine Vaaben jeg ſelv ſaae Lyrnes nedreven:
Jeg af min Fødebye en vigtig Deel og var:

- Vidi confortes pariter generisqve necisqve,
 Tres cecidisse: tribus, qvæ mihi, mater erat.
 Vidi, quantus erat, fusum tellure cruenta,
50. Pectora jastantem sanguinolenta virum.
 Tot tamen amissis te compensavimus unum:
 Tu dominus, tu vir, tu mihi frater eras,
 Tu mihi, juratus per numina matris aquofæ,
 Utile dicebas ipse fuisse capi.
- 55.** Scilicet, ut, quamvis veniam dotata, repellas,
 Et tecum fugias, qvæ tibi dentur, opes.
 Quin etiam fama est, cum craftina fulserit Eos,
 Te dare nimbiferis linea vela notis.
 Qvod scelus ut pavidas miseræ mihi contigit aures,
60. Sangvinis atque animi pectus inane fuit.
 Ibis! & o miseram cui me, violente, relinqves?
 Qvis mihi desertæ mite levare erit?
 Devorer ante, precor, subito telluris hiatu,
 Aut rutilo missi fulminis igne cremer;
- 65.** Quam sine me Phthiis canescant æqvora remis,
 Et videam puppes ire relicta tuas!
 Si tibi jam reditusqve placent, patriique Penates,
 Non ego sum classi Sarcina magna tuæ.
 Viatorem captiva seqvar, non nupta maritum:
70. Est mihi, qvæ lanas molliat, apta manus.
 Inter Achaiadas longe pulcherrima matres
 In thalamos conjux ibit (eatqve) tuos;
 Digna nurus Socero, Jovis Æginæqve Nepote,
 Cuique Senex Nereus proficer esse velit.
- 75.** Nos humiles famulæqve tuis data pensa trahemus:
 Et minuent plenas stamina nostra colos.
 Exagit ne me tantum tua deprecor uxor,
 Qvæ mihi nescio quo non erit æqua medo.

Jeg saae det Mord, du paa tre Brodre har bedrevsen,
 Med hvilke trenende jeg og fælleds Moder har:
 Jeg saae min Mand, saa lang han var, til Jorden falde,
 50. Og vœltes i sit Bled: Du den alene var,
 Jeg for saa manges Tab min Giengiald kunde falde:
 I dig alene jeg Mand, Broder, Herre har.
 Du ved din Moder svor, og lod dig med forsyde,
 Det var mit eget Gavn, jeg sangen blev af dig:
 55. Maaskee, for mig med samt min Medgift at forsyde,
 Og for at tee Foragt mod Gaverne og mig.
 Ja næste Morgen du, som man af Nygtet hører,
 Vil seyle bort, om Vejr og Wind end var imod.
 Mig det Forrædderie knap kommen var for Ører,
 60. For mig med eet forgik al Hiertets Mod og Blod;
 Du seyle bort! Tyran! Til hvem mig overdrage?
 Naar du mig har forladt, hvem skal da troste mig?
 For gabe Jorden og mig i sit Svalg indtage;
 For Jupiters Lynild mig dræbe pludselig;
 65. End du skal uden mig med Folk og Skibe drage
 Herfra, og jeg af dig forladt her skulde gaae!
 Hvis Nejse dog, og Huus og Hiem dig nu behage,
 Da sunker en dit Skib, fordi jeg er derpaa.
 Som Herre dig, en Mand, som Fange jeg, en Kone,
 70. Vil følge: Hør og Uld min Haand at handle veed.
 Med dig skal gaae til Sengs den smukkest Matrone
 I Grækenland; (Hun gaae! det hellere jeg leed.)
 En Kone som din Slegt og høye Byrd er værdig,
 Til hvilken Guder selv Old-Svogre være vil.
 75. Vi stakkels Piger skal paa Pinde hver staae færdig,
 Med fuld Tæn, Nok og Væv, hvad hun os sætter til.
 Kun det jeg beder, hun mig en maa slaae ug flide:
 Stort Haab om hendes Gunst for mig ses ikke har.

- Neve meos coram scindi patiare capillos.
80. Et leviter dicas: Hæc quoque nostra fuit.
Vel patiare licet; dum ne contemta relinquer.
Hic mihi va miseræ concutit ossa metus.
Quid tamen exspectas? Agamennona poenitet ira,
Et jacet ante tuos Græcia moesta pedes.
85. Vince animos iramque tuam, qui cætera vincis!
Quid lacerat Danaas impiger Hector opes?
Arme cape, Æacida, sed me tamen ante recepta:
Et preme turbatos Marte favente viros.
Propter me mota est, propter me definat ira:
90. Simque ego tristitia causa modusque tua.
Nec tibi turpe puta precibus succumbere nostris:
Conjugis Oenides versus in arma prece est.
Res audita mihi, nota est tibi: Fratribus orba
Devovit nati speinqve caputque parens.
95. Bello erat ille ferox: positis secessit ab armis,
Et patriæ rigida mente negavit opem.
Sola virum conjux flexit: felicior illa!
At mea pro nullo pondere verba cadunt.
- Nec tamen indignor: nec me pro Conju~~ge~~ gesti,
100. Sæpius in domini serva vocata torum.
Me quædam (Memini) dominam captiva vocabat:
Servitio, dixi, nominis addis onus.
Per tamen ossa viri subito male teæta sepulcro;
105. Perqve trium fortes animas, mea numina, fratrum:
Qui bene pro patria cum patriaqve jacent;
Perqve tuum nostrumque caput, quæ junximus una;
Perqve tuos enses, cognita tela meis,
- Nulla Mycenæum sociasse cubilia mecum
110. Juro: fallentem deseruisse velis.

Afriver hun mit Haar, det maa du og ey side;

80. Og siig saa-sagte: Viid! den Tøs for min og var.

Dog liid det! Kun du mig ey med Foragt forskyder!

Ach! blot ved denne Frygt det isner i mit Blod!

Siig dog, hvi tover du? Nu Kongen jo fortryder,

Sin Vrede; Grækenland her ligger for din Fod.

85. Du Altings Herre vær ey selv din Vredes Slave!

Hvi tager Hector saa blandt Græker grumt af Sted?

Tag Sværdet, dog først mig med den tilsgagte Gave!

Lad saa de Karle see, at du er ikke ræd!

Før min Skuld blev du vred, for min du mild og blive!

90. Din Harme voldte jeg, Jeg ogsaa stille den!

Tænk ey, det for min Bon er Skam at eftergive!

Før Kones Bon sit Sværd greb Ojnevs Son igien.

Mig Sagen er fortalt og dig bekjendt: hans Moder

Før dræbte Brodres Skyld sin Son har lyft i Vand:

95. For han af Heltemod, men nu af Vrede frøder,

Nedlægger Vaaben, vil ey hjælpe Hædreland.

Kun Konen bøvede sin Mand: Lykselig Qvinde!

Hvad mine Bonner? de til Jorden tomme faldt!

Jeg dog tilfreds og veed, jeg ey var Gemahlinde,

100. Maar som Slavinde Jeg til Herres Seng blev faldt.

En Gang en Pige gav mig Frue-Titels Ere:

Eys, sagde jeg, besvær min Treldom ey dermed!

Dog red min Mand, som bor i helligt Minde være

Hos mig, men som kun slet blev i sin Grav lagt ned;

105. Ved de tre Brødre, jeg som Helte nu tilbeder,

Som ligge der ret vel for og med Hædreland;

Ved vor indbyrdes Rys og Favnetaags Kærheder,

Og red dit Sværd, hvoraf min Slekt ret sige kand,

Jeg svær, at Kongen mig i Seng har aldrig farvet,

110. Hvis saa, med Ret af dig forskudt jeg være vil.

Si tibi nunc dicam, Fortissime, tu quoque jura,

Nulla tibi sine me gaudia facta; neges.

At Danai moerere putant: tibi plectra moventur:
Te tenet in tepido mollis amica sinu.

115. Et si quis querat, quare pugnare recuses;

Pugna nocet; Citharae Voxque Venusque juvant.

Tutius est jacuisse toro, tenuisse puellam,
Threicium digitis increpuisse lyram;

Quam manibus clypeos & acutae cuspidis hastam,

120. Et galeam pressa sustinuisse coma.

Sed tibi praetutis insignia facta placebant;

Partaque bellando gloria dulcis erat.

An tantum, dum me caperes, fera bella probabas?

Cumque mea patria laus tua victa jacet?

125. Di melius! validoque, precor, vibrata lacerto

Transeat Heptoreum Pelias hasta latus!

Mittite me Danai: Dominum legata rogabo,

Multaque Mandatis oscula mista feram.

Plus ego, quam Phoenix, plus, quam facundus Ulysses,

130. Plus ego, quam Teucri (credite) Frater agam.

Est aliquid collum solitis tetigisse lacertis,

Præsentisque oculis admonuisse sui

Sis licet immitis, matrisque ferocior undis;

Ut taceam, lacrymis comminuere meis.

135. Nunc quoque (sic omnes Peleus pater impletat annos,

Sic eat auspiciis Pyrrhus in arma tuis.)

Respicie sollicitam Briseida, fortis Achille!

Nec miseram lenta ferreus ure mora!

Aut, si versus amor tuus est in tædia nostri;

140. Quam sine te cogis vivere, coge mori.

Utque facis, coges: abiit corpusque colorque

Sustinet hoc animæ spes tamen una tui.

Svær nu, min Helt, at du og anden Lyst har savn,
Foruden mig! Jeg tro'r, du siger Ney dertil.

Man troer, du sørger dybt, dog paa din Luth du spiller,
Og ligger i en blod Venindes lunkne Barm.

115. Vil nogen spørge, hvi du dig fra Krizen skiller;
Venus er sød, Mars givt kun Skade, Støy og Larm.
At ligge paa en Seng, at lefle med en Pige,
Og spille paa sin Luth, det mere sikkert er,
End tage Skold med Sværd og Spyd og Hjelm tillige:
120. Kun hine Haanden er, den Hoved til Besvær.
Men Eren har dig meer, end Sikkerhed behaget,
Og Krigs bedristers Noes var dig jo nok saa kær.
Hvad nu? Var det kun til du sik mig fangen taget?
Skal med mit Fædreland din Ere ligge der?

125. Ney! Gud forbyde det, men det saa heller sye,
At Hectors Bryst dit Spyd igjennemhøre maae!
I Grøder, sender mig! Min Herre jeg skal sye,
Med Son og gode Ord han mange Kys skal faae.
Jeg meer end Phœnix skal, meer end Ulyss udrette,
130. Ja meer end Ajax selv hos ham jeg skal formaae.
Det noget er sin Ven i vanligt Skiod at sætte,
Med kærligt Øyesyn i Minde ham at gaae.
Nu vel! du mere grum end Moders Bolger være!

Jeg tie vil, min Graad dig skal til Hiertet gaae.

135. Din Fader sit graa Haar med Haeder længe bære,
Din Son som Helt i Krig ved Faders Side staae;
Saasandt, min Helt, du vil ansee den Sorg, mig plager,
Og mig en brænde med din Vredes langsom Glod!
Men er dit Hierte vendt eg mig ey meer fordrager;
140. Skenk mig, som uden dig ey leve kan, min Død!
Det vil du og: alt Kiod og Farve mig forsvinde:
Dog Haabet til din Gunst det Liv har underholdt.

Qva si destituor, repetam fratresqve virumqve:

Nec tibi magnificum foemina jussa mori.

145. Cur autem jubeas? stricto pete corpora ferro:

Est mihi, qvi fosso pectore sangvis eat.

Me petat ille tuus, qvi, si Dea passa fuisset,

Ensis in Atridæ pectus iturus erat.

Ah! potius serves nostram tua munera vitam!

150. Qvod dederas hosti Victor, amica rogo.

Perdere qvos melius possis, Neptunia præbent

Pergama: materiam cædis ab hoste pete.

Me modo, sive paras impellere remige classem,

Sive manes, domini Jure venire jube.

Anmerkninger. I blandt mange meget maadelige Vers ere der nogle, hvilke den med saa mange Lovtaler og Elogier besættede Rose maaatte allerede i sin, end sige vor Lid, have undset sig ved. Følgende maa-derpaa her tiene til Exempler. — v. 4) Sed tamen & lacrymæ pondera vocis er ikke blevet oversat. Derimod har Ovid intet af dette Gyldenkalk: Som viduer om min Brand. — v. 14) Da du dog o. s. v. en Forbindelse, som er paabyrdet Digteren. — 15) Jeg havde sammenflettet Gyldenkalk. — 19-20) Og de mig een steds fandt at dvæle, de kunde o. s. v. Atter Gyldenkalk og vidt fra Digterens Ord. — 21) Tot noctibus absenti, dog vil du intet høre af mig — 24) Hic parvo tempore, dixit, eris: du bliver Kun fort her paa dett Sted. En smuk Frost og tvertimod Digterens Meening. — 48) Og den os avlet har. At hun og blev dræbt, det mælder Digteren intet om, som siger: Tribus, qvæ mihi, mater erat — 49) Quantus erat hvor Elog han var. — 51) For alle disse jeg dig eene vilde løse. Det havde været en stor Uforkommenhed af hende. Digteren har sagt: Tot tamen amissi te compensavimus unum. —

* *

Men svigter det, da jeg vil Mand og Brodre finde

I Graven: Skam for dig, en Qvindes Død du voldte

145. Hvi volde? Træk og stod den Dolk mig ind i Livet,

Mens Blod jeg har endnu, som deraf flyde kand,

Hvormed sit Vanesaar du Kongen havde givet,

Hvis ikke Pallas selv dig havde giort Modstand.

Ach! spar mig heller dog dei Liv, du gav af Maade!

150. Hvad du din Fiende gav, Veninde nu begier.

Men hvis i Mord og Blod du finder Lyst og Maade;

Nok Leylighed til Mord i Troja, sog den der!

Kun mig, hvad endten du hersra nu har i Sunde

At seyle, eller og fremdeles blive vil,

155. Besael, jeg komme skal! jeg lyder som Slavinde,

Og du, som Herre, har fuldkommen Ret dertil.

59) Qvod scelus ut pavidas miseræ mihi contigit aures: tænk,
naar jeg saadan har, hvor jeg maa Øren spidse. — 61) O mi-
seram cui me, violente, relinqves; Hvad Raad, hvad Ven
skal jeg vel bruge? — 75) Skal paa en anden Tone. Gyldes
kalk uden Sands og Meening, blot for Kunets Skyld. — 80) Denne Tøs har vidst besteden for: Hæc qvæque nostra fuit.
Oversetteren har nok vildet udtrykke den Tanke: Hun har for
forstaaret min Kærigheds Vink. Ord behover i det mindste
ingen saadan Fortolkning. — 87) Rek mig din mindste finger.
Gyldekalk for Kunets Skyld. — 107) Perque tuum, nostrum
qve caput qvæ junximus una: Ved bagges Hoved som vi vilde
sammenfiele. 120) Og med en Størmhats tung fordever sin
Paryst. Gaa tak Aailes og brugt Paryst? — 123) An tan-
tum, dum me caperes, tera bella probabis: Fra d u Dag jeg
gik bort, her du ladt Reignen være. — 140, 141) Mig haas-
bet til dig glæder, for Nsten se r jeg ud ret som den dy Tid.
— 144) Mens du mig Doden vold, v d din lastvaerdig Tid:
nec tibi magnificum foemina jussa mori &c. — Nogle saa smukke
Liner,

Vinder, har nærværende Oversætter med Høystelse beholdt for
Ex. v. 68. non ego sum Classi sarcina magna tua: Da synker ey
dit Skib, fordi jeg er derpaa. — 77) Exagiter ne me tanquam
tua deprecor uxor: Jeg beder Kun, hun mig dog ey maal slaae
og slide. — 117) jacuisse toro, tenuisse puellam: At ligge paa
en Seng og leste med en Pige. — Endelig lader Oversætteren
herved erindre, at det 18de Vers, Sed me, qui timidam prenderet,
hostis erat, har han saaledes forstaaget: Men da var Fiens
den der, som kunde tage mig op.

No. 27.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 8de Julii 1773.

Riøbenhavn. Hr. Doctor Benj. Kennicott, haver tilsendt Hr. Etats-Raad og Professor Joh. Christ. Ball, en trykt latinſk Notification, under Dato Oxford, den 16de Decembris 1772. med Begierding at samme for de Lærde i disse Riger og Lande maatte blive bekendtgjort, i Hald nogle ved Prænumeration vilde forſkaffe sig det vigtige Værk, som ventes fra ham. Vi vilde derfor her meddele Notificationen saaledes lydende:

Si jure aliquo Virorum Illustrium aut Eruditorum per Europam rogetur Patrocinium, ad opus aliquod literarium in lucem edendum; liceat augurari, eosdem optimo jure iam compellari, ut Opus, in universorum utilitatem institutum, formâque sequenti proposatum, favore suo protegant et sustentent. Profecto Doctor Kennicott, qui hujusmodi Patrociniū rogat, publicæ Liberalitatis laudi multum detraheret; si, postquam Opus a se incepturn Subſcriptione Librarum plus quam Decem Mille (monetæ Anglicæ) hue usque auctum fuerit ac promotum, non ex hoc argumento colligeret, fore et in posterum Patronis suis parem alacritatem, quò typis demum excudatur; quod, ut tam ingenti Sumptu prælo paratum esset, iisdem auxiliantibus tandem effecit. — Quanquā vero hujuscē Operis fama singulas Europæ regiones peryaserit; quanquam homi-

num sūnius cuiusque & ordinis & sectæ præconio fuerit
 ornatum; nec minus Romæ, quam Genevæ, auctoritate
 publicâ munitum; quanquam Regum potentissimorum
 commendatione decoratum, & celeberrimorum tum
 Professorum tum Bibliothecariorum subsidiis firmatum;
 quanquam Augustissimi Regis Britannici, Serenissimi
 Principis Aurasiaci, Academiæ Theodoro-Palatinæ Man-
 hemiensis, plurimorum porro Virorum Illustrium ac
 Doctorum tum in Britanniâ tum in Hiberniâ patrocinio
 ac munificentia singulari insignitum; quanquam deni-
 que Opus, adeo honorifice commendatum, satis quoad
 propositum ejus ac usum innoteſcat; eousque ſaltem,
 ut ulterior aliqua explicatio supervacanea videri poſſit:
 quoniam tamen ad nonnullos forſan publicæ hæ condi-
 tiōnes perveniant, quos, Operis hujus indeoles prorsus
 lateat; ad nonnullos etiam, quos ut de eo minus bene-
 volè ſentiant, induxerunt vel paucorum impetus inhu-
 mani, vel multorum falſæ repræſentationes ex ignoran-
 tiâ ortæ; vera Operis indeoles breviter hic exponenda eſt,
 & illuſtranda.— Inter omnia quæ nunc extant per totum
 terrarum orbem volumina, nullum Novo Testamento,
 Utilitatis ratione habitâ, nullum Veteri Testamento,
 quod Antiquitatem attinet, æquiparari poſteſt. Hæc duo
 Volumina generis humani tum historiam tum officia, a
 mundi creatione uſque ad ipsius interitum enarrant:
 idque Scriptorum Spiritu Divino afflatorum auctoritate.
 Quanquam verò hi Auctores scripta ſua omnino perfecta
 poſt ſe reliquerunt, eam tamen perfectionem non vendi-
 cabant ii, qui in ſæculis ſequentibus transcriperunt:
 nec Divina Providentia ullo modo ſeſe interposuit, ut
 perpetuo miraculo calamos ſcribarum erroribus obnoxio-
 rum dīrigeret. Quod si multæ variantes lectiones irrep-
 ferunt; in nullâ certe ætate, quam hac nostrâ, op-
 portunior eſſe potuit earundem deteſti: cum veriſimile
 fit, has ipsas varietates objectionibus hominum Infidelium
 anſam præbuſſe præcipuam. Eſt etiam veriſimile,
 harum varietatum nonnullas in iis locis obtinuisse, in
 quibus Veteri Testamentum vel cum locis exinde in Novo
 citatis, vel cum aliis Veteris Testamenti locis, nunc pug-
 nat; vel ubi verba, in proſaicâ præfertim oratione,

legi-

legitimam aliquam & grammaticam interpretationem non recipiunt. Et quanto impedimento necesse hoc fuerit eorum studiis, quibus sacrum hunc Codicem exponendi datum sit negotium; quantumque aliorum pium ardorem minuerit, quibus in hunc Librum meditandi incumbit officium! si revera multis magnisque a primævâ suâ rectitudine deflectionibus obscuretur, — In Academiæ Oxoniensis honorem dictum sit, quod hic loci, anno C. 1707., Græcus Novi Testamenti Textus, una cum lectionibus variantibus ex codicibus MStis circiter 112, ab eruditæ ac diligentí Doctore Millio collectis, in lucem fuit editus: cuius institutum, et si paucorum curationibus petitum, magnâ tamen cum laude & gratitudine acceptum est. Cum tamen eruditi fere omnes, dum Millio grates agerent, eo ipso opinionem suam prodebant de multis locis in Novo Testamento corruptis, (quæ enim in pejus mutantur, ea certe corrumpuntur) credebant nihilominus pauca esse loca corrupta in textu Testamenti Veteris; imò potius religionis loco habebant, Textus Hebræi impressi integritatem asseverare absolutam; etiam si iis non innotuit, quo ex codice MSto, vel quibus MStis, fuisset desumptus. — At verò, circiter 20 abhinc annos, deprehendebat Dr. Kennikott multos codices Bib. Heb. MStos Oxonii servatos; eosque tum a se invicem, tum a textu impresso, magnopere dissidentes. In aliis etiam cod. MStis, tum Cantabrigiensibus tum Londinensibus, variantes lectiones multas, easque magni momenti, reperiebat. Hæc inventa, nihil obstantibus virorum doctorum opinionibus præjudicatis, in Dissertatione anno 1753. in lucem editâ, exposuit. Quâ in Dissertatione, uti & in alterâ 1759., tam abunde emicuerunt probations tum codicum Heb, jam extantium multitudinis, tum lectionum non leviter variantium; ut inductus fuit D. Kennicott, Viris primariis eum adhortantibus, ad Collationem omnium codicum Heb. Biblicalium, in Britanniâ aut Hiberniâ conservatorum, instituendam. — Intra decem annos, quos antea subducto calculo necessarios fore conjecterat, fuit ad umbilicum perducta Collatio. Dumque hæc geruntur domi, quid apud exteris fieri posset exqvirebat; & ex-

quirenti res tam pulchre cefſit, ut codices MStos ex Afriā, Africā, & Americā, huc advectos excuſſerit. Ampliſſima autem illa, quam corraſit, ſupelleξ ex Europæis præcipue derivata eſt regionibus; quarum ex nonnullis codicum Collationes, ex aliis ipſi Codices, fuerunt ſubministrati: & ex Hispaniā nuper transmiſſi ſunt iex MSti, eruditissimi Doctoris Bayer, Ecclesiæ Toletanæ Thesaurarii, peculium. — Apud exterorū verò tot reperiebantur codices MSti, ut eorum omnium collationes nancisci res eſſet optanda potius, quām exequenda: expetendum tamen erat, imo & efficiendum, ut in locis ſelectis quæ magni eſſent momenti, inſpicerentur tere omnes. Quocirca D. Kennikott (qui in hoc Opere ulte-rius prosequendo non magis instituebat ſuis parcere Sumptibus, quām peperceraſt Valetudini) cum ipſemēt codices Parisienses ad examen revocāſſet, Dominum Bruns, Lubecensem, virum doctiſſimum, miſit ad regiones plerasque Europæas, in quibus ejusmodi codices conservarentur, viſendas. Hujus itineris commoda votis plus quām responderunt; & Brunsio ſingulæ bibliothecæ ſummā humanitate fuerunt patefactæ. Hic, Operis ſacri gratiā peregrinans, magno exceptus eſt favore; atque eo maiore, quippe ei datæ fuerant Literæ, ſatis honoriſcè confeſſæ, a Sereniffimi Regis Britannici Secretariis ad res politicas primariis; & ab iis, qvi ejuſdem S. Regis legationem apud exterorū gerunt, officiis adjutus fuit humaniſſimis. — Jam in Angliam redit; instituto a Romā, Venetiis, & Viennā, per Pragam, Drefdam, Berolinum, Hamburgum, & Hollandiam itinere. Transmiſſis jam jam Oxonium quinque fasciculis, mole haud mediocri, materiæ ac ſupellectilis ad hoc Opus perti- nentis; reversurus eſt, uti ſperandum, reliquiis ditatus, priuſquam Opus præio ſubjiciatur. Thesaurus verò, quem colligit, non tantum ex bibliothecis provenit publi- cis; confeſſa eſt enim ei licentia plurimos versandi codi- ces, qui privati ſunt juris. Utitur quinetiam singulari quodam privilegio, MStos neinpe, qui ad Synagogas doctoſque Judæos pertinent, examinandi. Atque id be- neficiuim Operi huic idcirco accessit; quod binæ Epistolæ Hebraicæ, verbis maxime honorificis, conſcriptæ ſint,

&

& a Præfectis Synagogarum Londini primariarum consignatæ, fratribus suis peregrine agentibus inscriptæ, atque ad eos a Brunsii ipsius manibus traditæ. — Quanquam fieri nequeat, quin, ex hac Judæorum opinione, multorum Christianorum animi ducantur ad rectam de instituti hujuscæ Utilitate sententiam, sunt tamen, qui adhuc opinari volunt necesse esse, ut sit (idque Judæis saltem exteris cognitum) certum aliquod exemplar, cuius in vero Textu statuendo extra controversiam valeat auctoritas. Esse tamen apud exteris Judæos nullum tale Criterion, hinc patet --- quod nuper incidit D. Bruns in Biblia Hebræa, Mantua 1742. prælo exarata, curantibus Judæis doctissimis in Italia degentibus. Horum Bibliorum nulla apud Christianos, vel Britannicos vel aliū fortasse cujuscunque regionis, facta fuerat mentio; et si quædam habeat sibi prorsus peculiaria. Textus quidem idem fere est, qui & in aliis editionibus recentibus; ad inam verò quainque paginam subjiciuntur lectiones variantes, quarum numerus plus quam 2000 attingit, in quibus multæ magni momenti: ex codicibus MStis collectæ, editionibus impressis, exemplaribus Talmudicis, & Rabbinorum celeberrimorum scriptis. Inter alia, insigniter ab eo auctore notata, reperitur & hoc --- in quibusdam Bibliorum Heb. locis tot & tantas occurtere exemplarium discepantias, ut quas pro veris lectionibus ipsi statuant Judæi, plane nesciant. — Qui codices MSti annorum sunt 300 val 400, ii cum Textu hodierno maxime consentiunt: & quo vetustiores sunt codices, eo magis ab hoc Textu discedunt, magisque cum Versionibus antiquis & Novo Testamento conspirant. Superfunt adhuc codices Hebræi annorum 500, 600 & 700; & credibile est, inter eos qui jam conferuntur, esse qui ad majorem ascendunt vetustatem. Hoc uteunque verat; ex codicibus MStis fere 600, qui scrutationem in hujus Operis emolumentum subierunt, non pauciores quam 50 videntur annorum esse plus quam 500. Cum Textus impressus Samaritanus, qui multis in locis Hebræum possit corriger, sua tamen habeat errata; ex veris MStorum codicium Samaritanorum lectionibus ea errata proculdubio sunt emendanda; adeo ut ipsa loca, in eo

Textu corrupta, argumento sunt quām necessaria sit hæc Operis instituti pars. Ex Samar. MStis 16, per Europam nunc cognitis, integre collati sunt in hoc Opus codices 8 vel 9; quin & e cæteris omnibus copiosa varietatum excerpta in hac editione prodibunt. Inter Editiones 40 impressas, quarum hic institutum fuit examen, reperiuntur primæ Editiones --- Psalmorum, anno 1477 --- Pentateuchi, 1482 --- Prophetarum, 1486 --- Hagiographorum, 1487 --- Bibliorum insu per universorum, 1488.: quæ una editio ab exemplaribus hodiernis discrepat in locis plus quam 12,000. — Quod si Lectiones Variantes in Bibliis Hebræis, impressis æque ac scriptis, tantopere abundant; aut est, aut esse certe debet, votum uniuscujusque Christiani ardentissimum, ut cunctæ hæc Lectiones, quantum fieri possit, luce donentur publicâ; ut ita demum pari gaudeat privilegio Testamentum Vetus, quo jam diu potum est Novum; quodque, ut omnibus scriptoribus antiquis tribuatur, postulant eruditii. Et quod ad ineptam istam attinet quæstionem, utrum codices MSti, in Operis hujus usum adhibiti, bono an malo judicio fuerint selecti; sciant rixatores, nullum ejusmodi de quo loquuntur fieri delectum; sed lectiones variantes ex MStis Europæis sece omnibus hic fore exhibendas: quorum MStorum in Prolegomenis dilucida prodabit enumeratio. — Forma ac modus Editionis est hujusmodi. Textus Hebræus ab editione Van der Hooghe desumetur; ne unicæ quidem literulæ factâ de industria mutatione: nisi quodd errata quædam typographicæ, in editione Amstelodamensi detecta corrigentur. Ad imas paginas subjicientur Lectiones Variantes, singulæ ad sua commata spectantes; Numeroque suo in his notis animadverso juxta Catalogum præfigendum, unusquisque codex unde desumptæ fuerint variationes indigitabitur. Textus ideo hæc imprimetur, quia ejusdem cum Notis comparatio sic longe commodius instituetur; & plurimis in locis, sine Textu supra-posito, Notæ vix intelligit potuerint. Textus, ut res postulat, prodibit Hebraice; Notæ ac Prolegomena, Latine. Sperandum tamen, hujuscce Operis beneficium in universum Orbem Christianum redundaturum; cum, Lectionibus his variantibus

bus in lucem demum prolati, Versionum vulgarium tum domi tum foris examen de novo instituetur. — Excudetur in Folio hæc editio: & textum Pentateuchi Hebraicum comitabuntur lectiones variantes codicis Samaritani, ordine & loco comodissimo dispositæ. Eousque processit Operis instituti apparatus, ut, quamprimum commoda fieri queat conjectura, quantus Exemplarium Numerus sit excudendus, typis statim mandabitur: in hoc etenim Opere, sumptibus admodum insolitis onerato, pecuniarum jactura non necessaria prorsus abs re esset. Et cum sperare liceat, intra 4 aut 5 menses, Subscriptorum numerum domi forisque posse ad calculum redigi; solstitio æstivo proxime insequente pro certo statuit Editor Opus suum typis consignare. Pergrata res est Editori, quod, probabili conjecturâ, poterit hæc editio Duobus Voluminibus, quanquam grandioribus, contineri. Atque ut soli Impressionis sumptus exonerentur (Editor enim ne oboli quidem lucrum proponit sibi) a Subscriptoribus singulis pro singulo tomo Quatuor Aurei monetæ Anglicæ (4 Guineas) necessariò sunt impendendi. Statuitur itaque hæc conditio --- ut Vir quisque, aut quæque Societas, nomen suum subscribens, ipso subscribendi tempore vel pro ambobus Tomis integrum pretium (Aureos scilicet 8) deponat: vel, Aureos 4 pro Tomo primo solvat, ipso tempore subscribendi; & quando in manus tradetur Tomus primus, tunc cæteros 4 Aureos solvat, ad impensas Tomi secundi exonerandas. Pecuniæ sic subscriptæ eadem, quæ & ipse Collationes, fidelitate munientur. Nam quod tutius ad Rempublicam Literariam perveniant laboris sui fructus, obligavit se D. Kennicott sponsione numerorum haud mediocri, fore ut, si ipse prius fato fungatur quam hoc Opus in lucem edatur, totus Collationum apparatus, totaque chartarum supplex ad Editionem promovendam necessaria, in Academiæ Oxoniensis custodiad tradatur. Atque insuper cavebit, ut ea pecuniæ, quæ a se receptæ ad Opus hoc imprimendum, nondum tamen in eum usum fuerint expensæ, unâ cum chartis supra memoratis tradantur Academiæ. — Imprintentur Subscriptorum Nomina, volumini præfixa primo. Et,

ut hoc quam citissime prælo mandetur; Viros Illustres
Eruditosque, qui vel domi vel in peregrinis regiernibus
hæc occasione Patrocinio suo Opus hoc exornare voluerint,
enixe rogat D. Kennicott, ut pecunias Subscriptionis sine
morâ deponi jubeant, vel apud Auctorem, vel Apud
Bibliopolas sequentes --- quibus concessa est copia for-
mulas impressas tradendi; ob pecunias vel pro Tomo
primo, vel pro ambobus Tomis, receptas:

LONDINI - - - Revington, Nourse, Payne,
Dodsley, Becket, White, Cadell,
Johnston, Elmsly, & Heydinger;

OXONII - - - Fletcher & Prince;

CANTABRICÆ - - Woodyer & Merril;

EDINBURGI - - apud Carol. Elliot;

DUBIINI - - magistrum Leathley;

AMSTELODAMI - - apud Marcum Michel Rey;

BEROLINI - - A. Haude & J. C. Spener;

GENEVÆ - - Emanuelm Du Willard;

HAMBURGI - - magistram Herold;

LIPSIAE - - Siegfried Lebrecht Crusius;

MADRITI - - Angè Coradi;

MANTUAE - - Moyse Foa;

PARISIIS - - Gibert L'Ainé;

ROME - - Bouchard & Gravier;

VIENNAE - - Johannem Paul. Krause.

Lemgo. Die neueste Religionsgeschichte unter
der Aufsicht des Hrn. D. Walchs, Zweyte Theil, 544
S., indebefatter følgende Artikler: 1) neueste Geschichte
des Unglæubens unter den Christen, erstes Stuek,
en meget fuldstændig og pragmatisk Fortælling om de i de
nyere Tider imod Religionen og i sær imod den christelige
Religion vovede Angreb, efter de forskellige Perioder og ef-
ter de forskellige Grundsæzer, af en Mand, som selv har
læst Friænkeres Skrifter, og med upartiest Retsfærdighed
anvist enhver det Sted, som han fortæiner. Man lærer
deraf at kende ikke alene Skribenterne og deres Arbejder,
men og de forskellige Systemer, som imodstiger Christens
dommen. De ere bragt i følgende Classer: Atheister eller
Spinozister, sande og ægte Deister, (af hvilken Classe Hob-
bes

bes bliver udelukket, derimod bliver ved denne Leylighed Shaftesbury's Moralsystem forklaret, og sat i sit sande Forhold imod den christelige Religion.) Religions-Indifferenter. Disse ere de fleste. De mange der henhørende Skrifter ere utallige, dog saa, at iblandt dem ere kun saa Originaler, de fleste ere Copier. Endnu anvises og bedøms mes nogle besynderlige Arter af Grunde og Modgrunde, som blive brugte ved disse Stridigheder. Marmontels Belisarius erholder en billigere Dom, end af nogle andre, Voltaires Skrifter og deres Charakter beslutter dette Stykke. 7) Geschichte der neuern Streitigkeiten mit dem römischen Hof in einem systematischen Zusammenhang. Zweites Stück. Her fortelles de Portugisiske Handeler fra deres første Begyndelse intil Aaret 1767., og det af Documenter, hvorfaf de vigtigste leveres i Anhanget. Der lader sig ingen Udtog giøre deraf, man vil og ingen forlange deraf, men overalt ventе af Forsatteren ligesom i det første Stykke en saadan Fortælling om disse saa vigtige Begivenheder, som udmerker sig ved Grundighed og Rigdom paa ellers fældene Esterretninger. Da Benedict den XIV. Død og P. Clemens XIII. Valg forefaldt midt under disse Bevægelser, saa bliver tillige Historien om dette Valg, ved at opdage de hemmelige Drivefiedre, sat i sit Lys. 3) Neueste Geschichte der protestantischen Gemeinen in Venedig. Først om den lutheriske Meenighed af de tydste Kibmænd. Saal bekiendt denne i sig selv er, saa nye vil dog vel den her leverte Beskrivelse om samme være for de fleste Lesere. Til de ogsaa i andre Absigter vigtige Materier hører Egteskabs-Slutningen, og den Skif at staae Fadder, da Daaben maa ske i de romersk-katholske Kirker. Man vil tvinge Forældrene, kun at bede katholske Faddere: en Sag, hvorover Øvrigheden og Geistligheden til Venedig tænker forskelligt. Mætkærdig er det theologiske Facultets til Pisa for Lutheranerne gænstige Betenkning. Den reformerte Meenighed bestod mest af en Mængde Graabunder, men øfter at disse, af politiske Aarsager, mistede deres tilforn nødte borgerlige Privilegier, saa har hin ophørt. 4) Nachricht von dem gegenwärtigen Zustand der Buchdruckerei der Congregation de propaganda fide zu Rom. Den Fortegnelse paa de i denne berommelige Anstalt trykte, og der-
E e 5 ved

ved meget rare Øsger, og det efter samme Sprogs alphabetske Orden hvori de ere skrevne eller oversatte, er fuldstændig og tilforladelig. Hvem som kender dens Bestemmelse, vil vel meget forundre sig over de Udgaver af Cicero de officiis og Cornelius Nepos; derimod fortiner de mange Skrifter til at forsøre det romerske Høfystem besynderlig Eftertanke: de forklarer det Troens Begreb, som Congregationen søger at forplante. 5) Nachricht von neuere Versuchen, die protestantischen Kirchen mit der bischöflichen in Engelland zu vereinigen, von J. M. Hassencamp, Professoren zu Rinteln. Denne er taget af et til London 1767. udkommen fransk Skrift, som iblandt os er blevne ganske ubekendt. Den første Aarsag dertil var Leibniz, og allerede i Aaret 1704. blev fra Berlin af begyndt en Underhandling med den da værende Erkebiskop af Canterbury, men og af denne afbrudt, og det formedelst Abbed Fabricii bekendte Betænkning. I Aaret 1710. fornyede Jablonski Brevverelen, men med Erkebisp Sharp af York, ved den Engelske Gesandtes Hjelp. De af den Aarsag udgangne Breve ere her aftrykte. Mylord Bolingbroke tog ogsaa Andeel deri. 6) Nachricht von der Verbesserung der römisch-katholischen Schulen im Herzogthum Schlesien und der Grafschaft Glatz. Hr. Abbed von Selbiger til Sagan hans store Fortienester af disse Foranstaltninger ere vel allerede bekendte, men deres egentlige Indretning og Bestæmmehed desto mindre. Den nærværende Fortælling derom er fuldstændig og nøye, og til deels taget af Hr. von Selbigers Haandskriftlige Efterretninger. Det er et meget uforventet Syn, som kan opmuntre andre, endog protestantiske Lande, til Eftersolgelse. 7) Nachricht von der Streitigkeit über die Religionsübung der Reformirten zu Hamburg. Stridigheden selv bestaaer i en Skriftverling, som fornemmelig blev ført imellem Hr. Gözen til Hamburg og Hr. Rediger til Worms, men sætter forskellige vigtige Materier i et nærmere Lys. Hør. af denne Opsaz søger, ved at bestemme Strids-Spørsmaalene, at forbære Brugbarheden af samme, og tillige deres vigtige Bedsmelje. 8) Nachricht von den Bewegungen und Streitigkeiten über symbolische Schriften in Deutschland. Hr. D. Walch bekiender sig i Fortalen som Hofsatter til den-

denne Artikel. Han søger først at sætte Naturen og Forskels-
ligheden i de mange Slags over symboliske Skrifter opkomne
Strids-Spørsmåle fra hverandre, og upartistisk fremlægge
begge Parternes Grunde. Herpaa bestørter han sig med de
nyeste Skrifter, som ere blevne udgivne af saadan offentlig
Troes-Bekendelsets Velyndere eller Modstandere. Iblandt
disse er det Skrift vom falschen Religionseifer det første,
og die Erörterung des beständigen Werths der s. B.
det sidste. Imellem disse staar Hr. Schuberts, Töllners,
Büschings, Gözens, Hofmanns, og Andres Afhand-
linger. 9) Gegenwärtiger Zustand der lutherischen,
mennonitischen und arminianischen Religionspar-
theien in den vereinigten Niederlanden, von Adam
Friederich Ernst Jacobi, sonstigen Prediger bey dem
Regiment Sachs Gotha in den Garnisonen Coewor-
den und Herzogenbuschs, jegzigen Pastor zu Copen-
brügge. Den Esterretning om Lutheranerne angaaer ogsaa
t. udenlandskke Menigheder, besynderlig til Lissabon, (hvor
Consistorium til Amsterdam ikke tilstæder det Navn af en Mees-
nighed, en Omstændighed, som ved den Artikel Num. 7. er
at bemærke) til Batavia, o. s. v. Ved den Esterretning om
Armenianerne fortelles tillige den nyeste Strid over sammes
Ret til frie Religions-Dyelse imellem Hr. Hoffsteds og Hr.
Nozmann. 11) Streitigkeiten der reformirten Kir-
che in den vereinigten Niederlanden, 1. über die beste
Art zu predigen: 2. ikke som der staar paa Titel-Bladet,
über die beste Art, men über das Recht Prediger zu
berufen, ligeledes af Hr. Jacobi. Ganske aabenbare Fejl
ved den der herskende Prædike-Methode gav Hr. Hollebeek
Anledning til, i et akademisk Strids-Skrift, at anraade
dens Forbedring, som trakte Modsigelse og Skrift-Beslyng
ester sig, hvor i Hr. Chevalier blev indviklet. Den anden
Strid betraf et Præstevalg til Roterdam, eg tiener til rig-
tigere at indsee den der værende Kirke-Ret i saadanne Tilfælde:
12) Nachricht von den neuesten Bewegungen in der
römischen Kirche, in Absicht auf die Priesterhe. Et
Partie af lærde Mænd opstod meget uforventet i Italien,
meest til Florenz som forlangte den Skif, at Præsterne
maatte gifte sig, igien oprettet, og lod endogsaa trykke en
Skrivelse til Paven, for at udsøre denne store Sag. Beg-
ge

ge Parters Grunde bliver her foredragne af deres Skrifter. De ere vel, som Forfatteren siger, ikke nye for Protestanterne, dog tør iblandt disse vel if Kun faa vide alt, hvad som her siges om Folgerne af at forbyde Præsterne Ægteskab. De Tillæg og Documenter, som ere tilføjede dette Bind, vil ligesaa vel som Afhandlingerne fortienner Opmærksomhed. De ere Documenter, som beträffer de portugisiske Forandringer, og hvad som forefaelst formedelst et af B. af Trient udgangne Interdict imod Markuskirken til Roveredo, fordi der skulde stiftes den bekendte Abbed Tartarotti et Æreminde: Paven Clemens XIII. Bulla apostolicum pa-scendi: Den af den portugisiske Kron-Procurator derimod tagne Recurs, et fortræffeligt Skrift, og derpaa ergangne Lov, at erklære hint for ugyldigt: Nok en Recurs imod indices purgatorios af Rom og den hemmelige Indsørelse af Bullen in cœna Domini, og den derpaa sigtende Forordning; dernæst den portugisiske Forordning angaaende Bog-Censuren og dertil forordnede nye Tribunal: Begiarings-Skrift fra de Evangelie-Lutheriske Kjøbmænd til Venedig om Tilladelse til protestantiske Faddere, af Stats-Consultor Urakien, og hans Betænkning over denne Sag: Senatets Decret til at fordrive Graabunderne af Venedig, og tiisidst en Prove af de tre Sprogs Ord, det Wallachiske, Arnautiske og Romersk-Græske, som i det nye Græske Sprog forekommer endogsaa i Skrifter.

Wien. Neue Schauspiele, aufgeführt in dem Kaiserl. Königl. Theater zu Wien. Erster Band 1771. Zweyter Band 1772. Denne Samling af Skuespil er trykt efter den Keiserl. Kongel. privilegerede Theatral-Directions Foranstaltung. Som det hedder i Fortalen, skal derudi ikke optages noget andet Stykke, end det der første Gang er opført paa den Wieske Skueplads, og til Wien først er bleven trykt. Det første Bind indbefatter følgende Stykker: 1) Die Kriegesgefangen, ein Drama in fünf Acten, von Stephanie dem Jüngern. Liden Interesse, ubestemte Characterer, ingen Enhed og Fuldstændighed i Handling, oftere Urimeligheder derudi saa vel som i Charactererne, en vidt udførende Dialoge, og Mangel af enkelte Skinheder anmærkes som dette Stykkets væsentlige Fejl.

Det

Det er vel i Følge Fortalen et overilet Arbejde, men det kan næppe undskynde en Forfatter, der taler af saa høj en Tone, som Hr. Stephanie. 2) Gräfin Turnow, ein Original-Drama in fünf Aufzüge, von J. H. F. Müller, har samme Fejl, som det forrige Stykke, kun at Dialogen er kortere og mere utvungen. Forfatteren vil vel ikke at man maa besomme Stykket efter Aristotelis og Marmontels Regler, og har dersor givet det det almindelige Navn af Drama, hvor under han synes at indbefatte enhver dialogerede Handling. Men man holder ikke blot dialogerede Handlinger for tilstrækkelige nok til et Skuespil. 3) Hannchen, nichts weniger, als ein Originalschauspiel, in fünf Aufzügen. Og intet mere (søyer Recensenten til) end et uselt Smås: rie, der fortiener hverken Critik eller Bekjendtgørelse. 4) Der ungegründete Verdacht, ein Lustspiel in einem Aufzuge, von J. M. Brahm. Et lettere Stykke, end det foregaaende. 5) Der Tuchmacher zu London, ein Drama von fünf Aufzügen. Noget taakligere end de tvende forrige. — Det andet Bind indbefatter følgende Stykker: 1) Antiope, ein Trauerspiel in Versen, dem Hrn. G. E. Lessing gewidmet von Ayrenhoff. Maar (siger Rec.) et Skuespil, hvor i Digteren lader sine Hoved-Personer dge efter Orden, uden saa noye at have giort Tilskuerne bekjendte med deres Characterer, at de endten interesserer sig for eller imod dem, og lader dem alene dge, fordi det er nødvendigt til en Tragoedie, uden at bekymre sig derom, om deres Død er noksom forberedet og virkelig theatricalisk god og nødvendig, fortiener Navn af Sørgespil, saa fortiener nærværende det ogsaa. 2) Darf man seine Frau lieben? ein Lustspiel in fünf Aufzügen, aus dem Französ. des Nouvelle de la Chaussée, er kun en frie Oversættelse af det franske Lustspil: das Vorurtheil nach der Mode. 3) Carl der Fünfte in Afrika, ein heroisches Trauerspiel in fünf Aufzügen, von Joh. v. Sternschütz. Man erkender dette Stykke kun for et Skole-Exercitium. 4) Die Indianische Witwe, ein Lustspiel in einem Aufzuge, er fuld af Urimeligheder og sigter kun til at opvække Latter. 5) Der gutherzige Murrkops, eine freye Ueberersetzung des Goldonischen Lustspiels: Le bouru bien faisant. Man er ikke fornøjet med et eeneste af disse enkelte Stykker og overalt

altj ikke med den hele Samling, der næppe burde have været udgiven, end sige med saa høy en Tone, hvor i Forfatterne og Udgiverne tale derom.

Augsburg. Vorbereitung zur Erlernung der nützlichsten Wissenschaften, zum Gebrauche der mittleren Klassen des Gymnasiums bey St. Anna in Augsburg. 1771. 385 S. i 8vo. blot at sige, at Ungdommens Opdragelse og Undervisning maa forbedres, er til vor Lid ikke mere nogen Fortieneste. Man maa lægge Haand paa Værket, og Scholarchatet til Augsburg har hermed virkelig foranstaltet et Forsøg til Skole-Undervisningens Forbedring. Man kan hverken af dette, eller det Basedoviske eller andre deslige Arbeyder vente den høyeste Fuldkommenhed, som endelig bliver at erholde ved flere deslige Lærebogers Sammensigning. Almindelige Kundskaber af Natur-Historien gaaer foran, og naar man dermed er kommen til Mennesket, har man tillige dermed indlemmet den Lære om dets følskabelige og borgelige Forfatning, og om Religionen, hvorved man har tilføjet Mythologien. Naturlære, Geographie og Historie udgjør Indholdet af den anden Deel. Man har derved fornemmelig seet paa Tydskland, og har endog nedladt sig til en saa nnye Bestemmelse, at man har indrommet et eget Kapitel for Stadens Augsburgs Historie og Forfatning. I den tredie Deel har man givet ligesom et almindeligt Chart over Lærdommens Rige, hvorved bliver forudsat mundtlig Fortælling og videre Udførelse efter Lærlingernes Begreb. Man biefalder ellers, at man overalt ikke ved denne Lærebog saa øengstelig har seet paa Kundskabens Fremgang, i Forhold efter Ungdommens immer tilvokende Evner, da man holder det for en frugtlös Hemshjælse ved første Undervisning paa det nnyeste saaledes at ville ordne de menneskelige Kundskaber, saa at intet maatte sættes, som allerede forudsatte noget andet, hvilket den menneskelige Forstands naturlige Gang næppe tillader.

Augsburg. Ausserlesene Kleinere Gedichte aus dem besten deutschen Dichtern zur Bildung jugendlicher Herzen und des Geschmacks. 1772. 8vo. Man kan ansee denne Samling af sinne Digter, som et Vilag til den

den under Augsburg foransorte Lærebog. Forfatteren eller Udgiverens Absigt har været: „Aus dem besten Werken jeder Gattung von Gedichten einen solchen Auszug zu machen, den man ohne alles Bedenken und ohne Gefahr der Unschuld der Sitten oder gar der Heiligkeit der Religion zu nahe zu treten, Jünglingen und Mädelchen vor Augen legen könnte.“ Han har afdeelt dem i 3 Classer, 1) erzählende Gedichte, som han kalder epische, saasom Fasbler af Gellert, og Idyller af Gesner; 2) didachtische Gedichte, af Gellert, af Hr. von Haller, foruden nogle Sins-Digter; Lyrische Gedichte af Weisces Børnes Sange, af Gellerts Sange, Cramers Psalmer, foruden nogle Oder af Uz og Gellert. Man beklager Afstrykningens mange Fejl. I Fortalen giver Udgiveren tilstrækkelig Es-terretning om Grundene til sit Valg. Ved den første Fabel af Gellert har han forudstillet en fort Anvisning, hvorledes vorne Børn bør ansøres til ret at kiende en Digter og hans Digtemaade.

Hersfeld. Drey theatralische Abhandlungen, nämlich: Die Studenten, ein Lustspiel: Dido und Lambartus, zwey Tranerspiele: nach alten Urschriften. Hersfeld an der Fulda bey Hermstädt. 1771. 10 Ark i 8vo. Forlæggeren er selv Forfatter af disse 3 Stykker, og har udgivet dem, deels, som han selv siger for at bringe noget lystigt til Messe, deels for igien at bekomme sine paa Trykken anvendte Bekostninger. Begge Absigter giver vel ikke egentlig noget Kald til at skrive, og man kan til Hest i buntet Kledning langt lætere opnaae det Forste, end at man just derfor har nødig at udarbeide og trykke 3de Dramer, som nærværende. Til Prøve paa Forfatterens baade Skrive- og Skiemtemaade ansører man af Fortalen følgende Stykke: „Was? Wieder etwas für das Theater? „ Das wäre zu viel. Alle Messe zählet man wenigstens 25 „ Lustspiele. Wenn das so fort geht, so muß man noch „ einen Buchladen bloß und allein für Schauspieler aufthun. „ Und gewiß, es ist Brod daben zu erwerben. Denn mein „ Barbier, der fürwahr nicht auf den Kopf gefallen ist, „ spricht: Ich weis es, wenn bey mir ein Lustspiel ausge- „ führt wird, so löset der Buchhändler für eine solche ge- „ „ druck-

„druckte Comodie 16 Thaler u. s. w.“ Mine Comedier, siger han videre, duer just ikke meget. Hvorfore da? Det først siger han har jeg ikke studeret Comoedier, dernæst er jeg ingen Comedian, og endelig har jeg udarbejdet saadanne, da jeg studeerde til Jena og Erfurt, af besynderlige Affe-
ter, og om de end ere slette, bekymrer jeg mig dog ikke me-
get. Men naar dog Forfatteren vilde have handlet ørlig
med Folk, saa burde han med saa Ord have tilkiendegivet alt
dette paa Titel-Bladet, paa det ingen skulde have bleven be-
draget ved Kippet, uden de som selv vil. Forfatteren har
ikke selv udgivet disse Stykker for saa slette, som man virkes-
lig har fundet dem; endog saa i Henseende til Sproget, og
man har ikke recenseret dem af anden Varsag, end fordi man
dog ikke vilde have sin Uimage spildt, da man af Titelen
harde ladet sig forsøre til at læse dem.

Halle. Biographie der deutschen von G. B. Schi-
rach, vierter Theil. 1772. De Helte, hvis Levnet fin-
des beskrevne i denne Deel, ere Albrecht, den første Marg-
græve af Brandenburg; en lidet Skildring af Richenza's
Charakteer, Hertug af Brunsvig, Lothar, Herremester,
for den tydste Orden i Preussen, Georg Podiebrad, Ul-
rich, Hertug af Württemberg. Forfatterens biographiske
Kunst og Skrivemaade er allerede af de forrige Deele bekjent.

Bremen. De Vitis Philologorum nostra etate
clarissimorum Vol. IV. Auctore Th. C. Harlesio. Med
dette 4de Bind beslutter Hr. G. dette sit betydelige Værk,
hvis Fortsættelse man ønsker maatte falde i ligesaa gode
Hænder, hvis ikke han selv var at formaae til at vedblive.
Nærværende Deel indbefatter Levnetsbeskrivelser over Lache-
macher Crusius, Sanandon Martini, Raw, Stoeber,
Hoogeween, Cassel, Zeibech, Reiske, Hemsterhuus.
Den sidste Levnets Beskrivelse er af Rhunkens, hvortil Hr.
G. har gjort nogle betydelige Tilæg.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved
Brodrene J. C. og G. C. Verling.

No. 28.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 15de Julii 1773.

Riøbenhavn. Pile. Larven med dobbelt Hale, og dens Phalæne, med hosføyede Bemærkelse om Avlingen i Almindelighed og Svampenes Tilblivelse, af Otto Friderich Müller, Rongel. Cancelslie-Raad og Archivarius ved det Nørste Kammer, Medlem af det Rom. Kayserslige, Svenske og Bayeriske Videnskabs Akademier, som og af det Nørste og andre Selskaber. Noi siam Vermi Nati a formar l'angelica Forfalla. Danse. Trykt paa det typographiske Selskabs Befostning, med M. Hallagers Skrifter. 1772. 90 S. i 4to, med tvende Robbere. — Hermed leverer vor utrættelige Naturforstker os en nye Prøve af sine ligesaa fornøjelige som møyommelige Undersøgninger i Naturhistorien. Han fortæller os først det Tilselde, som bragte ham i nærmere Bekjendtskab med sin Phalæne, hvorved han og sit Leylighed til at opfylde Hr. Reaumurs Ønske ved nærmere at undersøge denne Art, hvoraaf han troede kun at have set tvende og allerede fuldvorne, skjont hans Figurer vise, at han har set flere i deres forstællige Alder, uden at vide, at de vare af samme Art. Det var i Aaret 1760. den 14de May, Forf. forefandt paa en Pilestok et Par Phalæner i den roligste Foreening. For at ikke forstyrre dem derudi skar han Toppen af den unge Piil, og bragte dem saaledes hjem med sig, hvor han forvarede dem i et Sylte-Glas. Der

læae de stille i 16 Timer, indtil endelig Hannen ved at fremstække sit Hølehorn røbte sit Kion. Endnu samme Aften læede Hunnen Eg af, paa det Sted, hvor Hannen havde forladt hende. Hun lægger 2 til 3 siælden 5 Eg paa Gæsgen og paa eet Sted. Hun veed at faste hvært Eg med en klæbrig Vædste, og at afdrage sig nogle fine Haar, hvilke hun lægger saavel oven paa, som under Eggene. Derpaa gaaer eller flyver hun lidt omkring, og sætter saa Eg igien paa et andet dertil udsgået Sted, hvormed hun verler af hele Matten. Det anmærkes som en forunderlig Drift hos hende, at hun afslægger sine Eg just paa de Bladé, som skulle blive til Fodde for hendes Aftkom. Forfatteren maa nok spørge, hvoraf og hvorledes den veed at skæ'ne disse Bladé, og han troer at det er Lugten, som veyleder hende. Det er just denne Sands, der veyleder Skarnbasserne i en sværmende Mængde til Roe-Kasserne, og den kan ikke nøgtes Insecterne, skjont man slet ikke kender dens Organ. Hannen er imidlertid en ledig Tilstuer af hendes Arbejde, fun at han idelig snurrer og vimser om hende, og dermed har de holdt ved i 7 Møtter til den 22de May. Dagen derpaa døde Hunnen, som den der nu havde naært sin Tilvarelses og alle sine Forsvandlingsers Endemaal. Hannen levede endnu, skjont af mægtig, 3 Dage til den 26de mod Middag, da Ungerne om Morgenens havde begyndt at bryde ud af Egene. Forfatteren havde talt 370 Eg, og tor med Visshed angive 400, naar han tilregner dem hun har lagt i en Times Tid, da hun var sluppet udaf Glasset for ham. Andre Phalæner lægger 5 til 800 Eg, og han veed ikke, at Insect-Kienderne har angivet et større Tal. Med desto større Forundring har han talt 1600 Eg, som en Phalæne af en anden Art i hans Paasyn har lagt, nemlig den bekendte Caja. Han viser, at dens forsærdelige Multiplication, som han her udregner, maatte blive Quegets og det menneskelige Kions Ødeleggelse, hvis ikke Gud ved ubekendte Midler, som forskjene Naturforskernes Undersøgning, forhindrede samme. Det er ellers forunderligt, at saa almindelige, som Cajas Larver ere, saa siældene ere Larverne af denne her bestrevne Hermelins Phalæne i Dannemarck og Frankerige, da de derimod i Sverrig findes i Mængde. Forfatteren troer, at de derfor her og i Frankerige maa have nogle saadanne deres

des Fiender og Forsølgere, hvoraf der maa være saa i Sverrig. Man skulde formode, at en Nats Uvejr var i Stand til at ødelægge den hele spæde Afskom, hvis ikke Forfatteren havde haft en derimod ganske stridig Erfaring. Det kommer an paa en lykkelig Bemærkning, for med Visshed at kunde sige noget om Aarsagen til denne veres Siældenhed. Hervede beskriver Forfatteren først de gamle Phalænerts Udseende førend han kimer til de store Forvandlinger, som Larverne maa giennemgaae for at komme i Fugle-Standen. Man vil i sær med Fornøjelse og Beundring læse hans Beskrivelse paa Hunnens Æg. De indtage saaledes den hele Bug, at alle andre Deele ere meget smaa og næsten usynlige, og de findes allerede hos dem i deres Larve-Stand. De ligge paa langs, lige Hals-Kæder, en firedobbelts Perlesaar paa hver Side. I hver Rad har man talt 60 til 70 Æg. De Æg, som lægges af Fuglen uden foregaaende Befrugtelse, frembringer Intet, men tabe snart deres Trindhed og svinder ind. Saa snart Hunnen er udkommen af Puppen, har udstrakt sine Vinger, og udladt en ureenlig Vædske fra sig, er hun strax i Stand til at modtage Hannen og derpaa at lægge sine Æg. Skulde der ey indfinde sig nogen Han til hende, lader hun efter nogle Dages Forventelse Ægene fra sig med samme Omførg, paa samme Blade, og i samme Orden, som om de vare befrugtede. Man har og sporet hos denne, som hos andre flere Insect-Mødre, den moderlige Omhed, at saa snart de mærke sig i Fare forhøjen voldsom Død, lade de deres Æg eller levende Unger fra sig. (Man maa tilstaae, at det bør ansees for en moderlig Omhed, naar det ikke ogsaa kunde være en mechanisk Folge af en Frygt, der ligesaa vel lader sig tænke hos disse smaa Dyr, som den moderlige Omhed.) De første og fleste Æg ere Coffeebrune og glindsende, mange Ansigtfarvede, saa hvide, med en lidet Pris oven paa i Midtelen-Punkten af anden Farve. Den underste Bladet har en ophævet brun Ring i Omkreds, i hvis Midte sees en Materie liig en klar Huusblase. Skallen bestaaer af tvende Hinder, en udvendig, som er glindsende og meget tynd, og en indvendig, som er lysere og mat, og med sine mange Fordybelselser, og Ophævelser forestiller et Net. Forfatteren holder dette Net for at være bekvemmelig dannet til at indsue Besværelsesens Vædske, saa at Æggene for Besværelsen ey skulde

være omgivne med nogen Skal. Malpighi har fundet en egen Blære, hvori Hannens Sæde-Vædster indlades og holdes varm, hvorfaf Eggene maa levendegisores, naar de nedsynke i Eggestokken. Denne Vædste forandrer Eggernes Farve: „Man har taget en Deel af de største og fuldkomneste ubefrugtede Egg, som lægges af Silke-Orms Phalænen, og trykket Saften af tvende besvangrede Hunners Blærer paa dem. De vaadgiorte antoge en blaae Farve, ligesom de naturligen befrugtede, og de som ingen Vædste fik, og følgeligen bleve ubefrugtede, beholdte deres guule Farve. Denne kunstige Befrugtning fortiener at igentages og udesvides. Man vil ved at tage Egg og Sæde-Vædster af forskellige Sommerfugl-Arter frembringe Bastarter iblandt Insecterne, saaledes som Hr. Röelreuter har frembragt iblandt Planterne, og spredet et nyt Lys over Avelings Værket.“ Forfatteren angiver selv nok en anden Blære, der, ligesom forbemældte, har en Gang til Eggestokken, og er opfyldt med en Gummeagtig Saft. Hvis ikke denne giver Materie til Egg-Skallen, der er sey og glinsende, saa veed han ikke at angive nogen anden Brug deraf, eller nogen anden Materie til Eggeskallen. Man har endnu i Phalænernes Hale opdaget et tredie Opholdssted for en slimet Vædste, som er just den, hvorved Eggene klines fast paa Piles Bladet. Hunnen bruger 8te til 10 Nætter at lægge sine Egg, og mellem hver tvende flyver hun om og søger en frise Plads. Efter 12 Dages Forlob begynde Ungerne at komme frem. Paa Siden af Egget sees en sort Pris, som er det første Ungen borer med sin overste Tand, og har det sorte Syn af Ungensinden for arbeydende sorte Hoved. Saanuart dette Hul er giort, hæster den de andre Tænder fast og begynder at brække løs. Forfatteren har selv med en Lupe nogle Gange tilsette dette Arbejde, hvorledes nogle smaa spidse Tænder først smulne Skallen ned ad, og Hovedet derpaa vender sig og smulner op ad, indtil Hullet er saa stort, at Hovedet kan gaae derigennem. Ungen sætter derpaa sine tvende forreste Been fast i Skallen, og drager en Deel af Legemet ud af Labningen, og saaledes efterhaanden med de øvrige Been hele Legemet. Forfatteren troer, at den fører det Smul, som den, for at giøre sig Labning, gnaser af Skallen, saasom han endog ved Hjælp af Forstørrelsessess

Glas har ikke fundet det allermindste deraf, men har desuden merket, at Unge af og til sætter af fra Skallen og vedbliver at bevæge Tænderne, som om den tyggede og nedslugte noget. Hertil sører Forfatteren, hvad Vanpertuis vil have bemerket, at et vis Slags Larver, efter at de ere udgange af Eggene, vender ofte tilbage for at gnave dem, og i en Tid af tvende Dage finde deres første Høde derudi, og hvad Hr. Bonnet paa staer, at Pile-Larven fortærer sin Ham med Pandeskal, Tæder og Been fort efter at den har aflagt dem, hvilket dog Forfatteren selv ingeninde har bemerket. Den behøver i det længste tvende Timer for at udarbeide sig af Egget. Ved første Betragtning synes de at ligne nogle sorte Ureenligheder, saa man desmere maa forundre sig, naar man seer den Munterhed, hvormed dette sorte bevæger sig, og at det har et Hoved, som det vender op og ned, og bag fra udstrækker tvende rosenrøde Trævler. Man vil med Forryhelse læse Forfatterens Beskrivelse over disse sidste, som er udførlig og mærkværdig. I blandt de mange, som kom lykkelig frem af Eggene, vare tvende med deres Hale-Spidser blevne bængende saa fast i Egget, at de kunde ikke blive det qvit, men maatte føre det med sig, ligesom en Snegl sit Huus. Aarsagen dertil var, at Eggene vare løsne fra den Liim, som Moderen havde hæftet dem fast med. De fræsbe dog med lige Hurtighed, og fortærede deres Høde saavel som de andre. Efter fem Dages Forlob døde den ene, og Forfatteren står strax Egget i tu for at see Halens Beliggende. Men Egget befandtes da saaledes opfyldt med Dyrets Ureenlighed, at deri ikke mere kunde rummes, og det altsaa ikke mere udtrække. Dette gav ham Anvisning til at befrie den anden fra sit Eg, hvorved han og opholdte dens Liv. Forfatteren kommer nu til den betydelige Mærkværdighed hos hele Larve-Slägten, som er deres Hudskiftelser. Han beskriver her omstændelig den første Afhudsing. Et Stykke ville vi ansøre deraf S. 34.: „Larve „ Siendere have vel foregivet, at en Larve ved sin Hudskif- „ telse aftægger sin Hierne-Skal, sine Øyne, sine Tænder, „ sine Been, med et Ord alle sine udvortes Deele. Dog „ forholder det sig ikke egentlig saaledes. Den afklæder sig „ ved sine Hudskiftelser alene det ene Overtræk efter det an- „ det. Man seer tydelig, at den afdragne Hud er en tynd

„ Hinde, skjænt af forskelligt Væsen, som viser Sporet og Indtrykket af alle Larvens udvortes Deele, og ikke de fuldkomne Deele selv. Det er et Futteral, som har skjult den nysodte Larve, og nu med alle til de udvortes Deele passende Indtryk er aflagt. Vel sees i Hammens Hiernekallen med sit Tandgjærde og Spinde-Nedskab, Beenene med deres Nægle og Hale, Hale-Spidserne med deres Pigge, og hos de haarige en Mængde Haar af forskellig Slags, men alle disse Deele, ere blotte Overtræk, der har indsluttet andre, som nu ere blevne større og have fordrevet hine. I deres Tour fordrives de af andre igien, og dette vedvarer saaledes indtil den sidste Hudskiftelse, da man først kan se, at de fuldkomne Deele aflagges, nemlig, som alene have Larve-Standen til Øyemeed. I En Øyernes aflagde Hud, der er saa klar, som det reeneste Kristal, sees det mindste Haar, de mindste SideStraaler i Hjærene, som ved Forstørrelse vanskelig skimtes, at have sine Futteraler; hvilken Lidenhed snart overstiger Menneskets Begreb, og dog ere de kun Futteraler, som have indeholdt mindre Futteraler, der indeholder endnu mindre levende Organer. Endog saadanne Deele, som man i det fuldkomne Dyr ikke kan blive vær, opdager den aflagde Hud. Herhen høre de smukke kamiformige Lunger, som tillige med andre udvortes Deele vedhænge Enøye-Hammen.“ Hudskiftelsen skeer hos nogle Larver 4 til 5, hos andre 8 til 9 Gange. De blive imidlertid svage og øde intet, saa længe dette Arbejde paa staer, deres Farve forandrer sig og de har ingen Styrke i Beenene. Et mærkelig Beviis paa Naturens Omsorg for dem i denne deres svage Tilstand er det Forfatteren her anfører S. 36.: „Forend Hammens løsnes fra Pergament-Beenene, udgaaer af dem en Olie, hvoraf Larven trækker frem og tilbage et Spind i smaa fine Snærer, og dermed indsnærer og kliner disse Beens Overtræk saaledes til Bladet, Glasset eller hvilket Sted, den sidder paa, at den ikke kan fraslides, uden at dette Spind folger med. Desuden tiner det til Understøttelses Punkt i Hudskiftelsen, eller holder imod, naar Larven vil krybe ud af sin Hud. Man ge, som jeg rev løs fra Spindet, for at sætte dem paa friske Blade, da jeg endnu ey vidste Øyemedet saf denne

„ Fasthæftelse, og at de i den Tilstand ingen Fode behøvede,
 „ kunde ikke uden min Hjælp stille sig ved deres Ham, siden
 „ de ey formaaede at frembringe et nyt Spind. Den blev
 „ hængende ved Halen, indtil jeg ved at tage sat paa Hale-
 „ Spidsernes gamle Overtræk, afdrog dem den. Andre
 „ vare ganske vansmægtede og næsten døde. De kunde af
 „ Mangel paa det Spind, som jeg havde berset dem;
 „ ikke faae Hammene videre end af det halve Legeme. Den
 „ indsluttede ganske det bagerste halve, og hindrer Lustens
 „ Giennemgang for 8 Lufthuller. Larven tabte fra et Mæ-
 „ nut til andet sin Farve, sammenrynkedes og visnede.
 „ Endeligen lykkedes det mig ved Hjælp af en Knappenaal
 „ at sonderrive dens gamle Klædning, og saaledes at redde
 „ dens Liv. Lidt efter lidt begyndte den at øde, og at faae
 „ sin Farve og Trivelse igjen, som de andre.“ Af de igiens-
 tagne Hudskistelser, som denne Larve har tilfølles med alle
 andre, ansører Forfatteren herefter alene det, som i særlig
 kommer denne Art. Vi maa forbiegaae meget andet Mærk-
 værdigt, som alt ikke kan ansores. Men et besynderligt Vær-
 ge, som Naturen har forsynet Pile:Larven med til sit Forsvar,
 gier den fremfor andre høyst mærkværdig. Det er et klart
 Vand, hvormed Larven, naar den holdes mellem twende Fingre,
 Draabeviis overgyder sin Bug og Holderens Haand. Den
 ganske Unge udlader den ikke, ey heller den fuldvoxne. Mid-
 del:Alderen alene har den i Beredskab, og udgyder den saa hastig,
 at naar man troer at have den trinde og torre Larve
 imellem Fingrene, har man Haanden fuld af Vand. Ester-
 nogen Opmærksomhed blev Forfatteren vær, at det kom fra
 Buggen imellem Beenene. Den har og udladt af Munden et
 grønt Skum, i det den arbeydede for at slippe los mellem
 Fingrene. Den udsprøyter og fra en Strime eller Sprække
 mellem Hovedet og det første Par Horn:Been under Halsen
 fire Vandstraaler i en Længde af 12 til 14 Tommer, dog saa,
 at de sidste Udsprøytninger ere svagere, end de første. Dette
 skeer og i det den stræber for at glide ud imellem Fingrene.
 I det Forfatteren med en Lupe betragtede Abningerne under
 Halsen, blev hans Ansigt besprøytet af dette Vand, som paa
 en fort Tid efterlod en brændende Svie i hans venstre Øye.
 Hr. Bonnet har i en Afhandling til det Parisiske Akademie
 viist, at denne Saft er et virkelig Acidum. Med megen

Seundring have vi herefter læst Forfatterens Beskrivelse om Larvens Forvandling til Sommerfugl. Farernes Forandring og en uroelig Omkryben for at udøge sig de fornødne Materialier og en bequem Plads til at bygge sit Hvilested, ere Forværlor for denne deres Forvandling. Den holder da op at æde og udtræmer sig fra en Deel af sine Vædsker. Begyndelsen dertil skeede den 27de Junii med dem, som den 27de May først vare komne ud af Egget. De naaer altsaa i en Maaneds Tid den fuldkomne Moedenhed til at aflægge deres Larvestabning. Man læser her med Forundring det Forfatteren selv med Forundring har tilseet, hvorledes Larven spinder sig sin Voelig og indspinder sig selv derudi. Dens Forvandling fra Larve, til Puppe, og deri til Sommerfugl, gaaer for sig inden for dette Spind, og skuler sig altsaa for Dynene. Men en egen Omstændighed gav Forfatteren Leylighed til at betragte samme paa tvende Larver, som af ubeklædt Aarsag ey vare i Stand til at fuldføre deres Spind, og derfor undergik denne Beres Forvandling under hans Uilsyn, uden at han dersor besvede at forstyrre deres Voelig. Naar andre Naturlørere tilskrive de 6 første Klasser af Insectorne en tredobbelt Stand, nemlig den, hvor i de befinde sig som Larver, som Pupper, og som Fugle, saa vil Forfatteren derimod alene have dem ansorte endten som Insect-Larver eller som Insect-Fugle. Han paastaaer, at den antagne Mellemstand af Puppe er ikke en Stand for sig selv, men tilhører Fuglen, saasom alle Larvens Deele ere fulgte med den sidste affskudte Larve-Hud, og Sommerfuglen med de den tilkommende Organer sees i Puppen, som egentlig ikke er noget andet, end den under en Hindes sammenfoldede eller ikke udbredede Insect-Fugl, og en Hindes eller et blot Overtræk, meener han dog kan ikke anses for en væsentlig Forandring i en Skabnings Tilstand, eller udgjøre et nyt Kreatur. Forfatteren stemmer og ikke overeens med Hr. Buffon, som anseer denne Forandring fra Larve til Sommerfugl for en nye Frembringelse. „Man seer endog „ (siger han) med det blotte Øye, øste Maaneder, ja vel et „aar og længere forend Insekts-Dyret fremkommer, dens „ Deele under Puppens Hinde uden at tage negen anatomisk „ Kniv eller Forstorrelsес Glas til Hielp; og ved Hielp af „ disse seer man dem endog i Larven selv, eller i den krybende „ Orm, som dersor og nævnes med det allerbequemreste „ Navn

„ Navn af Larve eller Masse, som det den er og forestiller:
 „ Larven kan endog ikke siges at forvandles til Puppe eller
 „ til Insekt-Fugl, uden i den allervidtloftigste Forstand, eller
 „ fordi man engang har fundet for godt at kalde det en For-
 „ vandling; thi den forvandles saa lidet til Puppe og til
 „ Sommersugl, som en u-udsprungene Plante til Blomster.
 „ Sommersuglen med alle sine Lemmer ligger ligesaal fuldt i
 „ Larven, som Blomsteret med sine Deele i Planten: Eg
 „ Beggerets Blade tilside, og man vil see Blommen med
 „ sine Stovpinde og Sædekar: tag Hinden bort og Fuglen
 „ vil vise sig. Ikun en beguem Mæring og Beyrligt udkraes-
 „ ves til at udvikle begges indhyllede Skignhed. Saasnar Natur-
 „ Elsken besindede sig, at han havde Dynne for at
 „ paa-agte og Fingre til at frapille, fandt man Sommer-
 „ Fuglens Vinger, Tunge og Hølehorn kunstigen sammen-
 „ foldede under Larvens tvende forreste Ringe, og hines 6
 „ lange Been sammenpakke i dennes 6 hornagtige Forsd-
 „ der: det paafølgende Aars Blomster, ja Træet med dets
 „ Blade, Blomme, Stov-Pinde, Sæde-Kar m. m. dannes
 „ de i Knospen Vinteren forud, mod Kulden forvarede med
 „ mange Lag af laadne Skæl, som mod Foraaret aflegges,
 „ ligesom Larven affyder sine Hudder: ja man fandt den til-
 „ kommende Papillions Eg endog i dens Larve; altsaa vare
 „ de og allerede i det Eg, hvorfaf Larven fremkom, saaledes
 „ som jeg i mit Skrift von Würmern har viist, at Nat-
 „ dernes Unger i mange Led ligge skulte i Moderen og i
 „ dens enkelte Deele efterhaanden udvikles og blive synlige.
 „ Man erindrer sig nu hin Phalcene, som legger 1600
 „ Eg, og tænke sig disse i det eene, og i hvert af Hun-Eg-
 „ gene, det er af de 800, efter 1600, folgelig ligger i et
 „ eneste Sommersugl Eg 1280000 Eg, Larver eller Som-
 „ mersugle, hvad man vil, eller dette alt tilsammen med
 „ alle deres ind- og udvortes Deele. Dette er først i anden
 „ Aeling, og strækker allerede vores Indbildningskraft,
 „ skjondt Fornuft og Erfaring, som erklaende og fremläggende
 „ Tingenes Bisched, i hvor ufattelige de ere for vore Sand-
 „ ser, giøre det uimodsigeligt." Man vil vel ej uden Hoy-
 „ agtelse og Beundring læse denne Forfatterens sindrige Betragt-
 ning. Men hvorvidt den kan igiendrive Hr. Buffon, som
 anseer Sommersuglen for en nye Frembringelse af Larven,
 Sf 5

det lade vi staae derhen og overlade gierne til Naturalisternes Kjendelse. Vi kan alene sige, hvad der ved det Ord nye Frembringelse er falden os ud. Det er, tænkte vi, uden Lov et saa vankende og ubestemt Ord, at det kan tages i saa stræng en Meening, saa Hr. Buffon slet ikke kan beholde Det, men og i saa vid en Forstand, at man maaſkee ikke skal kunne nægte, at jo enhver nye Form, som det animaliske saa vel som vegetabiliske Liv udvikler sig udi, er en nye Frembringelse af Naturen. End ikke Menneskenes forſkellige Alder skulde da kunne undtages fra denne almindelige bemærkning. Skulle vi i det andet Liv opſtaae, de samme Sæle og med aandelige Legemer fremspirede af de naturlige Legemers Sæd, saa bliver det og en nye Frembringelse af Naturen. Efter vor Forfatters sindrige Betragtning maatte vi ligeledes beundre saa mange Million-Mennesker at have med deres Sæliske Livskraft og Legemer lagt indsvøbte i vor Stammemoders Æg, men næppe skulde nogen tage i Betænkning at falde ethvert enkelt Menneske en nye Frembringelse af Naturen, ja man skulde maaſkee forundre sig over, om nogen vilde nægte, at den var det, med mindre man udtrykkelig gav tilkiende, at man ved dette Ord forstod en Frembringelse af en ganske anden Art, som om et Dyr avlede et andet Dyr af anden Art, end det selv var o. s. v. Forfatteren har ganske vist Det, at Sommerfuglen i denne sidste Meening er ikke nogen saa ganske nye Frembringelse. Det kommer maaſkee her an paa, hvad Bemærkning dette Ord nu skal have i Hr. Buffons Theorie, hvilket vi her ikke kan undersøge. At jo Stoffet til Sommerfuglen ligger i Larven, ligesom til Larven i Ægget, maa man tilſtaae vor Forfatter, men man vil maaſkee derfor ikke nægte, at jo saa vel Æg, som Larve, som Sommerfugl, ere alle Naturens nye Frembringelser i et Dyr af samme Art. Vel læse vi strax herefter et Stykke, som forestiller os Hr. Buffons vittige og vist nok kunstlede Theorie, formedelst hvilken han lader Papilionen frembringes af Larvens overslødige Uæring, som sammenſætter sig efter de Forbindelser, som flyde af Larvens Gestalt. Vel kan han i den Henseende fortjene Modsigelse, men med mindre Grund, tykkes os, i Henseende til det Ord nye Frembringelse, som Sommerfuglen efter begge Theorier synes at kunne faldes. Hr. Buffon søger dog

Stoffet

Stoffet til Sommerfuglen i Larven og dens efter dens Art
 modificerede Mørings-Gast, og lad være hans Theorie i den
 Henseende er virkelig forskellig fra Forfatterens, saa synes
 han dog ikke at ville anse Papilionen for en nye Frembringel-
 se i saa stræng en Meening, som om Larven blev til et Øyr
 af en ganske stridig og forskellig Art, og ej i nogen anden
 Meening, end den, hvor i Det og kan anvendes paa vor
 Forfatters Theorie over Sommerfuglens Fremavling af Lar-
 ven. Efter denne maa man antage alle Sommerfuglens
 Deele og Organer i Puppen, Puppens i Larver og Larvens
 i Egget. Men om man endogsaa endten med blot Øye eller
 Forstørrelses-Glas kan see disse Deele efter nogen deres kien-
 delige Udvikling, saa bliver dog sammes Forestilling for Udviklingen,
 for Exempel i Egget, saa ganske et Værk af den
 blotte Indbildningskraft, saa det Ord Forvandling, hvilket
 Forfatteren synes ligesaa lidet at kunne taale, som nye
 Frembringelse, kan næppe være for meget for en saa for-
 underlig Omdannelse af Materien fra en til anden Form og
 Effekt. At en Silke-Orm kunde blive til en Sommer-
 fugl skulde vi uden Erfaring ligesaa høyt forsværge, som at
 en Homfrue kunde blive til Hoppe, og ved første Erfaring
 ligesaa højt beundre, som den sæslomste Forvandling og et
 Mirakel af Naturen. Det er kun paa den ene Side igiens-
 tagne Erfaringer, og paa den anden slet ingen Erfaring,
 der lærer os, at Ormens Forvandling er et virkligt Mirakel
 men Homfruens et opdigtet, som aldrig i denne Verden bes-
 virkes efter denne Naturs Regler. Men Forfatterens Mod-
 sigelse mod Hr. Bonnet, som paa staer, at alle Insector,
 som ere Omstiftelser underkastede, i den største Deel af deres
 Liv ikke ere af noget Rion, og mod Hr. Buffon, som an-
 tager, at de i deres første Gestalt og som Larver ingen
 Avlings-Nedskaber have (en Folge af hans foranførte Avlings-
 Theorie) synes saa meget mere virkelig, som her strides om
 virkelige Ting og ikke Ord af en ubestemt Bemærkning.
 Hvor ønskede vi gjerne, at Forfatteren vil ingen anden Folge
 uddrage af denne vor Anmærkning, end den Lyst og Opmærksomhed,
 hvormed vi læse hans Afhandling! Vi kan og ikke
 nægte, at jo Forfatteren i sin Kritik over Hr. Buffon i
 denne Stridighed henfalder til nogen Strenghed. For
 Resten, om ikke der skulde være noget i begge Theorier,
 som

som kunde foreenes og vel bestaae tilsammen, om ikke Buffons Lærebogning om Materiens Aftormning i forskellige Skikkeler kan for nogen Deel være grundet; om Sommerfuglens Fremavling efter hans Systeme virkelig blev en pur Hændelse, saa længe han antager Næringssafteis Sammensætning at stee med en specifigke Forbindelse; alt dette er noget vi overlade til Naturkienderes Bedømmelse, og som vi finder her ingen Leyliggærd til at undersøge, om vi end og fandt Evne, Lust, Pligt eller Niet dertil. For end ydermere at fuldkaste Hr. Buffons Avlings-Systeme, har Forfatteren tilføjet en Opdagelse, som han kalder det af Hr. von Haller, at han nemlig har fundet i Egg-Blommen, uden nogen foregaaende Parring, de første Træk af den tilkommende Kylling. Men Hr. von Haller har fundet disse Træk anderledes, end ved en lat og rimelig Slutning a posteriori og af Udfaldet, eller og ved nogen umiddelbar Erfarings-Hemørkning? Turde ikke herunder stikke noget Vitium Surreptionis? Intet er lættre sluttet, end dette: Saadan en Skabning udvikles af Blommen; altsaa maa der have lagt i Blommen en Grundtegning dertil. Men mon det var saa urimeligt, om man sagde: at Materien bekommer en vis Modification til en vis Forms Udvikling efter saadanne Regler som GUD een Gang for alle har lagt i Naturen, og som han, hvis indflydende Medvirkning bestyrer alt, aldrig tilslader den at afvige fra? Var denne Hypothese i sig selv ikke urimelig, saa kunde man med fuldkommen Vished, uden nogen pur Hændelse, vente en Kylling af Blommen, saa længe det ey behagede Almagten at lade den samme Materie modificeres til en Ellings Skabning, og man behovede, for at forvisses om en Kyllings Fremavling, slet ikke at antage nogen dens Grund-Træk eller Grundtegning i Blommen. Dette anmærke vi ikke for at fuldkaste Forfatterens Hypothese, der vist og har sin store Rimelighed, men for at vise, at den modsatte kan maa ske ogsaa forestilles mere rimelig end de forestille sig, som ere Velyndere af den anden. Overalt maa vi vel blive staende ved Hypotheser; saa længe det ey har behaget den almægtige selv at udkaste for vore Dyne den heele Skabnings og Fremavlings første Grundlag og Plan efter alle de Greene, den udbreder sig udi. Men Forfatterens Hypothese forudsat, maa man vel blive nysgierrig for at

spørge, hvorledes denne Kylling-Spire, denne Grund-Kylling i Blommen endten af sig selv til en vis Grad eller efter foregaaende Parring fuldkommen udvikler sig? Hvorledes dens Fremavling gaaer for sig? Hvorledes og ved hvad for et Middel den vokser og udvider sig? Disse Spørgsmåle giver Forfatteren os kortelig saaledes besvarede: „Hæle Na-
 „turen er opfyldt med et Slags sværmede Monader, (saar
 „danne som animalcula spermatica i Dyrernes Sæd ogsaa
 „skulle være,) der giver alle organiserede Skabninger Liv
 „og Bevægelse, udvide og udvikle dem efter de Modificatio-
 „ner, som Skaberen i enhvers Grundtegning har forestret-
 „vet; der blande sig med Vandets og Næringens jordiske
 „Deele, og i Forhold til en mindre eller større Blanding
 „udgivre Legemernes flydende og solide Masser. Disse ere
 „uforgiængelige, saavel som Skabningernes Grundtegning,
 „saasom intet af alt, som falder i de menneskelige Sand-
 „ser kan ødelegge en eneste af dem.“ De Bemærkninger,
 paa hvilke Forfatteren grunder denne sin Hjælpe-Hypothese,
 overlade vi til Læseren. Disse hans i Vandet og Luften eller
 i Planters og Dyr Dele omsværmede, levende og udviklen-
 de Monader ere forekomne ham som smaa Krystal-Kugler, hos
 hvilke han vil have bemærket en frivillig og spontaneist Be-
 vægelse i Vand, hvori animaliske og vegetabiliske Legemer
 oploses. Han tilskriver dem den Giæring Vandet geraader
 udi, og den Stank, det derved giver fra sig. Han har og
 bemærket dem i forskellige Svampes Slim og hvide Stav.
 Melken hos Fiskene, Knopernes Meel hos Urterne og Sæ-
 den hos Dyrerne, skulde være fyldte med slige levende Krystals
 Kugler af forskellig Gestalt, og disse skulle bevirke alle Plan-
 ters og Dyr synlige Vært og Fremavling. At komme til
 Larven igien, da beklager Forfatteren, at han ikke tillige med
 sit Skrift ogsaa kan overgive sine Læsere Exemplarer af de
 derudi beskrevede Larver, saasom deres Frugtbarthed aarlig
 formindskedes og den femte Race havde ingen mere Kraft til
 at frembringe sine Lige. Han har allene det foran bemeldte
 lykkelige Tilsæerde at takke for, at han her har fundet med-
 deele deres Historie. Han har siden ofte selv forgivnes sogt
 dem, ja det hialp end ikke at Frue Grævinde von Schulin,
 hvis Sommer Forlystelse de havde været, utsatte siden Pris-
 ser for dem af hendes Huusfolk, som fandt dette Insect i
 Eg,

Væg, Larve, Puppe eller Insect-Fugl. Han formoder den rette Aarsag til deres endelig Undergang at have været Mangsel paa Dug eller Regn- eller nogen saadan nødvendig Vædste, som de kan have i deres Frihed, men maa savne i et Kammer. Forfatteren giver os Haab om flere ligesaa behagelige Frugter af hans flittige Naturforskning i vort Danske Sprog.

Riga. Alexander Gerards Gedanken von der Ordnung der philosophischen Wissenschaften, nebst dem Plan des Unterrichts in dem Marschallscollgio und auf der Universität Aberdeen, aus dem Englischen überzeugt, mit einigen die Philosophie betreffenden Betrachtungen. 1770. 86 S. i 8vo. Æyemærket af dette Skrift er fornemmelsig at fremlægge de Grunde, hvorfor man paa Universitetet til Aberdeen er afviget fra den sædvanlige Methode og Orden i Videnskaberne Foredrag, og i Besynderlighed, hvorfor man iblande samme har anvist Logiken det sidste Sted. Forfatteren, som er Prof. paa Universitetet til Aberdeen, har i Besynderlighed hermed søgt at bevise, at man først maa foredrage Logiken efter alle andre Videnskaber, saasom man ikke grundig kan dyrke den, uden først at have gennemgaat andre Videnskaber, for deraf at have samlet de Materialier, paa hvilke man kan anvende Logiken. Logiken, siger han, maa noye undersøge og omhyggelig fastsætte, de forskellige Arter af Tilsforladeslighed, deres Grunde, deres Regler, og de Gienstænde, for hvilke de høre, samt den Grad og den Art af Biesald, som de frembringe. Den maa lære og opdage Wildfarensens Kilder; Aarsagerne til de falske Domme, og det Forstandens Forhold, hvorved den kan forekomme dem: og som dette er et af de sværeste Værker i Philosophien, saa stikker det sig ikke at begynde dermed. Ved Omgang med Videnskaberne blive vi forberedede til Logiken, og uden samme forstaaer man ikke Logikens Regler. Det søger han at oplyse med de skionne Videnskaber, hvor man ikke saa meget begynder med Forstifter, som med Exempler. Ved Enden ere nogle Afhandlinger tilspede af Oversætteren. Den første indebefatter Betragtninger over Logikens Plan i den philosophiske Undervisning. Den er stillet lige mod det forrige Skrift, og viser med

med Skarpsindighed, at man aldeles maa giøre Begyndelse med Logiken, paa det den Studerende selv kan prøve de Sager, der blive ham foredragne, som Logiken just skal give ham Anvisning til. Logikens Regler ere heller ikke saa vanskelige, at de skulde overstige en naturlig Forstands Indsigt. De blive vel herefter tydeligere, men det er noget alle Theorier har tilfælles, at de først ved Udgivelsen bekomme deres fulde Lys hos os. Imidlertid skulde man dog meget staae tilbage, hvis man ikke først havde forsynet sig med nogle Regler. Ved de skjonne Videnskaber gaaer det bedre an, at man indskærper deres Negle; ved Leylighed og forekomende Exempler, og dog bliver der immer forudsat nogen Theorie. Men ved dem kommer endnu dette til, at man betragter just Exemplerne for at assondre Neglerne deraf; derimod dyrket man ikke Videnskaberne, for deraf at lære Logikens Regler. Den anden Afhandling er en Betragtning over Historiens Forhold til Philosophien. Paa det Spørsmaal: Hvortil nyttet Historien Philosophien? svarer: Jeg troer ikke, at Historien har grundet eller bygget Philosophien. Den Bey, Philosophien til alle Tider har taget, og som den endnu maa tage, er Opmærksomhed paa Tingenes bestandige Syner, hvorved vi slutter til deres inderste Natur. Det er Opmærksomhed paa os selv, og paa Bevægelserne i vores Medmenneskers Gemütter; endelig de Folger, man drager af begge og saa videre forbinder og udfører. Dog kan og bør man tage Oplysninger af Historien. Paa det andet Spørsmaal, hvorvidt Philosophien nyttet Historien? svarer: ikke saa meget Philosophien i egentlig Forstand, som den philosophiske Geist, der maa oplive Historiestriveren. Herved erindres nogle Fejl, som lær kan indsnuge sig ved den Gemøjelse at skrive pragmatisk. I blandt andet bemærkes herved, at det viise Forsyns Indflydelse i Verdens Historie er endnu ikke noksom bleven estersørsket. Den tredie Afhandling handler om den logicaliske Følelse. Enen dertil bringe vi med os til Verden, men Færdigheden derudi maa forherves. Overalt indbefatte disse Afhandlinger forskellige gode Bemærkninger.

Frankfurt am Mayn. Die türkische Bibel, oder des Korans allererste teutsche Uebersetzung aus der aræ-

arabischen Uhrschrift selbst versertiget von M. D. F. Megerlin, Prof. 1772. 876 S. i 8vo. Man har endnu ikke hidindtil haft nogen af det Arabiske selv udarbejdet tydse Oversættelse af Koran, og de af andre Europæiske Sprog forsædigeede Oversættelser ere allerede for den største Deel opzagne, eller de ere formedelst Udeladelsen af den nødvendige Afdeeling i Vers og andre væsentlige Fehl ikke saa bringbare, som de formedelst deres Dymørke kunde være. Den første tydse Oversættelse er af den Sal. Schweigger til Nürnberg indgiven 1616., men er alene blot indrettet efter den elendige Italienske 1547. til Venedig af Arrivabene udgivne Oversættelse. Den af Hr. Terreter til Nürnberg 1763. foranstaltede tydse Udgave er med mange Mangler forsædigt efter den latiniske af Italieneren Maracci, og Hr. Arnolds til Lemgo 1746. trykte Udgave er oversat efter den Engelske af Ridder Sale, men og ligesom den Engelske uden Afdeeling i Vers. I den henseende fortiner Hr. Prof. Megerlin al Taf, at han har vildet anvende sin allerede med Ere bekendte Indsigt i det arabiske Sprog til en fuldstændig og i de Arabiske Vers afdeelt Oversættelse. Man behøver vel ikke først at beregne de Fordeele, den kan skaffe, der ere betydelige og almindelig erkendte. Men man kan dog med Hr. M. ikke vel trøe, at et saadant Værk kan være endog saa de Ulder til stor Nutte, eller hielpe til at forstyrre Antichristens saa vel geistlige som politiske Rige. Thi at Mahomed er den Antichrist, har Hr. M. allerede 1769. i sin Grundrisz der Offenbarung grundig bevist. Ved et Værk af den Art er Nigtighed og Ønyagtighed den fornemmeste Fortieneste, og med Skrivemaaden regner man det ikke saa nyske. Forsatterens er, formedelst hans lange Bekendtskab med det Arabiske Sprog saa temmelig orientalist, og ikke sielden noget usofstaaelig. Forberedelsen indbesatter en fuldstændig Historie om alle Oversættelser af Koran, og Forsatteren lover i Fremtiden endnu at udgive nogle Anmærkninger over forskellige Steder i denne Oversættelse, og over den Nutte, samme kan have i den Hebraiske Litteratur.

No. 29.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 22de Julii 1773.

Riøbenhavn. Staternes indvortes Regierung af Andreas Schytte, offentlig Lærer i Stats Videnskaberne ved Sorø Ridderlige Akademie. Første Deel. 1773. 443 S. i stor 8vo. Paa Gyldendals Forlag. — Vi ønske Fædernelandet til Lykke med dette fortrefelige Original-Værk af en Mand, hvis Indsigt og Styrke i de politiske Videnskaber er noksom bekjendt. Ved blot at oversee det med et almindeligt Øyekast glimrede det i vore Dyne af en smuk og omhyggelig Stil, grundig Læremaaede, vittige tanker, ugemeene Betragtninger, og til deres Oplysning næt og vel anbragte smaa Historietter eller historiske Anekdoter, som giøre Læsningen ikke lidet behagelig. Det er Forfatterens Åge at afhandle alle Statsvidenskaberne, og iblandt de Aarsager, som har beveget ham til at foretage sig dette vidtløftige Arbejde, nævner han alene et Lovste, som han havde giort sin Sal. Ven, Hr. Professor Snedders, om at fuldføre den af ham begyndte borgerlige Regierung: „Han troede (siger han) saa meget mere, at jeg paa nogen Maade kunde opfylde deres Ønsker, der ventede Fortsættelsen af hans borgerlige Regierung, som jeg har haft ham og adskillige andre Lærere i Republikerne Holland, Genf, og Canton Bern, der have haft den Ære tilliggemed ham at undervise adskillige af de haabefuldeste Prinzer i Europa i Statsvidenskaberne. Jeg begyndte

G g

ders

„ derfor at arbeyde efter hans Plan; men jeg følede strax den Evang, jeg havde paalagt mig selv. Enhver, som tenker, har en vis egen Kiede at tænke i, og jeg saae mig tvungen til at begynde der, hvor han selv havde begyndt: hvorfor en Deel af dette Skrift er, om man saa vil, ikke andet end en Gellerts Hat, der i mine Hænder har faaet en ny Dannelse. Min Salige Ven overlod mig vel sine Haandskrifter, men jeg fandt intet af det, som henhørrede til hans Borgerlige Regierings Fortsættelse; hvorfor dette og en Deel af det følgende er saa meget mit, som et Menneske kan kalde noget sit. Vedbliver jeg dette morsommelige Arbeyde at skrive for andre, skal jeg oprigtig sige, hvad der er Sneedorfs og hvad der er Schyttes.“ I en Fortale af 64 Sider har Forfatteren først meddeelt Læseren et almindeligt Begreb og Underretning om Stats-Bidenstabterne, som indeeles i de Juridiske og Politiske. De Juridiske hensøres til 4 Classer, som ere: Natur Retten; Den offentlige Stats Ret; Borger Retten og Folke Retten, hvilke lærer os, hvad der er Ret i Staterne. De Politiske indbefattes under det almindelige Navn af Politik, som lærer, hvad der er nyttigt i Henseende til Staterne og deres Regierung. Ved at læse Fortalen faae vi allerede ligesom en Forsmag paa Værket selv, og vi kan ikke nægte, at vi jo skyldte den en Deel af den Lust, vi fandt til at læse Værket, foruden den Pligt, som forbundt os dertil. Vi vil ansøre nogle af Forfatterens Bezagtninger over Politiken eller Statskunsten: „Vi have sagt lidet til de Regerendes Noes, naar vi sige, at de fornærme ikke Fyrsterne, de overtræde ikke Staternes Grundlove. Det at være en nyttig Regens, er en Fyrstes sande Ere: det gør ham elsket af Folket, øret af Fremmede, og stor i de sildigste Esterkommeres Dyne. Det almindelige Beste, Staternes fornemmeste Lov udfordrer noget mere: end det, der ligger skult i det almindelige Begreb, vi gør os om Ret. Der forekommer i Staterne Regierung en Mængde af Tilfælde, hvori en Regent maa bortgive sin Ret, forfolge Fornærnelser, rose Forseelser, straffe dem, der burde belønnes, og belønne uden Fortienester, og altsaa for det almindelige Bedstes Skyld foredrage det Nyttige for det Retfærdige.

„ Sta-

— Staterne i deres indbyrdes Omgang, befinde sig ikke
 sieliden i de Omstændigheder, at de, for at befordre deres
 Velfærd, maa sætte alt Begreb tilside om Ret, og alene
 see paa det Nyttige. Boxer for Ex. en Stat i en Hast til
 saadan Størrelse, Magt og Rigdom, at den bliver Ma-
 boerne overliggende, udfordrer disses Sikkerhed for Lige-
 vægtens Skyld, at holde den tilværende Magt inden visse
 Grændser. — Har en Fyrste ved retmæssig Arv udvidet sine
 Staters Grændser, er han ved frit Valg blevet mægtige
 Staters Herre, har med en viseligen indrettet Huusholdning
 gjort sine Stater rige og mægtige; er der vist ingen Ret,
 der berettiger Frygt og Misundelse til at bevæbne sig mod
 den sande Arving, den lykkelige Landets Fader og den
 fornuftige Huusholder, for at skille ham ved det, som
 han besidder med den beste Adkomst af Verden. Stats-
 Raisons udfordre, at hans Magt skal svækkes. Agesis-
 laus havde det Ordsprog: Det er retfærdigt, hvad
 som gavner Sparta. I trængende Omstændigheder
 nodes den, der sidder ved Roeret af Staten til at give
 det samme, som den, der sidder ved Roeret i Skibet.
 Denne udkaster en Deel af Ladningen for at redde Skib
 og Gods fra en endelig Undergang. Hün ved heele Pro-
 vinzers Afstaaelse tilkøber sig af en lykkelig og ofte uret-
 færdig Kriger en roelig Besiddelse af det øvrige. Under
 Krigens Drift, brænde Parterne deres egne Forstæder op,
 synke Skibe, dræbe Creaturer, ødelægge Kornet paa Agres-
 ne og Græsset paa Engene, blot for at Fienden ikke skal
 betiene sig deraf til Statens Skade. Nødvendighed gjor
 uret til Ret. Under denne Nødvendighed, at man nødes
 mere til at see paa det Nyttige end det Retfærdige, suffe
 de Fromme blandt Fyrsterne, som de, der handle mod
 deres Samvittighed. Maar en overhængende Fare truer
 Staten med Undergang, er der intet Systeme, ingen
 Regler at følge uden dem, som Statens almindelige Lyk-
 ke og Fordel foreskriver, Politiken eller Statskunsten
 er den Videnskab, der lærer os hvad nyttigt er i Henseende
 til Staterne og deres Regering." Forsætteren viser
 fremdeles hvor vanskelig og besværlig denne Videnskab er,
 i sær naar det kommer an paa dens Udgivelse. Det er alles
 rede noget haardt, at vi i Folge det givne Begreb maa ans-

se Statskunsten, som den, der ofte maa lade Netten vige for Nyttens. Dog Nodvendighed og Collision udfordrer det og undskylder Regenten. Men det er haardere og næsten utaaleligt, at man skal tillige forestille sig den som en Kunst i at bedrage tilligemed at regiere, og en Statsmand tillige som en Bedrager. Forsatteren synes vel ikke reent ud at turde paastaae, at det er eller bor saa være, men han figer kun, at det kan ikke vel være anderledes, naar vi betragte Regieringen i Hensigt til andre Magter: „Der har aldrig været (hedder det) nogen stadig Tillid imellem tvende, end sige flere Magter. De Mægtige have mægtige Passioner. Den ene har altid Misundelse, Frygt og Mistillid til den anden. De ere altid tilbøyelige til at troe, at den vil bedrage, som kan og har Fordeel af at bedrage. Fyrsterne regne det ikke saa nøye med hverandre. Forstillelse, List og Utroestab beæres ofte med Navn af Politik. De samme Gierninger, som de straffe hos Borgerne, som Meenederie, Beld og Løgn, ansees hos Fyrsterne for Dyder, naar Staternes Fordeel derved besordres. Religionen selv tiner dem til Forhang for deres Passioner. De hæve, som Bayle skriver, et særdeles Sprog imellem sig som Borgere ikke forstaae; Ord og Udrykke, som betyde ikke hos dem det samme, som hos andre Mennesker. Veraabe de sig i deres offentlige Skrif-
ter paa Religion, Samvittighed, Frihed og Rettsærdig-
hed, forstaae de dermed mestendeels deres Interesse; og Verden er for lang Tid siden vandt til at forstaae ved denne Interesse Stolthed, Gierrighed, Frygt og Misundelse. See vi Høffernes Skrivemaade, synes Weltalenhed selv at have udskimmet sine Kræfter paa lutter Forsikringer om indbyrdes Vensteb, Troestab og Oprigtighed, hvilke de selv ikke vente at forstaaes efter den bogstavelige Mee-
ning. I deres Vensteb er ofte noget ubegribe igt. Al Verden troede, at Spanierne øvede Fiendtlighed mod Portugiserne, da de under Marquis de Saris hans Anførsel i sidste Krig med 30,000 Bevæbnede indfulde i deres Lind. Det Spanske Manifest udkom, og vi saa med ingen Forundring, at det var af lutter Vensteb for Portugiserne, at Spanierne borttoge deres Grændesfæst-
ninger, og siege dem Partie-Viis i Dalene. I Fredslut-
ning

„ ninger klage de over den Uroeligheds Aand, der har saet
 „ Ueenigheds Sæd imellem saa oprigtige Venner. De tak-
 „ ke Gud som har giort Ende paa en Krig, som de ikke
 „ længer formaede at udholde, og love helligen at holde
 „ Freden til ævig Tid, som de ofte allerede har giort An-
 „ stalt til at bryde.“ Allerede af disse Træk seer man, hvad
 man kan vente sig af Forfatteren i Værket selv, nemlig en
 Blanding af Philosophie og Historie, og en Vittighed, der
 undertiden har laant nogle Træk af Satiren. Vist nok ere
 nogle af hans Tanker saltede. At imitere Montesquieu
 tor vi ikke sige at have været hans Forfæt, da han meget
 mere synes os at have fulgt sit eget Genie, der synes lige vel
 opplagt til alle Deele, og Statskunsten er desuden en Videns-
 skab, hvori man, endten det kommer an paa Theorie eller
 Practik, snart maa betragte Verden og Menneskene, som de
 burde være, snart maa endten betragte eller tage og bruge
 dem som de virkelig ere, og man efter Erfaring og Historie
 befinder dem, og som den første Betragtning alene giver An-
 ledning til alvorlig Philosophie, saa giver den sidste riig
 Materie endogsaa til Satirisk Vittighed, som dog maa være
 fin og sparsom og anbragt med en vis alvorlig og lærende
 Mine, om den ikke skal være anstødelig helst i saa viktig og
 høy en Materie, som denne. I vore Tanker bliver det ellers
 herved en viktig Regel for en politisk Skribent, at han ikke
 formænger disse 3 Ting med hinanden paa saa forborgen
 og fin en Maade, at det ikke løt kan mørkes, for at under-
 skille dem fra hinanden. Han maa hverken glemme at for-
 klare os, hvorledes en Ting bør være, for vidtligst at
 fortælle os, hvorledes den er, en heller gioste sin Satire
 saa fin og forblummet, at man skulde tanke, han lærer os
 hvordan vi bør være, naar han med den fineste Dybsindig-
 hed giennemhægler os som vi endten ofte eller undertiden ere.
 Han maa ikke, for Ex. sætte sig et fordervet Monarchie til
 Gienstand for sine vittige Betragtninger, og efterlade Læseren
 i den Tanke, at han har fremstillet os for Dyne Monarchiet
 i sin Natur og Væsen, som det bør og alene kan være. Men
 for at komme til Skrifstet selv, da er dets nærværende første
 Deel afhandlet i 7 Afdeelinger efter en forudskitket Indled-
 ning, som afhandler det almindelige om Staternes Regie-
 ring. Den første Afdeeling handler om Monarchier, den

anden om Despotismer, den tredie om Democratier, den fjerde om Aristokratier, den femte om blandede Regieringer, den siette om foreenede Stater, den syvende om Staternes Grundstøtter. Vi maa noget nøyere giennemgaae enhver Afdeeling, for under Lesningen at afmerke deres Indhold i fort Begreb og udmaake nogle Forfatterens behagelige eller grundige, og ellers mærkværdige Tanker. — Indledningen viser allersørst §. 1. at af Kundskab om Naturen udledes Staternes Oprindelse. Forfatteren paastaaer, at det er Følelser og Dryster, der først har bevæget Menneskene til at indlade sig i de store Selskaber vi kalde Stater: „Det som var en Drift hos de første Mennesker, at foreene sig, indbyrdes tiene hverandre, overlægge fælles Sager, folge i Krig den Modiges Ansørelse, høre den Viisestaaedes Raad, blev med Tidernes Forløb en overlagt politisk Indretning.“ §. 2. Afsmaler os de første Menneskers Tilstand i de ældste Tider for og efter Syndfloden. Han anbringer i Begyndelsen den firedobbeltte Inddeelning af Menneske-Alderen efter de 4 Slags Metaller, og troer, at de hedenske Digttere har taant den af den Kundskab, de har haft om Menneskets Uskyldigheds Stand efter den Mosaiske Historie. §. 3. Forestiller Mennesket som det, der af alle Creaturer, formedelst sin naturlige Trang til Omgang med sine Lige, er meest selskabeligt. §. 4. Viser, at det er Omførg for Legemets Underholdning og Beskyttelse, der har først bevæget Menneskene til at foreene sig for at udgiøre en Stat. §. 5. At Eyendommes Indsørelse først har banet Vejen til den borgerlige Regierung. Forfatteren har uden Twivl viist med denne hphs Indhold, at det og var en hedensk Poet mueligt efter den højstrimelige Hornustslutning at digte en gylden Alder og dens tiltagende Fordervelse, uden at have hørt noget om Uskyldigheds-Standen. Det er Nødvendighed og Begjærlighed, der ved Menneskenes tiltagende Mængde har indført mange Eyendomme, og med dem mange Laster: „S. 15. Eyendoms Retten var ikke saa hastig inført, førend lutter Stridigheder ligesom hovedkulds indstyrtedes i Verden. Kommer ikke alle Trætter af mit og dit? Den som havde tilegnet sig en Skov, en Ager og Eng, gjorde sig samme saa nyttig, som han kunde. Hvad fulgte? Det misundelige Øye saae det, det begjærlige Hjerte ønskede „ det

„ det, den voldsomme Haand vilde rive det til sig. Den
 „ stolte vilde uden anden Moye æde og drifke, end den at
 „ tage for sig. Den Lade uden selv at arbejde vilde deele
 „ Flittigheds Fruæter med den Flittige. Med et Ord: Den
 „ gyldne Alder havde Ende og afsløstes med Laster. Had,
 „ Fiendskab, Misundelse, Trottet, Vold og Uret indtøge
 „ Møysomheds og Venstabs Plads. Det første Fællesskab
 „ kunde ikke længere have Sted, uden saa lange Mennesker
 „ være dydige og oprigtigen elskede hverandre, og dette kunde
 „ ikke mere haabes, da Menneskenes Tal tilvoxede, og de
 „ adsprededes i saa mange Lande, da hver Folkeslagt fik sin
 „ særdeles Fordeel, Sæder, Skifte, Sprog, Religion.
 „ Borgerne fik særdeles, og Staterne almindelige Eyendom-
 „ me. Derpaa fulgte Processer imellem Borgere og Krigs-
 „ imellem Staterne. Vi kan ikke forestille os nogen bestan-
 „ dig Enighed at være mulig imellem enkelte Personer og
 „ Stater, der have Eyendomme og leve i et Slags Gal-
 „ skab med hverandre. Letteligen kan der komme Stridig-
 „ hed imellem dem om deres Eyendomme. Vi følge vores
 „ Passioner. Alt hvad der hindrer os i at udføre deres
 „ Bydende, agtes for Fornærmelser. Virkelige og indbildte
 „ Fornærmelser give Anledning til Strid, vil ingen give ef-
 „ ter, fortsættes Striden med Magt. Vi tilstaae gierne,
 „ at Mennesket er det fredeligste Dyr af alle. Lammet selv,
 „ dette Sindbillede paa Fromhed, byder det kullede Hoved
 „ til Strid, forend Naturen har bevæbnet det med Horn.
 „ Hvo skulde afgisre Tretter? Skulde vi selv afgisre dem,
 „ maatte vi alle Dyeblik vove Livet, og derpaa vare vi ikke
 „ længere sikre, indtil vi blevne angrebne af den stærkere.
 „ Af Oddvendighed maatte man vælge en Dommer, der ikke
 „ var i dviklet i Sagen, og kunde være upartiest. Dette
 „ kunde ikke ventes, naar enhver skulde domme i sine egne
 „ Sager. Vore Passioner, disse Partieske Fortolkere af
 „ Ret og Hillighed, give os alle Ret for denne Domstol.
 „ Derfor inde vi, at alle Galskaber i hvor smaae de end
 „ have være, have haft deres Dommere, for at domme i
 „ deres Stridigheder, og disse Dommere have haft mere og
 „ mindre Magt, estersom Eyendoms-Retten har været større
 „ og mindre. Fast til alle vore Love, Indretninger og
 „ Levermaade hve Eyendommene givet Anledning. Den

„ har lagt Grunden til den store Ulighed, der er imellem
 „ Menneskene, den har gjort Rige og Fattige, følgeligen
 „ Herrer og Slaver, den har indført Foragt og Ære,
 „ skabet nye Øyder og avlet ubekjente Laster. Mennesket
 „ er først blevet ret uordentlig og lastefuld, senere det
 „ kunde blive ordentlig, og nogen tænkte paa at give det
 „ Love. Eyendomme have givet vor Begierlighed nye Fede,
 „ Tyverie, Vold, Nan ere opkomne med Eyendoms-Nætter.
 „ De fattige Beboere under Polerne have fast ingen Eyen-
 „ domme, dersore ere de dydigere end vi, de kiende ingen
 „ Rang og Ære, uden dens som Fortienester give, de hve-
 „ lidet vist, hvad Konger og Hyrster vare, med en Anfører
 „ i Krigens og en Dommer i Freden have de vidst at lade sig
 „ noye, og denne var ikke uden den fornemmeste iblandt Eige.
 „ Kan vi vel sige dette om den største Deel af Indbyggerne
 „ i Asia og Europa? De have mange Eyendomme, ere lastes-
 „ fulde, og dersor behøve de Regentere med uindskrenket
 „ Regering o. s. v.” §. 6. Staterne har i Begyndelsen kun
 været smaa, og har efter Haanden tiltaget i Størrelse fra
 Huns-Selskaber eller Familier af indtil Byer, Republis-
 ker og Monarchier. §. 7. Lydighed er Mennesket medfødt,
 det fødes i Underdanighed, Trang til andres Hjælp og Sel-
 skab, og er dersor af Naturen ey uvillig til at underkaste sig
 Herredommene. §. 8. Forestiller de adskillige Maader, Anlo-
 ninger, Midler og Veye til Herredommens Indsættelse i
 Staterne. Det kommer os for, som Forfatteren he til
 Slutning har vildet bringe en uopløselig Vandfælighed paa
 Bane, som dog endten ikke var nogen eller løst at løse. Det
 gælder om at vise, at mange Herredommer ere indsatte ved
 Magt og List, og bruges ikke bedre, end de ere forhervede,
 og da spørges om saadanne Herredommer kan sige at være
 af Gud. Vi vil ansøre Stedet selv: „ § 26. De
 fleste Skribentere holde for, at Staternes Indretning
 er en Virkning af Folkets fælles Samtykke. Denne Mees-
 ning gior Menneskeligheden megen Ære. For at gio-
 re den rimelig, nødes vi til at tilstaae desforste, halv
 vilde og heel raae Mennesker, saa megen Sindigt i Sjælen,
 saa megen Roelighed i Sindet, saa stor Overeensstemmelse
 i deres Willie, at vi nødes til at give disse tanker Afsked
 i det samme Øyeblik vi have forhvervet den. — Vi vide,
 „ at

„ at der er ingen Ørvighed uden af GUD: Vores al-
 „ lerhelligste Religion lærer det. Men den menneskelige
 „ Fornuft kan ikke begribe, hvorledes den grundgode Ska-
 „ ber, der vil alle sine Skabningers Beste, betroer Scap-
 „ teret til en Nero, Caligula, Heliogabel og andre,
 „ der have været lidet værdige til at forestille hans høje og
 „ hellige Person blandt Mennesker. Maximilianus den
 „ første, denne besynderlige Herre, forundrede sig over,
 „ at Regieringen over den christne Kirke var betroet til en
 „ dum Præst og en forvoven Steengied-Jæger, hvorved han
 „ forstod Paven, Julius den anden, og sig selv. Ved
 „ List, Forræderie og Blods Udgydelse kom den stolte Tar-
 „ quinius paa den Romerske Throne. Han dræbte sin
 „ egen Gemalinde for at øgte hendes Søster. Han myrde-
 „ de sin egen Svigersader og Konge for at opbøye sig til
 „ Konge-Værdighed i Rom. Vi drister os ikke til at sige,
 „ at denne Handel var af HÆRREN. Og naar hans
 „ Svigerinde besmitter baade Hænder og Samvittighed med
 „ hendes Mands Blod for at blive hans Dronning, og uden
 „ mindste Følelse af Menneskeligheden figurer over sin myrde-
 „ de Fader den ærede og saa højt fortiente Servius Tullius,
 „ der endnu svømmede i sit eget Blod paa Gaderne i
 „ Rom, ja som en rasende Furie, da Hesterne standsede
 „ for det døde Legeme, raaber til Kudskjen: Før til! intet
 „ bør standse den, der haser til Thronen! da sige vi
 „ med Visched, at saadanne Blomster ere ikke af det Slags,
 „ som Forsynet pleyer at strø paa Fyrsternes Beye til Thro-
 „ nen.“ Det lader her ligesom Forfatteren vilde sige, at
 vor allerhelligste Religion lærde os noget, som Fornuftens
 endten slet ikke kunde begribe, eller hvis Modsatte den befandte
 i de ansorte Exempler. Det første kan ikke vel være hauns
 Meening; thi naar Paulus lærer, at der er ingen Regierung
 eller Ørvighed uden af GUD, da taler han alene om Regie-
 ring i Almindelighed, under hvad for en Form den end maats-
 te finde Sted. Han vil vist lære sine Romerske Læsere, at
 de burde være den da værende Romerske Regierung og Keyser-
 lige Regieringsform underdanige, som en af GUD selv ind-
 stiftet Anordning. (Saaledes bør forstaaes ἡ σταύρος εἰς τὸν
 ligesom ὁ ὄντες υπεριών Love, der gialde for nærværende Tid.)

Dette er ogsaa noget, som Hornufsten selv meget vel begriber og grundig lærer. Men har da vel Forfatteren ansort oven-ansorte Exempler til Trods for vor allerhelligste Religion. Det er noget, vi hverken tor eller bør sige, saa længe der er den mindste rimelige Udsigt til anden Forklaring. Enhver Øvrighed, enhver Regent er virkelig af Gud, betragtet som Regent og Øvrighed, men dersor er ikke ethvert Middel hvorved, enhver Ven og Maade, paa hvilken nogen er kommen til Regieringen, ogsaa af Gud. Nero, Caligula, Heliogabel, Maximilianus, Tarquinius og flere deslige, vare, som Regenter, virkelig af Gud, men ikke saas vidt som de vanligstede fra Guds og Regenteres Dyemeed, fra Menneskelighed og Ond. En i og over sin Familie regierende Huusfader er virkelig af Gud, men ikke som den, der ødelægger, ruinerer, og forserver sin Familie. Fyrster og Fædre have, ligesom alle Mennesker, hvert sit Kald af Gud, der er al Ordens Gud og al Herredommens HErr. Men de kan forserve sig, og handle imod deres Kald, ligesom alle andre Mennesker, og det er ikke af Gud. Og ligesom Gud tillader i enhver Ager Klinten at voxe blandt Hveden, i et hvert Kald, enhver Stand, nogle gode og nogle onde i Selskab med eller Følge paa hinanden, skulde han da vel handle anderledes i Fyrsternes Orden, end i alle andre. Erfarenhed og just de ovenansorte Exempler viser, at han gør det ikke. Børn bør adlyde og ære endogsaa en ond Fader, som Fader, skønt ikke i hans Ondskab. Undersaatter bør ære og adlyde endogsaa en ond Regent, som Regent, skønt ikke i hans Ondskab. Som Regent er han af Gud, men ikke som den Onde. Altsaa kan den brave Forfatter vist ikke ville lære andet end dette; Vor allerhelligste Religion lærer, at al Øvrighed er af Gud (og det er ikke det han vil sige, at Hornufsten ikke skulde begribe) men vor Hornufst begriber ikke, og vi tor og bør ikke sige, at Tyranner og Voldsmænd (saadanne, som de forbimeldte) ogsaa ere af Gud, for saa vidt som de fortiene disse Skavne, og saaledes opføre sig. Er denne den rette og billige Forklaring af hans Meening, som vi tor haabe, saa udbede vi os til Belohnning for den Billighed, aleue den Frihed at sige, at han selv saaledes nighere burde have bestemt sig, med mindre han fortroster sig til at bevise, at ingen lettelig kunde for-

forstaae ham anderledes. §. 9. Selskabets Natur bestaaer i alle Indsigters og Villiers Foreening til felles Lyksaligheds Besordring. Han viser tillige her særdeles fortræffelig, hvad der burde og kunde bevage Mennesker til at opofre en stor Deel af deres naturlige Frihed, ved at begive sig i borgerlige Selskaber. Fortræffeligt er ogsaa det han til Slutning siger: „ Lovene tilligemed vore Sædvaner og Moder gisre os alle paa en Maade til Slaver. Den borgerlige Frihed, vi prale med, er mestendeels ikke andet, end et opdigtet, men et fordeelagtigt og nødvendigt Slaverie. Det er langt fra vi sige, at Lovene gisre os til Trælle. Monne de paa Beyene af Førsterne opforte Bevvisere, og de paa Sækysterne anstukne Fybre betage den Rejsende og Sæfahrende sin Frihed at reyse til Lands og Vands. Love skulle os ikke ved vor Frihed. De sige os vore Pligter. Det er Laster, der skiller os derved. I alle Omstændigheder er den frie, som er dydig. Der er Frihed at finde endog i Hovedstaden Japan. Diogenes i Slavestanden holdt sig ikke engang for Slave. Hans Venner vilde løse ham ud, men han vilde ikke tage derimod. Den, siger han, der underholder Løven, er Løvens Tiener, Løven er Løve. hvor den er. Den Dydige har saa meget af Frihed, som det er muligt for et Menneske at have. Republikaneren har sine Lænker, ligesaa vel som Trællen i Marocco. Lacedæmonierne havde Løve, som vor kælne og vellystige Verden holder for uteaalelige og voldsomme. Men Folket holdt sig i en Tid af 600 Aar, da de levede efter disse Løve, for de lykkeligste og frieste af alle Folkeslagter.“ §. 10. Staterne maa have deres Hoveder og Overherrer, hvilke §. 11. maa besidde den højeste Myndighed i Staten, som vi kalde Majestæt, og som, i hvor høy den end er, dog ikke er over alle Løve, og strækker sig ikke videre end til at befordre Selskabets og Undersætternes Lyksalighed. Denne Majestæts Rettigheder ere §. 12. den lovgivende, den tømmende, den udførende Magt. Denne øverste Myndighed voxer §. 13. med Saers og Handlingers Tilvært. §. 14. og 15. om Staternes Grundlove og Regieringsformer i Almindelighed. Forfatteren har fulgt, i Henseende til de sidste, Montesquier's Inddeeling. Vi finder ikke, at han her paa dette Sted har taget i Betragtning, hvad som er

er erindret derimod. Vist er det, at Despotismus er først af Montesquieu opfundet, som en særligt Regieringsform. Men vist er også det, at Ordet har derved lidt en voldsom Misbrug og Fordreyelse, og er, i sig selv uskyldig bleven gjort meget forhadt. End mere er det vist, at ethvert Regimente og Herredømme, det være betroet til een eller mange, er i Sandhed en Despotismus, naar dette Ord maa tages i sin uskyldige Meening, og, skal det tages i den forhadte, som en er Ordets Natur, men en nye Mode og Talebrug har indført, da kan enhver af de andre Regieringsformer virkelig være despotisk, saa vel i Henseende til en Misbrug af deres Magt, som til en vedtagen og indført borgerlig Forfatning, og hvor bliver da Despotismus af, som en særligt og af de andre modsat Regieringsform? Ved denne Indskrænkelse af det Ord Despotismus, har det Ord Monarch bekommet en anden, der er ligesaa ubillig. Hvem fortærer mest Navn af Monarch, endten den, der regerer saa ganske alene, at han end ikke ved en eeneste Grundlov, der er ligesom et Baand imellem Regent og Undersaat, er indskrænket af nogen udvortes Villie, eller den, der ved Grundlove har ligesom deelt Magten med sine Undersaatter, og forpligtet sig til ey at ville bruge nogen anden Magt, end den Undersaatterne ved Grundlovene har tilstaaet ham, og hvilken de kan tilegne sig, som deres Magt betroet til Udøvelse i Regentens Hænder? Ja hvorfor maa vi ikke mere kalde denne ved Grundlove indskrænkede Monarch, vor Despot, i Fald vi skulde tiltale ham i det græske Sprog, da vi dog i vojt Danske og ethvert andet Sprog maa og bør nævne og erkende ham for vor Herre? Enhver seer, hvor stor Forvirring baade Sprog og Theorie lider ved ovenansorte Inddeeling. Skulde vi giøre Forslag til en nye, da skulde det være denne: Regierung, Regimente, Despotismus (i Fald man vil bruge et ungdvendigt Ord) er eet og det samme. Denne er endten ennomisk og bunden til skriftlige Love eller anomisk og ubunden af skriftlige Love. Den til skriftlige Grundlove bundne Regierung er endten monokratisk (monarkisk) eller polykratisk, og den sidste endten Aristokratisk eller Demokratisk. Denne Inddeeling er grundet paa en Anmerkning ved Montesquieu, som viser, at Despotismus virkelig ikke er nogen saa særligt Regieringsform,

at den jo ogsaa kan finde Sted i andre Regieringer. Herved er at mærke: 1) At ingen Regierung er ganstæ anomist i sin Natur; thi naar al Vorighed er af Gud, saa er al Vorigs heds Magt ogsaa bunden til Guds og Naturens og Fornuftens Love; altsaa har denne høyste Inddeelning alene Hensigt til de skrevne Love: 2) At saa vel den Monarchiske, som alle de polykratiske Regieringer kan være eller blive anomistiske endten ved Misbrug og Tilsidesættelse af de Love, de ere forpligtede ved, og da blive de tyranniske (om man saa vil kalde dem, som man efter en gammel Talebrug førelig kan) eller og formedelst en indsørt og vedtagen Regierings Forfatning, som grunder sig paa Erobrings eller Sejervindings eller anden Adkomst: 3) At det ikke forandrer den anomistiske Regierings Natur, om den regierende Person eller regierende Partie selv kunde have opsat og vedtaget visse Regierings Forstifter for sig og Esterkommere, saa længe samme ikke kan betragtes som et med frivillig fælles Samtykke knyttet Baand imellem Regentere og Undersætter: 4) At den anomistiske Regierung, som ubunden, lætttere kan blive tyrannisk, end nogen ennomist, og der i bestaaer just den sidstes Fortrin. Man tillade os de nye Ord ennomist og anomist. De ere græsste ligesom de andre, vi allerede har. Men ikke et eneste Ord er fordreyet fra sin naturlige Bemærkning. Denne Sprog Fordreyelse er en Pest for vore Theorier. Der er nu ingen Regierung, der fortiner at afmales med saa sorte Farver, som den saa kaldte despotiske Regierung bliver afmalet med, uden alene den tyranniske.

(Fortsættelsen følger.)

Halle. D. Nicolai Hieronymi Gundlings, chemischen Königl. Preuß. Geheimen-Raths, berühmten JCti und öffentlichen Lehrers der Rechte auf der Königl. Friderichs-Universität zu Halle, Rechtliche Ausarbeitungen, bestehend in Consiliis, Responsis und Deduktionibus, so mehr, als 450 merkwürdige Fälle aus allen Theilen der Rechtsgelertheit enthalten; nebst einigen andern gelehrten Abhandlungen dieses Verfassers, welche sich unter dessen hinterlassenen, und ohnlangst entdeckten Handschriften gefunden, und noch niemahlen gedruckt worden. Mit einer Vorrede,

de, von dem Uugen, welchen Sachwalter und Richter, insonderheit aber neuangehenden Juristen, von rechtlichen Gutachten, Deductionen und Rathschlägen berühmter Rechtsgelehrten schöpfen können. von Herrn Carl Ferdinand Hommels, auf Zwei Staendt, Domherrn des hohen Stifts zu Merseburg, Churf. Sachs. wirklichen Hof- und Justizien-Rathe, Ober-Hofgerichts Beysitzer, der Universität zu Leipzig Consiliario, der Facultät beständigen Dechanten und Ordinario. Erster Theil. 1772. 2 Alph. 17 Ark, foruden 5 Ark Fortale, Forberedelse og Indhold i stor 4to. Man har saa stort et Antal Samlinger af Consilia & Responsa Juris consultorum, at man har større Marsag til at klage over deres Mængde, end over deres Mangel. Man maa altsaa i Henseende til dette, som andre Slags Skrifter, giore Forstiel paa de gode og slette. Vel skrevne og vel udsarbeydede Consilia og Responsa, i sær af nyere Jurister, beholde immer deres Værd, saasom Tilfældene derudi ere oplyste og afgjorte af de ægte Kilder; da derimod de øldre Juristers Consilia og Responsa duer ikke meget, saasom Tilfældenes Afgjørelse gemeenlig er tagen af urecene Kilder, og der mangler ved samme den egentlige Applicatio Juris ad factum, som man med mange Exempler kunde bevise. I blandt de gode Juridiske Udarbejdelsner hører uden Modsigelse nærværende Samling. Man veed hvad for et stort Genie den Sal. Gundling har været, og hvad for en udbredet Kundskab han har besiddet saa vel i Jurisprudensens Deele, som alle andre dermed forbundne Videnskaber. Denne første Deel, hvorefter snart skal følge den anden, indbefatter i Almindelighed 190 Responsa og Consilia, og samme ere, som man seer af det foransatte Indhold bragte til 6 Afdeelinger. Den første Afdeeling er oposret Stats-Retten, og indbefatter 10 Afhandlinger; den anden Lehns-Retten og har 14 Afhandlinger; den iredie den geistlige Ret og har 12 Afhandlinger; den fjerde Criminel-Retten, hvor i forekommer 40 Afhandlinger; den femte den borgerlige Ret og indbefatter 80 Afhandlinger; og den sjette Processen, som har 34 Afhandlinger. Den beromite og lærde Hr. Hofr. Hommels Fortale er læseværdig. Han viser derudi, med en munter og angenem Skrivemaade, den Nytte, som Dommere og Sag-

førere, men fornemmelig unge Jurister kan forskaffe sig af at læse deslige Juridiske Raad og Betænkninger over visse Tilsælde. Efter Fortalen følger en Forberedelse, hvor i denne Samlings Udgiver, Hr. Advocat Weidlich, beretter, paa hvad Maade disse Gundlingiske Haandskrifter, som næsten i 40 Aar har været tilsluttede, ere blevne opdagede.

*** Le Testament de Jean Jaques Rousseau. Qui notus nimis omnibus, ignotus moritur sibi. 1771. 4 Ark i 8vo. Den paradoxe Philosoph tager i disse Ark en enselig Afsked med sine Læsere. Man havde herved haft en god Leylighed at bedomme denne Mands Characteer, betragtet som Menneske og som Skribent, naar han ikke allerede saa ofte med Enthusiasmus var bleven roset og læst, af nogle meget fiendtlig dadlet, og af andre grundig imod sagt. Uden at bestemme, hvem af disse der har Ret, eller om nogen af dem har Ret, eller og, om denne Piece er skreven af Philosophen selv, har man vildet ansøre et Sted deraf, fordi man har troet dermed at fornøye nogle af Læserne, som maaske gjerne maatte see noget em en Mand, der i det mindste er ligesaa besynderlig et Phænomenon, som Emanuel Svedenborg, og der nu for sidste Gang træder frem som Skribent. „Meine vormalige Meynungen (siger han i sit eget Sprog) haben leicht manchen Leuten missfallen können. Ich habe versprochen, das, was ich einigen meiner Leser unanges nehmes gesagt hatte, zu mässigen, und wil ißt Wort halten. Es gereut mich, behauptet zu haben, daß die mehresten Societäten lächerliche, kindische und unnütze Einrichtungen wären; ißt glaube ich, da sie doch zu etwas nütze sind, denn wenn ausländische Nationen unser Europa so mit Societäten von Gelehrten von Profession überladen sehn, so werden sie nicht ermangeln können, die Größe unserer Einsichten anzuerkennen und eine Achtung für uns zu hegen, die uns in diesen entfernten Ländern Ehre bringt. Ich ersuche also alle Akademien, mir meinen Irthum zu verzeihen, und mich nicht zu ihrem Mitgliede zu machen. Ich bitte die Aerzte um Verzeihung, daß ich ihre gdtliche Kunst geringe geschätz und gelästert habe, daß ich behauptet, sie kenneten den Zustand des gesunden und franken Körpers nur sehr oben hin, die Ursachen

„ sachen der Krankheiten und die Natur und Wirkungsart
 „ der Arzneymittel wären ihnen gänzlich unbekant, sie han-
 „ delten sehr oft nach Systemen und eiteln Einbildungen,
 „ ihre Kunst habe nichts gegründetes und beruhe auf Muths-
 „ massungen, welches sie mit der Alchymie, der Cabbala und
 „ der Astrologie in eine Classe setze, und daß sie ihre Duldung
 „ bloß dem Zufall und der unvorsichtigen Begierde zum Leben
 „ zu danken hätten. Ich nehme ich diese Lästerungen zu-
 „ rück, und bekenne, daß ein erfahrner kluger Arzt, der
 „ ohne Vorurtheile und Hypothesen handelt, und so viel
 „ möglich, der Natur folgt, kein Jongleur sey, und so gar
 „ den Kranken nützlich seyn könne, wenn er wenig oder keine
 „ Arzneyen verordnet. Ich erwarte dem ohngeachtet nicht,
 „ das mir die Aerzte verzeihen werden; ihr Unwille ist ge-
 „ recht. Wenn ich also frank werden, in Naserey verfallen,
 „ und ihren Beystand fordern sollte, so erkenne ich, daß sie
 „ recht thyn, mir denselben zu versagen, und ich ersuche sie
 „ so gar darum. Die Französische Musik habe ich sehr beleis-
 „ digt, indem ich behaupte, daß sie gar keine Musik und so
 „ unangenehm sey, wie das Geschrey bey Colickschmerzen.
 „ Ich bitte dieselbe deswegen demuthig um Verzeihung, und
 „ glaube ixt, daß die Französische Musik wirklich eine Art
 „ von Musik ist, und daß sie angenehmer sey, als das Ges-
 „ chrey bey Colickschmerzen. Mit der Französischen Opera
 „ glaube ich mich versöhnt zu haben, da ich sie in meinem
 „ Dictionnaire de Musique nach Würde gelobt und erkant
 „ habe, daß die Königl. Akademie der Tonkunst, unter allen
 „ Europäischen Akademien den meisten Lärm macht. Ich
 „ thue ich mein möglichstes, die Götter dieser Opera, ihre
 „ Besauberungen, ihre Maschinen, ihre Balletts, und vor
 „ allen Dingen ihre in Musik und Tact sterbenden Helden zu
 „ bewundern. Und wenn ich noch einige Jahre lebe; so
 „ hoffe ich noch dahin zu kommen, dieses Schauspiel ordent-
 „ lich schön und natürlich zu finden.“

Bern. Briefe über die wichtigsten Wahrheiten
 der Offenbahrung, durch den Herausgeber Usongs.
 1772. 224 S. i lid. 8vo. Hr. v. Haller er ved en døende
 Bens Seng, som var en af Hovederne for den Bernske Res-
 publik, af en anseelig Theolog bleven opmuntret til at frem-
 legge disse Grunde for sin Overbeviisning om de vigtigste
 Sandheder i Abenbaringen.

No. 30.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 29de Julii 1773.

Riøbenhavn. (Fortsættelsen af Staternes indvortes Regierung ic. See No. 29.) — Vi komme nu til Værkets første Afdeeling, som afhandler den Lære om Monarchierne i XI hpher som handler om Monarchiets Begreb og Natur, om Fyrsternes Raad, om Fyrsternes Yndlinger, Hoved-Collegier, Under-Collegier og Embedsmænd, hvorledes Staterne forsynes med Regenter, om Arvestater, Valg-Stater, Patrimonial-Stater, Fyrsternes Mindre-Aarighed, Ceremonier. Vi kan ey at undlade at anføre nogle sær fortællelige Steder, for Ex. af den hph om Fyrsternes Raad S. 71.: „Har en Fyrste engang gjort et lykkeligt Valg i at vælge sine Ministrer, erindrer han sig dog bestandigen, at han ikke anderledes kan forlade sig paa dem, end Siælen paa Sandserne. Regenten er Stællet i Statens Legeme. Minstre, Collegier og Embedsmænd ere at ansee som Sandserne. Disse gjore Indtryk paa Siælen. Denne dømmer. De bedste Sandser kan bedrage. Hvo veed ikke, hvor vidt man har bragt den Kunst til Hove, at skjule Sandhederne for en Fyrste og afvende ham fra Regierings-Arbeyder. De sædvanlige Kunster figer Autor til Reliquierne, som en snild Minister bruger for at afvende en godhiertig, men tillige en svag Herre fra Regierings-Sagerne, ere omtrent folgende: at forestille ham Sagerne paa en ubeseylig Tid, indsnige uangenems

„ me Personer til at forestille dem, trætte ham med at fore
 „ drage ubetydelige smaa Ting, beholde Hoved-Sagernes
 „ for sig selv, forrette de Sager langsomt, som Herren vi
 „ hastigen have satte i Værk, giøre ham den lætteste Deel af
 „ Regeringen tung, nære visse Passioner, giøre ørlige
 „ Folk mistænkte &c. Ved du Skriver Seneca til Libera-
 lis hvad der mangler dem, der ere komne til Erene
 „ Høyde, og som ellers besidde alt? Det mangle dem
 „ de, som vil sige dem Sandhed: der er en ævig
 „ Strid imellem dem, som omgaaes de mægtige; de
 „ stride om, hvo der best kan hykle ior dem: de læg-
 „ ge eenstemmigen Vind paa at bedrage dem paa en
 „ Maade, der er meest behagelig. Caligula sit det
 „ Indfald at ville holdes for en Gud. I Overværelsen af
 „ hans fornemmeste Betiente gav han samme tilkiende. De
 „ Fornuftige tede stille og tænkte. En af dem teg Ordet:
 „ Det var en Sag der var bekjendt for alle: ikke
 „ allene Jeg, men mange have seet, at du haver haft
 „ at bestille med Juno.“ Selv tænker Forfatteren saa-
 ledes fortræffelig, og overalt hor han saavel vidst med velan-
 bragte fremmede Tanker og Anecdoter at smykke sine egne. Flere
 ret nydelige Exempler kan ansøres af samme sph. Nok et
 Par Anecdoter S. 73.: „ Hyrsterne, hvor højt de end ere
 „ ophøjede paa Thronerne, ere dog aldrig ophøjede over Men-
 „ nesketheden. Det er naturligt, at Mennesker gjerne
 „ høre deres egen Verommelse. Hiertet er tilbøyleligt til
 „ at troe det, som det ønsker. Ubehageligt er det, at høre
 „ Erindringer; modbydeligt at tage Formaninger af en
 „ Underdan. Den redelige Hyrste mistænker siælden en Hyk-
 „ ler for Bedragerie. Reyser Sigismundus i hans Sam-
 tale med Brunonius siger; Jeg hader Hyklere, som
 „ Pest. Brunonius, der altid betienede sig af den Gunst,
 „ Han stod i hos sin Herre, til at sige hvad han tænkede,
 „ svarede med sin sædvanlige Oprigtighed: Ney gjør du
 „ ikke, Reyser! du elsker ingen høyere end dem. Rey-
 „ seren faldt i Tanker og endeligen udbryder i disse Ord:
 „ Min Vcn! du har Ret. Den Menneskelige Natur
 „ er saaledes bestaffen, at vi meest holde os til Hyk-
 „ lere, endog i det Øyeblit vi hade dem: Du selv var
 „ vist ikke blevet saa længe ved mit hof, om du ikke
 „ hav-

havde vant dig til Høfspoget. — S. 75. Hvad Und
der at Sandheds Røst er det samme for de Fornemmes
Dren, som Vækkeren i Verket for den, der sover godt. Hvad
Under at en Vens Erindringer optages som Hosmesterens
Besalinger, og at Raadgivere ansees som Dommere. Phas-
vorinus var i en vigtig Sag af ulige Tanker med Hadria-
nus. Denne Keyserens oprigtige Ven blev hæstig; Han
mærkede selv sin Overilelse og taug. Hvorfor spurgde
Keyseren, tier du saa hæstig? Jo, svarede han, t
dette Øyeblik faldt det mig ind, at du har 20 Le-
gioner. Med Herren skal Tieneren aldrig trætte:
Det er nok at sige sine Tanker." Paa et andet Sted
tænker og taler Forfatteren selv alene saaledes: „S. 81. Al-
drig viser en Fyrste nogen fiendelig Misfornøjelse med sine
Raadgiveres Raad, langt mindre gør han dem ulykkelige,
fordi deres Raad ikke falder ud til det forsynste Maal,
naar Hiertet er redeligt. I mange Tilfælde er at raade
det samme, som at giætte. Af Tidernes og Saagernes Bes-
kaffenhed hænger det lykkelige og ulykkelige Udfald. Lov-
bet, siger Salomon, staer ikke i den Hastiges Magt:
Til at vinde i Krig, hjælper ikke, at man er stærk: det
kommer an paa Tiden og Lykken. Alexander takkede
Permenio og Antipater, der raadede ham fra at føre
sine seværdige Vaaben ind i Persien, skondt det var tverts
imod hans Forstædt og Tænkemaade. Mærmer sig Anklas-
geren for at giøre en Minister mistænkt hos Fyrsten, da
erindrer denne sig, at Misundelsen er en godt Fiende af
Høghed og Ære. Han tager samme saa meget mere i Be-
skyttelelse, som det misfornøjede Folk altid holder sig til
Ministrene, og giver dem Skyld for alt, hvad det bilder
sig ind at være sig til Skade. Det er kun i despotiske Sta-
ter, hvor Regenten opofrer en Embedsmænd for at tilfredss-
stille et uroeligt Folk. Fyrsten, midt i denne sin Mild-
hed, glemmer dog ikke, at ingen uden en Hosmand dri-
ster sig til uden Aarsag at giøre en yndet Minister mis-
tanckt hos Fyrsten, og at det øvrige Folk næppe besværger
sig over en Minister, uden dertil høyligen at være besyret.
Uden Tillid imellem Minister og Fyrster arbyrdes aldrig
til eet Maal." Ved den Leylighed roser Forfatteren en af
vore Tiders store Konger i Æzenseende til den Umage, han

gjør sig for at kiende og vælge sine Minister. Ikke mindre lærerigt er det næstfølgende Kapitel om Fyrsternes Yndlinger. Men vi kan ikke afskrive alt hvad som er fortælligt. — Den anden Afdeeling om Despotismer handler i 8 Højer om Regieringens Navne, Grundlove, Regentens Højhed, Regieringen, Thronfolgen, Folkets Slaverie, Forskel imellem Monarkie og Despotisme, Despotismens Mangler og Fordeele. Vi finde her først for en Deel den Erindring, vi har ventet paa, at da Montesquieu først har gjort denne til en særligt Regieringsform, saa falder andre den et Tyrannie, og en Misbrug af Magten og derfor ikke hensøren til nogen særligt Regierung. Men man kan just ikke sige, at de sidste har Ret, om endog Montesquieu havde nogen Uret. At den virkelig er og kan være en vis vedtagen Regieringsform, hvorpaa den end grunder sig, det kan ikke nægtes, og den er virkelig et anomistisk Monarchie. Men en Misbrug af Magten er den ikke nødvendig formedest sin Natur. Den er kun en let misbrugelig Magt, ligesom et anomistisk Aristokratie eller Demokratie og kan være og virkelig er. Forfatteren tilstaaer, at alle andre Regieringer kan ved Misbrug blive tyranniske. Han vil altsaa ikke derfor lade være med Montesquieu at anse den for en særligt Regierung. Denne synes os at have seylet i Henseende til Venævnelsen og maafee for en Deel i dens Beskrivelse. Den første Fejl synes vor Forfatter stiltiende at erklaende i det han tilstaaer, at de Navne Tyran eller Despot har efter deres sande Bemærkelse ikke noget Banerende eller Afskyeligt i sig. Saa meget alene kan man sige, at det Ord Tyrannie er nu ved en gammel Talebrug blevet forhadt, og kan derfor bedre bruges til at betegne en bunden eller ubunden Magtes Misbrug. Men Despot burde ikke være blevet gjort ligesaa forhadt, saasom dog ikke alle Herrer (Despoter) har endten Magt, Ret eller Villie til at bruge deres Tjenere som Slaver. Vilde man tiltale eller tilskrive en Regent i vor Tid saaledes, Stormægtigste Herre og Tyran, maatte han anse det sidste som et Skældsord, der funde indbefatte Crimen Ilex Majestatis i Henseende til Udtrykket, om ikke i Henseende til den Talendes eller Skrivendes Meening. Men, Stormægtigste Herre og Despot, skulde for øvrig have blevet en uskyldig og ærefuld Titel, hvis ikke Montesquieu hav-

havde ved dens Indskrænkelse og Beskrivelse giort den lige-saa forhadt som Tyran. Det var maaſſee at onſſe, at no-gen politisk Skribent efter Montesquieu havde strax be-gyndt at læmpe noget til Nette baade ved Navn og Theorie. Forsatteren viser, at endten er Religion eller Sædvaner denne Stats Grundlove, eller og den har ingen. Han maa altsaa stiltiende erklaende for det første denne Fejl i Hr. Mon-tesquieu's Beskrivelse, at en despotisk Regent endelig skal have en Vizir, i hvis Hænder han betroer sin hele Magt. Vel hedder det S. 135.: „Alt for meget maatte Despoten „ forstyrres i sit vellystige og magelige Levnet ved at indlade „ sig i Regieringen, derfor overlader han den mestendeels til „ en Vizir eller Premier-Minister.“ Men vi finder ikke, at Forsatteren har giort dette til en nødvendig og væsentlig Grundlov. Man kan i øvrigt ikke nægte, at jo Montes-quieu ved sin øvrige Beskrivelse over Despotismus ligesom forsætter os til Constantinopel og der høesætter os. En politisk Skribent, der vil lære os at kende Staternes Nas-tur, og i Følge deraf l'esprit des loix, maa dog aldrig gleme, naar han een og anden Gang blot fortæller, at det dog var hans Hoved-Sag at philosophere. Os tykkes at han an-fører i Beskrivelsen mange Ting, der alene kan henføres til Magtens tilfældige Misbrug. Vor Forsatter gisr vist det samme i ſpherne 4. 6. 7., hvor han handler om Regentens Villie, som Folkets Lov, om Folkets Slaverie, og om For-skellen imellem Monarchie og Despotisme, men paa nogen anden Maade. Saa vist, som det er, at den, der har en ubunden Villie, kan udøve den paa samme Maade, som den, der har forbunden sig til at følge visse Regler for sin Villies og Magtes Udvølſe; saa vist er det og, at det ubundne eller anomiske Monarchie (den saa kaldte Despotiske Regierung) kan føres med samme Viisdom og Dietfærdighed, som det bundne eller ennomiske, skjønt det første er langt mere misbrugeligt, og derfor en langt mindre fordeelagtig og fuldkommen Regierung. Just denne Forskiel imellem den ubund-ne Magtes rette Brug og Misbrug synes dog vor Forsatter i ovenanførte ſpher at have saaledes udmarket, at den falder mere i Dynene end hos Montesquieu. Han figer, ofte, mestendeels, i de fleste Despotismer, gaaer det saa og saa til, naar Montesquiuen synes at giore det til en gansſe

væsentlig og nødvendig Sag. Han tilstaaer eg., at Despotismus har i mange Stater meget af det Monarchiske, og at den kan nærme sig dertil, har Hr. Montesquieu og med et vis Udtryk endelig givet at forstaae. I den Henseende tykkes os, at Beskrivelsen paa det anomistiske Monarchies (Despotismi) Natur og væsentlige Forfatning og følger burde mere have været formildet ved mere at have haft det for Øyne, som er denne og enhver Stats almindelige Øvemed. Kort at sige, man maatte først have viist os paa en philosophisk Maade, hvorledes Magten i denne Stat formedelst dens Natur og væsentlige Forfatning kan og bør bruges og udøves, og derpaa vilde en historisk Fortælling over dens virkelige Brug eller Misbrug i de fleste Stater have gjort en fortreffelig Virkning til nærmere Oplysning. Men saadan en ordentlig philosophisk Grundighed synes ikke at have været vor Franskmænd saa læt og naturlig. Ligesaa latte, som nætte Sprog og Tanker, og Billeder maa hos ham ofte giøre Sagen af. Vi ville til Slutning anføre den Sammenligning Forfatteren har gjort imellem Monarcher og saa kaldte Despoter, overladende til hans egen Betænkning, om han vil have meget af det han har sagt om de sidste anderledes forstaaet (i hvor absolut det end synes at være sagt) end som en løt muelig Misbrug af den ubundne Magt. Det hedder S. 146.: „Deri komme de alene overeens, at en eeneste Person har den øverste Myndighed: Men Monarchen følger Naturens Love: Despoten træder dem under Fodder: Monarchen ærer Religion, Retsærdighed og Oprigtighed i Omgang med sine Undersætter: Despoten følger sine Passioner som Love. Staternes sande Vel er Monarchens første Lov; egen Fornyelse og Nutte er Despotens første Drivefieder. Monarchen er den milde Fader; Despoten en voldsom Herre. Monarchen glæder sig ved at berlige Folket, eg giv ingen Forskiel paa Folkets Welstand og sin; Despoten, der alene tenker paa sig selv, bekymrer sig kun om egen Fordeel. For ham ere Undersætterne som Svampe, der skal knues, naar han finder det for Godt. Monarchen troer, at hans Midler hører Undersætterne til, ligesom deres tilhøre ham; Despoten, Herre til sine Slavers Midler, vilde troe sin

„ Høy-

„ Høghed vangeret endog ved at tenke saa øeldelmodigt, som
 „ Monarchen. Det er ham alt nok, at Slaven hører Her-
 „ ren til. Monarchen taaler, ja glædes ved den Oprigtig-
 „ hed, der erindrer ham om sine Pligter, men Despoten straf-
 „ ser den med Assættelse, Fængsel og Død. Monarchen
 „ hævner de offentlige Uretfærdigheder, ligesom han med
 „ Mildhed overseer de Fejl, som Undersætterne af Overilelse
 „ kunde forledes til at begaae imod ham selv; Despoten hæv-
 „ ner sig paa dem, som forsee sig mod ham, i det samme
 „ Øyeblik, som han forlader dem, der forsee sig mod det
 „ hele Folk. Monarchen stifter Enighed imellem Borger-
 „ ne; Despoten grundende sin Sikkerhed paa Folkets Ueenig-
 „ hed, stifter Fiendskab og Partier. Monarchen elsker sine
 „ Undersætter som Børn; Despoten frygter for dem, som
 „ for Fiender. Monarchen elsker og elskes; Despoten hader
 „ og hades. Monarchen befordrer de bedste Mænd til Ems-
 „ beder; Despoten de sletteste. Monarchen belønner vel
 „ fortiente; Despoten frygter og straffer dem. Monarchen
 „ er færdig at sætte Livet til for sit Fæderneland; Despoten
 „ paastaaer Fædernelandets Undergang for sin Belfærds Be-
 „ færding. Monarchen betroer sit Liv til egne; Despoten
 „ troer sig meest forsikret med en fremmed Liv-Vagt. Monar-
 „ chen øres og elskes efter Døden; Despoten afflyes af alle.“
 Mon vel denne gruelige Beskrivelse paa den føleste og gru-
 somste Tyran under Despotens Navn skal og bør og kan
 forstaaes i anden Meening end denne: Saa og saa bør en
 Monarch i Følge Lovene være bestaffen, saa og saa
 bør han handle, og saa kan Despoten lætttere være og
 handle, om og naar han vil, skjøndt det er ham vist
 ikke raadeligt eller nødvendigt for ham saa at være
 og saa at handle, som han her oven til beskrives, tvertimod
 det, som er baade hans og alle Regenteres almindelige Øye-
 mærke. Men Tak være Forfatteren, som dog igien efter den
 folde Gysen, hans Beskrivelse har foraarsaget os, ligesom
 vederqvæger os noget igien med sin Beskrivelse paa de For-
 deele, man dog ikke skal kunne nægte den despotiske Regierung
 S. 149.: „Regierings-Maskinen er i disse Stater overmaas-
 „ de simpel. Lovene gisres ikke uvisse og tvilsomme med
 „ mange Privilegier. Viziren og den ringeste Slave har
 „ een og den samme Lov: Hoved-Lovene ere stadigere, end i

„ Europa: Lovene bestyrkes der ved Tiderne, i det Sted,
 „ at de forældes hos os, og tage deres Styrke, fordi de bli-
 „ ve gamle. Lovenes Hellighed er af en anden Natur i
 „ Østen end i Vesten. De mægtigste i Staten ere Slaver
 „ af Lovene, ligesaa vel som de ringeste. Den ringere Deel
 „ af Folket er lykkeligere end vi troe. Hyrsterne og Mini-
 „ strene troe, at deres Sikkerhed er grundet paa deres For-
 „ skandser. Kun imod de fornemme Embedsmænd raser
 „ Despotens Brede. Disse miste Livet, eller i det mindste
 „ deres Frihed for den mindste Forseelse. Vi falde dette
 „ Tyrannie, som i Grunden, er ikke andet, end en viis
 „ Politik, der stemmer paa det noyeste overeens med den
 „ hele Regierung. Det er langt fra ikke det hele Folk, der
 „ er forderet ved Overdaadigheder og Bellyster: det er kun
 „ de fornemme, der opholde sig ved Høfset, eller skal give
 „ Regieringen Anseelse i Provinerne. Disse udgivre kun
 „ en lidet Deel af Nationerne. Bellysten og Pragten skiu-
 „ ler sig i Seraillet, og det endda med Frygt og Mistillid
 „ imellem Gildinger og Concubiner. Almuens Enfoldig-
 „ hed er en Grundstætte for deres Lykke og Sikkerhed. Det
 „ er kun det Prægtige og Skinnende, der forfolges af Des-
 „ spoterne. Kvindernes Indsluttelse er en Beskjærmelse
 „ for Sæderne, og en Muur mod Overdaadighed. Disse
 „ Staters Bestandighed kan alene overbevise os om, at de
 „ ere ikke saa umenneskelige som Vankundighed troer dem at
 „ være. Af den faderlige Myndighed, der altid har været
 „ stor i Østen, er denne Regierung udsprung. Det er
 „ kun at beklage, at dette yndige Blomster blev ormstuk-
 „ ket i den kiolige Morgenstund, og visnede for Middag,
 „ saa at de Planter, der lykkeligen trivedes under de deylige
 „ Blæde, visnede af Mangel paa Skygge.” — Den tredie
 „ Afdeeling om Demokratier, handler i 8te Højer, om
 „ Republiker i Almindelighed, hvad et Demokrati er, om
 „ Folkets Regierung endten ved Fuldmægtige eller ved det hele
 „ Folk selv, om Republikernes Natur, om den regierende For-
 „ samlings Valg, den regierende Forsamlings Magt, Repu-
 „ blikernes Collegier og Embedsmænd, og om Stemmer, hvor-
 „ ved alt afgisres. — Den fjerde Afdeeling om Aristos-
 „ Fratierne handler i 6 Højer, om denne Regierings Over-
 „ eenstemmelse med den demokratiske, om Regieringens Forelse

det hele Adelskab eller ved Repræsentantere, om Aristokratiernes Overhoveder, om Regierings-Collegiets Bestandighed og Ubestandighed, om Collegier og Embedsmænd og Regierungens Vedligeholdelse. Det er en artig Beskrivelse Forfatteren giver os S. 184. paa Venetianernes Omhyggelighed for at forebygge, at deres Fyrste ikke skal opfaste sig til Monarch: „Naar Dogen er valgt, har han et Conseil bestaaende af 10 Lemmer altid omkring sig, der giver Agt paa ham saaledes, at han paa sit prægtige Slot, og med sin Fyrstelige Klædebragt, Krone, Zepter, Garde og Hovstat, kan ikke ansees for andet, end en fornem Statsmand. Han tor ikke gaae ud uden at forklæde sig, med mindre han skal vise sig som Hertug offentlig, hvilket skeer meget sjeldent. Han tor ikke understaae sig at tale med nogen Fremmed, meget mindre med en Gesandt, uden i nogle af hans Raadsherrers Nærværelse. For mindste Forseelse mod Lovene kan han tiltales, som enhver anden Borger. Han maa ikke gifte sig uden Raadets Samtykke med en fornem Mands Dotter. Hans Paarørende kan ikke komme til noget anseeligt Embede. Han er kun den Første iblandt de andre Adelsmænd i hvor meget han end overgaaer dem i Pragt.“ Den Aristokratiske Regierung har stor Overeenstemmelse med den despotiske. Man kunde gjerne sige, at den er, og kan være en virkelig Despotismus: „S. 188. Begge føres med Voldsomhed. Undersætterne behandles paa en slavisk Maade. Vaade de Regierende og Undersætterne frygte for hverandre, og i Aristokratiet kommer dette til, at de Regierende frygte for dem selv indbyrdes. Begge ere underkastede indvortes Uroligheder, der fødes af Undertrykkelse. De Regierende i Polen tyrannisere over deres Slaver. Imod en lidt Pengesum at betale til Staten slaaer Adelsmanden sin Slave ihiel. Dette Aristokratie er fast ikke andet end en Forening imellem de Regierende for at holde deres Undervenne i Slaverie, og under en Persons Ansørfel, som de kaldte Konge, at forsvare sig imod deres Fiender. Genseernes Voldsomhed imod Corsikanerne er Aarsag til den langvarige Krig imellem Begge, der nyeligen har endt sig med Corsikanernes Overgivelse til Frankerige. Configlio di Dieci i Venetig er mere frygtet i Republikken, end den

„ urimeligste Despot i Marocco og Japan. Et ondt Men-
 „ neske har kun nødig at kaste en løs Seddel i de saa kaldte
 „ Lov-Halse og angive sin Medborger for en Forseelse imod
 „ Staten. Dette Raad lader strax den Beskyldte kaste i
 „ Forvaring, og, som man er overordentlig mistænksom og
 „ frygtsom, troes gierne Anklageren, og den Angivne som
 „ øflest uskyldigen straffes. Hver Aften efterseer man disse
 „ Sedler; hver Borger frygter for den tilkommende Mør-
 „ gen. Dette Conseil, der øver mod alle i Staten en vind-
 „ skænket Myndighed, er skæksom for den hele Stat ind-
 „ til Dogen, Embedsmænd og alle, og holder en utroelig
 „ Mængde af Spioner. Mildhed hos samme er en ubekjendt
 „ Dyd. Det er lidet, at de Hornemimste straffes paa Gods
 „ og Embeders Tab for en blot Mistanke; thi Mistanke er
 „ der en beviist Sag. At være agtet og æret, at have ud-
 „ mærket sig ved patriotiske Dyder er øste Misgierninger,
 „ der straffes med Landsflygtighed og Død o. s. v.” — Den
 „ femte Afdeeling om de blandede Regieringer, handler
 i 9 Hþper om Årsagerne til Regieringers Blanding, om
 disse Regieringers forskellige Navne, om Fuldkommenheden
 i disse Regieringer, om Indskrænkning ved Monarchie og
 Aristokratie, om Monarkens Indskrænkning ved Senater og
 Rigsforsamlinger, om Aristokratiet og Demokratiet Ind-
 skrænkning ved hinanden, om Despotismers Formildelse ved
 Monarchiet, og de ældste Republikkers Blanding af Hierar-
 kie og Despotisme. Den Sammenliting, Forsatteren har
 gjort imellem de foromhandlede Regieringsformer i Henseende
 til deres Mangler og Fordele, er oplysende, fornøjelig og
 læseværdig. Resultatet deraf er, at da der ere Mangler ved
 alle Regieringsformer, og hver af dem har sine visse Fordele
 frem for den anden, har man villet giøre af Monarchierne,
 Aristokratierne og Demokratierne en Blanding, udtage det
 bedste af enhver i det Haab, at der af Blandingen skulde ud-
 komme en fuldkomnere Regierung, end af de enkelte alene.
 Man læser her og i §. 3. en grundig og fornøjelig sammen-
 lignende Beskrivelse paa den Engelske og Lacedemoniske Re-
 gierings-Blanding. Den Beskrivelse Forsatteren har givet
 h. 8. paa den chinesiske Regierings Beskaffenhed er meget op-
 byggelig: „Den Despotiske Regierung kan, om ikke indskræn-
 „ kes, saa dog formilbes, ved at blande den med den Monar-
 „ chiske

chissee. Den Chinesiske Regierung er af den Beskaffenhed.
 Denne har noget besynderligt, hvorved den adskiller sig
 fra de Østlige og Europæiske. Regieringen er grundet paa
 den faderlige Magt. Staten er stiftet ved Familiers vil-
 lige Foreening. Den maa derfor have andre Grundregler,
 end de andre Asiatiske, der ere bygte paa Undertrykkelser.
 Den vigtigste Deel af deres Opdragelse, Sædelære og Re-
 ligion gaaer ud paa de Pligter, som ere mellem Forældre
 og Børn: dem forestille de, som de allerhelligste af alle.
 Paa denne ødle Grundregel er den hele Statsret bygget.
 Den lærer, at Regenten staar i samme Forbindelse med
 sit Folk, som en Fader med sine Børn, og at han bør elsker
 dem som Børn, og disse ham igien som Fader, hvilken
 de ere den fuldkomneste Lydighed skyldige. Religionen,
 der er i saadanne Stater een af Grundlovene, som den er
 en Grundsatte i andre, kommer Staten til Hjelp. Den
 gribet det menneskelige Hjerte an, anseer Hjertets Rein-
 hed, Afhold, Nøjsomhed og Agtsomhed paa sine egne
 tanker og Gierninger for de høyeste af alle Fuldkommen-
 heder. Vellyst og Egenhytte fordømmer den, som de
 affskyeligste Laster. Opdragelsen i China svarer til Sta-
 tens Grundregler og Religionens hellige Bud. Der have
 været Prinker, som have haft den beste Opdragelse. De
 have tidligen været undervist i de Videnskaber, der op-
 lyse Forstanden og danne Hjertet. Strax derpaa har man
 betroet dem en Familie at regiere paa samme Maade,
 som den store Stat blev regieret. Har man befundet,
 at de har regieret den vel, har man ligeledes under Op-
 sigt betreft dem Byers og Provinkzers Regierung, for
 derved at vænne dem til Regieringen. Man har derfor
 her, ligesom i Europa haft Mynstre paa gode Regentere.
 Der hat været en Kao Tong, der saaledes har tiltalet
 sin Minister: Lad ikke af at erindre mig hver Dag:
 aebne frit dit Hjerte for mig; meddeel mig dets
 Rigdomme: spar mig ikke: den Lægedom, som
 ikke er stærk, hjælper ikke den syge: stræk tillige
 med alle dem, som ere om mig, med foreenede
 Kræfter at forbedre mig, at jeg kan ligne de gam-
 le Konger; og som en værdig Arving af Thing
 Thangs Dyder giøre mit Folk lykkeligt. Kejser-
 " ne,

„ ne, for at være underrettede om deres Folks Tilstand lade
 „ sig oplyse af 6 høye Stats-Collegier, som have en Mængde
 „ Under-Collegier under sig omdeelte i Provintserne. De
 „ forlade sig ikke blindt paa deres Embedsmænd; thi Skikken
 „ er, at Keiserne endten selv eller paa sine Vegne lade Com-
 „ missarier til visse bestemte Tider omreysse, for at erkynlige
 „ sig om Embedsmændenes Forhold. De forglemme i Om-
 „ gang med deres Undersaetter, at de have despotisk Magt.
 „ Talsong holdte engang en Formanelses Tale til sine
 „ Sønner, som han stikkede fra sig til at være Statholdere.
 „ Jeg, siger han, lader ofte Folket komme mig i Tas-
 „ le; men lad nogen sige, at jeg har begegnet ham
 „ med Stolthed eller Foragt. Det er Dyder, der holde
 „ Folket til Lydighed, mere end Mandarinernes Stokke, lis-
 „ gesom det er sande Fortienester, der befordre til Ere og
 „ Verdighed. Adelskabet er ikke arveligt; thi Lovgiveren
 „ vil, at Dyder alene skal have Ret til at adle. Folket har
 „ haft under mange Keysere storre Frihed til at tænke og sige
 „ deres Tanker, end vore Monarcher kan tilstaae os. Der
 „ har været den Tid, at der varer twende Tavler offentligen
 „ opslagne; paa den eene kunde hver Undersaat optegne, hvad
 „ ham syntes at kunne være Staten til Nutte; paa den an-
 „ den de Forseelser, som vare begangne. Mange Regente-
 „ res Fortroelighed til Folket er gaaen saa vidt, at de, naar
 „ de har udgivet Love, have nævnet den sande Marsag, hvor-
 „ for de have givet dem, paa det at Folket skulde begribe, at
 „ de sigtede til deres sande Fordeel, og Keyseren selv være
 „ desto mere forvisset om Lovenes Efterlevelse. Dog tilstaaer
 „ Forsatteren, at de Chinesiske Keysere kan læt afgive fra den
 „ faderlige Regierings Grund-Maximer, og ligesaa vel blive
 „ Despoter, som andre Østerlandske Førster. — Den siette
 „ Afdeeling om de foreenede Stater handler §. 1. om foreenede
 „ Republikker, §. 2 om foreenede Stater af forskellig Regie-
 „ ring, og §. 3. om de store Stater foreenede under en fælles
 „ Hørste. Man bekommer her tydelige Begreber og en løse-
 „ værdig Underretning om det gamle Græske, det Schweiziske
 „ og Hollandiske Forbunds, den Storbritanniske, og Nordiske
 „ Regierings Forfatning og Bestaffenhed.

(Beslutningen følger.)

Halberstadt. Die Erziehung des Dichters, dette er Titelen paa det siette Brev af Hr. Michaelis for Junii-Maaned og er stilet til Hr. Oeser i Leipzig. Et meget frugtbar Sujet, hvorom Digteren vist endnu skulde have sagt meget meer, naar han ikke havde maattet bringe det paa et Ark. Det ganske Brev er, som man kan vente det af Hr. Michaelis, smuk, men nogle Steder ere i sær fortræffelige. Sær ere Geniets Afbildninger i Barndommen og de Regler, som Hr. M. foreskriver til at udbilde samme, saa sande og saa livagtig udtrykte, at en Mand af Genie kun saaledes kan have følet, og den sande Digter saaledes beskrive dem. Man har deraf anført følgende:

S. 84. Ich träume mir, so gut der Traum sich schaft,
 Ein stammelnd Kind, neugierig, flatterhaft,
 Erhizt auf Lust, zu jedem Spiel entschlüßig,
 Icht aller Freund, ikt aller überdrüßig,
 In einem Wink beruhigt und empört,
 Ohr, wo es sieht, und Auge, wo es hört,
 Auf alles wach, und über nichts verlegen,
 Schlau gegen List, und gegen Zwang verwegen,
 Wild, ärmer stets an Schwierigkeit als Myh' —
 Der Züge gnug! — Ich nenn' es ein Genie,
 Und jede Kunst kann unsren kleinen Wilben,
 Mit gleichem Recht zu ihrem Liebling bilden.
 Ihm nahe nichts sich, als der Himmel, mehr,
 Und Grazie sey alles um ihn her.
 In seiner Lust, in seinem kleinsten Spiele,
 Bestricke sie die flatternden Gefühle.
 Sein junges Herz, dem jede Lockung neu,
 Irrt jeder nach in gleicher Schwärmerey,
 Und bleibt so leicht, will's einmal sich verfliegen,
 Auf einem Faun, als einem Amor liegen.
 Nie allzusein gewöhnt zur Harmonie
 Sich unser Ohr, und nimmer allzufrüh.
 Soll unser Lied der Nachwelt einst gesunken,
 So forme Reiz die Sprache schon im Lallen:
 Sie fliesse leicht der Seelenwünschen nach,
 Ein voller Qwell und doch ein ebner Bach.
 Noch Tropfenweis, schon durch die Kunst geläutert,
 Und einst ein Strom, dem alles sich erheitert.

S. 96. Nur Wien, nur Wien hat eine Henselinn;
 Und unser Freund muß in die Zeit sich schicken,
 Nicht alles sehn, und manchmal seitwärts blicken.
 Ich bin vielleicht aus Eifer ungerecht?
 War ihre Kunst denn stets, denn einzig ächt?
 Und unser Freund — Gnug, soll er Vortheil ärndten,
 So lern' et nur, was wenig Künstler lernten,
 Die Grazie bey Würde, im Gesühl
 Für jeden Reiz, durch aller Töne Spiel,
 Als Dichter einst so glücklich durchzuführen,
 Als ihre Kunst — und ewig wird er röhren!

Halle. Magazin der deutschen Critik, heraus
 gegeben von Hrn. Schirach. Eisten Bandes, erster
 Theil. 1772. Man giver os om denne Journal et godt
 Haab, og Hr. Schirachs Navn lover meget. Indholdet
 af denne første Deel er følgende: 1) En udførlig Afskrift
 über den Unterschied der freyen und mechanischen
 Künste. Megen Philosophie og en frugtbar Belæsenhed
 gisr denne Opsatz mærkværdig. 2) Entwurf von dem Le-
 ben und Characteer des Hrn. Geheimen-Rath Klotz.
 Saa fort dette Udkast er, saa rigtig og smuk er det, og ikke
 mindre end streven i en Enthusiastisk Hidsighed. Det er ikke
 Klotzes Navn uværdig. 3) Kratylus, ein Gespräch
 des Plato. Ganske vist et meget nyttigt Arbejde, naar man
 vil lære ret omhyggelig, critisk og rigtig at bedomme de gam-
 le classiske Skribentere. I blandt Recensioner om nye Bøger:
 1) Oden, von Klopstock; 2) Lessings vermischte Schrif-
 ten. Erster Theil; 3) Theatralische Werke des Frey-
 herrn von Gebler; 4) Deutsches Theater, af Hr. von
 Trauzschen; 5) Corporosa, Königin vom Tapinomb,
 oder das männliche Frauenzimmer. En schweizerisk phi-
 losophisk Roman; 6) Surtonius, überzeugt von M.
 Wagner; 7) Sammlungen aus der neuesten britischen
 Litteratur; 8) Ueber die moralische Schönheit, und
 Philosophie des Lebens; 9) Baretti Reisen von Lon-
 don nach Genua. Erster Theil; 10) Schmidt's Parter-
 re und die Logen; 11) Die Apotheke, af Hr. Engel;
 12) Launen an meinen Satyr, af Riedel; 13) Revi-
 sion der Philosophie. Man forbogaaer smaa Skrifters
 Bes-

Bedommelser, og erindrer kun, at mange enkelte Digte af store tydste Digttere gior dette Magazin end mere behageligt, som det ellers allerede er formedelst sin almindelige Nytte.

**

**

**

Subscriptions Plan.

Professor Nicolay Edinger Balle har besluttet med Guds Bistand, at udgive sin Forklaring over Evangelisten Matthæus, til almindelig Nytte for enhver estertænksom og oprigtig Guds Ords Elster, men i sær for Prædikantere og unge Studerende. Til den Ende vil han omarbeyde og forbedre det, som han i Aar paa sine offentlige Forelæsninger har foredraget, saa at Trykningen kan begynde inden tilkommende Nytt Åar, og blive fuldendt til den følgende Paaske. Værkets Indretning bliver den samme, som han hidindtil har fulgt, og beskrevet i den Første Tale til sine Theologiske Forelæsningers Begyndelse. Indledningen skal indeholde det nødvendigste om Sproget, Haandskrifter, Læsearterne, Oversættelser, Tertens Afdeelinger, Udgaver og de beste Fortolkere; saavel som en kort Afridsning paa det Jødiske Folks geistlige og verdslige Forfatning ved Christi Tider. Den Danske Oversættelse trykkes med større Stiil, og Anmærkningerne strax neden under med mindre, ligeledes i Modersmaalet. Bag ved hver Afdeeling følger et Udtog af de vigtigste, dogmatiske og moralske Betragtninger, sem Texten giver en naturlig og grundet Anledning til. Hvor mange Ark Værket skal udgiøre, kan enknu ikke med Bished bestemmes. Skont det næppe vil overgaae 2 Alphabeter. Det bliver trykt i stor Octav Format paa got Trykpapiir, og kostet 3 Stilling Arket, eller emtrent tilsammen 8 Mark; men de, som maatte forlange Exemplarer pac det saa kaldede raisin Papiir maa omrent betæg 4 Sk. for Arket; dog skal et Exemplar paa Trykpapiir gierne blive overladt for 1 Rdlr. til Subskribentere, naar disses Antal maatte blive saa stort, at Forlæggeren ingen Skade tager. Professoren ønsker alene ved dette Værks Udgivelse, at forskaffe flittige Danske Studerende og Læsere en bekvem Benyttning til en rigtig og frugtbart Indsigt i den hellige Skriftes dyrebare Sandheder, hvorved de Uformuende kunde frietages tillige fra store Omført

Kostninger paa andre Skrifter af dette Slags, og dog ikke tage noget af den virkelige Nytte, som en vidtloftig Læsning ellers kunde synes at have dem. Derfor har han sammendraget de beste bemærkninger af ældere og nyere Fortolkere, som overalt navngives, samlet de sandsynligste Meninger paa vanskelige Steder, fordi han ikke torde forlade sig paa sit eget Valg, og vel affagt sin Dom, ja vover nu og da at fremsætte egne Formodninger, men paa saadan en Maade, at enhver fornuftig Læser beholder frie Leylighed til at domme selv, og vælge det Beste ubehindret. Under Omarbejdningen vil han endnu beriene sig af flere enkelte Bemærknings, som imidlertid maatte forekomme ham i de nyeste Skrifter. En kritisk Fortegnelse over alle dem, han har benyttet sig af, skal føyes til Slutningen af Værket. Omstændighederne tillade hverken ham, eller Forlæggeren at befordre det til Trykken i et uvist Haab om tilstrækkelig Aftæk. Derfor tager jeg mig den Frihed paa hans og mine Begne, at indbynde alle Belyndere af højere og ringere Stand til Subscription, mod den Forsikring, at Bogen skal blive dem afleveret imod Pengenes Annammelse næst Guds Hjælp først kommende Paask, eller saa Uger derefter. Forfatteren vil indrykke deres Navne i Alphabetisk Orden i Fortalen, og las der tillige ørbødigst de Herrer Sogne-Præster i Kjøbstæderne og paa Landet anmode om gunstig Bistand til Værkets Befordring, hvad enten de selv maatte behage at besørge deres Navne, som vilde melde sig hos dem, indsendte til Kjøbenhavn, eller de vilde foranstalte Antegnelsen hos de Herrer Ammanuensis hos deres Høyærværdigheder Bisshopperne & begge Rigerne, som igien vilde have den Godhed, betimelig inden Nye-Aar, at give Forfatteren eller Forlæggeren den fornødne Underretning derom. Her i Byen modtages Subscriptionser af dem begge. For den Umage, som en eller anden Belynder derved maatte paataage sig, ere vi begge bereds vllige til al muelig Gientieneste, og erstatte strax de paagaaende Omkostninger. Den, som samler 12 paalidelige Subscribers, vil umage sig med at imodtage Exemplarerne, og sende Betalingen derfor, erholder selv et Exemplar omsonst, og frie Subscription paa de følgende Deele, da Forfatteren har i Sinde at fortfare over de andre Evangelister og Apostlernes Gierninger, om den første Prove finder Biefald.

Gylendal, som Forlægger.

No. 31.

Røbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 5te August. 1773.

Røbenhavn. (Beslutningen af Staternes indvortes Regierung ic. See No. 30.) — Den syvende Afdeeling om Staternes Grundstøtter er vigtig og vidtloftig. Den viser §. 1. hvad der forstaaes ved disse Grundstøtter, og betragter §. 2. Religionen, §. 3. Kærlighed til Fæderlandet, §. 4. Åren, §. 5. Ligheden, §. 6. Frygten som Grundstøtter i de forskellige Stater. Religionen og Kærlighed til Fæderlandet betragter Forfatteren som saadanne Grundstøtter, der ere ligé nødvendige for alle Stater. Åren i Monarkierne, Frygten i Despotismer, og en paa Dyder grundet Lighed i Republiker ere at ansee som Grundstøtter, der tiene mere til at grundfeste een Stat end en anden. Foruden disse Grundstøtter taler han og om andre Grundmaximer, som Staterne, efter de forskellige Omstændigheder de befinder sig udi, maa betiene sig af til deres Understøttelse, og ansører til Exempler derpaa Schweiz, Holland og Preussen. Den 2 hph om Religionen, gaaer fra S. 257 til 366., og kan næsten siges at indebefatte en liden Religions Historie, dog forfattet og udført i det besynderlige Øyemærke, som den her paa dette Sted skulde have, nemlig at forestille Religionen som Regierungernes almindelige Grundstøtte. Staten uden Religion er som et Skib uden Ror, et synkesærdigt Brag: „Et Menneske maa være født „ med de beste Tilbøjeligheder til at blive dydigt og fornus-

„ tigt. Kunst, Flid og Erfaring maa have givet Natu-
 „ rens ypperlige Gaver en nye Dannelse, et fremmed Liv
 „ og ubekjendt Styrke: Men det har ingen Religion.
 „ Affecterne reyse sig, de omtumle Sielens, som de rasende
 „ Vinde omtumle Skibet imellem Schyller og Charybder.
 „ Hvortil tiener Fornusten? hvortil de Gaver, som den
 „ ødste Natur har skænket, Kunsten dannet og Erfarenhed
 „ oplive? Fornusten taler, Hiertet er døvt, Sielens og
 „ Legenets Gaver som de nedrigste Slaver under de vold-
 „ somste Despoter. Religionen er borte, Mennesket er et
 „ vildt Dyr, intet Bidsel kan styre det. Den ellers alt
 „ formaaende Egennytighed, den trodsige Ergiærighed,
 „ det virksomme Haab, den rasende Frygt, disse det menne-
 „ skelige Hiertes Drivefiedre, have tabt sin Styrke, og ere
 „ alt for slappe for at bevæge det til sine Pligter.“ Disse
 fine Tanke stadtæster Forsatteren med andre i den Henseende
 ligesaa opbyggelige og lærerige af hedenske Regentere og Phi-
 losopher. Selv sørger han til: „Mennesket er født til at
 „ have Religion, det har den nødig, om det aldrig var
 „ skabt til et Liv efter dette (NB. denne Tanke er nok for
 „ viktig for at være afgjort med saa saa Ord, thi man vil
 „ strax spørge om Religionens Nyte, naar Haabet om et
 „ andet Liv tages bort.) Var dette rasende lille Dyr ikke
 „ ombundet med Religionens stærke men milde Kæder,
 „ maatte vi hellere ønske at leve imellem Löver og Tigre,
 „ end boe iblandt vore Lige.“ Hvad Forsatteren her har
 sagt om Religion, det er sagt om Religionen i Almindelighed,
 betragtet under alle Skikkelsler, og anderledes kunde han vel
 ikke have sagt det. Thi som Historieksriver viser han os hers-
 est, at Staterne ere ligesaa vel blevne grundfæstede paa
 den daarligste Overtrœ, som paa en fornuftig og sand Re-
 ligion, og Overtrœns Virkning, at den meget mere fæng-
 sler Gemyutterne, end sund og sard Fornuft i Guds Kund-
 stab og Dyrkelse, kunde ikke være ham som Philosoph ube-
 kiendt. Han er allerede ved Pynten af denne Betragtning,
 glemmer sig selv, bliver henrykt snart af Forundring, snart
 af Medlidenhed med sine forvildede Medmennesker, og veed
 ikke, hvad han tør tænke: „Gud (siger han i denne Hen-
 rykelse) er een: Maaden at dyrke ham paa, kan ikke væ-
 re uden een, naar den skal være ret. Millioner dyrke

„ Skæ-

Skaberen hver paa sin Maade, og hver troer, at han dyrker Guld retteligen, og af en besynderlig Stolthed, som jeg ikke kan give Navn, hader og foragter den, der tænker anderledes om det Ubegribelige end han." Han betragter først den hedeniske Asgudsdyrkelse og dens Beskaffenhed hos Græker og Romere. Derpaa kommer han til den christelige Religion S. 296. og betragter dens Tilstand fra Begyndelsen af og siden under de christelige Keysere og Paverne til Reformationens Tid. Da denne tog sin Begyndelse af en meget lidet Omstændighed, har det givet Forsatteren Anledning til en lidet Digression fra S. 314. hvori han anfører en Deel ligedanne Exempler af meget smaa Omstændigheder, der har været de første Anledninger til store Revolutioner baade i Staten og Kirken. Anledningen til Reformationen fører han endelig saaledes an: „S. 322. Paven Leo den Tiende behøvede Penge. Paa denne kostbare og prægtige Bygning (St. Peders Kirkes) havde han i sær forbrugt sine egne, Christenhedens og hans Families. I denne hans store Pengemangel raadede Cardinal Laurentio Pucci Paven til at indsamle Skatter. De Christnes Synder havde længe været rige Kilder til Indtægter. Forslaget blev antaget. En Dominikaner-Munk af Pirna i Meissen blev skikket til Tyskland som Indsamler. Simson blev sendt til Schweiz. Denne blev angreben af Zwinglius, ligsom Tegel af Luther. Arcumboldus var Over-Financier over disse og andre Collecteurer. — Imellem Dominikanerne og Augustinerne regierede fra lang Tid af et stort Had, der var grundet paa Misundelse. Paven syntes at have mest Tillid til hine. Augustinerne, der tilforn imedens de vare Paven's Nndlinger, havde været brugte til disse Forretninger, vare forbriegangne. Her var meget at vinde: De begyndte at tale om Misbrugen af Aflad. Staupitz, en Ven af Luther og General for Augustiner-ordenen, ansaae Luther for et Niedskab, han kunde betiene sig af, og dersor bragde ham til at tale imod Aflads-Krammen. Denne offentlig taget i Beskyttelse af Churfyrsten af Sachsen, opslug paa Slotskirken til Wittenberg Plakater imod den Pavelige Aflad." Forsatteren beskriver herefter Reformationens videre Fremgang i adskillige Lande, indtil ende-

lig den Pavelige Magt esterhaanden saaledes er bleven svælfet, som den nu forefindes at være. Dernæst bliver og den Mahomedanske Religion taget i Betragtning. Overalt har Forfatteren søgt at indskærpe Religion som en Grundstøtte for Staterne og en Kilde til deres Lyksalighed, og har til Slutning i den Henseende fornemmelig anpriist den christelige Religion og Sædelære. Vi tor ellers troe, at Forfatteren gierne kunde have forkortet en Deel af denne Artikel, uden at Hoved-Sagen havde tabt noget derved. — De twende følgende Sphær har fortroffelige og lærerige Tanker. Den 3die handler om Kærlighed til Fædernelandet. Vi havde ellers ventet og ønsket, at den naturlige og os alle virkelig medfødte Menneske-Kærligheds Drift herved maatte have kommet i nogen Betragtning, og da skulde han maaſkee have taget i Betenkning saa slet hen at erklaare den Lov, der befaler os at elſte Fædernelandet høyere end os selv, for en blot menneskelig Lov, og den alene for en guddommelig Lov, der befaler os at elſte os selv. Man høre hans egne Ord: „S. 368. Staten fordrer ikke alene af sine Medborger gere, at de skal elſte Staten, men at de skal elſte den over sig selv, og foredragte det almindelige Beste for deres egen og særdeles Fordeel. Dette er maaſkee et høyere Bud, end vi forestille os ved en løs Betragtning. Dette Bud er et menneskeligt Bud; Dette at elſte Staten høyere end sig selv er ikke ældre end Statens Indretning. Det Bud at elſte sig selv først og fornemmeligen, er et guddommeligt Bud, grundet paa vor Natura's Vedligeholdelse og lige gammelt med Mennesket.“ Vi havde maaſkee hellere tækt og skrevet saaledes: Vi fødes med en naturlig Kærligheds-Drift for os selv, og som vi fødes os selv nærmest, saa er det og naturligt, at vi først og mest og nærmest maa føle samme. Den er vist ligesaa gammel som vi selv ere, og at vi skulle elſte os selv, er vist en guddommelig Lov. Men vi fødes tillige med en naturlig Kærligheds-Drift for vo're Lige. Naturen jo mere reen, og uforkrænket, maa ſtå den desto stærkere, og den maatte være slet fordervet, naar den slet ikke følede den. Den Lov, at vi skulle elſte andre Mennesker, er vist ogsaa guddommelig, og ligesaa gammel som Mennesket. Den christelige Lov befaler, at vi skulle elſte vor Næste, ligesom os selv,

og vi tor troe, at den befaler intet, uden det, som er overeenstemmende med en reen og usforkraenket Natur, vist ikke noget, som derimod er stridigt, men nok det, som kan være meer og mindre vanskeligt for en meer eller mindre forderet Natur. Men Gud og den reene Natur taber derved intet i deres Fordrings Retmessighed. Vi ere fødte i og til Selskab. Det første vi komme til Verden nyde vi selv godt af den Kærigheds-Drift, Gud har lagt hos os i Naturen for andre Mennesker. Vore Forældre ere færdige til at opofre sig selv med alle deres Hornøvelser og Fordele for at befordre vor Velfærd. Ved tiltagende Alder og Skønsomhed føle vi selv særlig Kærigheds Drift for dem og for andre. Er dette da et Naturens og et guddommligt Bud, at vi skal elské andre som os selv, man ikke da nødvendig et heelt Selskab af mangfoldige Mennesker være for Gud og Naturen langt dyrebarere, end et enkelt Menneske? og maa ikke det Bud, der befaler os at elské det Menneske Selskab, vi ere fødte og opdragne udi, være et langt højere Guds og Naturens Bud, lad være vi ikke først og nærmest føle dets Virksomhed hos os? Viturde dersor ikke saa slet hen og uden al Undtagelse bifalde hvad Forfatteren paastaaer S. 370.: „Det er ikke ved kunstige Fornuft-Slutninger og udsggte Beviser, at Lovgiveren kan haabe at bevæge Folket til at elské det almindelige Bedste over sin egen særdeles Fordeel.“ Vi lade det gierne staae ved Magt med den Hetingelse, at Forfatteren dermed ikke vil nægte, at der jo dog ere saadanne Fornuft-Slutninger og Beviis, som i den Henseende haade kan og bør giælde og komme i Betragtning og ikke ganske forglemmes, da vi derimod gierne ville tilstaae, at de samme ere ikke de kraftigste Midler for en Lovgiver til at bevæge Folket i enkelte Tilfælde til at oposre deres eget for det almindelige Beste. En vis Tænkemaade dannet ved Opdragelse og Vane, og andre Midler, der virke sterkere paa Sandser og Indbildningskraft, ville maaske giøre en sterkere Virkning. Nemernes Kærighed for Fædernelandet var næsten entusiastisk. Cicero har dog fundet det raadeligt immer i sine Taler og Skrifter at underholde den ved Fornuftslutninger. Disse ere som Olien i Lampen, der konimer den til at brænde jævnt og bestandig, men Indbildningskraften er Lysefaren, hvormed man nu og da maa pudse og pirre ved den,

for at komme den til at bludse sterkere, naar den mattes og bliver dunkel, og man behover en sterkere Lysning. Det skulde derfor ikke uden al Undtagelse kunne bisaldes, hvad Forsatteren fremdeles siger S. 370.: „Forgieves vente vi // ved philosophiske Beviser at bringe Kjærlighed til Staten // ind i Borgeres Hierter. Naar vi skal foretage os noget // vigtigt, følge vi vor Natur. (NB. Gid vi det vilde, da // skulde vi vist sole Kjærlighed til Staten! Men Forsatte- // ren taler om vor fordervede Natur, der dog ikke gør phi- // losophiske Beviis til intet, fordi den kan hindre deres // Virkning.) Fordommes Styrke, Vaners Valde, Mo- // ders Herredommme trodse til alle Tider Fornuftens afmæg- // tige Bevægelsesgrunde (NB. behøver vel nogen Undtagelse: // ikke til alle Tider: ikke ganske afmægtige.) Det er al- // tid vore Passioner mere end vor Fornuft, som Statsmæn- // dene skal angribe, for at bevæge os som Borgere til den // høye Pligt, at elsker det almindelige Beste. (Men kunde // Fornuften giøre noget til at underholde Passionerne, saa // var det jo ret en fortæffelig Sag.) Lad Folket sole, at // det har Fordeel af Regieringen, lad det regieres ved det // milde Scepter, sole Billighed i Lovene, Sikkerhed imod // Overfald, Beskermelse imod Uret, et anständigt Ophold // ic. See saa, om Mennesket er det uregierlige Dyr, // der skal holdes i Tomme ved Frygt og regieres ved Gedras- // gerie! See saa, om det ikke elsker Staten, sin store // Belgører! Det gør ikke mere sin Pligt fordi det skal, // men fordi det føler sin Fordeel. Denne Drift er natur- // lig: Den er stadigere, end de vaklende Begreber vi giøre // os om det ubegribelige Ord: almindeligt Beste.” Alt // dette sidste er fortæffeligt, knn at det Ord, almindeligt // Beste, er vel ikke saa ubegribeligt. Dernest bør vi ey und- // lade at erindre, at der mode mange Tilsælde, hvor hverken // Regent eller Undersaat kan sole sin Fordeel. Saavel den // ene, som den anden, maa ganske opstre fig for Staten, ja // lade sig quæste og dræbe, naar det gialder om at redde den. // Hvad Fordeel skulle de derudi sole? Ganske vist een af Deele- // ne: endten maa de med Overbeviisning erklaende, at det er // deres Pligt, eller bedrages af en ophidset Indlidningskraft, // eller lide Evang og Bold for at opstre fig her for det alminder- // lige Beste. Men var det ikke en fortæffelig Sag, om man
lod

lod Fornuft- og Indbildungskraft komme hinanden til Hjælp
 i saa høj og vigtig en Sag, og er des ikke just det, der ud-
 mærker de sande og store Helte, den fornuftige Forestilling.
 Jeg gjorde min Pligt, og den søde og stolte Indbildung,
 at man siden maa sige: Her ligger han, den Helt, den
 store Mand, alles vor Velgøer, han, der opofrede
 sig for os, for vor Fred og Frelse! Hans Navn være
 Velsignet! Han krones med Ere baade her og hid-
 set! Kort at sige: Religion, Pligt, og sand og usorfalsket
 Ere, maa grundfeste og oplive vor Kærlighed til Fæderne-
 landet, og Passioner maa tages til Hjælp, ja ofte alene brus-
 ges: thi naar man ikke ved Fornuft kan faae nogen til at gisre
 sin Pligt, saa er det dog godt, at man dog kan bedrage ham
 dertil, naar det er nødvendigt. I øvrigt har Forfatteren
 viist, at Kærlighed til Fæderlandet kan, som den bor,
 finde Sted i alle Stater, og derudi udmærker han sig fra
 Hr. Montesquieu, der synes under det Navn Dyd at
 have bundet den alene til Demokratiet. Vi komme §. 4. til
 den anden fortræffelige Artikel om Ere. Forfatteren paa-
 staar, at den fortiner ikke Navn af Grundfeste i Stater-
 ne udei saavidt den er en Glanding af Religion og Kærlig-
 hed til Fæderlandet. Han gjor og en noye Forstuel paa
 den sande og falske Ere, og Læseren vil ganske vist i denne
 Artikel finde sig langt bedre fornøjet med ham, end med Hr.
 Montesquieu: „Der er to Slags Ere (siger han.)
 „ Den eie er den sande, virkelige og vedvarende; thi den
 „ er Himmelens Dotter, avlet af Dyden, og bestaaer i de
 „ fornuftige Menneskers Overeenstemmende Domme. Den
 „ anden er den falske eller Skyggen af den Første, grundet
 „ paa falske Dyster eller ærede Laster, avlet af Angstets stoyende
 „ Larmen, ig er derfor ligesaa ustadic som Rygtet, dens
 „ Moder, hiorfor den Viise frygter for samme, som for
 „ Lasterne selv.“ Men det er værdt med egne Dyne at skue
 det hele Skildrie af den falske Ere, som han her har af-
 penslet for os, S. 383.: „Vi skal have megen Møye med
 „ at opdage noget saa latterligt og lastværdigt i det borgerlige
 „ Selskab, at ret fordervede Hierte jo derudi finder en For-
 „ nøelse, ja det som mere er, en Ere. Ethvert Mennes-
 „ ke vil være øre. Er Staten fordervet ved Overdaadig-
 „ hed, da gjor dei prægtige Klædning, den forgylde Bogn,

„ Bordets udsgte Spiser, rige Meubler, Mængde af Op-
 „ vartere, endog den Vankundigste til en Sokrates og den
 „ Bellystigste til en Cato. Den artige Modeherre søger
 „ den samme Ære i at fremvise sin rige Vest, som et Bes-
 „ viis paa sin gode Smag, som Blomst-Elsteren i at være
 „ Eyer af en ziirligen tegnet Nøllike eller Tulipan. Endog
 „ tor den grove Bonde giore sig en Ære af at være trodsig
 „ mod sit fromme Herskab. En Penge-Sode skammer sig ik-
 „ ke ved at sætte Fortienester i Bedragerie, Tingstuden i
 „ Chicaner og Renomisten i Tvekampe. Guld og Ære,
 „ ja det som endnu i de Fornuftiges Dyne overgaar alt,
 „ Dyd og Religion falde alt for este i Falstneres Hænder.
 „ Deri synes mig det menneskelige Vilkaar allermest at være
 „ beklageligt, deri nemlig: at Mennesker i Stedet for at
 „ bruge, saa ofte miébruge endog det største, det beste og
 „ det nyttigste. Vi ville for Ex. nævne et dydigt Menneske;
 „ Men hvilken Vanskabning af et dydigt Menneske kommer
 „ ikke ud naar vi raadsare os med et sordervet Folks Tances-
 „ og Levemaade. Det er vist ikke uden Medynk, at jeg
 „ bruger dette Eksempel. Et dydigt Menneske, dydigt efter
 „ Religionen, og dydigt efter Moden, ere tvende sia for-
 „ skellige Væsener, at de ligner hverandre ikke mere, end
 „ Nat og Dag. Vi ville såge at aßfildre det efter Moden
 „ dydige Menneske, i det Haab, at den Kunstsarne hol-
 „ der Skildrerent det tilgode, at han bruger grow Pensler
 „ til at aßfildre de grove og stærke Træk. Her er alene et
 „ Udkast til dette Malerie: Modens første Vor er denne.
 „ Enhver skal opføre sig ester den Rang, han ryder i Sæl-
 „ skaber, det k. ste, hvad det koste vil. Af dønne Grund-
 „ regel giores denne Slutning: at bedrage Kirbmænd,
 „ Skradere, Haarskærere, Hyrefudße, og ien hele Ræk-
 „ ke af de krybende Skabninger, der omstabe os til dydige
 „ og fornuftige Mennesker, er langt fra ikke last men roes-
 „ værdigt, naar det stikkelige Menneske derred opnaaer He-
 „ ved-Dyemeedet af sine Drøsler, at ansees pr dydigt. Tu-
 „ finde gange maa det dydige Gemyt helske rove Livet i
 „ Tvekampe, end holde nogen et fingtigt Ord tilgode, hvor-
 „ af noget fornærmende for Æren kunde undledes. At ud-
 „ holde en langvarig og bekostelig Proces for at forsvere sin
 „ Rang i en Kirkestoel er en billig Algtomhed, man er Æren

og sig selv skyldig. Det, den daarlige Almue falder Utugt og Liderlighed, er ofte i den artige Verden intet andet, end Galanterie, der endeg er høystnødwendig for at danne Hiertet og formilde Sæderne hos det unge Mandkun, der er bestemt til at giøre Lykke i den store Verden. Den Giærighed, hvormed en Embedsmænd i de østlige despotiske Stater udsuer en gemeen Borger, kan aldrig helbre sig til mere end til en stor Hussholdningskunst, der dog synes at være drevet noget vidt. Det Hyblerie, hvor med Niedrighed roser, ja ophoyer til Skyerne en Overmands Fejl, er et usynbart Bevis paa en snild Tænkesmaade. Med en Ondskabsfuld Bitterhed at strigle deres Fejl, der ikke kan stade os, røber et stor Pund. Ved et ugudeligt Sprog at giøre det helligste i Religionen latterligt, er ofte blevet anseet for et ubedrageligt Kiendesmarke paa en sterk Sial. Gribes den fornemme Mand paa et berygtet Huis: Vi ere jo alle Mennesker: Drifles han i et godt Selskab til Gulvet; den spottende Ondskab naar den har den mindste Levemaade, siger ikke andet, end dette, han er selfkabelig. Drabes han i en Tvekamp; Etenselv synger over Graven: Her hviler min Martyr, Saa fordervede ere ofte Folkets Begreber em den sande Ere: Hvo vil undre sig derover? Statsmændene maa giøre eet med Theologer og Moralister for at rense dem. Den, som forfalsker Mynten, begaaer en Synd imod det hele borgerlige Selskab. Den som forfalsker den Mynt, vi kalde Eren, begaaer virkeligen en storre Synd end hin. Diogenes, der saae et ungt Menneske at bryste sig og tillige at tale Stolthedens Sprog, løb til og kryssede ham imellem sine Arme. Det unge Menneske raabte: Hvad giør du? Jeg svarede: Diogenes Flemmer Kun Vinden af Blæren, at alle Kan see hvad du er. Det, Diogenes gjorde i Sprog, tilkommer Fyrsterne at giøre i Alvorlighed, og vise Folket, hvad der er det sande og falske i Eren. — Regenten selv, i hver vindskrænket han kan være, er dog som Løvgiver, kun lidet Herre af Mængdens Hordomme. Det er kun ved sit Exempel eg ved sin Opsorrel, at han kan paa nogen Maade bestemme det Begreb, som Folket bør giøre sig om Eren. Giver for Ex. den ørde Fyrste tydeligere tilkiende, at han har

„ Høygælse for Religionen; ører han Videnskaberne og
 „ deres Dyrkere; stigner han paa den Lykke, at have for-
 „ nustige, duelige og redelige Mænd i sin Dienest; holder
 „ han arbeydsomme Borgere og flittige Bonder i deres til-
 „ børlige Værdie; anseer han Overdaadighed, Bellyst og
 „ andre Laster med deres saavel fortiente Foragt ic. Folket
 „ gør det samme: Den ørede og vise Hyrstes Tænkemaade
 „ bliver en Lov for alle. Handelsmanden skal ikke mere saa
 „ løt bevæges til at lukke sin Høe, for at kisbe sig et nyt
 „ Navn, og forvandle sine Pakhus til Bøndergaarde, for
 „ at blive en unyttig Rangsperson paa Landet i Stedet for
 „ en god Købmand i Købstederne. De Lærde skal ikke mere
 „ i Flokketal bestorme Cancellierne for at tilvende sig en Ti-
 „ tel. Den Geistlige i et ustraffeligt Levnet, og Embeds-
 „ manden i sine Pligters Jagttagelse skal søge den sande
 „ Ere: Borgerne blive deres lovlige Kald troe.“ Mange
 flere ret fortræffelige tanker finder man her, som vi kan ikke
 udskrive. Overalt viser Forfatteren, at Ere, den udvortes
 borgerlige Ere, bør, saavidt muligt, være bunden til den
 indvortes, til Dyd og Fortienester, at Hyrsterne bør om-
 gaaes viiselig og sparsommeligen dermed, og søger at holde
 den i Værdie. I saa Kald kan man vist ikke sige, at den
 udvortes borgerlige Ere, lad være den for en stor Deel maa
 bestaae i Indbildung, er en falk Ere, som Hr. Montes-
 quieu kalder den. Det er ved denne endogsaa indbildte
 Ere Hyrsterne udrette saa store Ting: „Menneskene (siger
 Forfatteren S. 406.) ere til alle Tider og under alle Him-
 mel-Egne Barn. Den omme Moder, den kælne Amme,
 fornye Barnet med Sang, Spøg og Legetøj: Maar
 Karen tage til, bestaae vore Forneyheler i smukke Meu-
 bler, Haver, Skilderier, Jagt, Studeringer ic. Vir-
 feligen, det er den dybsindige Statsmand og den tænken-
 de Philosoph vanskeligt at nævne den Alder, hvori Men-
 nesket er meest Barn. Vi komme aldrig i dette Liv udaf vor
 Barndom: altid ville vi fornye os, altid ville vi have
 et Slags Legetøj at forlyste os med. Lykkelig er den, som
 finder Forneyhelse i uskyldige smaa Ting, thi vi ere lidet
 skikkede til og lidet tiente med at tænke, som Engle blandt
 Mennesker, og glædes ved det, der virkelig er stort.“
 Vi har uden Evil ansørt meer end tilstrækkelige Prøver paa

Forsatterens Tænke- og Skrivemaade. Hvad den sidste angaaer, da kan vi ikke nægte, at han jo i mange Ting kunde have fattet sig kortere, naar han havde bundet sig noget mere til den methodiske Læremaade. Han vilde skrive smukt og frit, og synes at have opsat sine Tanker, som de ere faldne ham ind, uden at see saa saa noye paa nogen vis Orden deraf. Vi holde eliers for, at en smuk og fri Skrivemaade kan gierne være forbunden med Orden og Methode, hvilken man og her overalt i det hele vist ikke savner, men nok maaske hest og her i enkelte Stykkers og Tankers Forbindelse, som man ved en fri Skrivemaade ikke saa noye udmarkes.

Nostock. Tentamen de variis codicis hebraicorum Vet. Test M S S, generibus, a Judæis & Non Judæis descriptis, eorum in classes certas distributione, & Antiquitatis & Bonitatis Characteribus. 1772. Forsatteren til dette Skrift, som angaaer det Gamle Testamens Kritik, er den berømte Hr. M. Claus Gerhard Thysen, Professor i Philosophien og den østerlandiske Litteratur paa Friderichs Universitetet til Bützow, og Forstander for det offentlige Bibliothek. Forsatterens Absigt er noyere at prove de nyere Criticorum, saasom en Houbigants, Rennicots, Michaelis, Lillenthals, Tellers, Bahrdts, Dathens og andres Forsøg imod den saa forskellige Masoretiske Codex. Han vil vise, paa en ganske nye, men derhos grundig og besteeden Maade, at alle disse Mænds Meeninger og Bevisysser ere for en stor Deel overilede, og følgelig usprungbare og unyttige, og derimod uden Modsigelse stadsfæste Hr. Jablonsky's, Henrich Opiz's, og Henrich Michaelis Meening om den ægte Masoretiske Codicis ældste Alder, og besynderlige Fortræffelighed. I Førstalen som bestaaer af 8te Sider, forklarer han selv saaledes kortelig sit Forehavende: For at bringe den Masoretiske Codex til Rigstighed maa man for alle Ting raadsøre sig med ægte Haandskrifter. Dette har og forskellige Lærde, som har udgivet hebraiske Bibler, og i sær den Sal. Joh. Henr. Michaelis med Berommelse gjort. Imidlertid vare disse Haandskrifter just ikke de beste, og dette har næsten for 10 Aar siden givet Hr. Rennicot Anledning til at sammenligne en stor Mængde andre hebraiske Haandskrifter, samt at opmuntre

mange andre Lærde, til at samle Varianter af de for Haande værende Haandskrifter, som nu tilsammen skal overlades til Trykken, for af disse Varianter, der allerede skal beløbe sig til 100000, at vise, hvad man kan love sig af den hidindtil saa beromte Masoretiske Codex. H sig selv laster Forfatteren ikke dette Foretagende, dog frygter han, at den gode Sag ved den blotte Samling af Varianter mere skades end gavnes, med mindre man i Forvejen selv prøver de sammenlignede Haandskrifter, og sætter dem, der vil giøre en nyttig Brug af deres forskellige Lesemaader i Stand til at fælde en riktig Dom over deres Værd eller Uværd, hvorvidt de nemlig endten bør foredrages den antagne Masoretiske Codex eller ikke. Han forunderer sig derfor over saadanne Lærde, som af en Mængde Haandskrifters flygtige eller partiske Sammenligning, og af de sig verudi befindende hyppige Afsvigelser fra den Masoretiske Text, ligesrem blasphemere den sidste, som høyst forfalsket og upaalidelig, uden endnu at have undersøgt, hvad for en Værd man bør tilskrive bemeldte Haandskrifter selv, og folgelig alle af dem samlede Varianter. Dette maa man saa meget mere forundre sig over, da Forfatteren efter en anstilt upartiest, og som man forsikrer, langt over Forventning grundig Undersøgning, har fundet, at af alle de 144 Codicibus, som man allerede i England har sammenlignet, er der ikke en eeneste, som overgaaer den Masoretiske Text i udvortes og indvortes Værd; de fleste derimod, formedelst deres aabenbare og beviislig Fælte Forfattning, ey engang kan komme i Ligning med den Masoretiske Codex, hvormed dog Hr. Rennicot uden Forskiel har signet dem, til alles Forundring, som vide at domme derom. Men maa altsaa, førend hine Varianter komme for Lyset, i Fald de skal have nogen Nytte, have forfærdiget en historisk rigtig og upartiest Anmældelse af Codices, paa det man kan vide, om de virkelig skrive sig fra Jøder og fra ægte og legitimerte Jødiske Skrivere, eller fra Christne, eller fra Ex-Judæis, eller fra Hæreticis, eller vel og fra Born, sem man alene har vildet sive i Skrivning, eller dog ere rettede efter nogen Græsk eller Latinſt Version. At domme derom, siger Forfatteren, er vel vanskeligt. Men saasom dog Sagen er af yderste Vigtighed, og lader sig aldeles ikke før bringe til noget vis Maal; saa maa man før lade fare al hidindtil anførtet

stillet Sammenligning, hvorend man tænker at slutte noget mod en Codex af den Anseelse, som den Masoretiske er, af deslige usikre Grund-Beviis. Til saadan Undersøgning vil Forfatteren bane Vejen ved dette sit første Prøveskrift, hvilket han til den Ende har deelt i trende Afsnitter. I det første viser han af historiske Documenter, at hebraiske Haandskrifter af forskellig Art deels tilforn har været, deels endnu ere for Haanden, nemlig ej alene saadanne, der var skrevne med hebraiske, men og saadanne, som i Stedet for hebraiske vare skrevne med græske Bogstaver. Af en Codex af det sidste Slags beviser Forfatteren den saa kaldte Septuaginta at være gjort, og just deraf maa man bedømme denne Versions saa mange paradoxe Afsvigelser fra den Masoretiske Codex, og folgelig aldeles ikke mere, efter Capells Meening, sammenligne den med den sidste, men med en Codice hebræo græco, saadan en for Ex. som Origenes i sine Hexaplis har haft. I det andet Afsnit fastsætter Forfatteren visse Clæsset, hvor i alle hidindtil bekendte Haandskrifter søyelig lade sig fordele. Af saadanne Clæsser understiller han 20 og bedømmer enhver med en særlig værdig Grundighed. I det tredie Afsnit besmoyer han sig for at bestemme ethvert Haandskriftes egentlige Alder og egentlige Værd. Her forkaster han først alle Casones, som til den Ende hidindtil ere blevne fastsatte af Houbigant, Bennicot, Hr. Lilienthal og Hr. Shiede. Ikke en eneste af dem alle er rigtig, og det figer ikke blot Forfatteren, men han ansører og sine Grunde til Beviis dersør, hvorimod, efter Recensentens Meening, intet lader sig indvende, saa man endog maa forundre sig over, hvorledes lærde Folk paa saa flerte Grunde har vildet give den Masoretiske Codicis af andre Grunde saa beviislige Anseelse mistænkt. Efterat Forfatteren har igjendrevet disse utilstrækkelige Kjendemærker paa en ægte og gammel hebraisk Codex, saa påsstaaer han, at der er ikke nogen ægttere og ældre Codex for Haanden, end den Masoretiske, og at just den nyhere, eller mindre nye Overensstemmelse, som en hebraisk Codex har med den bevislig gamle og ægte Massora, er det eneste rette Kjendemærke, hvorefter en saadan Codicis Værd eller Uværd med nogen Visshed lader sig bestemme. Forfatteren raader altsaa, at om man har i Sinde, at bidrage noget til den hebraiske Codicis Forbedring, saa skulle man hellere, i

Stedet for at sammenligne saa mange nye aabenbar falske og fordervede Haandskrifter, sammenligne dem, som ere forsynde med Massora, og for alle Ting see derpaa, at man af de mange Subsidier man har, bringer den gamle øgte Massoram i Orden. Hvad som hidindtil er anført, kan være nok, for at opvække Læserens Opmærksomhed paa saa vigtigt et Skrift, hvis Betydelighed falder desto mere i Dynene, naar man betænker, hvor meget det maa ligge os Magt paa, at man i saa vigtig en Sag ikke lader sig bedrage.

Göttingen og Gotha. Aug. Ludv. Schlözers Vorstellung seiner Universal Historie. 1772. 13½ Ark 8vo. Man regner dette Skrift iblandt dette vort Aarhundredes fortræffelige Producter. Det er grundig og vel udarbejdet, og saa kort det er, saa riigt er dets Indhold. Forfatteren siger, at disse Ark skal ligesaa lidet være nogen Universal-Historie, som en historisk Lovgivelse, men blot en med Beviis forsynet Forestilling af den Plan, den Orden og Omsfang, hvorefter han plejer at foredrage denne Videnskab, en Ledetraad for hans Tilhørere, og tillige et offentlig Sporsmaal til nogle Lærde, om denne er den rette Materie og Form af en concentreret og dog nogenledes udførlig Verdens Historie, som de af ham havde fordret. Det hele Værk er afdeelt i 4 Kapitler og et Anhang, som ganske kort fortæller Hoved-Folkenes og Folke-Classernes Historie. Det første Kapitel bestemmer Begrebet om den systematiske Verdens Historie, og bliver derudi handlet om sammes Definition, Form og Bestaffenhed.
 „ Wir wollen (siger Forf. i sit eget Sprog) die Revolutionen des Erdbodens, den wir bewohnen, und des menschlichen Geschlechts, den wir angehören, im Ganzen übersehen, um den heutigen Zustand von beyden aus Gründen zu erkennen. Wir wollen der Geschichte der Menschheit in Osten und Westen, und dies- und jenseits der Linie, ihrer successiven Entstehung, Veredelung und Verschlimmerung auf allen ihren Wegen, von Ländern zu Ländern, von Volke zu Volke, von Zeitalter zu Zeitalter, nach ihren Ursachen und Wirkungen nachspüren, und in diesen Absicht die grossen Weltbegebenheiten im Zusammenhange durchdenken. Mit einem Worte: Wir wollen Universal-Historie studiren: So war die Welt von Anfang nicht, wie sie

„ sie iko ist, und so wie sie iko an dem einen Ende aussieht,
 „ finden wir sie an dem andern nicht. Erd- und Neyse-Bes-
 „ schreiber und Statistiker schildern uns theilweise, wie sie
 „ iko ist. Denkmäler, Annalen, und Specialgeschichten
 „ lehren uns theilweise wie sie vordem war. Fabeln, Ro-
 „ mane, und Voltaires zeigen wie sie hätte seyn können.
 „ Sittenlchrer, Politiker und Naturfennner bestimmen wie
 „ sie seyn solte. Die Universal-Historie muß uns zeigen,
 „ wie sie das im Ganzen und in ihrer Theilen ward, was
 „ sie vor dem war und iko ist. Sie soll die vergangene
 „ Welt an die heutige anschliessen, und das Verhältniß bely-
 „ der gegen einander lehren.“ Hvad Materien eller Ind-
 holdet af Universal-Historien angaaer, da bør derudi handles
 om det menneskelige Kjøns og Jordklodens Revolutioner,
 ved Naturen og Menneskenes Hænder. I Henseende til dens
 Form eller Absigt, da betragter Forfatteren den deels som et
 Aggregat af alle Special-Historier, hvis Samling, naar
 den er fuldstændig og rigtig, og blotte Sammenføyelse alleres-
 de udgør et Ganske i sin Art, men og som et System,
 hvori Verden og Menneskeligheden er Enheden, og hvori
 nogle af alle dette Aggregats Deele, i Henseende til denne
 eene Hoved-Gienstand, fornemmelig vælges og ordnes paa en
 sig til Øyemærket passende Maade. Til Verdens Histories
 Systeme holder Forfatteren, iblandt dens Afdeelinger, efter
 Landenes Beliggenhed, efter Menneskenes naturlige Herkomst
 og efter deres politiske Forbindelse, den sidste for den brugba-
 reste, saasom den politiske Forbindelse er Menneskelighedens
 Moder, og Mennesker uden Stat aldrig havde bleven Mens-
 nesker. En saadan systematisk Verdens Historie maa, efter
 Forfatterens Meening, være fattigere end den hidindtil har
 været, fattigere paa Critik, saasom den ikke tør bevise sande
 Sager, fattigere paa Raisonnements, saasom den blot tør
 fortælle de efter Øyemærket valgte Facta, fattigere paa Chro-
 nologie, saasom det ikke maa komme den an paa Aar, Maas-
 neder og Dage, fattigere paa Rækker af Konger, saasom man-
 ge non actis ævum implerunt, sed segnibus annis; fattig-
 gere paa smaa Historier, som har ikke haft nogen Indflydelse
 paa Verden; men og rigere, fordi hvert Folk og Stat er lige
 viktig for den, saasom den omfatter alle Tider og alle Arter
 af Mærkværdigheder; og brugbarere, saasom den i Grunden

er en Historie om Menneskeligheden, en almindelig historisk Encyclopædie; saasom Grunden til enhver Special-Historie ligger i denne Almindelige, saasom den er fuldstændig, og de enkelte deraf bekomme, ved at oversee det Ganske, et nyt og større Lys, saasom den lærer at betragte Menneskeligheden, Handlinger, Begivenheder o. s. v. af den rette Synspunkt, og endelig fordi den synsynligere viser den store Overherres Haand. I det andet Kapitel handler Forfatteren om Begivenhedernes Sammenhæng, og derunder om den dobbelte Sammenhæng i Henseende til Ting og Tid, og om Midlerne til ret at fatte den sidste. I det tredie Kapitel handler han om Verdens histories Synchronistiske Indretning efter Tids-Aldere, om For-Historien indtil Rom, den egentlige Verdens-Historie, og om Tabeller over alle og deres Brug, og i det fjerde Kapitel om Verden-Historiens synthetiske Indretning efter Folkene. Man kan af dette Udtog domme om Skrifstets Vigtighed.

Göttingen. Die christliche Lehre vom inneren Gottesdienſt, in zehn Predigten. Nebst einem Anhange von D. Gottfr. Lefz, Prof. der Theol. 1772. 464 S. stor 8vo. Dette er Begyndelsen til Prædikener over det 12te og 13de Kapitel til de Romere. Indholdet er følgende: 1) vom wahren Gottesdienſt überhaupt. 2) og 3) Natur und Kenzeichen der Liebe zu Gott. 4) og 5) Natur und Gründe des christlichen Heldenmuths. 6) og 7) Natur und Bewegungs-Gründe der christlichen Demuth. 8) og 9) Hoher Werth, und Natur der evangelischen Menschen-Liebe. 10) Spühren der Güte Gottes in der von ihm befohlnen Sinnes Beserung. De 5 Prædikener, som tilføyes i Anhænget, tænker deels til at oplyse, deels til at stadsætte hine: nemlig von der Barmherzigkeit Gottes, dem Gehörsalm gegen Gott, der Pflicht kein ungerechtes Gut zu besitzen, og der christlichen Haus Andacht. En Paraphasis af det 12te og 13de Kapitel til de Romere er sat foran tilliggemed en deraf tagen Afsbildung paa den christelige Guds-Tjenestie.

No. 32.

Riøbenhavnske

Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 12te August. 1773.

Riøbenhavn. Wilhelmine. Et prosaist komiske Digt. Oversat af det Tyske, ved O. G. M. 1773-84 S. i 8vo. Med Hofbogtrykker Möllers Skrifter. — Mag. Sebaldus, en fattig Landsbye Præst, har forelsket sig i den unge og skinnne Wilhelmine, en Forvalters Dotter. Men en anseelig Hofmarskal skiller ham ved hende i 4 Aar, efter hvis Forløb Præsten faaer hende tilbage som en pyntet Brud. Dette gaaer saaledes til. Amor aabenbarer sig engang i Drømme for Magisteren, og lader ham vide, at Wilhelmine næste Dag skulde besøge Forvalteren sin gamle Fader, og det ganske alene, uden at have nogen med sig fra Høfset. Han raader ham da til at tage denne beleylige Tid i Agt for at sætte Wilhelmines Sælfkab og aabenbare hendes sin brændende Elskov. Den Forsikring, Amor giver Magisteren, viser allerede tydelig den gode Amors Aabenhierstighed og den eenfoldige Magisters Troeskyldighed: „ Hun, jeg smigrer dig ikke, skal blive glad over, ved din ørvær, dine Haand at undgaae den store Verdens Bagtalelse, og forend denne Nytt-Aars Uge forløber, kan du være belønnet for din oprigtige Kjærlighed.“ Den første Sang beslutes med en Fortælling om Wilhelmines Bortførelse til Høfset af den i hende efter en Pages Berecning om hendes Skionhed forelskete Hofmarskal. Den anden Sang fortæller os Mag. Sebalds Besøg hos Forvalteren. Han fortalte

ham ganske oprigtig sin Drøm, og Forvalteren klappede den gode Magister paa Skuldrene, og trivlede slet ikke paa, at jo hans Drøm vilde blive opfyldt. Det var just en Nyt-Aars Morgen for Prædiken dette Besøg stede med en Nyt-Aars Gratulation. Forvalteren byder Magisteren til Bords efter Prædikten. Hof-Nymphen int-finder sig og medbringer kostbare Viine, man sætter sig til Bords, man skænker og snakker og drinker og Forlovelsen bliver besluttet. Wilhelmine lader vel som hun betænker sig noget, men slaaer dog til i god Tid, og vor Magister er ret herteglad over denne sin kostbare Skat, som han saa lykkelig igien har vundet. Men han maa opfylde en Betingelse, han maa folge med i hendes Vogn til Høfset, og giore sin underdanigste Oprårtning hos Hofmarskallen, for af ham at udbede sig hende til Brud: „Han er den beste Herre af Verden, og om min B giering, som jeg af gode Grunde tor smigre mig med, formaer noget hos ham, saa giv de kun Agt — saa skal han selv bivaane vort Bryllup, og ved sin beærende Narværelse giøre vor Høytid mere glimrende.“ De firske af Sted, og da de vare komne inden for Hovedstadens Volde, stod Magisteren af i et Værtshuus, indtil Audienz-Tiden kom. Hvilkens triumpherende Glæde igennemstrømmende ey nu Magisterens forelskede Hierte, da han overladt til sine Beträgtninger saae sig alene i Værtshusets rummelige Kammer! En ganske anden Følelse af sin Lykke, end han havde haft endog paa den lykkelige Dag af sin overstandne Examen; thi den Gang gjorde Hr. Præses ved et uventet Bene en glædelig Ende paa hans stammende Sludder, og de lærde Herrer Besiddere sagde hom ikke imod. Skulde de maasee ved lange Undersøgelser stildt sig selv ved den sorte Lystighed af et Market, og den svedende Candiat ved sit Levebrød? O Ney! Af Menneske-Kiørighed haabede de, han vilde lovlige forvalte det, og overlode Bøndernes Sæle til Guds troefaste Barmhertighed. Med større Ret glædede han sig nu og smilende spurgde sig selv: er det ikke ved din egen Fortieneste, at du paa en Estermiddag har erobret den fræsneste Pige? Hvor vel gjorde jeg, da jeg i Følge af min prophetiske Drøm viiste mig saa driftig og munter, som den fornemme Verden vil have. Af hvilken Kiørighed for mig maa ey være op-„ vakt

„ vakt i min Wilhelmines Bryst, da hun besluttede saa
 „ snart at forlade det prægtige Hof, for at følge en fattig
 „ Landsbye Præst, hvis gammeldags Bygning har oplevet,
 „ hvo veed, hvor mange Forandringer,” Den tredie Sang
 fortæller os Magisterens Opvarmning hos Hofmarskallen, og
 det lystig nok: „ Allerede vars Residenzens bekjendte Sovere,
 „ alle Hof-Junkere og Raader opvignede. Nogle søbde le-
 vantisk Coffee og bladede i Herren og Tieneren eller bes-
 tegnede, for efter fuldbragt Dag videre at læse, taknemmel-
 lig de rørende Steder, ved hvilke Aftenen forhen Tan-
 kerne gik over til Sovnen. Med ødel Iver svede andre
 „ sig i Stilhed i at styre Terningernes Dyne eller ved hastige
 „ Volter at opsvinge sig over al Lykkens Ustadighed. De af
 „ flygtigere Blod flagrede alt over Gaden for at opvarte de
 „ gustne Frokner ved Toiletten og kasse dem ved Mandige
 „ Skærers røde Kinder. Men endnu snorkede immer den
 „ trætte Magister, ja han vilde vist have forsovet Dyemees-
 det af sin Rejse, det saa vigtige Besøg hos Hofmarskals-
 len, var han ey bleven opvakt ved en skægget Jødes
 „ Skakrestemme, som allerede 3 Gange forgivæs havde
 banket paa Stuedøren. Haben sie was zu schachren?
 „ Kreeg Hebreeren vældig her ind, saa at Binduerne rystede,
 „ og den fortumlede Magister før op i Beyret. Den Vans-
 troe tog Flugten. Forkrækket saae den svnige Christen eft-
 ter sit Tambaks-Uhr, studsede over, at det var saa sildig,
 „ og kastede sig hurtig i den bepudrede Præstekiole. Halv-
 drommende løb han over Gaden, og uden Forberedelse
 „ Hofmarskallens Complimenter lige i Møde. Men hvad
 for en Muse beskriver mig den fromme Pedants Indtog
 i den glimrende Hofmands forgylde Kammer? Jen Damas-
 kes Sloprok modtog han Hr. Pastor med fortroelig Uds-
 seende og satyrisk Mine, som hans slu Tienier førstod, der
 bag den arme Magisters Ryg ved en Gienmiil beundrede
 den galante Falskhed. Med Hosten og Skraben søgte
 Supplikanten Indgangen til sin Tale, men som Ceremonie-
 mester traadte den gisende Melampe ham i Møde, nöde-
 de ham at staae stille, og adsprede de fremvællende Ord,
 at de uhørte af Hofmarskallen stødte sig sønder paa Speyle-
 ne, og deres Gienlyd satte den bedende Præst i Angest og
 Skræk. Endelig paalagde Hofmandens mægtige Stemme

den opirrede Cerberus Taushed. Lydig krobb han til sin
 Herres Hodder, og smigrende slikkede den Saffians Tøs-
 fel. Derpaa vendte Talen sig til den immer bukkende Fors-
 elste: — Jeg veed alt deres Ærende, kære Hr. Pastor!
 er det en sandt? De vil berge os vor Wilhelmine, den
 smukkeste og ørligste Pige i denne hele Egn? har jeg ikke
 giættet det Hr. Pastor? Allerede i Gaar har hun selv for-
 talt mig sin Kærlighed og med undseelige Dyne anholdt
 om en lykkelig Affeed: Velan! Jeg vil ingen Hindring
 lægge i Veyen for hendes Tilbørelighed og lovlige Begie-
 ring, naar de tilsige mig en ringe Betingelse. Oliv de
 kun ikke uroelig Hr. Pastor! Vor Wilhelmine har bedet
 mig i Morgen selv at bivaane hendes Bryllup. Med For-
 noyelse vil jeg komme, og vil selv forsamle et Sæstab,
 som skal giøre deres Hæders-Dag mere glimrende, end nos-
 get Market, et Sæstab værdigt min Stand — naar de
 — thi dette er Betingelsen — naar de formaae den
 gamle Græve af Nimmer hans Datter til at opslive denne
 Høytid. Han som er deres Naboe, og ofte indstiller sig
 for deres Prædikestoel, skal en vægre sig ved at lade sin
 kære Clarisse reyse til en opbyggelig Præstemands Bryl-
 lup — men hviske de Contessen i Dret: Jeg kommer.
 Efter min Besaling, som har over Fyrstens Køkken at
 byde, skal da 100de feede Røtter zire deres Bryllups Bord,
 og Madera, Rhinsviin, Champagne og ægte Hermitage
 skal flyde i saadan Overflod, som ved en geislig Fyrste
 Hof." Den fjerde Sang fortæller den arme Magisters
 Skæbne paa sin Tilbagereyse fra Hoffet. Han maa gace
 til Fods i Frost og Sne hen at forrette sit Ærende his
 Græven af Nimmer, farer vild underveys, bliver bestialet
 af en Spitsbube i det han vilde belonne ham som Beviviset,
 bitter endelig Vey til Grævens Gaard, og der forretter sit
 Ærende, paa en Maade, som udmarker hans Pedanterii,
 og nedrige Ydmighed, og den unge Contessis List i Forst-
 lelse for sin gamle Fader. — Imidlertid har Digteren i
 femte Sang ladet Hofmarskallen syre Anstalter til Bril-
 luppet i Præstens Boelig. Her løser man en kemisk Østn-
 velse over denne Høytidelighed, de fornemme Brulps Gie-
 sters Indtog til Præstegaarden, samt Gæsternes Afsæd i g
 Discourser over Borde. Vor Pastor, som nu er blevsen fed

af Giæsternes vilde Styg og Larm, beklager sig, at hans første Brude-Mat skal gaae saa kædsommelig bort, og anraas her Amors Hjælp om at fuldende det Værk, han havde begyndt: Amor tog Brudefaklen fra Hymen, tændte derved en Ild an i Præstens feede Kistken, og opvakte en Ildebrand, som snart drev de lære Høf-Folk paa Døren, og ved Amors Hjælp strax igien blev slukket. Hermed endes den slette Sang og den hele comiske Satire. For en Beundrer af Geniets vittige Opfindelser kan en Times Tid ey ubehagelig fordrives ved at læse denne comiske Fortælling, som ellers ikke for Resten tiener til nogen Opbyggelse.

Riøbenhavn. Det nye historiske Magazin, indeholdende Fortællinger af adskillige berømte Forfattere. Oversatte ved H. J. Birk. 1772. 96 S. i 8vo. Med Godiches Skrifter. — Titelen lover mere, end blot opdagtede modalske Fortællinger, og Oversætteren maa altsaa tage historisk Magazin i en vidtløftig Meening, om han ellers agter at leve os virkelige historiske Stykker iblandt de Fortællinger han fremdeles lover, om de nærværende finde Biefald. Det er sandt hvad han siger, at Forfatternes Navne ere nok for at anprise Skrifternes Værd; at de har anvendt Beltalenhedens og Digtekunstens høje Skionheder til at skildre Dyden med dens indtagende og rørende Yndigheder, at afmale Lasterne med deres ubehagelige Folger, at opvække ødle, dydige og menneskekærlige Følelser; at de tale Naturens yndigste Sprog for at opvække Kærlighed i os til de Pligter, som den opmuntrer os til. Nærværende Samling indebefatter 5 følgende Stykker: 1) Balsora af Hr. Wieland; 2) Fædrenes Skole af Hr. Marmontel; 3) De to Venner fra Bourbonne af Hr. Diderot; 4) Orramet, den taknemmelige Tyrk af Madame Rowe; 5) Menalfas og Alepis en Idylle af Hr. Gesner. Deriblandt er det andet Stykke, nemlig Forældrenes Skole meget lærerigt. Det forestiller en ung Son, som af Naturen har haft en smuk Skabning, en sund Forstand og et got Hjerte, men som var bleven fordervet og ganske overgiven til Bellvyst og Fortængelighed, deels fordi hans rige Fader selv ikke havde Leylighed til at vaage over hans Opdragelse, deels ved hans Moders Føjelighed, der nægtede ham ingen Forlystelse, deels

og fornemmelig formedelst den store Tillid han satte til sin Faders Rigdom. Til Lykke for den forderede Son over hans Moder. Faderen da han fik Kundskab om hans Udsævelse, som man havde vist at dolge for ham, og om den fornemmeste Aarsag dertil, fatter han den Beslutning at forestille sig som ved Bedragerie og ulykkelig Hændelse med et ødelagt for den største Deel af sine Midler. Dette gjorde den forsoniske Virkning. Sonnen blev ganske forandret, og en Kjæreste ved Navn Angelike, af den frommeste og dydigste Characteer, havde ved sin fornuftige Morale gjort meget til hans Forbedring. Saaledes er Fattigdom og maadelig Formue, og en Moders eller Faders Død ofte en Lykke for Børn, da man gemeenlig ellers anseer dem for Ulykker. De twende Venner fra Bourbone er ogsaa en meget rørende Fortælling, som forestiller overordentlige Virkninger af Venstebog og en naturlig Edelmodighed. Men ikke mindre rørende ere de twende Stykker, Orramet den taknemmelige Tyrk, og den nydelige Fortælling af Gesner om Menalkas og Alexis, som afskildrer den sode Fornøjelse, der er i at giøre Vel imod andre, og hjælpe den, som er i Nød, og at ingen Fornøjelse ligner den, som man føler, naar man har gjort en god Gierning. Vi ønsker, at Oversætteren vil blive ved og meddele os flere saadanne nydelige Stykker, som disse.

Kjøbenhavn. Historisches Tag Register der vornehmsten hochloblichen Lebens und Regierungs-Begabenheiten und Zufalle des grofmächtigsten Monarchen Königs Friderichs des Vierten, weyland, König zu Dänemark und Norwegen &c. &c.: hochloblichen Andenkens, von seinem freudevollen Geburts-Tage den 11te October. 1671. bis seinem trauervollen Todes-Tage den 12te Octobr. 1730., wobei gesügt eine Beschreibung derer historischen Medaillen, so bey verschiedenen Gelegenheiten gemünzet worden, aufgesetzt und vervasset von Andreas Bussaus, und vermehret sowol mit einem Anhange von Medaillen als auch mit einer Beschreibung der Münzen des hochsterwehnten Königs. 1773. 445 S. i stor 8vo. Saasom dette Værk for den største Deel angaaer den danske

Historie under Høysalige Kong Frid. IV. Regierung, saa har Forlæggerinden heller først deraf vildet leve den af os tilforn anmeldte danske Oversættelse deraf, da hun tillige lovede at udgive det i sit eget og det tydste Sprog til deres Dienest, som ikke forstaae det Danske. Dette sit Øfste haver hun nu hermed opfyldt, og leveret Skriftet i det Sprog, hvori det af Bussæus selv er skrevet, og endelig tilføjet af den danske Oversættelse, hvad som af ham ikke er anført i hans eget Haandskrift. Vi har altsaa herved intet videre at mælte om Værket selv, end hvad allerede tilforn er mælt om den danske Oversættelse.

Riøbenhavn. Forlag til en Land-Værns Indretning i Dannemærk. 1773. 75 S. i 8vo. Med Godiche's Skrifter. — Den ubenævnte Forfatter af dette Project er en Krigsmand, saavidt vi kan slutte af det han et Sted taler om sine Krigs-Kammerater. Hans Project er bygt paa den Hovedsætning, at alle og enhver af Landets Sonner, i sær Agerdyrkernes, bor være Soldat. Hans Forlag gaaer ud paa at see den danske Krigsmagt forstørret med 40000 Mand, hvoraf mere end fjerde Deelen hastig kunne blive brugbare, 5200 deraf strax bevæbnede, og den øvrige Deel stedse være i Beredskab til Kongens og Landets Dienest. Projectet er udført i følgende Kapitler: 1) om Inddeelingen; 2) om Ansærerne og de Foresatte; 3) om Optegnelse og Mandtal; 4) om Mandskabet; 5) om Klædedragten; 6) om Samlingen paa Øvepladsen eller Landværn-Møde; 7) om Geværene, Gevær-Skabene, og den øvrige Udrustning; 8) om den fornødne Øvelse; 9) om det grove Skyts; 10) om Ammunition; 11) om Mynstringen; 12) almindelig Beregning over heele Indretningen.

Berlin. Neue Apologie des Sokrates, oder Untersuchung der Lehre von der Seligkeit der Heiden, von Joh. August Eberhard, Predigern in Berlin. 1772. 512 S. i 8vo. Vore billige Theologer nøgte det ikke, at der jo i den protestantiske Kirkes hele Lærebegreb skulde endnu befindes adskillige Saker, som uden foregaaende nøyere Provning ere overkomne til os fra Pavedommet og har alene en egenfindig Kirkeforsamling eller en uoplyst Kirkesadlers Myn-

dighed at takke for deres Tilværelse. Naar deslige Saker paa den eene Side uden Lust til Myeheder blive undersøgte med en sand philosophisk Geist og med sund exegetisk Kundskab bestris-
dede, og paa den anden Side blive upartiesk og uden Egen-
sindighed forfugtede; saa maa Sandhedens Sag nødvendig
vinde derved, og dette er uden Evil den sikreste Weg til at for-
drive Vantrœ og Indifferentismus. Ovenansorte Skrift skal
være forfattet med saa reen Philosophie, med saa stor Menneskes-
og Sandheds-Riærlighed, med saa megen Indsigt i Kirkens
og den menneskelige Forstands Historie, med saa stor Sagts-
modighed, overalt saa behagelig og uden al Declamation, at
det billig fortienner at læses og prøves af enhver, der elsker
Sandhed. Nogle Saker derudi fortiene nok videre Under-
søgning, og skulde samme igiendrives, saa ønsker man For-
fatteren en værdig Modstander. Det første Afsnit af Skriften
fortæller Anledningen til de følgende Afsnittlinger, hvilken
Forfatteren har taget af det berømte Ste Hovedstykke af den
Marmonteliske Belisar, og de derover i sær mellem Noze-
mann og Høfsted i Holland førte Stridigheder. I de føl-
gende Afsnitter udfører Hr. E. følgende Saker: Den antagne
Meening om Hedningenes visse Fordommelse, er og intet vi-
dere end antagen, og alene grundet i Skole-Theologien.
Den er allerede af mange blevet bestridet, og af andre ved
Udveye formildet, og ved den Leylighed fortelles de Forkla-
ringer, i sær Arthur Bury's, formedelst hvilke man har
søgt at forene Hedningenes Salighed med Kirkens Lærebegreb.
Den skriver sig egentlig fra Augustinus af. En ubetinget
Raadslutning er uanstændig for Guds Viisdom og Godhed,
og de Grunde, paa hvilke man bygger samme, ere utilstræk-
kelige. Den Forestilling, som Grotius først har bragt ind
i den Theorie om Hyldestgiorelsen, da han derved har lagt
Guds Overherstabs Ret til Grund, er den begribeligste og
brugbareste. Nødvendigheden af Christi Hyldestgiorelse for
os beroer eene og alene paa Menneskenes Mytte, og bliver
ikke ved Fornærmelsens Storhed og andre Aarsager gjort nød-
vendig. Alle guddommelige Straffer ere et sand Gode for
Menneskene. „Hvad som gav Strafferne deres Mytte, var
„deres Forbindelse med Forbrydelsen, og den derved frem-
„bragte Forbedring. Men denne bliver aldeles ikke nogen
„Følge, hvis ikke denne Forbindelse bliver, saa vidt inue-
„ligt,

„ ligt, giort sandselig. Det er ikke nok, at der blot nogensteds bliver tilskifket en Straf. Skeer det ikke i det synlige Subject selv, saa er al moralste Frugt af denne Straf forloret. Denne Bemærkning flyder af den menneskelige Siels egen Natur, i hvilken i sør denne Forbindelse af Skyld og Straf saa vidt muligt maas giøres sandselig. Man indbilder sig gemeenlig uden Grund, at denne i Almindelighed overlagte Kundskab om Forbindelse mellem Straf og Forbrydelse er tilstrækkelig til Forbedring. Men til at bøye Villien hører der meget mere, end denne folde Forstands Indsigt, om den end var nok saa rigtig og tydelig." Guds Retsfærdighed er ikke andet, end hans Godhed, saa vidt den bestyres med Viisdom. Viisdommen maa vist erkende det for nyttigt, at Synderen ved egen Følelse af et afspasset naturligt Onde bliver bragt til Erkiendtlighed om det moralste Ondes Skadelighed, og den vise Godhed tillader ikke, at et uskyldigt Subject kommer til at lide noget physiske Onde, som paa ingen Maade kan have nogen Nutte. De Steder i Skriften, som handle om Hyldestgiørelse o. a. m. lasde sig vel anderledes forklare, end just om en blodig Formælling. Det hidindtil antagne Systeme, hvor i man søger Kilderne til Menneskets moralste Ufuldkommenheder uden for Mennesket selv, tiene kun til at foranledige det endten til Fortvivelse eller en gudelig Dorfhed. Den Lære om de overnaturlige Maadevirkninger, saaledes som den hidindtil læres og troes, er hverken overeenstemmende med den menneskelige Siels Natur, eller med Skriftenes Ord, eller den Maade, paa hvilken Guld i det øvrige omgaaes med Menneskene, og det moralste Gode i Menneskene kan ligesaa lidet tilskrives Guds umiddelbare Virkninger, som det Onde Dicæsens umiddelbare Indflydelse. Læseren behage her selv at afmærske sig de Safer, som ikke fortiene uden noyere Prøvning at antages. Man har ikke kundet leve noget Udtog af de følgende Afhandlinger. Læseren kan af denne forudsættede og begge de følgende Afhandlinger, hvor i undersøges, om der i et Menneskes Religions-Kundskab, som er berøvet Christendommens Hjælpemiddel, nødvendig er noget, som kan giøre ham strafverdig i Guds Dyne, og om han er uskifket til det nødvendige eller alt moralste Gode, allerede giætte, for hvilken Meening om Hedningenes Salighed Hr. E. erklærer sig.

Til Slutning har han lagt Sokrates et Forsvar for sine Grundsæker i Munden, saasom det hørte med til hans Plan, at redde denne Mands Charakter, da man gemeenlig troer, at have bevist Umueligheden af hedenske Dyder, naar man først har gjort Sokratis Dyd til intet.

Leipzig. Ueber das Besondere und Ueuheit von F. L. von Hopfgarten, 1772. 8½ Ark i 8vo. Hr. Hopfgarten skal og være Forfatter af det Skrift: Der Sieg der Einfalt über den Verstand. Nærværende lader sig læse med Fornøjelse, endogsaæ formedelst sit lette Foredrag, om man end ikke juſt indsaae Mytten af Forfatterens artige Speculationer. Det indbefatter juſt ikke nogen dybsindig Philosophie eller Anatomie af den menneskelige Siels Kræfter, ſkøndt Sakerne tildeels ere vel beviste og udsatte fra hinanden. Det Besynderlige udmerker sig ved fremmede Træk og bær som øftest Ænebreds Dragt. Forandringen, som en Moder til det Nye og Besynderlige, er en Naturens Grundlov, og vil føle det endog ſelv i vor medfødte Drift til det Ujædranlige. Denne smigret vor Smag, og er en Yndling af vor Indbildungskraft. Dens Opmuntring er øfte funſkinbar, men den behager. Øfte mangler den det Væsentlige, men Egensindigheden er tilfredsstillet. Uligheden i de første Bestand-Deele af sammenſatte Ting, hvoraf Verden ligesom af dens Lemmer hænger tilsammen, er den første Aarsag til al Forandring. Bare diſſe Deele hinanden fuldkommen lige, faa faae man ingen tilſtrækkelig Grund, hvorfor de foreenede ſig, hvorfor de ſkulde forandre deres forrige Tilsand, for at danne et sammenſat Ganske. (Skulde man vel, spørger Rec.) heraf indſee den tilſtrækkelige Grund til deres Forandring? Og naar Dannelsen er Øjemærket af deres Forandring; kunne da fuldkommen lige Bestand-Deele ikke ligesaa vel blot ved deres forskellige Blanding og Sammensætning frembringe et forskelligt Ganske ſom ulige Deele? For 20 Aar siden ſkulde en faadan Subtilitet have været mærkværdig. Da intet efter Philosphernes uforanderlige Slutning tildrager ſig uden tilſtrækkelig Grund; faa maa de, faasom de foreene ſig, nødvædig være hinanden ulige. Juſt diſſe samme befidde en Kraft, hvorved Tingenes Tilsand endnu bestandig bliver forandret, faa at det nærværende ſeds-

se indbesatter Grunden til det Folgende. I enhver Tingenes Tilstand kan man altsaa alle Øyeblik bemærke noget, som i den anden ey er indbefattet. Stedse mærker man ved dem Forandringen, som en Kilde til det Nye og Besynderlige. Nyt er, hvad som vel indbesatter en Muelighed i sig, men endnu ikke har tildraget sig, og just nu yttrer sig for første Gang ved en Forandring i den nærværende Ting. Vi holder ogsaa det for Nyt, hvad som vel allerede kan have tildraget sig, men just nu først af os er blevet opdaget. Ey alle Forandringer virke det Besynderlige, men alene de, som gaaer ud over Grændserne af en fastsat Orden. Jo mere Overensstemmelse der hersker i de fremmede og sammenbragte Materier, jo meer Afgivelsen fra det Sædvanlige udmarker sig fra det Gemeene og lidet Agtværdige i Tinget; et desto skignere og mere afspasset Besynderligt bliver derved dannet og twert imod. Den Overraskning og Forundring, hvorledes i en fuldkommen Afgivelse fra Reglen, saa fremmede og sig tilsynে modsigende Materier, dog alligevel kan staae tilsammen i en saa kunstig Harmonie, er just det, der behager i det Besynderlige, og forskaffer det Forstandens Biefald. Under er den højeste Grad af Besynderlighed. En Sag, som er nye kan og være besynderlig, men er det en altid. Den kan tabe sin Nyhed, men ikke sin Besynderlighed. Ørene ere usikkede til at give sig selv eller andre Ting Unseelse af det usædvanlige eller overordentlige. I Menneskenes Indbildnings-Kraft af tilkommende Ting maa man søge Grunden til det Besynderlige. Det store Genie er besynderlig, ikke for at være det, men fordi det maa gaae sin ikke før betrædede Ven besynderlig frem, og for den gemeene Hob synes det ofte at være det, hvor det dog ikke er det. Det Besynderlige er ikke altid Krugten af et langt Arbeyde, og en dyb Eftertanke, men ofte fødes det af en Hændelse, og anbyder sig selv uformodentlig ved visse Leylheder. Disse ere de fornemmeste Sager, som Skriftet indbefatter.

Hamburg. Neue Betrachtungen über das Verfahren bey der Inoculation der Blättern. Aus dem Französischen des Herrn Gatti. Mit einer Vorrede und einigen Beobachtungen herausgegeben von Doct. C. G. Wagler. 1772. 15 Ark i 8vo. Hr. Gatti har med dette

te Skrifft haft til Hensigt, at giøre den bedste og sikkerste, skondt allerede bekiedte Methode til Koppernes Indpodning, som han saa lykkelig forretter, mere bekiedt, og at vise Lægerne, at den hidindtil af dem fulgte Methode er den rette Aarsag til, at de indpodede Kopper dog undertiden har været farlige og dødelige. Hr. Gatti er en Mand, som i denne Materie besidder stor Erfaring, og for i det Store at kunne oversee Nytten af Indpodningen, har foretaget sig Reyser til Barbariet, Grækenland og Tyrkiet, og maa man derfor ansee som mærkværdigt, alt hvad han skriver om denne Sag. Nærverende Skrifft er og i sær mærkværdigt formedelst sin Grundighed, formedelst den Grimodighed, hvormed gamle Fordomme bestrides, og formedelst den praktiske Nytte, det kan staffe os i Pathologien og de naturlige saa vel som indpodede Koppers Helbredelse. Det er deelt i 3 Affnitter. Det første handler om Tilberedelsen, hvilken Forfatteren næsten ganske forkaster, og indskräner den blot alene til dens Helbredelse, der er allerede virkelig syg, og som man vil give Kopperne. De Grunde, Forfatteren anfører for denne sin Meening, ere mange i Tallet, vigtige og indlysende, og den Skade, som Tilberedelsen medbringer, skal være tydelig visst. I det andet Affnit, som handler om Indpodningss Operationen, viser Hr. Gatti, at et enkelt Maalesting med en forgyldet Maal er den lætteste og simpleste Indpodningss Maade, og troer, at man deraf erholder den vigtige Fordeel, at man bekommer ikun saa og dertil gode Kopper. Det er noget flere Lægers Erfaring engang maa afgjøre, da der endnu lader sig indvende forskelligt imod de fleste Hr. Gatte's Grunde. I det tredie Affnit fortæller Forfatteren, hvad en Læge under Sygdommen har at giøre, hvilket og salder ud til meget lidet, saa at, naar det altid gik saa let af, skulde Mædre og Vaage-Koner blive de bedste Indpodningss Læger, hvortil Forfatteren endelig og ønsker at bringe det. Dog anbefaler han her Brugen af Antispasmodiske Midler, og den indpodede Haands ofte Baden i koldt Vand. Skriftet fortiner i sær Lægernes Læsning og Provelse En Fejl har det tilfælles med de fleste Franske Skrifter, at man uden Mod har sammendynget alt for mange Grunde, ret ligesom flere og svagere Beviis kunde afgjøre ligesaa meget eller mere, end et eeneste vigtigt. Oversættelsen har Forlæggeren selv forsædigt

get med Liv: Lægens Hr. Waglers i Brunsvig Bistand, og den er saa vel geraaden, at man med Fornøvelse vil optage den Oversættelse, som han lover af et andet Skrift af Hr. Gatti, nemlig *Préjuges qui s'opposent à l'inoculation.* Tredive tilføyede Bemærkninger af Hr. Wagler om lykkeligen udfaldne Inoculationer gjør Skriften end mere vigtigt.

London. *Reponse aux Difficultés d'un Theiste, ou supplément aux Lettres sur l'Etat présent du Christianisme, a quoi l'on a joint un Sermon sur la Revocation de l'Edit de Nantes, par A. J. Roustan, Pasteur de l'église helvet., a Londres. 1771. 191 S. i 8vo.* Dette nye Breve siger meget godt over forskellige de Vantroendes beskiedte Indvendinger, og skal vist ikke læses uden Nutte. Sterre skulde denne vel være, naar Igiendrivelserne vare geraadene noget nøyere. Utilstrækkeligt er det, som figes S. 7 f. over Israeliternes store Formerelse i Egypten, hvilke i 215 Aar af 70 Hoveder voxede til 3 Millioner. Hoved-Besvarelsen fejler, at nemlig Fordoblingen endnu i vores Tider, ved saa megen større Dødelighed og ringere Frugtbarhed, skeer undertiden i 40 ja 20 Aar. Nil-Vandet burde heller ikke været angivet som et Besfordrings-Middel til talrige Fødseler S. 10. — S. 23 f. beviser Forf. af Historiens Analogie og a priori, at Cananiterne skulde have forsørt de hos sig boende Israeliter. Dette Beviis behøvedes ikke, da Moses utsykkelig siger det forud, og den estersølgende Historie fortæller det som virkelig skeet. — Saa mangler og S. 68 f. ligeledes Hoved-Besvarelsen, ved at forsøre Historien om det Bethlehemiske Børne-Mord imod den Indvending af Josephi Stiltienhed, at nemlig dette Mord var ikke saa forskækkelig, som Modstanderne gennemlig behager at forestille det. (Hr. v. Voltaire taler endog om Hjorten Tusende.) S det højeste 50 Børn omkom derved. Og saa var denne barbariske Gierning ringe imod de øvrige af Herodis Mordshandlinger, som Josephus iblandt Mængden af endnu langt stemmere Grusomheder overfeer. — Herodes, just denne Tager, lod dog ikke, som S. 71 bliver saat, de Fornemme af Nationen til Jericho virkelig henrette i Rendebananen, men gav kun Besaling, at dette skulde skee i det Øyeblik da han døde. — Den Indvending imod vor Frelseres Charakteer

S. 139 f. af Dødsens Angest fort for hans Lidelse, er saa godt som aldeles ikke besvaret. At frygte sig saaledes for Lidelsen, at man taber Sveden draabeviis, og behøver en overnaturlig Styrkelse; for ikke ganske at forsage, er alle Tider en Mand uanständigt; thi dette viser, at Affecten i Siclen er blevet Mester. Men denne Indvending bliver ved den uimodsigelige bibelske Lære om Jesu fortienestlige Lidelse fuldkommen hævet. Hvad Jesus her følede, var ikke nogen Virkning af Frygten, men en indvortes Oval, som Guds fuldkomne Retsfærdighed lod ham føle, som en Hoved-Deel af Straffen for det menneskelige Kiøns Synder. Hvad Forf. S. 140 siger imod denne Lære, falder bort, saasnart man betænker, at Jesus var den Meuler, paa hvilken Menneskesnes Synder blev straffet. — Ugierne og med nogen Forundering læser man S. 142, at Forf. selv forklarer den Godisse Nations Trængseler for Virkninger af den ubesindige Forbandelse, som en Haandfuld af deres Forfædre for Atten Hundrede Aar siden udstodte. Saa sædvanlig og denne Dom er, saa meget er den dog imod alt, hvad Fornuften og Bibelen lærer os om Gud, og ingensteds mere usikkert end i dens Mund, der er en Discipel af Jesus, som, da de paa den Tid værende Joders Ondskab steg paa det høyeste, bad for dem: Fader tilgiv dem! thi de vide ikke hvad de gjøre; og ved denne Bon ophævede saa aldeles Virkningen af hin Forbandelse hos sine da værende Mordere. — Dog, som sagt, man skal og læse dette Forf. Bidrag til Christendoms mens Forsvar ikke uden Forbryelse og Nutte.

Giessen. Bibliothek der griechischen Litteratur von J. C. F. Schultz, Professor der Morgenländischen und griechischen Litteratur in Giessen. Forfateren ytrer i Fortalen det Ønske om Beskaffenheten af gamle classiske Skribenteres nye Udgave: maatte dog deri alt tilsammen være saaledes, at man kunde bortkaste som unyttige alle ældre Udgaver, ligesom en udpresset Citron Skal! dette Ønske er aldeles ikke ondt. Men maatte dog ogsaa alle, som giver os græske Litteratur-Historier, endelig engang ophøre, at leve os magre Cataloger; maatte dog tillige de, som skriver den græske Litteraturs Biblioteker, saa smuk samle alle Ting, at man kunde forglemme

me deres Forgængere, som en udpresset Citron-Skal. Men desværre! er dette nye Bibliothek et nyt Beviis paa, hvor lidet gode Ønsker hielper. Det ganske Bibliothek er et blot Catalogus, som man allerede har nok af. Hørfatteren siger: han har kun angivet de beste Editioner og Oversættelser. Men man forsikre ham, at han her i øste, ja meget øste har taget Fejl. For Ex. hvorledes kan han ved Theocrit regne den Wartoniske Udgave iblandt de beste? Prægtig nok er den trykt, men den kritiske Apparatus er ikke mindre end riig. Hvorfor nævner han iblandt de tydste Oversættelser, den Schwabiske, da dog Oversættelsen af Hr. Rütten er ulige fuldstændigere og meget bedre falden ud. Hvorfor staarer ikke ved Sophocles, den Udgave af Stephan med Camerarii Commentar? Vel staarer i den Johnsiske flere Emendationer, men desvagtet er den Stephaniske mere brugbar. Undertiden siger han ved denne og hinnoget om Skribentens Character, men funn noget. For Ex. ved Aeschylus staarer de Vers af Horaz, hvor i han, endskindt ikke i en egentlig rigtig Forstand, bliver udgivet for Sørgespilletts Opfinder. Havde Hr. S. i den Sted ikke hellere fuldt sagt noget em Skrivemaaden, naar hans Bog ikke ganste skulde være Catalogus? Burde han ikke heller, hans Begyndere til Nytte, have syvet til, at Aeschylus er den vanskeligste iblandt alle Dramatister, at han øste tilsammenpresser tre og flere Ideer i et Nomēn eller verbum compositum, at Sophocles er prægtigere i Udtrykke, Euripides mere riig paa Sentenzer? Ved Anacreon er den Udgave aldeles ikke angivet, som er udkommet i Cambridge 1654. fra den Hayesiske Boghandling, og er en af de rigtigste i Henseende til Texten. Af saadanne Mangler, siger Recensen ten, funnede man endnu angive mange flere, naar man kritisk vilde giennemgaae alt. Men det er desvuden unsydvendigt, efterdi Bogen, saaledes, som den nu seer ud, er ikke mindre end brugbar.

Jena. D. Job. Frid. Hirtii Syntagma observatorium philologico-criticarum ad lingvam sacram V. T. pertinentium. 1771. 16½ Ark i 8vo. Man har ey andet fundet end rose disse philologisk-kritiske Bemærkninger. Der hersker i den hele Bog en god Orden. Begrebene ere vel ud-
satt

satte fra hinanden og Foredraget tydeligt og grundigt. Den hele Samling indebefatter 3 Observationer. Den første viser, hvorledes man skal bilde de 3 Personer, og derefter Tids-Ordet. I den anden handles om de blandede Former. Den tredie handler om Punkternes Forandring. For disse tre Observationer er forudstillet en Preliminær-Observation, som i Besynderlighed viser den Hebraiske Sprogfundskabs Nutte og Nødvendighed. I en Note S. 10 erindres, at Veneti i Leipzig, der dog ellers vil have Sprogene dyrket med stor Flid, og høyligen anpriser Profanskribenteres Læsning, holder en nyske Kundskab i det Hebraiske Sprog for noget ganske ubetydeligt. Af Punkternes Forandring vilde Forsatteren man ikke skulde giøre saa megen Larm i Grammatiken, ey heller derover opskrive hele Kapitler og Afsnitter, saasom dette giør mange Sproget kædsommeligt. Man ønsker, at Forsatteren og vilde afhandle den syntactiske Deel af den Hebraiske Grammatik.

Mietau og Leipzig. Neue Gedichte von Anna Lovisa Karschinn. 1772. 5 Ark i 8vo. Disse Digter ere af forstikellig Indhold og Værd. Overalt ere de ikke saa gode, som man i vore Tider med Ret kan fordre dem, og af Fr. Karschinn selv er man allerede vant til bedre, i hvor vel man hist og her seer, at den digteriske Musa har endnu ikke forladt hende. Fortællinger i sør synes hun ikke vel at kunne komme af Sted med. De fornemmeste Stykker i Samlingen ere: An Brücknern: Das Wiegenliedchen: Auf die Geburt der Königin von England: Bleont und Julie: An die Fürstin von Anhalt: An Herrn Hofrath Raspe: Das Recept wieder böse Weiber.

Göttingen og Gotha. Land-Bibliothek für die Deutschen. Erster Theil. 1772. 15 Ark i stor 8vo. Det er blot en Samling af moraliske Betragtninger, smaa ubetydelige Fortællinger og Anekdoter, Digter og enkelte Steder af Noricks, Gellerts og andre Skrifter, som ere bragte under visse Rubriker, men uden noget Valg. For hvem figer man, der paa Landet ey har andet at læse, end en Calender, kan denne Bog vel være et Land-Bibliothek.

No. 33.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 19de August. 1773.

Riøbenhavn. Rort Esterretning om de Kongel. Domainers forrige og nu værende økonomiske Forsatning paa Wordingborg Amt. Forsattet i et Brev. 1773. 54 S. i stor 8vo. Med Høfbogtrykker Møllers Skrifter. — Forfatteren meddeeler først en foreløbende almindelig Beskrivelse over dette Districts Forsatning og økonomiske Tilstand, førend disse Domainer den 6te Febr. 1771. kom under den Kongel. General-Landvæsens-Commissions Administration: „Der findes næppe, hedder det, nogen Bye uden een, to, tre til flere ødelagde Gaa:de, hvis Bygninger Eid efter anden endten ere nedfaldne eller forvandlede til Huse, og Jorderne deelte blandt Byens tilbageblevne Jordbrugere. Harlig at sætte fra og til Gaard er og har været ligesaa almindeligt paa dette District, som paa det meest forarmede Proprietair-Gods i Landet. Man tæller Gaarde, som i ringere Eid end 3 Aar har haft ligesaa mange Opsiddere, og efter Beretning de i Mæhrns Sogn, som i 23 Aar har haft 15. Snart tager man en vindskibelig Huusmand med Familie og hvad han eyer, og med Magt sætter i en Gaard, efter at en anden af lige Skæbne uden Lov og Dom undertiden for 12, 10, ja 7 Rigsdalers Restants er gaaet nogen ud i Forvejen med Børn, uden at erholde mindste Deel af hvad de har indført, eller deres Creditorer. Kongen alene beregnes altting

til Indtægt. Snart skal en ung Karl betræde en forhulet Gaard. Uden Egteskab kan han intet udrette. Han nødes altsaa til at gifte sig; Han avler Børn, og naar han og Konen have tilsat, hvad de have tient i deres yngste Alder, og det øvrige er beregnet Kongen til Indtægt, saa er han reysefærdig atter med to, tre og flere nogne Børn, og saa fremdeles en Familie i den Bye, to i den, ligesaa mange i den tredie, et Aar efter det andet. Disse arme Familier forvandleres til Indsiddere, og tillige med Børnene hialpe for Tiden at fortære Bondens ringe Forraad. De udgjøre det største Corps af de unyttigste Lemmer i Staten, og det overordentlige Betler-Selskab, som findes paa dette District. Med saa Ord: Naar man undtager nogle saa Landsbyer, og blandt disse de i sær, som udmarke den danske Prinds Jørgens nyttige Forbe dringer i Landbruget, saa ere de fleste Bonders Forfat ning i Almindelighed ligesaa slet, og for en betydelig stor Deel slettere, end paa en Deel af de Jordegodser i Landet, der findes i private Mænds Hænder af ringe Formue og maadelig Indsigt i Landvæsenet. Med alt dette have dog Kongens Indtægter af disse Domainer, som Jorddrot, hidindtil næppe været Halvdeelen imod hines af mindre Herligheder og mindre Godhed." Fremdeles viser Forfatteren, at den samme fordervede Forfatning i Agerbruget, som, efter hans Udtryk, ødelegger hele Danmark, i den strængeste Forstand har sit Sæde paa dette District. I saa van eløndig Tilstand kom de Kongel. Domainer under General-Landvæsens-Commissions Administration den 6te Febr. 1771. Nøden var stor baade for Creaturer og Mennesker. Allerede i Martii og April-Maaned indfunde sig over 30 til 40 Familier, som reent frasagde sig deres Gaarde, ey alene af Mangel paa Sæde-Korn og Plov-Bester, men i sær af Frygt for Livets Ophold. Dette foraarsagede, at man anstillede en almindelig Undersøgning over hver Bondes Forraad af alle Sæde-Arter, tilligemed hans øvrige øconomiske Forfatning midt i April, da Hovedgaardens Beholdning befandtes meget ringe for at bøde paa den Mangel, som man daglig sporedede. Forfatteren fremlægger her en summarisk For tegnelse paa Personernes Tal af Mand- og Kvindetilsk, efter en virkelig foretagen Optælling paa Folkemængden af Districtets

ctets Indbyggere, og ved Siden derpaa har han tilføjet den Forraad, som Gaardmændene, 701 i Tallet, ved virkelig Eftersyn befandtes at besidde den 15de April 1771. for der ved at forestille Districtets inderlige Værdie og nærværende øconomiske Forfatning. Den heele Folkemængde bestod af 3291 Mands-Personer og 3231 Fruentimmer, i alt 6522 Personer. Til disse Persons Underholdning var i Forraad den 15de April 1503 Edr. og 4 Skpr. Rug. 5468 Edr. Byg, og 2397 Edr. og 7 Skpr. Havre. Den heele Summa af Folkemængden deeler Forfatteren ved Beregning i 701 Familier af Gaardmænd, og 1005 Familier af Huusmænd og Indsiddere, i alt 1706 Familier. Forfatteren har videre beregnet, hvad disse Familier kunde behøve til Underholdning af Rug, Byg og Havre fra 15de April 1771. til 15de Septbr. det er i en Tid af 5 Maaneder, og ved at fradrage den Forraad, de virkelig befandtes at have, fra den de kunde behøve, ansætter han de Kongel. Domainers Kornmangel i det Wordingbergiske District fra forbemelte 15de April til 15de Septbr. af Rug til 2559, af Byg til 5572, af Havre til 3779 Edr. Forfatteren tilbyder sig med originale Documenter at bevise Ans-givelsens Rigtighed. Derimod priser han høyligen den Plan, Kongen har besluttet at udføre for disse sine Domainer, ved Høybemelte Commission: „Denne Plan (siger han) er paa det nyeste forbunden med Jordbrugernes uafbrudte Velstand, Familiernes meer end dobbelte Forøgelse og den ødle Frihed, der opliver hin stræbsomme og nyttige Agerbruger, for at befordre hele Landets Flor og Opkomst.“ For at bevise samme Plans Fordeele, fremleager han først en Beregning over de Kongel. Indtægters visse aarlige Belob efter Jordbogens Forklaring, i 10 Aar fra 1758. til 1768., saaledes som Janime tilforn har været at beregne, og dernæst tilføjer han en anden Beregning over samme Indtægter for Eftertiden, i Folge de nye Grundregler, som den Kongel. Commission har bestemt for disse Indtægters varige Forøgelse. Efter den første Beregning er Summen 12313 Adlr. 34 Sk., og efter den sidste Fal den kunne belse sig til 21482 Adlr. 64 Sk. Forfatteren gaaer videre og viser, hvorledes samme Indtægter for Eftertiden med den fuldkomneste Bisched Fal voxer, i Folge de nye Forandringer med Bondens Agerbrug, som ere grundede paa denne Plan, og Mueligheden af

deres dobbelte Forsgelse. Først fortæller og beskriver han de
 flæte Forandringer, og dernæst viiser han deres Frugter, og
 hvad man for Fremtiden ydermere kan love sig deraf. For-
 fatteren tør paastaae, at blandt alle Indretninger til Fors-
 bedring i Landvæsenet, skal man ikke kunne opviise en eenes-
 ste i Dannemarke af vigtigere Fordele for Kongen og Landet,
 end denne. Efter hans Beregning skal de Kongel. Indtægter
 af disse Domainer kunne forøges fra ringere end 17000 Rix-
 daler til en Sum af 38600 Rixdaler, og det med den Vis-
 hed, at han under behovig Understøttelse, tilbyder sig at inde-
 staae for Regningens Rigtighed. Efter den Beregning over
 de Kongel. Indtægter, fremlægger han en anden over de For-
 dele, Jordbrugerne paa dette District tillige kan spaae sig
 inden to til tre Aar efter den lagde Plans Execution ved en-
 hver Landsby. Han beregner samme til en nye Forraad af
 180000 Tdr. af al Slags Sæd. Han sørger til, „efter en an-
 tagen Middelpriis paa Rug, Byg, Erter, Boghvede og
 Havre af 2 Rdlr. Tonden, troer man med Grund at
 kunde ansætte ovenansorte nye Gevinst af Producter for
 Jordbrugerne paa disse Domainer paa 3 Tonder Guld,
 og 60000 Rixdaler, uden at nogen Mand, der har den
 mindste Kundskab, endten om vores nærværende slette Ager-
 brug, eller et fuldkommere, skal kunde ansee denne Bereg-
 ning for overdreven i noget Tilfælde.“ Til Slutning
 meddeeler Forfatteren et Udtog af en ubenævnt god Mens Bes-
 tænkning over de vigtigste Grunde til Landets Kornmangel.
 Denne gode Ven erklærer det for en Skingrund, naar vore
 Landmænd foregive Øvæg-Sygen, som den eeneste Aarsag til
 Kornets Mangel. Han paastaaer, at den Skade Landet i
 Almindelighed har lidt ved Øvæg-Sygen, uden at betragte
 visse enkelte Steders Tal, inden to Aar rigelig erstattes ved
 Nærings-Midernes større Overflodighed for de fra Syg-
 dommen frelste Kreature, og at det overblevne Tal af Krea-
 ture giver dobbelt Melk, og findes ligesaa store af Vært,
 som et dobbelt større Tal af Høveder for Sygdommen. I blandt
 andet sørger han dette til, at vore Enge dyrkes saa slet, og
 vore Kreature græsses og foeres paa en saa usofsværlig Maas-
 de, at detsom Sygdommen ikke bortteg Horn-Øvæget, naar
 dets Formelrelse er bragt til en vis Høyde, saa skalde disse
 Kreature ligesom vore Heste crepere af Hunger. Folkmæng-
 dens

dens Formerelse i Hovedstaden skal heller ikke efter hans Meening have bidraget til Kornprisernes Forøgelse. Derimod foregiver han, at en bestandig Udsørel af Landets Producter har foraaarsaget det vigtigste, fornemmelig fordi man ved en uafbrudt Udsørel, ikke tillige har paaseet; at Landets Producter aarlig forøgede sig i Forhold til Udsørelsen. Disse saavel som Brev-Forfatterens egne Tanker og foransorte Beregninger, hvis Rigtighed han selv synes forsikkret om, og lover at indstaae for, overlade vi til Rienderes Vedomis melse, som ere forsynede med tilstrækkelige Documenter og Hjælpemidler til endten at bifalde, rette eller forkaste dem. Han slutter sit Brev, med en fort Afbildung, som forbemælde men ubenævnte gode Ven skal have givet paa vor Landvæsens Forfatning og den største Deel af vore Landmænds Tænkemaade til vore Tider. Andre maa domme hvorvidt samme Afbildung er rigtig og vel troffen. Der er den: „S. 52.

„ Det er en soleklar Sandhed, siger denne Forfatter, at „ den Mangel, Landet folte afvigte Aar, og som ikke uden „ fremmed Hjælp vilde blive mindre solelig indeværende, ene „ og alene har sin Grund i en længe fordervet Huushold- „ ning med vor Agerbrug, og ikke i en Misvæxt, som jo „ kunde forebygges. Denne Mangel er ikke nye. Nej! „ vi have i mange Aar, under det fredeligste Regimenter, „ ved vore ringe Indsigter tilstoppet Kilderne for alle de Vels- „ signelser, ved hvilke Jordens og Havets Afgrøde kunde „ berige Landet. Hvad er naturligere, end at den Sovn- „ agtighed eller længe ilde anvendt Flid ved det frugtbareste „ Lands Agerdyrkning, nu, ligesom med eet, viser sine „ onde Folger paa en dobbelt solelig Maade. — De For- „ andringer man hist og her i Landet haver foretaget til For- „ bedring, vise for største Delen den samme Nytte, som at „ sætte en nye Klud paa en gammel Riortel. Den meest „ frugtbare Jord især i Sjælland, dette kostbare Land, dyr- „ kes uden Overlæg, uden Indsigt i de allersørste Grund- „ Regler af Naturlæren. Selv Svinenes Nodning opirrer „ de fleste Agres Frugtbarthed mere, end Plovens unaturlige „ Snit og Gang. Vi betragte Sæden paa Marken, som „ det skinneste Malerie betragtes af den, der ikke har den „ mindste Kundstab om Neglerne i Maler-Konsten. Maar „ Jordens Skules med Straa og Ax, saavidt vort Dye rækker,

„ strax voer Glæden over et frugtbar Aar ofte af ingen an-
 „ den Grund, end fordi denne Belsignelse frembringes med
 „ saa ringe Møye og Ester tanke: men hvor stor denne Stæk-
 „ ning er imod den ubesaaede, om Straaet af denne Sæd
 „ er $\frac{3}{4}$ høy, eller 2 Alen og derovet, eg endnu mindre om
 „ Axet giemmer 8 eller 80 Korn, eller hvormange af det
 „ forefundne Tål der ere golde, og hvor mange der skal tiene
 „ til Menneskenes Fæde, alt dette synes ikke at komme under
 „ de fornuftige Skabningers Betragtning, paa hvis nærmeste
 „ Omhue Landets Dyrkning alene beroer. Men at
 „ paastaae, at denne samme Skabning har Kroester nok til
 „ at forebygge disse Mangler, dette kalder Hoben at gibe
 „ ind i Guds Hemmeligheder. Saalidet kiende vi i Al-
 „ mindelighed de Indsigter, der kræves af en Landmand, og
 „ ligesaa lidet de himmelske Tanker, der ere forbundne med
 „ dennes Beskæftigelser, og sætte disse saa højt over alle
 „ menneskelige Handlinger.— Denne ukyndige og uopmærks-
 „ sonime Vandels i at kiende og benytte os af Landets kost-
 „ bare Herligheder, er Grunden til de frugtesløse Loster,
 „ vi erfare næsten hver Sommer om en deylig og frugtbar
 „ Høst, men aldrig saasnart er Sæden bragt i Laden, førend
 „ vi hænge med Øret ved at erfare næsten overalt, at dens
 „ giver lidet i Skeppen, og at Foeret er ringe. Da
 „ først virker den gamle Mangel med uafbrudte Skrit, og
 „ Prisen bliver ved at stige langt over den Sum, man fast-
 „ satte Sommeren forhen, ved at betragte Sæden paa Mar-
 „ ken, som den Blinde Farven. Dog uden endnu at un-
 „ dersøge, hvor megen Deel vor egen Dumhed og Efterla-
 „ denhed har i disse yttrende Mangler, saa gaae vi en giens-
 „ nere Vey med at ansille Forandringer over samme, og
 „ tilsidst skyde Skylden snart paa den indfaldne Kulde, snart
 „ den Regn, snart hin Seelskin. Saaledes dysses vi i
 „ Sovn et Aar efter det andet, og indbilde os at have gjort
 „ alt, hvad vi formaae, naar vi tilsidst osre Gebreydelser
 „ mod den Godheds Haand, der fortiener dobbelt Tilbedelse
 „ for den ringe og uforstyrrede Belsignelse, Jorden frem-
 „ bringer under vore usle Indsigter og uwirksomme Flid.
 „ Jeg har den Werke at være o. s. v.”

Aalborg. Afhandling om det vigtigste Saltvands Fiskerie i Danmark, nemlig Sildfiskeriet, om Hindringerne imod sammes Flor, samt om Midlerne til at afhjelpe disse ved Johan Ludvig Lybecker, Byeherreds- og Birkesoged. Et Priisskrift. 1772. 48 S. i 8vo. En foregaaende Erindring erklærer Forfatteren, at han hverken har skrever denne Afhandling for at skrive, eller for dermed at vinde nogen Præmie. Men at det er alene Kjærlighed til de Indvaanere, hos hvilke han boer, Lyst og Attræet til at see den Fiske-Leydes Opkomst, hvorover han af Kongen er bestikket til Opsynsmænd, patriotisk Over for det Danske Riges Velstand i Almindelighed, ved at opvække en større Opmærksomhed for en af dets betydeligste Mørings-Grene; at alt dette har været det, der egentlig har beveget ham til at opsette denne Afhandling; hvortil ogsaa kommer den Omständighed, at han, som correspoderende Medlem af det Kongel. Danske Landhuusholdnings Selskab, agter det for sin Pligt, at meddele Selskabet en usye Efterretning om de vigtigste Ting, som forekomme i hans Cirkel, hvori blandt det Ynde Sildfiskerie fortienner den første Rang. Det er derom Forfatteren har foretaget sig at handle i Anledning af det Spørsmål, som det Kongel. Danske Landhuusholdnings-Selskab fremsatte i Aaret 1771. saa lydende: Hvilke af de Saltvandes Fiskerier bør Danmark og Norge i sær opmuntre, og fra hvilke Havne bør flige Fiskerier, som bestindes at være af Vigtighed, i sær drives? Hvilke ere de Hindringer, som hidtil have været imod deres Flor, og ved hvad Midler afhjelpes de? Dette Spørsmål angik baade Danmark og Norge, og da Forfatteren derimod har indskrænket sin Afhandling alene til det vigtigste Fiskerie i Danmark, saa har han saa meget mindre ventet den Gratification af en Sølv-Medaille, hvormed det har behaget Selskabet at hædre denne Afhandling. Fiskeriet er en vigtig Sag, som for alle Lande i Almindelighed, saa i sær for Danmark, der deels har den bedste Leylighed til Fiskerie, deels er bestædt i de Omständigheder, at det skal have Ned for at føde sig selv og holde Balance i Handelen, endten ved sin Korn- eller Kvæg-Avling, og har derfor intet tilbage, uden Fiskeriet, til at bøde paa Mangel af Korn og Kjæd. Men Forfatteren tror dog, at have Aarsag til at belage Fi-

Keriets slette Drift. Sildfiskeriet i Limfjorden er et af Saltvands-Fiskerierne, som Spørsmålet gaaer ud paa, og det er dette Forsatteren her alene og fornemmelig har taget i Betragtning. I Almindelighed er Sildfiskeriet meget vigtigt og af stor Fordeel for alle de Lande, som drive det, og det er tillige d.t vigtigste Fiskerie for Danmark, hvis Drift det fornemmelig burde befordre og opmunstre, hvormed altsaa er besvaret den første Deel af det opgivne Spørsmål. De Havne hvorfra Sildfiskeriet i Limfjorden drives ere nofsom bekendte, nemlig det store Fiske-Leyde ved Nibe og andre smaa Fiske-Leyder ved Limfjorden, og disse bør vedblive. De Hindringer, som hidindtil har standstet dette Fiskeries Flor, inddæles i naturlige og politiske. De naturlige ere følgende: 1) Fiskenes Forandring i deres Opholdssteder; 2) Fiskenes virkelige Formindskelse paa et Sted, hvor de tilforn har været i Mængde, foruden nogle andre smaa Omstændigheder Sildefiskeriet i Limfjorden alene vedkommende. Af politiske Hindringer ansøres følgende: 1) Mangel af det fornyede Antal Folk til at drive Fiskeriet; 2) Mangel af en fuldkommen Kundskab og Indsigt i alt, hvad som angaaer Fiskerie og Fiske-Handel; 3) Mangel af politiske Opmuntringer og Understøttelser til Fiskeriernes Flor; 4) Mangel af øconomiske Understøttninger og Opmuntringer; 5) Mangel af en ret Omgangs Maade ved Fiskens Behandling. Forsatteren beklager, at Dannemark: de nærende Stænder har Overmængde af Folk, men i de nærende kun alt for faa, og der ere saa mange, der deels gaaer ud af Landet, deels i Landet selv gaaer over fra en nyttig Nærings-Stand til andre Stænder, hvori de hielpe mere til at befordre en skadelig Overmængde end en Stats nyttige Folkemængde. Denne Klage har sin Grund saavel i henseende til Fiskerierne, som Agerdyrkningen og andre nyttige Handteringer i Landet. De politiske Opmuntringer og Understøttelser til Fiskeriernes Flor, som Forsatteren savner, ere: a) Tilladelser for de smaa Kjøbsteder, hvor der drives Fiskerie, med egne Skibe fra første Haand at afhente de til Fiskeriets Fornedenhed og nødvendige Fortsættelse henhørende 3 Specier, Salt, Hamp og Tiære; b) Moderation i Telden af det til Fiskens Indsalting forbrugende Salt; c) Saadanne Foranstaltninger og Opmuntringer, som ere brugte i Sverrig til

Astræk paa Sildene baade i og uden for Landet: hvilke ere, deels en Premie for hver Læst saltede Sild, som til fremmede Steder blev udført, deels en reciproque Tolds Paalæggelse paa Svendiske saltede Silds Indførsel i Danmark, imod den, som er paalagt danske saltede Silds Indførsel i Sverrig. Ved den Leylighed har Forfatteren viist Aarsagen til Formindskelsen i de danske Silds Assætlighed udenlands nu omstunder frem for tilforn. Han sætter den ikke i Formindskelse af Sildemængden. Men Hollænderne ere de første, som har spærret Assætligheden for de danske Sild, og det Svenske Fiskerier Opkomst gav den det andet Sted. Forfatteren besylder nogle Indvænere i Aalborg og Viborg, som ved deres Egenhæftighed skal have givet Anledning dertil, ved det at de selv vilde drage Fordeelen af Saltningen og sælge Sildene saltede til de Svendiske, og sik derfor udvirket et Forbud, de Svendiske der ikke mere maatte fiske ferske Sild. Dette lærde de Svendiske at sæge den ferske Sild i deres egne Vande, og de fandt den der i Overflodighed til stor Tab for de danske Fiskeleyder. Denne er da den første Hes ved Aarsag, hvorfor der ikke kan leve eller ernære sig saa mange Fiskere i Mibe og andre omliggende Fiskeleyder, og hvorfor der ikke nu bliver udført saa stor en Mængde Sild, som forhen, og hvorfor saa mange Fiskestader staae ledige. Dertil soyer Forfatteren nok en anden, nemlig, at de Fiskestader, som forhen vare fordeelte iblandt mange Fæstere og Forpagtere, ere deels ved Kioskslutning, deels ved Arv, deels ved Forpagtning paa Livstid komne i 3 a 4 Mænds Værge. Dog twivler Forfatteren ikke paa, at om Regieringen vilde tilstaae det danske Sildfiskerie samme Fordeele, som i Sverrig, man jo dermed skulde kunne holde Priis med de Svendiske paa fremmede Steder, og den danske Sild der finde lige saa god Astræk, da den, som fanges ved Mibe og der omkring, langt overgaer den Svendiske i Smagens Hünhed og Neenhed, og er ey af en saa trænet Natur, om endog den Svendiske var sedere. Som en oeconomist Undersøttelse ønsker han at see Compagnier og Interessentskaber oprettede ved Fiskeleyderne. Herefter anfører Forfatteren Hjælpemidler imod de forangivne Hindringer. Han geraader ved den Leylighed S. 27. paa den Materie om Sælhunde-Hangsten, hvortil han raader at bruge det i Gothland brugelige og saa kaldte

Liage- eller Straæ-Garn, hvorpaa Linneus har indsørt en Beskrivelse i sin Oelandſke og Gothlandſke Rejſe, med høſſyvet Afbildning i Kobberstik, ſom og herved er tilføjet. Forfatteren berører kun fort de almindelige Midler imod Folke-mangel, og deriblandt melder om Uſprungbare Egteſkabers Formindſtelle, og nyttige Egteſkabers Beſordring, deels ved en Doterings-Cafes Indretning til fattige Pigers Udstyr, deels ved Troelovelſers Afskaffelſe og Bryllups-Omkostningers Indſkrænkelſe. For at faae en fuldſtændig Kunckab og Indſigt i alt hvad der angaaer Fiskeriet og Fiskehandelen desto mere udbredet iblandt os, vilde Forfatteren have de Skrif-ter, ſom derom ere udkomne, oversatte paa Dansk; at de øconomiske og physiske Forelæſninger ved den høye Skole ogsaa ſkulde udbrede ſig derover; at unge Menneskers Uden-lands Rejſer ogsaa ſkulde have faadanne Kunckab til Dy-merd; at der ſkulde udsendes nogle vittige Folk paa de store Fiskeleyder, for at ſamle de bedre og paalideligſte Jagttagelſer og hente Oplyſning fra den store Verden. Mangelen af politiske Opmuntringer kan ikke aſhælpes uden ved Regerin-gens naadige Forsyn. Hvad endelig Behandlings Maaden angaaer ved det danske Sildfiskerie, da har Forfatteren til Slutning anført adskillige Poster, ſom han har eragtet for eienlige til at ſætte ſamme i ſtorre Credit og Anſeelse. Et Anhang paa 3 Bladé, indbefatter et Forſlag til Opkomſt for det Saltvands Fiskerie, ſom drives uden for Skagen.

Leipzig. Der goldne Spiegel, oder die Künige von Scheschian, eine wahre Geschichte, aus dem Scheschianischen überſetzt. 1772. 4 Th 8vo. De vigtigſte Pligter, ſom paaligge Regentere, Grundsækerne til en paa Morale og Menneske-Kunckab grundet Stats-Kleg-ſkab indſkærves og foredrages her i Form af en Historie, eller at vi ſkal udtrykke Værkets Óymærke med Forfatterens egne Ord, da ſkal det være, eine Art von summarischen Aus-züge des Wüglichften, was die Grossen und Edlen einer geſitteten Nation aus der Geschichte der Mensch-heit zu lernen haben. Historiens Anlag er dette. Schah Gebal, Sultan af Indien, en Broder-Son af den bekiends-te Schach Baham, lader ſig Historien om Kongerne af Scheschian forelæſe, ſun i det Óymærke, for derved at fal-

de i Sovn, og ved de Afshrydsser han gør i sin Sultaniske Lune, giver han sin Hof-Philosoph Anledning til bequemme Discourser og mættige Udsvævelser. Indledningen, som i Forreyen gør Læseren bekjent med denne Sultan og nogle af hans Forsædre, indbefatter Charakterer af allehaande Regentere; hvilke, saa lidet de og i Naturen måtte behage, dog her fortællig ere tegnede, for deels at anløkke visse Læsere, deels at oprække visse moraliske Følelser. For Ex. Shah Dolka var i sin Tid den største Mand i den Kunst at afrette Fugle, og at udskære alle Slags Muus af Ebels-Kierner, dernæst og en fortællig Kioskken-Vager, hvilket altsammen gav ham bestandig saa meget at bestille, at man aldrig har seet nogen Sultan saa overvoldet med Forretninger. Historien om Kongerne af Scheschian begynder, ligesom alle eller de fleste Nigers Historie, og Forfatteren gør derved en Anmærkning, der ikke synes at være falden mangen Historiestrisver ind, at nemlig dette, at ville sege hos noget Folk Historien om dets ældste Tilstand, hedder det samme, som at fors lange af nogen, at han skal erindre sig det, der er gaaet for sig med ham i Moders Liv eller i sin Barndoms første Aar. Strax efter sin Oprindelse sank Kongeriget under en svag Monarch, og mange hans Magt indskrænkende smaa Tyranner, ned til en saadan Afsmagt, at det uden Møye blev ørsobret af en Tatar Chan. Under denne samlede det attor Kræster. Under een af de efterfølgende Konger sit Scheschianerne, ved hans Maitresses den skinnne Lili's Dieneste, Smag paa Bequemmeligheder og de finere Forlystelser. I denne Epoche blev der forelagt Hof-Philosophen det Spørsmaal, om og hvorledes de skadelige Folger af Overdaadighed kunde forhindres? Til hvis Besvarelse han baner sig Bveyen ved en Episode, som kan ansees for et af de skinneste Stykker i den hele Bog. Et lidet Folk af giorte Vellystlinger, efter Epikurs Maade, naar den ret er forstaet, bliver her skildret paa en indtagende Maade med al Forfatterens billedrige Indbildnings Styrke, og om saadanne Skildringer, som denne, ere skadelige, bliver i denne Bog selv undersøgt. En ved Udsvævelser yderst afkræftet Emir, der i Forvildelse kom til dette Folk, troelig efter Naturen skildret, udgjør det forhørende Modbillede. Dets Sæder, dets Love (i hvilke Fornyelsens Philosophie er indbesattet) skal vise, hvorledes alle Slags

Slags fine og sogte Fornsyelser kan nydes uden Skade. Er det i sig selv ikke Synd at söge Fornsyelse, og Krig og udenlandse Handel ikke hører til det menneskelige Selskabs als mindelige Pligter, saa er der vel ikke noget at utsætte paa dette Folk. Men i en stor Stat? Just dette skal giøres besgrænket, at om det hos et lidet Folk, under besynderlige Omstændigheder, var muligt, det dog er umuligt i en stor Stat ganske at forhindre Overdaadigheds skadelige Folger. Men noget kan dog skee. I det mindste kan en Deel af Nationen, og maastee den største og vigtigste bevares for Anstikfelsen. De moraliske Giftblandere maa hemmes, af hvilke her angives tvende Slags, die üppigen Sittenlehrer, og die gravitätischen Zwitter von Schwärmerey und Heucheleyn, welche unter dem Vorvande die menschliche Natur von ihren Schwachheiten zu befreyen, ihre Grundzüge auskrazen, saadan en, som den ovenmeldte Emir efter nogle Esterretninger skal være blevet til. Scheschian blev ikke strax i Begyndelsen seet derpaa, men allermindst under Azors Regierung, en ung og skion blodhertet Herre, som lod sig regiere af Maitresser, der dreve Oppigheden indtil det Høyeste. Under ham bliver den eeneste dygtige General faldet tilbage fra Armeen, fordi han var alt for meget af den gamle Verden og ikke fyrrig nok; og formedes delst nogle smukke artige Vers kom en ung Herre, der og funde dandse smuk, til Overfeldtherre-Tienesten, som han behøvede, for igien at komme til Penge. Man gav aarlig 365 Fester og Fødsels-Dage af den Art, daß die Umkosten einer einzigen hinlänglich gewesen waren, tausend in die äußerste Noth heruntergebrachte Familien wieder glücklich zu machen, wieder in eine dem gemeinen Wesen nützliche Thätigkeit zu segen. Men havde da den gode Konge ey en eeneste Ven? Et mesterligt Skilderie viser, hvor læt de Indtryk, som en viis Ven kan giøre paa en Azors Gemyt, kan utslettes ved en Maitresses naturlige Fortrylleses Kunst. For at fuldende de arme Scheschianers Ulykke kom hæftige Religions-Stridigheder dertil imellem den blaa og den grønne Abes Dyrkere. Ved den Leylighed philosophores over Vantrie og Overtroe og Frihed at tænke i Religions Sager med overveyende Grunde for denne Frihed, og ligesom til en Indledning har Udgiveren anstillet Betragt-

ninger over den Nødvendighed det er, i vore Dage, da man har mindre at frygte for Overtroe og Tartuffer, end for Religions-Foragtere, at raisonnere med den yderste Forsigtighed over denne Materie. Flere deslige udtrykkelige Erklæringer finder man hist og her. Paa den quindagtige Azor følger den tyranniske Isfandiar, som undertrykte Folk og Adel, den eene ved den anden, og ruinerede Riget i Grunden med en Gunstling ved Siden af det stemmeste Slags Giftblandere. Denne Favorits Character, hvis Philosophie udledes af en Skribentes i hans Tid just ikke ganske ugrundede, men heller ikke saa ilde meente Grundsæzer (næsten som en Scheschianse Helvetius) kan i vore Tider tiene til en vigtig Undervisning, og den maatte ikke mere have nogen Følelse af Sympathie, paa hvilken Afskildringen af dette tyranniske Regiments og hine Oppigheders Følger ikke gjorde nogen Indtryk. Fortællingen derom gør og saa stærk Indtryk paa den muntre Schach Gebal, saa han fatter vigtige Beslutninger og giver Besalinger til deres Udførelse næste Morgen, da der, som sædvanligt, ikke mere bliver tænkt derpaa. Saa vidt gaaer den pragmatiske Historie om de slette Regentere af Scheschian. Indholdet af det halve tredie og hele 4de Bind er den angennemmeste Deel. Tifan, en Prints af Kongeligt Blod, som en viis Patriot, med sin egen Sons Opospring, havde udrevet fra Tyrannernes Naserie, hvilken han i Stilhed paa Landet havde dannet til en viis og retskaffen Mand, og, skjønt sin høje Fødsel ubevidst, til Kongelige Forretninger, gelanger ved sine Fortienester til den ledige Throne, indskrænker selv den ham overdragne Monarchiske Magt, giver Love, og indretter Riget saaledes, at det i 40 Aar er en blomstrende og lykkelig Stat. Dyd og Religion bliver udførlig i dette Skrift og ofte med en platonisk Varme anbefalet. En i Form af Prophetie fint anbragt Lovtale af Hof-Philosophen for een af de største Monarcher i vor Tid har Sandheds Fortieneste. Ikun nogle i alt for alvorlige Forbindelser indfaldende comiske og satiriske Træk, og nogle med den ellers i Bogen overalt her-skende sunde Philosophie ikke vel i Henseende til Nyemærket overeenstemmende Reflexioner har mindst behaget Recensenten.

Berlin. Abhandlung über den Ursprung der Sprache, welche den von der Königl. Academie der Wissen-

Wissenschaften für das Jahr 1770. gesetzten Preis erhalten hat, von Herrn Herder. Auf Befehl der Academie herausgegeben. 1772. 14 Ark i 8vo. I den første Deel af denne Afhandling undersøger Forfatteren det Spørsmaal, om Menneskene af sig selv og overladte til deres egen Naturs Kræfter, kan selv have dannet og opfundet sig et Sprog? og bekræfter samme. De fleste Skribentere, som har skrevet om denne Materie, og endelig Sußmilch, har antaget den Meening, at Sprogene ere af guddommelig Oprindelse, hvis Besridelse og Igienendrivelse har egentlig været Forfatterens Øjemærke. Condillac paastod og sagte alene at bevise, at det var muligt, at Mennesket funde selv have opfundet sit første Sprog og ikke lært det umiddebar af Gud. Men Hr. Herder gaaer videre, og søger af mange, og, saavidt muligt er i en philosophisk Undersøgning, uimodsigelige Grunde at bevise, at det forholder sig virkelig saaledes, og beviser det af de menneskelige Sælekræfters Natur, af de menneskelige Organers naturlige Bestaffenhed, og af de forskellige, i sær de ældre Sprogs Egenskaber. Mensnesket er ikke som Dyrne, født med Kunst-Drifter, men har i deres Sted bekommet Dommekraften, eller som Forfatterne her kalder den, Besindelses Evnen (Besonnens-heit) formedelst hvilken det bemærker Tingenes Mangfoldighed og assondrer og indpræger sig Kiendemærker af forekomende Ting, ved hvis Hjælp det efter opvækker sig de hele Begreber, og erkänner de etter forekommende Ting. Dette var nu allerede en Art af Sprog, endogsaa uden udvortes Tegn, et Sælesprog, som Forfatteren kalder det, og der er Sælens Væsen ligesaa egen, som andre dens Kræfter, saasom Skionsomhed og Fornuft. Men det er vanskeligt at forklare, hvorledes Mennesket er kommen derpaa at udtrykke den ved Tingene bemærkede Mangfoldighed, sine Begreber ved Toner, ved articulerede Toner, fort, paa hvad Ven Mennesket føveligst er kommen til at danne sig et Sprog. Dette oplyser Hr. S. i den anden Deel af sin Afhandling, af følgende den menneskelige Naturs Hoved-Love, hvilke gjorte Anlaaget til Sprog hos Mennesket virksom, saa snart det kom ind i Verden. Mennesket er et frænkende virksomt Væsen, hvis Kræfter fortvirkede i Progression og altsaa er det et Kreatur for Sproget. Mennesket er en til Selskab bestemt

stemt Skabning, hvorfore et Sprogs Fremdannelsel bliver det naturlig, væsentlig, nødvendig. Ligesom det ganske menneskelige Køn umuelig kunde blive en Hjord, saa kunde det heller ikke beholde eet Sprog. Der bliver altsaa en Dans-nelse af forskellige National-Sprog, ligesom efter al Rimelighed det menneskelige Køn udgør et progressivisk Ganske i en stor Huusholdning, saaledes og alle Sprog, og med dem den hele Bildnings-Kæde. Et fuldstændigt Udtog af den heele Afhandling har man ikke fundet levere, da den er som en tæt sammenføjet Kæde af Sager, hvis Forklaringer ved Forfatterens kærnefulde Skarpsindighed altid igien bliver til Hoved-Sager. For Resten vidner det om Forfatterens grundsige Philosophie, Kundskab om Sprogene og det menneskelige Køns Historie.

Göttingen. Novi Commentarii Societ. Reg Scient. Götting. Tom. II. ad 1771. 176 S. st. 4to indbefatter følgende Forelesninger: I) Af physiske Indhold: 1) Hr. Præsident v. Hallers Erläuterungen einer Zeichnung der Ueberven des Herzens, von der linken Seite. 2) Hr. Livm. Vogels Von den Irthümern und Trugschlüssen, welche bey den gewöhnlichen Methoden die Bestandtheile der Mineralwasser zu untersuchen immer noch unterlafen. 3) Hr. Prof. Murray's Beobachtungen über das Abfallen der Baumblätter. 4) Hr. Prof. Richter chirurgische Wahrnehmungen von den Brüchen, und von der Eröffnung der Luftröhre. 5) Hr. Prof. Beckmann Entwurf zu einer Oryctologie nach einem zoologischen System. I. Hælte. 6) Hr. Prof. Wrishberg über die Membrana pupillaris am ungebohrnen Thiere. II) Af Mathematiske Indhold: 1) Hr. Hofr. Kæstners Vorlesung über die Gebarme der Buchstämpel und das Feldgestänge. 2) Hr. Prof. Meister von der Wasserorgel der Alten. III) Af historisch-philologisk Indhold: 1) Hr. D. Walch. ob die obrigkeitlichen Verfolgungen der Christen unter den Römischen Kaysern vor Constantin dem Grossen allein politische oder auch Religions-Ursachen gehabt haben. 2) Hr. Hofr. Heyne zweyte Vorlesung über die Zeit Epochen, die Castor nach Völker bestimmt hatte, welche eine Seemacht besessen haben.

haben. 3) Hr. Prof. Murray von dem blühenden Zustand der Gelehrsamkeit in Britannien und Irland vom fünften bis in das zehnte Jahrh. Fremdeles er som Anhang tilføjet begge Hr. Hofr. Heynes Forelesninger, efter begge de Sal. Curatorers Hr. v. Münchhausens og Hr. v. Behrs Øsd. Fortalen, som indbefatter Esterretninger om hvad der er forefalder ved det Kongel. Selskab i Aaret 1771. er af samme Forsetter. Denne Deel er forsynet med 10 Kobber-Tavler og underdanigst tilegnet det Kongelige Ministerio.

Frankfurt og Leipzig. Onomatologia botanica completa, oder vollständiges botanisches Wörterbuch, worin nicht nur alle Kunstd-Wörter übersetzt und erklärt, die bekannte Pflanzen nach der Lehrart des Ritters von Linné beschrieben ihre verschiedene Namen nach den berühmtesten Schriftstellern angeführt, und eine kleine Lebensgeschichte der vornehmsten Kräuterkundigen beygesetzt, sondern auch die Heilkräfte und der Nutzen, den die Arzneywissenschaft, Landwirthschaft, Färbererey, Vieharzney und Scheidekunst aus denselben ziehen, aus den besten Schriften dieser Art und aus eigner Erfahrung erläutert worden, von einer Gesellschaft erfahrner Pflanzenkundiger. 1772. 1843 S. st. 8vo. Denne Deel indbefatter i sig det Bogstav A. Titelen er vidtligstig nok for at tilsiende give Skrifstets Indhold. Hoved-Sagen kommer an paa Beskrivelsernes Rigtighed og et behorigt Valg af de tydste Udtryk, og mod ingen af Deelene har Recensenten haft noget at indvende. Planternes Mængde er saa stor, at samme næppe lader sig beskrive i nogle Deele. Men man mangler fast immer endnu et botanist Register over alle Synonymer, en morsommelig og stor Bog, som er fast umistelig, saasom den Botanist maatte have en langt meer end menneskelig Hus kommelse, som skulde kunne mærke alle Synonyma.

No. 34.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 26de August. 1773.

Riøbenhavn. Upartiske Tanker til videre alvorlig Eftertanke, angaaende de danske Biøbstæders Tarv og Trang, Nærings-Tryk og Opkomst i Almindelighed, indsendt efter offentlig Indbydelse til det Kongelige Danske Landhuusholdnings Selskab ved Johann Ludvig Lybecker, D. R. M. Bye og Herredssoged, samt Birke-Dommer. Et Priisskrift. 1772. 176 S. i stor 8vo, med Hof-Vogtrykker C. Möllers Skrifter. — Ogsaa dette Hr. Lybeckers Skrift er forfattet i Anledning af et theoretisk Spørsmaal, som det Kongel. Danske Landhuusholdnings Selskab har fremsat, saaledes lydende: Hvad er Aarsagen til de Danske Biøbstæders nærværende slette Tilstand, og hvilke ere de beste Hjælpe-midler, hvorved deres Opkomst kan besordres. Det er en Materie, som i Almindelighed fortiner stor Opmærksomhed: „Alene (siger Forfatteren) at ville kaste al Opmærksomhed paa Agerdyrkningen og Landsbye Haandteringer, uden tillige at tænke paa Manufacturerer og Fabriquer, Kunster og Haandværker, Handel og Vandel, det var at opføre en Bygning som ikke havde endten Orden og Sammenhæng, eller vedbørlig Forhold, Styrke og Stiirlighed.“ Forfatteren beklager de Danske Biøbstæders nærværende slette Tilstand, hvilken og Selskabet i sit Spørsmaal har sat forud som en bekjendt og unægtelig Sag. Hans Afhandling

gaaer da egentlig ud paa at vise deels de Marsager, som forhindre deres Opkomst, deels de Hjælpemidler, hvor ved den tvertimod kunde besordres. Til Købstædersnes Svækelse og Aftagelse angiver han følgende som Hoved-Marsager: 1) Handels- og Væxlings-Aftagelse, Indstrænkelse, Svækelse og Hindr; 2) Land- og Forprangs-Tiltagelse; 3) Dyre Born-Priser. Da der ikke flettes paa de priseligste Love og Anordninger til at forebygge i Almindelighed disse og andre Forhindringer imod Købstædersnes Flor, saa eragtes det for et almindeligt Hjælpemiddel til sammes Befordring, at disse Love og Anordninger bleve satte i behørig Virkning og Fuldbryrdelse, og at der paa det skarpeste blev holdt over deres Efterlevelse. Dertil henhører da, at Købstæderne skalde bestiermes ved deres saavel almindelige sem besynderlige Privilegier i sær imod det for dem høystfordervelige For- og Land-Prang. I øvrigt finde vi Forsatterens Afsanding udført i følgende Hoved-Artikler. I. Om Handelen og Købmændskab, og det A) om den indvories Handel og den, som føres hjemme i Landet. Her vises i sær og udførlig, at Land- og Forprang ere ligesaa fordervelige for Købstæderne, som ved Loven og mange Forordninger forbudne, hvorfor de og a'vorligen burde hemmes og afflakes. Forsatteren viser og hvori de bestaaer, hvorledes og af hvem de begge udsøvs. Forsatteren veed ikke noget bedre og tillige milder Middel og Raad til at hemme dette Onde og forhindre Købstædersnes Besværinger, end om det maatte behage Kongen at forunde Købstæderne idelige Markeder og Torvedage, hvilket han meener, vilde tilføje Land- og Forprangerne en ubodelig Afbræk. Disse Markeder maatte dog, om de skalde gavne Købstæderne og være dem til nogen Opkomst, have den Indstrænkelse, at de skalde alene være bestemte for den Købsteds egne Borgere og Handelsmænd, ved hvilken eller i hvis Friheds District Markedet blev holdet, saa at ingen, som boede uden for Provinken, langt mindre omfakkende Bisserkæmmere, maatte besøge disse Markeder for der at assatte deres Bahre, med mindre de første vilde handle med Stedets egne Købmænd. Hvad de uprivilerede smaa Købstæder eller Flækker angaaer, saasom i Sjælland, Dragør, Hirschholm, Hornbech, Gileleje &c., i Jylland, Fladstrand, Logtser, Hjerting &c., i Slesvig og Holsteen, Nordby,

by, Kysing, Hoyer, Capel, Bredsted, Lygom Kloster &c.
 da holder Forfatteren dette for godt til de rette gamle Kisbstæders Forlindring, at deslige Flekker, som have borgerlig og Kisbstæder-Næring, bleve giorte til virkelige Kisbstæder, ligesaa i Navn som i Gavn, og at de derefter i alle paakommende overordentlige og almindelige Udgifter maatte bære Byrden med de andre Kisbstæder, da det ikke kan nægtes at jo Fiskerie, Søfart, Kroehold og Smaahandel nærer disse Flekkers Beboere langt bedre end mange Kisbstæders Skattes borgere, kun at de just ikke maa holde aaben Kramboed, en Forskiel der just ikke siger meget, naar dog enhver veed, hvor Kisbmændene boer. Det er og Skade for Kisbstæderne, at de Handlende, som ere forbundne til at tage visse Bahre fra de i Nogerne anlagde Fabriker, Manufacturerer og Oplagssteder, kan ikke nyde den fornødne Credit derpaa, hvilket en alene standser Handelsmandens Næring, men og Fabrikernes egen Opkomst. Den heele 11 hph om Fabrikernes Udsalg er mærkværdig: „At Manufacturister og Fabrikqueurer har Frihed til at sælge til enhver i Alen-Maal, smaa Tal og Vægt, undertrykker i visse Maader dem, som med samme Bahre handler en Detail eller i smaa Parstier. De formuende Liebhabere handle da hellere paa Manufacturerne og Fabrikverne selv, og Kisbmændene beholder tilbage Handelen med de Uformuende, som gerns børger og ofte aldrig betaler. Man skulde tænke, at denne Frihed hialp til Manufacturernes og Fabrikvernes Opkomst, men naar det besees ved Lyset, er den maa ikke mere skadelig, og kan undertiden give Anledning til Snighandelen. Thi saadant kan jo friste en Kræmmer til det, han ikke maa giøre, nemlig at forskrive Bahre udenlands fra for at holde Priis med Fabrikver og Manufacturer. Man holder altsaa dette for meget skadeligt, og ønskede hellere, at der altid kunde være en Slags Concurrence imellem Fabrikqueurer og Kisbmænd. Skal Fabrikverne ej bære Tid i deres egen Halm, saa synes det best, at de burde alene sælge til Kisbmænd og Kræmmere. Vil Fabrikqueurer og Manufacturister have Snighandelen afskaffet, da maa de selv stræbe at rydde de Forhindringer af Venyen, som findes paa deres egen Side.“ Det er og vigtigt, hvad han erindrer om Vansteligheden i og ved den

Handel, som Kjøbmanden maa drive med Hæstebonden, i hvis Voe Herremanden er prioriteret. I øvrigt holder Forfatteren for, at Antallet af Kjøbmænd er alt for stort, og at samme behøvede Indskrænkelse, ligesom og Kjøbmændene selv Forbedring i Duelighed og Indsigt. Forfatteren kommer nu til B) den udvortes eller udenlandiske Handel. Herved forefalder det vigtige Spørsmål om Friehandelen. Forfatteren nægter vel ikke, at jo samme var nyttig for de smaa Kjøbstæder, men tilstaaer og, at den vilde være til større Skade for Staten i Almindelighed og i sær for de anlagte Fabriker og Manufacturerer. Octreyen og udelukkende Privilegier ere vel baade nyttige og fornødne Midler til at føre en vis Handel i fuld Drift. Men naar det er kommen dertil, og de første Entrepreneurer have saaet deres Omkostninger tilstrækkelig erstattede, saa eragtes deres Ophævelse og Handelens Op givelse til almindelig Frihed som et godt Middel til Handelens og Kjøbstæders Flor. Forfatteren anfører af en vis Fortegnelse 55 Handels Selskaber, som i Europa har været oprette de med udelukkende Privilegier, og igien ere ophævede siden Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Forfatteren vilde og have Oplags-Friheden ophævet og indskrænket ved Tilladelse for de smaa Kjøbstæder selv at drive den udenlandiske Handel og hente deres Vahre fra første Haand, og vilde denne Tilladelse blive dem saa meget mere nyttig, om det kunde komme dertil, at 2 til 3 nærliggende smaa Kjøbstæder kunde pied hinanden oprette et Handels-Selskab. Den Mellemrigs-Handel maatte tillige bringes i bedre Drift, ved at afskaffe og hemme al For- og Land-Prang, i sær den skadelige Sandkude-Handel.

II) Om Skibsfarten. I denne Artikel har Forfatteren forsøst at adskille unægtelig gode Midler til at befordre Skibsfartens Drift. Deriblandt er det første Grundenes Op mudring og Havnernes Forbedring og Istandsettelse. Men dette fordrer store Omkostninger, hvormed han ikke vil have Kongens Cassa bebyrdet i saa besværlige Tider, som disse. Derimod ønsker han, at bemidlede Folk, som havde deres Herkomst fra de smaa Kjøbstæder, og siden ved Forsynets Hjælp og Lykke vare komne til Rigdom, vilde, naar de ingen Livs-Arrlinger havde, testamentere en Capital til een eller anden Kjøbsstad, hvis aarlige Renter skulde anvendes til den Ind retnings Bedligeholdelse, som Byen leed meest Mangel paa,

saas-

saasom aarlig Opmudring, Havnens, Bøllværkets, og Skibss
 Broens Vedligeholdelse. „Ikke alene de nærværende Kibb-
 stæders Indvanere, men og deres Born og Børne-Børn
 vilde ansee ham som deres Ven og Fader. Han skulde faae
 Born nok, som daglig funde med Taknemmelighed tænke
 paa den Arv. Skulde nogle synes, det var mere bequemt
 ot testamentere til Hospitaler, Fattige og Skoler i Kibbstæ-
 derne, da er det dog i Grunden det samme: thi naar Kibb-
 stæderne kunde ophielpes, vilde tillige ved Guds Belsignel-
 se blive desto farre Trængende til Fattige- og Syge-Huse,
 som Nød, Mangel og Elendighed nu gisr dertil, og for-
 medelst Kibbstæders daglige Aftagelse, daglig forsøges,
 og Folk vilde da faae bedre Evne til at lade deres Born selv
 holde til Ære og Lære. Staaer denne Regel fast, som det
 visselig gisr, at det er bedre at forekomme, end at unders-
 holde Armod; hvorvel handlede vi da ikke, om vi, i Ste-
 det for ved flere Stiftelser og Almisser at styrke Dovenstab
 og Drøbesloshed, anvendte noget af vor Formue, paa at
 befrie saa mange af vore Med-Undersætter fra den Nød og
 Nærings-Mangel, som trykker dem, samit fra den Under-
 gang, som synes at staae dem over Hovedet, der i Tiden
 vil blive Fædernelandet til ubodelig Skade, og hele Staten
 til Byrde.“ Kibbstæderne burde da oprette saadan en Sta-
 tens og deres Belgjører et Ereminde, som fordum var Brug
 i Athenen, og er endna i England og Frankerige. At man
 ikke skal tænke, vi har ingen Exempler paa saadanne Patrios-
 ter, da nævnes Hr. Henrich Lichtenberg i Horsens, der i
 sit Testamente Aar 1730. har henlagt Indkomsterne af 5 Gaar-
 ders Avl paa Horsens Mark, og Hr. Cancellie-Raad Jochum
 de Lichtenhielm, som 1754. ligeledes har stienket en Pen-
 ge-Sum til Horsens Havns Vedligeholdelse og det anlagte
 Vunderværks Fremgang. III) Om Haandværksstanden,
 som i Kibbstæderne for nærmes i sin Nering ved de mangfoldige
 Kunstnere og Haandværks-Folk, som boe rundt omkring paa
 Landet. Forfatteren fordrer og i Haandværksstanden ligesom
 i Kibbmændsstanden den fornødne Duelighed, for ikke at bes-
 föye fremmede Arbejdernes Indforsel. Men han savner hidtils
 dags saadanne Opmuntringer for Kunstnere og Haandværks-
 Folk, som andre Lande har indseet at være myttige, uden for
 saa vidt, at det Daniske Landhuusholdnings-Selskab nu ogsaa

har strakt en Deel af sine Hensigter til Kunsthænder og Haandsværker og har foresat sig at udsette aarlige Præmier og Belønninger for dem, som maatte afslægge de bedste Prøver paa Duelighed, Kunst og Opsindelse. Deres Mæring bliver i visse Maasder undertrykt ved fremmede Vahrers Indførsel. De store Laugs-Omkostninger vilde Forfatteren endten have afskaffede eller formindskede, dog er det ikke hans Meening, at Laugssættighederne dermed ganske skulde ophøre. Han anseer et bestemt Antal Haandværks-Folk i en Købstæd, som kan leve vel og ernære sig, have Forlag og dygtige Folk til deres Professioners kraftige Drift og Fortsættelse, forsørge Kone og opdrage Børn, som kan blive gode Borgere, svare deres Skatster og Udgifter, langt fordeelagtigere for Staten, end et ubestemt Antal, som dertil er uformuende. Da Mærings-Midlerne ikke ere uendelige, saa bør deres Antal, som skal leve deraf, heller ikke være uendeligt. Tilsidst viser han, at det Forprang, som drives med Hudder og Skind paa Landet, er til stor Skade baade for Haandværks- Handels- og Landmanden, og burde derfor ligesom al anden Landprang hemmes og afskaffes.

IV) Om Manufacturers og Fabriqvers Anlæggelse i Købstæderne. Forfatteren viser her, at adskillige Manufacturers og Fabriqvers Anlæg i Købstæderne baade er nyttig og mulig, og opmuntrer bemidlede Mænd til at vise sig som Patrioter ved at anlægge deres Midler i saadanne nyttige Manufacturer og Fabriqver, eller og med smaa Forladde at opmunstre og understøtte Købmænd og Borgere i Købstæderne til at anlægge samme, da det er bekjent, at der i Købstæderne findes mangen duelig og vindskibelig Mand, som det er forbudet at drive den udenlandske Handel, og af Mangel paa Formue og Credit ey heller kan drive den indenlandske med Fordeel.

V) Om Vertshuus- og Kroeholdning, som en egentlig Købstæd-Væring. Her vises, hvorledes Købstæderne i den Henseende paa adskillige Maader bliver fornærmet, ved det Brændeviinsbrænderie og den Kroeholdning, som drives paa Landet. I sær viser Forfatteren, hvad Skade Misbrugen af Brændeviinsbrænderiets Forpagtning forvolder. Det umaadelige Brændeviinsbrænderie paa Landet anseer han som en af de fornemmeste Marsager til de opdrevne Korn-Priser, foruden mange andre stemme og foraravelige Folger, som flyde deraf. Brændeviinsbrænderie-

Førpagtningen vilde Forfatteren dersør have ganske ophevet, Brændings-Væsenet sat paa samme Fod, som det var førend Forordningen af 3die May 1768., og de forrige vise Anordninger noget mere skærpede og satte i sikker Fuldbyrdelse. Men endskindt han vilde have denne Næring mere indskrenket til Købstæderne, saa vilde han dog, for at forekomme Købstædernes egen Misbrug, at der her, ligesom i England, skulde fastsættes 1) en vis Tid til Brændeviins Distilleringen; 2) at forbudet til at brænde Brændeviin af Rug blev bestandig staende fast, til videre. I øvrigt, for at formindskede den overmaadelige Brug af Brændeviin, var det godt, om man igien førte i Brug, at drikke Mæl og godt Öl, som vore Forfædre, og at man ogsaa lagde Wind paa Æble- og Pære-Træer, for deraf at frembringe en god Most, sem i Fyhn.

VI) Om Levnets-Midernes Dyrhed i Købstæderne, som en af Hoved-Narsagerne til Købstædernes Aftagelse. Forfatteren ansører adskillige Narsager dertil og angiver Midler til at raade Voed derpaa.

VII) Om Købstædernes Avling og Vognmands-Riørsel. Forfatteren opdager og i den henseende adskillige Misbruge, Fornærmelser og skadelige Uordenar, som forvolde, at Købstæderne har ikke den Nutte af denne dobbelte Næring, som de kunde have.

VIII) Om Købstædernes Fiskerie. Forfatteren henviser her til sin Afshandling om det vigtigste Saltvands-Fiskerie for Danmark.

IX) Om Consumptionen og Accisen i Købstæderne, som i visse Maader falde besværlige, i sær for de fattige Indvaanere, hvilken Forfatteren dersør ønskede nedsat til Forlindring for fattige Borgere i disse dyre Tider. Den Nedstætelsen vilde han skulde indskrenkes til de allerfornæsteste Ting, og den Afgang, som den Kongel. Cassa derved kunde lide, erstattet ved at legge Consumption-Afgift paa visse andre Vahre, end Æde- og Drikke-Vahre, saasom dem, der kan ansees for at være mere til Overflodighed end Fornødenhed. Derved blev den Fattiges Byrde lættet og lagt paa den Rige, som formaaer at bære den. Hvad derimod kunde indvendes, i henseende til Fabriqvers og Manufacturers Tab derved, er blevet besvaret. Saadan Afgift er desuden brugelig i England og Holland, og den derimod forundte Forlindring i Consumption og Accise paa Æde- og Drikke-Vahre vilde komme Manufacturerer og Fabriquer selv til Fordeel.

„Jeg tør ikke
M m 4 „ tæn-

„tænke paa, sørger Forfatteren hertil, at der skulde findes et Slags Middel til at opheve Consumptionens Folke- og Familie-Skats Forpagtningen i Købstæderne og træffe en anden Indretning, ligeaa vel som man for i ve Aar siden fandt Middel dertil paa Landet i Danmark, alene ved at udfinde en anden Indretning, og sætte den Oppeborsel paa saadan Fod, at Hans Majestæts Indtægter derved aldeles intet bleve formindskede, men mange Uleylheder i Opperborsels Maaden dog hævede.“ Forfatteren nægter vel ikke, at det jo i Henseende til Købstæderne vilde blive mere vanskeligt at indføre saadan en Indretning, hvor Næring og Bisering, der er underkastet idelige Forandringer, skulde tages til Regel, end paa Landet, hvor Hartkornet tiener til en mere vis og bestandig Basis. Dog, sørger han til, kan det ikke nægtes, at jo slig en Indretning havde Sted i Købstæderne i forrige Tider, da man i Stedet for Consumptionen svarede en Slags Byefat til Kongen og Kronen. Men om ikke andet, saa skulde dog dette blive Købstæderne til en mærkelig Forlindring i Henseende til Consumptionens Bæsenet, om det allernaadigst maatte behage Kongen, bestandig at overlade Consumptionens Forpagtningen uden Auction til Byernes Indvaanere selv. Forfatterens Forslag herom og hans Deduction derover, overlade vi med ham til andres og høyere Eftertanke.

X) Om Købstæd Gaarde og Huse, hvis Aftagelse i Priis og Værdie er en ulykkelig Folge af Handels og Nærings Aftagelse i Købstæderne, hvorved tillige noget om Indqvarteringen.

XI) Om Ildebrcendsel. Forfatteren vilde at Magistraten i Købstæderne deraf skulde indkøbe en almindelig Forraad, alene til de fattiges Understettelse om Vinteren.

XII) Om Lombards eller offentlige Laane-Huse, hvilke Forfatteren vilde have anlagte i alle Stifternes Hoved-Stæder, og vel ogsaa i de mindre Købstæder, hvor de dog skulde kun ansees som Greene af Hoved-Stadens Assistence-Huus i Stiftet. Saadanne Huse ere der allerede i Altona, Tzehoe og Eckernførde, foruden Assistence-Huset i København. — Endelig ansører Forfatteren tvende Bi-Aarsager til visse Familiers Odelæggelse i Købstæderne, hvorved de sættes ud af Stand til saa vel at hielpe sig selv, som at understøtte deres fattige Medborgere. Disse ere Overdaadighed og de Kadelige Trætter og Processer. Her mældes i Besynderlighed om

Over-

Overdaadighed i Brændeviin, Coffee og anden stærk Drif.
 For at hemme den sterke Brug af Viin og Coffee, iblandt
 Folk, hvis Formue er ikke dertil, har Kongen af Preussen ved
 en Forordning af 9de April 1772. lagt høvere Told derpaa.
 Forsatteren holder ikke med dem, som tale for Pragt og Overs-
 daadighed, som et fornødnet Ønde i en Stat. Nok er det,
 han ytrer i den Henseende smukke og opbyggelige Tanker.
 For Resten, om Sagen staer til at afgjøre, da lader det sig
 vist ikke gisre paa een eller to Sider. Forsatterens Forslag
 til at hemme og forebygge de forderlige Processer, fortiner
 Opmærksomhed i meer end een Henseende, og det seer Læseren
 selv, naar han hører det.

„Det var en magtpaalliggende
 „Sag, saa vidt mueligt, at bevare Ribe-
 „stædernes Indvaar-
 „nere fra unodvendige Rettergangs-Sager, som ere saa ubes-
 „hagelige for Fredens Guld, saa uanstendige og skammelige
 „for den christelige Religions Bekiendere, hvis Hoved-Prins-
 „cipium burde være Enighed og Kærlighed efter Stifterens
 „eget Exempel, som spilder saa mangen Mands Velfærd,
 „og som saa ofte anretter en ødeleggende Evedragt iblandt
 „de bedste Familier. Til hvilket Ønde at afhjelpe, det var
 „tienligt, at der i de Danske Ribe-
 „stæder (ligefom allerede
 „paa de Danske Vestindiske Eylande) blev anordnet en be-
 „standig Forligelses-Commission, som her i Danmark fun-
 „de bestaae af Sogne-Præsten og Magistraten, eller i dens
 „Sted, hvor ingen Magistrat er, Bysesogden. For denne
 „Commission kunde alle Sager og Tristigheder (som ikke
 „vare criminelle) først indkomme, forend de maatte komme
 „til Rettergang, paa det der af samme Commission kunde i
 „Forvejen prøves, om der ikke kunde træffes billig Forlig
 „imellem Parterne. Ingen Sag eller Stæbnemaal maatte
 „saaledes af nogen Underdommer antages, forend der for
 „samme med Forligelses-Commissariernes Beviis, som
 „i Elng-Bogen og Aeten burde indsøres, var beviist, at
 „Forlig forgiværs var blevet forsøgt, og paa hvilke Vilkaar.
 „Forliget var foreslaget, samt hvilken af Parterne havde
 „viist sig mest stridig; hvilke Omstændigheder ved Sagens
 „endelige Uddrag, i Folge Forordningen om temere litigan-
 „tibus burde paagtes. Paa disse foreslagne Forligelses-
 „Commissarier kan ingen Mistanke falde, at de hellere vil-
 „de gyde Ølte i Ilden, end slukke den, eller at de paa nos-

„ gen Maade kunde være indvirkede i Sagen. Præsterne ere
 „ Sendebud fra Fredens og Kjærlighedens Gud, og bør
 „ skynde til Enighed og Forligelighed. Disse skal da drives
 „ af Embeds og Samvittigheds Pligt. Magistraterne eller
 „ Byesogderne har ikke, eller i det Mindste efter deres Ged
 „ ikke bør have nogen Fordeel ved Nettergangs-Sager. Ho:
 „ ved-Brud og Misye, Chicaner og Ansvar er deres Deel.
 „ Disse skal drives af Christendommens Pligt, og hverken
 „ kan eller bør hindres deraf ved egen Fordeel. Men beg:
 „ ges Embeder og Myndighed skal give deres Forestillinger og
 „ Mæglinger tilbørlig Vægt og Anseelse. Kan dette Forslag
 „ ikke finde Biefald, saa var det dog i det mindste tienligt,
 „ at begge twistende Parter, udvalgte sig 2de Volgiftsmænd
 „ og en Opmand, som uden nogen Nettergang skulde sige
 „ dem imellem. Sandelig! kunde end ikke alle Ting-Træt:
 „ ter ved disse foreslagne Midler forekommes, saa skulde dog
 „ en stor Deel blive qualte i Fodselen.“ Til Slutning viser
 Forfatteren tre Hoved-Poster, som fornødne til at sætte i
 Fuldbyrdelse og vedvarende Virksomhed, hvad som i det fore:
 gaaende er agtet tienligt eller fornødent til Kjøbstædersnes Opt:
 komst 1) ørlige, indsigtfulde, aarvaagne og hurtige Magis:
 trats-Personers Bestilling. 2) Commerce-Collegiers Ind:
 retning i Kjøbstæderne, og sammes uafladelige Hemoyalser for
 Byernes Optkomst og Bedste, saaledes som ved de i Aarene
 1736. og 1763. udgangne Kongel. Restriktioner allerede er besa:
 let. 3) Indvaagnernes egen Larvaagenhed og Enighed til
 at befordre fælles Fordeel og Optkomst med fælles Kræfter.
 Forfatteren har gjort en viktig Anmerkning over Magistrats:
 Personernes ringe Lon. Og ikke mindre mærkværdig og op:
 byggelig er den hph om Borgernes indbyrdes Larvaagenhed,
 Enighed og Samdrægtighed i at befordre deres Stads og
 Byes almindelige Bedste. — Dette er kun en almindelig Af:
 handling om Kjøbstædersnes Tarr og Optkomst i Almindelighed.
 Den forsynlige og arbejdsmølle Patriot, som Forfatteren
 virkelig er, giver os Haab om specielle Efterretninger om en:
 hver Kjøbstæds Trang, Tarr og Optkomst i Særdeleshed.
 Hvor nyttige og fornødne disse ere, seer enhver, om end
 Forfatteren ikke ogsaa her havde viist det.

Leipzig. D. Christ. Aug. Crusius, Prof. primar.
 zu Leipzig, des Hochstifts zu Meissen Prälaten und
 Domherrn rc. Kurzer Begriff der Moraltheologie,
 oder nähere Erklärung der practischen Lehren des
 Christenthums. Erster Theil. 1772. 880 S. i 8ro.
 Denne Bog over den theologiske Moral skal, efter Forf. Abs-
 sigt, holde Middelvejen imellem et stort Værk af mange Bind
 og en compendiarisk Afskriftning, og i to Deele indebegrive den-
 ne ganske Videnskab. Den er Frugten af meer end 30 Aars
 Arbejde i dette Fag, og noget blot middelmaadigt tor nogen
 allermindst her i vente af Hr. Crusius. Man har i et korth-
 Begreb vildet forelægge Læserne Indholdet af denne første
 Deel, og derefter lade dem selv i Forvejen domme om denne
 Morals Værd. Den indeholder syv Kapitler. I) Vorber-
 reitung von der Moraltheologie fiberhaupt. Her blis-
 ver Begrebet af den christelige Moraltheologie fastsat, Myt-
 ten og Brugen af samme viist, og tilsidst forklaret, i hvilken
 Orden den paa en med Øyemedet overeenstemmende Maade
 bedst kan afhandles. Her finder man iblandt andet et meget
 grundigt Bevis for den aabenbarede Religions Nædvendig-
 hed. II) Von der Tugend. Herfra maa i Almindelighed
 Begyndelsen gigres i Moralen, paa det, at man i Forvejen
 og for desto bedre at forstaae det Følgende, kan vide, hvad
 Gud, efter hans Hellighed, fordrer af Mennesket. Her
 handles altsaa efter Hornuften og Skriften om Menneskets
 Forhold imod Gud, om Guds Hellighed og Retfærdighed,
 og hans lovsormelige Villie, om Menneskets moraliske Natur,
 om det væsentlige Indhold af de guddommelige Love rc. Uds-
 forligere Afskrillinger om de guddommelige Straffe og sam-
 mes øvige Varighed kan man læse i dette Kapitel, S. 63-77
 om de tilladelige eller saa kaldte ligegyldige Ting, ogsaa om
 visse besynderlige Slags af samme, om Spil, Dands og Co-
 moedie, hvor Forf. ikke, som mange af hans Forgængere,
 der saa gjerne enten billiger eller forkaster alt, tager Munden
 paa eengang fuld, men overalt først omhyggelig opføger Grun-
 de til Sagens Afgørelse, og derpaa med Forstiel danner
 derudi. S. 87-143 om Friheden, (og ved den Leylighed om
 princ. rationis sufficientis) og den i Hiertet skrevne Lov ellet
 Samvittigheden S. 144-196. III) Von dem natürlichen
 Verderben des Menschen. Her viser Hr. D. Crusius
 et

en meget dyb Kundskab om Mennesket i Almindelighed og den menneskelige Charaexter, om Sælen og dens forborgneste og hemmeligste Bevægelser. Dette Kapitel naær fra S. 205 til 421. Dets Indhold er fortælligt og vil meget overgaae mange's Forventning. Først bevises, at Mennesket er i en færdervet Tilstand, og dernæst vises Fordervelsen i Forstanden, og end mere Fordervelsen i Billien. Derpaa følger en characteristisk Afhandling om Skin-Dyder, om Ergiærrigheds, Bellystens, og Pengegiærrigheds herførende Laster, og deres meget forskellige Vendinger og Gestalter, om urigtig Brug af Forstanden, om Vantrie og dens store Moralitet og Strafværdighed, om Overtroe, om Sværmerie, om Secterie og Kætterie og deres forsigtige Bedsmimmelse, om de Menneskers Inddeeling, som har disse Laster hos sig, om aabenbare Læstefulde og Hyktere, om Hindringer for Bedringen, om Aarsager til Fordervelsen uden for Sælen i Legemet, og uden for Mennesket, som ere onde Exempler, skadelige Væger (herved undersøges, hvorvidt man kan tilegne sig Ret at undertrykke og forbyde dem) onde Selskaber, slet Undervisning og slette Anstalter dertil, (hvorved giøres en Anmærkning om Efterslædenheden i at udbrede den sande Religion iblandt andre Folk). Lasternes lemfuldige og latterlige Navne, end Opdragelse, endelig Forsørelse af onde Aander, hvorover anstilles en udførlig Betragtning med Hensigt paa de derom nu værende Meeninger. Dette sidste Stykke gaaer fra S. 383 til 421 og beslutter dette Kapitel.

IV) Von der mannigfaltigen Hulpe der göttlichen Gnade. Under den guddommelige Maades Hjælp forstaaes, efter den indførte Tale-Brug, alle guddommelige Virksomheders Indbegreb, hvorved Gud virker Bedring i den menneskelige Sæl saaledes, at noget skeer, som ikke er grundet i de sig selv overladte Kræfter. Efter en nödvendig Indledning, hvor forgivæves Indvendinger imod denne Maades Virkelighed tilstrækkelig blive affærdigede, følger Udførelsen af denne Materie under fem Hovedsætzer og beslutes med en Lære om Sacramenterne og det guddommelige Ords Kraft.

V) Von der Erkenntniß und Bereuung der Sunde, als dem ersten Stück der Busse oder Bekehrung fra S. 474-566. Dette Kapitel skal vise, hvorledes man skal lange til Anger og Kuelse over Synden. Derpaa bliver handlet, efter forudstikkede Begreber, om Syns-

dens

dens Bekjendelse og hvad dertil hører; Lovens Brug og Forsigtighed ved de ti Buds Betragtning; Middel til Syndens levende Erkendelse; Syndernes Mængde; sammes Storhed og deres Vurdering efter Moraliteten og Effecten; physicaliske og moralske Folger deraf; Middel og Fordele til livagtig Forestilling; Hindring og Middel derimod. Videre om Anger og Afskye til Synden; Kiendetegn, tilfældige Stykker derved; om al Omvendelse skeer ved smertelig Bodkamp, og om enhver maa vide dens Tid; twende naturlige Folger af Anger, Syndernes Bekjendelse og Tilbagekaldelse og behørig Forsigtighed og Klogskab i sær ved den sidste.

VI) Von dem Glauben til S. 692. Troen hænger ikke blot af Forstanden, men også af Villien og den frie Willie, om endstændt ikke saa lige umiddelbar. Dette og Troens Forstørrelse i Almindelighed er det første i dette Kapitel. Troen i Hensigt paa Religionen bliver inddælt i Troen 1) paa Gud, efter den naturlige Religion, 2) paa den ganske Skrift, 3) paa den guddommelige Saligheds Orden, som i det Gamle Testamente just var den samme, 4) paa Forlossningen ved Jesum Christum. Dernæst handles om Troens Forbindelighed. Til sand Troe hører tre Stykker, Bekjendelse, Biefald og endelig det Forstør at handle efter den erkendte Sandhed. Troen bliver virket af den Hellige And, men ikke uden, at Mennesket paa nogen Maade erkender og isoler sin Troes fornuftige Grunde. Dette erholder en udførlig Oplysning. Nok en udførlig Afskrift om Troens Folger og dens noye Forbindelse med Helliggiorelsen. Hvad som er sat imod Troen, Negtelse, Evolv, den døde Troe, er videre sat i Lyset. Om Troens Kiendetegn og Middel til at opvække den, anstilles en fuldstændig og lærerig Betragtning.

VII) Von der Heiligung fra S. 692 til Enden. Efter at have bestemt Begrebet om Helliggiorelsen, handler Forstørrelsen i en lang Anmerkning om Bestydningen af de Ord Hellig, Hellighed &c. i Skriften. Helliggiorelsen bestaaer i en sand Beskræbelse, at indrette sin ganske Vandet efter Guds Willie. Forstørrelsen nu handlet om Helliggiorelsens Nødvendighed, ligeledes om Skræbesigheds og dødelige Synder. Videre om de væsentlige Stykker af Helliggiorelsen under samme, og almindelige Middeler til Helliggiorelsens Befordring under tre og tredive Nummrene, foruden de Midler, som Gud har i sin Magt. Besynderlig-

ge Bevægelses-Grunde af Evangelii Natur; Christi Efterfølgelse; om det er tungt at leve hellig; Kiendetegn til Helliggivrelſe hos ſig ſelv og andre; Helliggivrelsens og Omvendelsens Grader; Hindringer og Fordomme, Middel og Foreſtiling derimod; udvores Aarsager, ſom ſtaaer Helliggivrelſen imod. Dette er Afridsningen paa den første Deel af denne Moral. I Almindelighed finder man charakteriſtiske Begreber, grundig Foreſtiling, practisk Behandling og Fuldstændighed, derhos et meget fattelig Foredrag. Den anden Deel ſkal om en fort Tid følge efter.

Gieſſen, Frankfurt og Leipzig. Bibliothek der vorzüglichsten englischen Predigten, herausgegeben von Joh. Christ. Fried. Schultz, Prof. der Morgenl. und Griech. Sprachen, wie auch der Altherthümer auf der Universität Gieſſen &c. Erster Theil. 1772. 354 S. i 8vo. Udgiveren begynder hans Fortale med diſſe Ord: „Med den belønnende Fortvælfe, med hvilken Landmanden overſeer Jordene, ſom han har betroet ſin Sæd, overſeer jeg det Værk, af hvilket jeg hermed overgiver mine Brødre Begyndelsen. — Maatte dog mine Læſere i det Dyeblif, da jeg ſkriver dette, ſee ind i min ganske Sial, og i det Dyeblif, da de ſkal læſe dette, kunde ſole det samme ſom jeg.“ — Herpaa folger en ſtræng critiſe Censur over de fleſte Tyske Prædikener, og det ſynes, at Recipienten, ligesom til Vederlag, igien ikke vil erklaide diſſe for de bedste Engelske. Man anſører Prædikenerne ſelv efter hverandre: 1) Vom rechten Gebrauche der Zeit, über Ephes. V. 16. Hørſt finder man en dobbelt Forklaring over Texten historiſt udført, og derpaa Aſhandlingen i tre Deele, 1) med hvilke Ting man bør beſkiæfte ſig, 2) hvorledes man bør kan anvende ſin Tid derpaa, 3) Beslutningen bestaaer i Formaninger. Diſſe Deeleſ Ubequemhed falder i Dynene, og endnu mere kiendelig bliver de, naar man finder ſaa mange Ting i den anden Deel, ſom aabenbar hører til den første; en engang at tale om Underdeelingerne. Hift og her kan man faſt beſkydle Oversætteren, at han lader ſine Prædikontere tale endten ikke alvorlig eller og ſær forunderlig. S. 21: „De, ſom i Jesu Chrifo har oposfret ſig Guld, gør vel, om de betænker, at denne deres Forpligtelse paa
„ leg-

„ legger dem den Forbindtlighed, at tiene ham af alle deres
 „ Kæster.“ Ja visselig gisr de vel! S. 23: „ Ere I alle
 „ rede komne til Aar, og har I allerede Morgen'en og den
 „ niende Time af Livet paa Bagen.“ II) Von der Natur
 und Vortrefflichkeit der Pflicht Allmosen zu geben.
 Denne Prædiken er fast allerbedst skrevet og oversat; men
 hvor megen Overlelse og Mangel er der ikke i den anden Deel
 om Bevægninge:Grundene? III) Von der grössern Selig-
 keit zu geben, als zu nehmen, Apostg. XX. 35. IV) og IV)
 Von den innern Kennzeichen der Glaubwür-
 digkeit des U. T. von D. Lardner. Her i forekommer
 meget gode Bemærkninger; men det synes dog at Lardner
 har haft større Gave til at forestille de udvortes Beviser for
 det Nye Testam. Histories Sandhed, som overbevisende, end
 de indvortes. Overalt er man ikke fornøjet med Oversættels-
 sen, og laster adskillige Udtryk og Talemaader, som de der
 ikke stikke sig i en Prædiken, og maa være mange dens Læsere
 og Tilhørere uforståelige. V) Vom Vorzuge der Gutthä-
 tigkeit gegen die Armen vor der Gastfreyheit gegen
 die Reichen, über Luc. XIV. 12. — VII) Von der Lie-
 be gegen alle Menschen, über 1 Petr. IV. 8.. VIII)
 Von der Ewigkeit, über 2 Cor. IV. 18. Denne Prædiken,
 som begynder med en Anecdote om Erke-Biskop Leighton,
 er meget oratorisk, og i Begyndelsen meget philosophisk; og
 da den christelige Religion ikke regner saa meget paa Sjælens
 Udsadelighed, som paa Opstandelsen, saa forestiller denne Af-
 handling det rigtige Forhold af disse Verdomme ikke med nogen
 tilstrækkelig Tydelighed, og lader fast alt komme an paa Sjæ-
 lens Udsadelighed. Her handles tillige om Helvedstraffens
 Ewighed, som uden Undtagelse forsvares. IX) X) og XI)
 Von den Pflichten der Kranken, über Jes. XXXVIII.
 1. 2. Disse to Vers har givet Erke-Biskop Secker, af hvem
 disse Prædikener ere, Anledning til en Afdeeling af de her af-
 handlede Pligter, som, i adskillig Betragtning, ikke er den
 bekvemmeste. Han forestiller først efter det første Vers de
 Syges Pligter i Hensigt til deres Medskabninger, men efter
 det andet i Hensigt fornemmelig til Gud og deres Sjæl. Den
 første Deel er meget udførlig, og udgjør nok et Stukke af den
 anden Prædiken, den anden ender han da først i den tredie,
 og det kunde da ikke komme anderledes, end at mange Puncter,
 som

som man, efter de udvortes Udttrykke, skulde søge i den første Deel, kommer først for i den anden. Mange derimod, som bliver afhandlede i den første Deel, kunde med samme Ret, som andre, været opsatte til i den anden. Man kunde vist i dette Prædike-Bibliothek, saa vel have truffet et bedre Valg, som og besørget en bedre Oversættelse.

Prag. *Jo. Ant. Scopoli, Principia Mineralogia systematicæ & practicæ, succincte exhibentia structuram telluris, systemata mineralogica, lapidum classes, genera, species, cum præcipuis varietatibus, earumque characteribus, synonymis, analysi & usu, nec non regulis nonnullis generalibus, ad Docimasiam & pyrotechniam metallurgicam pertinentibus.* 1772. 228 S. stor 8vo.
 Hr. Scopoli vil i Fortalen have dette sit Værk anset som et nyt og forbedret Oplag af sin *Einleitung zur Rentniss der Fossilien*, som udkom i Aaret 1769., hvortil her endnu er kommen Historien om *Structura telluris* og det lithologiske Systeme. Foran Bogen har han sat en Afridsning af sin Classification, hvorfra man i et Øyeblit kan overfee alt. Steene bliver indbefattede med under Forderne. Værket selv har i sin Indretning meget overeenstemmende med den Spielmannske Chymie; thi overalt ere de merkværdigste og paalidelige Skribentere blevne anførte, hvilke Hr. Sc. har benyttet sig af. Han udelukker alle Beskrivelser om *Habitus*, der nok som bebyrder Hukommelsen, og egentlig hielper til intet, og bliver mere staaende ved de chymiske Forhold. Bogen er gjort med megen Flid og Nøyagtighed, og man seer tydelig, med hvad for en Enthusiasmus Hr. Scopoli har bemsøyet sig for at bringe denne Videnskab til visse Erfaringer, og omhyggelig at rense den fra al Spilleværk og alle Bildfarelser, og denne Enthusiasmus er tilvisse roeværdig; ja betenkner man derhos i hvad for et Land Hr. Scopoli har skrevet, saa bliver hans Fortjeneste dobbelt stor.

Giessen. *Theaterchronick, herausgegeben von Christ. Heinr. Schmid, der Rechte D.* 1772. Man har vel i dette Skrift fundet megen Bekjendtskab med Theatret og Theatraliske Digttere, en reen Smag, vel mange rigtige, men og mange overilede og partiske Domme. Overalt kan de mange nedrige Klammerier giøre dens Læsning ubehagelig.

No. 35.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 2den Septbr. 1773.

Riøbenhavn. Underretning om det til gamle Soldaters, Soldater Enkers, samt Fader- og Modersløse Soldater: Børns Pleje og Opdragelse allernadigst oprettede Christians-Pleje-Huus i Riøbenhavn, hvorved Stiftelsens Bygninger og deres Indretninger i 6 Robbere forestilles. 1773. 59 S. i 4to. Med de Berlingske Skrifter. — Denne Underretning er tilskreven Hans Kongel. Høghed Arveprinzen. Af en Forerindring sees, at nærværende Stiftelse er en væsentlig Green af den Methodiske Plan, som blev forsattet efter den nyere Krigskunstes theoretiske og practiske Grundsæker, og hvorefter Høysalige Kong Friderich Vtes Beslutning med at forandre Indretningen ved sin Armee virkelig blev iværksat. Man har nemlig fundet det forneden for at indgive Soldaten mere Rierlighed til sin Stand, mere Virksamhed, Mod, Lust og Troestab til det almindelige Beste og Fædernelandets Dieneste, at han, i den Tid han endnu tienet og er fuldsommen rørig, maatte kunne gifte sig et vis Haab om en sommelig Behandling for sig, sin Kone og Børn, naar han formedelst Alderdom og Svaghed en længere kan gifte Krigsdieneste eller forstasse sig og sine den nødtørstige Underholdning. I dette Øyemærke blev af det Kongel. General-Krigs-Directorio forsattet og udarbejdet en besynderlig Plan til et Invalides og Opdragelses-Væsen for gamle Soldater og deres

Enker og Børn, hvilken af Høystbevældte Hans Kongel. Majest. blev approberet den 15de May 1765. Planen bliver herefter anført Ord til andet, som den er bleven opsat i det trødste Sprog med høstføvede Kongel. Approbation. Den handler i 12 §'er om Stiftelsens Bygninger, om dens Bestemmelse, om Antallet af de Lemmer, som derudi skalde optages, om Invalider, Enker, Fader- og Moderløse Drenge og Piger, om Informations-Sahlene for Soldater-Børn af Garnisonen, om Syge-Stuer og Afdeelinger for Tugtlinger, om Stiftelsens Betientere, Deconomie og Disciplin og Bekostninger. Herefter gives Underretning om Planens Udførelse og Hværksættelse. §. 1. Om Bygningen og dens Indretninger, hvorved Tab. I. forestiller Grund-Tegninger-
ne over alle Kieldere, med deres Inddeelning, samt Grund-
pladsen af de Bygninger, hvorunder ingen Kielder er. Tab.
II. viser: 1) Grundtegningen af den hele Plads, som tilhø-
rer Pleye-Huset og af alle paa samme staende Bygninger:
2) Den første Etages Distribution i alle Bygninger. Tab.
III. viser Distributionen i anden Etage. Tab. IV. viser Dis-
tributionen af de Værelser som ere indrettede i den nederste
Tagbrækning. Tab. V. viser Opstalt- og Profil-Tegningerne.
Tab. VI. viser Opstalten af alle Sidebygningerne og Pro-
filerne af alle Overbygningerne. §. 2. Om de ud Christians-
Pleye-Huus indkomne Personers Af- og Tilgangs Forhold.
Man har herved ansat den 12te Septbr. 1765. som Termi-
num a quo og 30te Septbr. 1772. som Terminum ad quem,
saa at denne Esterretning indbefatter et Tidssrum af 7 Aar
og er forfattet i 6 Tabeller, ved hvis Hjælp de væsentligste
Forandringer i Af- og Tilgangen næsten med et Øyefast kan
oversees. Man seer af den tredie Tabel, at der af 562 Børn,
som ere indkomne i forbenevnte Tid, ere kun 151 dode,
endførsdt mere end 200 Børn have i samme Tid været an-
grebne af Børne-Kopper og Mæslinger og disse Sygdommes
sædvanlige Folger. Herved syner man den Anmærkning til,
at de fleste Børns Sundheds og Legems Bestaffenhed næsten
aldeles er svækket, fordervet og forkyttet, førend de komme
ind i Stiftelsen, da Lunge- og Svindsot, Usordbølje, Bat-
tersot, Saltflod, Bork-Stader, og arvede veneriske Til-
fælde yttre sig i større og mindre Grad hos disse elendige
Børn. Vi kan ej undlade at ansere det heele folgende Res-
ultat

sultat heraf, som vel fortiner Opmærksomhed: „Paa saas
 „ dan Børnenes medbragte og forud harde svækkede og svæ
 „ gelige Sundheds Tilstand, grunder sig meget ofte den
 „ blege Ansigts-Farve og det gustne Udseende, som sædvans
 „ lig sees hos Børn i samlede Anstalter og Waysenhuse, og
 „ som, uden tilstrækkelig Grund, angires for en usynbar
 „ Virkning af den Samling og Samqvem, i hvilken Børn
 „ paa saadanne Steder holdes og opfødes. — Formedelst
 „ Mangel paa fordyelig og sund Høde, ved Uordentlighed
 „ i Spise og Drikke, ved udstaet Nøgenhed, Hunger og
 „ Kulde, ere disse Børns Legemers spæde Kar opfyldte og
 „ bespændte med usunde, fordervede og forraadnende Væd
 „ sser; Naar nu deres Natur under en ordentlig Pleje,
 „ igien skal stille sig af med disse indsuede fordervede Væd
 „ sser, og skal arbejde sig igennem til sin egen Fornyelse,
 „ da er det begribeligt, at dette Naturens Arbejde maa, i
 „ en vis Forstand, saa got som gisre Bold paa Legemets
 „ indvortes og udvortes Deele, staal længe nu som disse
 „ voldsomme Virkninger vare, maa Livs-Manderne og
 „ Legems KræFTERNE udholde de sværeste, og meget ofte
 „ de farligste Stod, hvilke usforgiængelig maa fiendes
 „ og blive synlige i Børnenes udvortes Udseende, og det
 „ i Forhold med de fordervede Safters Mængde og deres
 „ Grad af Fordervelse. — Da det endnu er problematis
 „ tisk, om det er fordeelagtigere for Børnenes Conserva
 „ tion, eg for Staten, at opklække og opføde dem i samlede
 „ Anstalter, og der at opdrage dem i nyttige Kundskaber eft
 „ ter bestemte Regler, eller om det er fordeelagtigere for
 „ Børnenes Conservation og gode Opdragelse, at de, ad
 „ spredte, udsættes hos Bonder og Borgere, og indtil des
 „ res fjiortende Aar der holdes i Kost, saa vil det maastee
 „ ikke mishage nogle Læsere i Anledning af denne Hypothese,
 „ her at finde tvende Esterretninger, som just ikke ere saa
 „ almindelig bekendte, og som General-Superintendenten
 „ Jacobi i Zelle i et af sine Skrifter haver ansørt saaledes:
 „ Ved de fortræelige Hitte-Børns Anstalter i København ere
 „ fra den 5te August. 1750. til den 23de Decembr. 1758.
 „ optagne 2605 Hitte-Børn. Heraf ere til deres Modre
 „ afgivne 516, og ikuns 2089 til Underholdning tilbage
 „ blevne. Af disse ere atter af deres Forældre tilbage for
 „ M n 2 „ lanate

„ langte 121; følgelig blevе ikkuns 1968 beholdne i For
 „ flegning. Heraf vare den 23de Decbr. 1758. 1578. døde,
 „ og ikkuns 390 Børn mere i Live, det er næppe troeligt,
 „ at disse overblevne 390 Børn alle have beholdt Livet, og
 „ ere blevne fuldvorne. Disse 390 Børn udgjøre ikkuns den
 „ femte Deel af det til Opflekkelse modtagne Antal. —
 „ Af den meget store Hitte-Børns Anstalt i London, ere
 „ fra den 25de Mart. 1741. til den 31te Decbr. 1764., op-
 „ tagne 16484 Børn. De diende Børn blevе udsatte til
 „ Pleye-Mødre paa Landet, og siden efter fordeelte i syv
 „ Hospitaler i adskillige Egne i Landet. Jeg veed ikke, i
 „ hvad Alder dette sidste stede, men formodentlig har det
 „ været i deres femte Aar, siden de i denne Alder udi Hospi-
 „ talerne inoculeres. Den 31te Decembr. 1764. vare der
 „ 3255 Børn hos Pleye-Mødre paa Landet. Maar de fra-
 „ drages fra 16484 saa blive tilovers 13229. Heraf have
 „ Forældrene taget tilbage 158, 419 ere blevne saa gamle,
 „ at de have kundet komme i Lære, og 1776 vare endnu i
 „ Hospitalerne. Antallet af dem, som omrent have op-
 „ naaet det siette Aar, bliver altsaa 2353. Men Antallet
 „ paa de Døde var 10876. Følgelig haves ikkun 2353
 „ iblandt 13229 Børn opnaaet det siette Aar, naar man
 „ endog antager, at de Børn, som Forældrene tage tilbage,
 „ vare saa gamle. Altsaa oplever omrent hoer siette Barn
 „ det siette Aar. — Intet andet end Venge, og deres
 „ (Pleye-Mødrenes) egen Underholdning driver dem til at
 „ lægge fattige Hitte-Børn ved deres Bryst. Den, som
 „ paa anden Maade kan ernære sig, givt det ikke. Dersor
 „ kostet et saaledes udsat Barn meget, og faaer dog meget
 „ fiælden den Pleye, som et Barn har af sine Forældre.”
 — Maar disse tvende Erfaringer sættes ved Siden af
 „ Christians Pleye-Huses Erfaring, og det sees, at de for-
 „ ste vise et Forhold af meer end fire femte Deele, men den
 „ sidste af mindre end en tredie Deel Børn, som ere døde,
 „ saa bestemme disse Erfaringer rigtigst, at samlede Anstal-
 „ ter ere et sikrere Middel til at consevvere Børn, at for-
 „ skaffe dem en dydig og god Opdragelse, og af dem at dan-
 „ ne nyttige Borgere, end naar man, endog for deres
 „ Mængdes Skyld, maa forfalde til, saa got som at give
 „ dem hen til Beclere, og til Personer uden Valg, for at

„ opfødes og opdrages. Dette, at forsørge fattige Børn,
 „ indbefatter noget mere, end at betale nogle saa Rigsda-
 „ ler i Rosspenge for dem. — Hitte-Børns, eller egentlig
 „ frie Borde-Måderes Anstalter, ere visselig en Virkning af
 „ den ømmeste Menneske-Riærlighed. De Mord, som saa
 „ ofte ere gjorte paa ulykkelige og uskyldige Børn, og som da
 „ have dræget Mådernes Henrettelse efter sig, disse sorgelige
 „ Tilsælde have foranlediget saadanne Anstalter, der skulde
 „ forekomme og forskyde: Ikke destomindre have disse An-
 „ stalter ikke fundet vise den velgivrende Indflydelse paa det
 „ Almindelige som tilsigtedes. Paa den ene Side ere de,
 „ ved at være Losagtigheds Skul, tillig med dets uformaltes
 „ Forsremmelse, paa den anden Side formaaer de ikke at
 „ conservere de ulykkelige Børn. Vil man fordeele de fra
 „ den 5te August. 1750, til den 23de Decembr. 1758.
 „ bortdøde 1968 uegte Børn paa 8 Aar, saa bliver der
 „ 246 Børn til hvert Aar; Men aldrig kunne Antallet af
 „ de aarlig myrdede uegte Børn komme i Ligning med dette
 „ Antal saaledes bortdøde." — §. 3. Om den Orden, som
 iagttages og folges ved Personernes Indtagelse. §. 4. Om
 den Orden og Skif, som daglig takes i Agt. §. 5. Om For-
 pleyningen i Almindelighed, og saavel i Henseende til Sunde
 som Syge, og i Besynderlighed i Henseende til Børnene.
 §. 6. Om Børnenes Opdragelse. Man vil med Hornsyelse
 læse Efterretningen derom. Det er en Opdragelse, hvorved
 Børnene ansøres til Reenlighed, Ordentlighed, Windstibez-
 lighed, Sædelighed og Gudsfrugt. Kun et lidet Stykke
 deraf S. 42.: „Ved daglig Omgang og Tale med Dreng-
 „ Børnene, og ved at nedlade sig endog til deres Leege, an-
 vendes al muelig Flid til at indprænte dem de Leve- og
 „ Opsørsels-Regler, som passe sig for dem og deres Situa-
 tion, ved idelige Igientagelser gisør dette omsider rimelig-
 viis saadan Indtryk paa de unge Siele og Gemütter,
 som i Tiden kan have god Indflydelse paa deres Handlin-
 ger og Adfærd. Usædelighed i Ord og Gierninger, Ond-
 skab i een eller anden større eller mindre Grad og Tilsæl-
 de, Utroeskab, Skadefryd, Skade-Lyst, Bagværelse,
 Legnagtighed, Downskab, Uopmærksomhed, Ulævvillig-
 hed, Dumdristighed, Feyghed &c., alle saadanne Læster og
 Udyder afmales dem med de rette og affydelige Farver, i

„sør søger man heri at danne de ølderes Tænkemaade først,
 „og da den ellers almindelige Drift, at ville være i yk-
 „salig, allerede hos de ældre er temmelig fiendelig og virk-
 „som, saa forestilles dem de rettere Begreber em Lyksalig-
 „hed, end dem de selv sædvanlig gisre sig, dem forestilles
 „tillige, ved hvilke Midler, anvendte i den rette Orden,
 „Lyksaligheden naaes og erlanges, dette siges dem paa ad-
 „skillige Maader, eg med saadanne Ord, som ere fattelige
 „for deres Alder, alle Detientere i Stiftelsen ere eenige
 „med Directionen i at udbrede disse Sandheder, eg paa
 „denne Maade arbeyde alle til et Maal.“ — §. 7. Om-
 den Windskibelighed som man søger at indføre i Stiftelsen.
 Man vil med ikke mindre Hornbølelse læse denne Artikel. En
 her anført Tabel viser at der fra 1768 til 1772. ere forar-
 beydede i Stiftelsen Skoe og Tasler 1839½ Par, Saaler
 2010 Par, Bagflukker 2857½ Par, Strømper 2466 Par,
 af uldene Toyer 1332½ Alen, af adskillige Slags Lærreder,
 af Hør, Hør og Vlaar, Vlaar alene, og Hamp 75032½
 Alen. Lærrets-Fabriken er gjort til en Hoved-Green af Stif-
 telsens Windskibelighed. Anledningen dertil var deels Sol-
 dater-Koners og Børns Klagemaal over, at ikke kunde finde
 nogen Møringsvey og Fortieneste, saasom Fabriquer og desli-
 ge Haandteringer vare saa got som nedlagde, deels en Patrio-
 tisk Herres Ønske, at de for Kongens Land- og Ejemagt
 behøvende Lærreder maatte med Tiden kunne fabriqueres her
 i Landet, uden at forskrives udenlands fra, og at dermed
 maatte gisres et Forsøg, nogehundre i det Store, i denne
 Stiftelse, som dertil havde temmelig god Leylighed. Di-
 rectionen overlagde dersor, hvad Plan den til saavant Anlæg
 allerbedst og med nogenlunde Sikkerhed kunde og turde væl-
 ge. Det galt her ikke om Mestersykker i Hünhed og Ziirlig-
 hed, men om godt og almindelig brugbart Lærret, om Ar-
 beyderes Mængde, eg Balanceen. — Man maatte da først
 see sig om Spindere, og saasom der manglede Rum til at
 anlægge store Spinde-Stuer, saa har man valgt en Ven,
 som efter Omstændighederne har været, og befindes endnu
 den begvemmeste. Man lod nemlig i den Anledning ved
 Gouvernementet bekjendtgjøre for Kjøbenhavns Garnison en
 Intimation af 1ste May 1771. sem her paa Tydte Ord til
 andet anføres. Paa denne Indbydelse har ey alene strax
 man-

mange Soldater-Koner og Born, men og Matros-Koner, og omsider mange borgerlige Personer imodtaget Hør og Blaar at spinde, saa at henimod 1000 Spindere af og til har haft Arbejde for Stiftelsen. Den har i alt solgt 42875 $\frac{1}{4}$ Alen Lærred for 5183 Rdlr. 66 Sk., og man ventede at bringe tilsidst i afgøgte Martii-Maaned etter 40000 Alen Lærred til Auction. §. 8. Om den totale aarlige Bekostning, som i 7 Aar har beløbet sig til 44316 Rdlr. 5 $\frac{1}{2}$ Sk. §. 9. Om nogle indlobne milde Gaver. Æblænt disse Gaver erindres med besynderlig Erfiendtlighed den Sal. Hr. Capitain v. Zieglers Foræring til Kirken, nemlig en Oblat-Æste og en Vijn-Kande af Solv. Han var Stiftelsens Pleye-Commissair. Hans Disposition er af ham selv understrevet den 21de April 1772. Man har her opsat ham følgende velfortiente Ereminde S. 57.: „Naar sand Guds frygt, usminket Dyd, ædel Tænkemaade, utrættet Flid i sit Kald, Uegennytthighed og en vel dyrket Forstand, ere de ørværdige Egenskaber, der charactisere en retskaffen Mand, saa fortiener den salige Capitaine v. Ziegler i al Henseende, det udmarkede Navn af Homo integer. Med den troligste Flid har han opofret sin Tid, sin Formue, ja endog i visse Maader sin Sundhed og sit Liv for denne Stiftelses Nutte, han kiendte ingen anden Fornsynelse end denne, og det er vist, at hans trofaste Bestræbelser have en saare vigtig og betydelig Andeel i denne Stiftelses Anlegs lykkelige Udførelsel.“ — §. 10. Om de Betientere, som den 3ote Septembr. 1772. virkelig vare ved Stiftelsen. Horan denne Undderretning findes Alter og Prædikestol stukken i Kobber. Paa den første Side ester Forerindringen og den i det tydste Sprog forfattede og her aftrykte Plan forestiller en Vignette den Inskription, som sidder over Stiftelsens Port udhuggen i en sort Marmor-Plade, der er indfattet i en Muskel af Sandsteen, og til Beslutning sees Stiftelsens Segl med høstrykte Underskrift: Qvod cessat ex redditu, Frugalitate suppletur.

Riøbenhavn. Forsøg til en Beskrivelse over Jarlsbergs Provstie i Aggershuus-Stift udi Norge, ved Jens Möller, Provst over bemældte Provstie, Sogne Præst i Tønsberg, samt Medlem i det Kongel.

Norske Vidensk. Selskab og i det Danske Landhuus-holdnings Selskab. 1772. 158 S. i 4to. Med Steins Skrifter. At jo en Beskrivelse over et District, naar den i al Henseende skal naae sit fuldkomne Maal, er et Arbeide, der har sine Møysommeligheder og Vanskælheder, skal man vel ikke kunde nægte, endeg naar man kun anseer det med et første og løst Øyekast. Os tykkes dersor ikke, at man med Forfatteren paa Titel-Bladet kan kalde det fronte exile negotium & dignum pueris. Hvorvidt han af egen Erfaring og Følelse har fundet kaldet det Aggressis laborem arduum, maa han selv bedst kunne vide. Kun dette kan vi sige, at vi havde ikke ventet, at en Nominal-Fortegnelse over Provster, Præster og Capellaner med nogle hist og her for den største Deel almindelige Levnets Omstænde, skulde have udgiort den største og vigtigste Deel af saadan en Beskrivelse fra S. 26 til 140, da det øvrige indtager kun lidet over 4 Ark, og i nogle saa forte og til deels magre Artikler angaaer Provstiets gamle og nu værende Navn, dets gamle og nu værende Strækning, dets Forandringer, samt Præstegældenes Navne og Tal, og til Slutning handles om Bevylene og Neyser til Lands og Bands, om Folkets Character, en Artikel, som foruden et Par almindelige Anmærkninger om Folkets Lydighed mod den højeste Øvrighed og deres Mod, har ingen besynderlig Mærkværdighed, og endelig om Næring og Biering, en Artikel som vel er lidt større, end de twende forrige, men endda synes temmelig mager. Agerdyrkningen skal i en Tid af 30 til 40 Aar have bekommet en anseelig Forbedring, og Forfatteren venter en større med Tiden. Patets-Avlingen vil Bonden der ikke til. Det anmærkes som en Fejl, at Haandværkernes Næring betages dem af omløbende Bonder-Karle, som agere Fiskere. For Resten intet af Natur-Historien og Deconomien, ingen Curiositeter, Oldsager eller deslige. Ved Leylighed uttrer Forfatteren hist og her nogle Indsaldi af en gammeldags Smag, som og hans Skrivemaade bær Mærke af. At her havde været meer at skrive om, synes han selv med denne snorrige Beslutning at tilkiendegive. „Nu legger jeg min Pen, og hverken kan eller vil jeg skrive mere nu. Der ere flere end nok, som skriver i disse Tider ogsaa om Kjøb- og stedeklies Optomst. Far vel!“ En gammel ærværdig Mand er nok værd, at man holder ham noget til gode, og takker ham endogsaa for en liden Begyndelse.

St. Petersborg. Den Akademiske Geographiske Cas-
lender for Aar 1772. indbefatter et lidet vigtigt Chart: Te-
reki fluvii Cursus, Cabarda Major minorque, & Caucaso
adjacentes regiones, tilligemed Nachrichten von Ticher-
Kassien und den Kabardinischen Landen (75 S. i 12mo)
hvilke Hr. Stats-Raad Stählin har samlet af mundtlige
Samtaler med Officierer, som der har opholdt sig, og med
een af de fornemmeste Fyrster og Indvaanere i Landet selv,
ved Navn Burgof. Chartet er optaget af Russiske Inge-
nieurs, men her fornyet og berigtiget af forstbemeldte nye
Esterretninger. — Det store og lille Kabarda stoder i W.
til Kuban, S. W. og S. til Caucasus, N. og N. O. til Floden
Terek, og O til Floden Azaj. Dets Laengde er næsten af
77:80° og dets norder Brede mellem 44:46 $\frac{1}{2}$. Grækerne
og Romerne forstikke det under Schytien og Sarmatien. By-
zantinerne kaldte det tilligemed Kuban, de Alaners, Henio-
chers, Zikcheners og Swaners ic. Land. De Nyere for-
mænge det ofte med det egentlige mellem Kuban og Kabardiet
ligaende og nu til det store Kabardie selv, som en Provins
henvorende bieragtige Landstrog TscherKassien. I Middels-
Alderen maa Christendommen der have blomstret. Endnu
ere der paa mange Steder Gravsteene med Kors og det græske
christelige Monogramm X P., og i Biergene under det store
Kabardie, hvor Inguschover boe, staer endnu Ruinerne af
en Steen-Kirke, i hvis Groster ligge forraadnede Boger og
Pergaments Blade. I det 13de Sec. trængte Mogolerne
sig her frem indtil Caucasus, og gierde alt Tatarisk. End-
og Navnet Kabarda selv er Tatarisk. Nu gik igien Chris-
tendommen og Skrivekunsten ganske under. Zar Ivan
Wasiljewicz erobrede alt Landet indtil Caucasus; men han
byggede her ingen Kirker, som han dog ellers pleyede at gis-
se. — Indvaanerne ere for nærværende Tid frie, fordeleste
i en Mængde smaa Aristokratier, hvilke Forfatteren samm
linger med de forrige umiddelbare Ridderstæder i Tydskland.
Enhver Fyrste eller Adelsmand regierer i sin District uafhæn-
dig, dog holde de alle tilsammen i almindelige Anliggenheder.
Der er ingen Stad i det hele Land, men lutter Landsbyer.
En Kabardisk Land-Junkers Residenz er et Huus af Tre med
en meget stor Gaard, gemeenlig ved en Flod eller Bak, om-
givne med hans Tieneres Stalde, Hytter og Telte. Langere

hen ligge Landsbyerne, hvor Undersaatterne boer deels i Træ-Hytter deels i Ribicker, som ere Tælte af hvidt eller graat Hildt. Der ere 5 Hoved-Egne. I. Aschusien eller det egentlige Tzerkasjen imellem Kuban og det store Kabardie, hvis Formuur det er imod de fiendtlige Kubaner, omkring den store og lille Kumaslod, har de seedeste Græsgange for Horn-Qvæg, Haar og Hester, og i Dalene ogsaa et frugtbar Korn-Land. Horuden andre Frugter vører her Apricoser og Vin-druer næsten vilde. De Aschasier ere Tatarer. II. W. og S. W. er Landet fuldt af Bierge, og giver meget Jern og noget Glys. At opsoe ædlere Metaler forstaarer Indvaanerne ikke. Ved venstre Nabred af den store Kama, ophæve sig de 5 Bestowiske Bierge, som i den Russiske Keiserlige Titulatur forekommer under det Navn Pætigoria. II. Det store Kabardie er 20 tydse Mile lang, fra Floden Malek hen over Terek, indtil de saa kaldte Forbierge, som stille det lille Kabardie fra det store, iblandt hvilke flyder Kystin, som nær ved den der lige over for liggende Russiske Fæstning Mozdog udgyder sig i Terek. Mod Sonden strækker det sig til Caucasus og de dertil stedende Grusiniske eller Georgiske Lande. I dette ikke store Land leber over 20 anseelige, til deels meget starke Floder, næsten parallelle, af det med bestandig Sne bedækte Caucasus fra S. ti N. og tage sig i Malek. Forsatseren nævner dem alle. Landet er meget lystig og frugtbar. III. Det lille Kabardie er henved 21 tydse Mile lang og 14 bred. Terek stiller det i N fra Astrachan, Kystin og Forbiergene i W. fra det store Kabardie, og Sunschia i O. fra Tscheischenger og i S. fra de Kunnykker. Landet selv er ingen Floder, men alene Kilde-Vækter, og deriblandt mange varme, og Nafta-Hilder, i sør og det berømte Petersbad, som Schlosser har beskrevet, og Hr. D. Guldenstad for nyelig har fundet ligesaa god, om ikke bedre, end de Bohmiske Bade. Indvaanerne leve af Agerdyrkning, Qvæg- og Heste-Avling, Jagt og nogen Handel. Deres Herrer ere blot i Forbund med det store Kabarda. IV. De Garskie eller Bierg-Folk boe i S. og S. W. af forbekrevne Lande, eller i den nordlige Deel af Caucasus, og ere Vasaller af Kabardiet. De udgjøre 3 besynderlige Folkeskaber: 1) Kubaniske Garskie, virkelige Tatarer næst ved Kuban og Aschasiens. 2) Øster neden for det store Kabardie. 3) Rister eller Ingu-scho-

schover neden for det lille Kabardie. Disse Folkeskaber kan
 stille hver 5 til 10000 Ryttere i Marken. Zar Ivan Was-
 siljewicz undervang dem alle. Dog blive de herefter mere
 tracterede som Skytsforvandte end Undersaetter af Rusland,
 og ved Freden med Osmanerne 1739. erklaerede for fuldkom-
 men frie Folk. Dog stikke Kabarderne endnu immer Gesand-
 tere til St. Petersburg til Forsikring om deres venstabelige
 Naboskab. Bergfolkene ere de raeste og noget roveragtige.
 De og alle Kabarder ere af Navn Mahommediske, dog have
 de sjalden Kirker og Prester. De Inguschower troe paa en
 Skaber og for Resten intet. Dog deele de Ugen i 7 Dage,
 hvile om Sondagen, holde i vende hontidelige Fester, og fors-
 retter et aarligt Offer ved en egen ugift Mand, kaldet Zan-
 ninstag eller den reene Mand. Det Kabardiske Sprog er et
 eget Sprog og meget vanskelig at skrive med Europeiske Bog-
 staver; dog forstaer mange ogsaa det Tyrkiske, og de som
 handle paa Astrachan og Kislar bet Russiske. V. De Ku-
 mycker eller Sandfolkene, af de mange Sand-Drkener og
 Sandbierge, som deres Lands sydlige Deel bestaaer af, har
 til Grænde i W. Sunschia, Forbiergene og det lille Kabar-
 die, i N. Terek og Astrachan, i O. Araj og Dagestan, i S.
 Caucasus. Maav man regner Sand-Drkenerne fra, saa er
 deres Land fortresselig, frugtbar som det lille Kabardie, suid
 af Mineraliske Vand, varme Vader, Suur- og Svovel-
 Brønde, og Mafta Kilder, og næsten af ligesaadanne Floder
 gienstemmersmt, som det store Kabardie. Disse Kumycker deele
 sig i 3 Nationer: 1) Tschetschenger i Vesten, hvilke har
 en egen Chan: 2) Karabulaffer i Midten: 3) Attacher
 hen imod Østen. Den fjerde Nation, Tawliner, som ha-
 ve deres Navn af de høye Bierge, høre til Dagestan, og
 staer under Persisk Skyts. Alle disse Nationer, ligesom de
 Gorskie, leve meest som Nomader, og bliver ikke over 2 eller
 3 Aar paa eet Sted. — Alle disse Landes Clima er usporlig-
 nelig. I April staer Treerne i fuld Blomster. I Februario
 dyrker Landmanden sin Jord og høster i Julio det 10de eller
 12te Korn. Vintersæd, Rug og Noer ere ubekendte. Vin-
 teren varer knap en Maaned. Hjordene blive derfor i man-
 ge Egne det hele Aar i frie Mark. Rijsmisj hedde nogle
 sinne sukkersode Druer uden Kerner. Floderne føre meest
 saadanne Fisle, som opholde sig i Kilde-Vand; dog stiger og
 nogle

nogle andre fra den Caspiske Sø op i Terek. Kobber- og Jern-Gruber ere hist og her i Gang, hvilke Erhør ligge næsten for Dagen, dog færber Indvaanerne endnu mange Gevahr af Russerne. Først for fort siden ere nogle Stykker Werk af Forbiergene blevne sendte til Petersburg, hvilke love et rigt Udbytte i ædlere Metaller. De Kabardiner er Sunniter; men Kumyckerne og de andre Persernes Maboer ere Alider. Enhver Kabardinist Fyrste holder ved sin Kaback en liden Mosqvee, og en Mullah, der tillige underviser Bornene i at læse Arabisk, og ved alle geistlige Tilselde forestiller en Kazdi. Fyrsten bekommer Tienden af alle Land-Producterne, og Mullah een pro Cent af alle Fyrstens Indkomster. Polygamie er tilladt, men usædvanlig. Justitien bliver ugentlig 1 eller 2 Gange af Fyrsten, som meest og paa tyrkisk Maade forvaltes saaledes, at han tager Mullah og de Eldste i Maad med sig. Mord gielder Strikke eller Øre, og Tyverie dobbelt Erstatning eller Slaverie. En Kone, som forseer sig ved Utroefskab mod sin Mand, bliver hans Slavinde. Land-Forsamlingerne holdes snart hos denne, snart hos hin for-nemme Fyrste. Ved et almindeligt Opbud rykker det store og lille Kabardie ud med 30 til 40000 Mand, som udgjor et løt flyvende Tatar-Corps. Deres Penge ere Russiske, Tyrkiske og Persiske Guld og Sølv-Mynter. Gevær- Hildts-Linnet- og Lær-Fabriker ere mange i Tallet. Fortræffelige Hester følge de aarlig i tusinde Tal til Maboerne. Deres Drif er Brændevin, Misid, og en Oll af Hvede, som over-gaaer det Engelske Oll. De brønde kun Vorlys, som ofte til Pragt ere af en Arms Tykkelse. Deres Dragt er som den Ukrainske-Pohlske, meest af Persiske Silketoy, Skyde-Pulver giøre de med Haand-Møller; Svovel have de selv i Mængde og Salpeter kisbe de fra Astrachan. Deres fleste Hudder følge de raae til Russerne og kisbe dem igien forarbeydede. Deres Barancher (krusede Lanme-Skind) ere ikke af usodte Lam, som de Buchariske; meget mere agte de det for en Synd, for den Alrsags Skyld at slagte svangre Faar. Ilandt Exporterne nævner Forfatteren og noget Gafflor. Den Tscher-kassiske Pige-Handel nægter han ganske; og modsigter derudi, dog med stærke Grunde, alle hidtilværende Rejse-Beskriver. — Man har sammenlignet Forfatterens Kart med den Descriptio Maris Caspii, som for 40 Aar siden blev stukket i

Petersburg og med Carte de la Georgie, som Delisle har udgivet til Paris 1766., og befundet en ganske forskellighed. Desto mere fortiene og hans Efterretninger en kritisk Sammenligning med dem, som allerede, en Witsen, Char din, Gårber og Schober, har leveret os over denne Verdens Afskrog, der hidindtil er saa lidet bekjendt, og endnu ikke beskrevet i den Büschungiske Geographie.

Stutgard. Observationes super Novi Test. versionibus Syriacis, 120 S. i 8vo. Disse Observationer ere Fragten af en Reyse, som Forf. Hr. M. Gottlob Christian Storr, Medlem af det Hertugel. Württembergiske Seminario til Tübingen, har paa nogen Tid anstillet til Frankrike og England, for at giøre sig bekjendt med de der værende Bibliotheker og orientalske Haandskrifter. Man har af det Nye Testamente en dobbelt Syrisk Oversættelse. Den første skal, efter mange Lærdes Meening, allerede i det første Aarhundrede efter Christi Fødsel være forsædigt. Den anden derimod er først i 6te og 7de Aarhundrede kommen for Lyset. Begge har en temmelig Vægt i det Nye Testamentes critiske Berigtigelse, naar man kun først selv er forsikret, at man har de Syriske Versioner ægte og rigtige. Til den Ende bemøyer Forf. sig i denne lidens Tractat at vise, hvorledes saadan en Berigtigelse af disse Versioner beguem og sikker kan anstilles. I sine Anmærkninger over den øldre Version er han kortere end i de over den sidste. Thi hist angiver han blet deels de forskellige Kilder, af hvilke man har at rette den gamle Syrisk Version, deels sørger han ved Leylighed saadanne Anmærkninger til, hvori han søger at bestemme den rigtige og nyttige Brug af en saadan Sammenligning til denne Versions Berigtigelse. Anmærkningerne over den nyere Version ere faldne noget vidtløftigere. Thi her handler han i sem Afsnitter først om Historien, derpaa om de forskellige Codicibus, herefter om den egenlige Bestaffenhed, videre om de græske Codicibus af denne Version, hvorfra den er blevet forsædiger, og endelig om dens Nutte, i Hensigt ikke alene paa den græske Textes, men og den øldre Syrisk Versions Berigtigelse. Saa gierne man og i Begyndelsen har vildet gjort denne Recension noget vidtløftigere, saa meget har man frygtet, hverken at giøre de fleste, ikke heller de læsere hermed

med en Dieneste, som desuden ganske maa læse dette Skrift, naar de vil fore sig det til Nutte. For Resten ønsker man den lærde Hr. Fors. Lykke til et Arbeide, som hos Kiendere vil giøre ham Ære, og tillige i sig selv være meget nyttigt.

Leipzig. Lieder mit Melodien, componirt, von Joh. Adam Hiller. 1772. Enhver der kiender Hr. Hillers Styrke i dette Fag vil finde stor Behag i denne Samling. Den indebefatter 50 Sange, af hvilke de første 14 allerede ere aftrykte i Aaret 1759. og de andre deels tagne af musicaliske Esterretninger, men for den største Deel af nye Composition. Hr. H. undskylder sig i Forberedelsen, at han i Henseende til Rythmus hist og her maatte giøre nogen Aftagelse fra Reglen for endten ikke alt for jammerlig at udvide, eller for meget at sammenpresse Texten, omendskoende han ellers tilstaaer, at Rythmernes Liighed ingensteds med større Strænghed burde tages i Agt, end i dette Slags smaa Sange. Man lader vel denne Undskyldning gælde for en stor Deel, men man har dog den Troe til Forfatterens Genie, at han ikke havde haft nødig saa ofte at giøre Undtagelse fra Reglen. Sangenes Melodier ere for Resten saa skjonne, som man kunde vente dem, overalt flydende, behagelige og sørdeles bequemme til uden Møye at lade sig affjunge.

Jena. D. J. Frider. Hirts orientalische und epegetische Bibliothek. 1772. Erste Theil. 248 S. i 8vo. Da det Bibliothek, som Hr. Hofr. Michaelis udgiver under samme Titel, kan end ikke i Henseende til sin Plan være fuldstændig; saa har Hr. D. Hirt i Jena fattet den Beslutning, at udgive et ligedanne Bibliothek, der kun for saa vidt er forskellig fra det første, at derudi bedømmes endog gamle Skrifter, og de udelukkes, som Hr. M. allerede har berørt. Denne første Deel indebefatter følgende Artikler: 1) *Epistola Pauli ad Galatas, item sex primaria capita christianæ religionis arabice, qvibus adjunctum est Compendium Grammatices Arabicæ, Autore Rutghero Spey.* 2) *Reuchlini de rudimentis hebraicis Lib III.* 3) *Clavis Pentateuchi* Edinburg. 1770. 4) *Semlers Abhandlung von freyer Untersuchung des Canon.* 5) *Der Bibelfreund.* 6) *Nachricht von den über Rom. X. 5. bisher heraus-* ge-

gegebenen Schriften. 7) Nachricht von denen beyden Handschriften der Hebräischen Bibel, welche in dieser Bibliothek beschrieben werden sollen. Man har ikke eragtet fornødent at mælde noget videre om disse Bibliothekers Brugbarhed, da deres Værd er ligesaa afgjort, som deres Forfatteres Lærdom og Noes.

Hamburg og Stade. D. Henr. Matth. Marcard, von einer der Kriebelkrankheit ähnlichen Kramps-
sucht, die in Stade beobachtet ist. 1772. 2½ Ark i 8vo.
Enhver historisk Beretning om en Sygdom, der i Henseende
til sin Natur og dens Marsager er ligesaa ubekjendt som Krib-
bel-Sygen maa være os vigtig. Dette lidet Skrift fortæl-
ler meget nyske alle de Omstændigheder, som man har bemær-
ket ved en krampagtig Sygdom, som i Stade har angrebet
32 Personer, og som syntes vel ikke at være en virkelig Krib-
bel-Syge, men dog en Art eller Green af samme. Ajjørende
og Brækmidler tilligemed Kampfer og andre gennemtræn-
gende Seen-Midler, fornemmelig den vilde Baldrian, vare
og her de eene, hvis Nutte man med Grund kunde roese.
Kislende, Krampestillende og styrkende Midler, endog Bars-
ken, gjorde her ingen synderlig Nutte. Nareladen var tem-
melig ligebydig. Med stor Rimelighed kan den her beskrev-
ne Sygdom kaldes anstikkende. Men fra Moderkornet havs-
de den formodentlig ikke sin Oprindelse. Skriften er overalt
fuld af gode Bemærkninger, og taaler ikke noget Udtog. Til
Slutning viser Forfatteren, at Kribbel-Sygen og de
Franskes Ergot ere tvende gauiske forskellige Sygdomme.

Frankfurt og Leipzig. Wahre Beschreibung
zweyer aneinander gewachsener Kinder, die zu An-
fang dieses Jahres zu Rupferzell levendig gebohren,
und nach ihrem Tode zergliedert worden, von D.
Christ. Phil. Hervig — als eine Wiederlegung der
Mayerschen Geburt &c. Mit einer Rupfersafel. 1772.
48 S. i 8vo. Hr. H. lærer os i dette Skrift, at den Ester-
retning, som Hr. M. har meddeelt om dette Misfoster, er
selv et Misfoster, som han har dannet efter hvad han af an-
dre har hørt sige om hinnt. Mærkligt er det, at han i sam-
me sin Esterretning, som han har paabyrdet Publicum, mæl-
der

der ikke med et eeneste Ord om Hr. Hervig, som den der har forrettet Anatomiens, da han dog vel kunde vide, at denne lærde Læge indsendte baade Tegning og Beskrivning til Aftryk i Actis Nat. Curios. Denne hele Historie gisst Hr. M. lidens Ere, endten som Præst eller Skribent, ver saa lidet har undersøkt sig ved at ville giøre den lærde Verden noget viis. Hr. Hervigs lidet Skrift er sorsattet paa en for Naturkundskaben interessant Maade og med megen Indsigts. Det er et kostbart Bidrag til den Hallerske Historie de Monstris, som Hr. G. bedre kiender, end Hr. M., der aldeles ikke havde noget Kald til at skrive om noget, hvoraf han slet intet forstod, og hvoretan han en engang var i Stand til at meddele en historisk Esterretning.

London. The History of Hindostan from the Death of Akbar to the complete Settlement of the Empire under Aurungzebe. 1772. Dette er det 3die Bind, af den Indostanske Historie, som Hr. Alex. Dow havde oversat af Ferischa, og et vigtigt Bidrag til Historien om Orienten i et Tidssrum, hvor i fandt sig hidindtil forskellige Abnninger. Forsatteren ansører 6 indenlandiske Skribenter, som han har haft for sig, foruden at han og har brugt og sammenlignet de Europæiske Skribentere i alt hvad de selv med egne Hyne havde seet. Den anden Deel blev besluttet med Akbars Død 1605., og herfra fortsættes den tredie. Historien, hvis Indhold man ikke her fuldstændig vil eller kan ansøre, er geleydet med nogle af Hr. Dow forudskikkede Afhandlinger.

Berlin. Des Herrn Formeys Entwurf aller Wissenschaften; zum Gebrauch der Jünglinge, und aller die sich belehren wollen. Aus dem französischen Siebenter Theil. 1772. I Alph. I Ark i 8vo. I denne Deel handles om Verdens Bygning, om Sphæra, Stiernerne, Solen, Planeterne, Jordkuglen, Cometerne, Eclipsferne, Meteorerne, Biergene, de Flodsprudende Bierge, Jordskælv, Have, Stromme, Floder og Kilder, Mineralier og Metaller, Planter, Dyr og Mennesker, om Sandsernes Redskaber og Avelingen, og det, som man vel kan forestille sig, temmelig usfuldstændig.

No. 36.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 9de Septbr. 1773.

Riøbenhavn. Die Erziehung des Bürgers, zum Gebrauch des gesunden Verstandes, und zur gemeinnützigen Geschäftigkeit, von Friderich Gabriel Relevitz, Pastor an der deutschen Petri Kirche in Kopenhagen. 1773. 212 S. i stor 8vo, paa Heinecke Mummes og Sabers Forlag. — Et Skrift, der er fuld af de almeennyttigste og lærerigeste Betragtninger, og en Skribent, som fortiner at sættes iblandt de allerbedste i den Materie om Opdragelsen. Skulde Forfatteren end ikke overalt næae sit Øyemærke med sine Forslag til Forbedring i det almindelige Underviisnings og Opdragelses Væsen, saa vil dog en Fader og Lærer, som har Børn at opdrage og undervise, ikke have læst dette hans Skrift uden største Frugt og Nutte for sig selv. Forfatteren taler om en besynderlig og for hans Situation ganske uventet Anledning, der skal have nedsat ham til at anstille Betragtning over de Midler, hvor ved den talrige Deel af det menneskelige Kira, som udgjør Nærstanden i det almindelige Væsen, paa det beste og nyttigste kunde opdrages og forberedes til de forskellige Bestemmelser af borgerlig Handtering. Efter det ham meddeelte Forskrift burde han have sit Øyemærke henrettet paa denne hele Stand og alt hvad der under indbefattes, saasom Bonsder, Haandværks-Folk, Kisbmænd, større Landmænd og Kameralister. Under disse Betragtninger er det samme forekommen ham, som mange andre, at den heele Stands

Opdragelse var meget forsømt i sær i henseende til sit Øyemærke, og den Mytte, som den for samme skulde have:

„ Man haver, siger han, lærde og ulærde (niedrige) Skoler.

„ I de sidste er Opdragelse og Undervisning alt for slet og ufuldkommen for den, i de første er begge den som oftest ikke tienlig, eller endog saa skadelig. Den behøver ey at vide meget af det, som den maa vide, der skal blive lerd, og den maa twertimod vide mange andre Ting, hvori den Lærde, hans Lærdom ubeskaret, kan være uvidende.

„ Hvad den veed og maa vide, det skal den og ikke vide paa den Maade, som den Lærde veed det; meget mere, hvad den behøver at vide, det skal den fatte med sin sunde Forstand, lære rigtig at bruge og anvende det paa det tilkommende borgerlige Liv. I begge Slags Skoler er alt-saa Opdragelse og Undervisning ikke saaledes bestaffen, som den forhvervende Borgerstands næste Bestemmelse ufordrer det: om den lærer nok saa meget, saa nytter det den dog ikke ret, og den veed siden ikke ret at bruge det til noget. Denne Opdragelse, som i visse Maader er blevet forgjøves, synes mig at være meget skadelig ey alene for det heele almindelige Besie, men endog for Øyd og Religion. Gliver Forstanden ikke saa almindelig op yst, som man skulde vente det af vore Tiders Lys, herstør der nok saa mange urimelige og skadelige Fordomme hos den store Hob; holder det saa haardt, at opdrive nyttige Kundskaber og Opsindelser indtil dem, som just skulle bruge dem, og at sætte dem i forældede Vaners Sted blive mildere Sæder og menneskelige Sindelage kun sjælden og langsom nationale; saa kommer det deraf, at den største Deel af Nationen endten slet ikke er blevet opdraget eller og i en ganske falske Hensigt for dens tilkommende Stand i Verden.“

Af disse Betragtninger slutter Forsatteren, at den heele ialdrige Næringsstand maatte efter sit Øyemærke og sit Kald have sin egen Opdragelse, som er forskellig fra de øvrige ig i sær den lærde Stands Opdragelse. En anden Undervisning og Opdragelse hører for Landmanden; en anden for Haandværksmanden; og atter en anden for den moraliserede Stand af gesæftige Borgere. Hvad som er nyttigt for enhver efter sin Situation, dette maatte for den assondres i den lærde Undervisning og af Videnskabernes heele Omsang,

og tillige meddeles paa den Maade, at den efter sit Bes-
greb kan fatte og bruge det med Nytte. Forfatteren har
nu voget et Forsøg eller et Anlæg til saadan en Afsondring i
nærørende Skrift. Det kommer overalt herved an paa
Valg og Methode: „Alt hvad der kan opvække den naturlige
Forstand og indvortes Følelse hos Mennesket, hvad der
er og maa være ethovert Menneskes og enhver Borgers An-
liggenhed, hvad der kan oplyse den forhvervende Borger
over sin tilkommende Haandtering, eller overalt over bor-
gerlige Forretninger, adsprede skadelige Fordomme, for-
anledige nyttige Forbedringer i Næringsveyene, og i sær
befordre den rigtige Brug og kloge Anvendelse af de Hiel-
pemidler, som ere for Haanden; dette skulde affondres
til denne Stands nærmere Anvisning, og dette har jeg
og gierne vildet affondre.“ Hvad Methoden angaaer,
da maa man tilstaae den har sine Vanskeligheder. I Almin-
delighed bifalder han den Opdragelses- og Underrisnings-
Methode, som den beste og bequemste, hvorved man bedst
kan bringe Mennesker til Brugen af sund Forstand og til
at tænke og handle vel i alt hvad der angaaer dem som Men-
nesker og som Borgere af en besynderlig Stand. Vel har
han ikke voget noget Udkast til denne Methode, som han tor-
kalde fuldkommen, men dog i det andet Afsnit foredraget en
heel Hob hidhenhørende særlig nyttige og brugbare Regler.
Recensenten troer at have opfyldt sin Pligt, naar han først
giver en nogenledes udførlig Recension af Skriflets Indhold,
som nok fortiner den, med det samme en Forestilling af Skrif-
tets Plan, og endelig tillige nogle Prøver af Skribentens for-
nuftige og sunde Betragtninger, som kan komme til megen
privat Nytte, om de end ikke skulde blive anvendte til nogen
almindelig. Overalt er da Skriflets heele Indhold udført i
folgende Artikler. 1) Om Nødvendigheden og Nytten
af en borgersklig Opdragelses Anstalt. Forfatteren ud-
sører her mere omständelig, hvad han i sin Forberetning
saa løselig har berset. Nogle af hans herover anstillede Be-
tragtninger ere mærkværdige nok: „Efter Mængden af de
lærde Skoler skulde man snart tænke, at Lærdom var Men-
neskenes almindeligste og nyttigste Beskæftelse. Dog er
det tværtimod. Mod hundrede til Forretninger oplagte
Borgere behøver man i Verden maastee kun twende Lærde;

„ og af dem, som blive opdragne til Lærdom, og brugte i
 „ det borgerlige Selskab, som saa kaldte Lærde er kun den
 „ mindste Deel virkelig lerd, og betaler den Opvartering og
 „ de kostbare Anstalter, som blive anvendte paa denne Ops-
 „ dragelse. Efter Naturens Bestemmelse og efter Verdens
 „ Beskaffenhed kan der og kun være saa lærde til og være
 „ nyttige. Saalundringsværdig stor den heele Omsang i
 „ Almindelighed er af den Tænkekraft, hvilken Naturens
 „ Skaber har fordeelt iblandt Menneskene, saa er dog den
 „ speculerende Betragtnings-Egne kun sparsom at forefinde;
 „ Mislingede og halve Lærde komme naturligvis her ikke til
 „ Anslag med. Den Forfatning hvori det menneskelige Kjøn
 „ er sat af sin Skaber, sigter og ikke dertil, at mange kan an-
 „ vende deres Liv paa eensomme og dybsindige Betragtnin-
 „ ger. Den heele Natur, som ligger der raae og uberedt
 „ for os, raaber til os, at vi skulle anstrengte den For-
 „ stand, de Kræfter og Talenter, som hos os ere satte i Gang,
 „ for at giøre den raae Materie nyttig og brugbar for os,
 „ og Selskabeligheds Drift, den hemmelige og stille Tilbøye-
 „ lighed til at leve med Mennesker, giør os beredvillige til
 „ at ombytte Frugterne af vor egen Glid med Frugterne af
 „ andres, derved at udbrede for os selv Nutten af det ganske,
 „ og at blive medvirkende til alles almindelige Nutte. Ver-
 „ dens Beskaffenhed, som den ligger for vore Æyne, viser
 „ os ligeledes ganske tydelig Menneskernes Gestæftighed af
 „ langt større Fornodenhed end den lærde Efterforskning.
 „ Skal det borgerlige Selskab bestaae, saa ere gestæftige og
 „ virksomme Borgere dertil fornødne, og jo mere virksomme
 „ og oplyste de ere i alle Gestæftighedens Deele, desto bedre
 „ er det for det Ganske. De fleste Stænder af samme behove
 „ slet ingen Lærdom: Men de behover alle sund Forstand,
 „ der maa være bildet ved saadanne Regler og Grundsaæter,
 „ som har Hensigt paa deres nærmere Bestemmelse. Kun
 „ saa dybsindige Tænkers ere tilstrækkelige til at opfinde,
 „ udforsté eller berigtige hvad som kan løfte og forbedre Ar-
 „ beydet for enhver i sit Fag, og oplyse hans Forstand til
 „ at behandle det paa den fordeelagtigste og almæennyttigste
 „ Maade. Tor jeg sige det, uden at fornerme den Agt,
 „ som sande Lærde fortiene; saa gives der endog i de Stæns-
 „ der, hvor der efter Sædvane vælges kun Lærde af Pros-

fession, mange vigtige Forretninger, som udfordre langt
 mere Klogskab og begvem Anvendelse af naturlig Forstand,
 end Verdom eller Skolemæssig Kundskab, og som studerede
 Personer just derfore ikke udøve paa den almeenlyttigste
 Maade fordi deres Forstand ved Skolevidenskab er sat i
 ganske anden Henstilling, end til saadanne Forretninger.
 Ikke desto mindre opdrages fast i alle bekendte Skole Amtsal-
 ter alene Skolemæssige Folk og ikke gesæftige Borgere,
 og man bliver endnu næsten ganske og alene staende ved
 det Øyemærke af Skolerne, som man har arvet fra Uvi-
 denhedens og Barbariets Tider, da alle nyttige saavel som
 unyttige Forstandens Øvelser gik alene for sig bag Klosters-
 Murene, iblandt Munkene, og blevet betragtede som denne
 Stands umisundte Eyedom." Det ansørte viser os gan-
 ske tydelig Forfatterens Udsigt, og den Grund, hvorpaa han
 har bygget sin Plan, som end mere tydelig viser sig af det
 vi her vil seye til: „Agerdyrkeren, Landhuusholderen,
 Riebmanden, Kunstneren og Haandværksmanden, ved
 hvis Hoveder og Hænder det heele Selskab underholdes,
 træder ind i deres Forretning uden Forberedelse, uden
 foregaaende Kundskab om Hjælpemidlerne til deres Haands-
 tering eller om den mangfoldige Materie, som de i Frem-
 tiden skulle behandle. Deres Siel er ikke bleven vandt til
 at tænke over det, som de har at bestille med, men alt er
 dem fremmed og nyt, og ofte ubehageligt, fordi de ind-
 seer ikke Nytten deraf. Øste blive vigtige Deele af deres
 Haandtering dem ganske ubekendte, fordi de ikke ved Per-
 soner af mere Indsigt ere blevne gjorte opmærksomme der-
 paa. Mange Kundskaber, som kunde være fardeles nyttige
 for disse Stænder, ere virkelig for Haanden i Verden.
 Men de befinde sig næsten alene inden for deres liden Cir-
 kel, som ikke vide at anvende dem, og som gisre dem blot
 til Gienstende for deres Speculation eller smaa private
 Forsøg: de blive derimod ikke meddelede dem, som de
 egentlig ikke sig for, og som kunde eller skulde nytte dem;
 de blive altsaa frugtesløse eller og igien ganske forglemte
 iblandt Mængden af nyere og mere modiske Begreber.
 Og det er Aarsagen, hvorfore gamle og stadelige Jordom-
 me, Tidernes Oplysning uagtet, immer vare ved i alle
 disse Stænder, og forhindre Forbedring i Agerdyrkning,

„Handel og Kunster, og hvorfore der mislykkes saa man-
ge offentlige og besynderlige Forslag til at ophjælpe disse
„den almindelige Velstands Greene.“ Man skal heraf og
af andet meer indse Vigigheden og Nødvendigheden af et be-
synderlig Institut til Borgerstandens Opdragelse og Unde-
viisning, og Forsetteren tilstaaer, at han end ikke tiender
noget, som fuldkommen opfylder dette Øyemærke, og vover
hermed et Forsøg til en bedre og fuldkommere Plan. II)
Forskiel imellem den Lærde sg den gækstige Bor-
gers Opdragelse og Underviisning. Forsetteren ud-
sører ligeledes her mere vidtloftig hvad han i Fortalen saa
loselig har berort om Valget og Methoden. Han fore-
stiller det som en betydelig Fejl ved Skole-Underviisning-
gen saa vel den offentlige som private, at man ikke hidindtil
har noye nok taget den forskiel i Agt imellem den lærde og
den gækstige Mandes forskellige Øyemærke, og de Kundskab-
er, som enhver for sig ester sit Øyemærke behøver. Selv
haver han sørdeles vel eg tydelig bestemt denne Forskiel saa-
ledes: „Den Lærde maa udsege og udfinde Sandhed: den
„gækstige Mand skal modtage den søgte Sandhed og lære
„at anvende den paa sine Forretninger. Den Lærde lærer
„meget, kun for at vide det, og at udfylde sin Ledighed
„dermed: den gækstige Mand har ingen Tid til ledig Vi-
„denskab, han skal kun vide, hvad han endten som Men-
„neske eller som Borger kan fare sig til Nutte. Den Lærde
„maa lære at kende de Veye og Hjælpemidler, hvorved
„man kan komme til Undersøgning og Forbedring i de mang-
„foldige Videnskaber, som ligger i den menneskelige Kund-
„skabs Omfang; Han maa arbejde sig igennem morsom-
„melige og vidtloftige Formaliteter, førend han sikkert kan
„gribe Malet af sin Ester tanke og holde fast derved: deri-
„mod behøver ikke den gækstige Mand alle disse Formalite-
„ter; Han behøver ikke at vide, hvorledes den Lærde er
„kommen til sin Kundskab; Det er ham nok at vide de Re-
„sultater af lærde Beftynelser, som kan oplyse hans sunde
„Forstand, forbedre hans Sæder og Sindelag, og give
„hans tilkommende Beskæftelser Lys og Tydelighed. Den
„Lærde Øvbsindighed forfolger enhver assondret Tankekiæde,
„som opblusser hans Myfigenhed eller Videlyst; Han seiger
„i Høyden, i det Almindelige, i det Spisfindige, og spis-

„ ger sig hen ud over Verden i sin Underforskning, uden ofte
 „ at bekymre sig om, hvorledes hans Opfindelser passe sig
 „ i den virkelige Verden eller kan anvendes under visse Om-
 „ stændigheder: Men den brugbare Borger skal kun tænke
 „ for Verden, kun for den Zikel i Verden, hvori han bes-
 „ findet sig, og hans Tankning maa henstilles og anvendes
 „ paa de Ting, han har med at gjøre. Da den Lærde vil
 „ vide meget og skal omfatte meget; saa er det blevet til en
 „ herskende Methode ved hans Opdragelse (om med Det ellers
 „ Uret, maa staae derhen) strax at anføre ham til det gans-
 „ ske, og at synde hans Hoved med almindelige Ideer,
 „ Sæder og Regler; hvorved han vist nok bekommer den
 „ Evne, ofte slet nok, paa en Tref at domme om alle Ting,
 „ at raisonnere meget en gros over en Sag, og ved en Rics-
 „ de af Raisonnementer at tage den af Synet; Men han
 „ bliver og derved meget ofte ubekjent med det, som ligger
 „ om og for ham i Verden. Hvo derimod bliver opdraget
 „ til Forretninger, han skal kende vel, hvad han har at
 „ bestille med, han skal vide meget stykkevis; han maa alt-
 „ saa see, bestue og bemærke meget, og fornemmelig hvad
 „ som har Indflydelse paa hans bestemte Foreening; Han
 „ skal lære ret at see og bemærke det, og ved en omhyggelig
 „ Sammenligning af alle sine beskuelende Kundskaber lære at
 „ gjøre Slutninger og Regler for sammes brugbare Anvens-
 „ delse. Med eet Ord: Den Lærde bliver opdragen til at
 „ vide meget, til Dybsindighed, til Opfindelser, til at op-
 „ spore Sandheds Veye, til at prøve Meeninger, til at
 „ probere alle for Haandeværende Redskaber til Eftertanke;
 „ han skal efter sin sande Bestemmelse samle og danne de Ma-
 „ terialier, som den gesæftige Borgers sunde Forstand kan
 „ tage hen og bruge til det almindelige Beste: Denne deris-
 „ mod skal alene lære af ham, hvad som gør han til et
 „ fornuftigt og godt Menneske, og til en nyttig Borger.
 „ Hvad som kan være fatteligt for den sunde Forstand; hvad
 „ der opækker og nærer gode menneskelige Følelser; hvad
 „ der oplyser Sælen til Livets Forretninger: hvad Materie
 „ Naturen, hvad Hjælp, Kunst og Videnskab giver til det
 „ almindelige Beste; hvorvidt man er kommen i Naturens
 „ Behandling, dette ligger i Synkredsen af den store Mæng-
 „ de Menneskers Opdragelse og Underviisning, som udgiore

„ den geſkæftige og forhvervende Stand. Skulle diſſe altsaa
 „ nyttig opdrages, ſaa maa man af alle den menneskelige
 „ Siels Kundſkaber omhyggelig vælge, hvad ſom er brug-
 „ bart og paſſer ſig til deres Nyemærke, og dette maa fore-
 „ lægges dem i ſaadan Methode, ſom er indrettet efter
 „ Sandſen og den ſunde Forstand. Dette ſynes at være
 „ den ene Vey til at giøre det reelle gode, ſom er forhvervet
 „ ved menneskelig Eftertanke, og er for nærværende Tid fun-
 „ ſaa Hoveders Eyedom, almindeligt, og at forvandle Lær-
 „ dommens Skat til National Klegſkab og Viisdom.“ For-
 fatteren ønsker, at Videnskabs Akademierne vilde tage
 ſig den Sag an, og ſamle en ſaadan Skat af nyttige Kund-
 ſkaber for deres Nation. Diſſe Kundſkabers Forbredeſle
 og Fordeeling ſkulde ſkee ved et Institut i Hovedſtaden,
 ſom ſkulde bestaae af en Opdragelses- og Underviisnings-
 Skole, og en Planteskole for tilkommende Lærere til Pro-
 vinciæ- og Land-Skoler. I Heneſſende til Methoden fore-
 ſtriver Forfatteren den almindelige Regel: at forebringe
 alt hvad en Lærling bør vide og forſtaae for den al-
 mindelige Menneske-Forstand (Sensus communis.) Derved forſtaaer Forfatteren et Indbegreb af de Grundsæzter,
 ſom Mennesket uformært har ſamlet af ſin Bekuelſe og af
 ſin Erfaring, af sine naturlige Hølelſer og af de umiddelbare
 Domme, ſom deraf have deres Oprindelſe. Ere diſſe Grun-
 dsæzter, ſande og vigtige og brugbare, ſaa er det ſund Men-
 neske-Forstand (bon Sens.) Af dette Begreb og de Be-
 mærkninger og Betragtninger, ſom han derover for ſig ſelv
 har anſtillet og lover til anden Tid og ved anden Leylighed
 at meddeele, har han uddraget de Negler, man har at folge,
 naar man efter foranſorte Hoved-Negel vil giøre ſin Under-
 viisning fattelig og brugbar for den ſtorſte Deel af Menne-
 ſkene. Diſſe blive herefter anførte hver for ſig 36 i Tallet og
 med en fort Deduction over hver i ſær, ſom ikke ſaa let til-
 ſtæder her noget Udtog, ſaa gierne det var at ønske. Vi
 kan kun ſige dette, at vi have læſt dem igennem med megen
 Biefald og Fornoyelſe, og med det Viske, at Forfatteren havde
 haſt Leylighed til noget mere at udbrede ſine Deductioner der-
 over. Kun til en Prove og uden Evil med Fornoyelſe vil
 man her læſe Forfatterens Deduction over de twende ſidſte
 Negler, ſom lyde ſaaledes: „ 35) Man vænne Ungdom-
 „ men

„ men til alene med fuldkommen Biesald at antage
 „ hvad der stemmer overeens med dens Erfaringer
 „ og Føleller, eller har Analogie derved. Hvor den
 „ derimod ikke incarner Overeenstemmelse eller Ana-
 „ logie derved, der maa man 36) holde sig til hvad
 „ som af de fleste Forstandige bliver troet, indtil dens
 „ Biesald formedelst denne Prøvelse bliver stadsæstet
 „ eller giort tvilegtigt. Dette er en Klogkabs og Sik-
 „ kerheds Regel, som vor menneskelige Svaghed og Ufor-
 „ muenhed besaler os at folge. Thi de fleste skulde lidet kun-
 „ ne troe, hvad som dog var dem uhygg og nødvendigt at
 „ troe, naar de alene skulde bifalde hvad som er overeen-
 „ stemmende med det lidet Omsang af deres Erfaringer og
 „ Føleller. For dem bliver i saadanne Tilsælde intet andet
 „ tilovers, end at de rette sig efter dem, hvis Forstand,
 „ Estertanke og Riedelighed staer i negen Agt hos dem,
 „ og paa hvilke de ey uden Grund kunde forlade sig, at
 „ de ere formuende til at udforske Sandheden, og at
 „ de og har anvendt Alvor og Flid paa deres Under-
 „ sogning. Maaske man frygter, at Anvendelsen af
 „ begge disse Regler skulle blive skadelig for Troen paa
 „ Christendommens Mirakler, og den derved stadsættede Læ-
 „ re. Men man frygter uden Grund. Miraklerne saa vel
 „ som Jesu Lære stemme særdeles meget overeens med Men-
 „ neskernes Erfaringer og Føleller, og have derved endogsaa
 „ for den ringeste Evne særdeles megen Troeværdighed. Men-
 „ nesket veed det af egen eg daglig Erfaring, hvad eller hvor-
 „ ledes Gud virker Alt i Verden. Det er altsaa overeen-
 „ stemmende med hans Erfaring, at Gud handler ubegribe-
 „ lig og overordentlig: ja for den nedrige Hob er Alt hvad
 „ Gud gisr i Verden, overordentlig, Alt er Mirakel for
 „ den, fordi Middel-Aarsagerne ere den ubekendte. For
 „ den ere altsaa Evangelii Mirakler, som Guds overordent-
 „ lige Virkninger, særdeles troeværdige. Og hvad Evange-
 „ lii Lære selv betraffer, saa stiller den os Gud i sine Egen-
 „ skaber og Absfigter saaledes for, som Mennesket af Natu-
 „ ren allerede kiender ham, eller som han selv onsker sig
 „ Guds Absfigter: dens Undervisninger ere af den Art, at
 „ Mennesket selv kan føle, at de ere overeenstemmende med
 „ hans Foranledninger; dens Forstifter stemme overens

„ med Menneskets ufordervede og uforførte moralske Følelse;
 „ dens Højsætteser ere ret afpassede efter Menneskets inder-
 „ ligste Drifter og Forhaabninger. Det er da saa langt fra,
 „ at den christelige Lære skulde tage i sin Troeværdighed,
 „ naar Mennesket alene blev ansort til ret inderlig at troe,
 „ hvad som stemmer overeens med hans Erfaringer og Følels-
 „ ser, at den meget mere skulde vinde derudi. Thi intet i
 „ Verden er saa fuldkommen afpasset efter det hele Indbegreb
 „ af alle vores Følelser, og opfylder saa fuldkommen vores
 „ Drifter til Fornøjelse, Fuldkommenhed og Lykkelighed,
 „ som den christelige Religion. Forte man den, som des-
 „ værre ikke stær, tilbage til Menneskets Erfaring og Fors-
 „ nemmelse, og overbeviiste man ham af hans egen Medvi-
 „ denhed, hvor noye sammes Indhold i alle sine Deele passer
 „ sig til hans egen Situation, saa skulde der og mere sand
 „ og virksom Troe finde Sted iblandt de Christne, og ikke
 „ nær saa megen Kulsvier-Troe, der intet mindre end grun-
 „ der sig paa de Forstandiges Biefald, men meget mere paa
 „ et tomt Hørsagn af andre og saadanne Mennesker, som
 „ ved alverlig Undersøgning overalt ikke skulde fortjene nos-
 „ get Biefald.“ III) Omfang og Deele af en borgers-
 lig Opdragelses Anstalt. Denne maatte bestaae af Ager-
 dyrknings-Skoler for Bondestanden, af Haandværks-
 Skoler for Provinzial-Stæderne, og for den nedrigre
 Stand i Hovedstæderne, og af en større Opdragelses
 Anstalt i Hovedstaden, hvor i den moraliserede Ung-
 dom bliver forberedet til sine tilkommende Forretninger, og
 tillige i et dermed forbundet Seminarie Lærere opdragne
 for Agerdyrkning- og Haandværks-Skolerne.

(Beslutninger følger.)

Lemgo. Exercitationes criticæ in Jobi C. XIX. 23.

29. Accedit strictior Expositio reliqvarum ejusdem libri
 sententiarum, qibus Religionis antiquissimæ Vestigia
 produntur, Autore J. C. Welthausen, Germanis Londini
 peregrinantibus verbi divini Interpretæ. 1772. 8 Ark i
 8vo. Dette lille Skrift bestaaer altsaa af tvende Deele. I
 den første gien nem gaaer Forfatteren det ansorte Sted, saa at
 han først i latinske hexametris fremstægger, en vel noget frie,
 men dog for den første Deel med Textens Meening overeen-
 stem-

stemmende Oversættelse; dernæst gives en nyske Exegetis over Texten; og derpaa sammenlignes de gamle Versioner dermed, hvorved han da tillige anbringer allehaande nyttige Observationer. Forfatteren forsvarer uden Modsigelse den hidindtil sædvanlige og i Besynderlighed af de bedste Lærere i vor Kirke ofte beviste Fortolkning over dette Sted, at nemlig Job grunder sin Opstandelse paa sin Goels, GUD. Menneskets, Opstandelse. Sit Beviis derfor har han saa vel stadsfestet, ey alene i Almindelighed imod alt hvad derimod kan indvendes, men endog i Besynderlighed mod Hr. Hofraad Michae lis nyere Indfald. hvilken dette Skrift er dediceret til, saa at man virkelig kan ansee denne hans Forklarings-Maade for noget Nyt, ja endog efter Recensentens Tanker skylder ham Tak for hans Bemoyelse dermed. Men denne beklager dersimod, at Forfatteren af de nyere Criticis har ladet sig forføre til saadanne Fordomme, som i Folgen ikke kan holde Stik, som gior den Hellige Skriftes Forklaring usikker, og som aabne Dørre og Porte for Samvittighedslose Mennester til allehaande frie daarlige og skadelige Meeninger over de vigtigste Boger og Texter i den Hellige Skrift. Han anseer Forfatteren, som den, der gior ingen Regning, endten paa den Massoretiske Codicis Anseelse eller de hebraiske Punkter, og altsaa er tilboelig til, ey alene uden al Modvendighed og tilstrækkeligt Beviis, blot ex conjectura critica at rette Texten, men endog efter Godtbefindende at indrette Ordenes og Versenes Forbindelse, hvilke begge Deele han fornemmelig skal have gjort i denne Text ved det 23 og 24 Vers. Dette har bevoget Recensenten til tydelig at lægge det Ubeviislige i den angivne Forklaring for Læserens Dyne. Man maa vel vide, siger han, at al nærværende Critik over det Gamle Testamente har taget sin Oprindelse fra vanskelige Steder, som man har ikke vidst at forklare. Man er da geraadet paa den Formodning, at den hebraiske Text maatte maaskee paa saadanne Steder ikke være ægte. Man har hermed sammenligneet de gamle Versioner og for myelig ogsaa allehaande Haandskrifter, og i begge bemærket mange Slags Afvigelser fra den hidindtil i Almindelighed for ægte anseete Massoretiske Text, iblandt hvilke ikke sjælden forekom saadanne, som gaastek vist løttede visse Textens Forstand. Men saasom man ved denne Undersøgning tillige har fundet, at i alle gamle Versioner

og Haandskrifter, som afvige fra den Massoretiske Codex, forekomme tillige i stor Mængde saadanne Afsigelser, som udgjøre aabenbare Fejl, eller dog forsætlige Tilsafer, eller frie exegetiske Forandringer af den hebraiske Text; men den Massoretiske Codex derimod til Dato har ikke fundet være beskyldt med nogen Grund for en eeneste saadan Fejl; ligesom den og formedelst sin offentlige Anseelse, som den fra Josephi Eid har forsvaret iblandt alle Slags Søder, er vidt at foredragte for alle Versioner og afvigende Haandskrifter, tildeels da Josephus selv og Origines endogsaa imod Septuaginta grunde sig paa den, som et ægte og uforfalsket Vidne; saa seer enhver dette lættelig ind, at enhver Fortolkning, der grunder sig paa en af saadanne Versioner og Haandskrifter corrigeret Text, maa strax agtes ringere end den, som beholder Texten ucorrigeret, og dog giver en fuldkommen tydelig Forstand, som fuldkoramen passer sig til Sprogets Sammenhæng og Genie. Til Beviis derpaa lader han det anførte Sted selv tiene, hvilket oversat efter sin usorandrede Indretning giver følgende Ord-Forstaud: O daß doch niedergeschrieben würden meine Worte! o daß sie ins Buch gezeichnet würden! mit einem eisernen oder bleyernen Grif fel; zum immerwährenden Andenken, im Felsen gehauen wurden! Derimod lyder Forsatterens Oversættelse saaledes: Utinam scribantur verba mea! utinam in Librum (scribantur)! & signentur stilo ferreo in plumbum! æternitati in Rupem incidentur. Med hvilken Oversættelse han deels uden Betenkning forlader den gamle hebraiske Interpunction, deels forandrer Texten, og har i øvrigt givet en tvungen og efter den hebraiske Text usyelig Forklaring. I den anden Deel af Skriftet er det Forsatterens Øjemærke at retsædiggjøre sin i det Ganske rigtige Forklaring over det 25 o. f. Vers, deels af Hoved-Planen af alle Jobs Taler, deels ved alle skinbare Indvendingers Igien-drivelse, med tilføjede kritiske Anmærkninger over vanskelige Steder i Jobs og hans Venners Taler. Den første Paragraph af Skriftet er at ansee som en Forberedelse, der egentlig indbesætter de Grunde, formedelst hvilke Forsatteren i denne Jobs Text har ikke gjort sig nogen Betenkning over under tiden at følge den saa kaldte Conjectural-Critik. Forst leverer denne ḥph et omstændeligt Beviis for, at man i den hebraiske

sse Text uden Betænkning maa statuere Varianter; dernæst en Undersøgning om Kilderne, hvorfaf deslige Varianter snyelig bør ses; og før det tredie et Forsvar for Conjectural-Erisiken. Beviset lyder omtrent saaledes: „At Afskrivene i den hebraiske Text aldrig skulde have begaet nogen Fejl, lader sig af følgende Grunde igeindrive: Først fordi saadant uden et bestandigt guddommeligt Mirakel ikke har kundet skee: dernæst fordi samme endogsaa i vore nok saa rigtige Bibel-Udgaver ikke kan undgaes: for det tredie, fordi Gud end ikke ved det Nye Testamente har forhindret dem: for det fierde, fordi Keri og Ketibh saa vel som visse Parallel-Steders Sammenligning aabenbar stadsæster saa danne Fejls Rigtighed: og endelig for det femte, fordi det er ikke nogen nye, men allerede en gammel Formodning af lærde og fromme Mænd, at vi nu omstunder ikke mere har den Massoretiske Codex ægte og usorfalsket.“ Recentsenten har ladet sig være magtpaalliggende, at bestride disse Forsatterens Grunde, og da Controversen ey er ubetydelig, og hans Modgrunde heller ikke uden Vægt, saa ville vi her og lade dem høre: 1) At man har Grund til, i Henseende til det Gamle Testamentes Authentie, at giøre sig Regning paa et besynderlig guddommeligt Forsyn, skal ikke nogen Modstander, der og nok saa løselig forklarer Math. V. 18. med nogen Rimelighed kunne drage i Tvil. 2) At ogsaa virkelig det Gamle Testamentes Hellige Bøger ved Guds vunderbare Forsyn, paa en øvensynlig Maade, meer end een Gang, ere blevne reddede fra den visteste Fare, at gaae forlorne, eller dog at lide en ubodelig Fordervelse, lader sig ey alene af Bisbelens egen Historie, men endog af de sildere Tiders Historie paa det tydeligste bevise. 3) Men at Gud altid ved sin umiddelbare Kraft saaledes skulde have bestemt saa vel de private som offentlige Afskrivere, at de derved skulde være blevne bevarede for let begiængelige Fejl; om end ogsaa dette i sig selv havde været mueligt for Gud; saa behsver man dog ikke at paastaae det, fordi Gud havde mange andre og med sine Absfigter langt mere overeenstemmende Beye til at bevare sit Ord usorfalsket; ey heller kunde man med Grund foregive saadant, saa det med intet kan bevises; ja det skulde meget mere være en stor Overilelse, at forsvere saadan en Meening, da ey alene de endnu for Haande værende Haandskrifter, og Jødernes eget

Bidnesbyrd nokſom udvise det, hvor ſlet undertiden ey alene private Haandſkrifter, men og faadanne, ſom ſkulde været bestemte til offentlig Brug, under Aſſkrivningen ere geraadne; ſaa at de endog af den Karsag ikke kunde bestemmes til den offentlige Brug. 4) At tvertimod Jøderne aldrig har ladet nogen Codex, der havde en eeneste uforbederlig Fejl, paſſere i deres Synagoger til offentlig Brug, dertil hørte ey alene ingen Mirakel, men blot en offentlig Lov, og det viſer meget mere, hvorledes Guld, ved en faadan ſit Folks Forsyn, havde ikke nødig til ſit Ords Bedligeholdelse, at giſe bestandige Mirakler. At vore trykte Bibler endnu immer ere fulde af Fejl, er ingen Under, fordi man iblandt de Christne endnu ikke har nogen offentlig Lov, hvorefter at erklære de Udgaver for fuldkommen fordervede og ubrugbare, hvor i beſindet ſig fun en eeneste Fejl; hvilket uden Modſigelse ſkulde giøre Bogtrykkere og Udgivere mere agtsomme. Det Nye Testam. er ikke bleven uden Fejl. Det er nokſom bevitſt. Men heraf flutter man intet mere, end at Aſſkriverne iblandt de Christne har til alle Tider været langt mere uſikkede eller bog uagtſommere end de offentlige Jødiske Aſſkrivere. Og dog alligesvel lader den Sal. Bengel i alle det Nye Testamentes Boger, undtagen Abenbaringen, næpve nogen Læſemaade paſſere for ægte, ſom ikke ſtaaer i en udgivnen Codex. Derimod ere eſter Hr. Bennicotts Kritik alle udgivne Codices af det Gamle Testamente ſaa forſalſkede, at de ey alene i Christenheden aldrig har været til ſom ægte, men at det endog efter hans anſtagne Grundsaher, har ikke engang været mueltigt igien at fremſtille det Gamle Testamente med en kritisk Rigtighed. Keri ſkal indbefatte for den ſtorſte Deel aabenbare Correctio-ner af den ſkrevne Text. Dette vil man gierne tilſtaae Forſatteren, men ey anderledes end efter Jødernes øldgamle Tradition, der udgiver dem for Correctiones propheticas. Er denne Eſterretning grundet, ſaa kan man fortelig foreſtille ſig Sagen faaledes: Naar en Prophet overleverede Folket en guddommelig Bog, ſaa lod han den aſſkrive, om han endog ſelv kunde ſkrive, ſaæm for Ex. Jeremias, og derefter corrigerede den. Denne Correction ſkeede efter de Tiders Maade faaledes: Man ſrog intet ud, men man ſatte over det Ord, ſom ſkulde rettes en lidet Stræg, Hæg, eller Stierne, ſom henviste til Randen, hvor den rette Læſemaade ſtod.

Disse Copier Frev Folket derpaa just saaledes af, som de havde faaet dem af Propheternes Hænder, paa det man endog i de sildreste Tider kunde vide, i hvad Forfatning de guddommelige Skrifter af Propheternes Hænder vare komne til Jøderne, nemlig corrigerede. Efterat alle de Hellige Bøger vare komne tilsammen, kaldte man Randglosserne paa Chaldaæst Keri og den corrigerte Text derimod Ketibh. Til disse Correctioner ere med Tiden komne nogle nyere under samme Titel, og i de saa kaldte Voces obsecenæ, hvilke Thalmudisterne heller ikke henregne fra Propheterne selv, og de Barraer endogsaa ganske forkaste, efter hvilke sidste man uden Modsigelse har at rette sig, naar man noyere vil prøve, hvad som i Henseende til Keri og Ketibh skriver sig fra Propheterne eller ikke. I den hebraiske Text gives der Parallel-Steder, som i visse Stykker ere hinanden ganske ulige. Dette vil man og ikke nøgte. Men med største Frimodighed nøgter man, at nogen af dem som saadanne bør agtes for at være forsalskede. Thi det samme skeer og ikke sjælden i det Æne Testamente, ey at tale om, at deslige Steder stode forgivæs twende Gange, dersom de vare hinanden fuldkommen lige, og hvor ilde det stikker sig, at ville corrigerer saadanne Steder, det har Hr. Kennicott i sær i sin første Disputation saaledes bevist ved sit eget Exempel, at enhver Fornuftig og Upartiest, som oprigtig ærer det guddommelige Ord, maa væmmes derved. Hvad endelig lærde Folks Formodninger anbelanger, saa lader man dem passere, naar de blive inden for deres Skranker, fordi de give Anledning til allehaande vigtige Undersøgninger. Men man bør ikke udskrive deslige Formodninger for afgjorte Sandheder eller bygge derpaa. Det andet Stykke, som Forfatteren behandler i den første Sph af sit Skrift, betræffer det Spørsmaal, hvorsra man skal samle Varianter. Forfatteren forsvarer her det Kennicottiske Institut, og meener, at man til denne Sags Fornødenhed maatte forbinde de gamle Versioner med alle endnu for Haandde vorende Haandskrifter. Recensenten henviser her til Hr. Professor Tychsens Tentamen de variis Codicium heb: ai:corum Vet. Testamenti MSS. generibus &c., som det han ønsker Forfatteren maatte have læst, og hyoraf enhver upartiest Læser skal kunne dømme, hvad man kan love sig af det Kennicottiske Institut. Om Conjectural-Briticiten fin-

der Recensenten saa meget at sige, at han for denne Gang har ikke vovet at give sig af dermed. Vi mørke læt, hvad der har givet ham Anledning til denne polemiske Kritik. Forsatteren har aabenbar ladet sig forstaae med, at han strax vilde opgive sin Meening, saasnat man grundig kunde forståe ham om det Modsatte. Recensenten har nu vildet giøre sit til denne Forsikring. Det kommer nu derpaa an, hvorvidt Forsatteren, formedelst samme besindet sig besoyet til at holde sit Øfste.

Augsburg. Herrn Didelots Unterricht für die Gebammen in der Stadt und auf dem Lande. Aus dem Französischen übersetzt von S. Hedelhofer in Roverdun. 1772. 9 Ark i 8vo. Utter en Oversættelse af en, om ikke ganske slet, dog ganske overslødig fransk Bog, ikke saa meget fordi dens Æyemærke, at giøre Jordemødrene lidt mere floge, ikke derved til Nod kan erholdes, men fordi dette Æyemærke ved langt bedre Skrifter, som allerede ere for Haanden, lættene og med lanat større Sikkerhed kan erholdes. Man behøver kun deriblandt at nævne en Bössels, Storchs og von Hoorns, ey at tale om de Anvisninger for Jordemødre, som til enhver Messe komme for Lyset, og som, endskindt de være kun sammenkrabte af andre Skrifter, dog altid ere af større Værd, end Hr. Didelots. Man har udtegnet en Deel Steder, for dermed at retfærdiggjøre denne sin for Skriftet usorbeelagtige Critik. Man laster ej de idelige Igientagelser, og i Oversættelsen det Utydiske og uforståelige. Skriftet besluttes med 9 Bemærkninger, som næsten ere de vigtigste af dets hele Indhold. En af samme fortæller den Fal, at et Barn, hvilket Jordemoderen havde afovret den forefaldende Årm, er dog bleven bragt levende til Verden, og har levet et Kvarteers Tid derefter.

Bügow. De argumentis veræ divinitatis Christi in iis S. S. Locis, ubi vox spiritus de ipso adhibita & carni opposita, occurrit. Commentatio prima, altera, postrema. 13 Ark i 4to. Indholdet af disse tvende Paaske- og Piske-Programmata er grundig og vel udført i en smuk og behagelig latinistisk Stil.

No. 37.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 16de Septbr. 1773.

Riøbenhavn. (Beslutning af Die Erziehung des Bürgers.) — IV) Om Land- og Agerdyrkningsskoler. Ungdommen paa Landet bør ganske vist undervises i Religionen, men anderledes end det skeer i de sædvanlige Skoler. Den er en practisk Videnskab og ikke noget blot Hukommelses Værk. Men der ere og andre nyttige Ting i Verden, hvortil Ungdommen bør forberedes. De Unge skulle en alene være gode Christne, men og brugbare og forstandige Borgere, og de kan ikke ret blive de første, hvis ikke de lære at kiende de sidstes Pligter, og ere tilbeyelige til at udøve dem. De maa saaledes lære at forståe Religionen, at de vide at anvende den paa deres Tilstand og Forretninger. En Landmand bør i sin Ungdom lære de første Grunde af Ager- og Havedyrkning og Øvæg-Avlung. De nødvendigste Regler af Regnekunsten, og nogle herdeles begribelige og tillige brugbare Erfarings-Såher af Maalekunsten og Mechaniken bør ikke være ham ubekjendte. Kunskab om de Forderdele, han nyder i sit Fæderneland, og den nødvendige og nyttige Forbindelse, hvori han staer med andre Mennesker, skulde giøre ham villig til Lydighed imod Øvrigheden, og bewæge ham til Billighed og Kærlighed imod andre Mennesker. Han skulde og lære at skatte og bevare sin Sundhed, for at vogte sig for de Laster, der ruinerer den, for de Marksfrigrene, som forderve den, og for de falske Fordomme, som ved

tilfaldende Sygdomme forsøre. Disse ere de Poster hvori Forfatteren vil have den unge Landmand undervist, eg som alle maatte være tilsammenfattede i en Lærebog, hvortil Forfatteren udkaster en Plan, og vilde have en Priis udsat for dens Udarbeydelse. Han viser tillige hvorledes Lærerne paa et Seminario skulde forberedes til Skolemestere for Ungdommen paa Landet efter denne Lærebog, og hvorledes de selv bør lære derefter. Et Stykke til Slutning af denne Artikel maatte vi nok anføre. Det beträffer et vigtigt Spørsmål: „ Hvorfra bekommer en saa habil Skolemester noget at leve af? Thi har han ikke sin ørlige Udkomme, saa vil saadan en Mand, der besidder Duelighed, ikke paataage sig et saa myssommeligt Embete, ey heller have Lyst eller Anseelse nok til troelig at forrette det. Hvis altsaa ikke denne Vandstelighed bliver hævet, saa bliver det til Trods for al Forbedring ved det Gamle; og uvidende og halv fordervede Haandværksfolk eller Udskuddet af Halvstudeerte maa herefter fremdeles blive ved at føre Skole-Scepteret. Jeg vil ikke igentage de saa tidt opvakte Klager, hvor meget Opdragelsen og det deraf hængende almindelige Beste lader derunder, at den alene kan anbetroes til fattige og slette Folk. Det kommer an paa at finde et tilstrækkeligt Middel til at raade Voed paa dette Onde. De Store begynde nu vel, tydeligere at indsee det, at Ungdommens Oplysning og Opdragelse har stor Indflydelse paa deres ganske Lands Velfærd. Men om de saa snart ville beslutte sig til, af de almindelige Godser, som ere komne i des res Hænder, overalt at anvende noget til Skolelæreres bedre Underholdning og Opdragelsens Forbedring, lader jeg staae derhén. Jeg veed kun et Middel til at hjælpe paa denne Sag, og dette venter jeg af de nærværende Tiders Oplysning. I forskellige Egne synes den Tidspunkt at være nær, da Fællesskaberne skulle ophæves. Ved den deraf kommende Agernes Fordeeling, kan det hverken være Herremanden eller Bonderne betydeligt, om en Deel af det tilfælles Land bliver bestemt til en tilstrækkelig Len for en habil Skolemester. I det ganske ville de dog alle vinde derved, og hvad de anvender paa en Lærer, som underviser efter denne Plan, bliver ved den besvarede Oplysning og den forbedrede Agerdyrkning i de følgende Ti-“

„ der tilstrækkelig erstattet. I saadan en Tidspunkt kunde Opdragelsen sikkerst indrettes til Fordeel for det almindelige Beste, og habile Lærere en alene tilberedes men og ærligen forsøges. Den til Skole-Eribedet henlagte Ager skulde nære Skolemesteren, og opvække bequemme Hoveder til at giøre sig dygtige dertil. Den skulde og give en forstandig og tilsorn i Agerdyrkningens Grundsætzer vel undervist Mand Leylighed til at anstille Forsøg og Erfaringer, som kunde belære Ungdommen, giøre de Gamle opmærksomme ved Følgen, geraade ham selv til Fordeel og efter Haanden til Agerdyrkningens almindelige Forbedring.“

V) Om Haandværks-Skolerne. Foruden Christendom, Læsning, Skrivning og Regning er Øjemærket af disse Skoler, at giøre Ungdommen bekjent med Naturens Producter, som af Menneskene bruges og forarbeydes, med de forskellige Haandværkers almindelige Regler, med deres Redskaber og med Nyttien og Brugen af deres Arbejder. Forfatteren har ligeledes her udkastet en Plan til en Lærebog for saadanne Skolebøger i Besynderlighed. Han har derved alene hafte Læredrenge for Øyne, men beklager derimod unge Piger, hvis borgerlige Opdragelse bliver næsten ganske forsømt, og har gjort det særdeles nyttige Forslag, at ogsaa de fra Ungdommen af skulde oplæres i visse for deres Kæster og Dueslighed sig passende Kunster og Haandteringer, hvorved de kunde fortiene deres Brod. Man kunde vel end mere udvide dette Forslag og paastaae, at Fruentimmeret har den samme Ret, som Mandfolket, til at blive undervist i de alminderlige menneskelige Kundskaber, saasom: Religion, Morale, Geographie, Historie, Regning, Skrivning, Deconomie o. s. v., og maa man immer forundre sig over, hvorledes man saa længe har kundet ansee den halve Deel af det menneskelige Køn næsten ligesom af Naturen selv fordømt til Uvisdom, naar man undtager nogle visse Haandgierninger, smaa Syuler, og en vis Practik i Huusholdningen.

VI) Om Opdragelses-Instalten i Hovedstaden. Herved haves for Øyne den anseeligste Deel af de forhvervende Vorger, der arbejde ikke med Hænderne alene men og med Hovederne; der fornemmelig ved sin Forstands Virksomhed og Oplysning, ved sine Talenter Udvikling, og ved den floge Brug af sit Genie efter de forskellige Omstænde og Situationer

tioner i Verden skal hjælpe til at befordre det almindelige
 Beste. Dertil henhøre Kjøbmænd, Kunstmere, Skibs-Her-
 rer, Manufacturister, store Land- og Huusholdere, hvad
 endten de ere adelige eller ikke: „Bud dem maa Landets Vel-
 stand ophjælpes, Nøringen formeres, den nedrige Stand
 bestæftiges, gode Kunster udbredes, Sæder og Tænkema-
 de forbedres og gjøres almindelige, og Nationen gives et
 nyt Sving til Fuldkommenhed. Maar denne Stand,
 som man iblandt de forhvervende Borgere med Ret falder
 den Sædelige, endnu ikke blomstrer, eller vel og endnu
 svæver i Uvidenhed og Fordomme, over hvad der hører
 til dens Fag, hvor den alene folger gamle Vaner, og en
 lært Routine, der kan til et Folks Forbedring kun lidet ud-
 rettes. Skrider Naboë Nationens moraliserede Borgers-
 stand fuldkommen fort i Oplysning og Windstibelighed,
 saa vil det Land, som ikke skrider fort med, altid tabe, og
 den Nation, som synes at staae stille, virkelig synke dybes-
 re, uden at man selv ret veed, hvorledes dette gaaer til,
 og uden at man formoder, at de andres Fremgang er
 alene Skyld i denne Forfaldenhed.“ Den Undervisning
 og Opdragelse som denne Stand i Almindelighed hidindtil har
 faaet, er Forfatteren ikke tilfreds med, og den latinske eller
 lærde Opdragelse skal heller ikke due meget for denne Classe af
 Borgere: „Hvad hjælper det den tilkommende Kjøbmand
 eller Landmand i heele Aar' skolemæssig at quæles med det
 latinske Sprog? Han veed forud, at han ikke skal komme
 til at bruge det. Det lidet han kan lære i Skolen af Hi-
 storie og Geographie er sorbræmmet med saa meget unyt-
 tigt og urimeligt, at han forkaster det Nyttige tillige med
 der unyttige, og gierne forglemmer det igien. I mangen
 Skole bliver vel og given Anvisning til Philosophie og
 Mathematik, men hvorledes? Endten for at besvære Hu-
 kommelsen dermed, eller for at danne svadsagtige Dialectis-
 ker, eller for at forberede Ungdommen til de saa kaldte
 høyere Videnskaber, men de blive ham ikke forestillede fra
 den Side, hvor de kan gavne den gesæftige Mand. Han
 skal alene ved dem lære at estertænke og kiende Anvendelsen
 af deres Grundsæker paa Livets Forretninger. Med Na-
 turen, som han skal bearbeide, eller som skal give ham
 Materie til Bestæftigelse, bliver han slet ikke bekjende:
 „hans

„ hans Fædernelands naturlige og borgerlige Historie, de
 „ Hordeele, som et Land har frem for et andet, de Veye, som
 „ Handelen tager, de Producter, som Kunstnere og Haand-
 „ værker bearbende, Jordklodens naturlige Rigdom, hvor-
 „ med Flid og Duelighed kan aagre; kort, alle de Ting,
 „ som just høre til hans Virksomheds Kreds, blive ham
 „ fremmede: kun famlende og ved lang Erfaring lærer han
 „ at kiente dem enkelt og stykkevis. Jeg vil en engang tale
 „ derom, at til de Kunster, som ere den gæstelige Vor-
 „ gers egentlige Jag, saasom Negning, Bogholdning,
 „ Vexel- og Mynt-Kundskab o. s. v., gives paa mange Ste-
 „ der kun en meget usfuldkommen mechanisk Anviisning. Paa
 „ Forstanders Kultur til Eftertankens Opvækning, paa
 „ Hiertets Dannelse og gode Sæder, paa hvilke dog Famili-
 „ liernes Velstand og følgelig det almindelige Beste beroer,
 „ og paa Livets Klogskab bliver der slet ikke tænkt.“ Det er
 disse og flere Betragtninger der har bevæget Forfatteren til
 herefter udsærlig at forklare, hvori og hvorledes den
 moraliserede Borgerstand bør undervises; ved hvil-
 ke Midler og hvad for en Tugt, Klogskab, Tænke-
 maade og gode Sæder i samme Funde befordres, og
 hvad derover hoved maatte tages i Agt ved en dertil
 hensigtende Opdragelses Anstalt. Til den Ende handler
 han: 1) Om Undervisningen i Almindelighed. For-
 uden de Regler Forfatteren tilforn har afhandlet, tilskynder
 han her nogle Anmærkninger, som beträffte det offentlige Fores-
 drag, saasom, at ingen anden end mundtlig Undervisning
 derudi bør finde Sted, at Forstander først maa satte hvad
 som skal beholdes i Hukommelsen, at man tydelig maa oplyse
 Lærebogens forte Indhold med mange Exempler og ved An-
 vendelse paa besynderlige Tilfælde; at Læreren ved jævnlige
 Spørsmaale maa udforiske om hans Foredrag er bleven an-
 hørt med Opmærksomhed og vel begreben, og lade Lærlingen
 selv søge Exempler og lige Tilfælde, at hvad som in Natura
 kan forevises, eller ved lige sandselige Ting gjøres fatteligt,
 det maa bringes for Dyrnene, og sammenlignes med dets
 Lige, og det understillende derudi gjøres fundbart og til den
 Ende maatte man være vel forsynet med en Forraad af alle
 Slags Modeller; at Læreren maa holde sig nyske til sin Lære-
 bog, ikke udsvæve i Vidtløftigheder, og til fremmede Ting,

og endnu mindre spilde Tiden med at dictere sine egne Tilsafer; at han endten selv bringer Hoved-Indholdet af et Afsnit eller Kapitel i en Tabel, naar det først ved Forklaring er udført, eller og lader Lærlingerne selv gjøre det; at han endelig lader dem hiemme gjøre skriftlige Opsafer af hvad de har lært o. s. v. 2) Om Sprogene. Fransk, Engelsk, Italiensk, vel ogsaa Hollandsk ere de Sprog, som den moraliserede Borgerstand maa forstaae foruden sit Moders-Sprog, deels for sine Forretningers Skyld, deels ogsaa til sin Forstands Oplysning i nyttige Kundskaber, og til sin Smags og gode Sæders Dannelse. Forfatteren har herved foreskrevet adskillige nyttige og brugbare Regler for Methoden i disse Sprogs Undervisning. Havde han skrevet fornemmelig for danske Læsere, saa havde han vist nok ikke forglemt det tydiske Sprog, hvilket han nu betragter som Modersmaal. 3) Om Historien, i sær Fædernelandets, hvilket enhver moraliseret Mand bør kende. Men det er ikke Regenternes Slægt-Folge, deres personlige Begivenheder, deres Krige og Erobringer, der egentlig udgør Fædernelandets Historie for ham. Det er ham nyttigt at vide, ved hvilke Forandringer Nationen er kemmen til den Punkt, hvorved den nu befinder sig; ved hvilke store og brugbare Mænd denne Tilvært er blevet bevirket, hvilke Kunster og Haandteringer der blomstre i Landet; hvad Lykke man derudi har haft til Handel og Agerdyrkning, hvad for naturlige Producter det har eller ikke har; hvad for Love og Anstalter der har den næeste Indflydelse paa Borgernes Tilstand, hvad for naturlige og borgerlige Fordeele de besiddes o. s. v. Landets nærværende Tilstand vil Forfatteren have udsørligere foredragten end den heele gamle Historie. Dertil henhøre en kort Historie om det regerende Huus; en Beskrivelse over Landet, dets Frugtbarhed og borgerlige Forfatning; en Annæmelse af dets naturlige Producter, og hvad deraf mangler; en Esterretning om de Kunster og Haandteringer, som blomstre i Landet, hvor de blomstre, og hvad der endnu flettes derudi; om Handelen med indenlandiske Bahre, Indsøerne og de fornemmeste Handels-Pladser; en Undervisning om de vigtigste Love og deres Indflydelse paa den borgerlige Beford; om Frihed til at tenke og dens Verdi, og om den borgerlige Frihed, som Indvaanerne nyde. Hvad som derudi er usørdeagtigt

agtigt og skadeligt, det maa Historieskriveren maaßee paa mange Steder fortie, men ingen Pligt nøder ham til at forflede og anprise det. Saadan en Historie om sit Fæderneeland bør Ungdommen først lære, og siden giøres bekjendt med andre Landes Historie. 4) Jordbeskrivelsen, hvilken og maas begyndes fra Fæderneelandet af. 5) Naturhistorien; 6) Kunsters og Haandværkers Historie; 7) Handelshistorien; 8) Den almindelige Verden-historie; 9) Statshistorien; 10) De Mathematiske Videnskaber, Natur-Videnskaben; 11) Chymien; 12) Land- og Haavedyrkning; 13) Anviisning til Sandheden; 14) Anviisning til Forstandens rigtige Brug; 15) Dyds og Klogkabs Læren; 16) Underviisning i Religionen. Forfatteren har overalt viist hvad og hvor meget den moraliserede og gesæftige Borger bør lære af alle disse Videnskaber, hvorledes, i hvad Orden, efter hvad for en Methode han bedst og bequemmest kan og bør lære det, og man skal ikke kunne nægte, at jo Forfatteren har givet saa vel Lærere som Lærlinger saer fortreffelige Forfriſter, hvilke vi maa overlade til Læseren, da et Udtog af dem alle, saa gierne vi ønske de at kunne leve det, vilde her blive for vidtloftigt. Dyds og Klogkabs Læren vil Forfatteren have foredraget i korte Sakser og Sentenker, samlede under visse Aſſnitter, hvorved Læreren har intet andet at giøre, end at han med mange Exempler oplyser de korte Sakser, og af Erfaring og Folge beviser deres Sandhed og Gyldighed. Sentenkerne selv ſulde være ordnede under følgende Hovedstykker: 1) Om de almindelige erkendte Grundsakser til Dyden; 2) Om hvad vi har at giøre for os selv; 3) Hvorledes vi maa forholde os mod andre Mennesker; 4) Hvorledes i det ſelfstabelige Liv; 5) Klogkabs Læren. Forfatteren har under ethvert Hovedstykke leveret et kort Udkast til saadan en Samling af Sentenker. Hvad endelig Underviisningen i Religionen angaaer, da troer Forfatteren, at det er overalt ſlet bestilt dermed: „Jeg maa reent ud bekjende, siger han, at jeg er meget bange for, om det saa bliver ved, at vi endelig ikke mere har nogen Religion i det moraliserede Europa, hvis man ikke lader det sig være en magtpaaliggende Sag at vise Religionen for Ungdommen fra en meer angelegen Side, end det efter den gangbare Methode pleyer at ſee.

„ Den Religionens Udenadslæring uden Forstand; den Overladelse med en Mængde vanskelige og usættelige Speculationer, hvilke den Ulder ved aldrig at bruge eller bruger forkeert; den lige Vigtighed, man uden Forskål tillægger alle Læresager, uden at Lærlingen selv eller kan føle dem, den Wildfarelse der ved Undervisnings-Maaden meget almindelig har indsneget sig, ret som Religionen og Christendommen var en vis Form og Indretning for sig selv, som intet videre havde at bestille med de øvrige Livets Anliggheder og Forretninger, og den Tænkemaade og det Sindelag, som udfordres dertil; og den fuldkomne Ubekiendtskab med dens lære og indvendige Hensigtslæse paa os, vor Skæbne, vor Noe, vores Omstænde, og paa alle vores Anliggender og Handlinger, hvilken man efter den sædvanlige Methode lader Ungdommen blive udi: alt dette er hos mange den rette Vej til Twivl, til Vantroe, til politisk Ligegyldighed eller til fuldkommen Følesløshed imod samme.“ Han viser fremdeles, hvor viktig og forinden en Sag det er, at den moraliserede Middelstand bekommer en bedre og retskaffen Undervisning i Religionen. Det gælder herved om den beste Methode. Man har gjort adskillige Forsøg dertil, og vor Forfatter har og vildest giøre sit. Han bemærker i sær en tredobbelt Fejl ved Religions-Undervisningen, sem han vil have rettet: 1) Gør man ingen klog Valg iblandt Religionens-Lærdemime, efter enhver Alders Begreb og enhver Stands Fornødenhed; 2) Forsommer man at vise Religions-Sandhederne i det Lys, hvorledes de har deres Hensigt og Anvendelse paa vor Tillstand, paa vor moralske Følelse, og paa alle vores Anliggheder; hvorved de alene bekomme Værd og Vigtighed for os, og vi paa vor Side satte Tilbghælighed for dem, og ønske, at de maatte være sande; 3) Foredrager man dem ikke i det Sprog, hvori Mennesker tenke og tale om deres øvrige Anliggheder, men i en Blanding af et Skolesprog og et saa kaldet bibelskt Sprog; som en alene bliver fattet urigtig og utsydelig, men endog mere, end man troer, unddrager Religionen fra det almindelige Livs Synskreds. Han har derfor gjort en tredobbelt Afdeeling i Religions-Undervisningen. Den første skulde være for Børn indtil det 10de År. Den anden for Børn fra det 10de til 14de År. Den tredie for de vorne

vorke, og i sær for dem, som maatte træde ud i den store Verden og blive bekjendte med de Meeninger, Vildfarelser og Twivl, som nu hersker iblandt Menneskene. Forsatteren har saa løselig gjort Udkast til Underviisningen for enhver Afdeeling, hvori den skulde bestaae og hvorledes anbringes. Den første Afdeeling skulde kun indbefatte hvad han tilforn efter samme Methode, har foreslaget for Ungdommen af den nedrige Stand. Ved denne første Underviisning synes Forsatteren ikke at ville have Ungdommen fort længere end til Pynten af den naturlige Guds Kyndskab, hvorfra den dog allerede kan bekomme en fordeelagtig og fornyelig Udsigt over den christelige Religions Indhold og Sandhed. Beslutningen af hans forte Udkast dertil, giver dette tilkiende. Den lyder saaledes:

„Naar vi nu herpaa Jorden har nydt meget Godt og erfaret meget Ondt, saa maa vi dse. Dette er sorgeligt. Saa tager jo da al vor Lyksalighed en Ende. Men skulde vel Gud have ståbt os dertil, og ladet os nyde saa meget Godt, kun for at vi skulle miste det alt igien paa een Gang? Dette kan man næppe troe om saa god en Fader. Imidlertid hvad der skal blive af os, vide vi dog ikke, hvis ikke Gud vil selv sige os det. I Bibelen er det bleven os sagt, at Gud i Døden vil give os et nyt Liv, hvor vi skulle være bedre, forstandigere, lykkeligere og fri for alt Ondt, og ikke mere doe, som her, dersom vi har været gode Mennesker i dette Liv. Vore Siale, nemlig det i os, som tænker og føler, skal leve fort i dette nye Liv, og vore afdøde Legeme skal bedre og fortreffeligere blive gjort levende igien. I hans Son Jesu Christo har han givet os et Exempel til Bisbed herom. Ach! var det sandt, hvad var han ikke da for en god Gud imod os! hvor megen Tak fortiente ikke han og hans Son af os! hvor gierne maatte vi ikke blive hans fromme og lydige Børn, paa det at ogsaa vi, naar vi dse, kan vente et saadant lykkeligt Liv af ham! O det maa vel være sandt: thi vor Gud er god nok for at give os et saadant Liv; og det er og meget overeenstemmende med vore Ønsker og Drift. Vi ville altsaa være Guds gode Børn, og her tage og haabe Godhed og Hjelp af ham, og desuden glæde os i Tillid til det lyksaligere Liv, han vil skænke os.“
Ti. den anden skulde henøre: 1) De Forestillinger, som Bibel-

len giver os om Guld, om hans Egenskaber, hans Regiering, hans Sindelag og hans Forhold imod Menneskene: 2) De fornemmeste christelige Treces-Lærdommene af Bibelen, saavidt som de have en umiddelbar Hensigt paa vor Tilstand, eller deres Anwendung er virksom paa vor Gemyts-Forfatning og dens moraliske Dannelses; 3) Et Udtog af den Evangeliske Sædelære; 4) Jesu Christi Characteer, hvortil Trækene blive samlede af den evangeliske Historie, og uden al declamation sammensatte; 5) Beviser af hans Mirakler for den Sandhed, at han virkelig er sendt af Guld. Den tredie Afsælling i Undervisningen skulde efter Forfatterens Meening alene eller fornemmelig angaae Bibelens Forstand eller Brug.

VII) Om Seminariet. Forfatteren viser her, hvorledes han i dette Seminario vilde have unge Lærlinger opdragne og undervist til igien at blive Lærere for andre i Skolerne paa Landet og i Stæderne. VIII) Om Skole-Tugten eller Disciplinen. Her handles om de Midler, han vil have anvendte som Belsnninger eller Straffer for at bevæge og opmuntre Ungdommen til Flid, Windsködelighed og Skikkelighed: „Legems-Straffer, Slag og grove Beskjæmmelser maa slet ikke finde Sted ved den moraliserede Ungdom; thi de forbedre ikke, men giøre den nederdrægtig. Hvem der ikke kan vindes ved Erekiærhed og Belsnninger; hvem der ikke kan bringes til Riet ved sammes Fornægtelse, eller anden Beskjæmmelse og Ydmygelse; den vise man hellere uden Persons Anseelse af Skolen, at han ikke skal fordrive de øvrige.“ Hvor præsellig maatte ikke den Skoles forfatning være, hvor Legems-Straffer og Slag ikke skulde behøves, hvor lykkelig den Lærer, der skulde kunne være fri for denne for en Menneskeven og ørekær Mand ubehagelige Forretning. Men nogen, som oprigtig elsker Mennesker og i sær unge Mennesker, skulde finde Fornbyelse i at tilføje dem Lidelser uden Fornodenhed og til deres eget Beste? Men mon man ikke kan gaae for vidt dermed, at man saa ganske forkaster alle Legems-Straffer. Man tør vel endnu troe, at en Lærer for unge Mennesker bør være dem en virkellig Fader og i Faders Sted. Hvilken Fader forsøger ikke gjerne alle andre Midler, førend han griber til Riset? Men hvem der dog endelig sparer sit Riis, naar det er høyst fernest, troer man dog ikke endnu, at den hader sin Søn?

Nu var just en lemsfældig Legemstraf det Middel, der skulde bøye den Stivsindighed og Egenfældighed, som unge Mennesker undertiden kan forfalde til, og blive for de andre Vor et nytigt Exempel til Advarsel, og var det da vel klogt, om en Fader hellere vilde forvise en Son som ganske forloren fra sit Huus og sin Familie, end lade ham føle Riset? Men det givt ham nederdrægtig. Hvor veed man dette saa lige? Ja maaske, dersom han er af en ganske forstokket og i Grunden fordervet og allerede nedrig og uædel Gemytsbestaffenhed. Men maaske det kan og blive et Middel til hans Forbedring og Ædmygelse. Guld, som er alle Menneskers Fader, tilføyer han en ulydig ingen Legems-Straffer endten her eller hisset? Hvorpelades stikker det sig da, at man saa ganske vil have det Ris vristed af en from Lærers Haand, der staar de unge i en Faders Sted, da man dog troer, at den Fader hader sin Son, som sparer det, da man dog lærer, at Guld, vor Fader, selv bruger Ris til at rugte os med som sine Born. Men det er en moralisered Ungdom, hos hvilken Slag ikke burde finde Sted. Maaske den forudsættes saa moraliseret, at de slet ikke behoves, og hvad maatte det da være for en Tyran af en Lærer, som turde eller vilde bruge dem. Dog, saasom her handles om andre Midler, for at bringe Ungdommen til Flid og Skikkelyhed, saa maa moraliseret her ikke forstages anderledes, end naar Forfatteren taler om den moraliserede Borgerstand, hvor i der og gierne kan findes enkelte uskikelige Personer, som behøver at vises til Rette. Øvrigt maatte det være en alt for stræng og ukierlig Lærer, der ikke hellere vilde lære at kiende og anvende alle de fortroffelige Midler og Klogstabs Regler til Ungdommens Forbedring og Opmuntring, som Forfatteren her har foreskrevet, og hvor eenfaldig maatte den Lærer være, der ikke vidste andet Middel at gribe til, for at vinde unge Mennesker, end Hug og Slag. I den IX) Artikel beskriver Forfatteren tilsidst den øvrige Indretning af det foreslagne Opdragelses-Institut, og handler om Huus, Have, Bibliothek, Natural- og Modelsamling, physiske og mathematiske Instrumenter, Lærebøger, Lærere, Inspectorer, Forstandere og Directorer o. s. v. Vi har uden Evil ansort meer end nok for at opvække Lærerens Opmærksomhed paa et af de fortroffeligste Skrifter om Ungdommens Opdragelse og Underviisning.

Göttingen. I det Kongel. Videnskabs Selskabs For-
samling den 1ste August. 1772. forelæste Hr. D. Walch en
Afhandling de Romanorum in tollerandis diversis Religio-
nibus disciplina publica. At Romerne saa vel under den
frie Republik, som under Keiserne har faaet forskellige Re-
ligioner, er uden al Evil, og derom bliver heller ikke spurt, men om denne Toleranze har været ganske uindskrænket, eller
haft saadanne Indskrænkninger, af hvilke Mueligheden af de
offentlige Forfolgelser, som gik over de gamle Christne, lader
sig forklare og begribe. For at afgøre dette Spørsmaal er
ingen anden Vey, end at samle de Gamles Efterretninger
om Romernes Forhold mod andre Religioner, om de Grunds-
sæzer, de derover har ytret, og om de Love, som har Hen-
sigt dertil. Men Upartiesheden fordrer, af denne Samling
at udelukke alt hvad som kan alene angaae de Christne. Paa
denne Vey troer Hr. D. Walch at have fundet Erfaringer,
som ere tilstrækkelige til at danne et meget vel sammenhæn-
gende Toleranze Systeme. Man udmarkrer os af Forelaessin-
gen dens fornemmeste Bemærkninger. Romerne gisr For-
skiel mellem deres egne og fremmede Guder, imellem Fæder-
ne- og udenlandiske Religioner. Al Slags Gudstjeneste staaer
under Lovene. Det er derfor uden Modsigelse, at de under-
skillede en lovmæssig og lovstridig Religion. Deres Fæderne-
Religions Bedligeholdelse er en Statens Grundlov. Den
tillode dem en fremmed Religion, for hvilke den var en Fæ-
derlands Religion, deels i deres egne Lande, deels i frem-
mede Provinzer: for Ex. Fæderne i Asien og Egypten, dog
under den Betingelse, ingenlunde at fornerme andre Reli-
gioner. Denne Religions-Frihed grundede sig altid paa Love,
endten paa Fordrage, eller paa Privilègier, og det var en
Belgierning, naar man lod nogen beholde denne, som til
Straf blev skilt ved andre borgelige Friheder. Just den
samme Frihed nød og de Fremmede til Rom. De indfødte
Romere havde vel ogsaa til Rom Frihed til at foretage sig
fremmede Religions-Ovelser, dog ugerne og med den Beting-
else, at den faderlige og indenlandiske Gudstjeneste tillige
blev udsøvet. Man gjorde her Forskiel mellem den stille og
offentlige Gudstjeneste. Til Rom blev og undertiden denne
Frihed ophøvet i Henseende til visse Religioner, eller og me-
get indskrænket, for Ex., at de Egyptiske Guder ikke maatte
dyrkedes

dyrkedes offentlig i Staden og med Ceremonier. Deraf opkom den Forstkiel imellem tilladelige og utiladelige Gudstjenestlige Sammenkomster. Ingen nye Religion, som ikke var national for noget Folk, blev taalt, men dens Stifter og Opfinder blev straffet med Forviisning. Dog er og en fremmed Religion snart bleven forbuden, snart igien taalt. Ingen har i alle Perioder af den Romerske Historie erfaret flere Afvexlinger af den Art, end den Egyptiske og den Isdiske. Af disse bemærkninger sluttede Hr. W. de Grundsetninger, som Romerne fulgte. Disse ere: Statens Borgere maa have een Religion, hvorfore Atheister i philosophisk og juridisk Forstand ikke ere at taale: Ethvert Folk maa beholde sin egen Religion og dyrke sine Fæderne-Guder. Den Tilladelse, at udøve fremmed Religion, maa aldrig hindre den indenlandiske Gudstjeneste, eller ganske ophoede den: hvad Religion der ikke er noget Folks eller Lands Religion, har man ingen Aarsag at taale: saasnart den fremmede Gudstjeneste ophoever Statens indenlandiske Gudstjeneste, maa den forbydes: Just dette maa ogsaa skee, naar den fremmede Religion er skadelig for gode Gæder, eller dens Dvelse foranlediger talrige Sammenkomster, der altid ere skadelige for Staten. Alt dette betraesser Religions-Dvelsens Frihed. Samvittigheds-Frihed, der egentlig bliver kun meddeelt enkelte Personer, men ikke Sælshaberne, har ikke altid fundet lige Sted i Rom. Man kiedte der til Evang, endten til Aßfald fra en Religion, eller til en andens Antagelse. Der var heller ingen fuldkommen Frihed til Religions-Forandring, og ingen sik Øvrighedens Skyts imod anden Voldsomhed, som ikke bekiedte nogen tilsladt Religion. Maar man nu anvender disse Grundsætninger paa Romernes Forhold mod den christelige Religion, saa synes de Forfolgelsær, som gik over denne, at stemme vel overens med. Den Aarsag, hvorfor fremmede Religioner blevet taalte, og privilegerede, faldt her fuldkommen bort, saasom den christelige var ingen national Religion. Da den ikke var nogen fremmed, men i Romernes Øyne en ganske nye Religion, saa kunde den desuden ikke vente nogen Toleranze, og da med dens Lærebegreb den romerske Gudstjeneste ikke kunde bestaae, men dennes Undergang med hiins Ubbredelse var uadskillelig forbunden, og der desuden blevet holdt saadanne Forsamlinger til Gudstjenesten, som havde ingen Tilladel-

Iadelse for sig, saa var det desto begribeligere, at man ved Forfolgelser søgte at udrydde den. Endelig vare de Christne et nyt Exempel paa, at man til Rom til visse Tider forbud og undertrykte en Religion, men dog og undertiden, i det mindste stiltiende, funde taale den.

Gieessen. Joh. G. Gottl. Schwartz, der Weltweissheit Doctors, Garnisons- und zweiten Stadt Predigers, wie auch Definitors zu Gieessen, Theologische Aufsätze 1771. 138 S. i 8vo. Den første Afhandling handler om Hedningenes Salighed, og gisr Forfatterens saa vel Indsigter som Hierte stor Ere. Af Hornstenen bliver det gjort rimeligt, at den blotte Mangel af Kundskab om Christendommen ingenlunde fordømmer, men at endog iblandt Hedningene de blive salige, som troeligen bruge det Maal af Kræfter og Indsigter, som GUD har forlenet dem. Forfatteren viser fremdeles, at Bibelen modsiger, skjndt mange flere Steder funde have været tagne i Betragtning, og til Overbevisning havde dette været saa meget mere nødvendigt, da Forsvarerne af den modsatte Meening give sig meest Anseelse med Bibelen. 2) Vom Gebrauch der Esthetik in Erklärung sinnlicher Reden der Heil. Schrift. Recens. viser her imod Forfatteren, at man behøver slet ikke at tage Esthetiken eller dens abstracte Grundsæker til Hjelp, for at oplyse de bibelske Parabler, og beviser det tydelig med den utroe Huusfogeds Exempel. 3) Ob es ein Haupt-Merk-mahl eines canonischen Buchs sey, daß es aller Menschen zu aller Zeiten nützlich seyn müsse? Dette Spørsmaal er foranlediget ved Hr. D. Semlers Skrifter. Forfatteren troer, at man her maa tage det Ord Alle collective, hvis Kiendemærke skal være rigtigt. 4) Entwurf einer Erklärung der Sünde wieder den Heil. Geist. Recens. erindrer herved, at man gjerne funde lade det beroe ved den bekendte Forklaring, der anseer dette Sted, som en Advarsel for Pharisæerne, ey at foragte det endnu forestaaende høyeste, men og sidste Bevis for Jesu Lære, da der ellers ikke videre var noget Middel tilovers til Overbevisning og Redning for dem. Dog læster man ikke videre Undersøgninger derover, naar de fun ere anstillede med Forfatterens Beskeedenhed.

Berlin. Joh. Sam. Schröters, Rayserl. gekrönten Poetens, auch Pastors zu Thangelsdorf und Rettewitz im Herzogthum Weimar, Lithologisches Real-Lexicon in welchen sowohl die Lithographie, als auch die nöthigsten Wahrheiten der Lithogeognosie enthalten sind, erster Band. 1772. 420 S. i 8vo. Dette hele Værk skal udgjøre trende lige stærke Bind, og dette første flutter med det Bogstav D. Ganske vist er dette Lexicon med megen Flid og grundig Kunstdæk udarbeydet, og fortiner at anprises som en meget brugbar og tilforladelig Haandbog. Man finder her de tydske, latinske, franske og hollandske Venævnelser. Arterne ere overalt ligesom i Almindelighed Korperne selv meget nsye og tilforladelig beskrevne. Man finder forskellige Skribenteres Meeninger, Inddeelinger og Beskrivelser vel og i Korthed tilsammendragne, og hvad som er det vigtigste, andre Skribenteres Theorier og Inddeelinger prøvede, deres Fejl rettede og forbedrede, saa det skal ikke fortryde nogen at anskaffe sig denne Bog, paa hvis følgende Deele modtages Prænumeration. Om en fort Tid udkommer fra samme Forfatter en Lithologisk og Conchyliologisk Journal. Ethvert Stykke har 4 Afsnitter. Det første bekjendtgjør de gamle og nye Skrifter, som hører til dette Fag. Det andet skal altid handle udførlig om et nyt stort Værk; det tredie indebefatte en lithologisk eller conchyliologisk Afhandling, snart uddragen af et stort Skrift, snart oversat, snart nyt udarbeydet. Det fjerde er af et blandet Indhold, om Cabinetter, nye Opdagelser, berømte Naturførsteres Dødsfald.

Genf. Essai d'un moyen de prevenir les disettes de bled, par M. Nicolas de Saussure; & Exposition abrégée de l'utilité des conducteurs électriques, par M. Hor. Ben. de Saussure, Prof. en Philosophie. 1772. Det første lille Skrift er tilforn bekjent. Det sidste er ganske nyt, og er forsattet til Trost for de Folk, som ere blevne forskrækkede over den Afleder, som Forfatteren har anbragt ved sit Huis. Lynet, siger han, er et virkelig electrisch Phænomenon, som man kan estergjøre, og Lynet af Skærne ligner i alle Maader det, som ved Kunst kan frembringes. Nu kan et ti spisset metallisk Legeme aflede den electriske Materie, naar det forsmedelst

medelst en metallisk Afleder hænger til sammen med Jorden. Det er muligt, at Aflederen selv kan blive troffen, men og dette ikke uden Skade. Richman blev dræbt, fordi han vel havde ledet den elektriske Materie ind i sit Kammer, men havde ikke aabnet den nogen Ven til Jorden, eg Tollet har begaaet den ubegribelige Fejl, at foreslaae just den selv samme farlige Maade, som blev Richmans Dod. Hr. v. S. brækker sin Afleder herved en Tome af, slutter den mod Skyerne rækkende Ende med en lidet Klotte, og ligesaa den, som rækker til Jorden. Klepperen bliver ved Venret sat i Bevægelse, og viser Styrken af den elektriske Strom. En lidet Jern-Stav stiller en stor Skye af med sin elektriske Materie, og kan tiene for en stor Stad. Forfatteren bruger til Afleder en egen Mast, og ikke nogen Spidse af Husene. De i Helvetien almindelige Hielinstange, og de til Jorden rækvens de Æsr, som aflede Regn-Vandet fra Taget, ere virkelig elektriske Afledere, og har beskyttet Dom-Kirken til Genf fra Jorden.

Leipzig. J. Georg Sulzers schöne Künste in ihrem Ursprung, ihrer wahren Natur und bester Anwendung. 1772. 85 S. lid. 8vo. Dette er egentlig et Afsnit af den anden Deel af Forfatternes Bog om de skjonne Kunster, hvilke Forf. er meget for at opbyde, og anseer dem som Midler til at forbedre Forstanden og danne den til Dyden. Hvad deres Oprindelse angaaer, da har Grækenland i Østen haft dem fra de Chaldæer og i Vesten fra de Hettrurier. Her handles fremdeles om deres Misbrug. Det er ved den sidste endogsaar Skuespillet bliver skadeligt, der af alle menneskelige Opsindelser ellers skulde være den bekvemmeste til at befordre paa det kraftigste Menneskenes Forbedring.

Lemgo. Nouvelle Bibliotheque choisie des meilleurs Auteurs François. 1771. 416 S. i 8vo. Hr. Rector Mensching har udgivet dette Bibliothek, hvorved han har taget til Monaster Selectas e profanis Scriptoribus historias. Et saadant lidet Bind skal endnu følge efter og indebefatte udsgte Steder af Digtere. Hans nærmeste Hensigt dermed synes at være stilet paa Undervisningen i Skolerne, og Været kaninden for disse Grændser ikke misbilliges.

No. 38.

Riøbenhavnſſe

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 23de Septbr. 1773.

Riøbenhavn. Bibel- og Kirke-Historie fra Verdens Begyndelse, indtil det 18de Seculum efter Christi Hødsel, hvorudi Guds Kirkes og Lærdoms Tilsstand, berømmelige og lærde Mænd og Skribentere, densi Fiender, Forsølgere og Ricettere, samt andre dertil henhørende mærkværdige Ting tydelig og paa Forteste Maade bliver forklarede, samt med mueligste Flid og Accuratesse udgivet af Owe Thorning, Sognepræst ved Toftlund Menighed i Riber-Stift. Iſte Deel over det Gamle, og 2den Deel over det Nye Testamente. 368 S, i 4to. Med Høpſnens Skrifter. — Tilſkriftet er stilet i en vel meget opſkruet Tone til Hans Høygrevelige Excellence Hr. Otto Thott. I Fortalen havde vi ventet, at Forf. havde meddeelt os en Efterretning angaaende sit Værks Indhold, dets Afsanding, dens Methode, Kilder og Skrivemaade. Men i Stedet derfor finder man kun en jammerlig Klage over avindsyge Skrift-Dommere og deres Kritiker, der synes at røbe hos Forfatteren en øengstelig Frygt for deres Domme, af hvilke han ligesom i Desperation ingen Mildhed tør haabe, hvad endten nu samme maal være grundet i de ringe Tanker, hans Beskeedenhed selv har gjort sig om hans eget Arbeydets Værd, eller de flette Tanker, han har forudfattet om alle disse Dommeres Billighed En Mand, der vil foretage sig et saa nyttigt og anseeligt

Værk, som en Kirkehistorie over det Gamle og Nye Testamente paa Danske, maa først vide med sig selv, eller være indbildt om sig selv, at han besidder dertil de fornødne Kræfter og Hjælpemidler, og har et Hoved som er oplagt derefter, saasom ingen vil erkende en blot redelig Intention og en god Billie for gyldig og tilstrækkelig bevægende Grund til at foretage sig saa vigtigt Arbeyde. Denne Medvidenhed eller Indbildung forudsat, formoder man ikke, at nogen Forfatter nedlader sig til den krybende Ydmighed, med indstændig Ven at anraabe Criticos om Mildhed i at ansee Villien for Gierningen og at skule hans Feyl under Kierligheds Raabe. Saa kan vel ingen nægte, at jo Forfatteren i den Henseende har bevist Criticis alt for store Ere i det han saaledes udtrykker sig: „Som mine Kræfter ere fun ringe, Curta supplex, mit Hoved ey oplagt derefter, men min Intention redelig, min Billie god og bedre end Gierningen, saa vilde jeg ydmygst som Kierligst bede, at min høygünstige Læser vilde ikke spidse sin Pen alt for haardt imod mig, og falde an med sin skarpe Critiques Strænghed paa saa ringe et Subjectum, men heller bruge Kierligheds Raabe, og ansee Villien for Gierningen.“ Det er fun moralste Feyl, man bør forlange at maa skules med Kierligheds Raabe for at rettes og ey udbredes til nogens Skade. Hvad Feyl en Skribent, som Skribent, imod Sandhed eller i anden Henseende kunde have begaet, deres Alabenbarelse, naar den skeer paa en høflig og Kierlig Maade, bør han ey ansee for andet end en Virkning af Kierlighed selv, om han ellers elsker selv Sandhed, og han har skrevet for at skrive just det Sande, og ey for alene at skrive noget og bære Navn af Autor. Desuden kan saadanne Feyls Opdagelse, helst om den er af nogen høgere Værd, være en Pligt imod Publikum, som ingen privat Forfatter bør forlange at maa af christelig Kierlighed for hans Skyld tilsidesettes. Thi af christelig Kierlighed bør han selv gjerne ville høre sine Medchristnes kierlige og høflige Erindringer. Vi kan ikke betragte denne Sag anderledes end med al Alvorlighed, men havde gjerne ønsket, at Forfatteren havde betæktet sig paa en anden Fortale, for at betage de kritiske Træninger al Leylighed til Spøg, saasom de kan let blive kaade, naar de marke man gør for meget af dem. Hvad Skriften selv angaaer, da kan vi her ikke ansee

det for andet, end hvad det under Læsningen hist og her virkelig er forekommet os at være, et Methodist Excerptum af andre Kirke-Skríbentere, hvis Skrifter som Kilder dog ikke findes anførte. Skrivemaaden er vel ikke efter den nyeste Smag, og kan maaßke heller ikke roses for den største Accuratesse, saavidt med Billighed kan sluttet af nogle enkelte, dog ubetydelige Steder, som vi hist og her under Læsningen stodte an paa, og hvoraf en Deel alene ved urigtige Distinctioner vare komne i Norden for Ex. S. 69.: „Her gjors de Kirken et herligt Bytte i at vinde en Mand, vandt den mange Konge-Riger, da begyndte dens gyldne Tider at gaae for sig, det arme Christen Blod ic.“ Hvor i Sted dersor burde saaledes skrives og distingveres: „Her gjorde Kirken et herligt Bytte. I at vinde en Mand, vandt den mange Kongeriger. Da begyndte dens gyldne Tider at gaae for sig. Det arme Christen Blod ic.“ Dersom vi tor troe det, som Forf. bedre kunde have underrettet os om i Fortalen, at han har samlet og opsat sine Excerpta fornemmelig til deres Dieneste, som arbejde og svede for at faae Kirke-Historien indpræntede i Hukommelsen for ved et Examen at kunne aflagge Regnskab for deres Kundskab dersudi; saa er den Methode, han har valgt, i vore Tanker en ubeqvem til dette Dyemærke, saasom det vel ikke lidet hiælper Hukommelsen, at de særlige og forskellige Ting, som Historien i ethvert Aarhundrede har at handle om, ere adskilte fra hinanden og anbragte i besynderlige Artikler, da man ellers finder dem blandede mellem hinanden vel eller ilde, som Skribenten er meer eller mindre ordentlig. Saaledes finder man i ethvert Seculum Historien adskilt i følgende trenende Hoved-Artikler: I) Kirkens Tilstand, fornemmelig saavel i Henseende til dens Udbredelse som Forfolgelse; II) Personerne i Kirken, saasom berømmede Mænd, Fædre, Skribentere, Lædere, Ricettore og Schismatici, samt Trætter og Stridigheder imellem dem; III) Religionens Tilstand, saavel den indvortes i Lærdommens Punkter og Christendommens sande Vesen, som den udvortes, hvortil henhøre Ceremonier, Embeder, Kirke-Tugt, Concilier, Academier, Skoler og andre lærde Ting. Disse 3 Hoved-Artikler har altsaa igien deres Deelinger og Underdeelinger, hvorved de forskellige Materier ere utsatte fra hinanden i en for Hus-

Kommelsen sæt fattelig Orden, der og forhjælper den til desto lætere at fatte og bevare, hvad den i ethvert Aarhundrede fornemmelig har at binde sig ved. Lærde kritiske Undersøgninger, historiske Controverser og mange egne eller udforlige Reflexioner har man ey at vente sig hos Forfatteren, og man vil vel efter hans af os forbemældte, om ellers rigtig angivne Øjemærke heller ikke forlange dem. Fortalen giver os til Slutning en ey urimelig Anledning til at troe, at det er Forfatterens Ungdoms Arbeyde til en Tid, da han havde den Lykke at gaae paa den Sal Grams store Bibliothegve. Han siger det næsten selv med udtrykkelige Ord, og beklager, at de Omstændigheder, som han siden er blevet nedtrykt udi, har forvoldt, at han ey har kundet gaae videre. Det er altsaa ingen Bebreydelse af os, der kan eller skal geraade hans Arbeyde til nogen Forringelse under den Fuldkommenheds Grad, som han efter og i sine Omstænde har i den Tid kundet bringe det til. Vi bør og troe der, vi med god Grund kan, at hans Arbeyde kan i sær til ovenmældte Øyemed have sin gode Nytte, hvortil det maaskee af ham selv ogsaa baade er samlet og brugt. En vidtloftig Sammenligning med andre Kirke-Historieskrivere, anstillet i det Øjemærke, for at opdage vigtige endten Mangeler eller Fejl, om eg hvor de maatte findes, og som vi ellers der, hvor vi have læst, ey have bemerket, skulde, tildeels formedelst forapsorte Forfatterens Øjemærke og Arbeydets efter samme og Tidens Leylighed bestemte Beskaffenhed, være et ligesaa forgjæves semi mysommeligt Arbeyde, det man maaskee gjerne vil have Recensenten forstaanet for. Hvad det angaaer, at Forfatteren ved Personernes Navne tillige har anbragt de med dem i Kirken sig tildragne historiske Hoved-Begivenheder, da er derved øste en heel Fortælling blevet adskilt i flere Deele og paa adskillige Steder, da den paa eet Sted bedre skulde have hængt sammen. Skulde for Ex. den heele Fortælling om Arianismi Oprindelse og Fremgang i det fierde Aarhundrede ikke lange begevimmere have været, anbragt under den Artikel om Kirkeens Tilstand, eller paa et Sted under en egen Hoved-Artikel om Stridigheder, end den nu findes distribueret under Athanasii og Arii Navne. Den skulde da maaskee og have bleven noget mere ordentlig og omstændelig. Vi har endelig, som sagt er, ikke foresundet mange Steder, hvor

Forsatteren yttrer nogen sin egen Reflexion, og seer det, saa er det kun fort og ved Leylighed, saasom S. 69. om Residenkens Forslyttelse fra Rom til Byzantz: „Materien til det (den) hidlige Hedenstabet Hld og Dyrkelse forbændte ligesom **Constantinus**, da han flyttede Rigets og sin (sit) Sæde fra det i Hedenstabet ret overhyllet og nedslunket og fortumlet Rom, hvis Afguder vare flere end Gaderne, hvis Skikkelse var ligere efter en Diævel-Boelig, hvis Bolde og Bierge, hvis Pragt og Herlighed, hvis Magt og Overmagt var stiftet paa Blod, Overtroe, Vantroe, af skadelige Laster og grusomme Synder, saa dets Syn funde intet andet end afvende en Christens, ja end sige en Christen Keyzers Dynie.“ Men var det da ikke bedre, om **Costantin** havde bleven i Rom for der at faae Hedenstabet med de omtalte Laster og Synder udryddet? Statsmændens holder i det mindste for, at **Constantin** begik en stor Statsfejl. Mere rigtig og bedre overlagt synes den korte Anmerkning, han har giort ved samme **Constantins Omvendelses** bevægende Grund: „Det kan være, siger han, at hans Forældre har givet ham en god Opinion derom, og at han Tid ester anden haver ved Overveyelse bequemmet sig ders til, det kan og være, at han dertil haver haft politiske Marsager, nemlig ved de Christne at giøre sig mægtigere. Ja lad det være som det vil, det er og bliver dog en urygsgelig Sandhed, at det haver giort meget til den christelige Religions Udbredelse.“ Forsatteren har og fortelig astegett de mærkværdigste Personers Charakteer, og synes han at have troffet dem ganzke vel. Saaledes for Ex. havde **Luther** et Cholerisk-Sangvinist Temperament, var paa den ene Side hidsig, og paa den anden altid fornbyet, munter og opvakt: Disse hans Natur-Gaver havde Glid saaledes helliget, at der var at træffe hos ham en levende Troe, en uforstrækket Standhaftighed, en utrættelig Flid og Ivrighed i Bonnen: dog beholdte han som Menneske sine Feyler, hvortil man kan regne den haarde Skrivemaade, han undertiden betiente sig af. Om **Melanchthon** hedder det, at han var hverken hovmodig eller gjerrig: Han var ey saa cholerisk som **Luther**, og dersor heller ikke saa standhaftig: Han var evertimod mere Sangvinist, hvorfor han og viiste sig før venlig og tienstaglig mod andre: just deraf kom hans frygt-

agelige og foranderlige Væsen, og hans alt for store Eftergivens-
hed i Religions-Sagerne, sem hialp meget til Cryptocalvinismus i Chursachsen. Men denne hans alt for store
Eftergivens-
hed, som vel var en Fejl, saavidt den var for
stor og til Sandheds Fornærme-
sse, har Forfatteren fort foran
kalder en Lætsindighed, som var ikke en lidet Plæt
paa denne store Mands udødelige Røes.

London, Paris og Berlin. A Journal of a Voyage round the world in his Majesty's Ship Endeavour, in the Years 1768. 69. 70. and 71. with descriptions of several new discovered countries in the southern hemisphere - - to which is added a concise Vocabulary of the language of Otahilee. London 1771. 17 Ark i 4to. — Journal d'un Voyage autour du Monde, par Mrs. Banks & Solander. Traduit de l'Anglois. Paris 1772. — Nachricht von der neuesten Entdeckungen der Engländer in der Südsee, oder Auszug aus dem Tagebuch des Königl. Schiffs The Endeavour, welches in den Jahren 1768. bis 71. eine Reise um die Welt gethan, und auf derselben verschiedene bisher unbekannte Länder in der südlichen Hemisphäre entdeckt hat, • • nebst einer kleinen Probe von der Sprache, die in jenem Theil der Welt üblich ist. Berlin bey Haude und Spener. 1772. 232 S. i 8vo. Den tydste Oversætter og tillige Forlegger af dette Værk har i sin Fortale gjort det meget rimeligt, at den anden Bundlæge paa Skibet Endeavour har uddraget samme af den første Skibs-Bundlæges Dagbog, som er død paa det gode Haabs Forbierg. Man veed, hvorledes Dagbøger ere bestafne, i sær naar de ere blevne assatte til deres Forfatteres egen besynderlige Brug. I deres Fortællinger er kun lidet Sammenhæng, og i Skrivemaaden intet skjont eller behageligt. Dette gjelder og om denne Bog, endskjondt den i den tydste Oversættelse har ved dens Forfatters Dueighed bekommet mere Sammenhæng, end den har i den Engelske Original. Dens Indhold er ej alene betydelig og nyttig for Søfarere, men og enhver, som bedre ønsker at lære kende vor Jord, vil læse den igienem med Forstørrelse, og finde sin lidet Møye belønnet med mange nye Opdagelser og Esterretninger. Ved Skibets Endeavour

Bortreyse, vidste man kun dette om dens Phemærke, at Hr. Green, som befandt sig paa samme, skulde bemærke Veneris Giennemgang i Syd-Havet paa Georgs-Øen, eller som Indvaanerne selv kalde den Utahitti, hvilken allerede Krigs-Skibet Delphin havde opdaget, ogsaa det Franzosiske Skib, som Bougainville commanderede, nogle Maaneder for Skibet Endeavour havde besøgt. Bemærkningen er lykkelig stædt den 4de Junii 1768. Den sin Hoved-Bestemmelse havde Skibet bekommet af det Engelske Admiralitets-Collegio, og den gik ud paa at undersøge, om Nye-Seeland er en Ø, eller om den hænger tilsammen med det faste Land. Skibet skulde altsaa seyle indtil den 40 Grad sydlig Bredde, og om Landet syntes derfra at strække sig endnu videre, skulde det vende Norden om tilbage, tage sin Vej om Cap Hormor, og i Nedsfald ankre i Ostindien. Skibet gik igienem Hav-Engen le Maire, og om Forbierget Horn. Paa Øen Utahitti har Engelanderne holdt sig op i 3 Maaneder. Denne har meget vellystige Indvaanere, men som fra først af maa nok have været tvende Nationer, hvilket synes rimeligt af deres Forskiel i Størrelse, Farve, Hud og Haar. Mændene underfille sig fra Amerikanerne ved Skægget og Omstørrelsen, hvilken sidste har Reenlighed til Aarsag. Af Indvaanernes Sprog paa denne Ø, og andre Naboe-Øer, leveres ved Enden af Bogen en lidet Ordbog. Den har mange hidindtil ubekendte Planter, Fiske og fugle, hvorfaf Engelanderen Banks, og den Svenske D. Solander, som har været med paa Skibet, har samlet en stor Forraad. Da forbenvante Engelske Skib Delphinen antom til Øen, havde Indvaanerne endnu ikke set noget Skib. Nye-Seeland, hvis Ryster Engellanderne i 6 Maaneder har undersøgt, er esrer deres Opdagelse en Ø, 225 tydské Mile lang. Dens Indvaanere ere Menneske-Ødere, som fra Ungdommen af ere vante til blodige Krige, og som blandt alle Mennesker kiende maaskee allermindst til Frygt for Fare. Det er marktværdigt, at de vel have forskellige Sæder, men et Slags Sprog med Indvaanerne af Utahitti, endftioidt begge Øer ved en aaben Sø af 500 tydské Mile ere adskilte fra hinanden. Man holder for rimeligt at Indvaanerne af Utahitti ere reyste til Nye-Seeland, og har der lært og opdaget Brugen af Pike og Buer, som de Nye-Seelændere ikke vide

noget af, saasom de betiene sig af Træ-Kastespyde, og Strids-
Ører af Beene, Steen og Træ. Nye Holland har Engel-
lenderne og undersøgt, fundet, at et Sund adskiller det
fra Nye-Gvinea, og i Kongens af Storbritannien Navn
taget det høytideligen i Besiddelse. Det maatte vel være saa
stor som Europa. Den Fyrstelige eller Kongelige Værdig-
heds Tegn paa Den Utahitti, bestaaer i et rødt Velte.
Fra den Tid dette er bleven lagt paa den nye Fyrste, bliver
han bestandig fodret af sine Betientere. De tage nemlig
ethvert Bid, som han vil nyde, i Hænderne, dyppe det i en
Skaale Melk af Cocus-Nodder, og stikke det saa Fyrsten i
Munden. En lige Skif (anmærker Recensenten) skal og væ-
re i Aethiopien, hvor en alene den Habessiniske christelige
Konge, men og de store i hans Rige lade sig ligeledes foddre.
Man seer af Anhænget, som er foyet til den tydiske Oversæt-
telse af denne Bog, og man veed det af de offentlige Tiden-
der, at der paa nye ere assendte tvende Skibe fra England
til Nye-Holland, Utahitti og Nye-Gvinea, for af disse Lan-
de og af et stort Antal Der at giøre nye Opdagelser. Med
samme er den lærde Hr. Johann Reinhold og Forster og
hans Son assendte som Naturkyndige. Denne lærde Mand
var tilforn Præst i Egnen om Danzig, nedlagde der sit Embes-
de, kom 1765. til St. Petersburg, reyste til Wolga, besaae
de nye Colonier, og gjorde om Landet og dets Indvaanere
nyttige Anmærkninger. Fra Rusland begav han sig 1766.
til London, lærde snart det Engelske Sprog, og det saa vel,
at han i samme kunde oversætte tydiske Bøger. Parlamentet
har forsikret ham og hans Familie for hans Rejse om Verden
en Belønning af 4000 Pd. Sterling. — Denne her ansørte
Bog opvækker Begierighed efter en fuldstændigere og næitere
Efterretning om de gjorte Opdagelser, og denne kan de Her-
rer Banks og Solander bedst meddele. Deres forenkleste
Værk bliver allerede trykt, og en tydste Oversættelse deraf har
man at vente af den Handiske og Speneriske Boghandling.
Denne har allerede for et Aar siden i Meß-Cataloget anmeldt
blandt tilkommende Bøger die Beschreibung der Reise um
die Welt, welche die Herren Banks und Solander im
Schiff Endeavour gethan haben, hvilken den vil lade
oversætte af det Engelske og trykke i Quart-format. Den
har derover ladet sig meddele et Kongel. Preussisk og Chur-
ske-

fyrstl. Sachsiske Privilegium, og venter og at bekomme et Keiserligt. Da Hr. Spener 1771. opholdte sig til London, lovede ham ey alene Hr. Banks, men eg Udgiveren af hans Værk Hr. D. Hawkesworth, at han skulde bekomme de Engelstke Ark, ligesom de kom fra Pressen til tydste Oversættelse. Den beskikkede tydste Oversætter boer i London, og oversætter ethvert Engelst Ark, ligesom det kommer fra Pressen, og har god Leylighed til ved alle forekommende Banskeligheder strax umiddelbar at raadfore sig med Værkets Forfattere. Rescensenten har allerede med Hornsyelse seet de til Værket hørende 9 Land-Charter over beboede Egne af Jordkloden, som man endten hidindtil ikke har kiendt, eller dog paa de almindselige Charter af Jordkloden alene ved sygtige Stræger eg Punkter har bemerket. De ere endnu til denne Tid ey alene i Sydsland, men og i England selv en virkelig Maritet, saasom man endnu ikke viser dem offentlig til London, men de ere af D. Hawkesworth, som udgiver de Herrer Banks og Solanders Nærse-Beskrivelse, tilstillet den Haude og Speneriske Boghandling, til den tydste Oversættelse, hvortil de og blive stukne. Paa alle disse Charter sees Hr. Lieutenant J. Cooks Navn, som har comanderet Skibet Endeavour eg gjort Udkast til Charterne. — Det første Chart afbilder tre Ting, nemlig for det første Udsigten af Terra del Fuego, af Staten-Land, eg af Forbierget Horn, for det andet Stredet Maire, eg det paa begge Sider deraf befindtlig Land, Terra del Fuego og Staten Land, og for det tredie Succes-Bay i Maire-Sundet. Cook har gjort disse Tegninger 1769., og T. Bowen og J. Gibson har stukket dem. — Det andet større Chart leverer en almindelig Forestilling af de af Commandeur Byron paa Skibet Delsphin, af Capitain Mounts paa Skibet Tamer 1765., af Capit. Wallis paa Skibet Delphin, af Capit. Carteret paa Skibet Swallow 1767., og endelig af Lieutenant Cook paa Skibet Endeavour 1769., i Syd-Eoen opdagede Lande og Egne. Til høyre Side seer man Amerika, og til den venstre forskellige Øer og China i Asien. De mindre Øer i Syd-Havet, saasom Utahitti, forekemme her ikun som Prækker. W. Whitechurch har stukket dette Chart. — Det tredie endnu større Chart forestiller de østlige Øester af Nye Holland, hvilke Engællenderne kalde Nye-Syd Wallis.

Iis. saaledes som de 1770. ere blevne undersøgte og opdagede af Lieutenant Cook paa Skibet Endeavour. Kobberstikkeren er ikke nævnet. — Det fjerde Chart i mindre Format forestiller den Deel af forbenvante Kyster af Ny Syd-Wallis, som strækker sig fra Forbierget Tribulation indtil Canalen Endeavour, som skiller dette Land fra Ny Ginea. Cook har tegnet dette Chart 1770., og J. Cheevers har stukket det. — Det femte Chart af Ny-See-Land er iblandt dem alle det noyhæftigste. Det viser dette Land, som tvende store Øer, som skiller ad ved en Havnenge, som er bleven belagt med Lieutenant Cooks Navn, der 1769. og 70. har undersøgt dette Land. J. Bayly har stukket dette Chart. — Det siette Chart forestiller 3 store Havnegter i Ny-Seeland, og det syvende den forbenvante Cooks Canal imellem de tvende store Øer, hvoraf Ny-Seeland bestaaer. Det sidste har John Rykland stukket. — Det 8de Chart er over Den Utahitti og det 9de over den saa kaldte Society Isles, begge tegnede 1769. — Recensenten har allerede haft for Dynne det første Bind af den tydste Oversættelse, tilligemed et stort Aantal fornøjelige og nyttige Kobberstikker, som forestille den Magellaniske Fjord, de Patagoniske Kyster, Verne Utahitti og Ny-Seeland, tilligemed sammes Indvaanere og naturlige Produkter, forskellige andre Øer og sammes Havnne og Udsigter. Det første Bind af Værket indebefatter, foruden en almindelig Indledning saa vel som en Forklaring over forekommende og en overalt bekendte Sø-Ord, og en Beskrivelse over Kobberne, Commandeur Byrons, Capit. Wallis og Capit. Carterets Rejser. Enhver bestaaer af 12 Hovedstykker. Byrons Rejse gik først til Rio de Janeiro, derfra til Port Desire. Derpaa opsgøgte han Pepys-Hen, og gik til de Patagoniske Kyster. Han løb vel ind i det Magellaniske Sund og gik til Port Famine, men vendte deraf tilbage til Falklands Verne. Deraf gik han atter igien til det Magellaniske Sund og igien nem farande til det forseylede Haabs Øer. Herpaa opdagede han de Georgiske Øer, seydede fra dem til Verne Søyan, Tinian, Aguigan og Pulo Timean og saa til Batavia, og deraf til gode Haabs Forbierg og til England. Alle Kyster og Øer blive snart vidrløftigere snart fortære beskrevne. Capitan Wallis giver Esterretning om de Patagoniske Kyster og

og det Magellaniske Sund, beskriver Opdagelsen af forskiallige Øer i Sydsoen, men fornemmelig Den Utahitti i nogle Hovedstykker, taler om Den Tinian, og fortæller hvad som er forealden paa den Tilbagereyse, som Skibet Delphin har anstillet over Batavia og det gode Haabs Fjordberg til Engeland. Capitain Carteret er gaact fra Plymouth til Madiera og igienem det Magellaniske Sund i Syd-Soen. Derudi har han undersøgt de Øer Mos a Suera, Dronning Charlottes Øe, det Land Davis, og de Øer, hvilke man holder for dem som Oviroes har seet, Egmonts Øe o. a. fl. et Sund, hvorved det saa kaldte Nova Britannia bliver deelt i tvende Øer, Øerne Mindanao og Celebes, og Stredet af Macassar, er gaact af Bentheim-Bay paa Den Celebes til Batavia, og om gode Haabs Fjordberga til England. Overalt har han rettet de vildfarende Meeninger man hidindtil har haft om bencovnte Øer og Sunde. — Den almindelige Indledning, hvormed Værket begynder, fortæller Anledningen til disse af Byron og Monat, Wallis og Carteret, og af Cook paa Skibene Delphin og Tamar, Delphin og Swallow og Endeavour foretagne Seyladser, og de Opdagelser, de har gjort. Begge de første gik ud 1764., og kom 1766. tilbage. I det selv samme Aar rejste det tredie og fjerde af, og traf 1768. igien ind i Engeland, og det 5te seylede 1768. fra Engeland af, hvor det ankom igien 1771. Hr. D. Hawkesworth, som har udgivet Beskrivelsen over disse Seyladser, men dog altid har indført Skibenes Commandeurer selv talende, forsikrer, at han har uddraget samme af disse Commandeurers Dagbøger, og i Henseende til Skibet Endeavour, ogsaa af andre ligesaa tilforladelige Haandskrifter; at Beskrivelsen over enhvers Rejse er for enhver Commandeur bleven forelæst, og den over Skibets Endeavour Rejse for de Herrer Banks og Solander, og hvad de derved har erindret, er blevet indført. Men han har tillige blandet sine egne Meeninger og Holeser derimellem, hvilket de Herrer, i hvis Navn han taler, ikke har misbilliget. Hr. Cooks Rejse-Beskrivelse er først blevet assattet, at den kunde blive færdig for hans nye Udryse. Månen har gjort sig stor Mye for at giøre Eoe-Chamerne og Rejse-Beskrivelsene overeenstemmende, og skulde de endda nogenteds modsigte hinanden, saa maatte man mest tree

Søe-Charterne. Hr. S. samler alle gamle og nye Vidnesbyrd om de Patagoniske Kæmper, og erklærer deres Virkelighed for vis, i sær da forbemældte Commandeurer, Byron, Wallis og Carteret eenstemmig hevindne samme. Han undskylder, at man har studt mange Indvaanere af de nye opdagede Lande, saasom det var aldeles nødvendigt, og selv undskylder han sig derover, at han ej har tilstrekket et overordentlig Forsyn Skibets uforventede Redning af store Farer. Om Byrons Rejse er at mærke, at den er et ganske andet Værk, end det, som 1767. er blevet trykt under Titel: *Voyage autour du Monde, fait en 1764. & 1765. sur le Vaisseau-Dauphin, commandé par Byron, traduit de l'Anglois, til Paris, og 1769.* under Opført: John Byrons -- *Reise um die Welt -- Frankfurt und Leipzig.* Den er langt mere vidtstofig og fuldstændig, end denne trykte Bog, der har Anseelse af et Udtog, endfisndt den melder mere om bekendte Lande, som Skibet paa sin Rejse er kommen til, end den Rejse-Beskrivelse her tales om. Den angiver ikke Længden og Bredden af de Øer i Sydsoen, som Byron har opdaget, fordi de den Gang endnu skulde være en Hemmelighed, men har lavet Aabninger for samme. Det lader, som den var en Esterretning, hvilken een af de Personer, der har været paa Delphin, har opsat til sin egen Drug, og efter sin Tilbagekomst hemmelig meddeelt een eller anden, hvorfra man har bekommet en Afskrift til Frankerige, og oversat samme i det Franzosiske Sprog. Saa vidt man ved, er der i det Engelske Sprog ikke blevet trykt nogen besynderlig Beskrivelse over denne Rejse. Byron har forgives set sagt det Land Davis, som skal have sit Navn af en Engelsk Skibs-Capitain, og de Salomoniske Øer, hvilke Oviro's vil have seet. (Længe før ham, nemlig 1722. har den Hollandiske Admiral Roggewein, som det Vestindiske Compagnie havde udskifket til Undersøgninger, og hvis Rejse om Verden Carl Frid. Behrens, en Tydssker, har beskrevet, ey heller fundet finde det Land Davis, men derimod holdt forskellige Øer, hvilke han har antroffet under 15de og 16de Grad S. Br., for de Salomons Øer, hvilke Saavedra 1525. skal have opdaget.) Capit. Wallis er reyst sydligere end Byron, imellem den 20de og 16de Gr. S. Br. Beskrivelsen derom er meget indtagende, i sær den vidtstofige Ester-

retning om den *De Utahitti*, hvilken han opdagede, og kaldte King George's Island. Capit. Carteret, en forstandig, overleggende, forskende og resoveret Mand, har endnu giennemseylet Syd-Søen længere mod Sønden, ved opsgot, men ikke fundet det Land Davis, og holdt for, at Herne St. Ambrosius og St. Felix maatte være derunder at forstaae. Salomons Herne har han heller ikke fundet, og saasom Byron har seylet paa den nordlige, og Carteret paa den sydlige Side af den Egn, hvor de skulde være, udea deg at bemærke dem; saa flutter den sidste deraf, at de, om de dog ere for Haanden, maa have en ganske anden Beliggenhed, end dem er givet paa Søe Charterne. I blandt de Øer, som han paa sin Rejse har forefundet og benevnt, er den, som han har givet det Navn Egmonts-Ø. og om hvilken han med Vished troer, at den er den selv samme, som af Spanierne bliver kaldet Santa Cruz. Recensenten gør herved den Anmerkning, at Engelanderne, om hvis Opdagelser dette Værk handler, har foraarsaget nogen Forvirring ved de lige Navne, som de har givet forskellige Øer. Capit. Wallis har og paa sin Bey givet en Øe det Navn Egmont. Samme falder en anden Øe Osnabrug, og Carteret giver dette Navn til en anden langt mere sydlig beliggende Øe. Byron gav Øer imellem den 14de og 15de Gr. S. Ø. det Navn King George's Island, og samme Navn gav Wallis den *De Utahitti*. Dette deres Forhold finder ikke hans Biefald. Her afbryder Recensenten sin foregaaende Efterretning om dette vigtige Værk, som ved Mængden af de nye opdagede Lande og Møynester, og de daglige Forfauldes Mangfoldighed vil meget fornøye og indtage Læseren. Den anden og trædie Deel, som betraffer alene Cooks Rejse og leverer mange af Banks Haandskrifter, ere endnu rigere paa nye, betydelige og angenemme Materier, end den første. Hernes Mængde i den sydlige halve Deel af Syd-Søen er stor. De ere af forskellige Størrelse og Frugtbarhed, og ernære deres Indbyggere ved Træfrugter, Fædrist og tildeels Agerdyrkning. Deres Beboere ere forskellige, som i et Rum af et Par tusinde Mile ikke kan være andet, men de ere tildeels og forskellige paa een og samme Øe, og ligner snart Negerne, snart Europeerne og i sær Spanierne i Farve. De seer Europeerne ved deres Ankøn

an, som Fiender, og ssæe at forhindre dem i at lande ved deres Kyster. De frugte sig kun for Kanonerne, sjælden for Glinter, vide vel at bruge deres Pile, Spyde og Steene til deres Forsvar og til Skræk og Skade for Europeerne, ere tildeels ubestridelig modige, og fulde af Krigs-Lust, og tildeels fortære deres Fanger. De kiende Jernets Værd og Brug, og give for Nagler og Smøm ey alene Svin og andet Fæ, men deres Fruentimmere bevilger endog deraf de Europæiske Mænd hvad de forlange. De have større og mindre Baade, Sejl og Tøug. Maar de begynde at fatte Fortroelighed til de gjærrige Europeer, bevise de sig mere tjenstfærdige og velsvillige imed dem, end de fortiene. Hvor megen Materie vil ikke den velskabte, stormodige og smindede Dronning paa Utahitti give Digerne til theatraliske Forestillinger, naar hun bliver dem bekjendt af Capit. Wallis Rejse-Beskrivelse. Men med Europeernes Ankomst (søyer Decens. her til) begynner først disse hidindtil lykkelige Nationers Ulykke. Af dem lare de at myrde med Skyde-Gevahr, og den hungrige Begierlighed efter Guld, Sølv og Perler, og disse meddele dem igien den slemme veneriske Syge. De ville selv bedst kunne dømme, om de først har bekommet saume af Engelænder eller Franzoser. Hvor meget har man nu ikke at vente af Hr. Cook, paa hans nærværende nye Rejse, og af hans Rejse-Cammerat Hr. Forster? Man ansører en Skrivelse, som denne den 15de Novbr. 1772. har skrevet fra gode Haabs Forbierg til en Ven i Berlin.

„Die Franzosen schichten vor einigen Jahren den Noturu, welchen Hr. von Bougainville von Utahitti mit nach Paris nahm, nach Isle de France, und von dannen wurde er im jehigen Jahr wieder abgeschickt, um nach seinem Vaterlande zurück gebracht zu werden. Das Schif, auf welchem er war, legte hier am Vorgebürge der guten Hofnung an, Noturu wurde von Poxken angefallen, und starb. Das Schif hat seine Reise fortgesetzt. Vor einigen Monaten sind zwey Schiffe von Isle de France ausgelaufen: Sie haben unterm 48sten Grad südlicher Breite Land entdeckt, und sind hierauf 60 Meilen ostwärts längst der Küste gesegelt, endlich aber durch einen Sturm verschlagen worden. Das Schif le Fortune ist nach Isle de France zurück, und von dannen nach Europa gegangen, das andere le gros

„ ven-

„ ventre ist nach Batavia gekommen, und von dannen mit „ einer Ladung Arrack, nach Isle de France zurück gegangen. Man sagt, die Franzosen hätten keinen Fuß auf dieses Land gesetzt. Dem sey wie ihm wolle, wir werden es schon finden, wenn es da ist, und zu dem Ende gehen wir Uebermorgen von hier ab. Innerhalb zwey Jahren sind wir, so Gott will, wieder hier, und denn erwarte ich unfehlbar so viel Briefe v n ihnen, als sie über Holland und England hierher befördern können.“ Det er Hr. Büsching vore Læsere har at takke, om denne foregaende Efterretning er dem, som vi dog vist haabe, til nogen fornøyelse.

Göttingen. Ad locum Pauli Rom. I. 16. de scopo evangelii Christi, er Opfærfsten paa et Programma af Hr. General-Superintendent D. Förtzsch. En nye Hypothese (det er, om vi mindes ret, den Tollneriske) at, nemlig den aabenbarede Religion har til Øjemærke, at forstaffe Menneskene, ikke Saligheden, men kun en højere Grad af Salighed, har givet Anledning til denne dens Prøvelse og Igien-drivelse. Iblandt saa mange Skrifstens Vidnesbyrd, at Aabenbaringen er et Saligheds Middel og det for alle Mennesker, er det ansorte Sted valgt og først blevet forklaret. Det indbefatter uden al Indskräfning den Læresak, som her bliver forsvarer, og modsigter ovenmældte Hypothese. (Om vi mindes ret, var den Tollneriske Hypothese denne, at Salighed var og at haabe til og erlange uden for den overnaturlige Aabenbaring; at altsaa denne havde til Øjemærke, ey alene at føre Menneskene til den samme Salighed, men endog til en højere Grad deraf, da en højere Grad af Salighed jo ikke udelukker Saligheden selv, og altsaa skulde vel dog Tollner aldrig ville nægte, at jo Christi Evangelium bliver altid et for alle Mennesker nødvendigt Saligheds Middel. Om vi ikke huske Fejl, var det uden Evil alene hans Øjemærke, at stadfæste et Saligheds Haab endogsaa for de Mennesker, som uden nogen deres egen Skyld har manglet den guddommelige Aabenbarings Lys, og skulde han derudi have seylet, saa kan man dog sige, at han har undt der vel.) Hypothesen skulde være et Middel til at heve nogle Vansteligheder, som flyder af en formeent Mangel paa Almindelighed

af den Hellige Kristes Brug, men efter Forfatterens Menning skal den dog forvile den Lære om Saligheden i langt større Vanfæligheder. I blandt de Grunde, som skal bevise dette, kan man ikke nægte, at jo denne dog fortiner en besynderlig Opmærksomhed. Man antager, hedder det, at den naturlige Religion er allerede et Middel til at føre Menneskene til Salighed, for deraf at bevise dette Middels Almindelighed; og dog er denne den naturlige Religions Almindelighed til visse fælle. Saa lidet alle Mennesker virkelig have det guddommelige Ords Brug, ligesaa faa har ogsaa den naturlige Religions Kundskab og Udeøvelse. Og seer man paa Kundskabens Muelighed, saa skal den samme Muelighed og finde Sted i Henseende til Aabenbaringen, og det skulde være ubilligt, at forlange en anden Art eller Grad af Almindelighed i Henseende til den aabenbarede end i Henseende til den naturlige Religion. Man erindrer end mere herved, at, om man end og hos et Menneske, der ikke brugte Bibelen, fandt en saadan naturlig Religion, Spørsmålet dog bliver, om denne da virkelig uden al Aabenbaringens Indflydelse endogfaa langt fra var opkommen hos dette Menneske? Langt mere sikkert er det, siger man, at blive noye ved det, Gud selv om sine Absigter har aabenbaret os, endstundt man ikke kan indsee alt, end ved Raisonnement saaledes at opbygge sig til Guds Viisdoms Udforskning, saa Resultatet deraf bliver en Modsigelse mod Bibelen. De Lædere, som kiende noye det Töllneriske Systeme, og den derudi ahandlesede og her saa kaldte Hypothese, behage selv at esterlænke eller estersee om der i dens ganske Afschaling er noget hist eller her, som kan tiene til gyldigt Svar paa denne her modsatte Grund, som ganske vist fortiner Opmærksomhed. Overalt tykkes os man uden Anstød kan have den Tillid til vor algode Gud, at han aldrig unddraget noget Menneske sin Maade, blot for en Mangel af Kundskab, den være sig naturlig eller overnaturlig, som dette eller hinct enkelte Menneske selv ikke er Skyld udi, og at han ganske vist vil bemaade enhver uskyldig Vanfundig, ligesom ethvert uskyldigt Barn, formedest det almindelige Forsonings- og Benaadelses-Middel, naar ellers intet andet paa det vorne Menneskes Side hindrer saadan Benaadelse.

No. 39.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 30te Septbr. 1773.

Riøbenhavn. Anviisning til det tydiske Sprog for
Danøe, tilligemed en tydsk Chrestomathie, og
en for samme indrettet Ordbog, ved Jacob Baden.
1773. 401 S. i 8vo. — Ingen, som ret kiender Hr. Rector
Badens Styrke og grammatiske Indsigt i det tydiske
Sprog, vil nogensiude bebreyde ham det som en Driftighed,
at han, som en indfødt Danø, har vovet at udgive en
Grammatik over det tydiske Sprog. Thi om vi skionne
ret, saa er det ikke nær saa dristigt, at en Mand, der ret
med Flid har studeret levende Sprog, og desuden øvet sig
lang Tid i at tale og skrive det, og hast Leylighed til Oms-
gang med dem, der tale det bedst, som deres Modersmaal,
at han foretager sig at skrive en Grammatik i saadant Sprog,
er ikke, sige vi, nær saa voveligt, som at skrive og udgives
en Grammatik over et dødt Sprog, hvilket sidste man dog
anseer for et Arbejde, som ingen habil Skolelærer bør gifre
sig Betenkning over, og som ham egentlig tilkommende.
Derhos er det klart, at en indfødt Danø som i Grunden
har studeret det tydiske Sprog, er ganske vist ikke mindre,
om ikke bedre skikket, til at skrive en Grammatik for Danøe,
over det tydiske Sprog, end en indfødt Tydsker, der nok saas-
vel hande studeret det Danøe. En indfødt Tydsker var uden
Evil for sine Landsmænd i det Danøe, og en indfødt Danø
for sine i det Tydsk den beste Lærermester, naar de kun begge

med behørig Flid har studeret, hver sit fremmede Sprog. Thi det er sjælden, nogen skaffer sig i sit eget Sprog en saa gien nemtrængende og dyb Indsigt, som i et fremmed, man maa giøre sig Umage for. Men skulde dog nogen vilde ud tolke det som en Dristighed af Hr. Baden, da har han selv vel og grundig affærdiget saadan Bebryndelse i det han siger i Fortalen: „Den som veed, hvad Forstiel der er paa at have et Sprog i sin Magt, og at eye en grammaticalisk Indsigt deri, vil ikke troe, at naar man givt Paastand paa det ene, tiltager man sig dersor strax det andet, eller forlange, at den, som skal kunne, forsatte en til Undervisning bringbar Grammatik, maa være født i Sproget. Det seer alt for este, at de, som ere opfodte i et Sprog, forsømme dets Regelrettighed i at tale og skrive; og jeg kunde ansore meget agtbare tydiske Skribentere, som skrive deres Modersmaal med stor Ziirlighed og Styrke, og dog ofte begaae grammaticaliske Fejl. Aarsagen er, at man sjælden lærer Modersmalet grammaticalisk. En Fremmed derimod, som kommer til Sproget i en moednere Alder, naar han alt har en Grammatik af et andet Sprog inde, og som fattes det svede Gehør, der velyder den Indsodte i at tale og skrive, nödes til at legge sig efter Sprogets Grammatik, og bringer det deri ofte videre, end mangen Indsodt; i sør naar Omstændighederne tilslige forbinde ham til at skrive meget i det fremmede Sprog.“ Dog er det ikke den Indsigt i Sproget, som en Mand uden Fortænkelse kan tiltroe sig selv, og alle maa tiltroe ham, der selv har studeret Sproget under en Gellerts Undervisning, der siden her i sit Fæderneland har givet offentlig Undervisning deri, og siden har været paa det Sted (i Altona) hvor han daglig maatte tale og skrive det, det er ikke den Indsigt, eller hans egen og andres vel grundede Tillid dertil, der nærmest og sidst har bevæget ham til at foretage sig det Arbejde, at sammenkrive og udgive nærværende Grammatik over det tydiske Sprog. Hans Høyverdighed Hr. Bisshop Garboe har udvirket en Kongel. Besaling til ham, at give den studerende Ungdom i Helsinggers latinske Skole, som selv maatte have Øyst dertil, saa megen Undervisning i det Engelske, Franske og Tydiske Sprog, at den kan læse og forstaae de i disse Sprog udkomne Skrifter. For at opfylde denne Pligt, har

har han maattet bekymre sig om de fornødne Lærebøger i disse Sprog. I det Engelske og Franse mangler det os ikke endten paa Grammatiker eller Chrestomathier. Men i det tydiske Sprog, som af alle er det nødvendigste for en Dansk, har man større Mangel paa grammatiske Anvisninger. At man kan behøve en bedre, end den bekendte Schallers endogsaar med *La Forets Lingva Germanica in ore Danico*, er der vel ingen som nægter. For kort, siden har man vildet erstatte Mangelen med en bogstavelig Oversættelse af Gottscheds Kern der deutschen Sprache. Men Hr. B. erindrer herved, deels at Gottscheds Grammatik behøver Forberdringer, deels at en Grammatik for Fremmede kan i alt ikke vel skrives efter samme Plan, som en for Nationens Indsædte. Som Hjelpemidler, har Forfatteren betient sig af Gottscheds og Basedows Grammatiker. Ved den første skal fornemmelig Rector Heinz's Anmerkninger derover have gjort ham god Dienste, og han har med desto større Sikkerhed benyttet sig deraf, som han vidste, at de har de tydiske Sprøgkienderes Biefald. De samme ere dog af en anden Rector igiendrevne; dersor kan man nu vel ikke nægte, at de jo kan have sin Nutte, og det kommer an paa, hvem der har Netten paa sin Side. Men stor Tillid kan man ikke have til dem, om man ellers kan lide paa den Kritik, som Gottsched selv har fældet derover: „Was mir ein andrer „ feindseliger Tadler meiner Sprachkunst, Hr. Rector Heinz „ zu Lüneburg, für Anmerkungen entgegen gesetzt, das „ übergehe ich hier mit einem gelassenem Stillschweigen. Hr. „ Ge. Christoph. Kunz, Rector zu Nürnberg, und der „ hies. deutsch. Ges. Mitglied, hat dieselben in seiner so bes- „ titelten Beleuchtung, so gründlich abgesertigt, daß sie „ allen ihren Werth und Schein verloren haben. Solche „ unreife Sprachkünstler, verrathen nur ihre eigene Schwä- „ che, wenn sie sich in ein Handwerk mengen wollen, dem „ sie nicht gewachsen sind, und ihr lautes Geschrey über „ Dinge, die sie nicht eingesehen, erwecket ihnen, zu ihre „ Beschämung, den Zuruf: Si tacuisses, Grammaticus „ fuisses.“ Af Hr. Basedows Grammatik har han i sær fort sig hans syntactiske Øvelser til Nutte, som han har tilføjet sin Grammatik, og ladet aftrykke de feylagtige Opgaver, som tiene til at øve Begyndere i Reglernes Brug, og

gigre dem opmærksomme paa Danismer. Den Chrestomathie, han har tilføjet til Øvelse for Begyndere i Sproget, er uddraget af de beste Skribentere, og har i sær den Nutte, at man strax kan forbinde Læsning med Regler. Forsatternes Navne, hvoraf de forskellige poetiske og prosaiske Stykker ere tagne, ere nok for at retsædiggjøre Forsatterens Valg. De ere følgende: 1) Om Chinesernes huuslige Forfatning af Gatterers Universal-Historie. 2) Esopiske Fable af Richardson, oversatte af det Engelske. 3) Om Vensteb af Basedows praktiske Philosophie for alle Stender. 4) Om Sandseligheden af Spaldings die Bestimmung des Menschen. 5) Idyller af Gesner. Disse ere de prosaiske Stykker. Følgende ere poetiske. 1) Fable og Fortællinger af Gellert, Hagedorn og Lichtwehr. 2) Moraliske Vers af Hagedorn, Haller, af Ugeskriftet, der Jungling, af Ramler. Endelig er tilføjet en fuldstændig Ordbog over ben foregaaende poetiske og prosaiske Chrestomathie.

København. Forsøgende Natur-Lære, af Fransk oversat af Andreas Olaus Hammer, Candidat i Theologien, Elsker af philosophiske, mathematiske og physiske Videnskaber. Tome I. 1772. 384 S. i stor 8vo. Med 12 Robbertavler. — Originalen til denne Oversættelse er noksom bekjendt og efter Fortieneste berømt. Den udkom til Paris 1767., under Titel: Lecons de physique experimentale par M. Sigaud de la Fond, Demonstrateur de physique experimentale & Maitre de Mathematiques, og indbefatter i Korthed de nyeste og fornemmeste til denne Videnskab henhørende Forsøg, og de Læresager, som derpaa grunde sig. Forsatteren har haft til Ævhærd med disse sine udgivne Forelæsninger at foredragte Experiment-Physiken paa en let og lærerig Maade, ved at lemppe sig efter deres Begreb, som har kun en svag Indsigts i denne Videnskab, og ved at benytte sig af de nyttige Opdagelser, som en mængde Værker have gjort, som findes adsprede i mangfoldige Værker, som enhver ikke er i Stand til at forstås sig eller formedelst andre Forretninger kan faae Tid og Leyshed til at giennemlæse og undersøge. Han har til den Ende samlet alt hvad han har fundet fordeelagtigt hos de best:

rommeligste Skribentere, og i Udgaven af disse sine Forelesninger beslittet sig paa Korthed: 1) ved at forbiegaae alle de Spørsmaal, som ikke har nogen Hensigt til den forsøgende Natur-Lære: 2) ved at ansøre tilsammen alle de Forsøg, som sigte til et og samme Spørsmaal: 3) ved ej at forsøge deres Antal uden Nytte; 4) ved at forklare dem saavidt muligst paa den noyagtigste Maade; 5) ved endelig at henvise til foregaaende Grundsætninger, uden vidtløftig at igjenstage dem. Han har tillige betient sig kun af saa og noðwendige Mathematiske Bevisninger og Algebraiske Forklaringer, og ikun til mere Oplysning og Bekræftelse paa det han ellers paa anden Maade tilforn med Flid har søgt at forklare og udvikle. Overalt har Forsatteren vildet have disse sine Forelesninger anseete, som en Samling af hvad de bestrommeligste Naturlererere har skrevet over enhver af de Materier, som deri ere afhandlede. Men iblandt de Materier, som henhøre til Naturleren, findes her intet angaaende den menneskelige Physiologie. Thi som Forsatteren har holdt Forelesninger over den dyriske Physiologie i Almindelighed, og det har været hans Agt at udgive samme, saa har han her ikke leveret nogen Forelesning i sær over det menneskelige Legems Indretning, endsiendt han i sine private Curser har ogsaa afhandlet denne Materie. Nærværende første Bind indbefatter kun de 4re første Forelesninger, af hvilke den første handler om Materiens almindelige Egenskaber, saasom Legemernes Figur, deres Fasthed og Uiggienemtrængelighed (Impenetrabilite) Ethulleredhed (porositæ thi poros kalder Oversætteren Ethuller eller Stambuller) deres Delelighed, deres Bevægelighed. Den anden som afhandler Dynamiken eller Kraft-Læren, handler i Besynderlighed om Bevægelsen og dens Love, og om Tyngden. Dynamiken er den eene Deel af Mekaniken. Den anden er Statiken eller Vægtlæren, som inddeles i Geostatiken, Hydrostatiken og Areostatiken. Den tredie Forelesning afhandler Geostatiken eller Jordvægt-Læren, og den fjerde Hydrostatiken eller Vandvægt-Læren. Den Sal. Oversætter Hr. Andreas Olaus Hammer, en Søn af Hr. Hannibal Hammer, Segnes-Præst til Gran i Aggerhjuus-Stift i Norge, har med denne Oversættelse vildet afhjælpe den Mangel, vi har paa en Natur-Lære i det Danske Sprog,

foruden det, at han og dermed synes at have vildet forfasse sig selv en nyttig Øvelse i Sproget og Videnskaben. Dette syntte vi tildeels ogsaa deraf, at han sees med megen Omhyggelighed at have bekymret sig for at saae alle de franske Kunst:Ord fordaaßede, hvilke han og paa mange Steder har haft god Lykke til, sioendt man vel ikke kan nægte, at der ere de Steder, hvor man gjorde langt bedre, om man beholdt visse allerede naturaliserede Ord, saasom Chymist, heller end at man bebyrder Læsernes baade Æyne og Ører med haardt dannede og ubevante Ord, saasom Skillekunstkyndig, og efter paa andre Steder, hellere brugte en lidet Periphrasis eller Substitution af ligeegyldige og forstaaelige danske Ord, end at man indsoerer fremmede og ubevandte Ord og Udtryk, som mange, af hvilke man dog ogsaa vil læses, slet ikke forstaae. For Ex. S. 25.: Man beviser endnu Dyr:Selvstændingernes Ethulledhed ved følgende Forsøg. Det er: Til Beviis paa, at ogsaa de Ting, som henhøre til Dyre Riget, ere opfyldte med mange smaa Huller, anstiller man følgende Forsøg. Vi tør sige, at mange som kan have Lust til at kiske og læse Skriftet, veed ikke hvad Dyr:Selvstænding vil sige. Ethulledhed er et haardtlydende Ord, og naar Oversætteren ellers kalder Et-hullerne (poros) smaa Smaahuller, da er der en Pleonasmus i dette nydannede Ord. Derimod er Egrund for Oolet hældig dannet Ord, som og andre flere, saasom Føremiddel (Vehiculum.) Vi prise den Sal. Oversætter og ens hver andens Hemmeligheder i den Henseende, men vi har og mørket, at man uden Nød gør for meget deraf, og at øste Sproget selv endten har bedre og bequemmere Ord og Udtryk, eller og giver Anledning og Materie til at danne langt bequemmere, saasom Damphuller i Stedet for Et-huller, Grund-deele, i Stedet for Etdeele eller Begynd-deele, Guldfuldhed (ligesom Skamfuldhed) for Ethulledhed. Vi finde dog, at Guldfuldhed er af Oversætteren ogsaa brugt S. 22. thi det er at mørke, at han øste bruger nu et, nu et andet nydannedt Ord til een og samme Ting, for ligesom at give Læseren Valg derimellem. Men med det samme indsoerer man i Sproget de ubevemme med de naturligere eg bequemmere. Naturaliserede Ord holde vi for man ikke saa sæt burde forkaste, saasom Materie, Chymist, Philosoph, philo-

philosophisk o. a. fl. men heller ikke, som nogle ere faldne paa, ville naturalisere flere og alt for mange fremmede Ord, endogsaa dem, vort Sprog trænger slet ikke til. Overalt var det vel, om en Oversætter, der søger at berige Sproget, gav bag efter en Fortegnelse paa alle de nye Ord han havde brugt, tilligemed en Forklaring over deres bekvemme og forsngue Dannelsse, da han derved vilde paalægge sig selv den Forbindtlighed ey at paabyrde Sproget saadanne Ord, som det endten ikke kan taale, eller ikke behøver. Vi skal ellers ikke kunne sige, om denne nu Salige Oversætter selv er Opsætter af alle i denne Oversættelse brugte nye Ord: thi vi seer os Fortalen, at Forsynet har fordret ham fra Verden under hans Arbeyder, og det er hans Broder Bartholomæus Hanmer, som har overlevet os dette Arbeyde efter ham, men om han endten har forandret noget derved eller lagt noget dertil, melder han intet om. Han har ellers geleydet Oversættelsen med en Fortale, hvori han foruden en kort Es-terretning om hans Broders Levnets Løb og nogle hans i Haandskrifst efterladte Arbeyder, der vidner om denne vakkre unge Mands Glidommelighed i sine Studeringer, har tillige handlet om Naturlærens Nødvendighed og Nutte i adskillige Videnskaber. Det er iblandt andet smukt hvad han siger om dens Nutte i Theologien, hvoraf et Stykke: „Hvo satte disse store stærkelige Legemer saa viiselig paa sit Sted og i sin Orden, og forsynede enhver af dem efter deres Maas- ser med tilstrækende, og saa kaledede aftsodende Kræfter, at de ey tumlede ind paa hinanden, fædte paa en eller anden Planet, og krystede den med sine Indbyggere i Trillion-tusende Stov? Hvo indtrykte dem den første Bevægelse, gav dem med andre Legemer i Bevægelsen deres hemmelig skulde middelpunktelige Kræfter? Hvilket er det Middels-punkt, hvorom disse store Legemer svævede? Alle saadanne store Virkninger, som Naturlæren fremviser, ere rørende Prover, der beveger os noksom til at antage det for at være en med Almagt udrustet uendelig Kraft, det er en Skaber, en Gild. Han gav alt sit første Vare. Han satte dem i det vide og store Domme der, hvor hans høye Hensigt fordrede. Han bandt dem til visse Love i sin Be- vægelse som de hørsommeligt adlyde, saa lange deres i Skabelsens Beslutnings Bøg anstrevene Løb skal vare.

" Thi fra Viisdommens Høyde bleve de fremkaldte af sin
 " blotte Muelighed, og paa et Vink fra den beroer deres
 " Forandring. Ingen Under da, at en oplyst Forstand
 " uafladeligen fra sin dybe Nedbøvelse i Stovet for Guds
 " Majest. erkender ham for det Helligste, Herligste Hoyeste
 " Bæsen, seer hans Viisdom at være uindskranket, hans
 " Almagt uendelig; hans Godhed stor."

Paris. Lettre sur l'homme & sur ses Rapports. 1772. 242 S. i 8vo. Recensenten tilstaaer, at han havde læst temmelig vidt hen, forend han fandt Smag i Bogen, og endelig besluttede han strax at læse den nok en Gang. Forfatteren, som paa nogle Steder synes at være den samme som Forfatteren af de bekendte Breve: sur la sculpture og sur les delirs, er en Mand, siger Recensenten, i hvem han og er, som med et halv platoniske og halv fritænkende Genie, øser meget af sig selv, og dog derved tillige synes vel bevandret i de ældres og nyeres classiske Skrifter. Hans Ideer, skjøndt de i Grunden ikke ere nye, have dog ved den besynderlige Stilling og Forbindelse han giver dem, noget frapperende, men taber ofte ved en nøyere Prøvelse. Han betragter Mennesket først fra dets physiske og phychologiske og dernæst dets moralske Side. Først søger han at fastsætte Forstioellen imellem Mennesket og Dydrene og finder samme i Brugen af selvgiorte Tegn (Signis arbitrariis) Hornuften skal bestaae i den Evne at giøre sig Begreber ved hælp af samme Tegn. Derved er det Mennesket sætter sig udover den nærværende Hornemmelse ved Sanderne. Dydrene derimod ere bundne til Sanden, har ikke deres Begreber i deres Magt, men bekomme den af de i Henseende til dem tilfællige udvortes Marsager. Just dersor tilskriver han Dydrene mere Charakterer, fordi de har færre og mere levende Hornemmelses Begreber. Den dyriske Drift (Instinct) skal ikke være andet, end en Følge af færre coxisterende, men klarere Begrebers Beskuelse. Siælens Jænnaterialitet og Udsædelighed vil Forfatteren have bevist paa en ontologisk Maade, men hans Bevis er ikke grundigt. Overalt har disse hans meest antologiske og metaphysiske Betragtninger mindst behaget Recensenten. Sine moralske Betragtninger begynder han med nogle for Recensenten tildeels nye bemærkninger over Sympathien,

thien, eller egentlig over det, hvori ligger den mechaniske Grund til Sympathie, nemlig Forestillingerne Tilbagevirkning paa Fornemmelses- og Bevegnings-Organerne. Deraf gisr han en Anvendelse til videre at forklare det første Sprogs Oprindelse, hvilken samme hans Forklaring dog er dunkel, overdreven og utilstrækkelig. Den Saak, at et Menneske har mere eller mindre Pligter paa sig, eftersom hans moraliske Organ er meer eller mindre fuldkommen, har noget sandt og almindelig bekjendt. Men som Forfatteren udbilder og anvender denne Idee, saa bekommer den noget nyt og glimrende og urigtigt, og fører til den Sluening, at det ved Handlingernes Moralitet efter Naturens Love kommer kun an paa det indvortes Samtykke, hvilket dog let, som Recensenten erindrer, kan komme af Overilelse og Lidenskab, og hvad andet der foraarsager Forvirring og Bildfarelse. Brutus, da han myrdede Cæsar, har begaet en Forbrydelse i Folkets Dyne, og maa ske mod Selskabet, men i Bruts egen Sial har denne Handling uden Evil været overensstemmende med den øvige Orden. Ved deslige Saaker skulde man dog give sig mere Umage for at understille det Sænde og det Falske, om man endog immer ved ligegyldige Ting vilde tilslade sig at opofre en Deel af Noyagtighed for blot Skimmer. Overalt gisr Forfatteren for megen Opsigt med den Strid imellem Menneskets og Borgersens Pligter imellem Naturens og Staternes Love. Om Menneskene havde haft det Forstet, saa dømmer han, saaledes at indrette Selskabet, at Religion og Dyd saa lidet som muligt derudi fandt Sted; saa havde de ikke bedre kundet giøre det. Imod Hornuftmessigheden i den bedendes Bon erindrer han noget, som er ikke velgrundet. Han viser hvorledes Religionen ved Fordomme og Lidenskaber er blevet forhulet. Fader vor, betragtet med philosophiske Dyne, opvækter Beundring og Erbædighed for den christelige Religion. Efter Forfatterens Begreb viser den sig i Besynderlighed derved som en Religion, der frem for alle andre fortiner at ansees fer-guddommelig, at den gisr Mennesket los igjen fra det kunstige Selskabs Vaand, og alene foreskriver det saadanne Pligter, som flyder af deis individuelle Forhold til det høyeste Væsen. Tøleshu lærer Menneskene Guds nødvendige Tilværelse, uden at Forstanden gisr det allermindste dertil, & il n'y a pas d'hoimme

Athée. Hvis den astronomiske Opdagelse, at Jorden er kun en Planet og et Intet imod det uendelige Ganske, havde været gjort til en Tid, da den moraliske Sands havde endnu været mindre svækket, saa havde den maaßee bevirket den største Forandring i det borgerlige Selskab. Den Pythagoriske Skole synes Forfatteren at have haft noget saadant for dermed hvilken han over Hovedet anseer for det eeneste Exempel d' une Société d'êtres supérieurs, ou la vertu fut nécessaire & le vice impossible. Kjærlighedslose om sig selv højt tænkende Orthodoxyer og lidetlige Tritonkere, skildres med sorte og stærke Farver som de twende fornemmeste Mars sager til den moraliske Fordervelse. Fremdeles finder man nogle skarpsindige Begreber for den menneskelige Forstands Historie, hvilken Forfatteren i Besynderlighed lover at udføre. Den menneskelige Forstand synes ham at bevæge sig omkring Guldkommenhed, ligesom Cometerne om Solen i meget excentriske Baner, hvor der gives Periphelia og Aphelia, og i hvort Periphelio i Almindelighed en eller anden herskende Videnskab, som modificerer alle de andre til deres Fordeele eller Skade, eftersom de lidet eller meget afarter fra den herskende Videnskab: I vor Periphelio er det den geometriske Geist; i Egypternes ogetruskerne Epoche var det den for det Underbare indtagne Geist; hos Grækerne den Moraliske og Følelsen (Sentiment.) Endelig har Forfatteren nærmere stillet til sammen de i det foregaaende indbefattede eller deraf følgende Hovedsafer, om den menneskelige Guds Natur og tilkommende Bestemmelser. I Besynderlighed indskærper han den Sah, at Guden skal have sin Himmel og sit Helsvede hos sig selv, og ikke videre har at haabe til hin eller frygte for dette, og i Almindelighed har intet andet at vente som Straf eller vilkaarlig Besydning, men alt som blot naturlig Folgr. (Det halve af denne Paafand er en vigtig Sandhed, som ikke behover ganske at modsættes den anden; hvortil Grundene heller ikke ere tilstrækkelige.) I Henseende til Gud gives der ingen Laster, ingen Forbrydelse; men alene i Henseende til den Lastefulde, som ganske vist taber meget derved, at han er lastefuld. Denne Sah bruger Forfatteren til at understøtte sit Begreb om Himmel og Helvede. En hver seer vel, hvad sandt deradi kan være, og hvad der endten behøver at legges til eller nyhere bestemmes.

Leipzig. D. Joh. Pet. Millers vollständige Einleitung in die theologische Moral überhaupt, und in die Mosheimische insbesondere. 1772. 445 S. i 4to. Man vil læse denne Indledning med ligesaa stor Fornøjelse og Nutte, som Verket selv. Kun disse følgende mærkværdige Steder har man deraf udmærket os. — S. 194 f. Ved den forskiel imellem Natur og Maade, har Forf. bifaldet dem, som raader, at man med Alvorlighed skal kun søge de quoddommelige Maade-Virkninger, uden at gruble derover. Man kan og, efter Recensentens Erindring, regne det iblandt de Hoved-Forbedringer, som Moralen i dette vort Aarhundrede har erlanget, at man fører denne Lære tilbage til Phychologiens og Bibelens enkelte lærde Grundssager. Intet er lettere for enhver redelig og nogenledes vel underrettet Christen, end hos sig selv at erkende Virkningerne af den bibelske Religions-Undervisnings quoddommelige Kraft. Men ligesom at udmaale og beregne den, og at ville noye bestemme Skælds-Puncten imellem Natur og Maade, er umueligt, og et unnyttigt Grublerie. — S. 244 f. bliver Hykleriet gjort særdeles fiendelig, og i al sin Skændsel fremstillet for Lyset. Saa skarpsindig, som fornoden for Geistlige, er den Erindring, hvormed Forfatteren beslutter denne Afhandling. — S. 248 f. læser man med stor Fornøjelse den tydeligste og eftertrykkeligste Forestilling om den moraliske Indstydelse af den christelige Grund-Lære om Forløsningen ved Jesum. Hvilket hedder egentlig at prædike Jesum Christum. — S. 264 f. billiger og understøtter Forfatteren det Ønske, at man i Catechismerne vilde afskaffe Undervisningen efter de 10 Bud. Man haaber og, at man herudi vilde efterfølge de Exempler, som Indsigtsfulde Lærere, saasom Hr. D. Zacharia, herudi har givet. Med det samme bliver og S. 279 f. handlet om de Mosaiske Ægteskabs Lære. — Moralens Historie bliver fortalt paa en særdeles angenem og lærerig Maade. Beslutningen skeer med den Lære om Samvittigheden. Særdeles fornoden saa vel til eget Brug som og til Embeds Forelse er den nuvare Betegnelse, hvad en tvilsem Samvittighed er, S. 280 f. Her er og indrykkede nogle vigtige Samvittigheds Spørsmaale om Ægtesstanden, i hvis Afgørelse man dog ikke tor biesalde Forfatteren. — Fremdeles anmelder man efter Forfatterens Forlangende, at de i Fortalen S. 14 forekommer.

mende og i al Henseende lastværdige Udtryk mod det Quedlinburgiske Udtog, ikke ere flødne af hans egen, men af en andens Pen.

Leipzig. D. Christ. Aug. Crusii, S. Theol. in Acad. Lips. Prof. Primar. — Hypomnemata ad Theologiam propheticam. Pars secunda, hypomnemata ad Textus selectos e libris Mosis & Prophetis prioribus, nec non ad Psalmos Davidis omnes complexa. 1771. 944 S. i 8vo. Denne anden Deel indebefatter Anvendelsen af de Grundsætzer og Regler, som Forfatteren i den første Deel har angivet og fastsat, paa Forklaringen over en stor Deel af de bibelske Spaadomme, foruden mange læseværdige og lærerige Digresioner over de vigtigste hist og her forefalende Ting. Efter Orden ere her forklarede 1) Jacobs Spaadom om sine Esterkommeres Skæbne i Mos. B. XLIX. 2) Mosis Velsignelse over Israels Folk i Mos. B. XXXIII. 3) Bileams Spaadomme 4 Mos. B. XXII. - XXIV. 4) Den guddommelige Sang, hvilken Moses, som et offentlig Vidne, til sidst maatte overlevere Israeliterne i Mos. B. XXXII. 5) Den guddommelige Sanction, at Davids Kongerige skulde være evins delig, og at Messias skulde nedstamme fra ham, 2 Sam. VII., 1 Chron. XVII. og 2 Sam. XXIII. Derpaa følge Hypomnemata ad Psalmos Davidis omnes, seu Libros Psalmorum quinque, potissimum ad Psalmos propheticos, og for det første Prolegomena ad Psalmos universale fra S. 227-264. Fremdeles Epitome vitæ Davidis thesibus brevibus comprehensa fra S. 265-360, endelig Hypomnemata over alle Psalmerne selv. Indholdet af enhver Psalme er for sig selv angivet, enhver er adskilt i sinne Afdeelinger og tilstrækkelig philologisk og exegetisk forklaret, og over man ge, i seer de prophetiske Psalmer ere tilføjede besynderlige Af handlinger. Tilligemed den 45de Psalme er og Salomons Høysang temmelig udsærlig forklaret fra S. 536-590. Af dette betydelige Original-Værk har man nok at forvente en tredie Deel, som skal indebefatte en Forklaring over Propheten Esaias.

Leipzig. D. Christ. Aug. Crusius, Profess. Pris marii zu Leipzig &c. Beytrag zum richtigen Verstan-

de der heiligen Schrift, insonderheit des prophetischen Theils des göttlichen Worts. Erster Theil. Aus dem Lateinischen übersezt. 1772. 620 S. i 8vo, foruden Hr. D. Crusti Fortale og en ikke mindre læseværdig Forberedelse af Hr. Mr. Pezold. Dette er en tydsk Oversættelse af foranførte Værk Hypomnemata ad Theologiam propheticam, af hvilc første Deel den indbefatter kun det halve, og følgelig, det første Kap. om Spaadommene og deres Bedsmelle i Almindelighed; det andet Kap. om de Spaadommene, som indbefattes i den Hellige Skrift, i Besynderlighed fra S. 66:384, og en betydelig Deel af det tredie Kap. om Epochen eller de mærkværdige Tids-Punkter til at forstaae den Hellige Skriftes Spaadomme. Endnu er tilbage af Originalens første Deel, det sidste Stykke af det tredie, og det hele fjerde Kapitel om Hielpe-Midlerne til Propheternes Forklaring. Oversættelsen er vel udarbejdet, deels af en ikke ubesømt Prof. Theologie, som man ikke navngiver, deels af ovenmældte Hr. Pezold, som lover uden Ophold at bessuge dens Fortsættelse.

Leiden. Observationum Juris Romani Libri quartior. 1772. 444 S. lid. 4to. Forfatteren til dette Værk er den i Jurisprudencens lærde Videnskab allerede vidtberømte Hr. Prof. Hermann Cannegieter. Den første Bog deraf var allerede forhen i Aaret 1768. kommen for Lyset. Det var ganske vist latterligt, siger man, at ville søge Jurisprudencens hele Noes i Kritiken over Pandekterne; men det er dog at ansee, som en Lykke for det hele Studium, naar der dog endnu fra Tid til anden findes Lærde, som ganske oposre sig den gamle romerske Ret, og vide at behandle den med Indsigt saa vel i Ting, som Sprog, og med en lard Kritik. Af et Værk, som dette, har man ikke vel fundet anmeldte det ganske Indhold, men for dog at give noget Begreb derom, har man anført de vigtigste Steder til Exemplar paa Forfatterens med megen kritisk Lærdom og Skarpsindighed forfattede Anmerkninger, dog den første Bog forbiegaat, som til forn bekjendt. „Wir schähen (saa taler til Slutning den „lærde Recensent) an diesem gelehrten Manne aufrichtig den „kritischen Scharfsinn, den er in Wahrnehmung dessen, „was in den Römischen Gesetzbüchern gemeinlich nicht oder „ falsch

„ falsch verstanden wird, in Entwicklung verworrenen Begriffe, verwickelter Sätze und Fälle, und in kritischer Verbesserung der Worte beweiset. Gleich den ehrwürdigen alten Römischen Rechtsgelehrten in den Digesten, geht er bei aller Erklärung auf die Genauigkeit, und das Eigenthümliche des Ausdrucks zurück, sucht die ersten Quellen der Römischen Gesetze in den alten Sitten und Gebräuchen auf, und ermüdet sich nicht, selbst in dem Wüste der alten Grammatiker jedes noch so unscheinbar gewordene und verrostete Bruchstück aufzuscharren und es blank zu machen, daß man es wieder erkennen kan.“

Frankfurt og Leipzig. Die Geschichte des Selbst-
geföhls. Εγώ δὲ τι βέλομαι; καταμαθεῖν τὴν Φύ-
σιν καὶ ταύτην ἐπελαγ. 200 S. i 8vo. Om Selvsfølelse
lader sig meget sige, naar man vil trække derhen alt hvad.
trækkes kan. Man kunde folgelig af Skrifstets Titel og Ind-
holdets første Betragtning snart formode, at det indbefatte-
de kun bekendte Sandheder under en nye og usædvanlig
Syns-Punkt. Man træffer i Begyndelsen og paa de Stes-
der, som kan bestyrke denne Formodning. Men det vil ikke
vare længe, førend man til sin Forståelse vil blive andet vær.
Forsatterens Historie om Selvsfølelsen er mestendeels og i
Grunden intet andet, end den Deel af Erfarings Psycholo-
gien, som har med Gemıts Bevægelserne, de mange Slags
Forstoyeler, Begierligheder og Drifter at gisre. Vogens
Fortieneste ligger deels i bekendte Sandheders Verigelse og
fuldstændige Udførelse, deels i de fine og ofte dybt opsigte
Træk til den endnu langt fra fuldendte Afskildring af det men-
neskelige Hierke. Man marker vel, at Forsatteren har ud-
studeret de berømtestes Psychologers Skrifter, - og ofte skulde
man tænke, at han havde en Vbg liggende for sig, og com-
menterede derover hph for hph. Men ved den Maade, paa
hvilken han indvæver og fortører fremmede Tanker, blive de
ham selv egentlige. Kort at sige, uagtet nogle Provincialismer
og adskillige ucorrecte Udtryk; uagtet nogle alt for al-
mindelig antagne, eller alt for ubestemte Sager, regner
man Forsatteren til vor Tids klassiske Psychologer saa vel i
Henseende til hans Vennerknings-Gave, som hans Foredrag,
og

og for sin Egn er han et Phænomenon. Han skriver sig under Fortalen M. J. S. og skal i Folge mundtlig Efterretning være en katholik Geistlig.

Berlin og Stralsund. Joseph Priestley, bey der Rechte Doctors und Mitgliedes der Rön. Soc. der Wiss. zu London, Geschichte und gegenwärtiger Zustand der Electricität, nebst eigenthümlichen Versuchen. 1772. 70 Ark stor 4to med 8 Kobbere. Priestleys Værk udkom først 1767. Forsætteren lærte siden mere tydsk, og læste og de i dette Sprog udkomne Skrifter over Electriciteten. Han udgav siden 1770. Tilsætter til sit Værk, og tillige i samme Aar, skjønt med Underskrift af 1769., en nye Udgave, hvor i hine Tilsætter vare blevne anbragte til deres behyrlige Steder. Denne tydské Oversættelse er forsærsdiget af Hr. D. Krünnig, efter denne sidste Engelske Udgave, og indbefatter tillige nogle Oversætterens Anmerkninger, som mestendeels ere Henviisninger til hans Fortegnelse over de fornemmeste Skrifter om Electriciteten. Og da Priestleys Værk, skjønt efter den ældre Udgave, ogsaa af en Anonymo er blevet oversat og udgivet i det Franske Sprog til Paris 1771., og de af den Franske Oversætter tilførtet Anmerkninger indbefatte adskilligt brugbart, saa har Hr. Krünnig og tilføjet dem oversatte paa Tydsk. Den største Deel af disse Franskmandens Anmerkninger indbefatter kun Igien-drivelser af de Forklaringer, som Priestley giver efter Franklin, og Forsvarelses for den Nollétiske Theorie, ofte paa en temmelig grov Maade. Om Værket selv, som allerede beskijndt, behøver man intet videre at mælde.

Padua. Orazione del Signor Abate Francesco Fanzago Padovano, delle Codi di Giuseppe Tartini recitata nella chiesa de R. R. P. serviti in Padova, li 31. dì Marzo, l'Anno 1770. con varie note illustrata con un breve Compendio della vita del Medesimo. 48 S. i 4to. Man har, siger man, dog vildet anmelde denne Piece, fordi derudi fortelles een af de største Violin-Spilleres og Componisters Liv og Levnet. Hr. Tartini er født i April 1692. til Pérano i Istrien. Efter nogle Ungdoms Begivenheder opofrede han sig ganske hen imod Aaret 1714. til Musiken, og blev i Aaret

1721. Musik-Director i St. Antoni Kirke til Padua. Hans bekendte Sonater udgav han i Aaret 1734. og 1745., og hans Afhandling om Musiken i Aaret 1754. Den sidste gior hans Indsigt i Theorien om Tonekunsten ligesaa stor Ære, som Hr. Rameau hans Kunstdæk om General-Bassen. Han dode den 26de Februar. 1770. Compositionen af den Sorges-Musik, som blev opført ved hans Liigbegångelse, er af Hr. Meneghini, hans Lærling, som har succederet ham som første Violin-Spiller og Musik-Director ved samme Kirke.

Fulda. Medicinisches Bedenken, über das in Deutschland und auch in dasigen und angrenzenden Gegenden sich äussernde so genennte Faulfeber. 1772. 32 S. i 8vo. Der er om den sidste Epidemie skrevet meget set og lidet godt, men dette lidet Skrift skal iblandt andre ej alene overalt være fatteligt, som det til Undervisning for Folk i Almindelighed bør være, men endog være skrevet med en ugemeen og gründig Indsigt. Forfatteren er Hr. Hofr. og Lvl. Weichhard, som derudi har beskrevet Ellsfældene, samt forskellige enkelte og sammensatte Arter af denne almindelig herstende Feber, og foredraget en enkelt virksom og vel passende Lægemaade. Egentlig var den sidste Epidemie i Grunden intet andet end en Art af Galdefeber, som forstak sig under mange og adskillige Gestalter, hvilke man vel maa understille, naar man vil bestemme den saa nødvendig forskellige Lægemaade. Hoved-Sagen var den tidlige Brug af Afforeiser, og dernest de Antiseptiske Midler, en Methode, der ikke er for alle Practicis saa bekendt, som den burde være.

Frankfurt am Main. Descriptio anatomica Nervorum cardiacorum Sect. I. de nervo intercostali cervicalli, dextri in primis lateris, accedunt Icones &c. Auctore Joh. Ern. Neubauer, D. Med. Anat. & Chir. Prof. Ord. in Acad. Jenensi. 1772. 230 S. st. 4to, med fire store Kobberre. Man erklærer dette Værk for et Original Mesterstykke i sin Art. Forfatteren har sat sig for at leve en fuldstændig Beskrivelse over alle Hjertets Nerver, hvorfaf her leveres den første Afdeeling, og hvorefter man har flere at vente. Værket er astrykt med al typographiskt Pynt, og foruden Texten ere tilspydte besynderlige Forklaringer over Kobbers Tavlerne.

No. 40.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 7de Octobr. 1773.

Riøbenhavn. Den gamle og nye Brødre Historie, eller det Evangeliske Brødre • Unitets Forte Historie i de ældre Tider og i Særdeleshed udi nærværende Aarhundrede forfærdiget af David Crantz, oversat paa Dansk. — Jeg tænker paa den gamle Tid paa de fremførne Aar. Psalm. 77. 6. 1772. 578 S. i 8vo foruden Registeret. Med M. Hallaggers Skriften. — Dette Skrift afhandler et vigtigt og særdeles mærkværdigt Stykke af dette og næstforrige Aarhundredes Kirke-Historie, og det paa en Maade, som upartieske og tænkende Læsere uden Vil ville blive fornøyede med. Vel kan man ikke nøgte, at jo Skrivemaaden tydelig nok viser Førfatteren som et Lem af den særskilte Meenighed, hvis Historie han her fortæller, om han end ikke selv udtrykkelig havde bekendt sig dertil. Men skulde vel og have formodet, at saadan en Kirke-Skrivant efter Moden skulde ved alle Leysheder have skrevet som en Advocat for sine Medbrødre, og allevegne i sin Historie indstrøget de nidskæreste og vidtloftigste Apologier for dem og deres særskilte Meeninger og Skikker. Men skulde have ventet, at han hist og her vilde have givet sig af med Modstandernes vidtløftige Hgiendriveser, og ved den Leylighed udost meget af den saa sædvanlige Geistlige Bitterhed imod dem. Men intet mindre, end alt dette har han gjort, og i hvor vel saadanne Forventninger

ester Moden vare grundede, vil man dog derudi finde sig fuldkommen bedragen. Vel skriver Forsatteren som en Ven og Tilhenger af de saa kaldte Brødre, og derudi kan man ikke meget fortænke ham. Men en større Upartieskthed og Moderation vil man næppe finde hos nogen Skribent. Han fortæller Tinget som den er, og giver sig aldrig af med de saa sædvanlige Reflexions-Harangver, hvorudi Historiestrivers saa gjerne forglemme sig selv. Naar han paa den eene Side ikke dolger sine Medbrødres Fejl, eller søger at besminke eller bestyrkle dem, saa kan man paa den anden Side heller ikke forslange, at han skulde gien nemhægle dem derfor, allermindst, naar han ikke saaledes opfører sig imod hans egne og deres Modstandere. Han fortæller kun og lader Læseren domme. Kun et Exempel derpaa. Hvor stor Behag maa Læseren ikke finde i den Simplicitet, hvormed Forsatterens Fortælling udmarkter den aandelige Høymodighed, hvormed nogle eensfoldige Knivsmedde og en Sommermand (Christian David) lagde første Grund til den Colonie, som de Mæhriske Brødre stiftede i Hernhut! S. 103.:

„Den første (Hr. Marche) satte Mod i dem, og da en af
 „Konerne gjorde den Indvending, hvor de skulde saae
 „Vand i denne Ørk? svarede han: dersom i vil troe,
 „saa skal i see Guds Herlighed paa dette øde Sted.
 „Og Christian David slog derpaa sin Sommermands Øre
 „fast i et Træ, som stod paa Pladsen, med disse Ord: Her
 „har fuglen fundet sit Huus og Svalen sit Nede,
 „nemlig dit Altar, Herre Zebaoth ic.“ Det er et
 af de meest udmarkede Træk i disse Brødres Characterer, at
 de taler altid i den høye bibelske Tone om deres almindelige
 og sædvanlige Omstændigheder, hvori man dog ikke finder
 Spor til noget overordentligt, som i den første christen Kir-
 kes Tid, hvis Indretning og Forsamling de ville efterligne.
 Nu kan det være, at de fornuftige og tænkende iblandt dem
 anseer saadanne Talemaader og Udtryk for intet andet end
 sindrige Accommodationer paa deres nærværende Omstændig-
 heder. Men de Eensfoldige iblandt dem kan og løt heraf tage
 Anledning til at giøre sig en høj og dog falske Indbildung
 om noget overordentlig i disse deres Omstændigheder, og saa-
 danne høye falske Indbildunger kan løt opbløse Gemyterne
 med en forsængelig aandelig Høymod, som bliver anstødelig
 for

for andre gode og ydmyge Christne, der hverken vente eller forlange for sig noget mere overordentlig fra Gud, end de sædvanlige ordentlige Medvirkninger til deres timelige og aandelige Welfærdt. Andre, som ere uden for disse saa kaldte Brødres Selskab, kan og tage Anledning til at beskynde dem alle med hinanden for en saadan virkelig høj Irdbildning om noget Overordentlig i Guds Omgang med dem og deres med Gud. Hvem skulde troe andet, end at man her vilde forsikre Brøderne om et Mirakel, hvorved Gud skulde frembringe Vand til dem her i denne Hernhutiske Ørk, som forsum i den Arabiske? Dog finder man ingen Efterretning derom, men derimod, at man ganske naturlig gif omkring for at oplede et Sted, hvor man kunde grave en Brønd. Her havde nu været Sted for Forfatteren til at udmærke ved sin Reflexion saadan Twetydighed som en løt anstødelig Feyl i disse sine Brødres Character. Men hans blotte Fortælling udmærker den allevegne, om han end ikke selv erkendte det. Han skriver for tænkende Læsere og fortryder ikke paa, om nogen tænker anderledes end han, og naar han ikke saaledes reflectere over sine Modstanderes Feyl, hvi vilde man da forlange, at han skulde op holde sig med saadanne forhadte Reflexioner over sine Brødres. Endogsaq der, hvor man med Bisched veed, at han ikke bifalder deres Feyl og Strøbes ligheder, er han ligesaa langt fra at udmærke dem ved sine Reflexioner, som fra at besmykke dem med sine Undskyldninger, men novet med at fortælle, lader han Læseren selv tanke og domme. Dette er det sande Begreb, vi ved egen Læsning har fattet om Skriftet, forend vi læste Fortalen og sandt, at det fuldkommen stemmer overeens med det, som Forfatteren der selv har sagt at bibringe sine Læsere derom:

„ Jeg har (siger han) i dets Forfattelse frembragt alle Ting
 „ i den mueligste Rorthed, efter Sandheden ligefrem,
 „ oprigtigen og upartiest. Det Værk, som jeg her beskriver,
 „ er Guds Værk. Det tilstaaer selv mange af dets
 „ Modstandere. Men Nebskabene, af hvilke Gud i Maade
 „ har betient sig dertil, ere Mennesker. Det har altsaa ikke
 „ fundet gaae af uden Feyl. En Læser, der elsker Sandheden,
 „ maa ikke vente at læse og finde igiendrevne Feyl, ja
 „ Forbrydelser, som ere med Usandsærdighed tillagte Brødre-
 „ ne af deres Modstandere eller Vagtalere. Det er en His-

„ storie og ingen Apologie. Men det, der er virkelig sandt,
 „ har jeg ikke vildet fortælle, men ligefrem og oprigtigen an-
 „ sørte mine Brødre's deels bekendte, deels hidindtil for Pu-
 „ blico maaßke endnu ganske ubekendte Fejl og Forseelser.
 „ — I Almindelighed har jeg beslittet mig paa at være
 „ upartiest. Med mit Vidende og Villie har jeg ikke kre-
 „ ven nogen Usandsfærdighed om andre, ikke nævnet og be-
 „ handlet nogen af Brødre's Modstandere utilbørligen,
 „ endnu mindre antastet andre Religioner, Forfatninger og
 „ Anstalter, ellers lagt dem til Last, naar nogle af deres
 „ Lemmer have trykket, bagtalet og forfulgt Brødrene. Gan-
 „ ske har jeg ikke med Taushed fundet forbigaæ samme;
 „ ellers havde mine Brødre, som vide det, savnet mange
 „ Hoved-Omfændigheder, og mange Læsere uden for os,
 „ savnet Kors-Gestalten, som Kjendetegnet paa en sand
 „ Jesu Meenighed. Men jeg har endten ganske forbiegaæt
 „ mange haarde Undertrykkelse, ellers og naar jeg har maat-
 „ tet mælde om dem, fremsat dei med al Beskedenhed, med
 „ paa mueligste Maader at undskyde Personerne, og med
 „ den Erbadighed, som jeg er enhver Forfatning skyldig.
 „ Samme Upartiesthed har jeg søgt at iagttagé mod mine
 „ Brødre. Jeg har ikke vildet skrive eller fortælle noget af
 „ Kunst eller Uaunst til nogen, og med al Flid vogtet mig
 „ for, at der ikke skulde opkomme hos mig nogen Tilhøvelig-
 „ hed eller Utilhøvelighed til en eller anden Person eller Sag.“
 „ Vist nok er det, man skulde næppe have fundet større Mo-
 „ deration hos nogen af Brødre's Modstandere, som skulde
 „ ellers vilde have beskrevet os deres Kirke-Historie. At han i
 „ Hoved-Sagen skriver som en Ven og Tilhænger af sine Brø-
 „ dre, det er han, som vi har sagt, ey at fortænke for. Han
 „ har i Vorke selv flittig ansørt sine Kilder, som ere: Com-
 „ menii Kirke-Historie, der er bekendt saavel i det tydke,
 „ som latiniske Sprog, Lasitius, Camerarius, Regenvols-
 „ sciis, Historia persecutionis ecclesiarum Bohemicarum,
 „ Saligs Historie der augsburgischen Confession, Riegers
 „ Salzbund und Böhmishe Brüder. I den nyere Brødre-
 „ Historie har han, foruden mundelige Esterretninger,
 „ iblandt andre skrevne Documenter, og trykte Skrifter,
 „ betient sig af Bildingschen Sammlungen, og Græve
 „ Zinzendorphs Naturelle Reflexionen. Da denne Græve

Zinzendorph er en Hoved-Person i den nyere Brødre-Historie, saa har Forfatteren, skjønt han efter sin foreatte Kørheds Regel ikke burde besatte sig uden med Hoved-Bevigtenhedernes Fortælling, dog ikke fundet undlade tillige at berøre mange af hans Handlinger, for saavidt samme har no-gen Indflydelse i Brødrene's Kirke-Sager. Den samme Regel har han fulgt i Henseende til andre mærkværdige Personer. Historien selv har han ikke fortalt Aar efter andet, men inddelt den i den gamle og nye Brødre-Historie, og afhandlet begge efter visse Hoved-Tildragelser i følgende Perioder. I) Den gamle Brødre-Historie: 1) om den christelige Religions Tilstand i Bohmen til Brødre-Kirkens Begyndelse; 2) om Brødre-Kirkens Stiftelse, Udbredelse og Forfølgelse til Luthers Reformation; 3) om Brødrene's Mellemhandlinger med Reformatores og deres Efterfolgere, og om deres Udbredelse i Preussen og Pohlen; 4) om de øvrige Brøders Skæbne i Bohmen og Mæhren til deres Adspredelse. II) Den nye Brødre-Historie: 1) om Brødrene's Opvækelse og Udgang af Mæhren 1722. til Brødre-Unitets Fornyelse 1727.; 2) om Brødre-Unitets af Mæhren Fornyelse 1727. til den første Commission i Hernhut 1732.; 3) om den første Commission i Hernhut 1732. til den anden Commission 1736.; 4) om den anden Commission i Hernhut 1736. til Grærens anden Rejse til Amerika 1741.; 5) om Ordinarii (saa bliver Græven herefter kaldet, da han havde antaget den Bisoppeelige Ordination) Rejse til Pensylvanien 1741. til Synodum i Zeist 1746.; 6) om Synodet i Zeist 1746. til Ordinarii sidste Rejse til Engeland 1751.; 7) om Ordinarii sidste Rejse til Engeland 1751. til hans Tilbagekomst til Tydskland 1755.; 8) om hans Tilbagekomst til Tydskland 1755. til hans Endeligt 1760.; 9) om hans Afsteed fra Verden 1760. til Synodum 1764.; 10) om det almindelige Synodus 1764. til Synodum 1769. For et hvært Assnit har Forfatteren forudstillet dets Indhold efter sphernes Orden, som giver Leylighed til ved et Øyekast at oversee det Hele. Forfatteren vil dog ikke have dette sit Værk anset for en fuldstændig Historie om den Evangeliske Brødre Kirke, men kun for det første forsøg dertil, som er gjort for at tiene nogle oprigtige Historiestrivere, som harde forlanget det, og andre, der ønske at læse en sandsædlig og

sammenhængende Beretning om enhver Brødre-Meeningheds og Missions Begyndelse og Fremgang. Han beretter og i Fortalen, at der paa Brodrenes Side bliver giert Anstalt til at samle en fuldstændig Historie om Brødre-Kirkens Herkomst, Hoved-Forandringer og Begivenheder i alle dens Deele, Meenigheder, Missioner og Colonier, og at dette Arbejde er i Særdeleshed blevet anbesalet Presterne i Meenighederne og Missionerne, hvortil og Forsatteren selv har hulpet hvad han kunde. Imidlertid har Forsatteren vildet tilfredsstille nogle Historieskrivernes Forlangende med dette Udkast til en fort Historie om Brødre Kirken i Bohmen, Mæhren og Pohlen, dens Herkomst, Skæbne og Hoved-Forandringer, saavel som dens Hornyelse og Udbredelse i de nyeste Tider. Vil Læseren endnu have et besynderligt Beviis paa Forsatterens Upartieskab og Moderation, da ville vi have ham henvist til S. 354. §. 120. hvor Forsatteren gør sine Anmærkninger over nogle Udttryk i sine Brødres Lære-Fordrag, og derover opkomme Stridigheder, hvorved han paa den ene Side ikke fortier sine Brødres U forsigtighed og Evetydighed i deres Forhold og Talemaade, og paa den anden Side viser, at andre uden for har ikke blot ladet samme være sig ansædelige, som de med Sandhed kunde være, men endog drevet deres billige Forargelse derover til et ubilligt Had og Fiendskab, Bagtalelse, Forfolgelse og Bespottelse. Han laster sine Brødres forvorne, tvejdige og ubesicte Talemaader: „Det har været mangen Theologe i og uden for Meenigheden til Anstod, men i sær de onde og koldelige Mennesker, der ikke har undset sig ved af Hævingierrighed at udspye den Gift, der laae i deres egne Hierter, at forklare saadanne Talemaader efter deres egen koldelige Begreber, at fordreye dem, for at giøre Brødrene latterlige og afflyelige for den christelige Religions Hierter. — De have selv ofte smerteligen beklaget, at de have ved Uforsigtighed givet Anledning til saadanne Bespottelser, og ikke bedre iagttaget Frelserens Advarsel: I skal ikke give det Hellige til Hunde, ikke heller Faste Perler for Svin, at de skal ikke vende sig om, og sondertive Edæ.“

quam terrestri accommodandum, ut et ad virium magneticarum Quantitatem explorandam et aestimandam spectantium a Christiano Carolo Lous, Sumatibus Societatis Typographicæ. Typis Cl. Philibert. 1773. 130 S. i 4to, med 8 Kobber-Plader. — Dette Skrift har Forfatteren allerede tilforn i Aaret 1767. udgivet paa Danske under følgende Titel: Forsøg til et nyt Misvisningens Instrument at bruge paa Land. Jorden, til Søe-Compassets, i sær Peyl. og Azimuth Compassets for-deelagtigste Indretning, samt til Magnet-Kraftens Afveyning i adskillige Magnetiske Maaler og Stænger. Vi har allerede deraf udgivet en ydsiglig Recension i No. 4. 1768. Forfatteren havde just skrevet denne Afsanding paa Danske fornemmelig til Nutte for vore Compasmas gere, at de derefter kunde vide at give Compaserne den for-deelagtigste Indretning og Skif. De Instrumenter, som han deri har beskrevet og fremsat, har funden erfarte Sømænds Giesald og ere efterhaanden blevne indførte paa de Kongel. Skibe. For nu at giøre dette sit Arbejde iblandt Fremmede mere bekjent, har han selv foretaget sig at udarbejde det paa Latin, hvorved han alene har udelukk, hvad som han i det Danske vidtløstig havde forklaret til Compasmagernes Dieneste, og som ikke kan være de Lære ubekjente. Men han har derimod tillagt meget andet, som figter til at forklare den Magnetiske Theorie, hvilket næsten udgør halvdeelen af det Hele. Forfatteren frygter slet ikke for Resultaterne af sine Forsøg, om nogen finder for godt at igentage dem, og der er ingen af alle hans fremsatte Instrumenter, som jo skal have udholdt den Sharpest Prøve, og vel forsvarer sig derunder. Hvem der behager at sammenligne den latinske Afsanding med den Danske, vil allerede fra S. 53. bemærke anseelige Forandringer og Tillæg, hvoriblandt de betydeligste ere fra S. 79. til Enden om Compassets Brug i Geographiske Udmaalinger, og Magnet-Maalenes bedste Indretning efter saadanne Regler, som lade sig udlede af den foredragne Methode, hvorefter at maale de magnetiske Krafters Størrelse i forskellige Maale og Stænger.

Lemgo og Berlin. Her under disse Stæder Narne meddeeler man den for alle Elskere af Historien og Jord-Beskriv-

ningen sørdeles behagelige Esterretning, at den tydste utrykte Original af D. Engelbert Kämpfers natürlichen, bürgerlichen und kirchlichen Beschreibung des Reichs Japan, som i England er blevet oversat i Landets Sprog, og deraf ved Joh. Casp. Schenckzer i det Franziske, er endnu for haanden til Lemgo, og at en berigt Boghandling har i Sinde at kisbe, og ved Trykken meddeele samme. Den afdøde Kæmpher skrev 1712. i sine Amoenitatibus exoticas, at han med det første i det tydste Sprog vilde beskrive nu værende Japan i et Quart-Bind, og næsten tilføye 40 Kobberstykker. Men hans Død forhindrede denne og andre Boggers Udgave, hvilke han lovede som Frugter af sin Leyse. Den beromte Hans Sloane bevægede den Kongel. Livlæge Steigerthal til Hannover, at han reyse til Lemgo, og erknyndigede sig om Kæmphers efterladte Skrifter og Legninger. Han kibte og samme for en vis Sum Penge, og lod Historien om Japan oversætte af det tydste Haandskrift i det Engelske Sprog. Dette fortæller Oversætteren i sin Fortale. Man har allerede nu dette Haandskrift for Dynene, og det er den Meyeriske Boghandling til Lemgo, der har kibt samme, og har oversendt det til den lærde og habile Candidat Hr. C. W. Dohm, at han under Hr. Büschings Raad og Biestand skal berede det til Trykken. Man har egentlig kommet tvende Haandskrifter af dette Værk. Det eene har følgende Titel: Historie von Japan, enthaltend das merkwürdige vorigen alten und jetzigen neuen Staats und Regierung dieses Reichs, die eigentliche und wahrhafte Beschreibung der fürnehmisten Tempeln, Pallästen, Castellen, Städten und anderen Gebäu- den, nicht wenlger der Metallen, Mineralien, Bäu- me, Pflanzen, Thiere, Vögel und Fische &c., wie auch Chronologie, geist- und weltlicher Häuser, und der Einwohner ersten Ursprung, Gottesdienste, Ge- wohnheiten und Handwerker, so wohl Inn- als Aus- länder, der Raufhandel der Holländer und Chineser, nebst einer Beschreibung vom Königreich Siam, in hochteutsch beschrieben, und mit Figuren versehen von Engelbert Kämpfern, M. D. und Gräflich Lippl. Leib-Medico, und nach dessen überall eigenen wahren Handschrift, zum Druck befördert von Johann Her- manna

mann Kæmpher, M. D. Denne Udgiver var en Broders-Son af den beromte Engelbert Kæmpher. Sit Værk har han tilegnet Kong Georg II. af Storbritannien, saasom han var født i sammes tydste Lande. Han har og foran sat en Esterretning om hans Farbroders Levnets-Lob, hvilc vigtigste Deel bestaaer i tvende Breve, som Kæmpher har skrevet til sin Broder Joachim Kæmpher J. U. D. (som formodentlig har været Johann Hermans Fader) det eene til Gamran i den Persiske Haybugt den 25de Novbr. 1687., det andet til Nagasaki i Japan 1688. Disse Breve maa Scheuchzer og have brugt i hans Opsaz om R. Levnet, som man seer af Overeenstemmelsen. Det andet Haandskrift har ingen Titelblad, og skal være Engelbert Kæmpfers Original. Dette holder man dog ikke for vist, men det kan let afgiores, hvis man til Lemgo finder endnu flere af denne berommelige Mandes Haandskrifter, hvormed dette kan sammenlignes. Da og Forfatterens Broder-Son i foransorte Opskrift forsikrer, at den Afskrift, hvilken han beforderer til Trykken, er gjort überall nach der wahren Handschrift, saa holder man for, at den er af lige Værd med Originalen. Vel er Historien ikke affattet i den nu omstunder behagelige Skrivemaade, men man meener det vil være de Tydste Kært, at Hr. Dohm ikke forandrer noget i Værket, undtagen Orthographien og enkelte utydiske Ord, paa det Kjøberne kan være visse paa, at de bekomme det ægte Kæmpheriske Værk. At det for Resten er Umagen værdt at trykke samme i sit eget Sprog, uagtet Johann Caspar Scheuchzer, en Schweizer, har leveret en Engelsk og Franzosisk Oversættelse deraf, har man bevist ved at sammenligne et Afsnit af det tydste Værk med Oversættelserne. Man har dertil valgt det 5te Kapitel af den første Bog, som handler om det Japaniske Riges Inddeelning i større og mindre Herreaber. Resultatet af denne Sammenligning og deraf ansorte Prover, bliver, at Oversættelsen er ikke fuldkommen paalidelig, og at det er baade nyttigt og nødvendigt at det Kæmpheriske Værk bliver trykt i det Sprog, hvor i det er forfattet, og til det tydste Hæderne-lands Ære ikke mindre smuk og prægtig, end den Engelske og Franzosiske Oversættelse, hvilket man og ventet af den beromte Meyerske Boghandling. Hr. Dohm, der og er født til Lemgo, vil og derved i sær giøre sig fortient af dette Værk,

at han dermed sammenligner andre trykte Original-Skrifter om Japan, og vil af samme oplyse det, hvor han finder det nyttigt og fornødent.

Amsterdam. De la félicité publique ou Considérations sur le sort des hommes dans les differens Epoques de l'histoire. 1772. i Vol. 8v. Forsatteren synes at være en af de franske Philosopher, der gjerne betragter alt paa en anden Side, end man hidindtil har seet det an. Dog skriver han med Betænksomhed i Henseende til Religion, stiondt han vel i Grunden vil kun ansee den for et blot Menneske-Værk. Hans første Absigt synes at have været at vise, at det menneskelige Kjøn til alle Tider og i alle Stater har været ulykkelig. Han giver i Begyndelsen nogle Forklaringer over Skatterne og Overdaadigheden. Hans Maal er Tiden, og Skatternes Besværlighed ligger i den ait for store Deel af Tiden, som vi maa anvende for Staten, og som unddras ges for vores egne Fordeele. Overdaadigheden har ligesaa til Maal den alt for store Tid, som den røver fra den Tid, som Staten eller vor egen Opholdning behøver. Begge Forklaringer stikke sig kun for de arbeydende Mennesker. De græske Stater skal have været slet indrettede, og deres Borgere ulykkelige. Borgerne til Athen var vist nu og da grusomme, ligesom de og vare høymodige, og Mangel af en Religion, der leder Sæderne, havde den meeste Skyld i de uimodstaelige Udstrømninger af Lidenskaberne. Imod Rous seau paastaaer vor ubencrnte og det med Grund, at Regieringen kan ikke føres af Folket selv, men maa føres af dets dertil visse udsggte Borgere, og er han dermed tillige en stor Beundrer af den Engelske Regieringsform. Det grusomme Sparta var et virkelig Uloveæß, hvis Dyd bestod i Røverie. Rom kaanes ligesaa lidet, men herudi gaaer Forsatteren for vidt. I Republikens bedre Tider var den gemeene Borgers fornyhet med sine smaa Agre og Republikens tiltagende Anseelse haveede Hiertet op paa enhver Rømer. Kilderne til Roms tiltagende Storhed har Forsatteren meget indskrænket, og udelukker ganske Prisernes, Erekransenes og Triumphernes Opmuntring. Han indrykker her imellem et Udkast til Menneskenes Underviisning, som han fornemmelig indskrænker til Natur-Læren og Lægevidenskaben. Alter meener

han at have bemærket, at Rømerne have fornemmelig deres Rytterie at takke for deres Seyr. De Rømerske Borgeres Elendighed gør han alt for almindelig, og bliver igjendres ven ved den tiltagende Folkemængde, de mange Colonier, og Italiens til den Tid værende Frugtbarhed. Den almindelige Antagelse af alle Rømerske Undersaatter til Rømerske Borgere-Ret, er meget nyere end Tacitus. Her handles og om Christendommens Begyndelse og Udbredelser, hvorved antages bl t menneskelige Midler. Men at omdanne fordervede Mennesker til Dyben, hvorved Christendommen, som Førfatteren selv tilstaaer, er blevet saa ørværdig, hvad var Middelet dertil? Var det vel at søge i Philosophien, eller Religionen selv? Latterligt er det, naar imod det Kors, som lod sig see for Constantin, bliver anbragt, at Origines, der var død for meer, end 1000 Aar tilforn, mælder intet om dette Mirakel. Constantin bliver ellers her, ligesom af andre Philosopher, meget haart angreben. I det han og mælder om Julian, nægter han ikke de Jordskælv og ildkugler, som forhindrede Jerusalems Opbyggelse paa nye, kun at han holder dem for naturlige, hvorimod man vel maa spørge, hvor han har fundet, at ildsprudende Bierge i det forjættede Land har været saa almindelige. Rom, som den skildres ved Ammianus, skal have været det nu værende Paris meget liig.

Göttingen. Pindari Carmina cum varietate Lectio-
nis Caravit. Chr. G. Heyne. 1773. 179 S. i stor 8vo.
Denne er en meget smuk Ustryk med nye græske Skrifter. Den er først og nærmest bestemt til Akademiske Forelesninger. Pindar er en for Kundskaben om den gamle Verdens Genie særlig vigtig Skribent, og Hr. Heyne anseer hans lyriske Digter som den beste Skole, endogsaa for den hellige Fortolknings Kunst, saasom adskillige af de hellige Skrifter ere forfattede i den høye lyriske Tone. Den første Plan har alene sigtet til en blot Ustryk af den Oxfurtske Udgave, og da man endnu ikke er kommen til den fuldkomne Neenhed med den Pindariske Text, saa tænkte Hr. H. endogsaa i Hensigt til den nærmeste Brug af Udgaven at ville smile de forskellige Læsenråder af den Oxfurtske Udgave eg at tilsoye andre. Dette udfordrede strax ved første Betragtning

en anden Orden, Valg og Bedommelse. Men som Hr. S. kom nærmere i Færd dermed, mærkede han, at man havde samlet Læsemaader i Pindar, kun for at samle dem, og at man anførte Læsemaader af Astrykkene uden at kende deres Kilder, og at man overalt ikke vidste at sige, hvorfra og hvorledes man egentlig er kommen til den nærværende Text af Pindar. Hans Omhue gik altsaa først og for alt ud derpaa, at han kunde esterspore nærværende Læsemaade, og udfinde dens Kilder og Afledninger; og Resultaterne deraf har han deels anbragt i Fortalen, deels i en tilsvaret kritisk Fortegnelse over Udgaverne, og strax giert Brug deraf i Valget til Læsemaadernes Stilling og Bedommelse. Det var Udgiverens Forst at sammenbringe alt i muligste Korthed. Men blot at udtegne Læsemaaderne og kun med to Ord at bedomme dem, dette tilstaaer han, var ham et saa tort og magert Arbejde, som han i Længden ikke kunde holde ud, hvorfor han tog sig for undertiden paa vanskelige Steder at indlemme smaa Forklaringer over Læsemaaderne og Bestemmlser af vanskelige Steders Meening og Construction, i Besynderlighed hvor han forandrede Interpunktionsen. Denne Art af Forandring er ved de lyriske Digters forte og enkelte afbrudte Sæzer een af de største Vanskeligheder, hvilken Hr. S. sornemmelig herved har fundet at være blevet forsømt, og han anseer Interpunktionsen Forbedring og Astrykkens Rigtighed som betydelige Fortrin ved Udgaven. For ogsaa at syldestgiøre deres Forlangende, der ugerne maatte savne den latinske Oversættelse, bliver tilsvaret af den Oxfurtiske Udgave, og hist og her forbedret af Hr. Roppe en Seminarist og for nærværende Lid theologisk Repetent. Forklaringen over en Digter, som Pindar, anseer Hr. S. som noget særdeles vigtigt. Han er til Sinds engang med Tiden af sine Forelæsninger i et besynderligt Bind at sammenfatte nogle Oplysninger over de vanskeligste Steder, maaske ogsaa at tilsvare de forbedrede Skoliaster, tilligemed en langt fuldstændigere Samling af Fragmenter og Steder, hvor Digteren eller hans Ord anføres, som allerede er forberedt af Hr. Schneider, der tilforn ved egne Arbejder har lagt for Dagen en smuk Belesenehed i den græske Litteratur. End mere vil forberedte Hr. Roppe tilsvare et nyt Register.

Altenburg. Betrachtungen über den historischen Enthusiasmus. 1771. 86 S. i 8vo. Dette Skrift bestaaer egentlig af trende Forelæsninger, som Forfatteren Hr. Prof. Briegleb i Coburg tilforn har holdt i det Kongelige tydiske Selskab. Det er ikke saa meget Forfatterens Absigt, at betragte den historiske Enthusiasmus af en Psychologisk Syns-Punkt, som meget mere at beskrive dens Virkninger og at meddele Betragtninger over Brugens Begivenheds- eller Ubequemhed. Denne Syns-Punkt satte ham langt ud fra al metaphysiske Vorhed, og tillod ham i sic Foredrag selv at indstrøe saa mange Blomster han vilde. Maar Begivenheder, siger han, blive fortalte med saadan Vivatighed, at vi troer os at være dem nærværende, det er at sige paa en dramatiske Maade, og med saadan en Ild, at vi blive vorte indtil Videnskab, saa falder jeg dette den historiske Enthusiasmus. Det maa altsaa være rigtige og interesserende Begivenheder eller Handlinger, hvorved Enthusiasmus skal finde Sted; men hvad som egentlig tilkommer Historieſtriveren, er at han bemærker det Høje, det Beundringsværdige, det Edle, det Høye i Handlingerne, i deres Driveſiedre, i Gemutterne og deres Charactere, eller Begivenhedernes vidtudbredte rigtige Indblydelsel i deres heele Omsang; at han opføger og samler de interessanteste Omstænde; at hans egen Følelse og Indbildung derved bliver opvakt, forhøjet og opvarmet; og at han just ved at overdrage denne samme Ild og Varme i sin Fortælling, og afmale alt med et fortryllende Udtryk. I Valget af Begivenheden og Materien i Almindelighed, og i den folde, rigtige og upartiske Dom, som ledsgører Begeistringen, lænker eller efterfolger den, ligge de Negler, hvorefter man har at bedomme Brugen eller Misbrugen af den historiske Enthusiasmus. Ikke desto mindre, siger Recensenten, beholde de Fortællinger, hvor i Begivenheder, som vare begivenne til et enthuſiastisk Foredrag, blive fortalte med en ødel Egensoldighed, Alvorlighed og Verdighed, uden nogen merkelig Varme, dog immer deres store Værd. I Skildringer, Beskrivelser og Malerier maa Begeistringen langt fra søges alene, heller ikke fornemmelig, som mange af de nyere Skribentere bilde sig ind, men i den Fortælling, der filler Tingene ligesom frem for Øyne. Fortælle maa Historieſtriveren overalt, det er det første, det Mellemste og Sid:

Sidste man forlanger af ham.) Endnu er tilføjet en Anmærkning over Laokoons Afskildring hos Virgil. Den bemærkning andre allerede har gjort, at ved Virgils Laokoons, som en bestraffet Gudssorugter, kan alene det Skräf somme og Store komme i Betragtning, har Forfatteren anvendt til at vise, hvor ugrundet den Fordring er, at Digteren burde have skildret Laokoons som en høymodig døende Helt.

London. A Journal of a Voyage to the south seas in his Majesty's Ship the Endeavour, faitfully transcribed from the papers of the late Sidney Parkinson, Draughtsman to Joseph Banks Esqire, on his late Expedition with Dr. Solander round the World, embellished with views and designs delineated by the Author, & engraved by capital Artists. 1773. 4to. Parkinson er en Øværer, som Hr. Banks tog med sig som Tegner og Maler paa sin Rejse til Syd-Øen. Han skal i Følge Opstiftsen have skrevet og esterladt deane Dagbog. Man maa troe, at dette er sandt. Men om det er nok saa sandt, saa har man dog af dette Værk ikke nær saa meget godt at vente, som af det, Hr. D. Hawkesworth har udgivet, og hvorum man tilforn har meldet. Parkinson har været en svag Mand, og de mange Tegninger han har maattet gisre, har ladt ham kun megen lidet eller slet ingen Tid tilovers til egne Undersøgninger. Hans Dagbog kan vel ikke være ganzke uden Mytte, naar man sammenligner den med det større Værk, som Hawkesworth har udgivet om denne Rejse, men den kan umueligen parres med eller foretrækkes for dette sidste. Ikke desto mindre har dog en Ubenevnt af egennytte Absigter gjort dette i en Londonst Tidende, hvoraaf den Artikel er gjort, som staarer i det 112te Stykke af den Hamburgske Correspondent. Det er falsk, at Forfatteren af denne Dagbog hedder Wilkinson, og der er ikke den mindste Ris melighed til, at Hr. Banks har anbetroet samme sine hemmelige Papirer. Den Dadel, som Hr. D. Hawkesworths Værk i samme Artikel bliver belagt med, fortiner ingen Besvarelse, og dersom Hr. Schillers tydiske Oversættelse til den næstfølgende Paaskes-Messe træder for Lyset, vil det blive for de Tydste den bedste Igjendrivelse af forbemældte egennytige Dadel.

Göttingen. Die Lehre von der christlichen Mässigkeit und Beschheit, in zwölf Predigten, von Doct. Gottfr. Less. 1772. 438 S. i 8vo. Dette er og en Deel af Forsatterens Prædikener over Rom. XII. og XIII. Han er til Sinds i saadanne Prædikener, at afhandle den hele Lære om den christelige Gudstjeneste, og betragter Maadelighed og Krydsched, som en Hoved-Green af samme. Den første Prædiken giver en almindelig Forklaring over Maadelighed og Krydsched, den anden handler om den christelige Brug af Næring, den tredie og fjerde om den christelige Brug af Klædedragt over i Petr. III. 3. 4. Den femte, siette og syvende om den christelige Brug af jordiske Forlystelser over Coloss. III. 1. 5. og Eph. IV. 30. Den ottende om Utugtheds Laster, i Besynderlighed om Hj. verie i Egteskab og Selos besmittelse over Math. V. 27. - 30. Den 9de om Horerie, uklydse Tanker og Begieringer over i Cor. VI. 9. - 10. Den 10de om dem, som ere faldne i Utugtheds Last over i Cor. VI. 9. - 11. Den 11te om den christelige Krydscheds Natur og Bevægnings-Grunde over i Thess. IV. 3. - 8. Den 12te om Midlerne til den christelige Krydscheds Øvelse over i Cor. IX. 24. - 27. I alle disse Prædikener finder man den meest levende Midlerhed for at forbedre og en mandig overbevisende Vætalenhed, uden al Prunk i Ord. De sidste fortinerer i Besynderlighed at anbefales Ungdommen.

Hamburg. Joh. Otto Wichmanns Abhandlung von den thuenden Gehorsam Christi. 1772. i Alph. 3½ Ark st. 8vo. Man kiender den berømte Tølners Skrift over samme Materie, og derimod er dette stilet. Begge Forsattere ere vigtige Mænd, og den Materie de handler om, en ubetydelig. Man læse selv og domme dem imellem. Lessningen vil være desto mere behagelig, som man paa ingen af Siderne har sat Beskeedenhed til Side. Hr. Tølner er beskiendt af sine stille og roelige og dybe Undersøgninger, og Hr. Wichmans Modsigelse er uden al Hæftighed og gør ingen Allarm.

Züllichau. Die erleuchtete Zeiten, oder Beobachtungen über der gegenwärtiger Zustand der Wissenschaften und herrschenden Sitten in Deutschland.

1772. 182 S. lid. 8vo. Man miskiender ikke denne Forsfatters Vitsighed og Indsigt saa vel i de grundige, som skjonne Videnskaber. Hans Skrift indbefatter og en Deel rigtige Bemerkninger over vor Tids-Alders Charakter, og mange skjonne Lærdomme. Wel miskiender han ikke vore Tiders Fortrin for andre, men han troer dog man gisør for megen Væsen deraf, vil næppe tilstaae dem Navn af oplyste Tider, og er hverken fornøjet med Videnskaberne nærværende Tilstand eller de herstende Sæder i Tyskland. Man løse og domme ham selv.

Berlin. D. Cari Abraham Gerhard, Königl. Preuß. Ober-Berg- und Bauwaths, der Kaiserl. Academie der Naturforscher, der Königl. Acad. der Wiss. zu Berlin Mitglied, Materia Medica, oder Lehre von der rohen Arzneymitteln. Zweyte verbesserte Auflage. 1772. 632 S. i 8vo. Forfatteren betiener sig af denne Lærebog til sine Forelesninger. Wel har han ikke lagt noget til denne atiden Udgave, men har dog forbedret adskilligt derudi, hvor myre Forsøg har opdaget Vildfarelser. I dens Plan og Inddeling har han for den største Deel fulgt sin Fæller den berømte Cartheuser, dog har han overalt gjort nogle egne Tilslaher af Chymien og Natur-Historien, som vidne om hans Lærdom og Indsigt derudi.

Ulm, Frankfurt og Leipzig. Onomataloga medica completa, oder medicinisches Lexicon — mit einer Vorrede des Herrn v. Haller — aus neue verbessert und vermehrt von D. Joh. Petri Eberhard, der Arzneyg. Naturl. und Mathem. ord. Prof. 2c. 1351 S. st. 8vo, foruden et stærk Register og Fortalen og et Anhang paa 38 S. der indbefatter en Forklaring over alle chymiske og Apotheker Tegn. Denne nye Udgaves Fortrin bestaaer i Forbedringer og Formeralser af den berømte Hr. Prof. Eberhard, som og har rettet forskellige urigtige Artikler, tilsat mange, som manglede, og deels udeladt, deels afturret unødvendige Igienstagelser, hvorfore Bogen, skjont forsøgt med Tilslaher, dog ikke er blevet meget forsiøret.

No. 41.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 14de Octobr. 1773.

Riøbenhavn. Prisafskrift om Folkemængden i Bondesstanden, ved Joh. Dit. Wilhelm Westenholtz, Compastor for Gierlov og Enslov Meenigheder i Aarhuus Stift. Siqvid bene feci aut consului fideliter non videor meruisse laudem, culpa caruisse arbitror. Plautus. 1772. — Denne Forf. har afhandlet det samme Spørsmaal om Folkemængden, som Hr. Claussen, hvis Skrift herefter skal anføres, og som han har ført en munter levede og glimrende Stil, saa fører denne derimod en mere simpel og plat Stil, som udmerker sig ved et vis naturlig Udtryk af en oprigtig Gemyts- & Beskaffenhed i at sige og skrive frit hvad man tænker uden Forbeholdenhed. Merværende Forfatter advarer ellers i sin Fortale, at man vel maa tage sig vase for alt for strænge philosophiske Raisonnementer i dette Spørsmåals Afhandling: „ Jeg veed vel siger han, at paa philosophiske Grunde kan bygges fortresselige Systemer, som kan drives til den høyeste Fuldkommenhed. Men saadanne Systemer pleyer intet videre at være, end behagelige Theorier, hvorved en Læser kan fornøye sig i sin Studerestue og kan ikke beundre Authors rigtige Syllogismos, men kommer det til Udvælelsen, saa finder man flige Systemer ugiørlige, og foligelig unyttige. Det gaaer Philosopherne med deres rigtige Tankefer, som det gaaer Mathematikerne med deres Punkter og Linier, de skal være af høyeste Hünhed. Men Erfarenhed

„ lærer , at de kan ey giøres saa . Derfor meener jeg , at man
 „ ved slig Materie , som vort Spørsmaal handler om , maa
 „ tage sig i Agt for Philosophien . ” Man skal vel ikke funne
 nægte , at jo en vis Forsigtighed kan i den Henseende være nød-
 vendig . Men det er ogsaa vist , at den lœt kan drives for
 vidt , hvis ikke dens Grændser noyere blive bestemte . Thi
 det skeer og ikke siælden , sat man siger , det er ugiørligt , hvad
 man ikke vil giøre , naar Philosophien har overbevist os om ,
 hvad man burde og kunde giøre , og intet er almindeligere ,
 end at man i saa Hald beskylder Philosophien for Sophiste-
 rie , eller og man siger , godt nok ! men det er tanker , som
 skilker sig for en Studier-Sæue , naar man endten ikke gi-
 der sætte dem i Væk , eller ikke finder nogen sin Visse Reg-
 ning derved . Ikke desto mindre maa man biesalde denne
 Forfatterens Forsigtighed , naar han siger : „ I denne min
 „ Bog lader jeg billig ligge de Steene , som ere saa store ,
 „ at de kan ikke bæres , og jeg retter ey alt , hvad froget er .
 „ Jeg indretter mine Forslag efter den bekendte Verdens
 „ Omstændigheder , qvoniam vivitur cum imperfectis
 „ hominibus Cic. de Off. L. I. 15. , holdende for min
 „ Pligt , meer at strebe efter det maadelige og muelige , end
 „ efter det fuldkomne og umuelige . ” Vel giver det frems-
 satte Spørsmaal ganske rimelig og naturlig Anledning til at
 afhandle det i tvende Hovedstykker , nemlig det første om de
 Aarsager , som hindre Folkemængden i Bondestanden , og
 det andet , hvorledes disse Forhindringer bedst kan ryddes af
 Beven . Men for at undgaae den Besværlighed med at hen-
 vise fra Paragrapherne i det ene Hovedstykke til Paragra-
 pherne i det andet , saa har Forfatteren heller paa een Gang
 afhandlet baade Forhindringerne og Midlerne til deres Af-
 værgelse eller Afskaffelse . — I det første Kapitel , som
 indbefatter kun nogle Forerindringer til Spørsmaalets Af-
 handling , angiver Forfatteren i Almindelighed de Aarsager ,
 som umiddelbar formindste Folkemængden i Bondestanden ,
 nemlig at mange Bonderfolk leve i ugift Stand , at mange
 Egteskaber ere ufrugtbare , at mange Egtefolk tidlig holde
 op at avle Barn , at mange Bonderfolk gaaer over til andre
 Stænder , og i sær til Betlerstanden , at mange romme ud
 af Landet . Foruden disse ere der andre , vel ikke saa umid-
 delbare Forhindringer , saasom alle de hvorved Bondestan-
 dens

dens Næring formindskes og folgelig tillige dens Folkemængde. Til disse regner Forsatteren Bondens lidet Indsigts i økonomiske Ting og Fordæle, Fælledsskabet, Mangel paa Eyendom, Tiender, Handel med Stude og Korn, og det deraf flydende Tab for Bondestanden, og Bondens egen Handel med Købstadmanden. Om de umiddelbare Forhindringer handles i særlige Kapitler. De andre foregivne Forhindringer afhandles deels ved forealden Leylighed hist og her imellem, deels i de sidste Kapitler. — Det andet Kapitel handler om den første Hoved-Forhindring for Bondestandens Folkemængde, nemlig om ugiste Personer i Bondestanden, og de Aarsager, hvorfor de leve ugiste. Over denne Aarsag erklaerer Forsatteren sig saaledes: „Min Meening er, i gamle Tider giftedes Folk, saasnart Naturen havde givet dem Kræfter dertil, der vare da ey saa mange, og maaske kuns faae ugiste Personer; nu er det tvertimod. Nu leve de fleste Mennesker i Dannemark ugiste, og de, som komme i Egteskab, komme tildeels saa sildig deri, at Naturen haver faa eller ingen Kræfter tilovers. Qvando ventum est ad Mulieres Senes sunt, siger Terenz. Dette er Aarsag nok til de nyere Tiders mindre Folkemængde. Maatte enhver i Dannemark blive gift, som efter Naturen kunde giftes, saa vilde det ey vare længere end et Aarhundrede, at jo Dannemark igien kunde udsende en Million Mennesker, uden derved at svækkes.“ Den første Aarsag dertil at saa mange leve ugiste, som kunde og burde giftes, er denne, at de flettes de fornødne Nærings-Midler, til at begynde og fortsætte en Huusholdning. Den anden Aarsag er Mangel paa Boepæl, ikke fordi der er jo rum nok i Landet til mange flere Familier, men fordi de faa, som har indtaget det, vil ikke lade flere boe hos sig. Herved gives Leylighed til at giøre det Spørsmaal, om ogsaa flere Bonde-Familier i Dannemark kan finde Næring og Boepæl, end de, som virkelig ere boesatte? hvilket Forsatteren uden Betenkning bekræfter, og derved foranlediger nok et Spørsmaal, hvorfor da ikke flere Bonde-Familier i Danmark finde Næring og Boepæl? De aabenbareste Aarsager til denne Mangel skal være først den Misbrug af nogle Proprietairer, at de har lagt Bondergaarde og deres Jorder under Hovedgaardene, en Misbrug, som ogsaa bliver lagt de gamle Bondere og Jorderne til Last: „Vee dem (siger Pro-

" pheten Jesaias) som drage det eene Huus til det andet,
 " som sye den eene Ager til den anden, indtil der er ikke
 " mere Rum!" Dernest er Fællesskabet den anden Alarsag,
 og de alt for store Bondergaarde en tredie. Iblandt andre
 flere, som Forfatteren forbiegaer, angiver han og i Besyns-
 derlighed denne, at Levnetsmidlerne ere paa mange Steder
 i Dannemarck i alt for hoy en Priis, hvorved Forfatteren
 har gjort en Digression med at undersøge det Spørsmaal,
 om Levnetsmidernes dyre Priis skulde kunne op-
 vække den danske Almues Vindskibelighed? Vi finde
 herved først en smuk Apologie for vore Danske Bonders Flid-
 sonmelighed imod en Ubenævnt i Pontoppidans Danske Atlas
 Tom. I. p. 142. og imod Hr. Prof. Alchenwal. S. 67.:

" Det er sandt, vore Bonder arbeyde dem ikke ihiel, naar de
 " komme til Hove, helst paa de Steder, hvor de hver Dag
 " og hver Uge hele Alaret igennem maa giøre det. De føre
 " deres gamle Ordsprog i Munden: Hvo der arbeyder sig
 " ihiel til Hove, skal begraves under Gallien. Ey
 " heller see de ud eller bære dem ad som flittige Folk, hvor
 " de have fælles Arbeyde, da ofte alle Byens Mænd ere for-
 " samlede en heel Dag, ved et Stykke Arbeyde, som to el-
 " ler tre Mennesker kunde giøre i et par Timers Tid. Ikke
 " heller er Bonden strabsem og flittig, hvor han er udar-
 " met, formedelst Proprietairens slette Opsigt og haarde
 " Medfart. Men disse tre Fald, vise ikke den Danske Bon-
 " de saaledes, som han er efter Naturen. Hans Ladhed
 " kommer ey af ham selv, men af den slette Indretning,
 " og af de Omstændigheder, hvorudi han arbeyder. Vil
 " man vide hvorledes vor Bonde-Almue er i sin rette naturs-
 " lige Bestaffenhed, saa maa man gaae paa de Steder,
 " hvor de nogenledes ere fri for Hoverie, og for den yderste
 " Fattigdom, hvor de arbeyde uden Fællesskab og for dem
 " selv. Man kan tryggeligen indkalde alle og enhver, at
 " komme og at see, om ikke den Danske Bonde med utrettes-
 " lig Flid arbeyder ligesaas meget, om ikke mere, end den
 " tydste Bonde. Denne er i Hoveriet og i fælles Arbeyde
 " ligesaas langsom, som vores, efter det tydste Ordsprog:
 " Wenn der Bauer nicht muß, so röhrt er weder
 " Hand noch Fuß. Den tydste Riggs-Armee er undertiden
 " meget uwirksem. Men hvo deraf vilde slutte, at de

" Tyd-

„Tydste ikke vare gode Soldater, den vilde tage mørklig
 „Feyl. Aarsagen hvorfor Rigs-Armeen gør kun saa Pro-
 „gresser, er ingenlunde i Folkets Natur, men i Armeens
 „Indretning. Her er et Fællesskab, som kun skaffer liden
 „Fordeel. Det kan betragtes som et Slags Hovbud, naar
 „de tydste Herrer og Stænder anbefales at sende deres Con-
 „tingent. Langt hurtigere gaaer det til, naar en af de
 „tydste Herrer arbeyder for sig selv, hvorom vi i forrige
 „og sidste Krig have mange Exempler. Kan det gaae saa-
 „ledes i det Store, hvorfor ikke ogsaa i det Mindre? Lad os
 „dersor ikke troe, at den Danske Alinue er doven, naar vi
 „see ham slide Tiden til Hove og i Fællesskabs Arbeyde.
 „Lader os see paa ham, naar han arbeyder for sig selv.“
 Forfatteren er i sær baade nidskier og vidtløstig i at igien-
 drive den ubencvnte Forfatter i Danske Atlas, og vil ingen-
 lunde tilstaae, at man behøver dyre Tider, for at giøre
 Bonden flittig, eller at Bondestandens og Landets Velsærd
 derved besfordres. Efter denne Digression kommer han nu
 til Sagen igien, og herefter angiver han de Midler, han er-
 kiender for tienlige til at skaffe Bonderfolk flere Boepæle og
 bedre Næring. For det første, siger Forfatteren, var det on-
 skeligt, om der kunde oprettes i Dannemark ligesaa mange
 Bondavaaninger, som der være i øldre Tider, og om alle de
 Jorder, som forдум vare beboede af Bonder, kunde med
 dem igien besettes. Han meener, at, om man havde det Ud-
 fast, som Cæsar i hans første Consulat drev igennem, saa
 kunde vel et eller andet deraf anvendes paa vore Omstændig-
 heder, og samme Fal have været saavel indrettet, at ingen af de Romerske Proprietairer blev derved fornærmet, men
 deres Fordeele tvertimod forsagede. For Resten vover For-
 fatteren her ikke selv at giøre noget Forslag, og lader Sagen
 ligge, som en af de alt for tunge Steene, han ikke troer sig
 stærk nok for at vælte af Sted. Dog meddeeler han andre
 gode Raad til at forøge Boepælenes Antal for flere Familier,
 saasom: 1) at optage øde og udyrkede Steder og uddele dem
 til unge Bonderfolk; 2) at deele de største Bondergaarde imel-
 lem nærmeste Arvinger; 3) at ophæve Fællesskab; 4) at op-
 rette langt flere af de saa kaldte Flekker, hvorfaf derere kun
 saa i Dannemark; 5) at fastsætte en vis Regel, hvorefter
 at bestemme en fuldkommen Bondegaards Størrelse. Men

det giælder nu ogsaa om at finde Nærings-Veve for flere boes-
satte Bonde-Familier, og dertil foreslaaeer han følgende Mid-
ler; 1) Saasom det vilde falde for kostbar og tillige seude
Dovenskab, i Hald man vilde give de unge Folk saa meget
mellem Hænder, som de kunde begynde og sætte sig i Stand
med; saa raader Frafatteren heller at overlade de nye Colon-
nister til sig selv, og deres egen Stræbsomhed, men derimod
at befrie dem og deres Huusholdning fra al Slags Evang og
Byrder, indtil de kan taale at bære dem; 2) at deele store
Bondergaarde mellem Deboernes nærmeste Arvinger; 3) at
bygge Baaninger paa ubehoede Steder og sætte ellers leye dem
bort til Bonderfolk; 4) at give de nye Colonister ganske frie
for Trældom, Hoverie, Husbonds-Hold og Tiende, og saa
for Resten overlade dem selv at søge deres Næring sem de bedst
kan og veed; 5:9) dog maatte man forskaffe dem Forraad af
hvad som hører til den nye Bygnings og Huusholdnings
Indretning, aabne dem nye Næringsveje og lære dem alle
muelige Fordeele i Huusholdning og Manufactur-Arbejde.
I de fire følgende Sphær angiver Frafatteren nogle Midler,
hvorved man kunde forskaffe Bondestanden i Dannemarck nye
Nærings-Grene, og viser hvortudi og hvorledes man kunde
lære Bonderfolk at spare, og paa det fordeelagtigste bruge
de for Haande værende Levemidler, og hvor let Almuen funs-
de bringe sine Manufacturer til Fuldkommenhed. Han an-
fører endnu flere Aarsager, hvorför giftedygtige og stærke
Bonderfolk leve ugiste, saasom følgende: 1) den Skyldighed,
som binder enhver Bondekarl til det Gods, hvor han er født,
eller som forbryder ham at boesætte sig paa noget andet Sted
i Dannemarck, end paa Husbondens Gods; 2) de mange
Slags Tienester, som udkræve ugiste Folk af Bondestanden,
saasom Krigstienesten (kjendt Frafatteren tilstaaer, at
om der end vare 20000 ugiste Bondekarle i Danmarks Kri-
stieneste, saa kan det deg ey komme i nogen synderlig Bes-
tragitung mod det Overslag han tilforn har gjort paa 344000
Menneker af begge Kien, som i Danmarks Bondestand le-
ver ugiste,) og de Tienester som udkræves paa Herregaardene,
Præstegaardene og i fornemme Mands og Borgeres Huus-
holdninger af ugiste Personer, Karle og Piger; 3) at Bon-
derne ikke besidde deres Gaarde som egen Eyndem, eller i
det mindste har dem i Arresæste; 4) at mange unge Folk maa
fidde

sidde deres Tid hen ugifte førend de kan modtage Forældrenes
 Gaard, saasom den er i saa slet Tilstand, at de ey kan taale
 nogen Afgift til de gamle Forældre. Forfatteren priser her
 ved den Levlighed den Indretning, som i den Henseende
 er i Wilstermarsch, hvor de gamle Forældre har et Baghus
 med Stue, Kammer, Kakkelovn og Tilbehør; og han viser,
 at en Bondegaard hos os ogsaa meget gjerne kunde ernære
 foruden Familien et Par udlevede Folk. Til den Ende har
 han anstillet en Beregning over hvad en Bondegaard uden
 al Hexerie kunde indbringe nemlig 410 Rdlr., naar ikke Fæl-
 lesskab, en forkeert Indretning, gamle Stikke, Landprang
 og andre Forhindringer vare derimod, som forarne vore Bon-
 der og lader dem knap et Stykke Brod tilovers for deres
 gamle Forældre; 5) den Kiædsommelighed og Afskye, hvor-
 med en Bondekarl betrakter sit Kald og sin Tilstand; 6)
 Bondekarlens og Bondepigens langt bedre Vilkaar end Bon-
 demandens og Bondekonens: „Slige Tanker (siger Forfat-
 teren S. 123.) have Bonderfolk ey uden Aarsag paa alle
 de Godser, hvor der er stræng Hovtieneste. Hovningen
 er en Sag, som plager hverken Karlen eller Pigen ret
 meget, de pleye at gaae gjerne til Hove. Der arbeydes
 scælden stærkt, men meeste Tid drives Dagen hen, og ly-
 stig Sælfab vanker. Imidlertid sidder Manden og Kos-
 nen hiemme i Angest og Sorrig, hvorfra Foden skal kom-
 me, hvormed Madposen skal opfyldes til Hove, hvorska-
 Landgilde, Skat og Folkelon skal tages, hvor man vil saa
 de Stik-Penge, som Fogden eller Forvalteren maa have.
 Øste have de ikke tre Skilling Danse, som skal ofres til
 Præst og Degrn. Dette see de unge Folk, som tiene hos
 dem; de forstrekkes for gifte Folkes Tilstand, og anse
 deres egen Stand for langt lyksaligere.“ Endelig anfører
 og Forfatteren de veneriske Synder og Nordener, der be-
 gaaes af den ugifte Ungdom baade til Guds Fortærnelse og
 til Folkemængdens Forhindring, som en Grund, hvoraf
 man tillige maa slutte, af hvilken Nødvendighed tidlige Bis-
 termaale ere for Folkemængden. Forfatteren bifalder ikke den
 Strænghed, den Skam, Straf og Foragt, hvormed de be-
 gegnes, som avle Børn uden for Ægtefolk, skindt han er
 langt fra at undskylde Sagen selv, og han viser, at dette
 er Aarsagen saavel til de mange Børnemord i Moders Liv,

som efter Lovene ikke kan straffes, som og dertil, at saa mange unge Folk lægge sig efter den Kunst at foye deres Lyst, uden at besvrgte de ubehagelige Folger deraf. Ikke mindre Opmærksomhed fortiner det, hvad Forfatteren strax herpaa ansører om at indføre blandt Bonder-Folk en bedre Opdragelse, og en honettere Tænke- og Levemaade, og de Midler, han dertil foreslaer, ere just ikke af de almindelige, som falder enhver ind, en heller ubeqvemme. Men uden Evil forudsætter dette hans Forslag en almindelig Forbedring i alle Stenders Sæder og Tænkemaade. Ikke desto mindre, om endskisndt, naar man seer det an i Almindelighed, det da kunde synes at være en af de uwæltelige Steene, Forfatteren har lovet at ville lade ligge, saa indbefatter det dog intet, som var umueligt at sætte i Værk, naar enhver godvillig vilde giøre sit dertil. Dette har Forfatteren selv indseet og erindret, at Forbedring i Bonder Tænke- og Levemaade forudsætter Forbedring i deres Vilkaar. At saadan Forbedring er umuelig, troer vel ingen, men Haabet dertil seer saa vidt ud, og kommer an paa saa mange Villier, der maa beholde deres Frihed. Endnu til Slutningen af dette Kapitel forelægger Forfatteren nogle Spørsmæle til nayere Overveyelse angaaende dem, der avle Born uden for Egteskab, med hvilke han ønskede der maatte handles noget mildere. I sær anpriser han den guddommelige Lov & M. B. XXII. 16., som meget fordeelagtig for Folkemængden: „Naar nogen (hedder det der) løkker en Jomfrue, som ikke er trolovet, og ligger hos hende, da skal han visseligen give hende Nørgengave og tage hende til Hustrue.“ — Det tredie Kapitel handler om den anden Hoved-Hindring for Bondestandens Folkemængde i Dannemark, at nemlig saa mange Bonderfolk leve i ufrugtbart eller i maadelig frugtbart Egteskab; om Aarsagerne til dette Onde og Hjælpemidlerne derimod. Aarsagerne til denne Ufrugtbarthed angives at være følgende: 1) den iblandt Bonder herskende Tænkemaade, at de ey ansee Børnenes Avling for Egteskabs Hoved-Hensigt, hvilken igien kommer af den Vankelighed de finde ved at faae Nøring og Voepæl, naar de har intet imellem Hænder at begynde en Huusholdning med. Han ønsker dersor, at man saavel ved offentlige Prædikener, som ved politiske Love og Indretninger vilde so ge at indprænte Almuen Afsky for ufrugtbare Egteskaber.

Der-

Deriblandt raader Forfatteren i sær til denne Anordning, at Piger ikke maatte saae nogen Slags Medgist, og han tilbyder sig at ville besvare alt hvad nogen kunde have at indvende derimod; 2) at en gammel Enke bliver ved Gaarden efter sin afdøde Mand, og udsøger sig saa gjerne deriil en skøn og dygtig Ungkarl, som lever med hende i et usrugbar Egteskab. Vel er det ikke Forfatterens Meening, at man skulde forbyde alle gamle Enker over en vis Alder at gifte sig, men det skulde kun ikke være dem tilladt at gifte sig, uden med saadanne Mænd, som vare øldre, end de selv; 3) i Almindelighed alt hvad der svækker Naturen, saasom iblandt andet den Mangel og Elendighed, unge Bonderfolk maa udstaae i deres Barndom og hvoraf de blive forknyttede, hvorever Forfatteren efter sin egen Erfaring har meddeelt en Beskrivelse, som kan opvække Medlidenhed. Her ansøres ogsaa alt for strængt Arbejde, Fusterier i Medicinen, Jordemodres Uvidenhed og Uersarenhed, og sildige Gistermaale, som saadanne Alrsager, der svække Kroæsterne og hindre Egteskabernes Frugtbarthed. I §. 87. har Forfatteren gjort det Forslag, at man skulde lade de Folk, som leve i usrugbar Egteskab og finde ligesom en naturlig Lust til at opdrage fremmede Born, paatauge sig visse fattige Borns Pleje og Opdragelse. Slike maade er Mørings-Sorger, og anden Kummer, som tilslaaes unge Egtesfolk, ikke en af de ringeste Alrsager, som svække deres Natur, og gior dem usikkede til en frugtbar Kviling; 4) det er og en Alrsag, som formindsker Egteskabers Frugtbarthed, at der ere de Egtesfolk, som af Frygt for mange Born, med frie Horsæt afholde sig fra hverandre, hvoren Forfatteren fortæller et Par Anecdoter. Hvad han til Slutning mælder om de mange Quakhalvere, Rierlinger, Landlobere, viise Mænd og Koner, som Bonderne saa gjerne søger paa Haande, naar de derimod forkaste fornuftige og kynlige Mænds Raad, da er det en gammel og bekjende Overtro, eller eenfoldig Lettroenhed, som dog maastee var ikke saa vanskelig at saa udryddet, i sær om Prester paa Landet lagde sig noget ester Lægekunst og sogte at vinde deres Tillid.

Det fierde Kapitel handler om den tredie Hoved-Forhindring for Folkmængden, nemlig at saa mange Bonder forlade deres Stand eller begive sig ud af Riget. Forfatteren beregner Betlernes Antal af Bondestanden i Danne-

mark henved 61712. Regningen er gjort paa Slump, og om man end vilde afflaae det halve, bliver der dog en heel Armee tilovers, og som koste Bonden saa meget, at derfor kunde holdes en Armee til Fædernelandets Forsvar. Men Folkemængden i Bondestanden lader det største og vigtigste Tab, ved de mange friske og sterke unge Mennesker, som romme ud af Landet til Holland og England. Forfatteren anfører dertil disse 3 Aarsager: 1) Bondens Misfornsyelse grundet eller ugrundet med beres Stand og Vilkaar paa det Sted, hvor de ere; 2) deres Haab, grundet eller ugrundet, om bedre Lykke andensteds, ellee mindre Ulykke; 3) Evang til at blive paa det Sted hvor man er: „Jeg indlader mig ikke,“ siger Forfatteren i det Spørsmaal, om Bonden har Aarsag at romme fra Dannemarke? Nok at han indbilder sig det. Proprietairen siger, at Bonden rommer fordi han er ond, strafværdig, lidelig. Bonden siger, han rommer, fordi han uftoldig plages, fordi Hosbonden er saa stræng. Jeg undersøer ey, hvilken af dem har Grund i deres Foregivende. Mig er det nok, at Bonden befinner sig missfornyet, endten han er det formedelst egen eller andres Skyld, og denne Misfornsyelse angiver jeg som en Aarsag hvorför han rommer.“ Forfatteren anfører en Deel Aarsager, som kan forårsage saadan Misfornsyelse hos Bonden, og han er forsiktig nok for ey at skrive dem alle paa Proprietairernes Regning. Nok et andet Sted viser hans Forsigtighed. „Bonden anseer sig som den, der formedelst en haard Stiebne, fra Fader til Son og Efterkommere, paa evig Tid er bestemt til at være enhvers Træl, som vil kiebde ham. Han holder sig for den, som ufortient, saa snar han bliver fedt, indtil han doer, maa lide Straf, maa arbejde uden Lov, maa vælte Sisyphi Steen, og opfyldte Danaidernes Tonde, og derved lioe Tantali Mangsel. Man kan ey nægte, Bondens tanker have jo nogen Unseelse af Grundighed, paa alle de Godser, hvor Hosbonden er en fattig, en tyrannisk eller uforstandig Mand. Pa i saadanne Steder kan Bonden have ondt nok, og da sin es det naturligt, om han længes efter at besries. I saadanne Omstændigheder befinner Bonden sig ey paa de Steder, hvor han har en forstandig, en velholden, en gudstægtig Mand og en Menneskeven til Husbond, da kan

„ Bon-

„ Bondens Omstændigheder være lykkelige nok, i sær om Fog-
der og Forvaltere ere ligesaa gode, og fra saadanne Ged-
ser kommer Bonden ikke lættelig.“ Foruden Bøndernes
Misfornøjelse med deres Stand og Utaalmodighed over deres
Bilkaar, gør ogsaa forsvriske Tilskyndelser ved Breve og
Samtaler ikke lidet til deres Undvigelse. Forfatteren veed
ikke noget bedre Middel imod denne Lust til at rykke, end
at man søger at afhjælpe Bondens endten virkelige eller ind-
bildte Misfornøjelse, ved at begegne ham med mere Agt og
Kierlighed, forbedre hans Omstændigheder, forskaffe ham
flere og bedre Maringsvære, lætte det Aag som trækker ham,
og forunde hver Bondekarl Frihed at søge sig en Egtesælle og
Husmeholdning, paa hvad Gods og Sted i Dannemarke han
lyster. — Det femte Kapitel handler om Tienden, for saas
vidt den kan ansees som en Hindring i Bondestandens Folke-
mængde, og om Midler derimod. Forfatteren gør hermed
kort Proces. Han vil have Tienden reent affkaffet, og troer,
at det kunde skee uden nogen Tiende-Exes Skade. Dog
udfører han ikke sine Tanker derom, men haaber, at en an-
den i Anledning af det derom fremsatte Spørømaal skal fal-
de paa samme Tanker, og udføre dem med den Fuldständig-
hed, som han ikke har haft Lettlighed til. — Det siette
Kapitel angaaer Handelen i Dannemarke, saavel den Inden-
landiske, som Udenlandiske, for saavidt samme kan og bør an-
sees som en Hindring for Folkemængden i Bondestanden, og
om Midler imod den Folkemængdens Skade, som flyder udaf
Handelen. Forfatteren meener, at Bonden taber meget ved
den Handel han staer udi med Købstadmanden, og han
onster dervor, at det maatte tillades Landinstanden at handle
og kisbe hvor han vilde, ja han meener at der gjerne kunde
gives Landhandelen en fuldkommen Frihed uden Købstader-
nes Tab. Tilgemaade skal Studehandelen være til stor Ska-
de for Bondestanden og dens Folkemængde. Efter den af
Forfatteren her anstillede Beregning skal Dannemarke tabe
paa hvort Par Stude det sender ud af Landet 30 til 40 og
flere pro Cent. Det er og noget, den Holsteenske Marsch-
bonde veed meget vel, at Stude kan ey opslades for de Penge,
som de kan kibbes for i Dannemarke. Dog viser han, at Pro-
prietaten og Forpagteren ey alene intet taber, men kan end-
ogsaa profitere negle pro Cent, og at det følgelig er Bonden
alene,

alene, ſom ved denne Handel kommer til fort, da han for en Stud, ſom kan have kostet ham 26 Kdlr. at opføde, bekommer af Proprietaren eller Forvalteren i det høyeste 10 Kdlr. Forfatteren vilde, at det derimod ſkulde ſtaae Bondeerne frit for ſelv at drive paa egen Haand denne Handel, om de vilde, og at Proprietarter og Forpagtere ſkulde drive den alene med hvad de ſelv havde ſødt op. Men overalt raa-der han hellere til at anlægge Hollenderier i Stedet for denne Studehandel. Endelig vifer Forfatteren til Slutning, at den Kornhandel, ſom Herregaardene drive, er ogsaa meget ſkadelig for Bondestanden. — Saa have vi da vel med Hornoyelse giennemlæst dette Skrift, ſom nok i Almindelighed indbefatter mange fortræffelige Sandheder, Anmærkninger og Forſlag, men vel deriblandt ogsaa det, hvorved der kan være mere at tage i Betækning, end det Forfatteren endten har indſet eller eftertænkt. Vel laſte vi ikke det, at Forfatteren med mange vel anbragte Steder af gamle Skribenter har ſøgt at ſtadfæſte ſin Meening, men os tykkes, at de kunde gierne have været anbragte paa Dansk i et Skrift, ſom dog vel ikke egentlig er ſkrevet eller trykt for lærde Læſere. Aligemaade kommer det os for, ſom han over nogle Ting har udladt ſig med nogen mere end forneden Omstændelighed, og at han paa nogle Steder gierne kunde have fættet ſig forttere. Men dette hindrer ikke, at jo hans Skrift bliver i ſit Slags et af dem, ſom fortienner Opmærkſomhed, om ikke Biefald i alle Ting.

Eysenach. Schreiben über den Homer an die Freunde der griechischen Litteratur von Seybold, Prof. in Jena. 1772. 51 S. i 8vo. Noget af alt hvad ſom endten for ſig ſelv biſt eller her eller i forſkellige Skrifter var adſpredet, har Hr. S. ſamlet tilſammen ſom til et Gange, der ſkulde være let at overſee og ſatte for unge Læſere. Recenſionen af Woods Essay, (Gött. Anz. 1770. 32 St.) Macpherson og Blair over Singal, Fragmenterne over den tydſte Litteratur, foruden nogle andre tydſte Skrifter, endelig og i ſær Gogvet, ſynes at være de foruemmefte Kilder, hvorfaf Forfatteren har og endnu mere kunde have øft. Det Trojanske Dog var det førſte ſtore National-Foreragende, ſom Grækerne i Selskab og Forbund med hinanden har foretaget

taget sig, og var det interessanteste Stof til et Digt. Men at Homer af den heele Krig og dens Folger udvalgte enkelte Sujetter, forsatte Læseren i midten af Begivenhedernes Læb, at han fortæller dramatisk og stedse fortrykker til nye Beundring, dette er, hvad man maa regne hans Genie til Forstieneste. Forsatteren forestiller hvad Indflydelse hans Tids-Alder har haft paa hans Digt, samt hvad Indflydelse den Trojanske Krigs-Tid har haft i Besynderlighed paa Sæderne, paa Beskrivelser og Lignelser og paa Homers Sprog. Det er en viid Mark, dog har Forsatteren udsgt nogle mestens deels træffende Træk. Tapperhed er vist nok Hoved-Trækket af Heltenes Charakteer i denne Tid. Alle Lidenskaber bryde frem, uden at endten Belanständighed eller anden Evangel holder dem inde. Kierlighed er endnu en ganske grov sandelig Trang. Med Sædersnes Ensfoldighed er naturligvis en for voje Begreber undertiden sæl som Alabenhertighed forbunden. Forsatteren bemærker, at Gogvoet tænker alt for højt om Asiens Kunster for saa gamle Tider. De Hovedstykker om Heltenes Tids-Alders Indflydelse paa Digterens Beskrivelser, paa hans Lignelser, hans Sprog og Ordenes Vetydning, er alt for fort forklarede. Til Homers Tid var Sproget endnu ganske poetisk, og bequem til Versification, og riig paa Begreber for Krigshandlinger og Hyrdestanden. Dog skal Homer have fundet sic Sprog færtigt og selv have skabt nye Udtryk; ja Forsatteren formoder endog, at Mars-sagen, hvorför Homers Digter i de første Aarhundrede ikke vare saa bekjendte, har været denne, fordi man ikke forstod dem. Man er i Henseende til denne og andre flere urigtige Anmærkninger ikke enig med Forsatteren, ja man veed end ikke, hvad han med nogle egentlig vil sige for Ex.: at der til Homers Tid var Kun en eeteste Dialect, og at han betiente sig af sin Tids Dialect o. s. v. Imidlertid nægter man dog ikke, at jo Homers Læsere kan med Nutte bestiene sig af Forsatterens Kritik.

** Zusäge einer catolischen Franken zu den Briefen eines Bayern über die Macht der Kirche und des Pabstes. Nebst einer Abhandlung von Ordensgelübden und von der wahren Andacht des Christen. 1772. 172 S. i 8vo. Forsatteren af disse Liisazer siger i

Forberedelsen, at de næsten for 2 Aar siden udkomme Briefe eines Bayern, over Kirkens Magt, om Canonisternes og Theologernes Collegium, vare blevne behandlede som kæxterste, og man kan formode, at det ikke vil gaae hans egne Tilsaker bedre. Endstiondt man derudi ikke har fundet noget nyt for de fleste Potesianter og for mange Catoliker; saa holder man dog Forfatteren Ereværdig formedelst hans aabenhiertige Bekendelse om hans Religions dybe Fordervelse og hans af Sandheds Kærlighed oplivede Frimodighed i at angribe den hellige Dumheds Læresaker, og for en katholse Franker er hans Sprog reen nok. I Tilsaken til det første Brev bestemmes Kirkens Systeme eller det Forhold imellem Pavnen, Biskopperne og Presterne, hvorved Forfatteren synes at tænke lidt for biskoppelig. Tilsaken til det tredie Brev beviser, at Kirken, det er Biskoppernes Forsamling aldeles kan vildfare. Historien er den fornemmeste Kilde, hvorfaf han øser sine Beviis. Her bliver og sagt en Deel godt om Misrakler, hvilke han dog er alt for gunstig, og om Reliquierne, hvilke han og endnu behandier alt for katholse. I Tilsaken til det fjerde Brev prædiker Forfatteren Toleranz, en af Apostlerne og mange Kirke-Fædre allerede udøvet Dyd, hvilken, desverre! af visse Protestantter endnu holdes for Synd. Forfatteren melder og om Religions-Parthiernes indbyrdes Bagtaleser, og man kan i Sandhed og altid formode, at et Parthie er langt bedre, end det bliver skildret af sine Modstandere. Folkenes Historie beviser det. Hvad for en afskyelig Religion troede Mexicanerne ikke den christelige at være? Men er den det og? Tilsaken til det 5te Brev undersøger, om man maa opdage Geistlighedens Misbruger og Laster? Man maa jo opdage Saaret, siger Forfatteren, at det kan helbredes. Man maa tilstaae, at der udfordres en stor og over Munkenes Bagtalelse, Forfolgelse og Fordommelse, ophoyet Siel til at bekjendtgøre Cleresets stinkende Saar, da timelig Straf og øwig Fordommelse truer dem, der tænke saa menneskekærlig, at de ville forhindre Cleresiet. Forfatterens Afhandling om Ordens-Løsterne, og den om Andagten siger vel intet nyt, men gode nyttige Sandheder kan dog ikke siges for øste, i Sørdeleshed der, hvor man ikke vil antage dem.

Leipzig. Horazens Episteln an die Pisonen, und an den Augustus, mit Commentar und Anmerkungen von R. Hurd. Aus dem Englischen übersezt, und mit eignen Anmerkungen begleitet von Joh. Joachim Eschenburg. 1772. 2 V. stor 8vo. Hr. Hurd er vel een af de Kunst-Dommere, der ikke altid tage det enkelte og naturlige hvor og sem de finde det, men ofte først lægger en vis Plan og visse Skønheder hos en Digter, ja undertiden i Naturen selv, og saa ville bringe alt det øvrige og enkelte i Hensigt derpaa. Ogsaa dette har han tilfælles med andre Esthetiske Skribentere, at han ofte saa vidtloftig oploser os Hinhederne, saa de næsten falde hen under Hænderne. Dog er han med alt dette, jo endog formedelst sin Omstændelighed en fortræffelig Ansører for en Kunst-Dommer, holder Mid-delvenyen imellem den alt for metaphysiske Torhed, og en Barrenp alt for løse Svasagtighed, og overlader ogsaa noget til den naturlige Følelse og den sunde Menneske-Forstand, som dog begge til Slutning immer giøre det bedste i den hele Esthetiske Kritik. Med hvad Smag og Indsigt i Tingene Hr. E. har oversat, viser end mere et tilsluet Anhang af nogle hans egne Anmærkninger, hvor i Hr. E. ofte retter sin Eng-lænder, endogsaa i den lærde Kritik, og det altid med god Lykke. Proprie Communia dicere, hedder at behandle en almindelig Character paa en individuel Maade, saasom den vredagtige i en Achillis Person, og anderledes kan det vel heller ikke forstaaes. Deraf folger just det Raad, hellere at vælge saadan en individuel allerede bestemt Character af Fahlen, og ligesaa folger og de Raad, hvorledes man i Sujetter, som af andre allerede ere behandlede, kan blive nye og original. Hr. E. bifalder ikke Vetry, som raader, at vedbehdende de Gamles Chorer o. s. v. Overalt ere for Resten hans Anmærkninger forfattede med megen Smag og kritisk Indsigt.

Amsterdam. De la Felicité publique. 2 Vol. 216 S. i 8vo, handler om Lehn-Væsenet, og dets Oprindelse. Det er ikke opkommen i Frankerige og har haft Sted hos alle de Folk, som har deelt det Romerske Rige imellem sig. Her handles om Forfællen imellem det Engelske og Franske Parlament. Det første er en Forsamling af den hele Nation, og det er paa saadan en Forsamling et Folks Frihed beroer. Utig-

tig er det Fortrin Forfatteren giver Montagne frem for alle andre Philosopher. Han erklærer sig for Ligevægten i Europa, paa hvilken man først triler, siger han, efter at den allerede er funden. Han haaber bedre Tider, og at der i Fremtiden ikke skal komme saa mange Krige, da Alarsagerne dertil forsvinder. Man skal ey mere, haaber han, opleve nogen Religions-Krig. Han taler og om den bedre Tilstand Europa skal for nærværende Tid være udi, og om Helvetiens Lykke, hvilken han foredrager for de græske fri Staters Lykke. Af Landenes Øvrkning og Folkemængde erkänner man Foskenes Welstand o. s. v. Vi vil ikke anføre flere Tanker af de Landenes Flor og Welstand anrørende Betragtninger, som Skriften indebefatter. Nogle hans Tanker, finder man alt for subtile, og andre ikke rigtige.

Halle. Briefe deutscher Gelehrten an Herrn Klotz. Erst. Th. 13 Ark. 3. v. Th. 14 Ark st. 8vo. Man kan vel slutte, at en Klog ikke har vexlet Breve med sine Venner om almindelige Ting, ey heller de med ham. Den første Deel indebefatter Breve fra en Sonnenfels, Weisse, Abbt, Gleim, Flögel, Jacobi, von Hagedorn. Den anden Deel indebefatter Breve fra Cramer, v. Moser, Lange, Massalier, Denis, v. Creuz, Lippert, Lavater, Löwe, Zacharia, Dusch, Schlegel, Herder, Zobel, Boden, Grillo, Westfeld. De blotte Navne er nok til at opvække Agtelse for Brevene og god Forhaabning om Værdien af deres Indhold.

Mietau og Leipzig. Idyllen des Theocrit, Bion, Moschus, und Koluthus. Aus dem Griechischen von Carl August Küttner. 1772. 14 Ark i 8vo. Forfatteren leverer i denne Oversættelse alt hvad som er tilovers af forbenevnte Digtere, nemlig 30 Stykker af Theocrit, 9 af Moschus, 9 af Bion, og Helena's Vortsnappelse af Koluthus, en Digter, der vel er yngre end de andre, men dog formedelst sit eget billedrige Sprog er mærkværdig i den græske Litteratur. Man har last Oversættelsen, som er i poetisk Prosa, med en augenem Formnyelse, og af en Prose, som man har ladet astrykke, kan man om Resten giøre sig det bedste Haab. Hr. K. lover at ville lade nogle sine kritiske Anmerkninger til denne Udgave astrykke for sig selv.

No. 42.

Riøbenhavnske

Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæste. Torsdagen den 21de Octobr. 1773.

Riøbenhavn. Priiskrift om Vandledningen fra Agre, Enge og Moeser, ved Joh. Dit. Wilhelm Westenholz, Compastor for Gierløv og Ensløs Mænigheder i Aarhuus Stift. *Omnium rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est Agricultura melius, nihil uberior, nihil dulcior, nihil homine, nihil libero dignius.* Cie. de Offic. 1772. 76 S. st. 8vo, med Hofvogtrykker Möllers Skrifter. Det fremsatte og her af handlede Spørsmål lyder saaledes: Hvorledes de Vanskeligheder bedst og bequemmest kunde hæves, som hindre Vedkommende fra det baade nyttige og nødvendige Værk, at lede Vandet fra deres Agre, Enge og Moeser? Da Spørsmålet ikke selv angiver disse Vanskeligheder, saa har Forfatteren anset det for enhvers Pligt, som vilde besvare Spørsmålet, selv at opsghe og angive dem, og derfor har han ogsaa anset det for sin Pligt 1) at hemmefra alle de Vanskeligheder og Forhindringer, som kan afholde Vedkommende fra at helbrede deres Jordes og Ehendommes Vattersot: 2) at angive Midler, Maad og Opfindelser, hvormed denne Helbredelse kan lættes eller udføres, for saa vidt den er mulig eller raadelig, da Forfatteren holder for, at det undertiden kan være ligesaa skadeligt, som ellers intet at udskaffe et vaadt Stykke Jord. Efter en kort Indledning som udgjør et første Kapitels Indhold, handler Forfatteren

ren i et andet Kapitel om de Vanskælheder, som forhindre Bedkommende at lede Vandet fra deres Evendomme, hvilke han søger deels hos Eyeren selv og hans Raadgivere, deels hos hans Naboe og deres Raadgivere. I blandt andre Aars-
sager ansører han visse Folks roelige Temperament, hvis Phlegma hindrer dem fra at foretage sig nyttige Werker, og mangen Gang, fører han til, ere slige Folk, der tage Verden, som den er, langt lykkeligere end andre, som ville rette alt hvad kroget er. Det er og ikke een af de ringefste Aarsa-
ger, at formuende Folk alt for ofte ere blevne bedragine af Projectmagere, hvorved endelig enhver Projectmager bliver underkastet Foragt og Mistanke, i hvor nyttigt og fordeelagtigt hans Project endogsaa kunde være. Men der ere og Vanskælheder, som foraarsages af Naturen. Derom hand-
ler det tredie Kapitel i fire Afsnitter. I det første handles om Materien, hvoraf den med Vand opfyldte Eyendum kan bestaae, samt deraf skydende Vanskælheder og Raad derimod. Hvor endten Situation eller Naboeslab hindrer ved Grosster at aflede Vandet, og Horden er af den Bestaffenhed, at dens første Lag er Leer, som ey lader Vandet synke ned, men det andet er Sand, som lettelig modtager Vandet, der raader Forfatteren til at giennemgrave det øverste Stratum eller Lag, og aabne et Hul for Vandet til at løbe ned i Sand-La-
get, saaledes som Fig. I. paa de tilfoydede Kobber-Tavler fore-
stiller. Men i Mangel af et saadant Sandlag raader Forfat-
teren at anlægge en Fiske-Dam paa det laveste Sted af Ageren. Han anpriser og de i Marschlandene brugelige Anstalter, og beskriver de Marschiner, som man i Holland og Wilstermarsch betiener sig af, for at føre Vandet op af Agrenes lave liggen-
de Graver ind i en højere liggende Canal. Disse Marschiner findes her og afbildede i Kobber. Han angiver og nogle For-
bedringer, som han meener denne Vandmaschine kunde mod-
tage. Det andet Afsnit handler om Vanskælheder, som komme af de med Vand opfyldte Grundes Beliggenhed, og forhindre Bedkommende at aflede Vandet. Mærkværdigt synes det at være, som Forfatteren her vidtløftig anmærker om Marschbeboerne, der lægge Diger og Dæmninger for Flo-
den, som de har til Naboer, at den ey skal oversvømme deres Marschland. „De indslutte endog deres Diger og Dæmnin-
„ ger i offentlige og private Bonner. De meene de gjøre
„ vel

„vel, men efter min Indsigt gisre de undertiden ilde mod sig selv. Thi Strommens Vand medføre ofte en usigelig Rigdom i den seede Liim, som er blandet med Vandet, hvilken ned sætter sig, og befugter Landet med en Slags Gisdnings, som en haver sin Lige. — De gamle Egyptere havde en anden Tænkemaade i Henseende til deres Marschland. De vare glade, naar Nilsfloden bedækkede Marken, og vare saa taknemmelige for disse Oversvømmelser, at de bevisse Floden guddommelig Ere, og ansaae den for Alarfagen til Landets Frugtbarhed, som den og virkelig var. De lagde altsaa ingen Diger for deres Marschland. Saa meener jeg og, at i China og andre Lande bruges Marschlande uden Diger med stor Fordeel for Avelingen, omendt skjont disse Lande ofte sættes under Vand. Elven og andre Europeiske Floder, som ansætte Marschland, vilde gjerne een eller flere Gange om Året gisre den samme Dieneste, som Nil, Indus og Ganges. Men vore Europeiske Floders gode Meening bliver meget ilde optagen. Marsch-Beboerne holde Floderne, som ville oversvømme deres Land, for deres Fiender; de anlægge Vold og Muur bevarer en Stad imod en Fiende. Marsch-Beboerne bede, at bevarer fra Flodens Oversvømmelser; omendt Floden er deres bedste Ven og en Oversvømmelse efter Naturen en stor Belgierning. — Dog ere nogle af vore Marsch-Beboere klogere end andre. De har ingen Diger imod Vandet og vil ingen have. De ansee Elvens Oversvømmelse for det, den virkelig er, nemlig en stor Belgierning, og de ere lystige og glade, naar en Storm reyser sig, og en Springflod bedækker deres Marker.“ Dog ere der, som Forfatteren og tilstaar er siden, de Lande, hvor man nødes til at afværge Havets Oversvømmelser, da det Slags Liim, som Havet undertiden fører med sig over Landet, er en af samme Natur, som det frugtbare Liim, som Elven eller Nilen medfører. Der ere og, siger han, de Marschlande, der nødes til at have Diger, fordi de ligge saa lavt, at de endog om Sommeren kunde beskadiges af Flodens Vand. Herved har Forfatteren tilføjet en Beskrivelse over de Møller, hvor ved Havets eller Flodens Oversvømmelser forbrydes, uden at forhindre det indenlandiske Vandets Astrak. Han melder

herved tillige, at han af og til arbeyder paa en fuldstændig Beskrivelse om Anstalterne i Marschen, og giver os Haab om sammes Udgivelse. Han har her meddeelt nærværende Beskrivelse derom, paa det man af deslige Anstalter i det Store kunde tage Underretning for det Mindre, saasom hvor man har en Aae eller staende Søe til Naboe, der undertiden vil oversvømme Landet, og hvor man med et Ør af fire Planter, med en Klap eller Fa d= Ør for, som ey forbyder Indgangen, men vel Indgangen af Vandet, kan udrette det samme, som Marsch-Beboerne med deres Sluser, og Hollænderne med deres store Goller. Det credie Afsnit handler om de Vanskælheder, som komme af Vandbringende Marsager, og det fierde om de Vanskælheder, som kommer af Landets Størrelse og af Vandets Mængde.

Berlin. Ueber die Zugbarkeit des Prædikants und deren Beförderung. 1772. 267 S. i 8vo. Recensenten vil kende Forsatteren af dette Skrift, skiondt han ikke nævner ham. Han roser meget den Indsigt i det Væsentlige af Religionen, den skarpe Bedemning samt Präcision af tanker og Utdtryk, den store Kundskab om Verden og det menneskelige Hjerte, og den beskedene og ædle Frimodighed, hvormed han har behandlet sin Materie, og skal hans Navn formedelst disse Charakterer ikke længe kunne være forborgen. Man anpriser det derfor og som et baade for Lærere og Tilhørere lærerigt Skrift, og anfører os følgende dets Hoveds Indhold, saa meget hellere med nogen Udsørighed, som han forsikrer os, at der kun er afstrykt et meget lidet Antal Exemplarer. Skal Prædikanten være saa nyttig i sit Embede, som han formedelst sin Forretnings Natur kan være, saa maa han have høye Tanker om dets Vigtighed; men han maa maa bygge dem paa Sandhed, og paa de rette Grunde, ikke paa Opdagelser. Han er ingen Præst, ingen assondret Middelperson imellem Gud og Menneskene, ja han maa end ikke giore nogen stor Paastand paa den Lighed med de første umiddelbare Christi Sendebud. Cleresiet udgjor ikke nogen i Henseende til deres Stand fra den øvrige Verden assondrede og Guddommen nærmere Classe af Mennesker. Vel sordrer Religionen Alvorlighed, men den giver den og, naar den er sand i Hjertet, uden at dens Tiener har nödig,

at indhylle deres ganske Liv i en mørk Grimasse. Ligesaas lidet udfordrer deres Embeds egentlige Øjemærke en partiest Forbindelse mellem dem, der beklæde det, en Art af sammensvoren Forbindelse til Forsvar for deres fælles Anseelse. Det er urigtigt, om man bider sig ind, at deres fælles Interesse bestaaer derudi, at de Ting, som de prædike, blive troede, saasom deres egen Credit dermed staaer eller falder. Da Dyd gior Lyksalighed, men Dyd og Religion, i sær den christelige, staaer i den nærmeste Forbindelse, saa behøver denne Stand ikke noget hemmeligt System af Politik, dens Interesse er det hele menneskelige Råns Interesse. Prædikanten er altsaa en nyttig Mand; men han er og, i sit Embede betrægtet, kun saavidt æreværdig, som han i samme virkelig er nyttig. Vel kan mange Slags Kundskaber giøre ham til et øret og nyttigt Lem saavel af Lærdommens Rige, som det borgerlige Selskab, og i det mindste kan man med Ret forde saa megen Lærdom af ham, at han er i Stand til vel at besvare Læg Folkes Evils- og Spørsmaalet: Imidlertid blir ver dog et hans Hovedsag: Han skal lære Religion og Lyksalighed. Just dette gior ham selv nødvendig. Saa snart vi antager et Selskab, der troer en Guld, og venter et tilkommende Liv efter Doden, hvorved det kommer an paa en vis Tilberedelse og foregaaende Forfatning, for da at lide vel eller ilde; saa bliver Religion, i sær om dette Selskab antager en guddommelig Åabenbaring, fornuftigvis den første af alle dets Anliggenheder, og Undervisning i samme bliver for det en høyst nødvendig Sag. Umuelig kan enhver give den, men visse Personer maa bestemmes, hvis egentlige Forretning det bliver, at sørge for Religionens Vedligeholdelse, Udbredelse og Indstærpelse. Foreener dette Selskab sig til et verdsligt almindeligt Væsen, saa bliver dets Overbevisning og Undervisning i dets Religion det frie, saavidt kun Selskabets Orden og Bel dermed kan bestaae, man maa alt saa tillade det Prædikantere, om det vil have nogen. Men disse Personer bliver endnu vigtigere for Staten, naar man fra en anden Side betragter deres Forretning. Der kan nemlig ikke noget borgerligt Selskab bestaae uden Moralitet, og endogsaa til Statens Besse er Dyd nødvendig. Men kan denne vel og ved Lære giøres mere almindelig og virksom? Er Religionen en virksom Bevæggrund til Dyden, endog

i den ordentlige Sphære af Handlinger i det menneskelige og borgerlige Liv? Har den ikke sifret mere Skade end Nutte i Verden? Disse Spørsmåle blive meget grundig og upartiest underøgte, saavel i Henseende til Religionen i Almindelighed, som og i Besynderlighed i Henseende til den christelige Religion og Sædelære, hvis Nutte vises i alle det menneskelige Livs Forhold, og hvoraf sluttet dens Læreres Nutte, og den Willighed at underholde samme paa almindelig Bekostning. Men for den Aarsags Skyld ere dog Prædikantere en alene bestemte til at lære blot borgerlige Dyder, og at indskærpe samme formedelst Religions-Grunde, som nogle har foregivet. Denne Vie-Absigt kan en engang erholdes, uden at syldestgiøre Prædike-Embedets heele langt større Øjemærke. Just i det Religionen leder Mennesket til sin øvige høyeste Lyksalighed, gior den det tillige til en god Borger; og man har slet ikke at besrygte, at det over hin stulde blive ligegyldig mod dette jordiske Livs Behageligheder og Pligter. Naar kun Prædikantere lære Religionen, som de bør, saa har vist nok det almindelige Væsen dem noget at takke. Sandt er det, at der kunde drages storre Nutte for Staten og det borgerlige Liv af den christlige Religion, naar den lovgivende Magt altid vilde giøre den grundede og begrundede Brug deraf; hvilket nogenledes lader sig indsec af den Anvendelse, som Græker og Romere gjorde af deres afgudiske og umoraliske Religion til det almindelige Beste. Men dertil skulde det og høre, at man forstædte Prædikanternes Stand den nødvendige Agt, gav dem som Kundskaber til Dydens og Sædernes Underholdning den muligste Virksomhed, og giorde, at Folk af Geist og Hjerte gjerne vilde opstre fig til denne Ferretning. Imidlertid har Prædikantere selv at sorge for, at de paa deres Side lader ikke noget mangle for at opnaae, saavidt muligt, Øjemærket af dette deres saa nytige og høystvigtige Embede. Dertil udfordres, at de bestandig have for Øyne deres Hoved-Øjemærke og aldrig lade det Spørsmål komme dem af Sinde: Hvad have vi, egentlig at giøre? Dette Spørsmål bliver S. 108. paa følgende Maade besvaret: Prædikantere skulle ved Undervisning i Religionen og den Indsynsholde, den bør have paa de menneskelige Gemütter, sætte dem i den Forsatning, som er nødvendig til Lyksalighed. Al vor Kundskab om Guld og guddom:

dommelige Ein; kan ey paa nogen anden Maade blive nyttig for os, og Religionen kan i ingen anden Betragtning være os vigtig, end for saavidt derved virkes Retskaffenhed i Gemytterne, og bliver givet en saadan Grund til Veroelje og Haab, som virkelig syldestgjør den menneskelige Sæns Trang og Ønsker. Men denne Træst og denne Tilsfredsstillelse med det Nærvoerende og Tilkommende kan alene der have Sted, hvor Mennesket er bequem dertil ved Hiertets og Levnets Retskaffenhed. Retskaffenhed udgjør deels en Bevingelse, og deels, i en vis Forstand, en virkende Aarsag til den sande menneskelige Lyksalighed, og Tilsfredsstillelsen er immer kun en Folge, men og ved behørig Kundskab og de andre Omstændigheders nødvendige Beskaffenhed, immer en Folge af Retskaffenhed som aldrig udebliver. Følgelig bliver denne altid den Hoved-Sag, som Prædikantere har at arbejde paa. Paa denne Grund viser Forsatteren, hvor nødvendigt det er, at sammenligne alle enkelte Religions-Sæher med dette Prædike-Embedets fastsatte Øyemærke, førend man holder dem for lige nødvendig til de Christnes Undervisning, og foredrager dem som uundværlige til deres Lyksalighed. Om de endogsaa have deres tilforladelige og bevislige Grund; derfor afgive de endnu ikke nogen egentlig Religions-Lære eller den saa kaldte Sandheds Kundskab til Gudfrygtighed, hvortil aldrig blot høre theoretiske Verdomme, som endten af Tilsborerne set ikke forstaaes, ey heller kan erkendes som virkelige Sandheder, eller som dog ikke have nogen Hensigt til deres Gemyts-Beskaffenhed, eller derudi virke noget godt. I Horvejen angives her S. 121-131. det Forhold, hvori Troens Lære og Moralen, betragtet som Deele af den offentlige Religions-Undervisning, skalde sættes mod hinanden, og vises, at enhver Religions-Sandheds heele Betydenhed beroer paa den Kraft, hvorved samme bringer Sælen i sin behørige Henwendung og drager den til Guld. Herefter blive nu enkelte systematiske Sæher afveyede. S. 132-142 viser Forsatteren, at det er aldeles forgjøves, om ikke meer end forgjøves, at tale om 3 Personer i eet guddommeligt Væsen, om twende Naturer som foreenede til een Person o. s. v. Ikke det, hvad Guds Son er i sig selvt, men hvad han er for os, og hvorledes vi skulle antage og bruge ham, dette hører til den almindelige nødvendige og frugtbare Religions-Kundskab.

stab. Ligesaa lidet skal det være nødvendigt S. 143 at prædike den Theorie om Forsoning ved en egentlig Hyldestgivelse; Thi Tilforladeligheden i den evangeliske Forsikring om vor Benaadelse ved Christum, beroer dog til Slutning paa det tydelige og klare Skriftenes Vidnesbyrd; hvad hielper det altsaa en Christen, at han veed, hvorledes Guld har fundet gisre saadan en Benaadelse mulig? Den Indvending, at mange Læresaher, hvorved de christelige Parthier understille sig fra hinanden, ikke paa denne Maade skulle beholde noget vigtigt eller maaske slet ingen Sted i Prædikantens Religions-Udervisning, bliver S. 150 saaledes besvaret, at vel mangen en Fører vilde see skævt dertil, men og ganste vist mange bekymrede Gemytter finde sig tilfredsstillede. Fremdeles bliver S. 160 regnet til de Lærdomme, som med stor Forsigtighed og Bestemmelse burde foredrages, den Lære om Troens saliggjorende Kraft uden Gierninger, og om den medfødte Fordervelse og den deraf kommende Strafværdighed, hvorved iblandt andet anmærkes adskilligt om det Ord Troe, og det Udttryk Retfærdiggjørelse, og Forsatteren paastaaer, at det er ligesaa snart at bestrygte, at Mennesker skulle giøre sig en Fortieneste af deres Troe, som af deres Fromhed. Forsatteren forsikrer dog, at han ved en lang Erfaring og Opmærksomhed har aldrig lært at fiende nogen, som ved en sand og oprigtig Kiærlighed til Guld og til det Gode var gezaaden i Fare for sin Siel formedelst den Tanke om egen Fortieneste i dette sit indvortes retskassene Sindelag. Af den Lære om den medfødte Fordervelse synes ham ey at flyde nogen begribelig Nutte for det, som er virkelig Religion, da den tværtimod meget let kan misforstaaes og misbruges. Ligesaa dommer han S. 180 om den Lære om den fuldkomne medfødte Uformuenhed til det Gode. Recensenten formeener dog, at i de Meenigheder, som for en Deel bestaaer af Persener, der ere vante til Eftertanke, kan uden nogen Skade for det som er Hovedsagen, undertiden paa en fort og sattelig Maade saaledes mældes om de theoretiske Læresaher, at Tilhørerne derved ikke forledes til at ansee blotte Theorier for det vigtigste, kun at det ikke falder ud til nogen kraftlos Dogmatik eller Polemik. Dernest maa giøres Forskiel paa den Undervisning, som seer ved Prædikener, og den, som en Prædikant ved anden Leylighed er forbunden til at give. Ved Ungdom-

dommens Undervisning, hvor man kan rette sig efter enhver enkelt Lærlings Evner, og kan giøre mange Saker let begribelige for Forstanden, maatte det være nyttigt, og, da dog denne Undervisning i sin Art bør være fuldstændig og sansmenhængende, maaſke ogsaa nødvendigt, at henvore saadanne Ting med til Undervisningen, hvorom man ikke saa vel og bequemmelig kan handle paa Prædikeſtoelen, formedelst den store Forſkål paa Tilhørere og det homiletiske Foredrags Ubequemlighed. Men hvad de fuldvoernes private Undervisning anbelanger, som for lange videre Underretning, saa taler Forfatteren selv derom S. 31 og 147, og viser, hvorledes Prædikanten og derved kan beholde for Dyne Forſkallen imellem det, der egentlig er Religions-Lære, og den videre blot theoretiske Bestemmelſe deraf, og dog foredragte Theorien. Endelig kunde vel og Undervisningen i mange Sandheder, hvis Videnskab eller Uvidenhed juſt ikke har nogen synderlig Ignoslydelse paa den praktiske Christendom, dog af den Harſag i mange Tilfælde være nødvendig, fordi den modſatte Vildefarelse kunde være til hinder for den christelige Dyd eller skadelig for Sindets Roelighed. Fra S. 193 anpriser Forfatteren en bedre Indretning af de Anfangs-Grunde, hvorefter vor Ungdom skal undervises i Religionen, af Sangbøger og Liturgier, og undersøger, om de Værdommie, som underſtille den eene Sect fra den anden, tillige derndi maa være indebefattede eller ikke. Herpaa mældes S. 209 om den ſædvanlige Hebreydelse, at man alene prædiker Morale, og den Opbyggelses Værd, som regnes til den naturlige Religion og Sædelære, bliver faaledes forsvaret, at man paatæaer, som en nødvendig Sag, at man tillige maa lære Øjemerket af Jesu Sendelse og Vigtigheden af hans hele Forretning o. s. v. Beslutningen ſteer S. 277 med læseværdige bemærkninger over det Eprog, Lærere bør betiene sig af, hvilket bør være fælligt for den almindelige Menneske-Forſtand; over den Nødvendighed endogſaa uden for Kirken at vedligeholde Religionens Indtrykke, og giøre den ret brugbar og virksom, endogſaa i det almindelige Livs Forretninger og Forſelde; over de Prædikanteres Fortrin for andre, hvis egne Hierter ere forbedrede ved Religionen o. s. v.

Leipzig. Jo. Gottl. Heineccii Antiquitates Germanicae Jurisprudentiam patriam illustrantes, in quibus

Juriam etiamnum in Germania receptorum origines ex genuinis fontibus & principiis derivantur. Tom. I. Introductionem generalem de rerum publicarum facie, Legumque germanicarum Antiquitate & natura, nec non Jura personarum complexus. 1772. Med. 8vo. Dette vigtige Værk har Hr. Prof. Heiniccius til Liegnitz udgivet. En Mand af saa stor Klarysfærdighed, som den Gal. Heiniccius. indsaæ lættelig, at, ligesom der til den Romerske Juris prudens udfordres Kundskab om den Romerske Historie, Statsforsatning, Statskunst og Oldsager, saa var saadan Kundskab ikke mindre nødvendig til den tydiske. Han foretog sig altsaa at udarbejde et Systeme om de tydiske Juridiske Oldsager. Samme havde han allerede lykkelig fuldendet, da han fulgte sit Kald til Franeker. Sit Haandskrift overgav han til Hr. D. Franken, hvilken den nye Boghandling tilhørte. Næppe var Heiniccius afreyst, førend D. Frankens Formue kom til Concurs. Den Gal. Canzler Ludewig kibste siden denne Boghandling og med den tillige Haandskriftet. Alle Forfatterens Hemmeligheder vare forgivæves. Han funde ikke saae sic Arbejde tilbage igien, og, efter hans 1741. paafulgte Død, havde Udgiveren, hans Son, ikke bedre Lykke. Haandskriftet var blevet solgt paa Auction iblandt de andre Ludevigiske Haandskrifter. Man ansaae det som forloren. Endelig kom Udgiveren i Erfaring om, at Hr. Landsraad von Rameke i Pommern havde kibst det. Denne lod sig læt bevege til at udlevere det til Forfatterens Hr. Son til Udgave. Nu er da den første Deel deraf kommen for Lyset, og man har snart den anden at vente. For uparties af bedomme Skriften maa man see paa Tiden, til hvilken det er skrevet, da enhver veed, hvor meget der siden den Tid er arbeydet i den tydiske Stats- og Rets-Historie, saa vel som i den tydiske Ret og dens Oldsager. Denne første Deel har 7 Afsnitter. Det første handler om de Tydskes Oprindelse og deres ældste Statsforsatning. Det andet afhandler de Allemanners, Bojers, Thüringers, Sachsers og andre Folks Historie og Statsforsatning, Frankernes Historie og deres Statsforsatning udgjor Indholdet af det tredie Afsnit. Man finder herudi noget mere historisk, end de forlange, der kibte Skriften for de tydiske Oldsagers Skyld. Maaden at komme paa den Frankiske Throne bestemmer han saaledes, at den har været

været arvelig, men tillige visse Love underkastet, saaledes, at, Sonnerne ikke har haft noget Jus optimum maximum, at Folkets Samtykke har været nødvendig, og de Store har fundet assætte en udnygtig Konge. Det fjerde Afsnit indbefatter de ældste tydste Love, som ere for Haanden. Det femte Afsnit bestætter sig med den Sachsiske, Schwabiske og Lübiske Ret. Det siette leverer nogle Esterretninger om særlige Provinzers og Steders Retter og Statuter. Det syvende og sidste fortæller de fremmede Retters Indførelse i Tydskland. Immer erindre man sig, at man om adskillige Materier eyer vel nyere og bedre Undersøgninger og Esterretninger, dog uden at disse Heinmecciske derved ganske tage deres Værd og Mytte, da de endog undertiden kan tiene til at opfylde en eller anden Mangel i de nyere. Den anden Deel, som man med det første har at vente, skal egentlig indbefatte de juridiske Oldsager.

Berlin. Wilhelmin Abr. Tellers Wörterbuch des Neuen Testaments zur Erklärung der christlichen Lehre. 1773. 392 S. i 8vo, foruden Fortale paa 28 Sider. Jo vanskeligere det er at forklare det Nye Testamente Talebrug, og begivenheden at overdrage samme i det tydste Sprog, og jo stærkere den Indflydelse er, et saadant Arbejde har paa det heele aabenbarede Religions-Begrebs Forestilling; desto mere Opmærksomhed fortiener dette lidet Værk af alle dem, det ligger Magt paa at indsee deres Troes Grund: Det indbefatter i Form af en Ordbog en kort Commentar over alle de Steder i det Nye Testamente, som ere af nogen Vigtighed i Troens eller Sædernes Lære, efter de Hoved-Ords Alphabetiske Orden, som forekomme i Luthers Oversættelse. Forfatteren dolger det ikke selv, at han har haft det Øyemærke, at ville giøre hvad han kan til at bringe mere Klarhed og Reenhed ind i Religionens Lærebegreb, at understille Jesu Religion fra Menneske-Såher, og giøre det immer mere vigtigt for Lærerne, at behandle Religionen som den beste Vijsdom, og i dens Studering ey saa meget at lægge Wind paa Spisfindigheder og Indbildungskraftens Spil, som paa at giøre en nyttig Anvendelse deraf paa deres Menigheder. Lærere, siger han, skulle kun betragte sig som Christi Talers og det Apostoliske Foredrugs Fortolkere, sem i det

Tydste,

Tydske, der gæsder til enhver Tid, skulle sige deres Tilhørere, hvad der først er blevet forknydet da værende Verden i dens Sprog, og giøre dem opmærksomme derpaa. Til den Ende er det nødvendigt, at Læseren oploser det Sprog, hvori Religionsen først blev foredragten, i de meest enkelte Forestillinger, og medveeler disse til andre paa den fatteligste Maade i sit Modersmaal. Dette er det Øvemærke, som skal besvordes ved denne Ordbog, hvori undertiden de Ord og Talemaader, som Luther har betient sig af i sin Oversættelse, bliver alene forklarede ved andre rigtigere, begvemmere og mere bestemte, eller og mere forstaelige, og bliver altsaa given en nye Oversættelse eller Omstyrning af enkelte Sager, og undertiden det Begreb, som ligge under et Ord, vigtligstigere udviklet. Ofte finder man og en nye Oversættelse eller Paraphrasis over et eller flere heele Vers, med mange Slags Anmerkninger til sammens Forstand. Ikke sjælden ere tillige Beviserne for den antagne Forklaring, at Parallelismus, af LXX., af Philo, Josephus &c. blevet tilføjet, skjønt mange Læsere skulde vel ønske det østere var skeet. Imidlertid har Forfatteren i Forstalten gjort den Erklæring, at han fornemmelig har fulgt den Udtolknings Regel, som foreskriver at forklare Skriften af Skriften, hvorunder han forstaaer en saadan Fortolkning, hvorved man for alle Ting endten opjøger de udtrykkelige Vidnesbyrd af Jesu og Apostlerne om den bemærkning, hvori de har taget visse Ord, eller søger at giøre sig den jodiske Brug af en Talemaade, hvilken de som almindelig bekjendt ikke forklare, begribelig af dette Folks Sæder efter det Gamle Testamentes Beskrivelse; eller og endelig saa længe sammenligner med hinanden Ord og Udtryk, hvormed de afvælje i den samme Sags Foredrag, indtil man af alle tilsammenlagte fuldkommen har uddraget det almindelige Begreb. Uden hvil ville mange ikke bifalde mange af de her forekommende Forklaringer, eller vel og blive misfornøjede dermed, med mindre de maaſkee for saavidt skulle fornøje sig derved, som de give dem en nye og sion Leylighed til at viſe Verden deres Lærdom eller deres Fver i Disputationer, Pregrammer, Vindiciis, eller andre deslige Skrifter. Imidlertid ønsker Recensenten, at ingen saa strax for den Marsags Skyld vil lægge Bogen tilside, men i det mindste betragte den som et Monſter, hvorledes man paa en endogsaa for ularde fattelig

Maade kan foredrage Skrifstens Sager efter den Forklaring, som man paa sin Samvittighed og efter sin med Grunde stadsfæstede Indsigt holder for den sande.

London. Lettres &c. de M^d. la Marquise de Pompadour depuis 1753., jusqu'a 1762. premiere & seconde Partie. — Mémoires &c. de M^d. la Me de Pompadour &c. 1771. En Samling af Breve, som den berømte M^d. de Pompadour har skrevet til Venner, Gesandtere og sørnemme Geistlige i Frankerige, mag vist være underholdende. De maler os i en flydende Skrivemaade de fineste Træk af hendes Characteer, og lære tillige, hvor stor Mangel der er endog ved den største Indsigt. M^d. Pompadour havde den Lykke, at de Uleylheder, som følge med en ringe Herkomst, var blevne hende erstattede ved en god Opdragelse, saa at hendes Forstand blev duelig til over i 20 Aar at regiere den Franse Stat. I al hendes Storhed var hun yderst misfornøjet. Man betragte kun det livagtige Skilderie af hendes Misfornøjelse i det 85 Brev. Hendes Skrivemaade er munter, vittig, fuld af Geist, men dog ikke svadsgættig. Man vil beundre den Frihed med hvilken de ere skrevne, og med hvilken hun dommer over hele Nationen. Om Engelanderne dommer hun med den sædvanlige Franse Stolthed. I Memoirerne finder man mærkværdige Bidrager til Frankeriges Special-Historie, i sær Hoffs. De ere vel mindre underholdende end Brevene, men beholde dog deres Værd, i det de videre udmaler os hendes Characteer. Afskildringen af de Store i Frankerige vil ikke mishage nogen, og denne Dames Historie selv har desto større Fortrin for en Maintenons, da den første først 1764. forlod den Scene, hvorpaa hun havde spillet saa mærkværdig en Rolle.

Bern. Den tredie Deel af de Halleriske smaa Skrifster paa 374 S. i 8vo 1772., indbefatter følgende Artikler: 1) Abhandlung von den Salzwerken. 2) Beschreibung eines im Amte Sauen A. 1762. herrschenden epidemischen Fiebers, worinn die Mineralsäure nützlich gebraucht worden ist. 3) Eine Uebersetzung des jentgen, was in der Vorrede zur Geschichte der Helvetischen Pflanzen eigentlich zur Naturgeschichte der Al-

peu gehört. 4) Ueber Guettards Vergleichung zwischen Canada und Helvetien. 5) Vom Winde zu Roche aus dem Göttingischen Commentariis. 6) Ein vor vierzig Jahren geschriebener Auszug aus den Dittion aus dem Französischen übersetzt. Iblandt de øvrige ansføres som meest mærkverdige: 10) Schreiben an den Hrn. Regierungs-Präidenten v. Gemmingen in Stuttgart, über die Aehnlichkeit zwischen Hagedorn und Hallern, die ungesähr zu gleicher Zeit zu dichten angefangen und den Geschmack in der drutschchen Dichtkunst verändert haben. 11) Einige Briefe von Voltaire und an denselben, hvilken Udgave er foranlediget ved nogle den gamle Digtters fornærmelige Udtryk, hvilke staer i hans Questions Encyclopediques. Endelig indbefatter og denne Deel nogle Udtog af Bøger, endogaa af Hr. Prof. Holmanns Logik og Metaphysik.

Frankfurt og Leivzig. Schriftemässige und unportheyische Prüfung einer in dem II. Bande und dessen 2ten Stücke der neuesten Theologischen Bibliothek, welche unter dem Namen des Herrn D. Ernesti ans Licht tritt, befindlichen partheyischen Recension der Anleitung zum Gespräch über die Religion eines unlängst verstorbenen Hamburgischen Predigers. 1772. 8vo. Denne afdsyde Prædikant er den forhen værende Diaconus Alberii ved St. Catharinen Kirke i Hamburg, en Mand, hvis nye Foretagender det hele Ministerium maatte med Eftertryk sætte sig imod. Samme Mand har fundet D. Ernesti Biefald, og det har Forfattaren af anmeldte Skrift ikke fundet lide. Overalt begynde de tydste Lærde at røre sig lidt i Sædet ved disse Ernesti Recensioner. Hr. D. Crusius skal allerede i forskellige lærde Tidender have ladet indrykke Apologier mod en Recension over den 2den Deel af hans hypomnemata ad Theol. propheticam.

Frankfurt am Mayn. D. Jo. Jac. Reichard Flora Mæno-Francofurtensis, enumerans stirpes circa Francofurtum ad Menum crescentes, secundum methodum sexualem dispositas. P. II. 1772. 112 S. i 8vo. Denne Deel slutter med Polyandria, men man troer det havde været

ret bedre, om begge Deele havde været udgivne med et fælles Register. *Panicum sangvinale* L. bliver S. 11 med Haller beskrevet som en *Digitaria*, og adskilt fra *Panicum*, da den fra samme er ganzte forskellig. Hvis for Resten Egnen om Frankfurt ey har flere Planter at opvise, end der forekomme i denne Fortegnelse, saa har den næsten intet forud for andre Egne, da her overalt forekommer 369 Planter, om hvilke, som bekendte, nok intet lader sig udmærke.

Brunsvig, Wolsenbyttel og Helmstad. Heilige Reden über wichtige Wahrheiten des Christenthums, von Joh. Frid. Hæseler, Pred. an der Joh. Kirche in Wolsenbüttel. Zw. Th. 1772. 242 S. i 8vo. Disse Prædikener udmarkte sig fra Mængden. Deres opbyggelige og bibelske Indhold er foredraget i en fattelig, livagtig og velpassende Skrivemaade. Overalt finder man i dem Spor af et Hierte der selv foler, hvad det lører. Talerne ere følgende: 1) Der Christ bey dem Grabe seiner Freunde über Math. IX. 18.-26. 2) Die Eitelkeit und Vergänglichkeit aller irdischen Dinge über Pred. II. 11. 3) Von der Unsterblichkeit der Seele über Pred. XII 7. 4) Von der grossen Pflicht der Menschen, Gutes zu thun über Luc. X. 23.-37. 5) Fromme Christen sind gleich den Engeln im Himmel über Math. XVIII. 1.-11. 6) Von den Vergnügen über Joh. II. 1.-11. 7) Das Leben Jesu, als das erhabenste Muster der Nachfolge.

Breslau. Gedanken von der Arzneywissenschaft und den Arzten von D. Christian Gottfried Gruner. 1772. 672 S. Et retfærdiggjere Lægevidenskabens Ere og Værdighed, at bevise dens Nytte, Nødvendighed og Bisched, at skildre den gode og slette Læge, denne Videnskabs Plan, dens Fuldkommenhed og Ufuldkommenhed, Mangeler og deres Aarsager o. s. v., højere og nedre Skolers Fejl i Henseende til Lægekunstens Studering, Midler til at danne gode Læger, ere de Materier, hvormed Forfatteren i dette Skrift bestæter sig. Man vil ikke paa, at han jo dermed vil stille meget godt, og bidrage noget til Forbedring i Lægekunstens Tilstand. Allerede Nytte nok, om kun nogle praktiske Læger ved denne Høgs Giennemlæsning maatte fin-

de, at der endnu flettes dem meget, for med Tilsladelighed at udøve Lægekunsten.

Leipzig. Adam Fergusons Grundsäze der Moral-Philosophie. Uebersetzt und mit Anmerkungen versehen von Christian Garve. 1772. 420 S. i 8vo. Denne Oversættelse fortjener ikke mindre Biefald, end Originalen, da den ved tilføjede Anmerkninger er blevet en tredie Deel styrre. Derudi har Oversætteren foredraget sine egne Raisonnements over Sjælens Frihed, Lyksalighed, Immateriialitet, Guds Tilbærelse, Forstællen mellem den dyrlige Instinct og det menneskelige Væsen, Stoist og Antistoist Systeme, og andre vigtige Gienstande, udgranskede med en elseværdig Beskedenhed. Overalt hersker derudi en skarpsindig og sand Philosophie, sem tildeels har ladet sig see af de for os ansorte Prover.

Berlin. Observata quædam medica e. fig. En. a M. J. Marx, Medic. D. 1772. 63 S. i 8vo, handler om en lykkelig afdreven Bindel-Orm, med et spaltet Hoved og 100 Alens Længde, ved en Latværga af Tinsil-Stov og Honning, hvoraf Patienten formedelst en Hesttagelse havde taget en stor Dosis; om en indgroet Hoste, som blev hævet ved Rad. rabiae tinctorum; om en Epilepsie helbredet ved Pomeranze-Blade; om en Rones Helbredelse, som laborerede af Cardialis og Blodbrækning; en Blodflod af Utero, helbredet ved en Olie-Elysteer; om en Geschwulst i Kneet; om en graa Stør helbredet ved Piller af Extracter og det Pommerske Pulver. Forfatteren er en Jødisk Læge.

Leipzig og Frankfurt. Kurze und nöthige Beleuchtung derjenigen Erinnerungen, welche in Hrn. D. Joh. Aug. Ernesti Theol. Bibliothek B. I.-X. gegen den Sel. D. Joh. Albr. Bengel hin und wieder vorkommen, herausgegeben von M. Ernst Bengel, Pharrern zu Zavelstein bey Calw in Würtenberg. 1772. 183 S. i 8vo. Man kan ikke sortente den unge Hr. Bengel, at han dette Skrift med Estertryk dog tillige med Beskedenhed har søgt at forsvare sin Faders velgrundede Noes imod de over ham i det theologiske Bibliothek seldede Domme.

No. 43.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 28de Octobr. 1773.

Riøbenhavn. Priisskrift om Bondergaardes tienlige Størrelse ved N. C. Claussen, Sogne-Præst til Brænde i Riber-Stift. Laudato ingentia rura exiguum co-lito. 1771. 76 S. i stor 8vo. Med N. Möllers Skrifter. — Forfatteren har i dette Priisskrift besvaret følgende twende Spørsmaale: 1) Hvilket fordaarsager Staten större Skade, endten at en Bonde har for lidet, eller for stor en Gaard at bruge? 2) Hvilkens er den rette Størrelse af en Bondegaard i Dannemarke? I Henseende til det første Spørsmaal har han foretaget sig at bevise, at en for stor Bondegaard er langt skadeligere for Staten, end den, som er for lidet. En stor Bondegaard, om den skal fæstes, fordrer en formuende tilligemed arbejdsmøn og forsynlig Fester, og saadanne ere der ikke mange iblandt Bonderkarlene, og deriblandt ingen, som vil anstuge en stor og forfalden Gaard. Ribber nogen en stor Eyedoms Gaard for fremmede Penge, nödes han ofte til i urette Tid at afsætte sine Bahre, for at udrede sine Renter tilsligemed Skatter og Landgilde, og at giøre i Penge alt hvad han kan, da han siden mås kigge langt dyrere, hvad han tilforn har folgt af Drang. Om endogsaa en stor Gaard kommer i en duelig og formuende Bondes Eye, saa skal den dog ikke destominde en alene medføre sine Hindringer for Bonden til at forbedre og forsøge sin Velstand derved, men endog

andre for Staten skadelige Uleylheder. Den første Hinsdring Forfatteren taler om, er den Overdaadighed, som gierne vil indsnige sig i den formuende Sleveyeres Huusholdning, og udbreder sig fra dem til andre, hvis Evne dertil er uformuende, og bliver i sør derved tillige skadelig for Staten. Denne var nu vel kun en tilfældig, men dog næsten uundgaaelig Uleylighed. De følgende ere mere væsentlige. En stor Bondgaard har mere fraliggende Marker, udfordrer flere Folk til sin Drift, og paa deres vide Marker trives og feedes Kreaturene ikke nær saavel, som paa en mere indskrænket. Til Beviis beraaber Forfatteren sig paa sit eget, og en anden riig og arbeydsom Bondes Exempel: „Han har 6 Edr. Hartkorn bedste Evedom baade af Ager og Eng i Sognet, er riig og arbeydsom, ja det som endnu er det meeste, har tre vorne Sonner, der i Arbeydsomhed ester-giver ingen. Dog kan han aldrig paa en siette Deel nær, bringe sin Aeling til den Hbyde, som tre andre Bønder paa 6 andre Tonder, skiondt ringere Hartkorn. Aarsaagen er Græsningens Vidtløftighed, som dog er bedre i sin Art.“ Men den største Uleylighed ved en stor Bondgaard, skal, være at den kan ikke drives ved Bondens egen Haand, men at han maa holde Tieneste Folk dertil, som ere kostbare, lidet nyttige, eg vanskelige at bekomme. Forfatteren er udsørlig i at beskrive denne Uleylighed. Han viser fremdeles, at en stor Bondgaard, som underholder kun een Familie, naar den blev deelt i mindre Gaarde, kunde ernære ligesaa mange, og hver for sig ligesaa talrige Familier, som den ene, der ernæres ved den store Gaard, saasom en Bondekarl førend han kan fæste eller kiobe en stor Gaard, maae i mange Aar ved Tienester söge at forhverve sig den udfordrede Formue, da imidlertid en anden kan strax, saa snart han er Mandvoxen, tiltræde en maadelig Gaard, og allerede have en lidet Familie, førend den anden begynder. Men til hvor stor Skade store Bøndergaarde ere for Staten, skal den fornemmelig faae at finde, naar den hiemsøges med Pest og Sygdom paa Mennesker eller Øvæg: „Naar en stor Gaards Beboere henryffkes, kan Staten regnes at have tabt ligesaa mange Beboere paa eengang, som Stedet efter sin Størrelse kunde ernære; thi hvo negter, at den, der misser sit cæneste Øye, lidet ligesaa stor Tab, som en anden ved at

„ miste begge? En eeneste Beboeres Tab synes vel lætttere
 „ oprettet, end den af to til fire. Men jeg skal siden vise,
 „ at en stor Gaard er vanskeligere at faae vel besat, end to
 „ til fire middelmaadige. Jeg vil her alene sige, en græsses
 „ rende Sygdom er aldrig saa almindelig, den lader jo en
 „ og anden Vinkel af Landet være befriet, hvilken, ved
 „ middelmaadige Bondergaarde besøkt, vilde strax, lige-
 „ som en indspærret og sammentrykt Lust ved sin udvidende
 „ Kraft udbrede sig, og intage de Steder, hvor den var
 „ fortyndet. Et stort Sted derimod vilde, som en stor Aae,
 „ ikke blive besat førend alle de Bække, hvoraf den syldes,
 „ vare fulde. Samme Vanskelighed har det med en stor
 „ Gaard, naar Sygdom paa Øvæg indfalder, hvilken med
 „ eet anstikker en stor samlet Hjord, da derimod en Bondes
 „ egen Omhyggelighed, og hans inddigede og indhegnede
 „ Marker ere ligesaa mange Forskandsninger mod den grums-
 „ me og farlige Fiende, og dersor af andre anseet som det
 „ eeneste Middel og Modværn at standse den. Men sæt, at
 „ de stærkeste Brystværn ere for svage til at giøre denne
 „ Fiende Modstand, saa er dette dog en Sandhed, at Ta-
 „ bet er taaleligere og hastigere erstattet for tre eller flere,
 „ end for een alene. Ligesom et stort Magazin ruineret af
 „ Fienden har altid farligere Følger, end om et større Qvan-
 „ tum for forskellige Tider og Steder blev ødelagt; det har
 „ deels ikke saa betydelige Hensigter, er deels lætttere samlet,
 „ ja ofte den første Skade oprettet, førend den sidste er skeet;
 „ saa gaaer det og naar Øvæget uddser paa en stor, og paa
 „ adskillige middelmaadige Gaarde.“ Endnu mere og al-
 „ lermeest skal Staten sole denne Skade i Krigs-Tider. En
 stor Bondegaard har ikke Folk nok til sin egen Drift, end
 sige at leve til Krigen. Den har endog i Freds-Tider sine
 store Besværheder, men maa strax blive øde, naar den
 paa een Gang overvældes af alle Krigens Ulykker; „ Enhver
 „ ødelagt stor Gaard, er som en dyb Bunde, der ey alene
 „ vanskeligere læges, end mange lette Blessurer, men for-
 „ aarsager endeg Gebrækligheder. Vort Stats-Legeme har
 „ endnu deels adskillige Ar, deels virkelige Gebrækligheder
 „ af saadanne dybe Saar, som forrige Krigs have givet.
 „ Adskillige store Bondergaarde ere lagte under Hovedgaarde,
 andre have for en ringe Ting faaet Hovedgaards-Taxt,

„etter andre, for at komme i Drift igjen, ved den nye Matrikel satte ned til det halve.“ Dog har de store Bondsgaarde og nogle deres Fordele, som Forfatterens Oprigtighed har ikke vildet fortie, og nævner han i sær tvende vigtige, som de for det første synes. Den første er, at en stor Bondsgaard afhænder en anseelig Deel fra sin Families Underholdning overskydende Korn. Men strax igien betager han denne Fordeel al sin Anseelse, naar han falder den en Fisk, som angles med en Guld-Krog, og for at sætte denne sin Lignelse i mere Lys, har han tilføjet en Ballance-Regning over den Korn-Beholdning, som kan ventes af lige Hartkorn, baade naar det er samlet i en stor, og naar det er deelt i trende middelmaadige Gaarde. Den skal beløbe sig af 6 Tønder Hartkorn for 3 Bondsgaarde til 18, og for den ene store Gaard til 19 Tønder. Herfra vil Forfatteren have undtaget en eller anden usædvanlig stor og god Gaard, som tillige formedelst lykkelige Tilfælde kan have et større Overskud i Forhold til de Middelmaadige, da en anden og ved uhældige Tilfælde kan have et ringere. Dette Overskud beløb sig til 1000 Tønder af 1000 store Gaarde, og denne Fordeel skal være Fisken fanget med Guld-Angler, naar man betragter det større Antal af Mennesker, og Creature, som kan fædes ved de mindre Gaarde. At sælge dette Overskud til Fremmede, falder Forfatteren at understøtte Fremmedes Handel, Fabriker og Krigsmagt, og det for saadanne Nodvendigheder, som vi vel nu trænger til, men kunde maaßke have at meddele andre, naar vort Korn blev fortørret i Landet af flittige og duelige Arbejdere. Den anden Fordeel Staten kunde synes at have af de store Bondsgaarde, er Skovenes Vedligeholdelse, da tre Gaarde dog udfordrer mere Træ til Bygning, Sildebrand og Nedskab, end een stor. Men ogsaa denne Fordeel falder bort, naar ved de mindre Gaarde Teglbrænderier bleve oprettede, og Gaardene indhegnede med Træer og levende Gærder. Nu gaaer Forfatteren videre og viser Fordelene af de store Gaardes Deeling. Den første sætter han i Folkemængdens Forsgelse. Den anden er Agerdyrkningens Forbedring, hvorudi de store Gaarde ey alene hindre sig selv, men endog de mindre Gaarde: „Aarsagen er denne: „saa snart en Bonde ved en middelmaadiig Gaard saaer en „Egn saa stor, at han retskaffen kan hielpe Faderen, saa træk-

„ fes han fra ham ved en stor Lon; De reede Penge stikker
 „ i Dynene, og saa snart Sonnen faer Smag paa de bedre
 „ og dovnere Dage i en andens Tieneste, siger han ikke
 „ hjem igien, forend Gaarden er ledig at feste.“ Den san-
 de Forbedring med Fællesskabets Ophævelse, og enhvers Eye-
 dom med Diger og levende Giærder indhegnet, med mere,
 maa man dersor ikke vente, forend de alt for store Bonder-
 gaarde i mindre bequemme ere inddelte. I sær viser Forsat-
 teren Indhegningens store Nutte, hvilken tillige med Fælles-
 skabets Ophævelse han betragter som Hovedmidler til Ager-
 dyrkningens Forbedring. Nok en tredie Fordeel af de store
 Gaardes Deeling er Fabrikers og Manufactures Befordring.
 Den fierde Fordeel viser sig i de grasserende Sygdommes og
 Krigens Tider, ligesom Uleyligheden af de store Gaarder til
 samme Tider foran er viist. Derimod indvender man fol-
 gende Spørsmaale: Hvad skal alle de unge Mennesker be-
 stille, naar deres Tieneste ved de store Gaarde ikke længer bes-
 hoves? Hvorfra skal de faae Føde, efterdi Kornet i Forhold
 til den store Mængde ikke vil slaae til? Hvorfra skal Kib-
 stæderne faae deres Underholdning? Staten sine Magaziner?
 Landet sine reede Penge? Norge sin Tilsorsel? Hvor skal
 Huustammer og Ildebrand komme fra? Om det første Spørs-
 maal siger Forfatteren, at det er for tidlig giort: „ Lader os
 „ først see de store Rum fyldte; Avlingen forsynet med alle
 „ sine fornødne Dyrkere, Fiskeriene og Manufacturerne
 „ med Arbeydere, og Krigs-Magten til Lands og Vands i
 „ fuldkommen Stand af Landets egne Børn. Ligesaas uti-
 „ digt (siger han) er det andet Spørsmaal: hvorfra de skal
 „ faae Føde? Begge forekomme mig, som man endten vil-
 „ de spørge: Hvorledes skal et lidet Barns Mave forsyne de
 „ øvrige Lemmer, som daglig blive større? Eller hvorledes
 „ kan de spedte Lemmer tage imod al den Levesaft som Maven
 „ vil give af sig, naar den voxer til? Hver fornustig seer,
 „ at de voxer tilhobe, og at der bliver altid det samme For-
 „ hold imellem dem indbyrdes.“ Ligesaas kort besvarer For-
 fatteren de andre Spørsmaale, indtil det sidste om Bygnings-
 Tammer og Ildebrand, hvorved han igentager, hvad han
 kort foran saa løselig har bergrt om Teglbrenderiens Op-
 retelse ved Bendergaardene, og deres Indhegning med le-
 vende Giærder, hvorved blev sparet Ildebrand for mange

Ildsteder ved de døde Giærders Afskaffelse. Endelig, da
Forsatteren har viist Uleylighederne ved de alt for store Gaar-
de, og Fordelethe af deres Deeling i mindre og middelmaade-
ge, saa melder han og em de alt for smaa Bondergaarde,
og viser, at det med eet vilde vdelegge alt og befordre Statens
Undergang, naar paa een (semel & simul) Gang Landet blev
deelt i alt for smaa Bondergaarde, hvilket deg for Sagens
Umueligheds Skyld er ikke at befrygte. Men sætter man
en enkelt for liden Gaard imod en alt for stor, saa skal en
uduelig Beboer paa en Gaard, som er for liden, ikke kunne
giøre mere Skade, end en god Beboer paa en alt for stor.
En Sak, som maaske vil standse nogle Leseres Opmærksom-
hed. Hjørmedelst de Banskeligheder, som en stor Gaards
Drift medserer, skal der, som Forsatteren tilforn har viist,
tabes en siette Deel endeg for den beste Beboer, og dette
meener han er større Skade, end den udneligste Beboer kan
giøre ved en alt for liden Gaard. Overalt har Forsatteren
i Anledning af det forelagde Spørsmål paataget sig at vise,
at ligemeget Hartkorn, samlet i alt for store Bondergaarde,
skader Staten mere, end naar det var uddeelt i alt for smaa.
For at vise dette, har han giort en Ligning mellem Skaden
af lige Hartkorn, begrebet under en eeneste stor Gaard, og
uddeelt i 6 alt for smaa Gaarde, saavel naar de begge har
flittiige og sparsommelige Beboere, som naar de har uduelige
og doyne Forbødere. Vi overlade til Kiendere at demme em
Sammenligningens Rigtighed, og hvorvidt derved alle be-
hørige Omstændigheder ere medtagne i Betragtning. Nu
kommer Forsatteren til det andet Spørsmål, at vise nem-
lig, hvilken der er den rette Forholdsmaessige Størrelse, sem
en Bondegaard i Danmark bor have. Forsatteren erklæ-
rer sig derover saaledes S. 61.: „Den Bondegaard er uden
Modsigelse den fuldkomneste, folkelig og den Forholdsmaess-
sigste, som mindst trænger til fremmed Hjælp, slaffer Sta-
ten de største Fordele, og har Kræfter til at bære alle
dens Byrder, ja alle tilstødende Wheld. Saadanne ere
de Gaarde, der kan underholde den iboende Familie og
igien af den, uden fremmed Hjælp, tilberlig drives og
dyrkes. En saadan Gaard er som et godt Skib med sin
Forholdsmaessige Ladning, der hritende paa sin Ligevegt
trodser de sterkeste Storme og grunneste Volger, naar
„det

„ det overladte, jeg meener den alt for store Gaards Be-
 „ boer, maa gaae til Grunde, og det halvladte, nemlig den
 „ alt for lidet Gaard, kantre. Ved fremmed Hjælp for-
 „ saaer jeg Tieneste-Karle og Piger. Saa snart en Bonde
 „ til sin Gaards Drift behøver en Tieneste Karl, er Gaar-
 „ dens Drift ham overlegen. Og Erfarenhed viser, at den
 „ Gaard, som kan ernære foruden Bonden og hans Fami-
 „ lie, en Tienestekarl og Pige, skal lætttere kunne underholde
 „ to Familier.“ Det kommer os for, som denne Beskrivelse
 „ var noget ubestemmede. Man vil vel overalt læse Afhand-
 „ lingen med Fernsyelse. Alene den munstre og levende Stil
 „ kan indtage Læseren for samme, og han skal efter Giennems-
 „ læsningen heller ikke kunne nøgte, at jo Forfatteren med
 „ nogle gode Grunde og smukke Lignelser vel har søgt at bestyrke
 „ og oplyse sin Meening, der desuden synes vel grundet i det
 „ almindelige Axiome, at det Middelmaadige er i alle Ting
 „ det beste, og for meget eller for lidet altid skadeligt. Imid-
 „ lertid ville vi have Læseren henvist til Hr. Lütkens Afhand-
 „ ling over samme Spørsmaal, som er ansort S. 637. No.
 „ 39. II. Hæfte 1772. og ydermere til et Skrift, som i indevæ-
 „ rende Aar med de Godicheiske Skrifter er udkommen under
 „ folgende Opskrift: Betenkninger over Hr. Lütkens og
 „ Hr. Clausens Afhandlinger om Bøndergaardes tienlig-
 „ ste Størrelse; ved Anders Carl Teilmann. 83 S. i 8vo.
 „ Denne Forfatter giennemgaaer med en skarp Kritik adstil-
 „ lige af Hr. Clausens Sager, og foruden hvad Underretning
 „ man kan høste af disse Betenkningers Læsning, saa er her
 „ ogsaa Penge at fortjene, da Hr. Teilmann udsetter en Prä-
 „ mie paa 20 Rdlr. for den, som grundigst og bedst vil paata-
 „ ge sig at igiendrive Hr. Lübeckers Skrift om Kornmangelen,
 „ og en anden paa 1000 danske Dukater for Hr. Clausen,
 „ om han vil lære ham den Kunst: a) Ved Indhugning at
 „ giøre den ringeste til den beste Jord; b) at faae Træer,
 „ som plantes i den skarpeste Hede Jord, til at vore og
 „ trives, og vil Hr. Teilmann haade udvise Eyendommen
 „ hvorpaas Forsøget skal gjores, ligesom og selv indstaae for al-
 „ le derved paagaaende Omkostninger, i Hald han finder An-
 „ lægget rimeligt. Disse Betenkningers Læsning kan ellers
 „ opvække Lyst til at vide, hvad Hr. Clausen kunde eller vilde
 „ svare paa en eller anden Anmærkning ved hans Sager. Kun-
 „ den:

denne Anmærkning falder os herved ind at gisre, at hvis ikke Skribentere søger at bestemme sig paa det noyeste i disse Agerdyrknings Controverser, for ingen Anledning at give hinanden til Haarklooverier og uafgivrende Spisfindigheder, og endelig forlige sig med hinanden om de vigtigste Poster, saa ville de kun forvirre de Læsere, der skulde høste Frukt af deres Skrifters Læsning, og den visse Folge vil blive Scepticismus og Uvirkshed.

Frankfurt og Leipzig. Des Hrn. Prof. le Brets Magazin zum Gebrauch der Staaten- und Kirchen-Geschichte, wie auch des geistlichen Staatsrechts catholischer Regenten, in Ansehung ihrer Geistlichkeit. Zw. Theil. 1772. I Alph. 19 Ark i 8vo. Den Rigdom paa nye og vigtige Opdagelser, som dette Skrift indbefatter, er noksom bekjendt af dets første Deel, og samme er denne anden Deel ikke mindre, hvilken indbefatter følgende Stykker: 1) Fortsetzung der Relation und Prüfung des Kaysrlichen Gesandten, Grasen della Torre, von der Staatsverfassung der Republik Venedig. Her er Begyndelsen til Afhandlingerne om Stats-Collegierne, og det først den om Senatet, og dernæst den om de ti Mænds Raad, og mellem begge en anden om Senatets Magt og Grundsafer, eller hvilket er det samme, om Republikens indvortes Politik. Begge, saa vel Grævens Underretning, som Hr. le Brets Forbedringer, ere særdeles nøyagtige. Begge viser, dog hver paa sin Maade, deels hvor i Oligarchiet bestaaer, hvilket man anseer som en geheime Driftevisier i den hele Forfatning; deels den Svaghed og Fare, som derved truer Stats-Legemet, og de Midler, hvorved dette vedligeholder sig i denne Situation. Friheden, der saa ofte falkelig bliver agtet for Republikens Eyedom, synes meget at forsvinde, og Exempler af Tyrannie ere her sprekkeligere, end i et despotist Rige. 2) Fortsetzung und Schluss von Peter Businello Nachrichten von der Ottomennischen Pforte. Her handles om Tyrkernes Handel og de Europæiske Nationers med dem, om Økonomien, Krigs-Øsenet til Lands og Bands, Statskunsten i Almindelighed, i sær i Henseende til Stats-Økonomien, Krigs-, Vernets-Midlerne, Lovene, Straffer og Belønninger, fremdeles i

Henseende til Persien, Mogolerne og Usbekkerne, i Henseende til Rusland, Preussen, Sverrig, Pohlen, Østerrige, Frankerige, Engeland, Holland o. s. v., og fremmede Gesandteres Forhold og Ceremoniellet ved deres Grædtog og første Audience, og til sidst giver Forfatteren og Ministerne nogen Underretning, hvorledes de har at forholde sig. Der er ingen Evil om, at jo disse Esterretninger maa forandre meget i de sedvanlige Ideer om det Ottomanniske Hof og den der herskende Politik.

3) Fortsegning der Brieze des Sarpi.

I en Forberedelse har Hr. le Bret af et Haandskrift sat denne store Mands Sindelag i Religionen i et nyt og uventet Lys. I al Stilhed samlykte han ey alene selv den Augsburgiske Confessions Lærebegreb, men samlede og til Venlig en Menighed, der tenkte ligesaas, dog uden at affondre sig fra den Romerske Kirke. Denne Opdagelse leder Hr. le Bret til en Sammenligning imellem Sarpi og Vergerio, af hvilken tillige nogle endnu utrykte Breve blive meddeelte. Af Sarpi's Breve og Hr. le Brets tilsvarende Anmerkninger lader sig ikke gisre noget Udtog. De gaaer dybt ind i den Canoniske Lære om Beneficier o. a. m., og undertiden finder man nogle Anecdoter for hine Tiders Historie. Som et Ahhang er tilføjet Daniel Eremitæ Iter Germanicum S. 328 o. s. Eremita geleydede Gesandten af Florenz Colloredo til forskellige Tyske Hosser og beskrev denne Rejse i en latin Skrivelse, som er undertegnet den 1ste Decbr. 1709., med megen Frimodighed, men og ikke lidt Italiensk Stolthed.

4) Des P. Ibagnéz Reich der Jesuiten in Paraguay.

Forf. har selv været en Jesuit, og har længe op holdt sig i Paraguay, men har strevet denne sin Beskrivelse til Madrid endnu forend Ordenens Forviisning. Om den og er blevet trykt veed man ikke, men den Portugisiske Minister lod den trykke til Rom af et Haandskrift, og af denne Astryk er dette Skrift her leveret oversat tilligemed den foransatte Fortale. Øyensynlig underkiller denne Esterretning sig fra andre, som Jesuiterne har fundet for godt at beklaendtgjøre. Den fortiner ganske at læses af dem, der vil trænge ind i de første Bevægningss Grunde til de nyeste Forandringer med Jesuiter-ordenen. Er det sandt, hvad den Romerske Fortaler forsikrer, at det har kostet Møye at redde baade dette og andre Haandskrifter af P. Ibagnéz fra den af Jesuiterne forsøgte Undertrykkelse,

saa bliver dens Troeværdighed derved end mere forhøjet. 5) Fortsæzung des Religions-Urkunden der Dalmatisch-Illyrischen Kirchen. Foran er sat et lidet katechetisk Skrift af en græsk Lærer til Corfu, ved Navn Christodulus, i en latinſt Oversættelse. Det handler kun om hvad en Præst, som skal ordineres, maa vide om Sakramenterne. Documenterne selv ere tildeels gamle, og stadfæste tildeels den Samvittigheds-Evang., som Grækerne maa sukke over under Overherskabet af Venet, Sicilien og Neapel, endogſaa tvært imod de dem af Paverne selv meddelelte Privilegier. 6) Geschichtē der römischen Kanzelley-Regeln. Af den kanoniske Ret er det noksom bekjendt, hvad disse ere for Regler, og hvorledes de ere at anſee som det Middel, hvor i Paverne i de midlere Tider har tillegnet sig Meddelelsen af meget vigtige Værdigheder og Indrømster næsten i hele Europa. Hr. Le Bret beviser Kirke-Historien og Kirke-Stats-Retten, og den Sydſte, en ſærdeles vigtig Tjeneste med denne Historie, hvoraf kun den første Deel her er aſtrykt. Den gaaer til Johannis XXII. Tider, og den skal blive fortsat indtil vore Tider. Man ønsker, at Forfatteren herved maatte ville have nogen Hensigt deels paa den Modsigelse mod disse Regler, som vel først ret har begyndt ved Kirke-Forsamlingen til Costniz; deels paa de Forsøg, man har gjort til at opheve eller dog indſkænke dem, og hvad som endnu er vigtigere, hvorfor det endnu ikke har været muligt for de Catholiske Magter af Europa, ganske at befrie sig deraf. Recensenten finder sig overbevist om, at det politiske Pavedoms hele Hemmelighed og det Romeriske Højes Styrke, til at tilintetgiore alle forsonſte og forſægte Reformationer, derudi ligger forborgen.

Leipzig. Entwurf einer Juristischen Encyclopädie und Methodologie, zum Gebrauch Academischer Vorlesungen von D. August Friderich Schott. 1772. 260 S. i 8vo. Intet kan være fædeligere for en ung Student paa Academierne, end at han betræder sin Lebesbane uden saadan en Indretning i sin Studering, saadan en Plan og Orden, som passer sig til hans Ævemærke; at han opfører sig til en Videnskab, og lærer de enkelte Deele af samme, uden tilforn at have overfeet det Ganske, og uden at vide, hvad det egentlig er for en Videnskab, han har opført sig til.

til. De sorgeligste Folger, som flyde deraf, og som Erfaring stadsfeste, har for nogen Tid siden bøvæget retskaffene Lærere, der meene det retskaffen med deres Lærere, og som det er for Alvor derom at giøre, at de kan opdrage nyttige og gode Borgere, til at afhjælpe disse Mangeler. Hr. S. en Mand af allerede bekendte Fortjenester, har med nærværende Skrift indlagt sig en nye, saavel af Netsvidenskaben selv, som dens unge Dyrkere. De Egenskaber som ere fornødne til et saadant Værk; finde sig her tilhøbe samlede. Tydelighed og Orden i Foredraget, Fuldstændighed i alle hidhenhørende Sager, Rigtighed i de med Henvagtighed og Precision foredragne Regler, Materiernes Valg, for hverken at sige for meget eller for lidet, og just det, som hører til Netsvidenskabens enkelte Deele, give dette Udkast et besynderligt Værd. Denne bliver end mere derved forhøvet, at man og overa't har seet hen paa den saa nødvendige Litteratur, og bekendtgjort de fleste vigtigste Skrifter. Da man af Indholdet ikke kan levere noget fuldstændigt Udtog, og det ved saadant et Værk foenommelig kommer an paa det Hele og dets Plan, saa har man og i sær vildet berøre denne. Efter nogle foregaaende Erindringer om Netsvidenskaben og dens Deele i Ulimindelighed, har Forsatteren deelt dette sit Skrift i tvende Deele, af hvilke den ene indbefatter Encyclopedien, og den anden Methodologien. Den første Deel har tvende Afsnitter, af hvilke det første handler om den naturlige og positive Netsvidenskab og deres Deele, saavel theoretiske som practiske, og det andet, om de Hjælpevidenskaber, som staar i Forbindelsen med Netsvidenskaben. Ved enhver Deel udvælter Forsatteren dens Begreb, antegner dens besynderlige Kilder, foredrager i nogle Sager dens Gienstand og Indhold, berører dens besynderlige saavel middelbare som umiddelbare Brug og Nutte, og anfører mange af de foenemmeste Skribentere. Disse Punkter ere just de, som en ung Student paa Akademierne ikke tidlig nok kan lære at kende, og som just derfor i en Encyclopædie maa sættes ud fra hinanden. Just det samme gælder om det andet Afsnit, hvori Forberedelses og Hjælpevidenskaberne til Lovkundigheden foredrages. Disse bestaaer i Spreg, i de saavel til Lovkundigheden alene henhørende, som andre historiske Kunstudskaber, og i andre Videnskaber, som har nogen Bindflydelse paa Nets-

Netsvidenskaben eller Lovkyndigheden. Den i den anden Deel afhandlede Methodologie bliver foredraget i samme Orden, som i den første Deel, da saavel den Methode, hvor- efter Netsvidenskaben bør læres og foredrages, som og den ved enhver enkelt Deel, og ved Hjælpevidenskaberne behørige Methode bliver forestillet. De blive her gien nemgaaede i den Orden, de bør læres ud. Forsatteren som vil opdrage grundige og lærde Mænd, udfordrer af Studenterne, at de i 5, i det mindste 4 Aar maa blive paa Academierne. Det lætteste Haandværk, siger man, udfordrer 3 Lære-Aar, og den forvirrede Lovkyndighed i Tydskland med saa mange høyst nødvendige Hjælpevidenskaber skulde kunne læres i kortere Tid? Forsatteren giver herved fortræffelige Regler, som forstienet vel at estertænkes og folges. Han har ikke ladet det beroe ved at give ubestemte og i Anvendelsen ofte ubrugbare Regler, men han foredrager de ved hans egen Erfaring stadsfæstede saaledes, at deres Brugbarhed falder i Dynene, og at man tillige lærer deraf, hvorledes man kan sætte dem i Værk.

Danzig. Erfahrungen und Wahrnehmungen über die Ursach des Todes der Ertrunkenen, - nebst denen dabey sich ereignenden Erscheinungen &c., durch die Herrn Champeaux und Faillole. Aus dem Franzöf. 1772. 17 Ark i 8vo. Naar man betenker, hvorledes alle vorne Dyr, hvis Blods-Omløb står ved Hjælp af Lungen, nødvendig maa bestrebe sig for at bringe frisk Luft i Lungen ved Indaandingen, og naar man betrakter den høftige Instinct, som Naturen i dette Dymærke har forsynet dem med, saa skulde man synes ved første Betragtaing, at alle Læger maatte have haft den Meening, at ethvert Dyr, som synker levende under Vand, maatte gisre Forsøg til Indaandingen, at dets Strube-Laag maatte være oplukket, og Vandet altsaa maatte finde frie Tilgang til Lustrørgangene, og dog er denne Meening lange bleven bestridet af Grunde, som ikke saa ganske kan forkastes. Det er i den Henseende man med Forsynelse har anmeldt Oversættelsen af ovenansatte Skrift, hvilket man i den Materie erkänner for fuldkommen at have gjort Sagen af. Det bestaaer af nogle til Hr. Louis assatte Breve, og er bleven foranlediget ved en Sections-Beretning,

ning, i hvilken bemeldte Bundlæger paastode, at Legemet af en Person, som var funden i Vand, først efter sin Aflivelse var fastet udi Vandet. Grundene for denne deres Meening vare, at de havde fundet Hiernens Blodkar meget udstoppede, Lungen usædvanlig nedsunken, og Lustrørgangene uden Vand, da derimod et i Vandet omkommen Dyrs Hiernes Kar ikke vare fundne opfyldte af Blod, men Strube-Laaget altid ophævet, og i Lustrørets Gange et skumagtigt og flebsrigt Vand; og disse deres Paastænde har de grundet paa Hr. v. Hallers, Röderers og Louis Erfaringer og deres egne øste igentagne Forsøg. Ikke destomindre blev deres Meening og i sør ovenmeldte Sections-Beretning meget heftig anfægtet af andre, og denne fra den anden Side ubillige Strid, har givet de Herrer Champeaux og Faissole Anledning til at anstille end flere Forsøg over denne Sag, i Mær-værelse af indsigtfulde og uforkastelige Vidner, og dernæst at fremlegge for den larde Verden sammes Resultat og yders mere Bevils for deres Meening. Samme Forsøgs Rigtighed finder man her stadtæst med disse Vidners Underskrift. Skrifstet, som taaler ingen Udtog, lader man sig noye med at anprise til alle Lægers og Bundlægers Læsning.

Hamburg. Beobachtungen über den Orient aus Reise-Beschreibungen, zur Aufklärung der heiligen Schrift. Aus dem Englischen überzeugt und mit Anmerkungen versehen von Johann Ernst Faber. Erster Theil. 1772. 462 S. st. 8vo. Den blotte Kundstab i det hebraiske, græske, arabiske og andre østerlandiske Sprog er endnu ikke nok til en fuldkommen og grundig Forklaring over den Hellige Skrift. En Fortolker maa eg have Kundstab om det Lands naturlige Beskaffenhed, hvor i de Oprin, som Skrifstet fortæller, har gaaet for sig, og hvor de Love ere givne, som endnu tildeels forbinder os. Man har allerede forskellige Skrifter af dette Slags, som har til Øjemærke at oplyse mørke Steder i Bibelen og de Jødiske Oldsager af Beskrivelser over Jordgrundens naturlige Beskaffenhed, Himmel-Egnen, Verrlaget, og Indvaanernes Levemaade i det forsættede Land, hvoriblandt en Lightfoots, Schoetgens, Lüts, Etchagens og Michaelis Afhandlinger ere de vigtigste.

tigste. Ikke desto mindre maa Skrift-Fortolkerne med Tak-nemlighed optage ethvert Bidrag til denne Materie, der end ikke hidindtil er ganske udtommet. Et af de ringeste er ikke den Bog, som skal være skrevet af en vis Harmer og alle-rede 1764. udkommaen under Titel: Observations on divers Passages of Scripture, grounded on Circumstances incidentally mentioned in Books of Voyages and Travels in to the East. Af dette betydelige Skrift har Hr. Prof. Fa-ber leveret en Oversættelse under ovenansorte Opført, hvil-ken han har besluttet at udgive i tvende Bind, hvilket Orig-i-nalen bestaaer kun af et Bind. Forfatteren har samlet alle til denne Materie brugbare Anmærkninger af de bedste og sik-kerste Rejse-Beskreibelser, i Besynderligh-d af Schaw, The-venot, Chardin, Arvieu, Maundrell, Russel. I denne første Deel handles om Beyret i Palestina, om Ind-vaanernes Ophold i Teltet, om det h. Lands Huse og Stæder, om Indvaanernes Levemaade, og om Maaden at reyse paa i Østerland; og alle Steder i den Hell. Skrift, som have no-gen Hensigt dertil, bliver af disse Esterretninger oplyste. En Deel af disse Oplysninger ere ikke meget betydelige, og over-alt rober Forfatteren Mangel paa Kundskab i de orientaliske Sprog, hvilken Mangel Oversætteren tildeels har erstattet ved sine mange og for en stor Deel vigtige Anmærkninger.

Halberstadt og Lemgo. K. E. K. S. vermischt Gedichte. Erste Samlung. Dem Herrn Geh. Finanz-rath Beyer gewidmet. 1772. 6 Ark i 8vo. Forfatteren af disse Digter er Hr. Schmidt, der allerede i Aaret 1769. udgav en Samling af Frölicher G-dichte, og som for fort siden ved sine Gedichten nach Petrarchs Manier har forhvervet sig et stort Biesald. Nærvarende Samling har man belagt med megen Versammelse, til hvis Bekræftelse man ansører et Par fulgende Prover:

Und luid' eine Welt von Schmetterlingen

Die Eule zum Tanz unter Blumen ein;

Die Eule blicke doch auf ihrem Leichenstein,

Und dächte seufzend: Laß sie springen;

Doch indgen mir die rechten seyn!

Nok et Sted, hvor Digteren, i det han foreviser sine Ven-ner

ner Gellerts Billeder, stukken af Geyser, saaledes siunger:
 O seht doch, seht den Schöpfer Geyser!
 Das ist sein Engel Gellert, seht!
 Ein jeder Barde scherze leiser,
 Der hier vorüber geht!

Dies sind die abgehärmten Wangen
 Auf welchen nie ein Morgenroth
 Von Leidenschaftlichen Verlangen
 Und froher Thorheit aufgegangen,
 Dies ist die Mizne, die den Tod
 Als einen lieben Gast empfangen!
 Sein hohles Geister Auge liegt
 Tief in dem warmenden Gesichte,
 Erzählt des Herzens rührende Geschichte,
 Spricht Engeltoleranz, und rügt
 Die Laster mehr durch eine weiche Zähre,
 Als Rabner oder Swist durch feingedrehten Spott!
 O weine doch nicht mehr, du Auge! Weinen wäre
 Verachtung deiner neuen Ehre,
 Du siehest Gott.

Altona. Anleitung über die Religion vernünftig zu denken, von Jacob Joachims, Pred. zu Berg in Süderdithmarschen. 1771. 88 S. i 8vo. Skriften er læseværdigt. Forfatterens Dyemeed har veret at vise, hvorledes Mennesket maa slutte sig til Guds Virkelighed og den naturlige Religion af Kundstabens første Grunde, af Kundstab om sig selv og det som er i ham, og de Tings Betragtning, som ere uden for ham, og hvorledes han derved kan forberedes og gisres tilbøelig til at antage den aabenbarede Religion, som Skriften lærer. Forfatteren skal vel og lykkelig have udført denne sin Absigt, og i disse faa Bladet sagt mange gode Ting, som han vel har overlagt.

Altenburg. Hippocrates Buch von der Lebens-
 Ordnung in hizigen Krankheiten, aus dem Griechischen
 übersezt. 1772. 76 S. st. 8vo. Det maa være nok
 mældet, at Recens., som med Kiendere har raadfort sig over
 denne Oversættelses Beskaffenhed, roser den meget, og vi vil
 ikke

• ikke indlade os i det Omsvob, hvormed det er stæet. Over-setteren har og tilføjet nogle sine egne Anmærkninger, som viser, at han er Botanicus.

Berlin. D. Leon. Elias Hirschels medicinische Nebenstunden. 1772. 197 S. i 8vo. Man ønsker, at alle praktiske Læger vilde saa vel anvende deres Bi-Timer, som den flittige Hr. Hirschel, der i dette læseværdige Skrift meddeeler sine Bemærkninger og Reflexioner over den endnu ved-varende Epidemie, og beskriver den Gestalt, som den har antaget i afgigte For-Aar og Sommer.

Leipzig. Ηλιοδώρε ΑἰΓιαπίκην Βιβλία δέκα, cum animadversionibus Joannis Bourdelotii ad Vett. edd. recensuit Joannes Petrus Schmidius. 1772. i Alph. i 8vo. Det er intet andet, end den græske Text efter Bourdelots Udgave og med hans Anmærkninger under Texten. Udgiveren forsikrer, at han har sammenlignet saa vel den Herwagis-ske som Commeliniske Udgave, og ikke fundet andre end ganske ubetydelige Varianter og Trykfejl, og at han har rettet de sidste, som den Bourdelotiske Udgave til deels har været riig paa.

Halle. Ausführlicher Unterricht, daß ein Gott vorhanden ist, für die nachdenkende Jugend aufgesetzt von Frid. Wilhelm Mascho, Rector der Schule zu Bergedorf. 1772. 96 S. i 8vo. Hr. Mascho er vel berømt som en god, en flittig og paa den retteste og bedste Undervisnings-Methode opmærksom Skolemand. Men, uagtet det meget Gode, som Ungdommen kan lære af anmeldte Skrift, saa giver det dog ikke noget Beviis paa, at Forfatteren har noget besynderligt Råd til Philosophie.

No. 44.

Riøbenhavnſke

Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 4de Novembr. 1773.

Riøbenhavn. Prisſkrift om Folkemængden i Bondestanden, ved M. C. Claussen, Sogne-Præst til Brænde i Riber-Stift. Omnia nunc obſtant, ſed poſt mea fata videbis, me ſuccelluris conſuluisse bene. 1772. Med Høf Dogtrykker M. Möllers Skrifter. 116 S. i stor 8vo.
— Forfatteren opregner her: 1) de Aarsager, ſom forhindre Folkemængdens Tiltagelſe i Bondestanden; hvilke ere følgende: 1) De alt for store Bondergaarde, ved det de ey alene indtage en Plads, hvor paa flere Familier kunde finde tilſtreækkelig Underholdning, men endog til deres fornodne Opvarthning berøve andre Familier deres Born: 2) Præstegaardene betragtede ſom store Bondergaarde: 3) Kibſtæd-Jorderne i samme Betragtning: 4) Hovedgaardene, der anſees, ſom en af de største Forhindringer i Bondestandens Folkemængde. Forfatteren har beregnet Tabet, ſom Staaten lider i Folkemængden ved foranførte Aarsager til 27000 Bonde-Familier: 5) Den megen unyttige Jord, ſom de krumme, brede og ſlette Landeveye indtage: 6) Land-Milicencens nærværende Forfatning, der jager ſaa mange udaf Landet: 7) Baarnedrettigheden og det overdrerne ubeftemte Hoverie: „ Difſe for Landets Born ulykſalige Unſtod, hindre med foreenet Magt alle Forbedringer i Bondestanden, qua alle „ Opmuntringer til Glædighed og Arbejdſomhed, udlukke „ al Kærlighed til Fædernelandet, hvor man ſavner Frihed

„ og Belønning for sin Møye, der er som Sælen og Livet
 „ i alle Foretagender.“ Forfatteren har videre udladt sig
 over denne Materie, og stemmer fuldkommen overens med
 andre, som i Hoved-Sagen ere af samme Meening: 8) Fæl-
 lesskabet eller de uindhegnede fælles Marker: 9) Fæstebondens
 Tilstand, der ikke anseer eller behandler sin Gaard anderledes,
 end en doven og skadeslös Leyesvend, der gør sig fordele
 paa Gaardens Bekostning: „En Fæster veed (desuden) at jo
 „ mere han forbedrer Gaarden, jo kostbarere bliver den for
 „ Sonnen at faae i Fæste. Han seer, at han, ved at for-
 bedre sin Gaard, blot gavnner en fremmed og skader sine
 egne Børn. Saaledes slappes den rette Drivsæær til Flid
 og Arbende.“ 10) Bondestandens Overdaadighed i Klæde
 og Fode. Dertil regner Forfatteren og den almindelige
 Brug af Silke og andre udenlandské Vahre af Mand- og
 Kvinde-Kionnet, da man med Willighed af denne Stand
 burde forbrede, at den selv forarbejdede Toy til sine Klæder:
 11) Skatternes, ikke Mængde, men Ligning og Oppeborsels-
 Maade. Hvad den sidste angaaer, da finder overalt de Kon-
 gelige Indkomsters Forpagtning ikke Forfatterens Bieselde,
 og af twende Forpagtninger i sær, nemlig Tobaks-Forpagt-
 ningen, og Brandeviins-Forpagtningen, har man megen
 Hinder og Skade for Folkemængden at besrygte: 12) at Her-
 regaardene geraade i ringe og ganske uformuende Folkes Hæn-
 der, som paa alle Maader stærk medtage Bonderne, for at
 faae Kapitaler og Renter afbetaalte: 13) Studestaldningen:
 14) Hesternes alt for store Mængde: 15) Mangel af adskillige
 giennem Landet løbende Kanaler: 16) de udyrkede Heeder:
 17) Uvidenhed om den for Bonden fordeelagtigste Sæd og
 den nødvendige Forraad af Urter samit andre til Nutte og
 Brug tienlige Væxter og Frugter: 18) Mangel af adskillige i
 Nærheden anlagte Fabriker, som kunde modtage Bondens
 raae Materier, der nu for en ringe Ting gaaer uforarbej-
 dede udaf Landet, og tillige vilde sætte indtil hans mindste
 Børn i Virksomhed: 19) den store Mængde omlobende Bet-
 lere; 20) de i Landet idelig og allevegne omlobende Bis-
 kermere, der opkobbe og udsøre Landets raa Materialier,
 ferskere Bonden til at kibbe mange ufornodne Ting, og hin-
 drer ham fra selv at lade forarbejde sine Forhedenheder: 21)
 de mange uskyldige Børn, som ligges ihel af deres egne

Mædre:

Modre: 22) Mangel af kyndige og erfarte Jordemoder: 23) Børnekopperne: 24) den lange Tid Bonderkoner lade deres Born die: 25) store Stæder, store Hindringer i Landets Folkemængde: 26) Indflydelsen af Hovedstadens Uppighed og Overdaadighed i Landets og i sær i Bondestandens Levemaade: 27) den lidet Agt man almindelig viser mod Landvæsenets rette Opkomst og Forbedring. Disse ere de Aarsager, som efter Forfatterens Meening lægge de fornemmeste Anstod i Veyen for Folkemængdens Tiltage se i Bondestanden. Nu viser han II) hvorledes samme, deels umiddelbar ved Love, deels middelbar ved andre Indretninger kan hæves. Hvad de første Forhindringer, nemlig de alt for store Gaarde og Gorder angaaer, da nægter Forfatteren ikke, at jo Vedkommende og i sær Proprietaterne vilde i Begyndelsen tage der ved, om de bleve uddelede i smaa Bondergaarde, men han lover dem dog med Tiden fuldkommen Erstatning for dette deres Tab, og i Almindelighed vilde han, at Eyerne skulde ved behørige Belønninger opmuntres til at foretage dette for Fædernelandet saa nyttige Værk, som nemlig at oprette smaa Bondergaarde, af Hovedgaard, Præstegaarde og Kibbsæde Gorder. Imod Nytten af dette Værk har man gjort Indvendinger, som her S. 55. o. f. findes besvarede. Forfatteren skriver i sær med stor Midkiærhed til Forsvar for Friheden imod Vaarnerettigheden og det ubestemte Hoverie. S. 76.: „Mange velsindede har i vor Tider meent at ophælpe Folkemængden ved at befordre Egteskaber; men saa langt ikke nye Næringsmidler tillige forstakkes, er det, som at plante et Frugt-Træ i den bare Sand. Næringsmidlerne maa frem for altig anstakkes, om vi vil see Mængden formearet. Og naar samme ere anstakchede, da maa drages Omsorg for, at Beboerne lades Frihed, ubehindredt at benytte sig af dem. Til den Ende er en Klap-Tagt fornoden, for at udrydde de twende Rovdyr, der baade hindre Bondens Tilvæxt, og skække en uållig Hob unge Karle udaf Landet, Vaarnerettighed, og det overdrevne Hoverie. Den første, som binder Bonderkarle fra deres fierde Aar af til en vis Stavn, er af den højeste Virighed i ingen anden Hensigt tilladt, end at Karle baade til Kongens Dienste, og til Bondergaardenes Besættelse kunne anstakkes. Men naar nu den bedrøvelige Erfarenhed

viser, at den har en ganske stridende Virkning, og skiller
 baade Kongens Dieneste og Stavnens ved sit beste Mand-
 skab, hvad er da billigere, end ganske at afskaffe den?
 Skulde et saadant Skridt ansees, som et ubilligt Indgreb
 i Jordegods-Eyres Rettighed, hvorved de vilde lide ansee-
 ligt Tab, saa tilstaaer jeg, at alle de, der sælge Karle
 ligesom andre Hoveder i Landet, vilde tage derved. Men
 dette er jo en Misbrug, som ved ingen Lov eller Forord-
 ning har været tilstaet, folgelig er det ikke nogen Ret,
 som dem derved betages. Nok er det, at ved Misbru-
 gets Afskaffelse Kongens Dieneste og Avlingens Drift,
 langt fra at lide Skaar, i en hoy Grad vilde befordres,
 naar Bondestanden blev erklæret for en frie Stand, som
 i England, hvor ingen anden Forstiel gives imellem
 Copiholdens og Freeholders, uden at de første betale
 en aarlig Grundleye, og de sidste ingen, og i Norge,
 hvor det har næsten samme Beskaffenhed med Odelsbonde
 og Leilending, hvis Vorulaf begge Kjon ere ligesaa fri,
 som i alle andre Stænder. Fordeelen skionnes og i Nors-
 ge selv, som af mindre Folkemængde end Danmark, le-
 verer en anseelig Armee, uden at nogen Gaard endnu
 har savnet Beboer. Et ligesaa uigiendriveligt Bevis er
 Hornholm og andre smaa fri Per, som uden Understot-
 telse af Livegenstab beholde deres Karle, naar de andre
 maa savne dem. Jeg kunde her ansøre en christelig sin-
 det Proprietair, som af ødelmodig Drift friegiver sit
 Mandskab, og dog aldrig savner Beboere, men kan faae
 tvende for een. Ødermere stadfæstes denne Sandhed med
 deres Exempel, som ingen Karle have, og dog aldrig lide
 Mangel af saadanne frie Karle, som har kibst sig los af
 hemalde Noydrys Kloer. Hvor mindre var der nogen
 Mangel at befrygte, naar denne Friheds Fiende og Sta-
 tens Forræder var udryddet? Derimod tor man ligesaa lis-
 det vente, Folkemængden her i Landet at komme til nogen
 Vext, saa længe dette Noydyr fredes, som at kunne fylde
 et bundlos Kar; thi det udlober ligesaa hastig, som det
 opfyldes. Folkemængden retter sig ikke efter et Lands
 Frugtbarthed, men efter dets Frihed, som kan sees af
 Canaans og Egyptens forrige og nærværende Tilstand.
 Sicilien er en af de frugtbareste Per i Verden, Maltha
 deris

„ derimod en Steenklippe, som fører Jord fra hin, for at
 „ bedække sine Klipper. Dog gør Frihed, at den sidste i
 „ Forhold til sin Størrelse, har tive Gange flere Beboere
 „ o. s. v.“ Med Vaarnerettigheden vilde tillige det over-
 drevne og ubestemte Hoverie ligesom af sig selv falde bort.
 Det er kun dette Forsatteren er en Fiende af. Thi han er-
 klærer, at et fastsat og forholdsmaessigt Hoverie skulde aldrig
 jage nogen udaf Landet, da det ogsaa gierne kan bestaae uden
 Understøttelsen af Vaarnedrettigheden. De andre Maader,
 paa hvilke man ellers søger at ville afskaffe Hoveriet, finder
 ikke saa meget Forsatterens Biefald, som Vaarnedrettigheden
 dens Ophævelse, og naar man vil see det ganske med Nod op-
 rykket, Hovedgaards-Markernes Udlæggelse til smaa Bon-
 dergaarde. Forsatteren gaaer videre fort og giennemgaaer
 forberorte Forhindringer hver for sig for at vise, paa hvad
 Maade og ved hvilke Midler, Anordninger og Indretninger
 de best kunde hæves. Han priser med megen Berommelse
 den Norske Odels-Net S. 87.: „Maar hørte man der lyse
 „ ester nogen, som havde forladt sin Stavn, uden en Miss-
 „ dæder? Mon nogen, der eyer et Stammegods, eller har
 „ det i vente, skulde uden Nod forlade Landet? Ligesaa lis-
 „ det en norst Bondekarl, der, ligesom Engelænderne, elsker
 „ sit Fæderneland til det yderste. En gariske stridende Egen-
 „ stab findes hos de Danske Bondekarle, der har alle andre
 „ Lande kiarere, end sit Fæderneland.“ I øvrigt overlade
 vi til Læseren Forsatterens for en stor Deel priselige For slag
 og Anmærkninger. Kiendere ville vel selv udmarké sig nogle
 deriblandt, som fortiene nogen mere Betenkning og noyere
 Overveyelse, end den, der endten vedkommer Recensenten,
 eller her kan anstilles.

Riøbenhavn. Arier og Sange. Første Bind.
 Bestaaende af et Par Hundrede Sange. 1773. Trykt
 og bekostet af H. J. Graae. — I Fortalen har Hr. Graae
 underrettet Læseren om Hensigten med sin Samling og Udgivelse
 af disse Sange. Hvad han der allersørst siger om Hensigten
 af vores Forfædres Sange i de ældste Tider er i Korthed rigtig
 og vel fattet, kun at det er noget, vores nordiske Forfa~~dre~~re har
 haft tilfælles med mange flere gamle Nationer: „Vore For-
 „ fædre (hedder det) har i en dobbelt Hensigt udarbejdet et

„ stort Antal Sange, deels for at fornøye sig dermed ind-
 „ børdes i Forsamlinger, deels for at bevare i dem Erin-
 „ dringen af vigtige Begivenheder, og under samme at med-
 „ deele og opvække hos andre de Sinds Halesser, Man ved
 „ visse Begivenheder har haft. Store Heltes drabelige Giers-
 „ ninger blevne udforte i Sange, at Esterkommérne derved
 „ kunde bevare baade deres Bedrister i Hukommelsen, og
 „ deres Forfædres Høygærtelse for dem i Sindet, og da Hel-
 „ tene siden forvandledes til nordiske Guder, blevne de gam-
 „ le Sange og hos Esterkommérne et fort Begreb af den
 „ hedenstke Gudelore i Norden. I saadanue Kvæder eller
 „ Viser blev ikke alene indsort alt det historiske, for at er-
 „ indres fra en Alder til en anden, men man vilde og derved
 „ indplante hos Ungdommen den Tapperhed, hvorfaf Hel-
 „ ten udmerkes. En Elendig Skulde endog af de følgende
 „ Slægter beklages, og grove Laster afflyses ved at have de
 „ Ondes farlige Exempel for Øye. Ved enhver mærkværdig
 „ Anledning var man da betænkt paa, endten selv eller ved
 „ andre at lade forsædige saadanne Viser. Man belønede
 „ dersor visse Skialdre, som vare i stor Ære for den saa
 „ kaldte Viisdom, ja mange fornemme Høvdinge, og Kon-
 „ gerne selv, gjorde sig en Ære af at være Skialdre og bære
 „ Navn deraf. Man fornøvede sig i Sælfabrer ved at syns-
 „ ge disse Viiser, hvilke enhver gjorde sig Umage for at lære,
 „ og naar de vare sungede, bley Histerien, som derudi
 „ indeholdtes udførligere fortalt for de tilstedevarende. Saar-
 „ meget som disse mundtlige Fortællinger ere blevne forsøgede
 „ ved mange opdigtede Omstændigheder, og saa meget det
 „ Fabelagtige og uiroelige i de gamle Viiser indhylle det
 „ Sande og Virkelige (NB. næt op ligesom hos Grafer og
 „ Romere og andre Folk) saa har dog vore meer ophylste Tider
 „ at agte disse Viiser for kostbare Lærninger af Alderdommen,
 „ og de vigtigste Kilder, hvorfra man med et flisomt Valg
 „ kan udlede meget af den gamle nordiske Historie, der uden
 „ disse vilde have været meget fattig og næsten forglemmt og
 „ udslettet.“ Saxo og Snorro tilstaae selv, at de af dem
 „ har haft den beste Hjælp til deres Historier. Men uagtet
 denne vore Forfædres Behag i Sang og Digt er dog Skial-
 „ drekunsten i det danske Sprog bestandig blevne i sin Barns-
 dom og Ufuldkommenhed indtil i vore Tider, da man ved
 „

mange hældige Stykker af store Digtere har faaet en bedre og finere Smag i den danske Poesie: „Man vil nu ikke, hedder det, taale de mange poetiske Friheder, som de forrige Digtere saa hyppigen har betient sig af; man fordrager ikke den Poet, der viser en fiendelig Forlegenhed med sit Rym, og for dets Skyld fremfører meget, der ellers havde blevet ude; man vænnes ved matte og alt for almindelige Tanker, og venter i en Sang en jævn Indighed, begremme, rørende og behagelige Træk, der ved en foreenet Sang og Poesie forsøge deres Styrke og Hyndighed. Saas denne Sange have almindelig fundet Biesald, og tiene til Opmuntring, Fornsyelse og Sædernes Forbedring.“ Uagtet denne virkelige Forbedring i vor Tids Smag i Digtet kunsten, har man dog en stor Mængde Viiser og Sange som kan opvække usørdeelagtige Tanker om vor danske Poesie, da derimod de gode, som ere fulde af sund Smag og gode Lærdomme, ere alene blevne glemte i Haandskrifter, og derved ere nogle fordervede, men mange om sider reent forglemte og forekomne. Dette har bevæget Hr. Gr. til at udgive disse udvalgte Sange, som han i lang Tid har samlet paa og uddraget af adskillige skrevne Samlinger. Dette har han i Begyndelsen alene gjort til sin egen Fornsyelse, men da han saae Antallet at stige højere, end han havde formodet, har han troet at kunne fornøye flere ved at leve dem til Trykken. Han har virkelig ladet dem udsøge, og falder dem udsøgte, men vil dog ikke have dette saaledes forstaet, at her skalde forekomme blot Mesterstykker, og suidkomme Mønstere. Af mig burde det ikke ventes, siger han, at jeg ved et alt for kresen Valg skulde opkaste mig til Dommer over Imageu. Vil man sætte nogle af disse Sange iblandt de maadelige, som man med Sandhed kan, det har han ikke noget imod, naar man kun derimod ikke vil nægte det, man og ikke kan, at og deriblandt findes mange ypperlige og vel sammenfattede Urier, der altid vil beholde sin Priis, som gode Stykker hos Kiendere. Af mange skrevne Sange har han udeladt dem, som intet duede, hverken i Indholdet eller Sammensætningen, eller som paa nogen Maade kunde være anstændige, og ubeguemme for alle artige Sælfabrer, der ved en uskyldig og behagelig Sang kunde søger en anstændig Tidsfordriv. Af trykte Sange har han ikke optaget i denne sin Samling, uden nogle

nogle Arier af de Poetiske Værker, hvor de kunde være indstrøede iblandt andre Stykker, og har derimod ladet de Samlinger blive urørte, som indeholde blot Syngestykker af een Forfatter, saasom Prahl's og Martin Bruuns Sange. Han har under mange Arier ansørt deres Forfatteres Navne, og skulde han herefter blive underrettet om Forfatterne til nogle flere, lover han at erindre dem i det andet Bind, hvis Trykning ufortøvet skal foretages. Over de fleste Arier har han ansørt deres bekjendte Melodie, hvilken han selv havde i Sinde at lade sætte paa Noder og afstikke i Kobber, men har dog af Frygt for Bekostningerne ladet det beroe, indtil han seer, hvorvidt dette Oplag vil gaae af, da han haaber med den sidste Deel at kunne leveere Noderne i Kobber. Han har tilføjet et Register, som henviser til Nummeret over enhver Sang, hvormed han tildeels har gjort sig det Haab, at de, som maatte have smukke skrevne Arier, som de af Registeret erfare her ikke at findes, de da vilde have den Godhed at tilsende ham dem for at blive indførte i de følgende Deele: „Det har, siger han, fornemmelig været „min Henfligt, at man ved en god Samling af smukke og „vel udsgzte Sange kunde have noget at fornøye sig med, „derfore findes her baade muntre og moraliske, men i ingen „af dem noget, som er anstødeligt og stridigt imod gode Sæder.“ Bel indbesatser Samlingen en Classe af Elskovs-Sange, men ikke af det uædle Slags, og ikkun saadanne, der forestille Elskov som en uskyldig Naturens Drift i sin ordentlige og tilladelige Brug. Vilde man endog indvende mod disse, at de dog saa læt kan misbruges, saa veed man, at de uskyldigste Ting kan misbruges, som dog deraf hverken kan lastes eller forkastes. Den første Classe indbesatser Hjørdestykker, den anden moraliske Sange, den tredie Elskovs-Sange, og den fierde blandede Sange. At ansøre Præsver af maadelige og fortæffelige Sange behøve vi ikke. Det er nok at de første staar her i Samlingen, og i Stedet for de sidste er det nok at nævne en J. W. Bruns, en Stubbs, en Tullins Navne, saa veed Læseren, at han vist vil finde dem, som han vil læse med Hornoyelse og Beundring. Iblandt Elskovs Sangene har vi omhyggelig lagt mærke til, om der var noget i dem, som vi med Ret kunde kalde anstødeligt, og har ikke fundet nogen, om hvilken vi kunde stionne, at den just

just for den Marsags Skyld burde have været udelukt, skonadt man vel ikke kan sige; at alle de Elskøvs Sange, som ere uskyldige, ere dermed tillige opbyggelige. Den første af disse Sange er af Ambr. Stub:

Ey saa! Hvi tripper du saa fast?

Hvad skader dig du peene Pige?

Hvi vil du krympe dig og krige

Kuns for et Elskøvs Øyekast?

Dit eget smukke Kion har Engle-Mavn at bære,

Men Trold, og Biørn og Ulv vil Mandfolk ikke være;

Bor Omgang uden Hexekunst

Har vundet stolte Nymphers Kunst:

Den største Deylighed med Dyd og høy Forstand,

Er dannet, som den er, til Kierlighed og Mand.

Din Moder selv befandt,

At det var sandt.

Betenk, at Ungdom varer fort,

At yndig Rose løt kan falme,

At Skionhed kan faae Knæk og Qualme

Og uformørket svinde bort.

Hvor Ungdoms Yndighed, hvor yndig Skionhed savnes,
Der seer man tidt et Par uwardig at omfavnes.

Saa boy dit stive Hierte hid!

Efst! Efst! det er den rette Tid.

Naturen gav hvert Kion sin Elske-Lyst og Lov,

Den ene Ungdom har den anden høyt Behov.

Din Moder selv befandt,

At det var sandt.

Vi kan ikke for Vist sige, om fulgende Sang, som er et Nytt-Aars Ønske til et Selskab af den Sal. Tullin, skulde være een af de tvende, om hvilke Forsatteren siger i Fortalen, at de ere komne paa det urette Sted. Men os tykkes i det mindste, at den ikke finder sit rette Sted iblandt Elskøvs-Sangene. Den lyder, som folger:

Mu vi i Dag forsamled' ere,

Den første Gang i dette Aar;

Mit første Ønske da skal være,

At hver maa faae, hvad han attræer!

Det er: at Himlen vil opfylde det,

Som alle ønsker, naar de ønsker ret.

Gid Giste elſke hver ſin Mage,
 Som første Dag i mange Aar!
 Gid ingen Ugift maa beklage,
 At han en det, han elſker, faaer!
 Hver i ſin Stand af Adel, Læg og Lærd,
 Saa megen Lykke faae, ſom han er værd!
 Gid Norge maa ſin Lykke drive
 Saa højt, ſom den vist driyes kan,
 Naar Nordmand kun vil Nordmand blive,
 Og bruge Lykken med Forſtand!
 Gid Skove, Skibe, Bierge, Plov og Harv
 Fuldkomme det, ſom mangler Norges Tarv.

Paris. L'art militaire de Chinois, ou Reçue d'anciens traités sur la guerre. On y a joint des préceptes adresſes aux Troupes par l'Empereur Yong-Tscheng; traduit en François par le P. Amiot, Missionnaire à Péking, revu & publié par M. Deguignes. 1772. 399 S. i 4to, med 21 bemaalte Kobber-Plader. I Fortalen ſiger man, at Ministeren Hr. Bertin underholdte en Brev-Berling med tvende Chineser, To og Rang, der har været i Frankerige og har nydt Belgierninger af Kongen. I Fortalen giver man en Esterretning om de Chinesiske Skribentes re over Krigskunſten, og over nogle Helte, hvilke, ſom P. Amiot ſiger, giver hverken Alexander eller Cæsar noget efter. Oversættelsen er, ſom dens Forfatter ſelv tilſtaaer, ikke begſtavelig, og har været ham et meget vanfæltigt Arbejde, fordi Chineserne beſlitte ſig ikke paa nogen Tydelighed. 1) Reyſer Yong-Tschengs ti Bud til de Krigsfolk, hvilke først en Tatarisk Statholder, og dernæst en anden ved Navn Tchangtschen har opſat, men Reyſeren ſelv gien nemfeet. Begge Forfattere bleve ulykkelige, fordi de i diſſe Bud ſørdeles meget havde anbefalet de yngre Brødre at viſe Erbodighed mod de ældre, da Reyſeren ſelv havde fun været den fierde Brøder, og havde ladet henrette nogle af de ældre. Hans Bud kan mere anſees for en Sødeſlere efter den i China antagne patriarchaliske Orden. Den Chinesiske Soldat har et lidet Huus, en Have, neget Land, Kone og Børn, og agter ſin Stand for en stor Lykke. Hefſet forlader ſig meeft paa de Manſchurer, og Yong-Tscheng ſkal

skal have sagt, at een af dem var mere værd end 10 af andre Nationer. Han anbefaler Krigsfolkene de sædelige Øyder og til deels Agerdyrkningen, og iblandt Krigs-Øvelser Buuen. Da Pragt i hans Århundrede var stegen meget højt, saa formaner han Folkene meget til Sparsomhed. Chineserne slaaes ikke lettelig, men vel de Mantschurer, hvilke endog saa trække Kniven, hvorimod Keyseren ivrer. Sunthe, den fornemmeste Førfatter over Krigsvæsenet, var selv en stor Feldherre. Man fortæller her, hvorledes han har lært Kongens Fruentimmere at mynstre efter Tromme, efter at han paa det begræbeligste og lemsædeligste havde lært dem de næest enkelte Bevægelser, men og, da de kun loe ham ud, har straffet de Ulydige med Doden. Denne Feldtherres Maad ere almindelige og indebefatte kun en Feldtherres Pligter og Klogstabs-Negler. Chineserne havde den Gang store Vognne, af hvilke der stode paa hver ti Mand, og der vare som bevægelige Hæftninger, ved hvilke de andre Folk fandt Beskyttelse. En Feldherre, siger han, skal ej alene kiende alle en Fiendes Bevægelser, men og lænke dem. Der gives Tegn, hvoraf man kan kiende, om Fienden vil slaaes, eller trække sig tilbage, om han er modig eller nedslagen. Han forbryder frivillige Kamper. Allerede Sunthe vidste, at man ikke maa vente paa Besaling fra Hoffet, af en Fejl, man tilsorn har begaet ved den Østerrigiske Armee. Han nedlader sig til de nederdrægtigste Kunster, at bestikke Fienderne, at strøe Uenigheds Sæd iblandt dem, at forlede dem til Ulydighed. Man erkiender i alle Feldtherre de nu værende Chineser. Den fiendtlige Feldtherre vil S. have levende eller død i sin Magt. Ingen maa skrive fra Armeen til sine Venner o. a. m. 2) De sex Assnitter af Feldtherre U-zee, Feldtherre i Rongeriget Wey. Hellere saa Folk, siger han til sine Fyrster, men øvede og udvalgte. Han selv sloa med 5000 Mand 500000 af Zing. Her mældes om 5 Classer af Krigsfolk, af hvilke den sidste bestaaer af dem, som allerede ved deres Fyahed have gjort sig strafværdige, og som U-zee dog vil bruge, i det Haab, at de ved et bedre Forhold skal udslette deres Skam. 3) De fem Artikler af dema-fa, der egentlig hedte Jangking, er atter en Morale. Endes af en Krigsmænd forlanger S ma fa Menneske-Kærlighed, at staane Blod og at afkorte Kriegen, som en almindelig Ulykke.

De første Krige i China ere opkomne fornemmelig af Lehnsforsatningen og for at straffe en Lehnsfyrste der ikke vilde opfyldé sine Pligter, hvilket dog stede med udtrykkelig Besaling, saa vidt muligt at staane hans Folk. 4) Et Udtog af den Bog L u - T a o over Krigskunsten. Det bestaaer af den verdige Wu-wangs hemmelige Samtaler med Tai-Kong. Til hemmelig Grev-Peyling foreslaaer Chineseren en som er meget enkelt. 5) En Underretning over Krigs-Ovelser. Hr. Amiot har den fra nogle med ham bekendte Krigs-Bestientere. Men den gaaer kun Chineserne an. Mantschureren, de rette og egentlige Soldater, har andre Love. Hos Chineserne herske, ligesom ved Blomsterne, Fem-Tallet. De har 5 Slags Soldater, med Skiolde, med Partisaner, med Buer, med Musketer, og med grovt Skyts. Deres Folk staaer højt til fem, altid fem har en mindre Fahne, og fem gange Fem en storre. I visse Fald staaer fem ligesom Blades-ne paa et Blomster tilsammen. En anden Gang dækker sig 10 af dem, ligesom en Kegle med deres Skiolde. Besalingerne blive givne med Trommer, Kiedel-Paukere, med Kasnoner og Fahner. De chinesiske Krigsfolk har altid ligesaa svære Bevægelser at lære, som vore Europæer. Paa Tegningerne finder man firdelede Træsnlinger, runde Hvirveler og Støtter. Musketererne har svære Musketer, som hvile paa Gasler. De staaer dog kun til 3 højt, har alene Lunter, og naar den første Rad har skudt, saa træder den tredie frem og skyder og endelig skyder og den anden. Ved Mellem-Diummene af Musketerernes smaa Afdeelinger, træde først de med Partisaner, dernæst de med Buer, og dernæst de med blotte Skiolde og Sværd her frem og fægte den ene efter den anden. Rytteriet indslutter Fodfolket som en Cirkel. De samle sig og om en Middel-Punkt i en concentriske Cirkel, og Rytteriet i Omkreds. Deres Leyer er astukken i mathematiske Orden, Feldtherrens Telt forhoyet og et Taarn oprettet, hvorfra der uddeles Ordrer. Leyrens Port har, ligesom vore Triumph-Buer, 3 Giennemgange. Chineserne har og indseet de haarde Metallers Nutte til Folkenes Bedækelse. Men deres Midler dertil afgive fra vore. Hjælmene ere næsten ligedannede, men Harniskerne ere Klæder, med en Mængde tilnaglede Stykker Blik. De har et godt og derhos dog ikke svært Artillerie. Fahnerne ere kun for mange, og giver alt for mange Hænder at bestille.

Berlenburg. Ausführliche Geschichte von Hessen von ihrem ersten Ursprunge an bis auf gegenwärtigen Zeiten, mit unpartheyischer Feder entworfen von G. F. Teuthorn, Hochs. Hess. Hofrathe. Dritter Band. 1772. 1 Alph. 22 Ark i 8vo. Dette Bind fulder den ældre Historie om Hessen og indbefatter den vigtige Tidspunkt fra Aar 1124. til 1247., altsaa til den Tidspunkt, da de gamle Landgræver af Thüringen uddøde, og Hessen under Henrich Barn bekommer sine egne Regentere. Da Forfatteren udsorlig og fuldstændig beskriver sit Fædernelands Historie, saa kan det ikke lægges ham til Last, at han anbringer omstændelig mange smaa Begivenheder. Han lader det ikke mangle paa Vidners Anførelse, dog ønskede man ikke at læse saa mange nyere, og deriblandt mange, hvis Vidnessbyrd er mistænkeligt, for Ex. Dillisch. Selv store vinkeligt beromte Mænd af nyere Tider kan jo in factis intet bevise, og har disse beviist Factum i deres Skrifter af lige aldrende Skribentere og Documenter, saa havde det immer været bedre at ansøre disse, saasom enhver Læser ey altid har en Eftor, Hartmann o. a. ved Haanden, og veed altsaa ikke, hvorledes de have fort Beviset, og Forfatteren har ellers tilstrækkelig viist, at han kiender coævos Scriptores. De samlede Efterretninger om Kirkehistorien kan ansees som et smukt Bidrag til en tydsk Kirkehistorie, som man endnu mangler. Hvis snadant stede af andre flere Provincial-Historieskrivere, saa skulde det Ganske derved blive mangfoldig lættet. Det samme erindrer man og om de bemerkede Grænder af Landet Hessen, da det endnu er saa slet bestaffen med den midlere Geographie af Tydkland. Man bisfalder ham og gierne i den Meening, at Hessen har været et Allodium, da de Aarsfager, formedelst hvilke nogle Lærde har paastaaet det, som er tværtimod, ere noksom bekendte. Kun hans Beviser synes ikke alle tilstrækkelige. Thi for Ex. i den Sach, at et Herstak er altid et Allodium, træffer i de nyere Tider ey altid ind uden Undtagelse, da mange Herstaber, som Herstaber og uden nogen Dignitets Erlangelse, ere blevne overdragne til Lehn. Var ikke Overdrags-Brevet, om hvis Rigtighed ingen kan twile, og de af Forfatteren bemerkede Forandlinger i Lehns-Brevet Bevisis nok? I Henseende til det, hvad Forfatteren paa nogle Steder siger om Land-Retterne, havde man

man ønsket, at han noyere havde undersøgt Tydflands da værende Stats- og Retsforfatning, og haft noyere Agt paa de hinanden subordinerede Land-Retter. En Senkenberg og endnu mere en Ropp kunde i denne dunkle Materie staafe ham mere Lys, end den allegerede Schumacher, hvis Dom om Henrich Löwes Acts-Erlæring noksom viser, at han intet veed om Tydflands Statsforfatning. Man ønsker og, at Forfatteren havde forblevet ved den jævne og flydende Skrivemæde, og ikke hist og her, saasom S. 337 o. f., var falden i Declamationer. Historieskriveren skal jo dog ikke sætte Lidenskaberne i Bevægelse. I ser maa den Mand, som gründig undersøger, som Forfatteren, vogte sig for den Fejl.

Lübeck. Sendschreiben eines aufrichtigen und wahrheitliebenden Naturalisten an alle, die es lesen wollen. 1772. 2 Ark. Fornuftigere og billigere tænker dog denne Naturalist end mange andre, om hvilke han selv siger: „At de ikke mindre vanære Fornusten med deres Lev-net, end de haandfaste Orthodoxer.“ Han erklaerer Jesu Lære for den beste; han kiender og er overbeviist om, at en Spalding, Teller, Jerusalem, Semler, ere Jesu sande Dyrkere og Opfyldere af hans fortræffelige Lære, men han meener, at disse Mænd kunde umuelig troe mange fornufstlose Sakser, som man har hendiget til samme, for Ex. at Jesu paa Korset dræbte Legeme skal have været indlemmet den saa kalde Trefoldighed. Men skulde deslige Mænd imod hans Formodning troe saabanne Ting, saa opfordrer han dem, og i Besynderlighed Hr. D. Semler, til at give Bevis til dersor; men, som klinger sel somit, ikke af Bibelen; dog vil han og endelig dermed være fornøyet, uaar det af Fornusten bliver i Forvejen beviist, at det er Guds Ord. Dette saavel som og, at man med besynderlig Flid har udbredet disse Ark, ved at oversende dem til mange Personer paa flere Steder, har foranlediget Anmældelsen deraf, tildeels ogsaa da man veed at sige os, at Hr. D. Semler skal have besluttet at svare derpaa i den tredie Deel af hans Afhandling über die freye Untersuchung des Canons, som med det første skal komme for Læsset.

** Vou ti bey Tsin-nas Grabe. Eine chinesische Lianie. 1772. 1½ Ark. For det første forsøg i det

Slags Digter skal denne Nanine være meget skion. Kun Skade, at de til chinesiske Ords Forklaring tilfønede Noter immer bryde Læsningen af; men de vise dog, at Forfatteren maa være vel bekjendt med Chinesernes Historie, og derfor vil man og med Forsonyelse optage den Afschaling om de chinesiske Haver, som Forfatteren lover at udgive. Man har ansørt os af Klagediget følgende Prove:

In diesen stillen Gründen

Wird ein früher Tod mich finden;
Eilend bringt der Smerz
Mein scharf gespanntes Herz,
Gleich einem Pfeil, zum Ziele;
Meines Lebens Schif treibt ein starker Wind;
Wie eine Weberspule geschwind,
Fliegt es fort im Wellengespiele.

Wenn dann meine Augen brechen,
Wenn ich reif bin für das Grab
Werden meine Freunde sprechen:
Diese Blume, die uns Freude gab,
Pflückte der liebe Finger ab.

Dann Tsin-na! ruh an deiner Seite
Mein jugendlicher Aschenrest!
Und über unsre Brust verbreite
Auf Rosenflügeln sich der West.

Dann vereint mein erdenloses Wesen
Wiederum mit Tsin-na sich;
War ich hier zum Schmerz erlesen,
Dort erwarten Wonneleider mich.

Dort sing' ich im Buchstaben Rang
Freudig den Triumphgesang,
Und der weiche Ton Neou
Stört nicht ferner meine Ruh.

Berlin. Beyträge zum Gebrauche der Mathematik, durch J. H. Lambert. 1772. 569 S. i 8vo. Disse Hiedrage ere særdeles vigtige og vidner atter om deres Forfatters nofsom bekjendte grundige Tænke- og Skrivemaade. Afsandlingerne ere 9 under følgende Opstifter: 1) Ueber eine esondere Eigenschaft der Tangenten des Kreises auf Veranlassung eines gnomonischen Handgrifs, den Hrn.

Grn. Kraft, in 13ten Theil der Commentar. Petropol. erläutert hat, statt der Linie auf den Sonnen-Uhren, auf welche die Tangenten der Stundenwinkel getragen werden, eine andere zu gebrauchen, die nicht so lang zu seyn nöthig hat. 2) Zusäze zu Visirkunst, 3) Rectification elliptischer Bogen durch unendliche Reihen. 4) Verwandlung der Figuren in gleich grosse Rechtecke durch Constructionen. 5) Anmerkungen und Zusäze zu Entwerfung der Land- und Himmels-Charten. 7) Von Beobachtungen und Berechnung der Cometen. 8) Anmerkungen über die Baukunst. 9) Anmerkungen über die Sterblichkeit, Todtenlisten, Geburten und Ehen. 16 Kobber-Tavler ere tilføyede til Afhandlingernes Oplysning.

Leipzig. Two Gedächtniß-Reden auf grosse Staatsministern, gehalten von grosse Staatsministern. Aus den Schwedischen übersez und mit Anmerkungen herausgegeben durch Ludwig von Hesz, Herzogl. Pfälz. Zveybrückischen Regierungsrath. 1772. st. 8vo. Den første Tale er over den Sal. Rigsraad Græve Gustav Tessin, holdt af Hr. Græve Andreas Joh. von Höpken, Rigsraad ic. Den anden er over Sal. Baron Nils Palstierna, Rigsraad ic., holdt af Hr. Rigsraad Græve Carl Frid. Schæffer. Man erkiender overalt disse Taler for Weltalenheds Mesterstykker, og ved Oversættelse skal de heller ikke have tabt noget af denne deres Characteer. De Rigsraader af og over hvilke de ere holdte ere berømte og bekendte Navne.

Altenburg. Heinrich und Emma, ein Gediche nach dem Modell des nubraunen Mädgens. Aus dem Englischen des Prior. 1772. 80S. i 8vo. Oversættelsen af dette fortræffelige Romanse Digt skal være, som man forsikrer, usorbederlig, og anprises alle dem, der endnu har læst Originalen, og i sør dem, som gierne ville læse noget sterkt om Menneskenes skønneste Lidenskab og om den entusiastiske Bestandighed i samme. Prior tog Stoffet til dette Digt af en Ballade, The nutbrown maid, som staer i hans Værker og hvis Oversættelse Hr. Prof. Schmidt har leveret i hans Beskrivelse over Priors Levnet.

No. 45.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 11te Novembr. 1773.

Riøbenhavn. Tanker om Sølelsernes Værdie i Christendommen af Johann Joachim Spalding, Overconsistorial-Raad og Probst i Berlin. Oversatte efter den allernyeste Edition. 1773. 246 S. i 8vo. — Dersom noget theologisk Skrift af det Slags, hvori lærde theologiske Stridigheder undersøges og bedømmes, er forfattet med nøyagtig Bestemmelse, en dyb og dog tydelig Grundsighed, en beskeden Moderation og stille Sagmodighed, da maa dette Skrift eller intet være saaledes forfattet, og det skal end ikke de kunne nægte, som ellers holde for og oftentlig har ladet sig forlyde med, at man for Resten i Henseende til den derudi udførte og forklarede Theorie havde lagt ist for stor Versommelse derpaa. Vi skulle vel ikke have sagt ø meget til Forfatterens Noes, om vi regne ham iblandt de meste Theologers Tal, der har foretaget sig med dette Skrift et besordre en hverken ganske unyttig eller ganske unsdvenlig Reformation til Forbedring i den christelige theologiske Tankeskole- og Skrivemaade. Skrifstets Indhold er allerede i sit Sprog med Noes og Ere bekjendt. En vis Anledning har iort det end mere bekjendt og hersmt iblandt os, og (som et synes) saa har den samme foranlediget nærværende Overrettelse. Man skulde maaske derfor meene, at vi gættede undre spare vor Æmøje med at give nogen kritisk Recension et saa bekjendt Skrift. Men da man paa den anden Si-

de har søgt at ville ned sætte Skriften i sin Værd og kritiske Priis, saa skal det maa ske ikke være af Beven, om vi gave saadan en Recension af dets Indhold, hvorefter enhver Skions som Læser selv kan bedømme, hvervidt man har sat det endten over eller under sin Værd, og hvad man egentlig kan og bør med Sandhed dømme derom. Det er indvortes Følelser og Erfaringer af Christendommens Kraft og Virkninger, som her handles om. Det er saa langt fra, at Forfatteren i Almindelighed nægter saadanne Erfaringer, at han meget mere vilde ansee sig selv for ulykkelig, om han ikke havde nogen Erfaring og Følelse af de Forandringer, som det Biefald, man giver Christendominens Lærdomme, nødvendig og naturligvis maa virke i et Menneskes Siel. Men her spørges om disse Erfaringers Beskaffenhed og Oprindelse, hvad Værdie man skal tillegge dem, og hvørledes bruge dem? Forfatteren har viist Anledningen til den forskellige Meening herom i den evangeliske Kirke, og udmark er en derpaa grunnet dobbelt og mærkelig forskellig Læremaade: „Nogle (heder det) som med al Met har vildet legge al Grund til Helligiorelse og Dyd i Hiertets indvortes Beskaffenhed, har med en omhyggelig Opmærksomhed givet Agt paa alle deres Sinds Noreller og Hornemmelser, og holdt sig op derved; da man derimod paa den anden Side mere har seet paa en rigtig Indsigt, og et dermed overeenstemmende Forhold. Deraf kommer det, at nogle ere særdeles Opmærksomme ved de indvortes Erfaringer, og tage dem udi en nøye og omhyggelig Betragtning. Disse Erfaringer bestaaer nu derudi, at et Menneske føler hos sig selv til visse Lidelser, formedelst hvilke han i den eller den Tilsand, som bestemmes ved hans indvortes Forandringer, befinder sig at være saa eller saa tilmode; nu saa beangstet og trosteløs, nu igien saa lettet og husvalet, og det med saa fastelige og kiendelige Indtryk paq Sielen, at han her efter bestandig deraf med Bisched veed at angive og bestemme sin Omvendelses Tid. Heri sætter man da og de fornemste, og undertiden, som det synes, endog de eeneske sikre Kiendetegn pa sin Christendom og Maadestand. Man holder Kun den for en Christen, som ogsaa veed omfændelig at fortælle dette om sig selv, og de Skrifter, som sigte til Menneskenes Forbedring, blive derefter bedomte

„ og agtede, om de veylede Menneskene paa denne Maade
 „ eller ikke?“ Det er og bliver da en høyst vigtig Undersøgning: om jeg nødvendig maa have følet og fornummet dette eller dette, i Hald jeg vil behage Gud og blive æwig lykselig? „ Ere disse Følelser og Fornemmelse, noget væsentligt og nødvendigt; saa maa enhver, der ikke har dem, være et ondt, af Gud forhadt og forloret Menneske. Men ere de derimod ikke nødvendige, og man endda vil paastaae og forsøre deres Nødvendighed, da bliver saadan Paastand ikke andet end Christens dommens skadelige Besværing, og deres uktarlige Fordomme, som ikke ere sig de samme bevidste. Det er da muligt, at en virkelig god Christen plager sig med en øngstelig Bekymring og holder sig for et fordomt Menneske for saadan Maagels Skyld, ligesom det tvertimod kan ske, at et virkelig usorbedret Menneske, formedelst en eller anden Fornemmelse, det kan have haft, anseer sig med Sikkerhed, og dog til sin største Skade, ganske falske, ligen for en sand Christen.“ Ey alene Habenbaringens Inderviisning, men og en rigtig Kundskab om den menneskelige Natur maa veylede os til Bisched ved denne Undersøgelse, hvortil der ey udfordres nogen lerd Dybsindighed men meget nere en naturlig sund Forstand og et velsindet christeligt Hierre. Forfatteren paastaaer, at, da Gud har fastsat visse naturlige Love for vores Sæles Forandringer, saa bør vi nistænke alle de foregivne Erfaringer, som ikke kan bestaae hermed, indtil Gud udtrykkelig viser, at og hvor han vil svige deraf og handle derimod formedelst sin Maades overnaturlige Virkninger i os. Dersor skal en utvungen Forslaring af et Skriftenes Sprog, som er overeenstemmende med vor Naturs oprindelige Indretning, altid fortjene større Hiefald, end en anden, som ophever samme. Dette vide i, at der ere mange fornuftige og lærde Theologer, som bisalde denne Forfatterens Tænkmaade. Saavært Forfattersens Forberedelse til denne rørlige Undersøgning, som han erefter har udført i følgende trenede Afdeelinger. — Første Afdeeling afhandler det Spørgsmål: om man kan fåne e ved den umiddelbare Fornemmelse og ved Følelsen, den guddommelige Aands overnaturlige Indryk, og stille dem fra Særels naturlige Forandringer?

ger? Det kommer herved an paa fastsatte Kiendemærker, hvorfra man kan vide, naar en Fornemmelse og et Indtryk i Gemyttet er naturlig, eller naar samme paa en besynderlig Maade er guddommelig. Man pleyer gemeenlig af saadanne Fornemmelsers og Felelsers Styrke og Livagtighed at slutte sig til deres umiddelbare guddommelige Oprindelse. Af samme Marsag tilskriver man sig endogsaa guddommelige Drømme og Syner. Hverken nægter Forfatteren Nutten af det Indtryk, som endogsaa Drømme kan give i Manges Sind, en heller nægter han i øvrigt den guddommelige Maades Indflydelse i Sjælen. Menneskenes Oprettelse til Retskaffenhed og Lyksalighed erkänner han uden Modsigelse for en Guds Gierning. Dog finder han sig her ikke nedsaget til at udlaade sig i nogen vigtloftig Undersøgning over den Hellig Aands Kraft ved det guddommelige Ord. Han antager gierne, at der med Sandheden, foruden dens egen naturlige Kraft, er forbunden en besynderlig Guds Virkning, som giver Sandheden en overveyende Kraft. Men om endogsaa den modsatte Meening skulde være sand, at Sandheden ikke havde nogen anden end sin egen indvores naturlige moralske Kraft, saa bliver dog ikke dette til nogen hinder eller Anstod for di Grunde, som Forfatteren har agtet at betiene sig af ved oven anførte Spørsmaals Afhandling. Lykkelig den, som erfarer og folger de guddommelige Virkninger ved Sandheden ti sin Sjæls Forbedring og Salighed, og han kan erfare dem, uden at erkende nogen deres visse guddommeligheds Art. Den Undersøgelse om den guddommelige Sandheds endter egen og indvores blot naturlige moralske, eller overnaturlige indvores og medvirkende ligesom physiske Kraft, angaae ikke det Væsentlige i Religionen, og kan alene være vigtig for en Skriftfortolker, men ikke for enhver Christen i Almindelighed. Det bliver dog derved, at Gud immer og altid som Forfatteren har antaget, virker med Sandheden og si Sandheds Ord, men deraf folger endnu ikke, at disse han Maadevirkninger maa kunne soles ved umiddelbar Erfaring eller at man med Visshed maa kunne sige: hvad som jeg i for nærværende Tid føler, er et overnaturligt Indtryk af Gud? Det var en stor og urimelig Daarlighed om man vilde astrylle nogen disse hans foregivne Felelser. Men deres Marsag og Oprindelse lader sig ikke erfare ved Felelse

lse. Ikke destomindre bekræfter man deres Guddommelighed, og ansører til Beviis dersor den høye usædvanlige Grad af Livagtighed og Klarhed, eller det besynderlige henrykkende Indtryk, hvormed disse Følelser har giennemtrængt Sjæl og Herte. Men et af trende maa da være: endten maa Følelser af den Livagtighed og Styrke, af den eller den Bestandsfænghed ikke kunne opvækkes i Sjælen formedelst nogen anden Marsjag, end ved nogen Guds besynderlige Virkning: eller og, i Mangel af denne Grund, maa man have nogen anden, saasom et troeværdigt Vidnesbyrd, der forsikrer, at disse Følelser ere virkede af Gud. Hvad det første angaaer, da veed man af Erfaring, at der efter den menneskelige Sjæls naturlige Kræster og de naturlige Love for deres Virkninger kan opstaae i Sjælen overmaade levende Forestillinger og stærke Foruenmelser, hvis Guddommelighed ingen dersore paastaaer: „Hvor henrykkende er ikke mange tanker, som beträffer en vigtig og os nær angaaende og magtpaaliggende Sag? Hvilke Bevægelser kan ikke det menneskelige Ge myt ofte derved sættes udi? Hvo vil sætte Grænderne og sige: Saa stor Livagtighed kan Naturen virke, og saa stor kan den ikke virke? Jeg tilstaaer, at ved mange deslige Følelser lader det sig slet ikke vise, hvorledes de fodes. Man kan ikke bemærke de Skridt, som Sjælen givs i sine Forestillinger indtil en saa igienneratrængende sterk Foruenmelse. Men dette vil dog ikke komme nogen fremmed for, som veed, at i utallige Tilsælde kan asen Mængde dunkle Forestillinger, som man selv ikke veed at skille fra hverandre, opstaae en særdeles klar, hvis Oprindelses Maade man dog aldrig er i Stand til ret at forklare. Endskindt altsaa mit Genyt bliver rort af en Sag med en usædvanlig Livagtighed, saa kan jeg dog, dette uagtet, immer troe, at dette Seer formedelst de selv samme Forestillingernes Forandrings-Love, hvilke ogsaa i andre Tilsælde frembringe saa mange besynderlige Virkninger.“ Vi skulde virkelig undsee os ved at fylde vort Blad med fremmede Tankers Afsætning, hvis ikke vi maatte ønske folgende assatte til en bestandig og uudslettelig Erindring i alle deres Hierter, som formedelst den modsatte Tænkemaade ville paabyrde Venner umiddelbare Følelser af en paa deres Hierter indvirrende Guddom, som ligesaa mange nødvendige Beviis paa

deres sande Christendom: „Det er derhos unægteligt, at
 „der findes hos saa mangt et Menneske visse Beskaffenheder
 „og Indretninger i hans Sind og Legeme, som ikke lidet
 „besordre saadanne Forestillingers Livagtighed og Følelse.
 „Man erfarer det tidt nok, at Indbildungen i sin Virk-
 „somhed kan stige til den samme Høyde af Klarhed, som
 „Følelsen selv, saa det er mueligt at troe, at man seer no-
 „get for sine Øyne, som man dog alene indbilder sig. Og
 „dette har uden Modsigelse sin Grund i Menneskets indvor-
 „tes Indretning, formedelst hvilken han kan være mer
 „oplagt til saadanne klare og livagtige Forestillinger. På
 „denne Maade kunne og Sandernes og Tankernes indvor-
 „tes Medskaber hos mangt et Menneske være af en saadan
 „ligesom elastisk Beskaffenhed, at de ved visse Indtryk sæt-
 „tes udi en overmaade stærk og hæftig bævende Bevægelse
 „og da maa man høvdvendig giøre Regning paa mægtige og
 „sterke Følelser og Bevægelsær udi et saadant Gemiyt. Det
 „af kommer det da eg, at Christne af et vist Temperament
 „af en vis naturlig øm Fornemmelse, saa læt finde nogle
 „usædvanligt og guddommeligt i det, som rører dem. Over-
 „alt gives der Exemplar nok paa, hvorvidt Naturen herud
 „kan gaae, naar den ved disse eller hine Fordomme, Ti-
 „bryeligheder og foregaaende Gemiytsbevægeler bliver endnu
 „mere understøttet og oplivet. Dertil maa man uden tvivl
 „ogsaa henregne dette, naar undertiden Mænd af Anseel-
 „og i øvrigt af sund Forstand holde det for forundste gu-
 „ddommelige Virkninger, som man vel har Aarsag til a-
 „indsee som Indbildungskraftens skadelige og lastværdig
 „Overvægt over Fornusten. Hvad skal man for Ex. tæn-
 „derom, naar nogen med stor Alvorlighed fortæller em si-
 „selv, at han immer, som han gik paa Gaden, var saa t-
 „Mode, som em han havde svømmet i Guds Kierlighed
 „Hav; eller han ved ethvert Aandedrag havde trækket i si-
 „den syde Smag af Jesu Kierlighed? Dersom dette ikke
 „skal være andet end en stærk Poetisk Beskrivelse paa Me-
 „videnhed og Overbevisning om Guds og Jesu Kierlighed
 „som vi for alt godt have at takke, saa er der for saavii-
 „ntet at sige derimod. Men dersom det skal udgiøre
 „Stykke af en sindig og ordentlig Historie om den erfare-
 „Maadesføring, saa synes den demmende Kraft derudi
 „ha-

„ have forloret alt for meget af sin behørige Styrke. —
 „ Men man har saa meget desto mindre Høje til at forundre
 „ sig over, at saadanne Fornemmelsers Lue og Livagtighed
 „ undertiden stiger saa højt, naar mander hos betragter, at
 „ saa mangt et Menneske af denne Tænkemaade allerede til-
 „ forn i Folge af sine antagne Begreb staer immer udi en
 „ opmærksom Forhaabning om noget usædvanligt og guddom-
 „ meligt. Med denne hos sig selv fastsatte Tanke giver han
 „ med største Forlengsel Agt paa alt, hvad som vitter sig
 „ hos ham, og derseim dette synes ham i mindst Maade
 „ usædvanligt og afgivende fra Naturen (hvilket er mere el-
 „ ler mindre muligt, i Forhold mod hans større eller min-
 „ dre Indsigts i de naturlige Kræfter) saa give han sig strax
 „ et Begreb om det samme som noget guddommeligt og over-
 „ naturligt. Dette pludselige høje Begreb virker da tilbage
 „ paa hans dertil forberedede og ligesom udstrammede Siel
 „ med en saa stærk Bevægelse og Bævelse, som svarer til en
 „ saa høytidelig Forestilling. Derved bliver folgelig dets
 „ Indtryk allerede mere henrykkende og stærk; og denne saa
 „ hastig forsgede Livagtighed og Styrke i Indtrykket tiner
 „ da Mennesker atten til et nyt Beviis, at det maa endelig
 „ være noget guddommeligt. Man sige altsaa nu, hvor-
 „ vidt dette kunde gaae? og om man ikke, naar visse forude-
 „ fattede Menninger foreene sig med en vis Legems- og Ge-
 „ myts-Beskaffenhed, ganske naturlig har at forvente det
 „ allerhæftigste af denne Act? Uden Modsigelse formaaer
 „ Naturen saa meget; og altsaa flettes der endnu meget i
 „ denne Slutnings Rigtighed og Grund: Denne min Fo-
 „ lelse er saa livagtig og stærk; altsaa kender jeg deraf, at
 „ den ymuelig kunde opstaae af Sielen naturlige Foresil-
 „ lings Kraft; altsaa maa den komme fra en besynderlig
 „ Guds Virkning.“ Det kommer da dernæst an paa, om
 „ den Hellige Skrift giver os noget forsikrende Vidnesbyrd
 „ herom, at det er en egentlig overnaturlig guddommelig Virk-
 „ ning i Sielen, naar et Menneske i Henseende til sin Chris-
 „ tendom fornemmer et eller andet med en usædvanlig Livagtig-
 „ hed, naar han er saa eller saa sørdeles til Mode. Her næg-
 „ tes aldeles ikke, at Gud jo er virksom i det Menneskes Siel,
 „ som føres paa Veyen til sin Lyksalighed. Her antages atten,
 „ at der foruden de guddommelige Sandheders egen moraliske

Kraft, gives en anden besynderligere Guds Indflydelse i den menneskelige Siel. Man tilstaaer, at visse bibelske Talemotaader bevidne den samme. Men her spørges hvorpaa Mennesket kan kende dem? og om han blot ved den umiddelbare Følelse kan skille dem fra andre blot naturlige Indtryk og Forandringer i sin Siel? Har man noget Skrifstens Vidnesbyrd derom? Herved komme da følgende Sprog i Betragtning: Nom. VIII. 16. V. 5. XV. 13. VIII. 14. Gal. IV. 6. Phil. IV. 7. 2 Cor. I. 21. Eph. I. 13. IV. 30. Ebr. VI. 4. 5. At indlade os her med Forfatteren over ethvert Sprog i sær, det kan vi ikke. Men dette kan vi forsikre, at vi med Forfatteren slet ikke kan udfinde af disse Sprog det foranførte Vidnesbyrd om de overnaturlige Maadevirkningers umiddelbare Følelse, eller deres Understøttelse ved Følelsen selv, om der end saa for Resten i Henseende til Forfatterens føyelige Forklaringer var noget andet at erindre. For Ex. ved det første Sprog Nom. VIII. 16. hvilket Forfatteren saaledes meget føyelig forklarer: Den samme (Sønligheds) Aand giver vor Aand det Vidnesbyrd, at vi ere Guds Børn d. e. (NB. naar man vil ved Aanden forstaae den 3die guddommelige Person.) Han virker hos os Maadens og Troens Frugter, og giver os derved det sikkeste Beviis paa, at vi ere Guds Børn; eller (naar man rettere ved Sønligheds Aand, modsat Trældoms Aand vil forstaae en sønlig Gemyts- og Sinds-Beskaffenhed:) endnu føyeligere saaledes: den børnlige Kærligheds Sindelaug mod Gud og Christum, virket ved Christendommens Lære, og den Medvidenhed med sig selv, at man frimodig og villig overgiver sig til sin Gud og Frelser, er enhver den paalideligste Prøve og Forsikring, at han selv har Deel i den guddommelige Børne-Rettighed. Vi maa herved erindre, at her endnu finder Sted en tredie og ikke mindre føyelig og naturlig Forklaring. Sæt, at ved Aanden her forstaaes den evangeliske Christendoms Lære, en Forstand, som Forfatteren og har angivet, og som det andet Vers i samme Kapitel giver Anledning til at faste, saa seer man end mere, hvor aldeles ingen Leylighed der bliver her til at tenke ved dette Aands Vidnesbyrd paa nogen ved Følelse mærklig overnaturlig Maadevirkning i Sielen. Thiden evangeliske Aands

og vor Aands Bidnesbyrd bliver da slet intet andet end en ganske naturlig Fornuft-Slutning eller Syllogismus, hvorved vi slutter os til med Bispedat vi ere Guds Barn, saaledes:

Enhver, der er saa og saa bestaffen i Henseende til Gemiyt, Vandet og Forhold, den er et Guds Barn, ($\mu\alpha\rho\tau\rho\pi\alpha\tau\delta\pi\tau\epsilon\mu\alpha\tau\delta\tau\theta\pi\omega\pi\beta\cdot 2.$ $\pi\tau\epsilon\mu\alpha\tau\delta\Theta\pi\cdot \pi\tau\epsilon\mu\alpha\tau\delta\chi\rho\pi\beta\cdot 9.$ $\pi\tau\epsilon\mu\alpha\tau\delta\dot{\nu}\omega\pi\pi\pi\beta\cdot 15.$)

Nu er jeg N. N. saa og saa bestaffen ($\mu\alpha\rho\tau\rho\pi\alpha\tau\delta\pi\tau\epsilon\mu\alpha\tau\delta\tau\theta\pi\omega\pi\beta\cdot$ $\pi\tau\epsilon\mu\alpha\tau\delta\eta\mu\omega\pi\cdot$)

Allsaq er jeg N. N. et Guds Barn ($\sigma\pi\mu\mu\alpha\rho\tau\rho\pi\alpha\tau\delta\cdot$)

Vist er det, at det er en af dette Kapitels mærkelige Eventyldigheder, endten ved Aanden skal forstaaes en Christens ved Maaden forbedrede Siæle-Kræfter og overalt det rette christelige Sindelag, eller Christendommens Lære, som en Virkning og Folge af den guddommelige Aands Abenbaring, da nogle Talemacder synes at bestemme mere den ene, nogle mere den anden Meening. Men hvilken man end antager, saa maa vel mærkes, at Apostelen har ladet denne Aand træde frem i personlig Gestalt, og herved anbragt sin saa sædvanlige Personification, af hvilken man ganske urigtig skulde slutte sig til, at han taler om en 3die guddommelig Person, og ligesaq urigtig, at han taler om nogen samme Persons ved Hølelsen mærkelige overnaturlige Indvirkning paa Siælen, naar han lader de sande Christne vandre efter denne Aand, drives af denne Aand, eller med den sonlige Tillid, som denne Aand stænker dem, anraabe Gud som deres Fader. At vandre efter Aanden, drives og ledes af Aanden, bliver da endten ganske naturlig, at følge den evangeliske Lærdoms Forskrift, eller at følge sin ved Maaden forbedrede Aands Drift, hvoraf slet ikke selger, at man endten ved Hølelsen kan med kiendelig Forstiel erfare nogen besynderlig guddommelig Medvirkning i og ved Lærdommens Forskrift og med dens egen naturlige moralske Virkning paa Siælen, eller at ma med kiendelig Forstiel skulde kunne føle en dobbelt Drift af sin egen ved Maaden forbedrede Aand, og af den medvirkende.

guddommelige Aand, saa man med Visshed kan sige, saa meget af den heele Virkning eller Drift, er min egen forbredede Aands naturlige, og saa meget den guddommelige Aands overnaturlige Drift og Virkning. Her nægtes ikke, at den sidste jo virker, men alene, at hans Virkning kan føles og ved Følelsen underføles fra det naturlige i den heele Virkning. Forsatteren gører videre frem og viser, at man end ikke har nogen Grund til at vente nogen saadan Følelighed af de guddommelige Maadevirkninger. Denne Følelighed maatte ellers rimelig ligesaa vel og snarere give sig tilkiende i Sjælens højere Evner, saasom Forstand, Fornuft og Billie, med en umiddelbar Medvidenhed. En uformodentlig og hastig Indsigt og et med besynderlig Klarhed anstendt Lys i Sjælen ved en eller anden christelig Lærdoms Betragtning skulde kunne ansees for et føleligt Beviis paa en overnaturlig guddommelig Oplysning, hvis man ikke erfarede det samme i blot menneskelige Videnskabers Studering og Betragtning: „Philosopher og Mathematiker kan sige os, at saadanne Tilsæerde ere ikke usædvanlige. Ofte bliver Beviset for en Læresatz i Oplysningen af et Problem sagt med den største, den langvarigste Estertankens Anspændelse, men forgivæves; og pga en anden Tid bliver det dem paa een Gang og næsten uden al Møye saa klart, at det foraarsager dem selv den største Forundring, hvorledes de tilforn saa lange forgivæves har fundet ligge derefter.“ Om endogsaa man ingen Oplysning fik uden ved de ordentlige og naturlige Midler, som ere Opmærksomhed og Undervisning, saa vilde det dog stikke sig ligesaa vel at bede Gud om Oplysning og Sandheds Erkendelse og andre aandelige Maades gaver, som det er høystbilligt og forsynbart at bede ham om timelige Gaver, endstiondt de maa forhverves ved de Midler, han har anlagt i Naturen dertil. Vor Oplysning er, hvad endten den skeer paa en naturlig eller overnaturlig Maade, altid en Guds Virkning og Gave, som vi ved Bon og Begiering bør yttre vor Længsel efter og takke ham for; men deraf folger endnu ikke, at vi maa kunne ved Følelsen adskille dens besynderlige Meddelelse fra den, som virkes ved ordentlige Kræster og Midler, og være os selv denne Forskiel bevidste. Var denne Forskiel markeligt maatte den vist nok snarere kunde føles og mærkes i Forstanden, saaledes

som Propheter og Apostler maa have følet Inspirationens Lys, end i de ringere Sjælens Evner og sandelige Sindshenvægter, hvori juist den derudi herstende Forvirring og Utydelighed mindre lader os komme til nogen klar Fornemmelse deraf. Den Hellige Skrift henviser os heller ikke til saadanne Følelser som vor sande Christendoms og Maadestands useylbare Kjendemærker. Dertil kommer, at de egentlige Maadevirkninger skeer paa en middeisbar Maade ved Ordet, hvilket vil sige noget ganske andet og meget mere end tillige med Ordet, ved Leylighed af Ordet, ved Beskæftelser med aandelige og guddommelige Ting. Troen (hedder det Rom. X. 17.) Kommer af Prædiken, af Undervisning, men Prædiken ved Guds Ord. - I Pet. I. 23. 25. I ere igiensføgte af det levende Guds Ord. Jak. I. 18. o. s. v. Gud har født os ved Sandheds Ord. Ved enhver Virkning, som skeer ved et Middel, kan man alene fornemme dette Middel selv, som er os nærmest og egentlig berører os. Man føler alene Virkningen af en Steen, som falder eller fastes paa os, men at Steenens Kraft er forøget ved et højt Fald eller stærk Haandfæs, dette kan man ikke føle. Man maa saae det at vide, ejden ved en Hornustslutning eller ved et Vidneshyrd. Ligesaalder Sjælen Virkningerne af de guddommelige Sandheder Overvenelse og Betragtning, men den guddommelige Kraft, som forstærker deres naturlige Indtryk, den føler den ikke. Vel kan man ofte føle aandelige Bevægelser, uden at man veed at angive de Kundskaber og Forestillinger, hvorved de virkes. Men de maa dog være for Haanden, skjont Dunkelhed og Forvirring i Sjælen gjør det umueligt med Tydelighed at tillændes give dem. Imidlertid maa man og vel see til, at der ikke har blandet sig urigtige sandelige Forestillinger derimellem, som vel kan give Følelserne megen Livagtighed, men ikke noget sand og saliggjørende Værd. En aandelig i lige Grad levende Fornemmelse, grundet paa en bevidst rigtig Kundskab, har dog immer større Værd, end den blotte Følelse, som har kun sin Oprindelse af utydelige Forestillinger. Vel stemmer det overeens med Guds Visdom og Godhed ved disse sidste Følelser at lede de svagere Sjæle og ved Følelsens levende Styrke at oprette det, som mangler i Kundskabens Tydelighed. Men de Forestillinger, hvoraf disse Følelser

ser opkomme, maa være saa dunkle som de vere vil, saa er dog alene det Sande derudi den egentlige Kilde til de sande saliggjørende Bevægelser i Sjælen. Guds Ord og de guddommelige Sandheders meer eller mindre tydelige Foreskilling bliver altsaa det eeneste og bestandige Middel dertil. Dette forudsat, taler man forgives om en overnaturlig guddommelig Indflydelse, som nødvendig, for at ophjælpe Sjælen af sin naturlige Fordervelse, og forberede den til at modtage Sandheds Kraft. Thi det er tvertimod det man tilstaaer, at Guld virker kan middelbar ved Ordet. Herefter forestiller Forfatteren de med Sandheds Kraft foreenede Virkningers Hensigtelse og Anvendelse til Foreening med Guld, som det almindeligste og sikreste Kendetegn paa, at de ere guddommelige Maadevirkninger, hvilket han stadfæster med andre Lærde og gudfrugtige Mænds Vidnesbyrd. Man maa altsaa fornemmelig henvende sin Opmærksomhed paa de Virkninger, som vore Følelser har haft paa Samvittigheden, og disse bliver os først til nogen ret aandelig Nutte, naar vi derved lader os lede til den Sinds og Hjertets Retskaffenhed, hvorved vi kan behage Guld. Vore Følelers Bigtighed maa fornemmelig indskrænkes til deres rette Brug og Anvendelse, til deres rette Øjemærke, vores indvortes Forbedring og Foreening med Guld. Ved jordiske Ansiggender maa man ikke vente Følelser af nogen umiddelbar guddommelig Drift. Den sædvanlige Modsatelse imellem Natur og Maade drives øste forvidt og er en Misbrug, som kan have skadelige Folger. Alt hvad Forfatteren herom har sagt, og om begges nøyere Forbindelse, hvorved Naturen ikke for meget ophøyes til at føde menneskelig Hormod, eller Maaden fornødres; Alt om dette og om næst forommældte Punkter, er i vore Tanker fortrosselig og rigtig sagt, men uden Modsigelse foredraget med en uforlignelig Sagtmadighed og Moderation.

(Beslutningen følger.)

Frankfurt og Leipzig. Einleitung in das Markgräfliche Badische Staatsrecht, mittelst Kurzer Sätze und Anzeigung derer Schriften, wo mehrere Nachrichten finden ist 1772. I Alph. 5 Ark i 8vo. Alle Lærde erkänner den højeste Nødvendighed og visse Nutte af de tydste Rigsstænders specielle Statsret. Saa længe flere

Mænd

Mænd ikke bearbeyde enkelte Staters Forfatning og Ret, er det ikke mueligt for en eeneste Mand at tilveyebringe noget fuldstændigt i det Heele. Hr. Etats-Raad von Moser har allerede i Henseende til forskellige Rigsstænder udrettet dette med god Lykke, og man er ham iligenmaade ogsaa for nærværende Arbejde megen Forbindtlighed skyldig. I Forberedelsen fortæller han korteligt dette Durchlauchtige Huses Oprindelse. Det første Kapitel handler om de Markgrævelige Badiske personlige Ting, hvoriblandt forekomme Titel, Vaaben, Hosstat, Orden o. a. m. Det andet indbefatter Famili-Sagerne. Man forefinder derudi mangfoldige Ting, der og kan formeere et godt Bidrag til Ju's privatum personarum illustrium. Besynderligt er det, at man i de ældre Tider ogsaa i dette Huus ikke har regnet det saa usye med Majoreniteten, ja Markgræve Frid. Magnus erklærede 1693. sin Successor i 18 Aar for Majorennis; men fra 1571. forefinder man og den af Keyseren erlangte Veniam Ætatis, og Ludvig Wilhelm bekom samme 1678. i sit 23 Aar. Det tredie Kapitel indbefatter de Markgrævelige Badiske Nettigheder i Henseende til Keyseren, hvoriblandt fornemmelig forekommer Titelen af Rigs-Cancelliet Durchlauchtiger, og en Anmældelse af de Keyserlige Privilegiis. Det fjerde indbefatter de Markgrævelige Nettigheder i Henseende til det H. Romerske Rige. Det femte giver Esterretning om samme i Henseende til Corpus Catholicorum & Evangelicorum, og det siette om samme i Henseende til Rigs-Fyrste og Grævelige Collegier. Her er det Markværdigste, den oprindelige Fyrste-Stand, og at efter Observansen af Aar 1582. Huset Baden skulde have 4 Stemmer i Fyrste-Raadet. Det syvende Kapitel om de Markgrævelig Badiske Nettigheder i Henseende til andre enkelte Rigsstænder, Rigs-Ridderskabet, som og fremmede Stater, er af Vigtighed, og oplyser meget vel dette Huses active og passive Prætensioner og Stridigheder. Det ottende Kapitel handler om de Markgr. Badiske Nettigheder i Henseende til den høyste Rigs-Ret. Dette Huus har det Privilegium de non evocando, men ikke de non appellando; derimod er det undtaget fra den Rothweiliske Hof-Ret og den Schlesiske Land-Ret. Det 9de Kapitel viser, hvorledes Huset Baden Sid ester anden er kommen til de nærværende Besiddelser, og hvilke

hvilke der ere blevne trækede derfra. Om Indkomsterne bestemmer Forfatteren intet; men melder kun at de ere ikke blevne rigtig angivne af andre. Her forekommer og adskiligt, hvoraaf Geographten kan forbedres. Det 10de Kapitel bestæfter sig med det Markgr. Badiske Huses og Lands Rettighed og Forfatning i geistlige Sager, og det 11te i verdslige Sager. Det 12te Kapitel om de Markgr. Badiske passive og active Lehn, er et smukt Bidrag til det tydiske Lehns-Væsen og Forfatning. Man beklager, hvad Forfatteren melder i Fortalen, at han ved højere Haand, deels ogsaa ved Marsager, som ere ham forte til Gemyt, er blevne forhindret deels at udarbejde, deels at bekendtgøre flere deslige specielle Stats-Retter.

Zürich. Salomon Gesners Schriften. Dritter Band. 1772. Det første og andet Bind af denne nye Udgave kom for Lyset i Aaret 1770. og indebefattede Abels Død, Daphnis, Natten, de Idyller, som og staar i de foregaaende Udgaver, Evander og Alcimina, et Hyrdespil, Krast, Syndfloden og den første Skipper. Det 3die Bind indebefatter 1) nye Idyller, som Hr. Gesner ikke tilstiforn har ladet astrykke. Man bemærker herved, at Elskov er det siældneste Indhold af disse Digter, og ønsker tillige, at ikke andre Slags Digtere alt for meget beskæftede sig dersmed. Hvorfor, spørger man, skal de arme Amoreller og Græsier alene saa meget misbruges? Som de fortælleligste blandt disse Idyller udmerker man das Gelübde S. 25. Mycon S. 36. Thyrssis og Menalkas S. 50. Daphne S. 52. Daphnis og Mycon S. 57. Menalkas og Alexis S. 69. Der Sturm S. 77. Das hölzerne Bein S. 89. Efter disse Idyller folger 2) Erzählungen von Diderot, hvilke Fortællinger Tydkland seer i Oversættelse, forend franskrig endnu har seet dem i Original, da de ere en Foræring, som Hr. Diderot har gjort Hr. Gesner, da denne gav ham Efterretning om den nye Udgave af hans Skrifter. Den første Fortælling fremstiller under Opskrift: beyde Freunde fra Bourbone, tvende arme Mænd, hvilke, ligesom paa en machiamessig Maade, af en medfødt Drift, gjøre alt for hinanden, hvad deres Drift indgiver dem, med alle borgerlige Loves Tilsidesættelse, saasnart den eenes eller andens Fare

udfordrer det. I den anden Fortælling taser en Fader med sine Børn om den Fare, at hæve sig op over Lovene, endog i den Fal, naar disse synes ubillige. I begge Fortællinger synes Hr. Diderots Absigt at være denne: det skeer nemlig ofte, at de menneskelige Love komme i Collision med den oplyste Forstand, og en Lov kan i Almindelighed være ganske god, men i enkelte Tilfælde og for enkelte Personer være ubillig, ja endog uretfærdig. Hvad for en endelig Dom har man her i at fælde? Det er en Dom Forfatteren overlader til Læseren, og giver ham Grunde dersor paa ~~at~~ ge Sider. Efter disse tvende Fortællinger folger 3) et Brief über die Landschaftsmahlerey an Hrn. Gieslin. Dette er et nyttig Stykke for unge Kunstnere, uden Prunk af en ilde anbragt Lærdom, men har i Stedet derfor Bemærkninger af egen Erfaring. En Mand af 30 Aar kom paa det Indsøgld, at han vilde være Kunstner. I Begyndelsen tegner han blot efter Naturen, og er uhældig, fordi hans Dyne endnu ikke vare vante til at betragte Naturen, som et Skilderie, og endnu ikke vidste der at give eller fratauge den, hvor Kunsten ikke kan strække til. Han fandt altsaa, at han tilforn maatte danne sig efter de bedste Kunstnere, forend han kunde tage Copie af Naturen. Waterloo blev hans Lærer i Træernes Tegning, Bergheim og S. Rosa i Klippernes, Lorrain i at affmudse og grunde græsrige Egne og skimrende Fraliggenheder, Wouvername i sagte bag hinanden bortflydende Høje. Derpaa begyndte han at støffe sig egne Ideer og tegne efter Naturen.

Halle. *Euripiðs Φοίνισσα*. Euripidis Phœnissæ cum Scholis Græcis, e recensione Valkenaeri edidit, varietatem Lectionis indicemque verborum copiosissimum adjectit Christian Godofr. Schütz, A. M. in Acad. Frider. Seminarii regii theor. Inspector. 1772. 447 S. i 8vo. Ud-giveren havde fattet det Forstør, at forklare dette Euripidis smukke Sorgespil, men fandt ikke nogen Haand-Udgave med de græske Scholia ved, og troede dersor, at han skulde giøre unge Elskere af den græske Litteratur en nyttig Dieneste med at besørge en nye Afstryk deraf. Han har derved lagt den bedste Udgave af denne Tragoedie, nemlig Hr. Valkenaes til Grund, og dermed sammenlignet alle de andre Editioner saa vel af enkelte Tragoedier, som af hele Euripidis. Foruden disse

disse Udgavers forskellige Væsemaader, ere Textens Forbedringer saa vel af ældre Criticis, som i Besynderlighed de fleste særdeles lykkelige af Hr. Valkenær, antegnede. Denne har og erklæret forskellige Vers for uøgte, hvori blandt dog nogle lade sig vel forsvare. Hr. D. Reiske's Conjecturer ere tilføyede af hans Animadversionibus, og endskindt kun saa ere saa klare, at man med Visshed kunne holde dem for den gamle Digters Ord, saa fortiente de dog her en Plads, som Deviis paa en kritisk Skarpsindighed. Og ere nogle for den største Deel lykkelige Forbedringer af Hr. Morus tilføyede, som dels tilforn havde meddeelt Udgiveren dem, dels siden bekendtgjort dem i et eget Skrift de Euripidis Phoenissis. De græske Scholier fremkomme her berigede med alle de Tilsætter, som Barnes, Ring og Valkenær efter hinanden havde opfundet. Det forklarende Register, som er tilføjet for at lette de Studerendes Flid, strækker sig ikke blot til enkelte stældene Udtryk, men indbefatter, ligesom de Glossarier, hvilke Hr. Prof. Fischer har foranstaltet ved nogle Haand-Udgaver, Digerens hele Diction, saa at det tillige kan tjenne som en Commentar og Oversættelse. En heller ere de historiske Artikler at forgitte, og under de Rubriker, Antigone, Oedocles, Jocasta, Polynices ic., har Udgiveren søgt korteligt at betegne de fornemmeste Træk af Hoved-Charactererne.

Halle. Chrestomathia græca. In usum Lectionum ad ornavit M. Christian Godofr. Schütz. Pars prima e Philosophis collecta. 1772. 329 S. i 8vo. Øyemærket af denne Samling er, at befordre den saa nødvendige cursoriske Lecture af græske Prosaister paa Akademier og Skoler. Derfor har man valgt længere, og hvor det lod sig gisre hele Stykker. I denne første Deel, hvorpaa skal følge andre, ere indbefattede 1) Xenophons Lacedæmoniske Republik. 2) Sammes Atheniensiske Republik. 3) Aschinis Socrati Dialoge over Rigdom. 4) Platons Phædon eller om Sjælen. 5) Aristotelis Digtekunst. 6) Plutarchs Sammenligning af Land- og Vand-Dyr i Henseende til deres ~~Kund~~drift. 7) Lucians Nigrin eller Philosophernes Charakter. 8) Antonins femte Bog *eis eautor*.

No. 46.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 18de Novembr. 1773.

Riøbenhavn. (Beslutning af Johann Joachim Spaldings Tanker om Hølelsernes Værdie i Christendommen.) Vi komme nu til den anden Afhandling, som afhandler det Spørsmaal: om og hvorvidt visse livagtige Hølelser ere nødvendige til Omvendelse og Christendom, eller og allene til en paalidelig Overbevisning derom? Man har i denne Undersøgning ligesledes at raadsøre sig med den Hellige Skrift, og vor rigtige Kundskab om den menneskelige Naturs almindelige og væsentlige Indretning, deels i sig selv, deels i Henseende til de Forandringer og Forbedringer, som derudi skulle gaae for sig efter Christendommens Lære. Enkelte Erfaringer maa her ikke gisres til en almindelig Rettesnor, og efter dem maa man ikke, som man fun alt for ofte gisr, ville forklare Skriftens guddommelige Sprøg. Her gælder det allerførst om at fastsætte Menneskets Hovedmaal, og de Midler, hvorved det bestemmes dertil. Det første er efter almindelig Tilstaaelse dets sande og fuldkomne Lyksalighed. Midlerne dertil ere, deels det menneskelige Hjertes indvortes Netskafsenhed, deels det Belbehag, Gud som Skaber, finder i Mennesket sin Skabning, fordi han finder det at være saa beskaffen, som det bør være. Det er derimod Synden, som forstyrrer det menneskelige Hjertes Netskafsenhed, og forspilder Mennesket sin Skabers Belbehag. Den fører altsaa

Mennesket fra sit Hovedmaal, stifter Uorden, Forvirring og Elendighed i Sælen, og er i sig selv betragtet alene nok til at fordrive den menneskelige Naturs væsentlige Indretning, og giøre Mennesket uhyksligt. Men endnu mere skæckelig maa den Tanke være, at Mennesket derved har forspildt sin Skabers Kunst og Velbehag: „Synderen har paa sin Side, og saavidt det kom an paa ham, arbeydet lige imod, ja endogsaa med Flid hos sig selv tilintetgiort den alle Væsners allerbedste Faders Hensigter, som besindig gaaer ud paa, at vedligeholde Orden, Lyksalighed og Glæde i sit store og vidtløftige Rige. Hvilken skæckelig Tanke, naar den kun føles med tilstrækkelig Livagtighed! Han har desuden ogsaa sat det Ganske's allerhøjest og retfærdigste Overherre i den Nødvendighed, at han efter Billigheds og Retfærdigheds usforanderlige Love, maa lade ham sole, hvad han som en Overtræder har fortient, for tillige derved at hindre Overtrædelsernes videre Indflydelse til Skade for den almindelige Omhue og Lyksalighed.

Men nu faaer den Synder, der ellers stod i en saadan grundet Forventelse om sin Afvigelses høyst bedrøvelige Folger, en guddommelig Trost og Husvalemse, og det ved Christendommens Lære, at alle saadanne Folger ere bortryddede ved Guds Sons Mægling og Forsonings Offer, at altsaa hans begangne og nu ikke mere herskende vedvarende Skyld ogsaa ikke mere skal udelukke ham fra Andeels i Guds overalt udbredte Kjærlighed. Denne den allermødeste Regents harmhiertige Anordning har giort det muligt, at et Menneske, der ikke selv med fri Forsæt bliver ved at arbexde paa sin Ulykke, kan blive benaadet, og fri fra den Elendighed, som han ellers, efter den øvige Rets og Ordens Love, under den helligste Regiering maatte være underkastet.“ Det er nu disse Sandheder og Overbevisninger derom, der bestemmer de Fornemmelser, som udkræves i den moraliske Forandrings og Omvendelses store Værk. Man kan alene efter denne Rettesuor tilsforladelig domme om deres Nødvendighed og Vigtighed, hvad endten de øvre Gemyttet i en stærkere eller svagere Grad: „Jo rigtigere ~~rigtig~~ tydeligere deslige Indtryk og Bevægelser lade sig udsætte af den Indsigts, vi have om vor Skyld og Guds harmhiertige Benaadelse i Christo, desto større er deres Værde.

En-

„ Enhver Følelse, som dermed ikke kan bringes til en paa
 „ det næreste sammenhængende Forbindelse, kan ikke ansees
 „ for andet, end noget blot Tilfældigt, paa hvilket man
 „ ikke tor giøre nogen Regning, uden for saavidt det hiel-
 „ per noget med til den store Hensigt, som er en virkelig
 „ Forbedring, og Hiertets grundige Tilfredsstillelse.“ Den
 hellige Skrift henviser os ikke til noget andet, som det Væ-
 sentlige i vor Christendom, end Hiertets og Levnets Foran-
 dring, og paa den Grund giver os Haab om Maade af Gud
 ved Christum, uden at have hundet dette Haab til Føleller
 og sammes Livagtighed eller Styrke. Men for at sole sin
 egen Syndeskylde med Had og Afsky er det ikke nok, at man
 erkender den blot som en almindelig syndig Fordervelse, uden
 tillige at erkende den som sin egen besynderlige og bestemte
 Fordervelse. Et mærkeligt Stykke herom er følgende: „ Man
 „ skal ofte finde Mennesker, som vel paa en meget kiendelig
 „ Maade ere forandrede, men ikke i Sandhed og ganske
 „ forbedrede Mennesker: Mennesker, der tildeels tale med
 „ stor Pralerie om deres Omvendelse, som afmale deres na-
 „ turlige Fordervelse med en meget sort Farve, og som dog
 „ tildeels i intet Stykke ere blevne anderledes beskafne, end
 „ at de maaskee ansee den Smag, de hidindtil have fundet i
 „ en eller anden udvortes Tidsfordrin, for den forskrækkeligt-
 „ ste Frugt af saadan Fordervelse, og derfore fordsimme
 „ samme både hos sig selv og andre med en Hæftighed, som
 „ stemmer overeens med dette Begreb. Denne Forandring
 falder da i Dynene, og synes for mange at være af stors-
 ste Vigtighed, og et tilstrækkeligt Kiendemærke. Den
 Hiertets umærkelige Fordervelse, de finere Bevægelser af
 Uførighed og Stolthed, af Partieshed og Misgunst, af
 Undertrykelse og Henvigterighed, tage ikke altid tillige
 deres Herredomme, ved det man herefter afholder sig fra
 Dans og Spil; og man har ofte meget rimelige Aarsa-
 ger til at befrygte, at den, der Skinner saa særdeles i dens-
 ne synlige Omvendelse, og tildeels nyder al den Beun-
 dring, han kan vente sig, dog aldrig har tankt paa, at
 han har disse meget mere giftige Laster hos sig, end sige-
 sagt at udrydde dem. Dette maa nødvendig læres,
 hvor høystnødwendigt det er, paa en nøye bestemt Maade,
 at kiende sine egne besynderlige Vanartigheder og For-
 seelser,

„ seelser, og derudi den naturlige Fordervelles usalige Virksomhed, samt at have de dermed overeenstemmende Fornemmelser.“ Disse Fornemmelser ere, efter forbemældte forskellige Erkiendelse af sin moralske Fordervelse, af ulige Indtryk og Styrke. Den Skamfuldhed og Fortrydelse, den Bedrovelse og Asskye, man føler i det Samvittigheden opvaagner, ved at forestille sig sine egne besynderlige herstende onde Vaner, Laster og virkelige onde Gieueninger, maa nødvendig være mere hæftig og stærk, end den man føler ved at forestille sig sin almindelige Fordervelse. Denne Skamfuldhed og Fortrydelse maa ikke forkastes, som ubetydelig, og al Sorrig og Beængstelse i en opvaagnende Samvittighed maae ikke blot være en Folge af en med Følelse opfyldt Forestilling om Guds straffende Retfærdighed. Saadan Forestilling kan vel sætte en Synder i Skræk, i sær om derudi blander sig den Wildfarelse, at han anseer Gud, som den, der er sat i en egentlig Breve, og paa en menneskelig Maade opbragt imod sig. Men den Angest og Bedrovelse er nok saa ædel og dyrebær, der ikke saa meget stiller ham Straffen, som hans Straffskyldighed for Dynne. Dette betager os ikke den tilhørlige Frygt, vi bør have for Gud. Den hellige og vise Godhed, der søger det almindelige Beste, og at vedligeholde Orden, Fuldkommenhed og Lyksalighed i det Hele, er mere at frygte for, end en egentlig personlig Brede og Fortærnelse. De bibelske Forestillinger om Guds Brede imod en Synder ere udtrykte i de hæftige Gemytsbevægessers Sprog, og maa ester almindelig Tilstaaelse forstaaes paa en anständig og med Guds Fuldkommenhed overeenstemmende Maade. Det kommer her ikke an paa at betage en Synders Gemyt med en voldsom Skræk og Angest, som over en forfærdelig Guds Brede og Forbitrelse. Denne virker ey altid en guddommelig saliggjorende Bedrovelse. Den er ofte et Werk af et Legeme, der er bragt i Norden. Hvor ofte anseer man ikke Hiertets ganske mechaniske Beængstelser i Sygdomme, naat tillige Hjernens Skræksomme! Billeder foreene sig dermed, for den egentlige Følelse af Guds Brede, og for det paalidelige Kjendemærke paa en Synders Godfærdighed? Disse Aandens formrente Virkninger lade sig tilstrækkelig forklare af de indvortes Deelles Bygning og af Forestillings og Indbildungskraftens naturlige Love. Enhver Følelse, som er grundet

i sande Forestillinger, er billig, retmæssig og uden Modsigelse nyttig. Denne maa man lade vise saa megen Kraft, som den kan og bor, og ikke staae den imod, hvor bitter den end maatte være. Men voldsomme Gemyts Bevægelses, der ere grundede i uanständige og falske Begreber om Gud, ere af ingen Værd eller Nutte i Henseende til sand Christendom. Jo mere Synderen føler Syndens egen indvortes Hæsighed og Ulyksalighed, jo mere reen og frugtbar, jo mere ødel og mindre slavisk er den Frygt, han derved føler for Guds Vrede. Den Hellige Skrift fordrer ikke nogen saadan hæftig Følelse af Angest og Skræk som nødvendig til en sand Godhed. Ikke ubegribelige Indtryk i Siaelen, ikke falske eller nedrige menneskelige Begreber om Gud, men en rigtig Kundskab om det, som det moraliske Onde har at betyde, saas vel i sig selv betragtet, som og i Henseende til den helligste og reeneste Aaland, der sørger bestandig for den almindelige Orden og Lyksalighed, er den rette Grund og Kilde til den Anger og Ruelse, som skal være den allerhøjest Overherre velbehagelig, det fornuftige Menneske selv værdig, og tillige overeenstemmende med det store Øyemed, hvortil det aabenhædene Guds Ord udkræver den. For denne Anger og Ruelse, eller Bedrøvelse over sine Synder, kan og maa man ikke foreskrive nogen vis Grad af Hæftighed. Det kommer an paa den Persons Tilstand og Beskaffenhed, som skal røres, og hans ufrivillige Begivenhed eller Ubequemhed dertil. Vel maa han giøre sig Betenkning over sine Norelsers Svaghed. Men det er nok, har veed, at han ikke forsætlig har stridet imod dem, eller sogt at svække og undertrykke de Indtryk af den Hellig Alands Overbevisning paa hans Hjerte og Samvittighed. At arbeyde for at skaffe sig mere Angest og Quæsse, ved sine Tankers Anstrengelse, med nye sandelige Forestillinger og skräksomme Billeder, skulde være en ilde anvendt Selvgestæftighed. Hvor kan man og forlange for Ex. saadan Hornemmelse af Guds Vrede, som skulde ligne Følelsen af Helvedet selv, da Følelsen af Guds Benaadelse nødvendig maa formilde Følelsen af Guds Vrede? Fortræffelige ere her Førfatterens Tanker over den Afstand i Tiden, som nogle synes at fastsætte imellem Bedrøvelsens Angest og Maadens Trost. Han forestiller den forlorne Sons Exempel som et fortreffeligt Monster for, og den af os fortærnede Guds ved

Forsøningen benaadende Kiærlighed, som den rette og gode Grund til den sande og retskafne Boed. Han biefalder deris mod ikke den af nogle Sialehjørgere saa højt anpriste, men i Sandhed alt for kunstlede og (man kan sige næsten som efter Chronologie og Tidsregning) aspassede Methode, at man først skal nedstøde Gemytterne til Helvede, og lade dem bli-
ve der nogen Tid, str ret at føle ligesom en Helved-Qvale
i og under Guds Vredes fortærende Hld, forend man endelig
efter Behag vil trække dem op igien af Afsgrundens, for nu al
lade dem føle den evangeliske Trost og Husvaledse. Han on-
sker man dog endelig engang vilde ophøre med at ansee alle
dem alene for omvendte og benaadede Siale, sem ogsaa pac-
beres Side vide at fortælle om denne regelmæssige Folge af
Fornemmelser. Just dette samme rigtige Begreb om den
trostelige Benaadelse maa giøre os Forlöseren uendelig dyre
bar, som vor Saligheds Stifter. Endten maa vi ganske
overgive Chrissendommen og vor Bekiendelse til den, ellei
vi maa tilbede denne vor Troes og Saligheds Stifter i Tak-
nemmeligheds og Kiærligheds aabenbare hertelige Nørelser.
Jo mere man ved Oplysning og Overbeviisning indprænte
Gemytterne de rette Begreber om ham, desto mere dyrebai
og elskværdig maa han nødvendig blive dem i disse deres Nø-
relser. Men Sandernes og Indbildnings Kraftens blott
Beskæftelse med Midlerens Person, hans Lidelse, Død og
andre hans Omstændigheder maa ikke være den meeste Grunni-
til de Nørelser, vi bør og maa føle for ham. Vel misbil-
liger Forsætteren ikke deslige sandelige Forestillinger og der
ved opvalte Følelser, naar kun et Menneske derved dog ladei
sig føre til det rette Øyemærke af Forsonerens og Forsonin-
gens Betragtning. Men han beklager, at man kun alt fo-
oste forglemmer Øyemærket for at underholde Indbildnings
Kraften med Middelets bestuende Betragtning. Hvad For-
sætteren her videre tanker, er en Ere for det Rum det hei-
indtager, og fortiener alle Læseres ganske Opmærksomhed
„ Jeg vilde og ikke gierne, at ved een Art af Nørelses- og
„ Bevægelses-Grunde alle andre skulde undertrykkes og fore-
„ stilles som ukraftige, hvorved dog saa mange ligesaa op-
„ rigtige Gemytter finde sig meget mægtig drevne til Gli-
„ og til at sorge for deres Siale. Der gives uimodsigelig
„ Erfaringer, at Folk, som i visse Maader har ikke viide
„ haf

„ høst andet, end Jesu Billede paa en sandelig Maade i
 „ Tankegne, derover forsomme saa mange vigtige Ting,
 „ som høre til at bevare deres Samvittighed og til deres
 „ hele Christendoms Forarbeydelse. Dette er den Afvey,
 „ for hvilken jeg gierne vilde advare; og mig synes, den
 „ fortiener nok, at man advarer derfor. Den ufoigstige
 „ Brug af de Talemaader, at søge og at finde Jesum,
 „ at holde Bryllup med ham, at faae Riceligheds
 „ Kys af ham o. s. v., har ved den beste Forkaring, som
 „ derover kan giøres, dog den næsten visse skadelige Folge,
 „ at svage og eenfoldige Gemytter, som desuden kun alt for
 „ ofte ere underkastede Indbildungskraftens forsvende Ind-
 „ tryk, derved vænnes til de uordentligste og uværdigste Bes-
 „ greber. De derimod, som ere oplyste nok og i Stand til
 „ at satte disse Udtryks fornuftige og skriftmæsige Forstand,
 „ holde sig immer langt hellere og sikrere til de tydelige og
 „ med Sagens Vigtighed overeenstemmende Forestillinger
 „ selv, som derved skal tilkiendegives. Der kan gives Ud-
 „ tryk og Billeder, som i et sørdeles Sprog til en Tid og
 „ hos et Folk ere de beste, meest sikrende og nyttigste, men
 „ som man dog der, hvor alle hine Omscændigheder findes
 „ anderledes, ikke kan bruge paa en lige gavnlig Maade.
 „ De maa forklares, for at forstaae de Skrifter hvori de
 „ forekomme, men de maa ikke giøres til egentlige bestandi-
 „ ge Læreformularer, og for deres Lyds Skyld ophøyes til
 „ en bestandig Hellighed, der dog ikun tilkommer de deri
 „ liggende sande Begreber, og denne Forsigtighed er derfor
 „ saa meget mere nødvendig, da der saa let kan blande sig
 „ skadelige Bisforestillinger deriblandt, og da det sædvanlige
 „ bekiedte Sprog giver os Udtryk nok, som uden denne
 „ Fare sige os det samme og med den samme Nytte.“
 Efter denne Fortolknings Regel for figurlige Talemaader, at
 man mere maae see paa deres egentlige Forstand, end paa det
 Billede, hvori samme ligger indhuliet, forklares, hvad der
 rigtig kan og maa forstaaes ved de Talemaader, at gaae til
 Jesum, at søge Kraft til Helligiorelse af og hos
 ham, og advares, at man formedelst samme ikke maa tilskri-
 ve Jesu Person nogen anden og forsikrallig Bestæftelse med
 det menneskelige Hjerte, end den, som ellers tilskrives Den
 Hellig Aand i ved og med Ordet. Man bør arbeyde paa,

at enhver ved deslige Forklaringer kan faae Forstands oplyste Øyne, og man maa ikke erkære enhver Bestræbelse, hvorved man søger at bringe i saadanne Forestillinger et for Forstanden tilstrækkeligt Lys, for den vanhellige Fornufts strafværdige Gestæftighed. Mennesker, der endten ere saaledes beskafne efter deres Temperament, eller saaledes anviiste i den Undervisning, de have faaet, at de holder intet for opbyggeligt eller aandeligt uden hvad der opfylder deres Tanke med Billeder, eller sætter deres Blod i Bevægelse, bringe gemeenlig deslige nedrige Fornemmelser allevegne hen, endog hvor de slet ikke henhøre. Saaledes satte de Kærlighed til Gud i alt for menneskelige Omheder, og i den samme nedrige Gemyts-Bevægelse, som finder Sted ved den menneskelige Kærligheds Lidenskab; „Hvor længe mon man deg endnu vil sætte Maade og Christendom blot derudi, at man alene holder sig langt borte fra det fornustige og begribelige, da man derhos paa den anden Side øvensynligen lader alting komme an paa den sandelige Indbildnings-Kraftes Spil? Er det alt nok at holde alt dette for overnaturlige Virkninger i Sælen, som ikke kan bringes til nogen Tydelighed i Forestillingen? Og har ikke enhver nok saa nedrig Indbildnings-Grille just denne Egenskab hos sig? Umuelig kan det være den guddommelige Aands Art alene at opvække Billeder, Gemyts-Bevægeler og Føleller, uden tillige at præge dem med et saadant adskillende Mærke, hvorpaa man kunde kiende den blotte Naturens Virksomhed. Altsaa driver man visselig uden Grund paa den almindelige Nødvendighed af saadanne Fornemmelser. Vist er det, denne livagtige Sandelighed i de frydefulde Tanke om Jesu og hans Forlæsning kan ogsaa være uskyldig, den kan i Henseende til Christendommen være uskadelig; men den kan ikke henhøre til det Væsentlige i Troen paa Forlöseren. Og naar fun sammes Kraft og Ifrugt paa den tilbørlige Maade er for Haanden, saa tor ingen fornustig Christen misunde nogen sine smaae sode Henrykkelser.“ Forfatteren misbilliger og den ugrundede og skadelige Modsetelse imellem Gud, som en stræng og ligesom ved Forbittrelse opbragt Dommer, og Midleren, som den, der ~~med~~ sit bledige Offer maa formilde den Almægtiges oprørte Forbittrelse, og lader saadan Forestilling i det højest giælde

de som en forblummet poetisk Afsbildung, men kan ikke fordrage, at man vil giøre en egentlig Læresætning deraf. Skriften siger ikke, at Gud først saaledes ved Jesu Opostring er blevet beveget til et naadigere Sindelag imod os, men den siger: at han selv saaledes har elsket Verden, at han gav sin eenbaerne Søn. Men der er intet Forsatteren mere beklager, end at Sielens virkelige moraliske Forbedring saa meget forringes frem for disse saa høye Følelser, som i Omvendelsen skal udgjøre Alt, og han viser, hvor aldeles urigtig den Forestilling er, at en Synder, som igien skal bringes til Samfund og Foreening med Gud, i sin Forlængsel efter Benaadelse ikke skulde eller maatte strax tænke paa sin moraliske Forbedring, da det dog derved allerførst maa falde ham ind, at det er hans moraliske Fordervelse, der har skilt ham ved den Maade, han søger igien at faae. Man paastaaer, at Kraften til saadan Forbedring alene maa suges i Christi Blod og i Troen paa hans Forsoning, og at denne Forbedring deraf er noget, som man i Omvendelsen ikke først og fornemmelig maa tænke paa, og paa den Grund forkaster man som ganske kraftesløse saa mange gode Formaninger til christelig Guds frygtighed. Forsattern har derimod viist, hvor væsentligt det er ved en saliggjrende Forandring fra Begyndelsen af at have fattet det Forsæt ikke mere at ville synde, men af ganske herte at ville være god og retskaffen, hvilket han med en fortrosselig Lignelse har oplyst, hvori Synden tillige forestilles som en Gift, der i og for sig selv beetrugtet forderves og forstyrre den menneskelige Siel, og hvis Afkastelse og Udryddelse er ligesaa snart og ligesaa meget nødvendig til Sielens fuldkomne Fred, Orden og Lyksalighed, som Forsikring om Straffens Eftergivelse paa Guds Side, ja saa meget mere, som Maaden er allerede uden vor Fortjeneste for Haanden, men vor Forbedring er den nødvendige og væsentlige Betingelse, hvormed den er blevet os forsikkret og tilbudten og uden hvis Opfyldelse den ikke kan komme os til Nytte. Paa denne Grund misbilliger han saadanne Negler og Forskifter: at en opvakt Synder immee maas betle om Maade; altid græde og hyle; vrie sig som en Orm for Guds Thrones Hodskammel, og ikke lade af, førend han bliver antaget. Endten ere vi allerede forandrede og altsaa ved Troen paa Forsoneren benaadede Mensker,

nesker, og hvortil da den ængstelige Kamp, den idelige Græden,. Beden og Hylen? Eller det er ikke kommen saavidt med Hiertets moralske Forbedring, at vi kan haabe Benaadelse ved Troen, hvad var det da andet end en vanhellig og uforstammet Formastelse at bede om Maade for et endnu til Synden overgivne Hierte? Det er ikke Forfatterens Agt at holde øje dem, der overlade sig til disse Forestillinger og deraf opvakte Følelser, for saadanne, hvis øvrige Gemyts-Beskæftigung fortiner at forkastes, eller at giøre dem deres Andeel i Guds Maade stridig. Men han vilde kun, at man ikke skulde foreskrive saadan Tænkemaade, som en naturlig Følge af en rigtig Kundskab, som noget almindeligt og væsentligt, og som et bedre Kjendetegn paa en salig Forandring og virkelig Foreening med Guld. Det er og langt fra, han nægter Hønnens Kraft til Helliggørelse, saavidt som den er et Tegn paa og en Virkning af vort Hiertes egen Redelighed, af den iunderligste Følelse af vor egen Usormuenhed, og af en immer virksom Bestræbelse efter det Gode selv, og efter en immer tiltagende moralske Forbedring, og Netskaffehed, og nærmere Foreening med Guld. I Sandhed hans Tanker om Hønnens Værd og Kraft i Christendommen ere fortræffelige. Kun den bestandige Hylen og Græden om Maade, naar den er uden al i Gierningen sig yttrende Bestræbelse efter det moralske Gode, og betragtes i og for sig selv som en Maskine, til at udpresso af Guld Forladelse, Maade og Salighed, kun denne er noget ganske uforstaaeligt, og gior Guld til et svagt Menneske. Grunden til saadan Forestilling er den Misforstand, at ved den Maade, man vil græde sig til af Guld, forstaes dens angenemme og vederqvægende Følelse. Vel kan man ikke for saa vidt misbillige denne Bon, saasom det dog altid i sig selv er noget godt, at føle denne indvortes Fryd og Glæde. Men maatte man kun ikke giøre denne Hornemæsse til noget væsentligt i Maadestanden, og forpligte Mennesker til med. ivrig Graad og Hylen ligesom at overtryggle Guld derom, og ey at ansee sig for benaadede førend de erslanger den, da dog deres fuldkomne Trost og Tilfredsstillelse paa en ganske begribelig og naturlig Maade flyder af den overbevisse og levende Medvidenhed om deres moralske christelige Netskaffenhed, og den dermed foreenede guddommelige Velbehagelighed til dem. Læseværdige ere og Forfatterens

Tanker om den Vankelighed, som en bøfærdig Synder ofte finder ved at troe, og der kan komme af det, at han søger som noget væsentligt en saadan besyndrlig Følelse af Fryd og Glæde i sin Troe, som han ej har noget Luste om, og om de virkelige Vankeligheder, der kan finde Sted ved Troen og den Overbevisning den skal grunde sig paa. Et fortræffeligt Sted af La Placette bliver her anført, som fuldkommen overeenstemmende med Forsatterens Theorie om Følelserne og deres Værd i Christendommen. Man maa heller ikke forestille sig det som noget endter nødvendigt eller muligt i Almindelighed, at man ved Følelser skal kunne vide paa det næreste at bestemme sin Omvendelses Tids-Punkt. Misundt Forsatteren nøgter ikke, at det jo i mange Tilfælde baade maa og kan skee. Alt det øvrige gaaer i Almindelighed ud paa at forestille Hiertets virksomme Retskaffenhed, som det eneste almindelige Kendetegn, at vi ere gode og Gud velbehagelige Christne. Men denne Retskaffenhed bestaaer ikke i blot enkelte og med Loven overeenstemmende udvortes gode Gierninger, men i Tilbøjelighedernes indvortes Retskaffenhed og Harmonie, i den almindelige overvevende Kærlighed til det, som er ret og godt. Denne Sjælens indvortes Retskaffenhed, dette forandrede og forbedrede Sindelag, vil Forsatteren ikke have anset, ligesom en enkelt god Gierning, for en af en forudsat i og for sig selv saliggjorende Troe følgende Frugt, men han anseer den som uadskillelig fra Troen, og som en Grund til Benaadelse, der ved Troen skal erlanges. Endog paa Dods-Sengen kan denne Retskaffenhed forsikre det Menneske, som da først omvender sig, om sin Benaadelse, lad være Mennesket beholder ingen mere Tid tilovers for at lade denne Retskaffenhed vise i enkelte gode Gierningers Udsøvelse. Denne Retskaffenhed er vel heller ikke nogen Fortjeneste, men i anden Meening eller med andre Udtryk at ville forringe dens virkelige høye Værd, og søge at underkaste den Foragt, ved at sætte den i Selskab med Skinhellig phariseiske Retfærdighed, er en uforsvarlig Bespottelse, da Troen og Maaden, som man saa bestandig alene raaber paa, har alene til Øvemærke at forbedre Mennesket, og oprette hos ham igien der reisfryde Sindelag, som Guds egen Billeder, og uden hvilket Maaden ved Troen ikke kan blive ham til Deel. Den moraliske Retskaffenhed bliver dog, efter Forsatterens Theorie, ikke

ikke til noget Menneskets eget Værk alene, ey heller bliver Mennesket dermed ansort til den Indbildung, at han skulle kunne omvende og forbedre sig selv alene. Der er noget i Omvendelsens Værk, som alene beroer paa Gud, men der er ogsaa det, som Mennesket har at giøre paa sin Side. Mennesket maa haade bedre sig og lade sig bedre, og Forfatteren har ret vel viist, hvad der er Guds og hvad der er Menneskets egen Sag. Mange andre Forfatterens fortæflige og bestedene Tanker overlade vi til Læseren, tilligemed Indholdet af den tredie Afdeeling, som indebefatter adskilige til den afhandlede Sag henhørende blandede Annicerninger og Betragtninger. — Vi har leveret et fort og kiernefuldt Udtog af Forfatterens Theorie, som er giennemgaaet med den nøyagtigste Opmærksomhed. Recensenten har efter sin Indsigt ikke forefundet nogen Usandhed derudi. Skulde nogen anden have bemerket nogen, og vilde offentlig fremlægge sin Overbevisning og Indsigt derom, da vil han ikke mangle fornuftige Læseres Biefald, om han fortiner det. Vel vide vi, at der ere de, som holde for, at man har gjort alt for megen Væsen af dette Skrift, og henviser til andre derimod udkomne Skrifter, som Recensenten for denne Gang hverken har fundet have ved Haanden eller tage i Betragtning. Men vi finde, at Forfatteren selv i sin Fortale til det tredie Oplag har haft dem for Øyne, og ville vi dertil have Læseren henviist for denne Gang. — Hvad Oversættelsen angaaer, da kan ikke nægtes, at jo Recensenten har trofset paa Steder, som har faranlediget ham til at tage sat på Originalen, og han har ved Sammenligning besundet dem urettige, for Ex. S. 10 Lin. 7 til 15, hvor den hele Meening i Oversættelsen er en Forsæz uden Eftersæz. S. 38 Lin. 8 og 11, hvor de uden Evil skal være den, nemlig den der omtalte Guds Fred. S. 125 Lin. 27, hvor da i disse Ord, da derimod de ic. har intet at sige. S. 165 Lin. 3 umueligt er maaske en Tryk- eller Skrivseyl for mueligt, hvilket sidste Meeningen udfordrer. Om Recensenten skulde have overset og ikke bemerket flere deslige Steder, eller der er ingen flere, det skal han næppe kunne sige. Men det havde nok ikke været af Veyen, om man havde ladet Bedkommende underkaste Oversættelsen af et saa vigtigt Skrift nok en Revision, førend man lod den trykke. Oversætteren

er os ellers for nærværende Tid ikke bekjendt, men dens Forlægger er Johann Gottlob Rothe. Dette formode vi dog, at Oversætteren har ikke frygtet for at være Originalen bekjendt, om han end har endten ikke fundet eller ikke vildet være selv bekjendt for Oversættelsen.

Leipzig. Gottlieb Wilhelm Rabeners Briefe von ihm selbst gesamlet und nach seinem Tode, nebst einer Nachricht van seinem Leben und Schriften, herausgegeben von C. F. Weisse. 1772. 304 S. i 8vo. Hvad Brevene angaaer, derom ville vi ansøre Hr. Weisses egne Ord: „Indessen ist auch bloß diese Samlung von Briefen ein schätzbares Geschenk für das Publikum, und in so ferne es den Mann selbst nicht bloß nach seinem Wize will kennen lernen, noch erheblicher, als irgend einer seiner Aussäße. Diese Briefe sind alle wirklich von ihm geschrieben und gar nicht geändert worden. Er dachte noch nicht daran, als er sie schrieb, daß sie jemals sollte gedruckt werden, und die Leser sehen ihn also wirklich darin so, wie er sich seinen vertrautesten Freunden zeigte. Die Urtheile und Gesinnungen, welche darin vorkommen, sind die, welche er wirklich hatte. Die Gelegenheiten, bey denen er sich äussert, sind wirkliche Gegebenheiten. Alles ist in diesen Briefen Wahrheit und Natur. Solche Briefe aber, wenn ihr Inhalt nur einigermassen erheblich ist, sind immer der besten Lebens-Beschreibung vorzuziehen.“ Hr. Weisse har desuden ikke gjort sig lidet fortient af Publikum med den Biographie over Rabener, som han har sat foran Brevene. Denne er saaledes, som man kan vente den af en Weisses Talent og Rabeners Ven, fuld af de fineste Bezmærkninger over Menneskenes Hierter og Charakteer, i en uforbedrerlig Tone. Efterretningerne om den Dodes Levnets Omstændigheder kunde vel have været udførligere, hvis Mandgæld dog bliver erstattet ved Brevenes Samling. Men desto vidtlostigere og kostbarere ere de litterariske Efterretninger i denne Biographie, som maa være interessante for enhver Elsker og Kiender af Litteraturen. Man lader ellers ikke uansmørket den kiendelige Indflydelse, som Venstabet har ~~h~~ast paa Biographien, hvorved den næsten er blevet forvandlet til en Lovtale.

Brunsvig. Fortgesetzte Betrachtungen über die vornehmste Wahrheiten der Religion. 1772. 6½ Ark. Disse saa Blaade indbefatte kun den første Betragtning af den anden Deei, og beskæftede sig alene med den Undersøgning: om i Almindelighed en overordentlig guddommelig Undervisning om Religionen eller en Abenbaring kan bestaae med Guds Viisdom? Dog ere de for enhver, som oprigtig elsker Religionen, en ugemeen dyrebar Gave, og forsøge den Forlængsel man billig maa satte efter at see dette saa fortæffelige Værk fuldkommen til Ende bragt. Vor store Jerusalem har i denne Betragtning ret med en Mester: Haand affsildret os den Tilstand, hvor i Menneskene, i Henseende til Religionen, skulde have geraadet, hvis de fra Begyndelsen havde været overladte til sig selv, deres Hornuft og deres Philosophie. Sandhed, og en for den almindelige Menneskes Forstand klarstinnende Tydelighed, forbunden med Skarpsindighed, understille dem meget fra andre deslige Arbeyder. Selv den Lærde og en Kiender af den gamle Historie kan ikke læse dem uden Nutte og Fornyelse. Seer man paa den Theorie af Hornufsten, saa kan man ikke dømme andet, end at den skulde have begyndt med Afguderiet. Men seer man derimod paa den allereldste Historie, saa er det vist, at det eeneste allerhøyeste Væsens Kundstab er langt ældre, end Afguderiet, ældre end den Tid, da man har fundet begynde at philosophere over disse Sandheder. Hvorsfra er nu denne reene Kundstab saa tidlig kommen? Dog til hvad Ende gør man et Udtog af et Skrift, som af enhver med Begierdighed vil blive læst. Hvor maatte man ikke snart ønske at see Enden paa dette Værk.

Darmstadt. Neues Darmstädtisches Gesangbuch für die Hofgemeinde: 1772. 378 S. Indbesat ter 579 Sange, og er sammendraget af Hr. Ludwig Benjamin Ouvrier, som var Hyrstelig Hof-Præst i Darmstad, og er nu ordentlig Prof. i Theologien, Consist. Assessor og Superintendent i Gressen. Hvem der veed, at Sange kan rette og vende et Folks Tænkmaade og Mænninger baade til den gode og onde Tide, den vil gierne tilstaae, at samme ere et Middel til Religionens Udbredelse, naar de kun, som de kan, biedrager meget til tydelige og levagtige Indsigter i dens Sand-

Sandheder. Det er derfor at beklage, at man i Henseende til samme har ikke været saa omhyggelig, som man burde, og endnu immer ved den offentlige Gudstieneste behielper sig med saadanne Sang-Bøger, hvor i de opbyggelige Sange af nyere Digtene en ere nytteude, ja der endog indbefatte saa danne, som ved dunkle eller og nedrige Udtrykke mere Skade end gavne Religionen. Man maatte derfor nok forundre sig over, at man i den Hessiske Kirke saa længe har behulpet sig med den Marburgiske Sangbog. Samme indbefatter vel mange gamle og gode Sange, men har derhos mange Mangeler, og en heel Hob andre Sange, som uden Skade ikke kan bruges ved den offentlige Gudstieneste. Hr. Ouvrier har altsaa ved denne Sangbog forhvervet sig en uddelig Fortieneste af den Hessiske Kirke. Skjønt Titelen anmelder den alene som bærent für die Høfgemeinde, saa forsikrer man deg, at den efter Hønfyrtelig Besaling skal blive indført overalt i de Hessiske Lande, hvilket den og fortiner. De gamle Sange ere forbedrede i deres udkikkede Udtryk, og de nyere tilføjede af en Cramers, Klopstocks, Gellerts og Schlegels o. a. s. l., og afdelede efter Troens Lærdommens og Leve-Pligternes naturlige Orden.

Hamburg og Leipzig. Antipapistisches Journal, oder der unpartheyische Lutheraner, als das Supplement und der Anhang zum Proselyten, herausgegeben von Mag. Ferdinand Ambrosius Fidler. 3te, 4te und 5te Band. 1771. og 1772. Forfatteren farer endnu fort i denne sin Journal at forelägge Catholikernes Bevis for den Protestantiske Religions Fortræffelighed, og at forestille den romersk-catholiske Kirkes Vildfarelser i sin jande Gestalt. Den utrættede Hvid og Giver, hvormed Forfatteren forsvarer den gode Sag maa nødvendig i Almindelighed behage enhver retskaffen Christen og veltænkende Mand, men den Warne, hvormed det skeer, synes undertiden at udvire til en Hidsighed, der kunde maaßee saa vel i Almindelighed, som for Forfatteren selv ikke giøre den fordeelagtigste Virkning, da for stærk en Dosis af det bedste Lægemiddel har iste haft slette Folger. Det vigtigste i disse Deele af Journalen er den Polemiske Brevvexling i sør med Hr. von Homleck, en Officier, og den med Biskop Græve af Gondola.

I sam-

I samme har Forfatteren grundig igjendrevet de Indvendinger, som af disse lærde Catholiker ere blevne gjorte imod den protestantiske Religion. De i Journalen indbefattende sande Historier, som vise Munkenes Bedragerier, Forfolgelser og Religions Had i deres yderste Høyde, maa nødvendig giøre gode Virkninger i allehetskafne Katholikers Hierter. Men de Domme, Forfatteren har føldet over Katholske Skrifter, havde man ønsket meer understøttet med Beviis, og her fors nemmelig var ikke det alene nok sagt, at de ere slette Skrifter.

Jena. Lobrede auf den Freyherrn Gerhard von Swieten, Räys. Königl. Leibarzt, in der feyerlichen Versammlung der Herzoglich-Deutschen Gesellschaft der schönen und höhern Wissenschaften zu Jena, am 1sten August. 1772. öffentlich gehalten von E. G. Bal dinger, der Arzneywissenschaft und Botanik ordent lichen öffentlichen Lehrer, d. z. berufenen ord. öffentl. Lehrer der Arzneywissenschaft auf der Königl. Georg Augustus Universität zu Göttingen. 1772. 4 Ark st. 4to. Den første Deel af denne Lovtale indbefatter historiske Esterretninger om von Swietens Levnet og Characteer. Den anden Deel skildrer hans Characteer, som Lærd, Læge, Menneske og Christen, og anstiller en Sammenligning mellem Boerhaave og ham, som Lærer og Discipel.

Berlin. Carl Wilhelm Ramlers Lyrische Gedichte. 1772. Denne dyrebare Samling indbefatter 1) Oder. Deres Vorl er for lange siden afgjort. I blandt de nye til komne er den Sørgeklage over en Bagtels Død, den Tale paa Kongens 60 Fodsels Dag og den Vexel-Sang Bacchus, Achelous og Vertumnus fulde af Skionheder. 2) Oder af Horaz, hvilke omendskjonde de ester den første Udgave syntes usorbederlige, saa har dog Hr. Ramler her ikke ester ladt es nogen usorbetret. 3) Musicaliske Digter. 4) Geistlige Cantater. I begge Slags Synge-Poesier er Ramlers store Genie nok som bekjendt.

No. 47.

Riøbenhavnske

Efterrening om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 25de Novembr. 1773.

Riøbenhavn. Vor Frelsers Jesu Christi Levnets-Historie fra Hans Daab af indtil Hans Himmelart. Oversat af det Tydke. Første Deel 1773. Paa det typographiske Selskabs Bekostning. Hr. Professor Abraham Ball lod i forrige Aar bekjendtgøøre, at han vilde udgive en Forklaring over de evangeliske Son- og Helsigdags-Texter. Derimod skal nogle af hans Venner have iføjet, at han hellere vilde stræbe at udarbeyde en fri Overretelse og fort Forklaring over de fire Evangelisters hellige Skrifter, end just oplyse deraf visse enkelte Stykker. Vel ar dette Ønske ikke været ham vigtigt nok for at forlade eller forkaste sin een Gang foresatte Plan. Men visse mellemkomstende, skiondt ubenøvnte Forhindringer, skal have betaget am Haab om sikkert at kunde, om endogsaa Gud sparer am Livet, bringe et Værk til Ende, som kommer til at estaae af flere Deele, hvis Udgivelse han derfor har været godt til at opsette; hvor længe, melder han intet om. Jimids tid har han indseet, at hans Venners Ønske var ikke ugrundet, og at en fort med Flid udarbeydet Paraphrase eller forklaring vilde være både vigtig og nyttig til de Evangeliske Historiers rigtige Forstand og den sande Christendoms Befordring. Han blev derfor opmærksom ved den Noeg im Hr. D. Münster i den Sal. Græv Struense's Omverhelses Historie har tillagt denne i Zürich udkomne Geschichte

der drey letzen Lebensjahre Jesu, og han fandt der-
udi, skjndt ingen ordentlig Paraphrase, dog en fri og har-
monisk Fortælling om alle de Tildragelser, som hos samtlige
fire Evangelister findes beskrevne, og alt derved forestillet paa
en saa interessant og almeennyttig Maade, at han ikke troer,
at der hidindtiil er udkommen nogen Paraphrase eller Forkla-
ring, som er fortræffeligere end dette Skrifte. Dette beva-
gede ham til strax at overtale en af sine Venner til at paaz-
tage sig Oversættelsen af Skriftet, og denne overlod sin Over-
sættelse til hans Estersyn og Giennemsigt, og Sammenlign-
ning med Originalen. Ved Originalen selv har han vovet
nogle Forandringer, som syntes ham nødvendige, og hellere
at anbringe dem i Texten selv end i underføyede Anmærknin-
ger. Allerede var den største Deel af Oversættelsen trykt,
førend man fik at vide, at der til Zürich var udkommen en
nye og forandret Udgave, og Trykningen af de sidste Ark
blev derfor opholdt indtil man funde bekomme samme. Da
fandt han med Fornsynelse de fleste Steder, hvorved han
havde vovet nogen Forandring, af Forfatteren selv skjndt
med andre Ord, dog paa samme Maade, forandrede, og der
blev kun tre Steder tilbage med Forandringer, som han
endnu kunde angive for sine, hvilke han og i Fortalen har
angivet med den derved giorte Forandring. Forfatterens egne
Forandringer har han ogsaa meddeelt deels ved at lade det
Ark omtrykke, hvor de forandrede Steder vare alt for
mange og betydelige, deels ved at tilføye dem ved Slutnings-
gen af denne Deel. Men ved de følgende Deele lover han,
at Oversættelsen skal blive indrettet efter den nyeste Udgave.
Hvad ellers Originalen selv angaaer, da har mange troet,
at Hr. Lavater var dens Forfatter, indtil man ved Udgiv-
elsen af den siette og sidste Deel erfarede, at det var Hr.
Johan Jacob Heß, en Prest i Staden Zürich. Hans
Nyemærke har været med denne sin harmoniske og frie histos-
riske og tillige paraprasistiske Fortælling at sætte i sør ularde
Læsere i Stand til at indsee det Lærerige i Jesu Taler, og
det Beundrings- og Esterlignesses-Værdige i hans Handlin-
ger, ved at forsætte dem hen i de Egne og Tider, hvor og
da han har holdt og forrettet dem. Kort, denne hans For-
tælling skal erstatte Mangelen af at have levet i hine Tider,
og at have nydt Apostlernes mundtlige Underretning. Andre
have

have til dette samme Øyemærke betient sig af evangeliske Harmonier, Paraphraser, frie Fortællinger og Udtoge. Men Forfatteren har udarbejdet dette Skrift efter en ham egen Plan. Han har behandlet den evangeliske Historie paa en pragmatisk Maade, som den lærerigste og mest interessante Historie, som en Historie, hvori Jesu Handlinger og Begivenheder beskrives efter alle de Omstændigheder, der kan giøre dem næsten som synlige, og forsøtte Læseren i de Situationer, som Sagerne til den Tid befandt sig udi. Han har viist i Fortællingen, hvorledes Jesu Opførel altid fuldkommen svarede og passede sig til det Messias Embede, han havde paataget sig; efter hvilke moraliske Grunde han ved enhver Leylighed handlede, hvorledes han i de forskellige Forbindelser, han stod udi med Guld, med det heele menneskelige Kjøn, med sin Nation, og med dens Regentere og Lærere, med sine Discipler og sin Familie, overalt i sit hele Forhold i al Henseende har bevaret sin Character; hvorledes han i saadanne Omstændigheder, som førte de største Hinsdringer og Besværheder med sig, har til det yderste forsøgt den bedste Religions og Dydens Sag; hvorledes han paa det viiseste har vidst at forbinde adskillige Øyemedler, nemlig baade at give sig tilkiende som Verdens Forlæser, og tillige med Ord og Gierninger at bestride Nationens falske Fordomme om Messias; hvorledes saa vel hans Fienders Lidenkaber, som og hans Disciplers Skræbeligheder har maatte foreene sig med de guddommelige Hensigter, og mod deres Willie tiene til at bringe saadanne Tildragelser i Stand, som havde den mest velgjordende Indflydelse til det menneskelige Kjøns Beste. Alt dette har han søgt at vise fra samme locale Synspunkt, hvorfra en til samme Tid levende, upartiest og om Hoved-Hensigten af Jesu Sendelse underrettet Tilstuer skulde have betragtet det. Han har da nemmelig herved seet paa disse tvende Ting: 1) at han kunde sætte enhver Tildragelse i det sandsynligste Lys; 2) at han kunde forestille enhver af dem saa pragmatisk, som muligt, saa det vigtige og lærerige i dem strax maatte falde i Øjnene. For at kunne giøre det første, var det fornødent, at han maatte opsgøre de nøyere Bestemmelser og Omstændigheder, som Sammenhængen og den evangeliske Harmonie kunde veylede til, og tillige bruge hvad Hjælpemidler såvel de Tid-

ders verdslige Historie, som Fortolkerne, i sær de, der har oplyst Evangelierne af jødiske Skikke, kunde forstaffe, og hvor intet andet Middel var for Haanden til at oplyse et dunkelt Sted, eller at opfyldে det Manglende i Historien, der har han troet, at beskedene Formodninger nok maatte finde Sted. For ogsaa at kunne opfyldে den sidste Punkt, har han behandlet Historien, ligesom en anden menneskelig Historie, det er som en Kiede af Tildragelser, der kan forklares af naturlige og moraliske Grunde, hvori han har betragtet Forleseren, ey alene som det beste og dydigste Menneske, men tillige som den guddommelige Gesandt og Messias, og alle hans Taler og Handlinger med Hensigt til dette hans høye Embede. Vi tænke, dette kan vær- nok for Læseren til at gisre sig om denne Historie samme Idee, som den, hvor- efter Forfatteren selv har udarbejdet den. Kun dette maa mærkes endnu, at der foran Historien selv er afsort over de tvende første Bøger og deres Kapitler, som indbefattes i dette første Bind, et summarisk Indhold, der tillige med bogstavelig Henviisning til de undersøyede Steder hos Evangelisterne forestiller Begivenhedernes Folge og Harmonie saaledes, som den er forekommen Forfatteren meest rimelig. Den første Bog handler om Iohannis den Døberes første Forretninger, indtil Jesu Fordrivelse af Nazareth. Kap. 1. Iohannis Forretninger for Jesu Komme til hans Daab. Kap. 2. Fra Jesu Ankomst til Iohannis Daab indtil hans Rejse til Jerusalem paa den første Paaske-Fest. Kap. 3. Fra Jesu Rejse til Jerusalem paa den første Paaske-Høytid, indtil Iohannis Fængsel. Kap. 4. Fra Jesu Tilbagerejse til Galilea indtil hans Udgagelse af Nazareth. Den anden Bog handler om Tildragelserne fra Jesu Udgagelse af Nazareth indtil efter den anden Paaske-Fest. Kap. 1. Jesu Op-hold i Capernaum og Forretninger der. Kap. 2. Jesu Tale til sine Discipler og til Folket. Kap. 3. Indtil Rejsen til Jerusalem paa den anden Paaske-Fest. Kap. 4. Rejse til Jerusalem paa den anden Paaske-Fest og dens Folger. Hr. Prof. Ralls Giennemsgt og Sammenligning med Originalen er os Borgen for Oversættelsens Rigtighed, og hans ~~fineste~~ Giennemlæsning af Originalen, hvorved Steder, som kunde behøve nogen Anmarkning, Nettelse eller Forbesdring, ikke har undgaaet hans Opmærksomhed, har sparet Res-

Necensen den Umage at lede efter saadanne og lænde at stirre derpaa. Han har altsaa intet videre at sige, end at han selv for sin egen Person, og med den Eftertanke, som er enhver Læsers Pligt, har til sin største Fornsynelse og Opbyggelse giennemlest Historien. Thi hvad ligge det vel Magt paa at sige, at han ved et eller andet Sted kan have tænt: Her vilde jeg have haft noget lagt til, her taget fra, her anderledes tænt eller forklaret, eller bedre oplyst, eller med mere Indskränselse og Bestemmelse til Evangelisternes egne Ord, for Ex. de hemmelighedsfulde sataniske Fristelser i Drømme? Dette er ikke andet end hvad der kan vederfares en hver tenkende Læser, som dog overalt maa finde sig færdes vel fornynet med Forfatteren. Enkelte Stykker, som Prøver, ville vi ikke ansøre af et Skrift, som vel allerede maa være giennemgaaet mange Læseres Hænder. Men skulde Necensen endelig ansøre nogen Prøve paa hvad for forskellig Tanke, han kan have gjort sig over et eller andet Sted, da maa dertil tiene først den fortæffelige Samtale, som Christus har holdt med Nicodem. Han kan ikke nægte, at jo denne Samtales Forklaring, uagtet al den Forbedring, den har bekommet ved Forfatterens og Udgiverens Forandring, er tillige derved bleven noget forvirret for Læseren, at der baade af Udgiveren er indrykket noget, som ikke hører Forfatteren selv til, og at der af Forfatteren selv er siden noget tillagt eller forandret, som her ikke paa sit Sted er ansort, men i et Anhang til Slutning. Det er og kommen ham saa far, som at Forklaringen selv kunde med stor Kondeel have været fattet kortere, og med en nøyere Indskränsning til de Samtalendes Ord, ligesom han og ikke troer, at alt hvad der behøves til Oplysning i en Paraphrase over en Talendes Ord, bekvemmelig kan lægges den Talende i Munden, saasom naar det var just hans Øyemærke at tale tvetydig eller forblummet, forend han af den Samtalende faaer nærmere Leylighed til selv at forklare sig. Dette sidste har allerede Udgiveren rigtig anmeldet i sin Fortale, nemlig at Forfatteren et Sted ved sin Paraphrase har gjort Jesu Ord tydeligere for Nicodem, end han selv vilde de skulde være. Det skulde dersor have været en fortæffelig Sag, om det maatte have behaget den lærde Udgiver hellere at give os en gansle ~~og~~ Paraphrase over Christi heele Samtale med Nicodem, sayet

under Forfatterens Text og stilet i Korthed mere usye efter Evangelistens Ord og efter den Forklaring, som han i Forstalten har anpryjt, nemlig den Hr. Hofsr. Michaelis har givet ved Tit. III. v. 5. i Anledning af det der omtalte Igienfødelsens Bød. Recensenten har selv med Biefald og Forngavelse læst denne Forklaring. Men en Anmærkning er ved den Leyselfighed falden ham ind. Skulde det vel være rimeligt, hvad Hr. Hofraaden der har sagt, „at nemlig Nicodem virkelig har meent, at Christus talte om en naturlig Fødsel.“ Hr. R. har og derudi fulgt ham og siger her S. 60. i det af ham tilføjede Stykke, „at Nicodem hentyder Jesu Ord til en nye naturlig Fødsel.“ De har ganske vist, baade Hr. M. og R. begge Net derudi, at Nicodem ikke kunde begribe, hvorledes Jesus kunde foreskrive ham, som en Jøde, en nye Fødsel efter det Begreb, som en Jøde kunde gifre sig derom, nemlig som en Fødsel, hvorved man blev erklæret for et Abrahams Barn, en Fødsel, man altsaa erkendte som usornoden for Jøder, men aldeles fornorden for Proselyter af Hedningene. Men fordi han ikke begreb dette, deraf folger dog næppe, at han saa strax for Alvor forklarede Jesu Ord om en naturlig Fødsel og virkelig tiltroede Jesu Ord en saa følsom og urimelig Meening. Vel spørger han: Hvorpåledes kan et Menneske være? Men er det vel troeligt i Henseende til de fordeelagtige tanker, han havde om Christo som en guddommelig Lærer, at han kunde ret for Alvor tillægge hans Ord en saa daarlig og urimelig Meening? Recensenten forespiller sig Sagen saaledes: Den rette Meening begreb Nicodem ikke formedelst den ham indgroede Fordom om Jøders Fortrin som Abrahams naturlige Barn, der ikke behovede ved den velbekendte Hedningenes Igienfødelse ved Daaben at blive det. Altsaa var der ingen anden ny Fødsel for ham at tale om, end den hans Indbildnings-Kraft lod ham false paa, nemlig den naturlige Fødsel, ikke fordi han erkendte den virkelig for Jesu Meening, men fordi han erkendte den for en Urimelighed, som ikke kunde være hans Meening, hvilken han ved et Forundrings-Spørsmaal foreholder ham, kun for at udlokke sig hans rette Meening, ret som han vilde sige: „Hvad vil du dermed sige? Aldrig vil du forlange af mig en gammel Mand, at jeg skal fødes nok engang som et spædt Barn? Det er ikke muligt: Men da jeg ikke
„ seer,

„ seer, hvad for anden nye Fødsel, der skulle være forngs-
 „ den for mig; saa maa du endelig forklare dig, da du
 „ maa forstaae noget forblummet derunder, som jeg ikke kan
 „ indsee,“ og derpaa bekom han og strax Christi Forkla-
 ring over det for ham fremsatte Paradoxon. Der vare
 n aafseee endnu flere fine Træk at legge Mærke til ved denne
 uærelige Samtale. Næppe tor Recensenten voje den Fors-
 modning, at Christus til Slutning har anbragt de Ord Lys
 og Mørke, og den af ham derover giorte Deduction, som
 en fin Illusion til dette Nicodems frygtagtige Forhold,
 at han var kommen om Matten til Jesum, ret som han
 dermed giorde noget Ondt, som han ikke turde være bekiende.
 Hvis saa er, da var det en Sag, som en Paraphrase ikke for
 tydelig burde udmarka, at det ikke længere blev en fin og
 forblummet, men aabenbar og alt for plat Bebteydelse, og
 kunde tiene til Exempel paa saadanne Steder, som ved unders-
 snyede Anmærkninger, men ikke ved en paraphrastisk Deduction
 bør forklares. Det er ogsaa det Recensenten ikke saa let kan
 bifalde ved en paraphrastisk Forklaring, at den viger alt for
 vidt ud fra Textens egne Ord, indrykker alt hvad som skal
 og kan tiene til deres Oplysning, og derved udsvæver i en
 Vidtsstighed, som bringer Læseren for vidt ud fra den
 Skribents Ord, som skal oplyses. Man vil fige, at saadanne
 undersnyede Anmærkninger standse Læseren og komme ham til
 at tage Forklaringens Sammenhæng. Men man maa først
 læse Forklaringen heel igennem for at satte den i sin Sam-
 menhæng og siden læse den med Anmærkningerne til. Man
 kan da forestille sig en paraphrastisk og harmonisk Fortælling
 af Evangelisternes Historier efter Forsatterens fortæffelige
 Plan, men tillige meest med Evangelisternes egne Ord, og
 med undersnyede forte oplysende Anmærkninger over det,
 som ikke bequemmelig kan indsøres i Fortællingen eller Forkla-
 ringen selv, og Recensenten tor troe, at denne (exteris
 paribus) skulle finde nok saa alminneligt Biesald. — Man
 vil med Beundring læse den fortæffelige Oplysning, Forsat-
 teren har givet over Fortællingen om Jesu Opsørel i Sy-
 nagogen i Lazareth S. 93-100. Angaaende det Sted han
 der oplæser af Jesaias erindrer han S. 96.: „At det inde-
 „ holder Uttryk, som, omendskondt de egentlig sydes at
 „ sigte til Besrielsen fra det Babyloniske Fængsel, dog tillige

„ meget vel passer sig paa Messias Tider og store Gierninger,
 „ og som uden Vil ogsaa bleve af Jesu Tilhørere holdte
 „ for et Billedet paa disse Velsignelsesfulde Tider.“ Man
 seer heraf, at Forfatteren ikke just holder med dem, som for-
 klare Ordene ligefrem som en directe og paa Messiam liges-
 figtende Spaadom, og at han anser Prophetens Ord i Chris-
 sti Mund blot som en Accommodation paa sin Person. Vist
 er det, at som Ordene læses hos Evangelisten, saa har han
 umiddelbar anvendt dem paa sin Person, og figer udtrykkelig,
 at det oplæste Stykke var i denne Dag opfyldt for deres
 Ører. Men om han i sin heele øvrige Tale i Synagogen,
 hvilken Lucas har fortællt, har forklaret det som en fore-
 gaaende Spaadom om sig, eller som en blot Accommodation
 paa sin Person, skal man ikke kunne sige. Christi heele Op-
 forsel kommer os virkelig for, som en Periclitation og et
 Forsøg han har vildet sætte paa sine Medborgere, ikke fordi
 han jo selv kiendte dem, men for at give dem Anledning til
 at vise for heele Verden, at de, som spottede og foragtede
 ham, vare hans Person, hans Lærdom og Mirakler uvar-
 dige. Hans Tale og Prædiken, maatte de rose med Beun-
 dring, men en Beundring, som de yttrede med et Udtryk,
 der tillige gav deres Foragt tilkiende for en Landsmand og
 Medborger. Han lagde dem strax deres Hierters Tanker for
 Dagen. Jeg veed, hvad I ville sige: Du vil være vor
 Læge, (ved dine moraliske Prædikener rette vores Fejl) læg
 dig selv først (som selv er et skrabeligt Menneske og ikke
 bedre end nogen af os) og lad dog ogsaa os engang see di-
 ne Mirakler her, thi det er ikke nok, at du gaaer
 omkring iblandt fremmede og gjør dig stor. Idel
 Foragt, som gav Christo Anledning til at giøre dem den Bes-
 breydelse, der saa meget forbittrede dem, at en Prophet
 er ikke antaget i sit Fæderneland, og med de derpaa an-
 forte Exempler, at de, som foragtede ham, fordi han var deres
 Landsmand, selv ikke vare ham værd. De sandt sig trusne i
 deres Samvittighed, og deres Foragt for ham saldt ud til
 en hevngicerrig Forbittrelse, og saaledes gav han dem Anledning
 til at vise for heele Verden, at de vare Folk, paa hvilke
 han ikke burde spilde sine Mirakler, hvilke han vel ikke skul-
 de have nøgtet dem, naar deres Opmærksomhed ved hans
 Tale havde vendt sig til hans Fordeel, og til at antage ham

i det mindste for en guddommelig Lærer og Prophet, i hvilken Gud endten beviiste dem samme Velgierning, som den imod deres Fædre, hvilken Propheten taler om, eller og i hvilken han opfyldte Prophetens paa sig ligesigende Spaadom. Med denne Anmærkning, som Recensenten vover at føye til Forfatterens Forklaring, stemmer vel overeens disse hans Ord S. 97.: „Det var let nok for ham at mærke, at der intet betydeligt vilde være for ham at udrette i denne Stad, hvor Erindringen af hans forrige ringe Stand virkede saa store Fordomme imod ham. Underviser skulde her formodentlig Christus gav dem Anledning til at bryde los og vise med Udsaldet, at henvor er mere end en blot Formodning. Man bebreyder ham med Foragt, at han ingen Mirakler gjorde i sit Faderland, og han lader dem tvertimod selv robe sig, og vise, at Felt af saadanne Fordomme og en forudsattet Foragt for en Medborger, vare hverken ham eller hans Mirakler værdi) have frembragt samme Virkninger, som forunderlige og sieldene Tildragelser pleje at frembringe, naar de tilskrives en ringe agtet Aarsag. Kan man ey indsee, hvorledes en saadan Aarsag kan virke saadanne Ting, sættes kun Phantasien i Bevægelse, og en Blanding fødes af Forundring og Foragt: Forundringen falder paa det Sieldene i Tildragelserne, og Foragten paa den ringe synende Aarsag.“ Kun, at man ikke maa ansee Christum, som den der har handlet her ester Formodning, da Forfatteren forestiller ham, som den, der længe har ansett Fordommernes Strid og Seyr. Wel har han sat Forsøg paa dem, men kun for at give dem Anledning til at vise sig. Ey heller bør man forestille dem, som de, der virkelig og for Alvor forlangte Mirakler af ham, og ham, som den, der sagde dem reent ud i Forveyen, at de vilde foragte hans Mirakler, naar han gjorde dem for deres Dyne, thi dertil kunde de have svaret Nej, naar deres Forlangende havde været alvorlig meent, og han burde vel ikke have bebreydet dem nogen Foragt, førend de virkelig viiste den. Men de maa forudsættes at tænke og tale som Spottere: Hvad bilder den Karl sig ind? den Tømmermands Søn? Ey! vi maa ikke dog engang see dine Mirakler her, som der gaace saa megen Aye af iblandt Fremmede! Du maa dog ogsaa vise dig

engang for dine Landsmænd! Fik saadanne Spottere og ganste vantroende Trivlere et Mirakel at see imod al deres Formodning, da kunde man med Visshed vente, at de vilde udslette deres Skam med en vrang Forklaring, og endnu større Spot og Foragt. Dersor lader Christus sig nyske med at sige dem: I spotte og foragte mig, kun fordi jeg er en ringe Mand og Eders Medborger: men I ere mig dersor ikke værde, og I ere Folk, for hvis Skyld ingen Mirakel bør giøres, og paa hvilke en guddommelig Velgierning ikke bør spildes, og dette beviiste de nu strax selv. Havde de virkelig forlangt Mirakler i den Formodning, at han og kunde giøre noget for dem, er det da vel at formode, at de skulde dervaa have villet behandle ham som en falsk Prophet, en Misdæder og Landisærber, der skulde forviles Øyen og skytes ned af en Klippe? Maatte den twismme Forventning, de stode udi, at han dog nok kunde, naar han vilde, ikke have holdt dem tilbage? Og skulde de ikke meget mere have igentaget deres Begiering med Forsikring om deres Hiefald, og hans Antagelse for den, han gav sig ud for? — Det er en smuk Anmærkning Forfatteren har giort S. 50. over et særdeles elskværdigt Træk i Jesu Characteer, „at han nemlig, uden derved at handle imod sit Embeds Værdighed, tog Deel i anständige Forlystelser, forhoyede dem ved sin Nærværelse, og agtede ikke deres Paatale, som dadlede denne frie Levenmaade hos ham og hans Disciple.“ Han ansører og en Betenkning deraf over af Rousseau saa lydende: *Une des choles, qui me charment dans le Caractere de Jesus, n'est pas seulement la douceur des moeurs, la Simplicité, mais la facilité, la grace & même Pelegance.* Il ne fuyoit ni les plaisirs, ni les fetes, il alloit aux noces, il voyoit les femmes, il jouoit avec les enfans, il aimoit les parfums, il mangeoit chez les Financiers. Ses Disciples ne jeunoient point; son austérité n'étoit point facheuse. — Mærkelig er den Anledning, Forfatteren S. 51. angiver til Miraklet ved Brylluppet i Cana, dog kun efter en Formodning, som han overlader til Læserens nærmere Prøvelse. Miraklet selv falder han et Familie Mirakel, saasom dets Hensigt efter han Formodning skulde være, at sætte sig i Anseelse hos sine Paarvende i Galilæa. Ellers kan man vel og sige, at han har

har gjort det til sine nye Disciplers Bekræftelse, som tre Dage tilforn vare blevne hans Tilhængere. Det hedder og til Slutning, at hans Discipler troede paa ham, og dette har Førfatteren og lagt Mærke til. — Men det ikke hør anføres for en Mangel, at man i Begyndelsen af det tredie Kapitel S. 45. o. s. finder ingen Reflexion over den Handel, Christus foretog sig i Jerusalem med at uddrive de Handlende af Templet med Svæbber? Maa man ikke fornude sig over, at dette Foretagende bekom ham saa vel, da han strax efter Brylluppet i Cana var kommen til Jerusalem kun med et lidet Anhang af Venner og Tilhængere? Men, lad være Johannes fortæller denne Begivenhed ligesom den strax kunde være Seet ved hans Ankomst, førend han havde gjort noget af de andre Mirakler, han siden melder om, og der skaffede ham mange Tilhængere, saa maa man dog troe, at han først ved andre Mirakler maa have Kasset sig et stort tilslbende Anhang af Folket, førend han har vovet sig til dette store Foretagende, hvilket Johannes først fortæller kun fordi det var en mærkelig og beshynderlig Tildragelse. Man kan ikke vel sige, at Jøderne bleve slagne med en overnaturlig Rødsel, og at der allerede var et Mirakel derudi: thi de spurgde ham ganske hold sindigen, hvad Tegn han viste dem, at de kunde tage dette for godt? Men han gav dem kun et for dem usforståaeligt Svar, som de end ydermere ansaaer for latterligt og dermed lode de sig noye. Skulde de vel have gjort det, om han ikke allerede havde haft et stort Anhang af Folk, der til deels har diverteret sig med at see paa disse gode Krammeres og Vexelerers Udgagelse af Templet, deres Bahres og Penges Udspredelse og Adsplittelse, som Almuen ventelig har ramset om, og deres Bordes Omvæxling, og hvad Fejls derudi kan have været paa Almuenes Side, bør ikke tilregnes ham, der ikke kunde taale at see Guds Huus vanhelliget. Alt dette har Førfatteren overseet og efter et almindeligt Præludium begivet sig til den Samtale med Zefodem. Det er og en mærkelig Omstændighed, som Johannes beretter, at han, uagtet dette store Anhang, dog ikke betroede sig til disse sine Tilhængere, hvorfra man seer, at de maa have været af den læsfindige Psæbel, som ikke var meget at lide paa, og dette gør det begribeligt, hvortil Krammerne og Vexelerne toge til Tak med dette hans Foretagens

tagende, for ey at blive mishandlede af Almuen. Man må dog derfor heller ikke ansee dette som et Oprør, han stiftede i Tillid til Almuens Bistand. Nej! Han handlede med en guddommelig Lærers Myndighed, der offentlig vilde lære det hele Folk, at man burde have Respect for Gudsdyrkelsen, og tillige for det Huus, hvor i han blev dyrket og tilbedet. — Flere Anmærkninger vil Recensenten ikke ansøre, og disse fun til Beviis paa, at han har læst dette ypperlige Skrift med den Opmærksomhed, det fortiner.

Paris. *Essai sur le Caractere, les mœurs & l'esprit des Femmes dans les differens siècles,* par Mr. Thomas, de l'Académie Françoise, chez Moudart. 1772. 8vo. Titelen paa dette Skrift lover langt mere, end dermed virkelig er udrettet. Hr. Thomas har et Værk under Hænder over Brug og Misbrug af Røes i forskellige Aarhundrede. De ved geraader han paa beromte Fruentimmers Fortjenester i disse Epocher, og dette sidste Stykke bliver nu her for sig selv aftrykt. Egentlig burde Skriften haft denne Titel: *Frag-ment af Hr. Thomas's Forsøg over Røes ic.* Men som denne oprigtige Titel vilde kun have givet Læseren liden Opmuntring, saa lyder den nu mere prægtig: *Forsøg over Fruentimmers Characteer, Sæder og Genie i alle Aarhundrede,* og man spørger: Quid tanto dignum feret hic promissor hiatu? Vil man her finde Fruentimmers egentlige Characteer, ikke saa vidt de ere Mennesker, men saa vidt de udgjør et besynderligt Kion, bestemt paa en philosophisk Maade og stædfæstet med historiske Exempler? Vil man her finde deres Dyster og Laster satte i Lyset, eller en paa Historien grundet Afskildring af Forværrelse eller Forbedring, Tilvært eller Aftagelse i deres Hünhed? Vil Forsatteren sige os, hvad Indsydelse Fruentimmers Genie, forskellig fra det mandlige Kions, har haft paa Menneskelighedens Historie i Almindelighed, paa Begivenhederne i Verden, paa Menneskenes Lyksalighed og Tænkemaade? Dette giver man os af følgende Recension at indsee hvorvidt. Begyndelsen skeer med en Rhetorication, som man kalder det, over det smukke Kions Tilstand. Resultatet deraf er: „Paa de tre Hierde-Dæle af Jordkloden har Naturen sat Fruentimmer, ret imellem Foragt og Ulykke.“ Imidlertid siger han, har

Har dog ikke alle Mands-Personer været ubillige mod det quindelige Kvin. Plutarch om Kvindernes Dyder, iligemaade om Spartanerinders Vittigheds-Sprog, bliver recenseret, og et Par Exemplar om Sjælens Styrke affskrevne. Her bliver aumærket, at denne Tapperhed havde sin Oprindelse af den græske Nations-Forsatning. Over Courtisanerne i Grækenland folger en temmelig rigtig Bedommelse, men med Forvirring og uden Valg udkastes nogle Betragtninger med en Deel sammenstrevne Exemplar. Livia, Augusti, Julia, Septimii Severi Gemahlinde, Julia Mamœa, Alexander Severi Moder, og Zenobia, blive fremstillede, og bemærkes om dem, at de ere blevne roeste af deres egen Tids Skribentere, og har siden hilpet til at fylde Registeret paa berømmelige Fruentimmer. Det meeste, som siges om Christendommens Indflydelse paa Fruentimmernes Sæder, lader sig ligesaa vel anvende paa Mandkionnet. Besynderlig er den Anmerkning, Forfatteren gisr, at Christendommen er mest blevet udbredet ved Fruentimmer, og at disse i Almindelighed har haft en langt større Omvendelses-Geist, end Mandene. Men endnu mere besynderlige ere de Grunde, hvorved han formeener, at dette Factum lader sig oplyse, der ey engang endnu er historisk beviist. Soit que (siger Forf.) par leur Feiblesse même elles tiennent d'avantage à des opinions sacrées, qui pour l'âme sont un appui de plus; soit que leur imagination plus vive s'enflame plus fortement sur des objets, qui sont hors de la nature, & quelques fois hors des bornes ordinaires de la raison; soit que la persuasion religieuse chez les hommes soit plus liée à la réflexion, & chez les femmes au sentiment; soit qu'elles regardent la Religion, qui égale tout, comme une défense pour elles, & un contre-poids à la foiblesse contre la force; soit peut-être enfin, que leur désir naturel de subjuger s'étende à tout, & que pour se rendre compte de leur pouvoir, elles soient jalouses d'exercer leur ascendant sur ce, qu'il y a même de plus libre, sur les opinions & sur les âmes. Om det nu endogsaa havde sin Rigtighed med alle disse soit que, hvad hiel per det dog (spørger Decensenten) til Sagen, saa længe man ikke har noget Bevis af Historien dersor? Thi de fort anførte Exemplar af alle Riger, hvis Konger ved deres Gemahlin-
der

der ere blevne overtaede til den christelige Religion, maatte næppe være de traessende Exemplar til ovenansorte Safer. Den Raisonnement over Fruentimmernes Opførsel i Ridder-Siderne er ligesaa ubestemt. Overalt iblandt mange rigtige Bemærkninger, mange uvedkommende og ugrundede. Et tort Register over lærde Fruentimmer i det 14de og følgende Aarhundrede bliver anbragt i en lang Note. Derpaa folger et endnu mindre vigtigt om Panegyrister af Kvindes Kjønnet i denne Epoche; hvorved endelig og handles noget om det forslidte Sporsmaal, om Mand- eller Kvindedisinet har Fortrin, eller om begge Kjøn veje lige op mod hinanden? Herpaa undersøger Forsatteren, hvad man maatte giøre for herover at komme til Ende; eller meget mere, han viser, hvad man havde maattet giøre, hvis man vilde skrive en *Essai sur le Caractere des femmes.* Il faudroit siger han dog Udførelsen af dette il faudroit intager meer end 30 Sider, som falder for vidtloftig for Recensenten. Summen deraf: Il faudroit tout a la fois être Médecin, Anatomi-Ste, Philosophe, raisonnable & sensible, & sur tout avoir le Malheur d'être parfaitement desinteressé. Genseende til det Galanterie, der ligge i de sidste Ord; maa Damerne ikke regne det saa noye med Forsatterens Grundighed. Beslutningen seer med en Betragtning over det Franske Fruentimmer under Ludv. XIII. og XIV. Regieringer og det derpaa fulgte Regentskab. Endten har den tydste Recensent ikke været vel til Mode, da han har læst og recenseret dette Skrift, eller og den Franske Original maa være meget maadelig for at fortiene Navn af Fransk Sludder, eller og Recensenten paa tydsk har set alle Franskmandens Fejl og Mangeler an med et Forstørrelsес Glas. En anden tydsk Recensent er dog ikke slet saa unaadig. Han under Skriften en tydsk Oversættelse, men dog tillige for ved denne at rette Franskmandens Fejl. Denne derimod synes ganske at misunde ham den tydsk Klaedning, hvor i han allerede skal have satet sig see næsten ligesaa tidlig, som i den Franske Dragt.

Frankfurt og Leipzig. M. Johann August Urlingers Versuch einer genauern Bestimmung des Geheimnißses Gottes und des Vaters und Christi. Dritter und letzter Stück. 1772. Hr. U. vedbliver sit Hovedsyste-

Systeme, men erkærer sig dog i mange Stykker tydeligere, saa man seer, at han i Begrebene om de Sandheder, som høre til den Lære om Tre-eenigheden, afviger mindre, end i Forklaringen over de bibelske Udtryk, fra andre Theologer. Strax i Begyndelsen finder man nogle Grundsætzer, som ere særdeles rigtige og befrier ham fra al Mistanke om nogen af de mange Slags Antitrinitariers Bildfarelse. Man ønsker derfore, at hvem der vil kiende og undersøge hans egentlige Forestillinger, vilde begynde med dette tredie Stykke, i sær med det Foredrag af den Lære om Gud S. 183, og de tolv Epersmaale S. 204. Man seer af samme, at ved hine Forestillinger skal afhjelpes visse Vanfæligheder, som Hr. U. vil finde i de sædvanlige og besrygter hos andre. Man er nu vel ikke af den Meening, at disse Vanfæligheder ere virkelig for Haanden, men erkänner dog, at de kan komme af Misforstaelse, og troer, at Hr. U. kan give mange Leylighed til i deres Foredrage, at bruge den Forsigtighed, hvorved den kan undgaaes. Det kunde vist nok ikke være andet, end der jo ogsaa maatte findes saadanne Vanfæligheder ved det nye Systems upartiske Undersøgning, og allermeest ved de antagne Skrift-Forklaringer. Der er og bleven meddeelt Hr. U. saadanne Evilsmaale og Indvendinger. S. 202. læser man en heel Samling af samme, med to Slags Besvarelser, nogle fra en Ven af Hr. U. og andre, som ere hans egne Tilfælter til disse. Man holder for, at hvis en fuldstændig Præselske skulle ske, maatte man først undersøge Forsatterens Hermeneutiske Grundsætzer, som indebefatte Grunden til hans Forestillinger, og i Sandhed ønske man, at en lerd og beskeden Mand vilde paataage sig dette Arbejde, i sær da man med Hornsyelse seer, at Hr. U. kan taale Modsigelse, og besvare den med al Moderation og Beskeedenhed. Dette skulle og være den sikreste Ven til at adskille det gode og rigtige, som virkelig ligger i dette hans Forsøg, fra det som ikke kan fortjene Bisafald, og paa den Maade skulle man forstasse det eu meer almindelig Brugbarhed.

Frankfurt. Daniel Wilhelmi Triller opuscula medica ac medico philologica Tom. III. 1772. 362 S. i 4to. Hr. Hofr. Trillers bekendte Indsigt i den egentlig litterariske og kritiske Læge-Videnstab, forbunden med en grun-

grundig Kundskab i det latinske og andre Sprog, maatte bils lig lægge Værd og Vægt til enhver Afhandling, som han leserer den lærde Verden, hvis han ikke, siger Nec, gav sig selv al optænkelig Moye for at afhandle mestendeels hutter ubetydelige Ting med en for Læseren modbydelig Vidtløftighed, og dertil med en Tone, der ligesom forkynner Krig mod enhver, der ikke tænker som han, og lader haant fast om alle nyere Meeninger og Opdagelser. I denne Deel handles: 1) de fallacia experimentorum chimicorum ad internam thermarum naturam explorandam frustra plerumque suscepitorum: 2) de citandis sordidis & lascivis medicamentis antidyfentericis: 3) de Dysenteria sine dolore ex dubia Hippocratis Auctoritate frustra probata: 4) de Tumoribus subitis dysenteria intempestive suppressa abortis: 5) de vespertina morborum ex acerbatione: 6) de vespertina morborum curatione divina: 7) de ingenti differencia vomicarum opertarum & speitarum: 8, 9) de senilibus morbis diverso modo a Salomone & Hippocrate descriptis. Man finder i forskellige af disse Afhandlinger mange vigtige Ting, men og i nogle, saasom de tvende sidste, en dyb Lærdom, unyttig anvendt.

Lybeck. Commentatio hermeneutica Juris Ecclesiastici ad Cap. V. X. de Sententia Excommunicatis. 1772. 2 Ark i 4to, er et Programma, hvormed Hr. D. Joh. Dietrich Nellmann i Kiel anmelder sine Forelæsninger. Han undersøger og viser i dette Skrift Aarsagerne til den Katholske Geistligheds store Anseelse; hvor meget alle Love og Forordninger sigte til at stadsfeste og bestyrke den Katholske Geistligheds Myndighed og Anseelse. Dertil figter og Kap. V. X. de Sententia Excommunicationis, hvor i blev forordnet, at den der forgreb sig paa en Clericus eller Canonicus, skulde forfalde i Excommunications-Straffen. Dette er den hårdeste Straf i den romerske katholske Kirke næst Blods Udgrydelse. Videre viser Forfatteren i den anden Deel af denne Afhandling, at dette Sted slet ikke kan hændrages paa den protestantiske Geistlighed; at Excommunications-Straffen er meget sjælden hos Protestanterne, og at den alene ved en Consistorial-Forsamling og med Landsherrengs Samtykke kan tildommes.

No. 48.

Riøbenhavnske

Efterretninger om lærde Sager.

II. Høste. Torsdagen den 2den Decembr. 1773.

Riøbenhavn. Præken paa første Paaskedag 1773.,
halden i vor Frue Kirke af Mag Lorentz An-
cher, Professor i Thologien ved Riøbenhavns Uni-
versitet. 1773. 32 S. i 8vo. Paa Gyldendahls For-
lag: „At kende en alene Religionens Sandheder selv, men
„og de Beviser, paa hvilke de grunde sig, er en Pligt, som
„paaligger enhver Christen. Han skulde ellers ikke være i
„Stand til at forjage opkommende Twivl, men maaske
„lade sig forvirre ved Spotternes Indvendinger, som sted-
„se søger at fordunkle et Lys, hvis klare Skin er deres for-
„dervede Øye utaaleligt. Den Undervisning, som i Sko-
„lerne gives, istradsætter ham sielden dertil, og det synes
„derfore usdyvndigt, at Prædikantere søger at raade Bod
„paa denne Mangel for deres Tilhørere.“ Hermed vil
Prædikanten have retfærdiggjort denne sin Prædikens Ind-
hold, som gaaer ud paa at stadfæste sine Tilhørere i deres
Tro ved Overbevisning om Christi Opstandelses Bisched,
og de derom saavel mundtlige som skriftlige Vidners Troevær-
dighed. Man skal ikke kunne nægte, at jo dette Øyemærke
er fortræffeligt og værdigt nok for en hellig Tale, en heller,
at det jo ved nærværende Tale er bleven opnaaet, saavidt
det kunde skee i en Tale, der er indskrænket til en Tim-
Omtale. Man vil dersor uden Twil ikke vente alle de Twils-
maale ophævede, som herved kunde finde Sted, eller alle de

Indvendinger igiendrevne, som ere giorte, eller kunde gis res derimod. Og det havde derfor ikke været af Venen, om man for det ørige, som her maatte mangle, havde henvist Tilhørerne til de beromte Skrifter, som ere udkomne om den christelige Religions Sandhed beviist i sær af Christi Opstandelses Vished. Thi man maa tilstaae, at det er en Materie, som ikke lader sig udtonme i en Prædiken, lad være der i en Prædiken kan figes det derom, som baade kan tiene til Overbevisning og Opbyggelse. Om nærværende kan man ikke nægte, at den er udarbejdet i en smuk og fættelig Orden og Sammenhæng, og med en ukunsligt og utvungen Veltalenheds Styke. Allerførst forholder Prædikanten sine Tilhørere en dobbelt Pligt til Paaskedagens værdige Helligholdelse, først ved en ivrig og andagtig Lovsang at udvise deres Taknemlighed for den guddommelige Velsgierning os er beviist i Jesu Opstandelse, dernæst ved at anstille over Jesu Opstandelse saadanne Betragninger, som kunde lære dem at indsee dens Vigtighed, og derved end mere forsøge deres Taknemlighed. Den første skal være opfyldt med den sædvanlige Lovsang, som tilsiges fra Prædikestoelen, den anden vilde han hjælpe dem til at opfyldt med sin derpaa følgende Prædikens Indhold. Den forte Indgang forestiller hvor vigtig den Sandhed er for os, at Christus virkelig er opstanden fra de Døde, og hvor fornødent det er for os derom at have en fast Overbevisnings Vished. Man finder her samlet i fort Begreb og største Styrke næsten alt hvad derom kunde figes: „ Jesu Opstandelse er den Grundvold, „ paa hvilken Religionens vigtigste Sandheder ere bygte, „ rykkes denne Grundvold, saa falder den hele Bygning. „ En fast Overbevisning om Jesu Opstandelses Vished er „ en Kilde, af hvilken den største Lykhalighed udspringer. „ Uvished i denne vigtige Sag er en Rod, af hvilken Fortvivelse fremspirer. Hvor strækkelig det heele menneskelige Kjøns Tilstand vilde være, derom Opstandelsens Vished med rette kunde drages i Twivl, veed jeg ikke at afmale eder, Elsteligste, med mere levende Farer, end Paulus i Cor. 15. hvor han siger: Er Christus ikke opstanden, saa er eders Troe forsængelig, saa ere I endnu i eders Synder. En strækkeligere Tilstand formaer end ikke den varmeste Indbildningskraft at forestille sig. Vi kunde da

„ ej ansee Guddommen anderledes end som en retfærdig
 „ Dommer, hvis Arm stedse er udstrakt til Havn over os.
 „ Og hvo af os er i stand til at forsone hans Brede? Sam-
 „ vitigheden overbeviser enhver af os om, at vi utallige
 „ gange have fortørnet det høyeste Wesen. Var det os enda
 „ og muligt i Fremtiden at opfyldé paa det noyagtigste alle
 „ hans Besalinger, hvormed skulde vi da bøde for vore for-
 „ bigangne Synder, men see! selv den Uskyldigste iblande
 „ os opirrer hver Dag ved nye Misgierninger den Hellige
 „ til Brede. Hvor skulde vi da flye hen fra hans Ansigt?
 „ Vilde vi fare op til Himmelten, see da er han der, vilde
 „ vi rede vor Seng i Helvede, see da er han ogsaa der,
 „ vilde vi boe hos det yderste Hav, saa skulde ogsaa der
 „ hans Haand finde os, og hans høyre Haand holde os fast.
 „ Intet Sted kan skule os for dens Asyn, som er allestedse
 „ nærværende. Overalt skulde hans Straffe-Engel, en
 „ naglede Samvittighed forfolge os, og giøre endog dette
 „ Liv til et Helvede for os. Selv de Velgierninger, Gud
 „ daglig beviser enhver af os, vilde da fun tiene til at for-
 „ øge vor Skyld og fordoble vor Straf. E hvert ulykkes
 „ ligt tilfælde her i Livet, enhver Lidelse, os af Gud blev
 „ tilskudt, maatte vi ansee, som ligesaa mange Virkninger
 „ af hans straffende Retfærdighed, og de vilde derved erhols-
 „ de en dobbelt Vægt til ganske at nedtrykke vores af ingen
 „ tilstrækkelige Trofegrunde understøttede Sind. Hvor
 „ skrækkelig vilde ikke vores Yderste være. See! der ligger
 „ Synderen paa sit sidste Leye. Hans Legeme er udtærret
 „ ved Sygdommens Kraft, hans Siel süler allerede den
 „ grueligste Forsmag af Helvedes Piner. Dødsens og Hel-
 „ vedes Angest staar malet paa hans blege Kinder. Hvor
 „ han henvender sit doende Øye, seer han intet uden Skrek-
 „ febilleder. Den hele Rad af Misgierninger, han sit gan-
 „ ske Liv igjennem har begaaet, fremstiller sig for hans
 „ Øyne. Han seer allerede Helvedes Porte aabnede for at
 „ modtage ham. Han seer i den fortørnede Dommers
 „ Haand allerede Henvens Sværd blinke. Skrækkelige Uds-
 „ sigt! Forgiøves raaber han til Hierge: Falder over
 „ mig! til Høyene: Skuler mig for dens Brede, som sidder
 „ paa Stolen. Det eneste Modanker, der skulde holde hans
 „ Siel i denne grusomme Storm, Troen, det brister. Er

„ Christus ikke opstanden, saa er vor Troe forsængelig.
 „ Den ellers saa skækkelige Tanke, at falde tilbage i sit
 „ forrige Intet vilde nu være en Trost for hans Siel,
 „ men endog denne negtes. Han bander da sin Hedselsdag
 „ og udblæser fortvivlende sin Aand. Disse vilde Folgerne
 „ være, Elsteligste, dersom Opstandelsens Vished kunde dra-
 „ ges i Twivl, de ere ligesaa nødvendige som skækkelige.
 „ Thi er Jesus ikke opstanden, hvad Vished kunde vi da
 „ have om, at hans Ded har forsonet den guddommelige
 „ Retfærdighed, at hans Hyldestgiørelse har været tilstræk-
 „ kelig. Saa længe Skyldneren sidder i Fængslet, hvem
 „ troer da vel, at Gielden er betalt.“ Textens Afhandling
 indbefatter de belovede Betragtninger, der skalde anstilles
 over Jesu Opstandelse til Overbeviisning og Opbyggelse, og
 forestiller altsaa I) den fuldkomneste Overbeviisning om Jesu
 Opstandelses Vished grundet paa Evangelisternes Fortælling
 derom. II) Denne Overbeviisnings saligste Virkninger saa-
 vel i Henseende til vor Tros Bestyrkelse, som Levnets For-
 bedring. Betragtningerne over den første Post gaaer fornem-
 mlig ud paa at vise, at de Vidner, som Evangelisterne
 fremstiller om denne vigtige Tildragelse i Jesu Levnets-Hi-
 storie, har hverken selv været bedragne af Lættroenhed eller
 en fordervet Indbildungskraft, en heller forsærlig har vildet
 bedrage andre ved at afslægge falsk Vidnesbyrd derom. I blandt
 andet anføres som noget særdeles mærkværdigt, til Bevis,
 at de har ikke været bedragne af en fordervet Indbildungskraft,
 det som følger: „Jesusaabenbarer sig ester sin Ops-
 standelse ikke een eller saa, men mange gange, ikke for
 een eller twende Personer allene, men for mange tillige,
 ja engang for mere end fem hundrede, som Paulus beret-
 ter os i Cor. 15. Han lader sig ikke se for et Øyeblik
 og derpaa forsvinder, Nej! Adskillige gange opholder han
 sig saa længe hos dem, at de havde Tid nok til at under-
 søge det Syns Virkelighed, de saae, han sører lange
 Samtaler med dem, og hans Taler indeholde tildeels Be-
 greber, som ere dem ganske fremmede, Begreber, som
 endog ere stridende mod dem, de tilsforn havde haft. En
 Omstændighed, som er værd at legge Mærke til! Er det
 rimeligt, er det muligt at tænke, at saa mange Perso-
 ners Øyne skalde have været forblindede, at saa mange

„ Ind

Indbildningskraft ~~hvor~~ i saa høj en Grad have været
 fordervet? De Forestillinger ~~fordærvet~~ Indbildnings-
 kraft frembringer, have stedse deres ~~end~~ i, eller staae
 i det ringeste i nogen Sammenhæng med de ~~de~~
 Begreber og Lidenstaber, Personen tilforn har haft,
 her finde vi det ganske anderledes. Jesu Disciple vare
 opfyldte med den hos Jøderne paa den Tid almindelige
 Fordom om Messias verdslige Rige, de havde anseet Jesus
 som den, der skulde oprette for Israel et synligt Rige her
 paa Jorden, og derfor ikke kunde forstaae, eller troe det,
 han saa ofte forudsagde dem om sin Lidelse. Hans Død
 havde ey aiene høylig forskrækket og bedrøvet, men endog
 næsten forarget dem, saasom den ey kunde rime sig med
 deres falske Forestilling. De vidste, som Johannes siger,
 ikke endnu Skriften, at det burde ham at opstaae fra de
 Døde, Joh. 20. Hvor stridende mod alt dette ere ikke
 Jesu Taler? Han forklarer for dem de Skrifter, de til-
 forn ikke forstode, han overbeviser dem om, hvorledes det
 af de gamle Testamente Propheter var forudsagt, at
 Messias skulde lide og saaledes indgaae til sin Herlighed,
 at han skulde paa den tredie Dag opstaae fra de Døde.
 Ikke et Ord høre vi i hans Taler om noget verdslig Riges
 Oprettelse. De, som fodde Jøder, havde en naturlig
 Afsky og Foragt for Hedningerne, og ansaae deres eget
 Folk, som det eeneste, der skulde tage Deel i Forjætels-
 serne om Messia, som de eneste, for hvilke Guds Ord
 var bestemt. Hvor stridende imod denne Tanke er ey den
 Besalning de faae at prædike i Jesu Navn Omvendelse og
 Syndssforladelse for alle Folk! Jesus forudsiger dem det
 Mirakel, som paa Vindselfesten skede, den Hellig Aands
 Udgydelse, at de skulde faae den Gave at tale alle Slags
 fremmede Sprog, som de ey havde lert. En Sag om
 hvilken de intet Begreb tilforn havde, intet kunde have,
 først det blev dem sagt, først de faae den opfyldt.
 Alt dette viser noksom, at Vidnerne om Jesu Opstan-
 delse have haft de stærkeste Grunde for sig til at troe det,
 de bevidne, at de paa ingen Maade kan beskyldes for at
 have været lættroende, at deres Fortælling ingenlunde
 kan ansees som en Virkning af bedragne Sandser elle~~a~~
 en fordærvet Indbildningskraft." I Betragtningerne

over den anden Post anvendes Overbeviisningen om Jesu Opstandelses Virkelighed og Guds Beskyttelse i de nærmeste og vigtigste Relijs-Sandheder, som umiddelbar flyde deraf, og af samme Overbeviisning udedes endelig noale vigtige og ærlige Bevægningsgrunde til Forbedring og Esterrettelse i vor Levnets Forhold.

Kjøbenhavn. Rede über die Ewigkeit der Höllenstrafe von M. Christian Bastholm, Garnisons-Prædiger in der Citadelle Frederichshavn 1773. 39 S. i 8vo. Med Godiches Skrifter. — Recensenten kan og bør, uden allermindste Partieskæd og naar han vil være ret oprigtig i sin Kritik, med Sandhed sige, at Hr. B. for det første af Skriften har saa grundig beviist Helledstraffens Ewighed, at han ikke har esterladt den mindste Leylighed til Indvending eller Modsigelse, og dernæst af Fornusten sagt at giøre den saa rimelig, som han i en fort Prædiken har haft Leylighed til, da man vel maa tilstaae, at et tilstrækkeligt Beviis af Fornusten om denne Sag kan udfordre en heel vidtøstig Afhandling, og lader sig maaske nok saa besværmelig udføre i en philosophisk Afhandling, som i en Prædiken, der er indskrænket til Timeglasset. Der er et summaarisk Indhold af den heele Prædiken; „Den Hellige Christ bevidner med udtrykkelige Ord paq meer end eet Sted, at de Fordomtes Straf varer øvig, og den giver os ingens steds Anledning til at haabe det modsatte. Fornusten siger det samme. Den lærer os, at de sandelige uordentlige Begierligheder, som vi bringe med os af denne Verden i det andet Liv, maa nødvendig martre os med en øvig Hunger, saasom de der ikke blive tilfredsstillede; at en fordommende Samvittigheds Uroe maa forfolge de Ulyksalige i al Ewighed; at de fordomte Sicle, saasom de aldrig ophøre at synde, ere og blive øvig ubellige, maa ogsaa blive i al Ewiged adskilte fra den hellige Guld, den eeneste Kilde til al Lyksalighed, og kan alene føle den strækkende Indflydelse af hans retfærdige Brede: fort Fornusten siger, at hine Ulyksalige, saasom de øvig synde, saa maa de og øvig straffes.“ De af Fornusten ansorte Grunde ere vel ikke nye, dog ester en Prædikens Leylighed kertelig anbragte i deres største Styrke, og den Veltalenhed, hvormed den hele Sag

Sag methodist er udført, vil uden Evil geraade Forsatteren til Ere.

Petersburg, Rigo og Leipzig. Russische Bibliothek zur Kenntniß des gegenwärtiger Zustandes der Litteratur in Russland, herausgegeben, von Bacmeister, Inspector des Gymnasii der Kaiserlichen Academie der Wissenschaften zu St. Petersburg. Des ersten Bandes erstes Stück. 1772, 7 Ark i 8vo. Endstundt man allerede har en Deel nyttige Bidrager til den Russiske Litteraturs Kundskab af Hr. Büsching, Hr. Müller, og Hr. von Stählin, saa voed man dog i det Ganske ikke nok om denne Deel af den lerde Historie, som bliver immer mere og mere vigtig. Man vil i den Henseende med Tak og Bisfald optage ovenanserte Journal, Forsatteren agter en at meddele os noget om hvad der er gaaet for sig i den Russiske Litteratur fra Peter den Stores Tider, men han begynder med 1770. og vil ikke gaae videre tilbage, med mindre noegen Forbindelse med de Værker, der høre til den Tid, hvorfra og hvor i dette hans Bibliothek gaaer fort, maatte forsaarage ham en nødvendig Undtagelse. Imidlertid er allerede det, hvad Forsatteren ved Hjelp af nogle Med-Arbejdere agter at udrette, allerede vigtigt. Han vil anmeldte enhver Bog, som i det Russiske Rige bliver trykt eller forfattet, hvad endten det er Original eller Oversættelse, iligemaade Medailler og Landcharter o. a. m. Denne Anmælelse skal deels være med Flid gjort i Udtog, deels med betenkdom valgte Prøver af Materie og Skrivemaade. Over de ansyrte Værker vil Forsatteren slet ikke følde nogen Dom, og hverken rose eller laste. Bist er det, at et godt Skrift kan ved en troe og fuldstændig Anmælelse altid rose sig selv. Dog kan en Recensent ofte finde god og billig Grund til at udmærke en Fortjeneste, som ey altid enhver Læser af sig selv skulde legge Mørke til, og bliver det i saa Fald hans Pligt at rose, ligesom det vel og undertiden i den modsatte Fald kunde blive hans Pligt at udmærke et og andet, som just ey geraader en Skribent til Noes, men som dette er en ubehagelig og forhadt Forretning, saa vil Forsatteren hellere hverken giøre det eent eller det andet, og tilsidesætte en behagelig Pligt for ey at være forbudt til en fortrædelig. Sandt er ogsaa det, at mange Recens-

censenteres Noes og Last er desuden i denne næsten Journalistiske Periode, i sær i Tyskland, blevet saa utilferladelig; saa partiest og tvetydig, at næsten hverken deres Noes kan geraade nogen Skribent til Ere eller deres Last til nogen Vanere. Men da dog saa vel Critiken i Almindelighed som i sær den Journalistiske, naar den bliver inden for sine behørigte Grændser, og er i det øvrige, som den bør være, er baade sørdeles nyttig og nødvendig til Videnskabernes Fremgang og Drift, og en Journalistisk Skribent synder ikke mere med sin Critik, end enhver anden Skribent, der bedommer sin Materie, og i sin Materies Bedommelse ofte sætter i Rette paa andres Tanker; saa kunde, tykkes os, en Journalist, der nyelig opstaar i et Land, hvor ingen saadan for har været, og som har baade onde og gode Exempler for sig af fremmede Journaler, han kunde og burde maasee saa meget desto hellere med sin Journal tillige legge Grund til saadan en Critik, som burde behage enhver fornuftig Læser, der elsker Videnskaber og Kunster. Men at komme til vor Russiske Journal, da vil Hr. Bacmeister og syne til ethvert Stykke nogle Nachrichten, som betraffe de nyeste Forselde og Bemøgelser til Videnskabernes og Kunsternes Befordring i Rusland. Nærværende første Stykke indbefatter følgende Artikler: 1) Ihrer Rayserl. Majestät Instruction für die Gesetz-Commission 1770. Russisk, Latin, Tysk og Fransk. Denne Udgave er forsøgt med evende nye Hovedstykker. 2) Det samme Russisk og nye Græsk. Værket er trykt til Petersburg 1771., lad være det ikke staar paa Titelen. Hr. Eugenius er Forsatter af den græske Oversættelse, hvorfor den Russiske Monarchinde har kaldet ham til Petersburg med en anseelig Gage. 3) Beschreibung des Weltgebau- des. Petersburg 1770. 56 S. 4) En Russisk Oversættelse af denne Beskrivelse. Petersburg 1770. 5) Beob- achtungen der Erscheinung der Venus in der Sonne die im Jahre 1769. im Russischen Reiche angestelllet worden, mit einem historischen Berichte abgesaft von Stephan Rumovsky, der Akademie der Wissen- schaften Mitgliede. Petersburg 1770. i det Russiske Sprog. Disse Bemerkninger ere anstillede paa den Russiske Kejserindes Besaling, og af hende overordentlig bleven understøttet. Hr. Bacmeister taler omstændelig derom, og be-

betiner sig af ansorte Skrifte, som en Leylighed til at meddele Esterretninger om de Akademiske Expeditioner, som paa Monarchindens Besaling ere foranstaltede af Videnskaberne's Akademie til Bedste for Astronomien, Geographien og Natur-Historien. 6) Gmelins Reysse durch Russland zur Untersuchung der drey Naturreiche. Erster Theil. Petersburg. 1770., med 40 Kobber-Tavler. Forfatteren er en Broder-Son af den afdøde Prof. Joh. Georg Gmelin. Han har gjort sin Reysse i Aaret 1768. og 1769., og i denne Bog sammendraget mange for Kiendere af Natur-Historien interessante Ting. Kobber-Tavlerne forestille Dyr og Planter. 7) En Russisk Oversættelse af forbemældte Gmelinske Reysse-Beskrivelse. 8) Recherches & Calculs sur la vraie orbite elliptique de la Comète de l'an. 1769. - - - executées sous la direction de Mr. Leonard Euler, par les soins de Mr. Lexell. Petersburg 1770. Dette Værk bestaaer af 3 Deele. Den første lærer at bestemme Cometernes Löbebane, naar man betragter den som parabolisk, og begge de sidste vise, hvorledes man skal finde Cometernes virkelig elliptiske Löbebane. Hr. Euler har her foredraget med langt større Fuldkommenhed, hvad som staaer i hans Theoria Motus Cometarum & Planetarum. 9) Kern der Russischen Geschichte, forfattet af Fyrst Andrey Jacowlewitschi Chilkow til Ungdommens Bedste. Moscow 1770. i det Russiske Sprog. 10) Das Osmannische Reich in Europa und die Republik Ragusa, af den Büschingiske Geographie i det Russiske Sprog oversat af W. Swjetow. Petersburg 1770. Oversetteren af dette Skrift er Translateur og Lærer ved Vidensk. Acad. Gymnasium. Forstikellige Personer arbeyde for nærværende Tid paa en Oversættelse af den hele Büschingiske Geographie. 11) En Russisk Oversættelse af Reflexions & Maximes morales de Mr. le Comte Oxenstiern. Til alle disse Anmeldelser ere føyede følgende Utdrachrichten: 1) Fortsættelse af Esterretningen om de Akademiske Expeditioner: 2) det frie Russiske Carlstabs Stiftelse i Moscow: 3) den Russiske Orthographie. Fortsættelsen af denne Journal har man vel Aarsag at onste.

Frankfurt og Leipzig. Hirtenbrief Sr. Hochfürstl. Gnaden des Bischofs von Speyer an seine Geistliche.
Ecc 5

liche. 1772. 6 Ark i 4to. Saa stor Fornsynelse Recensenten har fundet ved dette Skrifts Giennemlesning, saa stor var og den Undseelse, han derved har folet paa mange Protestantiske Geistliges Begne. Man skulde snart tænke, siger han, at paa mange Steder havde de Romersk-Katholske i visse Stykker antaget de samme Grundsaher, som Protestantismus blev bygget paa, og at mange Protestantere derimod havde forverret deres med de gamle Papistiske. Den høye Forfatter vilde her efter sin Regierings Tiltrædelse angive de fornemmeste Grundsaher, hvorpaa han havde besluttet at bygge sit Bisoppelige Regimente, og bemoyer sig for at bringe sin Geistlighed til at handle efter den samme Plan. Denne Plan grunder sig paa Bispedommets indvortes Beskaffenhed, paa dens Forbindelse med andre Stater, og det Forhold samme saaer udi til Protestanternes Meenigheder. For sin geistlige Regierings-Grundsaher og de frugtbareste Kilder til den høje og ringere Geistligeds Pligter erkender han „ die Besförderung der Lehre Christi zur bewährten Erkenntniß, und die Besförderung diesen Erkenntniß zur gemessenen Thätigkeit.“ De Geistlige skulle altsaa lære det aabenbarede Lærebegrebs Hoved-Sandheder og deraf flydende Leve-Regler rigtig, tydelig, grundig og fuldstændig. I sør har den høye Forfatter gjort sig fortreffelige Bemærkninger over Foredragets Tydelighed. For Ex. S. 10; „ Die Deutslichkeit hängt nicht an dem beständigen oder häufigen Gebrauch derselbigen Worts, Redensarten, Einkleidungen oder eigenen Bildern, worin etwa Paulus, oder noch weit ältere Verfasser der heil. Bücher zu ihrer Zeit den Unterschied der christlichen Tugend oder Gotteseligkeit gegeben haben. Denket noch viel weniger zu dieser Deutlichkeit diesen etwa die Kunstmaler. — Bilder, welche die Verfasser der heiligen Schrift aus dem Levitischen Gottesdienste ic. in dieselbe übergetragen haben, waren allein deutslich für jene Zeiten. Wollet ihr für gemeine Leute eurer Zeiten verständliche Heilslehre seyn, so nehmet eure Worte und Art zu reden, aus der gewöhnlichen Sprache des Volks.“ Men Lærere bor ey alene bringe deres Tilhørere til Gudfrigtigheds Kundskab, men og til dens Udbølelse. Døør bør de gifte dem de store Bevægnings-Grunde til Christendomiens Udbølelse ret kjendelige, anvise dem tilstrækkelige

felige Midler til at forvandle saadanne Kundskaber til stærke Følelser, og for desto lætttere at erholde dette Dvemærke, selv at opmuntre dem med deres Hierters egen Dyd og Rettskæssenhed. Dassaa her bliver sagt meget godt, og man anviser S. 17:22 som sædeles læseværdig. Herpaa følge læseværdige Forstifter, hvogledes de Geistlige behørig bor forholde sig med de Stater, hvor i det Bisopelige Dioeces strækker sig, og imod de Magistrater, Dikasterier, og Betientere, som forvalte dets Nettigheder. Beslutningen peker med Forholds-Regler mod Protestanterne.

„Zeiget gegen sie (hedder det
 „blandt andet) jederzeit eine sanftmäthige und mit der wahs-
 „ren Liebe zur Gerechtigkeit verbundene Handlungsweise;
 „zeiget gegen sie dienstfertige und zu ihrem W. hl immerhin
 „thätige Gesinnungen, — Sie sind eurer Nebennenschen
 „und Christen, — Unmenschliche, die Pflichten der Mitz-
 „bürger verlehende ic. Handlungen sind keine Gott gefällige
 „Mittel, seinen Religion hier auf Erden zu erweitern;
 „Gelassenheit; Erbauung, Gebet und Thränen sind die
 „rechten Waffen der Kirche, und daneben eine bewahrte
 „Lehrart, wedurch sie die Richtigkeit ihrer Sâhe über alle
 „Zweisel hinausset.“ Skulde vel alle Protestantiske Geist-
 lige tænke saa godt? Eller er det kommen saa vidt, at de af
 Romersk-Katholice maa lade sig undervise om Forstien
 imellem den sande og falske Religions-Jver?

Leipzig. Sammlungen zu den deutschen Lands- und Stadtrechten, herzusgegeben von D. August. Frid. Schott. Erst. Th. 1772, 288 S. i 4to. De bedste og grundigste Jurister i Tyskland har længe siden henrettet deres Bemæbler paa den tyske Rechts Oplysning og Bearbeys-
 veise, alt til den Ende, at dens Videnskab med Tiden kunde bringes til fuldstændighed. Et af de nødvendigste Midler
 dertil er at sætte den besynderlige tyske Lands- og Stads-Ret
 i behørig Lys. Endog fra denne Side har Hr. S. gjort sig
 fortient af Videnskabens Elskere med foranforte Samling.
 Man behøver en at erindre, hvor vigtige saadanne ere for
 Jurister i Almindelighed, hvoraf ingen kan bruges til noget
 Juridisk Embede, uden grundig Kundskab om sit Fæderne-
 lands Retter og Skikker, og hvor nødvendig i sær endog saa
 for blot praktiske Jurister, da de ofte tildeels indbefatter saa-
 danne

danne Love, som ere i fuld Brug. Dette sidste gælder i sær om ovenansorte Schottiske Samling, hvor i der forekomme Land-Love og Stads-Netter fra enhver Tids-Alder. Hr. S. vil i sær indskrænke sig til utrykte Love, med mindre de allerede tryktes endten Gældenhed, eller Feylagtighed, eller andre vigtige Aarsager maatte børge ham til at indrykke dem i sin Samling. Herudi bliver og tillige saadanne Arshyder optagne, som tiene til de tydiske Land- eller Stads-Loves Historie eller Oplysning, i sær deres, som her forekomme. Nærværende Deel indbefatter følgende Stykker: I) J. C. Dreyers Zusätze und Verbesserungen der Statuten-Historie des Hrn. Prof. Riccius, so viel das XIV. bis XVII. Hauptstück von den Statuten derer in Thüringen, Meissen, Churcreyje, und in der Lausitz gelegenen Städte betrifft. II) Vorläufige Anzeige von dem Alter des von den Schöppen zu Magdeburg abgesetzten Magdeburgischen Rechts, woraus der Sachsen-Spiegel und das sogenannte Weichbild entstanden, entworfen von Bernh. Frid. Ludv. Lauhn. III) Das eben erwähnte Magdeburgische Recht von denen Schöppen daselbst der Stadt Görlitz im Jahr 1304. mitgetheilt. IV) Stadtrecht der Stadt Zittau in der Ober-Lausitz vom Jahr 1567. V) Geraische Statuta, welche Anno 1658. dem Rath dieser Stadt Gera übergeben und publicirt worden. VI) Der Stadt Nörlingen Statuta und Satzungen — aufs neue übersehen, confirmirt, verbessert, erläutert und erklärt 1650. VII) Alte und neue Statuta und Privilegia der Stadt Stolpe in Hinter-Pommern von dem Jagr 1611. VIII) Statuta und Privilegia der Stadt Zeiz. Saa meget man glæder sig over denne Samlings Udgave, hvorved den største Omhyggelighed og Nøagtighed er taget i Agt, og som er saa nyttig i mange Henseende; saa meget ønsker man og dens Fortsetelse, hvortil Udgiveren beder at man med Hidrager vil understøtte og forhjelpe ham.

Lemgo. Otia in otio minime otioso: enthaltend die Fortsetzung der Anmerkungen über den fünften Band der Eisenhardtischen Erzählungen besonderer Rechtshandel; über eines ungenannten Vorschlag zur Verabfassung eines allgemeinen Gesetzbuches; über die

die wesentlichen Eigenschaften eines rechtlichen Catechismus; über die Nützlichkeit eines besonderen Baugerichts in grossen Städten, nebst den Special Observantien auch der alten Bau Ordnung der Stadt Berlin, und andere interessante practische Rechtliche Be trachtungen Pars II. O dulce otium honestumque, ac pœne omni negotio pulcrius Plin. I. Ep. 9. 456 S. i 8vo. Forsatteren satter fort at gisre Hr. Eisenhardt i Henseende til denne samme Deel de samme Behreydelse, som han med saa mange andre Journalister har giort ham i Henseende til de øvrige. Man seer ikke, hvorfor Forsatteren lader alle de Steder aftrykke, hvor i Hr. E. beskriver Hoytider eller de litigierende Personers Skigheder, da han derved forfalder i den samme Fejl, som han lasser hos Hr. Eisenhardt. I øvrigt erkiender han denne Mands store Fortjenester, og desto mindre kan man begribe, hvorfor han forbruger saa mange Aar kun for at vise, at hans Fortællinger er for vidløftige, og ikke alle besynderlige. Forsatteren af Forlaget til en almindelig Lovbogs Forfatning forstaer efter Hr. Behmers Meening ikke de første Grunde til Lovkyndigheden. Den Juridiske Catechismus skal være en Bog, som Tissots Avis au Peuple. Derpaa leverer Forsatteren en Betragtning over den Franzosiske Ret, som ikke tillader en Kone formeldst hens des Mands Utroekstab at klage paa Skilsmisse. De Anmærkninger over Bygnings-Retterne viser en Mand, der maa have haft stor Erfaring i disse Ting. Her havde man vel ikke søgt den raisonnerende Extract af Novum Jus Controversum Behmerianum, og de korte Anmærkninger over hans Observations. Man veed og ikke, hvad Forsatteren egentlig vil sige med den Afhandling: Rechtfertigung der göttlichen Vorsehung bey der Zulassung selbst der offenbar ungerechtesten Verfolgungen gegen verdiente Männer. Bogens Beslutning indbefatter nogle vigtige Anecdoter om Marquis d'Argens. Forsatteren har været een af hans fortroligste Venner. Hans gode Hiers te og fortræffelige Charakteer fremstår af de mindste Træk. Han døde til Toulon paa Reysen, efter at han i 6 Dage havde været sig selv ubevidst. Denne Tid betiente Capucinerne sig af for at give ham den sidste Salvelse. Kongen lod ham sætte et prægtigt Monument i Kirken til Toulon med den Om skrift: Amico veritatis, Inimico erroris.

Leipzig. Dritte Samling geistlicher Gesänge
zur Beförderung der Erbauung von Johann Adolph
Schlegel, Pastor an der Marktkirche der Altstadt
Hannover. 1772. 128 S. i stor 8vo. De Schlegelske
Sanges Værd er allerede afgjort, og de behøver ikke mere
nogen Lovtale. Digterens Udryk er saa plan, efter Mens-
nessers almindelige Evner saa afsættet, og derhos dog saa
edel, saa sterk og overeenstemmende med Religionens Vær-
dighed, som det bør være i aandelige Sange. Thi i Sange,
hvorved Hiertet skal opføres til hellige Følelser af Religion,
maa Poesien ikke hersté, den maa tiene. Alle høye og den
almindelige Hobs Begreb overstigende Ord, alle dristige
Vendinger, alle Udsald af Vittighed og Indbildungskraft ere
i geistlige Sange ligesaa udstikkede, som pobelagtige og smages-
løse Udryk, der hindre Opbyggelsen hos Læsere af Smag og
Skivnsomhed. Hr. Schlegels Sange ere lige vidt fra bega-
ge modsatte Føyd. Denne tredie Samling indbefatter 57
Sange, som deels ere af Forfatteren selv udarbejdede, deels
forbedrede gamle Sange. Begge de sidste ere egentlig en
Gellertst Sang, som Hr. S. har deelt i twende Sange, og
omklædt i en anden Gestalt, saasom Gellert havde forfattet
dem i et Stavesmaal, for hvilket man ikke har nogen aang-
bar Kirke-Melodie. Den største Deel af Fortalen indbefat-
ter Forbedringer og Uldvidelser af de Sange, som befinde sig
i den første Samling, iligemaade nogle Forandringer, som
Forfatteren har fundet for godt at giøre ved nogle Sange af
den anden Samling. Til sidst er tilføjet et brugbart Regis-
ster over alle tre Samlinger. Af den første Samling er og
udkommen en nye og forbedret Udgave. Hvad som er ens-
hver Skribents Pligt at forskaffe sine Arbejder den muligste
Huldkommenhed, det har Hr. S. hermed sygt at giøre. Han
har fort sig sine egne Bemærkninger og sine Venners Kritis-
ker til Nutte, og han tilstaaer, at han ved skarpere Giennems-
sigt har fundet meget at ændre. Twende Sange, nemlig
den 18de og 24de ere ganske udeladte. Derimod er indryk-
ket en forbedret af Rambachs og en egen Sang af Forfats-
teren selv forfærdiget. Sangenes Orden i den første Sam-
ling har han og gjort nogen Forandring udi, for at giøre
ben mere overeenstemmende med den, som i den anden og
tredie Samling er taget i Agt.

Paris. Fables & Allegories philosophiques. 1772.
179 S. i stor 8vo. Med saa, men overalt vel stukne Køb-
 bære. I Fortalen handler Forfatteren Hr. Dorat om Fabels-
 digterne, og Hr. Lessing, hvilken han, siger den tydste Rec-
 cension, begegner med Grovhed, just fordi Lessing skriver
 philosophisk. Saa støre gennemlig de Franske og Tyske los-
 paa hinanden. For Resten skal Hr. Dorats egen Poesie
 være flydende, vittig og behagelig. I blandt Fablerne ere de
 fleste nye. Nogle skal være deriblandt, hvori Billendet lyk-
 kelig udtrykker den uvores Forstand, og hvor Vid og Sand-
 hed foreene sig. Men man finder og andre, hvor man sæt-
 ter Dyrne i saadanne Omstændigheder, og tillægger dem saa-
 danne Gierninger, som de ere usikkede til, saasom at være
 Critici og Journalister. (Hvorvidt denne Recensentens Kri-
 tik er grundet i særligt dette Exempel, lade vi staae derhen.
 Kun dette maatte vi sige, at mange flere bekendte og berøm-
 tede Fabler tillægger Dyrne mange andre deslige Giernin-
 ger, hvortil de skulde være usikkede, som usornelige Dyr,
 men kan være gaafte vel stikkede til under den digitede Hypo-
 hese, at de handle med Hornst, ligesom Mennesker. Der-
 or hedder det undertiden: Til den Tid, da Dyrne i
 Skoven Funde tale og tænke o. s. v. da, nemlig, funde
 ie sige eller giøre dette ellet dette, og hvorfor ikke ogsaa være
 Critici og Journalister, ligesaa vel som Moralister, Cateches-
 er og Doctorer.) Tilgemaade ere der andre, hvor saadans-
 se Egenskaber eller Handlinger tillægges visse Dyr, som passer
 ikke for deres specielle Natur, saasom naar man tillægger
 en Dyr Medlidenhed mod de nødlidende Paafugle, og lader
 en deele Almisser ud. Til Exempel, endog paa en skadelig
 Morale, ansøres og, at Fluens Lediggang forsvares imod
 Myrens Arbejdsmæssighed, og at Frøernes Frygt for Torden
 lever gjort latterlig i den Absigt, at stille den Religion blo-
 ir Skær, efter hvilken almindelige Ulykkers. Ellerde ere
 uddommelige Straffer.

Bern. Voltaire der Reformatør. Juvenalis. Nil
 on permittit sibi: turpe putat nil. 1772. 3 Ark i 8vo.
 Det er bekjendt, hvor gierne Voltaire vil indbilde Verden, han
 i sine Skrifter immer har haft til Hensigt, at fordrive
 vertroe og Intoleranze, og at forstaffe ethvert Menneske den
 ham

ham tilkommende Samvittigheds Frihed. Den ubeklendte Forfatter af ovenansorte Skrift ivrer imod hin Digters uretmæssige Anmaasninger, og bewiser, at han i ingen Maade fortinerer at sættes ved Siden paa vore store Reformatorer. Man skal kun høvve at læse saa af Voltaires Skrifter, for at overbevises om, at det har aldrig været ham om at giøre, at befordre sand Gudsfrugt og Kærlighed til Dyden for tilsige derved at befordre Verdens Lyksalighed. Vist nok kan Voltaire ikke frikiendes for, at han jo søger at føre Mennesker til at giøre det farligste Skrit fra Overtroe til Vantroe. Men hæftige Talemaader og bittere Udtrok forbedrer ingen Religions-Foragter, om de kun ikke mere forarger ham. Der ere store og høystberømmede Religions-Lærere, som vel har indset dette, og derfor gaaer dem i Mod med den koldsinlige og reelige og grundige Overbeviisnings fulde Rustning. Man frikiender ikke Forfatteren for den forberørte Fejl, men i øvrigt erkänner ham for en tænkende og redelig Mand, der har Sproget i sin Magt.

Berlin. Anweisung zu Bienenzucht. Dritter Theil, welcher ein Diarium der Bienenzucht von 1771. Beurtheilungen einiger Bienenschriften, verschmische Abhandlungen, die Bienenzucht betreffend; enthält; nebst einem Anhange vom Seidenbau von Carl Ludewig Hase, Pastor in Wildenbruch bey Bresluz. 1772. I Alph. I Ark i 8vo. Nærværende tredie Deel af dette Skrift fortinerer ikke mindre Noes og Biefald end de tvende første. I sin Diario for 1771. har Forfatteren leveret en betydelig Mængde af merkværdige Erfaringer i Bies-Aoling, hvilke han med stor Indsigt og Nøygøtighed har anstillet. Alt er opsat paa en tydelig og sattelig Maade, saa at enhver Landmand løt kan fore sig Skriftets Anviisning til Nutte. Det er uden Tvil paa denne Ley man alene kan komme til en grundig Kundskab om dette for Staten saa myttige Dyr. Forfatterens mangfoldige Esterretninger om Nov-Bierne har i sær behaget Recensenten. Hans olnistensbelige Kritiker over nogle Skrifter om Bierne ere assattede med megen Grundighed, og vidt fra mange andre Recensenters dictatoriske Tone. Hans Majestet Kongen har selv i et Brev allernødigst behaget at bevidne Forfatteren sit høyste Velbehag over hans praktiske og theoretiske Bemøgelser til Bio-Aulingens Bekærfning.

No. 49.

R i s b e n h a v n s F e

E f t e r e t n i n g e r o m l æ r d e S a g e r.

II. Hæste. Torsdagen den 9de Decembris. 1773.

Aalborg. Rorte Anmærkninger over enkelte Steder af det Gamle og Nye Testamente Bøger, tagne af Østerlandenes, saavel som Grækernes, Rosmernes og andre Folke-Arters Alderdomme og Skikker, af gamle verdslige Skribenteres Vidnesbyrd af Ordenes egentlige Bemærkelse i begge Sprogene, til visse Steders, Fortællingers og Talemaaders desto nøjere Oplysning og Forstand ved Jørgen Stauning, Medtiner i Ordet til vor Frue-Meenighed, og Præst til Hospitalet i Aarhuus. 1773. 187 S. i 8vo. — En trykt Plan, hvormed Forsatteren tilforn har tilkendegivet sit Forfat i Henseende til det Skrift, som han nu leverer, lovede han alene under et Bind at ville udgive Anmærknings over de fem Mosis Bøger og det Nye Testamente. Men denne sin Plan har han siden fundet raadeligt at udvide til alle de bibelske Bøger, og at udføre den i trende Bind, af hvilke det første, hvis første Stykke vi have i Hænde, skal indebefatte Anmærkninger over det Gamle Testamente historiske Bøger. Dette første Stykke deraf, som gaaer kun over de 5 Mose-Bøger, vil Forsatteren have anset som en fuldstændig Prøve paa heele Skriftets Indretning, og som et Forfang til saadanne bibelske Anmærkninger i vort Danske Sprog. Vi ville lade Forsatteren selv forklare sig derover: Skriftet, siger han, indeholder ikke, som Læseren løt ind-

„ſeer, en ordentlig Commentair over Bibelen, men, ſom
 „Titelen viſer, iſkun forte Anmærkninger over enkelte Sted-
 „er af ſamme. Disſe Anmærkninger ere over de fleſte
 „Steder fun forte, da en blot Anmærkning i ſin Natur
 „ikke altid behøver vidtløftigen at udføres. De ere fun
 „over enkelte Steder hiſt og her, deraf er ey hvert Vers
 „ja ikke engang hvert Kapitel medtaget; ſkioſt der vel
 „derudi kunde være noget, der kunde behøve Forklaring og
 „Oplyſning, men ſom kan ſøges i og egenlig henhører til
 „de fuldſtændige Commentarier. Hvilket jeg erindrer,
 „at ikke nogen ſkulde anſee der for en Mangel, naar han
 „derudi ey finder alt det, han ſøger, fordi det ey henhørte
 „til Skrifternets væſentlige Indhold.“ Allerede Titelen an-
 givet tre Slags Anmærkninger, ſom Læſeren her har at ſøge,
 et Slags, ſom oplyſe viſſe Steder, Fortællinger og Tales-
 maader af de Øſterlandſte, Græſke og Remeſte Oldſager og
 Skifker, et andet, hvori Oplyſningen ſøges i verdslige
 Skribenteres Vidnesbyrd, og det tredie, hvori den et taget
 af Ordenes egenlige Bemærkning i Grundsprogene. De
 verdslige Skribenteres Vidnesbyrd og Overeenstemmelſe med
 Bibelens Fortællinger anſeer Forfatteren ſom tilſtrækkelige til
 at beviſe, at Begivenhederne i Aabenbaringen ikke indeholde
 nogen Digt. Til diſſe Vidnesbyrd har han og tilfoyet Be-
 retninger af Reyſeberſtrivelſer. Dog findet man og iblandt
 diſſe forbemeldte trende Slags Anmærkninger nogle, der kan
 anſees for physiske, og andre blot ſom opbyggelige Betragt-
 ninger. Forfatteren har i Fortalen giort Regnſtab for de
 Kilder han har betient ſig af. Det er næppe Forfatteren vil-
 eller tor tilegne ſig noget Nyt. I det mindſte nævner han
 fun dette, at Skriften, ſaavidt han veed, er det første og
 eeneste i ſit Slags paa vort Sprog. For Resten tilſtaær
 han, at det ikke indbefatter meget mere, end det, ſom kan
 være mestendeels at finde hos andre Skribenter, ſkioſt det
 bedste og brugbareſte deraf. Vi kan dog ikke nægte, at vi
 ønskede ſaavel denne vor brave Landsmand, ſom andre, der
 ville træde i hans Fodſpor, den Ere, at være mere end blot
 Compilatores, Epitomatores eller Imitatores af Fremme-
 de, og om Forfatteren havde haft det Mod i Fortalen ſelv
 at betegne os viſſe Steder, hvor han var vis paa, at han
 havde tænkt ſelv og tænkt noget Nyt og Godt, vilde vi have
 ans*

anseet det for et Beviis paa den Tid, han havde haft til sine fornuftige Landsmænds Generositet i at domme billigen, og kan vi aldrig troe, at en Forfatter deraf nødvendig maatte overskride Beskedenheds Grænser, eller med Det kunde dommes som en Praler, der kom frem med en stinkende Selvros, med mindre det skal være Danse Skribentere en øvig Skam at tænke selv, og en øvig Ære, at lade andre tænke for sig, og blot at vise, hvor smukt og vel man har fasset andres Tanker og vidst at skrive dem af. Men det gaaer dog endnu Godt hidindtil, saa længe Forfatteren tør lade os troe, at her dog kan være noget at finde i dette hans Skrift, som ey var at finde hos andre, skjønt han har overladt til os selv at opsgå det. Men følgende hans Ord falder os noget tveetydige: „ Hvad Skrifstets Øjemærke og mit Øye-
 mærke med Skrifstet angaaer, da har jeg aldrig fundet
 være endten saa dristig eller eensoldig at troe, at det kunis
 de vere lærde Mænd behageligt, da de ikke kunde finde
 heri nær det, de allerede vide, ey heller det, de finde, saa
 grundigt og fuldstændigt, som de allerede have vidst det,
 da de selv have god Leylighed til at opsamle i deres lærde
 Bogsamlinger saadanne og flere og vigtigere Anmærknings-
 ger.“ Skal denne Ødmygelse ikke sige mere end dette, at det har set ikke været Forfatterens Øjemærke at skrive for andre end ulærde Læsere og unge Studentere, og for dem ikke andet, end bekendte Ting, og som de kan finde paa andre Steder, saa kan ingen have noget derimod at indvende. Men skal det hermed i Almindelighed være erklaret for en Dristighed og Eensoldighed, om en Mand af Genie, og der endogsaa i Folge af sit offentlige Lære-Embede bør være mægtig til at forklare Skrifsten, troede om sig selv, at han endten kunde opdagte, eller virkelig havde opdaget hidindtil abekendte Sandheder i Skrifst-Fortolkningen; da maa saa-
 van Ecklæring endten forudsætte som en afgjort Sag, at alle
 i denne Videnskab saa ganske udsommet, at der er set
 ingen mere Leylighed tilovers til nogen nye Opdagelse, eller
 at den maa ansees for en Virkning af den Lavmodighed,
 der kun alt for ofte udmarker sig hos vore Landsmænd, og
 om oftest uden Evil maa være en meget undskydelig Folge af
 Frygt for ubillige og misundelige Domme af de mange, der
 aa gierne ønsker, at alt maa forblive ved det Gamle, og ans-

seer enhver Nyhed som Anledning for sig til nyt Hovedbrud, og til at udøve den for mange saa modbydelige Pligt at erkende Fortienester hos andre. Hvad nu endelig Forsatterens Anmærkninger angaaer, da vil Læseren uden Evil selv skionne af forberørte Plan, at hans Fortieneste derved kommer ikke saa meget til at bestaae i nye Opdagelser, som i et stionsomt Valg af de vigtigste Steder, Fortællinger og Talemaader, hvorover der kan gives nogen vigtig Oplysning, uden hvilken de endten slet ikke kunde forstaes, eller og lateligen misforstaes og misbruges til saadanne Indvendinger imod Kristen og dens Religion, der kunde ansees som uoploselige Knuder for de Læsere, hvilke Forsatteren i sær har haft for Dyne. Vi kan ikke nægte, at jo deres Precision og Korthed har behaget os, endskindt vi har ikke fundet erkende dem alle for lige vigtige. Vi maa tilstaae, at Forsatteren kunde paa mange Steder have sagt meget mere, men det er dog immer kommen os fort, som han næt op havde sagt det, der kunde være nok. Vi har eg lagt Mærke til, at Forsatterens Biefald som øftest falder paa de soyeligste Forklaringer og som der er mindst Vanstelighed ved. Men der kan vel og findes de Anmærkninger, hvor Forsatteren tænker alt for meget med andre og seiv alt for lidet. Om hans allersørste Anmærkning over de 3 første Vers af Gen. C. 1. kan tiene til Beviis derpaa, lade vi andre dymme om. Saa meget kan vi for vist sige, og ere fuldkommen overbeviiste om, at den Lære om Treeenigheden i sig selv alligevel staaer fast, om man end ikke just kunde finde det Beviis dersor i forbemeldte trenede Vers, som Forsatteren her uden al Beviis antager. Vi vide og dette, at der ere store Mænd, som ikke forkaste Treeenigheden, fordi de kan ikke finde Beviis dersor i Psal. XXXIII. hvor det hedder: *Himlene ere skabte ved Herrrens Ord o. s. v.*, hvilke de anseer kun som en poetisk Periphrasis af det Majestatiske Udtryk hos Moses: *Bliv!* og det blev. Dersor nægte vi nu vel ikke, at jo Forsatteren kan maa skee have Ret. Men paa Grund af det, vi herved har anmærket, tor vi frit sige, at det er en Sag, der ikke saa ligefrem kan antages uden al Beviis, og man maa forstre Bevit is fordiisse to Saker: 1) At der ved den over Vandene svævende guddommelige Land just forstaes den tredie Person, da man veed, at Fortolkerne

en allevegne i Skriften, end ikke i det Nye Testamente, drister sig til at forstaae de Steder og Udtryk om en Person, hvori der tales om Guds Aand, og end mere maa bevises, 2) at det er Guds Son, der taler i det tredie Vers, hvor det hedder: Og Gud sagde: Bliv Lys! og det blev Lys. Hvoraf skal man dog kunne vide dette, at det er en anden Person, der her taler, end i det første Vers, og hvad for en Person er det da, der taler i de følgende Vers, hvor saa tidt igentages de Ord, Gud sagde, Gud gjorde det eller det? Vi maa tilstaae, at den Grund, paa hvilken man her antager saadan personlig Forstiel, er skult for os, og vi kan ikke finde den i Mosis Ord. Vil man sige, at Moses maas forklares efter foranførte Ord Psalm. XXXIII. da vil uden Tvil maa tilsvare den Indvending, at Psalmisten meget mere har rettet sine Ord efter Mosis Fortælling, og derefter maas forklares. Vil man sige, at man grunder sin Forklaring paa det man ved om Treeenigheden af det Nye Testamente; da give vi at betænke de Forsigtigheds Negler, som store Mand har foreskrevet os ved at forklare det Gamle Testamente efter Lærdommene i det Nye, paa det man ikke skal fordreje Skribenternes Ord og tillægge dem Meeninger, som de maaske aldrig har drømt om engang. Vi tor ikke erkende den Slutning for rigtig: Fordi det Nye Testamente taler om tre guddommelige Personer, som alle deelagtige i det eene Skabende guddommelige Væsen; saa folger, at Mosis Fortælling om Skabelsen og saaledes maas forstaaes, at han taler i det eene første Vers om een Person, og i det andet om en anden, og i det tredie om en tredie; med mindre han selv med noget Ord udtrykfælig havde udmarket og betegnet saadan Forstiel, thi ellers kan det jo være, at han alene og allevegne taler om det eene Skabende guddommelige Væsen og hans i Skabningen udviiste almægtige Guddoms Kraft. Vi forundre os over, at Forfatteren ikke i det mindste har ansort til Beviis det Udtryk: Lader os giøre ic. og da tillige beviist, at det ikke kunde forstaaes efter den hos alle Skribentere saa sædvanlige Maade, at lade Personer, i saer naar de tale med nogen Myndighed, tale om sig selv i Plurali; eller endnu langt hellere denne Guds Tale: Adam er bleven som een af os Cap. III. 22. endstændt det endnu ikke deraf vilde følge, at den

der siger Cap. I. 3. bliv Lys! er just den anden Person: thi det kan jo være, at den samme Moses, der Cap. III. 22. udmarkar flere Personer i Guddommen, har dog Cap. I. 1. 2. 3. o. f. alene talet om Guddommen selv eller det guddommelige Væsen: Dog maa vi herved erindre, at dette Os her ikke mere bliver noget Beviis for Personers Plurallitet, end det Udtryk, lader os giøre, dersom Forsatte ren bisalder hellere den Oversættelse, Adam er blevet son een uden for os (d.e. adskilt fra GUD) hvilken han og S II. har angivet. Vel siger han, „en med Sprogets Natur „ passende Oversættelse kan nærmere godtgisre dette.“ Men det er alt for overhovedtligt, at Oversættelsen er indrettet efter hans Hypothese, og folgelig har han med denne alene vilde oplyse sin Hypothese, men ikke bevise den, saa det Ord got giøre maa her ikke tages for øye for det samme som at bevise. Og naar han talder sin Oversættelse passende med Sprogets Natur, saa ønskede vi at indsee, hvad der da er i Sprogets Natur, som endten udfordrer denne Oversættelse ellei gior den i nogen Maade rimelig, thi ellers burde Forsatte ren saaledes have udtrykket sig: „en efter min Hypothese „ passende Oversættelse kan nærmere oplyse den.“ Men di Mangler, vi saaledes har bemærket ved denne allersørste Anmærkning, maa ikke oprække nogen Fordom imod de følgende, hvoriblandt vi finde mange fortæffelige, og ved hvilket Forsatteren synes os mere selv at have tækt, og ey saa løiden Beviis at have fulgt andre. Vi vide det vel, at mange ere bange for, at den Lære om Treecenigheden skuldi maaskee tabe noget af sin, vi tor frit sige, desuden uovervindelige Styrke, hvis ikke man fandt Beviis dersor i den Mosesiske Fortælling om Skabelsen, og denne i sig selv roeværdige Forsigtighed kan maaskee have forledet ham til heller at følge Fortolkernes Mængde og den formeente Sikkerheds Regel, at for mange Beviis for en viktig Sag et dog bedre end alt for faa, end den Regel de foreskrive, der har mere Mod til at forslabe den afsare Ven, at man nemlig ikke skal sætte Beviserne for en Sag, men veje dem. Til Erstatning for det man, her med os kunde savne, finder man herefter mange saadanne smukke Anmærkninger, som ved Cap. II. v. 3. denne saa lydende: „Og GUD velsig „ nede den syvende Dag. Da de gamle Græker og Latiner

„ nee

„ ner have holdt den syvende Dag i Ere, og Grækerne,
 „ saavel som de gamle Celter, Gallier og Indianer have be-
 „ regnet deres Tider efter Uger, og tallet til enhver 7 Da-
 „ ge, saa maa saadant sige til Verdens Skabelse i 6 Dage,
 „ hvilket ved de allercøldste Overleverelser er blevet dem be-
 „ fiendt. Med Hensigt til samme maa det og være, at
 „ Egypterne, som Dio Cassius beretter, have længe før
 „ Christi Fødsel beregnet deres Dage efter 7 Tallet, ligesom
 „ og Sabæerne og Araberne, som Pocock af deres egne
 „ Skrifter har viist. Hr. Prof. Müller har anmeldt, at
 „ de hedenste Folk i Casan, stont de vare høyst uvidende og
 „ dumme, og havde hverken Boger eller Skrifter, havde
 „ ikke indført iblandt sig Alar-Beregning, vidste ikke heller
 „ af Maaneder at sige, saa inddelede de dog Ugerne i 7 Da-
 „ ge, og belagde enhver med sit eget Navn. Da der nu
 „ ingen Grund er til saadan Inddeeling endten i Naturen
 „ selv, eller i de store Verdens Legemers Bevægelse, saa
 „ maa den hos alle disse Folk have reyst sig af en mørk For-
 „ tælling om Skabelsens Værk i 6 Dage og Guds Hvile paa
 „ den syvende.” — V. 7. Mennesket blev til en leven-
 „ de Siel, vil han have saaledes rigtigete og bequemmere
 oversat: og Mennesket blev til et levende Væsen. —
 Den Slange, som forsørte vore første Forældre, veed Forfat-
 teren ikke selv, hvad han skal giøre af. Han vilde sige, det
 var Dievelen selv, der uegentlig kaldes en Slange, for-
 medelst sin Træshed, ligesom Christus et Lam formedelst sin
 Zaalmodighed, hvis han kun dermed kunde rime den Straf,
 som blev paalagt Slangen. Ellers ansører han andres Mee-
 ninger, og Spor efter den Mosaiske Fortælling hos hedenste
 Skribentere og i de Ceremonier, hvormed Bachs Fest blev
 helligholdt. — Cap. IV. v. 8. Og Cain talede med sin
 Broder og det hendte sig ic. Med det Tillæg eamus in
 agrum, har den Samaritaniske Oversætter, og med die An-
 Giæver eis τὸ πεδίον de LXX. opfyldt den Sab-
 ning, her synes at være. Men Forfatteren anmelder, at
 Ordene uden saadant Tillæg kan saaledes forstaes: „Ligesom
 „ Folk, der har indbyrdes Uvenskab, ikke gierne tale med
 „ hverandre, saa vilde nu den Hybler Cain, anstille sig,
 „ ligesom han havde intet imod sin Broder, og dersore tales

„de med ham. Hvor uventet var ikke da, vil den hellige Forfatter sige, det, som i det samme stede, at just i det de talede med hverandre, stod Cain op imod Abel, og slog ham ihiel.“ — Det Tegn, Gud satte Cain, at ingen skulde slæse ham ihiel, vil Forfatteren have forstaet blot om en guddommelig Forsikring, der kunde være Cain ligesaa god som noget andet besynderligt Tegn eller Misrakel. Skulde nogen ellers ville dadle Guds Forhold i denne Sag og spørge, hvorledes dog den Gud, der viiselig maa handle saaledes med og mod Mennesker, at de ikke skulle faae billig eller undskyldelig Anledning til at giøre sig ringe Tanker om hans Retfærdighed eller andre Egenskaber, hvorledes han kunde lade en Broder-Morder blive ustraffet, uden blot med Landsforviisning, og derimod true dem med syvfoldig Hævn, der vovede at ihielslæse en ugadelig Broder-Morder, i hvorvel han kunde have gjort Poenitenz, som vel andre, der dræbte ham, og kunde giøre og mindre havde Behov at giøre, for saavidt de havde dræbt en Broder-Morder, men han en uskyldig Broder; da har Forfatteren ikke sat noget imod denne Indvending, der løst kunde blive et Anstød, uden den Erindring: „At Gud tillige med den Forsikring, han gav Cain, vilde betegne for de følgende Tider, at han, som Livets højeste Herre havde Magt til at eftergive Dodsstraffen, og holde den ved Live, som han vilde.“ Lægger man til, at den Lov, som foreskriver Jus talionis, just ikke er nogen saa ganske i Naturen grundet og usoranderlig Grundlov for Guds Viisdom, og at Guds Viisdom kan have haft besynderlige Aarsager til denne saa besynderlige Venadelse, vel bekendte for den Tids Mennesker, men af Moses fortiede; saa see vi ikke, at man jo nok kan give sig tilfreds med dette Svar. — Cap. VI. 3. Min Aaland skal ikke mere trætte med Menneskene. Af denne Talemaades uden Evil rigtige Forklaring slutter Forfatteren, at der maa have været Propheter for Syndfloden, der har spaaret om den forsædelige Guds Dom, der skulde gaae over den vantrøende og syndige Verden. — V. 4. bisalder han dem, som holde for, at ved de der omtalte Rikemper, forstaaes nogle ugadelige og voldsomme Mennesker. Det er os og baade af Oversættelser og Fortolkninger noksom bekjendt, at man beskriver dem som et Slags Guds Fornægttere, og som Apostater fra Troen

og Kirken. Vist er dog det, at Moses alene beskriver dem som et besynderligt af sin Styrke fra gammel Tid navnkundigt Folk, og alt hvad der for Diesen kan siges om dem, vil uden Evil heroe paa den rette Bemærkelse af det Ord Niphilim. At Guld har ikke fundet Behag i dem, er klart nok af den heele Context. Men det kan vi ikke see, at de just skalde være avlede af den omtalte Beblændelse mellem Guds Sønner og Menneskenes (den Tids Hedningers) Døtre, efterdi Moses siger alene, at de varer til endnu paa den Tid, da denne Synd ogsaa begyndte at gaae i Svang. Det maa uden Evil have været nogle stærke og af deres Krigs-Tapserhed berygtede Folk, der gjorde Profession af Grobringer, og derfor nok kunde sættes i Ligning med omstrefsende Noverre, hos hvilke man vel og ikke kunde vente andet end Foragt for Guld og hans Religion, hvilken Foragt bliver som et Anhang til deres nærmeste og egentlige Charakteer, af hvilken Moses beskriver dem. — Kap. XX. 16. See, han er dig et Skul for Gynene. Disse Ord skal og saaledes kunne forstages: „See dette (den Foræring nemlig, som Abimeles lech gav til Abraham, og Forfatteren kunde have syget til: „Abimilechs heele Forhold og offentlige Erklæring „for sit heele Hof, alt dette) skal være et Skul for dig d. e. „et offentlig Viduesbyrd om, at du ikke har ladet dig bruge „af mig som en Hore, men har opsort dig som en troe Egte- „Qvinde.“ De følgende Ord: Og det var hendes Straf vil han rettere saaledes have forstaede og oversatte: og paa saadan Maade blev hun befunden uskyldig og retfærdig. Vi finde og, at Seb. Schmidius saaledes har oversat, hoc tibi erit velamen oculorum, men det øvrige uden Evil uriktig. Det Hebraiske ethcol, som Forfatteren oversætter for alle, er nok bedre udtrykt ved cum omnibus eller apud omnes, hos alle, iblandt alle (hvem du kommer til). Ecce hoc tibi erit velamen Oculorum (Castitatis argumentum) omnibus, qui tecum sunt & apud omnes (qvibuscum & inter qvos versaris). — Kap. XXIII.

2. Begræde. Ved dette Ord har Forfatteren gjort den Anmerkning: „I den Hebraiske Text er et Bogstav midt i mfn. dre end de øvrige, hvormed nogle meene at tilkiendegives, at Abraham med sin Sorg har holdt Maade, og ikke sørget, som Hedningene, som de, der have intet Haab,

„ I Thess. IV. 13.“ Denne er uden Twil een af de ubetydelige Anmærkninger. — Exod. XII. 22. Og Vandet var dem en Muur. Forsatteren har viist, at dette kan ikke have været en Virkning af naturlig Ebbe og Flod. Der er vel og ikke nogen, som lætteligt tør nægte, at det jo af Moses er ansørt som et Mirakel. Hvorfore de, der ville forklare det, som en naturlig Virkning af Ebbe og Flod, maa tillige beskynde Moses for Usandhed i det, han har givet det ud for et Mirakel. — V. 28. Skulte Vognene og Rytterne. Mærligt er det Forsatteren herved har ansørt af Pocoks Rejse-Beskrivelse, at man endnu paa Bunden af det resde Hav har fundet forsteenede Vogne og Vaabenstykker, hvilke han anseer som Kiendemærker paa Sandheden af denne Begivenhed. — Kap. XVI. 6. Du skal saae paa Klippen, saa skal der flyde Vand. Herved læser man følgende Anmærkning: „ Tacitus forteller, at Jøderne vare en gang plagede af en forsædlig Tørst i Ørken, saa at de vare færdige at forstige, hvor paa Moses saae en Hjord Skov-Æsler at gaae op paa en med Træer begroet Klippe, og da han af det Gras, der vorste paa samme, sluttede, at der maatte være Vand, gik han efter dem, og sandt rige Kilder. Skindt det Sande i Historien er forvaktet, saa har dog Fortællelsen sin Hensigt paa denne Begivenhed selv. Schaw vidner, at han har suadet de tydeligste Kiendemærker af denne Begivenhed paa Klippen, som endnu kaldes Meriba, i tvende af Vand udhulede Rør og 12 Huller; hvorved han tillige anmærker, at hverken Kunst eller Tilsælde her have haft Sted, og at denne Klippe er et variat Bevis for denne Begivenheds Sandhed.“ — Kap. XXXIII. Da skal du see mig Bag til. Herved anmerkes: „ Denne Talemaade vil sige, at Gud vilde aabens bare sig for Moses i en ringere og mindre Klarhed og Hellighed, end den, der hører til huitt Liv; thi Guds Ansigt bemærker Guds fuldkomne Aabenbarelse i hint Liv.“ Saa vidt rimeligt. Men det hedder videre, „ eller paa menneskelig Biis at kiende Gud af Virkningerne, som man paa en højere Maade ikke kan kiende eller fatte i dette Liv; ligesom man af Virkningerne i det Timelige lærer at kiende adskillige Marsager.“ Skal det være Meeningen, saa maa den philosophiske Talemaade a posteriori allerede til den Tid

Tid have været i Brug. Men det kommer os da for, som dermed ikke var vederfaret Moses nogen besynderlig Abens bærelse. — Deut. VI. 4. Hør Israel! Herren, vor Gud, Herren er een. Her har Forfatteren atter sagt et Bevis for Tre-Eenigheden, og han siger, at de Christne i Almindelighed har altid sagt i disse Ord et mærkelig Vidness byrd om Tre-Eenighedens Hemmelighed, og han har sammenlignet det med i Joh. V. 7. Han siger, Moses nævner tre Personer, Jehova, vor Gud, Jehova. Han siger videre, at Moses kalder disse tre Et, fordi echad og kan saaledes forståes (nemlig som neutrum). At ogsaa disse Tre ere anførte som Vidner, deraf skal tiene til Bevis, at Ain i Schemah og Daleth i Echad ere tvende forstørrede Bogstaver, som, naar de lægges tilsammen, betyde et Vidne. Hvor stor Styrke der kan være i dette hele Argument, ville vi lade andre dømme om. Kun dette kan og tor vi sige, at vi mindes ikke rettere, end at jo Moses Ord pleyer af Christne Lærere i deres catechetiske Undervisninger og i Systemerne, at ansøres som et Bevis for det guddommelige Væsens Enhed, og at vi have for stor Verhdighed for den Lære om Tre-Eenigheden, for at ville have den grundet paa svage Bevis. — Disse Prøver maa være nok. Overalt finder man hist og her smukke og læseværdige og derhos kun korte Anmærkninger, men som oftest og fast allevegne blot Citationer af andre Skribentere, efter den Erklæring, Forfatteren selv i Fortalen derom har aflagt.

Hamburg. Den siette Deel af det Büschingische Magazin für die neue Historie und Geographie, indbefatter under følgende Hoved-Stykker følgende Artikler:
I) Tyrkiet. Traduction d'une relation faite en Turc par un Effendi de la dernière Révolté de Constantinople 1730. avec plusieurs Circonstances de cet Evenement, tirées d'autres Mémoires. Var allerede trykt til Haag 1751., men her astrykt, førend Hr. D. sit det at vide. Dog er den i nogle Omstændigheder forstørellig fra den Haagiske Udgave.
II) Italien. 1) Etat des Revenus & des Depenses & Etat militaire du Roi de Sardaigne tiré du Voyage de Msr. de la Lande en Italie. 2) Revenus de la Cour de Rome dans les Etats ecclésiastiques tirés du Voyage en Italie fait par Msr.

Msr. de la Lande. 3) Von den Veronesischen und Wincentinischen Cimbern aus dem Italiānischen des Marco Pezzo, nebst einem Wörterbuche überſetzt, er en ſærdeles artig og mærkelig Efterretning om dette lidet tydſke Folk i Italien, hvorem allerede fortelig er meldet i den ſiette Udgave af den Büſchingiſke Geographie. III) Spanien. Etat des Forces de terre & maritime de Sa Majesté Catholique. IV) Tydſtland. 1) Geographischer Entwurf der Fürſtlich und Gräflich Solmischen Lande, nebst einem Verzeichniß einer Sammlung zu einem Staatsrechte des Hauses Solm. 2) Zuverlăſſige Nachrichten von Neustadt in Holſtein, aufgesetzt vom Nielk. 3) Verzeichniß aller Dörfer, Märkte, Städte und Aemter des Bifthums Bamberg. 4) Genaue geographischer Entwurf vom Eichsfelde. 5) Geographische Beschreibung der Grafschaft Ober-Isenburg. 6) Genaue geographische Beschreibung der gesammten Wild- und Rheingräflichen Länder. 7) Bifthum Osnabrück, nämlich Verzeichniß der Summen, welche dem Biſchof von 1729. bis 1754. von den Ständen bewilligt worden, er et Udtog af de offentlige Lands Regninger for Aar 1755. og Udgifter for 1754. V) Danemarck. 1) Les Revenus ordinaires du Roi de Danemarck, 1756. 2) Anmerkungen über dieses Verzeichniß. VI) Sverrig. 1) Eigenhändig Erzählung König Adolph Friderichs betreffend den Grafen von Tefſin 1754. 2) Eines schwedischen Patrioten Gedanken über die Manufacturen und den hohen Wechselcours in Schweden 1755. 3) Piece roulante, hvor i Sverrigs Tilstand i Aaret 1755. bliver lignet med den fra Rigsdagen 1738. 4) Projet présenté au Roi Adolphe Frederic par le Feld-maréchal Comté During 1775. 5) Auszug aus dem Protocoll des geheimen Ausschusses der Reichsstände vom 25ten May 1756. betreffend die Erhöhung des Gehalts der Reichsräthe. 6) Der Zustand des Schwedischen Reichs in einem Schattenriß vorgestellt 1756. 7) Anecdote. 8) Etat de la Dépenſe & de la Recette du Royaume pour l'Année 1755. 9) Kosten des Königlichen Schwedischen Hofstaats und alle Besoldungen in Schweden. 10) Summarischer Auszug desses, was

was der Kriegsstaat in Schweden und Finland für die Jahre 1756. bis 59. erfordert hat. 11) Mémoire sur le Militaire de la Suede. 12) Vorstellung der geheimen Deputation über den Zustand der Flotte und Königlichen Befehlen des Staatscomtoir 1756. 13) Calcul sur quelques Vaisseaux de guerre batis pour le Compte de la Couronne de Suede. 14) Mémoire sur le Banque de Stockholm. Alle disse her leverede Artikler ere for den nyeste Svenske Historie og Statsforsatning af yderste Vigtighed. VII) Rusland. 1) Nachricht von Tschir-Passien oder von den Kabardinischen Landen, aufgesetzt von Jacob Stählin. 2) Fortsetzung der Uebersetzung vom Herrn Staatsrath Peter Rytchkow Orenburgischer Topographie. 3) Geschichte des Russischen Kaysers Iwan des Dritten. Denne indbesatser foruden bekiedte Esterretninger dog forskiellige for Publikum hidindtil ikke bekiedte Mærkværdigheder.

Berlin. Beschreibung einer mit dem Calauischen Wechse ausgemalten Pyramide, wo die Mischnung jeder Farben aus Weiß und drey Grundfarben angeordnet, dargeleget und derselben Berechnung und vielsacher Gebrauch gewiesen wird, von J. H. Lambert, mit einer ausgemahlten Kupfer-Tafel. 17 Ark i 4to. Den udedelige Leonardo da Vinci er i de nyere Tider den første, der har tænkt over Farve-Blandingen med et philosophist Genie, og som skulde have udrettet mere derudi, om han havde levet sildere. Han fulgte en i sin Aar endnu sørre Mand Newton, hvis Forsøg med Prismatet ere nockom bekiedte. Den berømte Meyer bestæftede sig just ogsaa dermed, og opfandt sin Farve-Triangel, som man alene tiender af 147 St. der Gött. Anzeig. des Jahrs 1755., og hvis videre Bekiendtgjorelse ester Meyers Død, ikke er at hæbe. Le Blonds, Schæffers, og Schiffermüllers Bemøhelse ere mindre vigtige. Hr. Sulzer opførde derpaa den Meyeriske Triangel nogle Sider i sin Theorie. Da endelig Hr. Lambert saae alt Haab forgivæs om videre at ersetze noget om denne berømte Astronomis Opfindelse, sogte han selv at forfærdige Triangelen, og det med et lykkeligt Udfald. Henved den sid kom han ved Hr. Neil i Bekiend-

Kendtskab med Hr. Calau, der meget forsiknede hans Triangel med sit ny opfundne Box. Dette Box ligner iblandt alle andre Legemer i Naturen allermeest Biernes Box, men er det og i mange Henseender ganske uligt. Hr. Calau forsikrer, at han selv tillaver det af Blomsternes Saftter. Ved disse Forsøg geraader Hr. Lambert paa sin Pyramides Opfindelse, hvilken Kobber-Tavlen forestiller i Perspectiv. Denne Farve-Pyramide kan, som en anordnet Samling af alle enkelte Grader af alle Farver, have sin forskellige Nutte; men man tor ikke forsikre, om den vil have al den Nutte, som Hr. L. lover sig deraf, i sør i Henseende til Maleren, der ved Hjelp af samme skal kunne male uden Original. Saa meget er vist, at Opfindelsen er af stor Vigtighed i Henseende til Optiken. Desuden tiener den Hukommelsen til stor Letstelse, da den indebefatter ey alene Farve-Nytnstre, men Farver ordnede efter deres Forvandtskab og Grader. Iligemaaed kan den giøre stor Dienste i Farveblandingen. De 3 Grundfarver, foruden den hvide, hvormed alle andre ere blandede, ere Berliner-Blaa, Carmin, og Gummi Gutt.

Stralsund. Die Verdienste der Königlichen Schwedischen Gustave aus dem Wasestamm um die Wissenschaften und Künste in einer feyerlichen Akademischen Rede auf die zu Stockholm vollgezogene Königliche Krönung den 29sten May 1772. zu Greifswald entworfen. Nebst einer historischen Nachricht von den Feyerlichkeiten und Gebräuchen die in ältern Zeiten beym Antritt der Regierung Schwedischer Könige erforderet wurden, und einer Beschreibung der vornemsten Krönungs-Insignien, von Joh. Georg Peter Möller, Professor der Geschichte zu Greifswald. 1772. 7 Ark i Fol. med et Kobber. Man erindrer, at der i Talen hist og her skal være begaæet Hjyl imod Sprogets Reehed, og at Bi-Ordene ere ofte øengslig volgte. Er det da nødvendigt, spørger man, at der altid maa staae et Bi-Ord for ved Luthers Navn, saasom for Ex. den immer bestættigede Luther. I den historiske Esterretning finder man en Mand, som er særdeles ve' bevandret i det Svenske Riges Oldsager. Han paastaaer imod Verelius, Loccinius, o. a. fl., at Sverrig i de ældste Tider har været et fulds-

fuldkommen Arve-Rige, endskindt han foran tilstaaer, at det hverken ved Lands Love eller Fordrage var fastsat, at Sonnen nødvendig maatte arve Rigeret efter Faderen, og siden har ogsaa sagt, at han ikke har været virksom ved Arvesølgen i den Kongelige Familie. Recensenteren troer, at der gives en Middel-Art imellem Arve- og Valg-Riger, som finder Sted i alle nordiske Riger, og i gamle Tider ogsaa i Tydskland. Høytidelighederne ved Regieringens Tiltrædelse beskriver Forfatteren nyske, og ansører de derved i de følgende Tider forefaldende Forandringer. Dernæst undersøger han det Sted, hvor disse Høytideligheder ere stekte, og gør det meget rimeligt, at samme i Begyndelsen gik for sig i Egnen ved det gamle Upsala, men fra Steenkils Tider af ved de saa kaldte Morasteene, som laae paa Mora-Kongs-Ången næsten en Mil fra Upjala. Derhos tilfoyer han en Beskrivelse paa disse Steene af Wexion, og siger, at der ere nu kun nogle Levninger tilovers deraf. Steen Sture den Yngre er endnu 1512. ved disse Steene blevet udraabt til Rigs-Forstander. Han kommer til Kroningen og paastaaer med Erik Benzell, at Kong Erik Knudsen 1208. har været den første virkelig kronede Konge. Ved den Leylighed beskriver han de i Kobberstukne Rigs-Insignier, Krone, Scepter, Sværd, Rigs-Weblet og Moglen, og taler tilsidst om de forдум brugelige Kongens Reyser giennem det hele Rige, hvilke den forrige Konge 1754. ligesom har fornyet, da nogle af de forrige Herrer ikke havde gjort dem. Overalt ere nyttige Anmærkninger indstroede med, og Tingene foredragne paa en grundig og angenem Maade, og man troer, at Forfatteren ved flere deslige vel udarbejdede Oplysninger over de Svenske Oldsager, vilde gifte sig mange forbundne.

Strasburg. Neue Sammlung auserlesener Wahrnehmungen aus allen Theilen der Arzneywissenschaft Aus dem Französischen. Sechster Band, oder funfzehnter Band der ganzen Sammlung. Mit Kupfern. 1772. 471 S. Siebenter Band. 1773. 482 S. i 8vo. Denne sær nyttige Samling vedligeholder sig immer i sin Værd. Ogsaa denne Deel indebefatter mange vigtige Bemærkninger. Nogte ere dog vel vidtøftige, og det var ey af Beyen, om Oversætterne vilde forte noget af, eller

eller beslitté sig paa et bedre Valg. Godt var det og, om man ved mange af Lægekunsten oversatte Navne vilde tilføje de latinske Kunst-Ord, saasom hine ere provincielle og hverken almindelig antagne eller bekendte. Den samme Erindring har man og gjort ved den 7de Bind, hvor i de fleste Wahrnehmungen ere tagne af Journal de Médecine &c. og af Mercure de France.

Erlangen. Tractatus medico-legalis de stupro in usum eorum, qvi Juris prudentiae & medicinæ operam dant, præcipue vero eorum, qvi in foro versantur. Conscriptus a J. A. Gerstlachero, Med. Doct. Ser. Duc. Wurtemb. in Präf. Schondorfensi Phil. ord. 80 S. i 4to. Det er vist, at den criminelle Lovkyndighed vinder meget ved det, at Mænd, der ere kyndige baade Jurister og Læger, bestætte sig med at udsætte fra hinanden de Materier, hvor i begge Videnskaber ere med hinanden paa det næreste forbundne. Man giver Forfatteren den Lov, at han er mere, end en practist Læge. Mange Afsnitter, hvoriblandt det Kapitel de virginitate, har særdeles behaget Recensenten, og man ønsker, at Forfatteren vilde fremdeles blive ved at oplyse nogle endnu ubearbeydede Kapitler i den juridiske Medicin, hvortil henhører Experimentum vesicæ urinariæ i Vorne-Mord.

Frankfurt am Mayn. Joh. Dav. Michaelis Orientalische und Exegetische Bibliothek. Dritter Theil. 1772. 252 S. i 8vo. Denne Deel indebefatter følgende Artikler: 1) Ravii Oratio de Judicio in Philol. Orient. regundo. 2) Semleri Paraphrasis Evang. Job. 3) Semliers Abhandlung vom Canon, erst. und zw. Theil. 4) Niebuhr Yemen. 5) Büschings Aften, zw. Ausgabe. 6) Bowyers Conjectures on the N. T. 7) Eden, das ist, Betrachtungen über das Paradies. 8) Δαρινλ κατὰ τεσσάρα. 9) Kennicoti notæ crit. in Psalmos 42. &c. 10) Hirtius Institut. Lingv. Arab. & Chrestom. Arab. Derefter følge Nachrichten.

No. 50.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 16de Decembr. 1773.

Riøbenhavn. Raadmand Christian Brau-
mann Tullins samtlige Skrifter. Tredie Bind.
1773. 396 S. i stor 8vo. Her forekommer først i dette
Bind afbrudte Tanker om adskillige Materier i Alphab-
etisk Orden, fortsatte fra det Bogstav M, hvorunder
forekommer en fort Efterretning om Malerkunstens første
Begyndelse. Under den Titel Manufacturer, maa der os
iogle Anmerkninger over Hr. Otto Lüttens Indvendinger
mod Manufacturer og Fabriker. Forsatteren har i Hens-
eende til det sidste erklæret det for et ubbilligt Forlangende, at
n Begynder skulde holde Prisen med udenlandiske og gamle
atte Fabrikører. Man finder overalt under samme Titel
æreverdige Tanker om Fabrikvaæsenet Deconomien, Monos-
soler, Patrioter og Patriotismus, Balance-Regningen
ver et Lands Indtægter og Udgifter, Flittighed, Spar-
ommelighed, Farvelighed og Overdaadighed, deres Ind-
lydelse paa Landets Velserd o. s. v.: „Det er nødvendigt,
naar man vil betragte det almindelige Beste, at se længer
hen, end til det nærværende. Til egen Fordeel behøver
man ikke saa Sharpe Dyne. Et halvt Aarhundrede er næ-
sten nok til at hjælpe mig selv. Men naar et heelt Lands
Velstand skal paasees, maa man ligesom see langt frem i
Rikketten. Her maa jeg mere betragte Efterkommern,
end mig selv. Vi maa dersor ikke forkaste et Forslag,

Eee

„ fors

„ fordi det ikke strax viser Renten af Capitalen, men see,
 „ om det ikke kan lønne sig i Længden. Hertil udfordres
 „ rare Gemütter, patriotiske og uegennytige Folk, som
 „ ønske heller at blive berømmelige end rige. Det er ingen
 „ Kunst at begynde paa en Ting, hvor Belønningen er vis,
 „ og det uden at have vovet lidet ellers intet; hvor man strax
 „ med et ubedrageligt Proba kan udregne 30 og flere pro
 „ Cent af sin Capital. Men at bryde Jisen, hvor man
 „ seer, at Esterkommerne først i andet og tredie Led kan høste
 „ Frugten, hertil fordres Formænd, som ey alene ere Eyere
 „ af Dyd og Fornuft, men tillige af Penge. Der kunde
 „ vel findes adskillige, som havde i Sunde at optage et og
 „ andet nyttigt, sørdeles nu da de mørke, at deres Maboer
 „ begynde at trække sig ud af Laget, og med deres Exempel
 „ vise, at Kunster uden Hexerie kan forfremmes endog i
 „ Norden. Men saasom den, der begynder først med no-
 „ get, vover meest, saa er det umueligt for de fleste private
 „ Personer (hvilke ere dog de, der skulde være bedst stikkede
 „ dertil) at sætte sin Velfærd i Vove paa et Foretagende,
 „ som de vel kan see at ville nytte deres Esterkommere, men
 „ ødelægge dem selv, og i øvrigt maa frygte for, naar deres
 „ Velfærdt er borte, at blive udleete oven i Kriebet, som de,
 „ der endelig ere for at blive af med det, de have, i Uroe.“
 Fortræffelige ere hans Tanke om Tarvelighed og Sparsom-
 melighed i Forhold til Flid og Overdaadighed, hvorved han
 retter for en Deel Baron Holbergs Ord i hans Danmarks
 og Norges Stat S. 588, „at nemlig det er et falso Stats-
 „ Principium at ville bringe et Land i Velstand ved Tar-
 „ velighed alene.“ Mærkværdige ere og til sidst hans Tan-
 ker om Jernet, Jern-Fabrikter og Jern-Arbeyder. — Un-
 der Manuskrifter, angives iblandt andet Kiendemærker
 paa de ældste Haandskrifter. — Under Mennesket fore-
 stilles hvorvidt dets Brindring og Forudseelse kan betragtes
 som dets Fortrin for Dyrene. Det hedder her til sidst: „At
 „ en betydelig Dag, da jeg først saae Lyset, og ved ders
 „ Hjælp mig selv. Lykselig var jeg, at jeg da selv ikke
 „ vidste hvad jeg saae: et Kreatur, der skulde tumles om i
 saa utallige Lykkens Forandringer: thi om jeg havde vidst
 „ det, veed da min Læser, hvad jeg havde gjort? Jeg havde
 „ grædt mig ihiel, saa snart jeg begyndte at leve. Mennes-
 „ ket

„sket er dog ikke andet end Dødens Vornede.“ — Under den Artikel Mirakler anføres af Sveton denne hans Beretning om Vespasian, at da han var i Alexandria, og udrustede sig for at gaae til Italien imod Vitellius, kom en blind og halt Mand til ham med Ansigning, at han vilde helbrede, forsikkrende, at deres Gud Serapis havde i Drømme sagt dem, at dersom Keyseren alene vilde spytte paa den Blindeste Dyne og vore ved den Haltes Fod, skulde de begge blive helbredede. Det gjorde Keyseren, og de blev ikke helbredede. Forfatteren har ikke tvilet paa, at her jo ikke et Bedragerie derunder, og at jo begge Personer vare anderledes for at foregive Blindhed og Haltethed for derved at give Keyseren Anledning til at giøre et Mirakel, hvorved han funde indprente sine Tropper høye tanker om sig paa en Tid, da han med dem skulde søgte for den Rømeriske Throne. Men Forfatteren anseer dette som et stort Beviis paa, at der paa de Tider maa være skeete saadanne mirakeløse Curer, og at samme var en bekjendt og almindelig troet Sag, saavel blandt Almuen i Jødeland, som blandt dem af de Rømerske Soldater, der havde tient under Vespasians Commando i Jødeland og omliggende Egne. Ovenansørte Beretning af en hedensk Skribent skal altsaa være et stærkere Beviis paa, at saadanne Mirakler vare skeede, som Evangelisterne fortælle, end om selv samme Skribent havde anført eg fortalt nogle af Christi Mirakler selv. Der var paa den Tid det Rygte udkommen, at der i Jødeland skulde opstaae en almindelig Regent. Iblandt andre hans Kjendemærker vare også disse, at han skulde giøre de Blinde seende og de Halte jaaende. Jøderne ventede saadan en efter de Prophetiske, og Rømerne efter de Ebylliniske Spaadomme. Deraf også Vespasian Anledning til forbemeldte Helbredelse, for at ringe Folk paa den Tanke, at han var den forventede Messias. Det er klart nok, at den var en Esterabelse af samme Christi Mirakel, og et Bedragerie. Saavidt vi skionne følger endnu af denne heele Beretning intet mere, end at man af historiske Fortællinger og Beretninger, skriftlige eller mundelige, har troet, at samme formeente Mirakler vare skeete, og der gik et almindeligt Rygte derom. Men endnu følger det ikke deraf, at de vare virkelige Mirakler, og det har Forfatteren heller ikke sluttet deraf. Christi Miraklers Virke:

Felighed, nemlig som Mirakler, ikke som blotte Tildragelser, heroer ikke paa Beretninger derom, men paa disses Troeværdighed, og paa andre Omstændigheder. Vespasians Mirakel var et Bedragerie, det veed man. Men hvoraf veed man nu ligesaas vist, at det samme Christi Mirakel ikke var det? Man høre Forfatterens Betragtning derover: „Betragte vi derimod Christi Mirakler, tilstaer jeg oprigtig, at jeg i den heele Omgang og i Christi Person finder saa store og uopleselige Knuder, at jeg ikke kan see, hvorledes det vittigste Hoved kunde smidde et saadant System sammen, hvorudi han kunde gotgøre, at Christus var en Bedrager. At en privat Person vilde paatage sig at gøre saadant Opteg i Verden, som endeg hedenske Skribentere bevidner, at Christus havre gjort, maatte dog endelig sigte til nogen Slags egen Fordeel. At være Tastenspiller og foragte Rigdom; at skaffe sig Tilhæng udet at benytte sig deraf; at ophitte et nyt System tværtimod de herskende Tilbøjeligheder; at seyle imod Strommen at leve i Fattigdom; at dse i Forsmædelse; at foragte evendsligt Herredomme og prædike om et usynligt Konge rige i Himmelten og om Kors, Modgang og Selvforegteslse, som vare alt for solelige paa Jorden, og de iblandt en Nation, der en alene havde Religion, men til lige oplyst Forstand, flebne Sæder, en Hob lærde Folk os. v. Dette altsammen med meer af samme Natur viser den allerforunderligste og maaßkee urimeligste Characteer Verden, nemlig at være paa een Lid den spidsfindigste Bedrager og elændigste Tosse, den affygeligste Djevel og storste Helgen.“ Under Modgang vises, hvoraf det kommer, at andres Omstændigheder altid forekommer os bedre en vores egne, nemlig af det, at vi domme efter Indbildningerne uden at see til Grunden: „Lil at domme om et Menneske Modgang eller Medgang udfordres alt for noyagtig Lid sigt i alle dets Omstændigheder, for at kunne domme ret. At ønske sig i dens eller dens Sted er et helt forslid Mundhæld hos de fleste, og saa snart man vilde spørge med hvem de vilde bytte, skulde de maaßkee uden Betænkning svare, med mange Tusinde. Men holdt! Bidsele maa følge Hesten. Velan da! Clodius vil uden Tribytte med Davus, hvad vil han bytte? Deres fælled

„ udvortes Omstændigheder, for Exempel, hans Purpur
 „ med sit Badmel; hans Overflodighed med sit daglige
 „ Brød, hans Kjøretøy med sine Plov-Bester, og hans
 „ Tassel med sine Skofter; Men vil Clodius bytte, skal
 „ han bytte det eene med det andet, nemlig sin Noelighed med
 „ hans Fortræder; sin Modlyst med hans Skørbug; sine
 „ sunde Been med hans Podagra: fort sagt, Clodius maa
 „ blive Davus og Davus Clodius, herpaa vil man uden
 „ Vil betænke sig, og man har Aarsag dertil.“ Under
 Monopolia handles om Laug Privilegier og Handels-Com-
 pagnier. Laug anses som en Middel Ting imellem Mono-
 polia og Polypolia: „ Begge disse sidste ere lige skadelige.
 Monopolia stille Landet ved en Hob flittige Borgere, og
 Polypolia givt af en halv Snees velhavende Indbyggere
 et hundrede forarmede Stoddere. De første hindre et
 Lands Formerelse, og de sidste dets borgerlige Næring.
 De første giøre Landet til en bemidlet Udørken, de sidste
 forandre det til et Folketigt Fattighuus.“ Men Forsatte-
 ren bifalder ikke de adskillige Misbruge, der har indstieget sig
 ved Laugene, og saa kalder han de mange Haandverks Ved-
 tægter, Lærebreve, Mesterstykker o. s. v. — **Musik.** At
 den himmelste Lyksalighed lignes ved Musik, deraf folger ikke
 at der virkelig skal være Musik i Himmelten, men at Musik
 maa være een af de værdigste og største jordiske Fornøjelser.
 Om Musikkens Indflydelse paa Legemet og Sindet. Om
 Kirke-Musikken og den Musicaliske Gudstjeneste. Her an-
 ses nogle Theologers Betenkning derover, hvilken Forsatte-
 ren synes for en Deel at biesalde. Men at et Stykke af en
 Epistel og Evangelist Historie udsprunges for Alteret, anseer
 han for en unsdvendig og mere skadelig end nyttig Skif.
 Hvorvidt hans Betenkning derover kan være grundet, maa
 andre dømme om. — **Navnkundighed.** Af det, Forfat-
 teren her har skrevet om de Lærdes Navnkundighed, skulde
 man snart satte Foragt for Lærdom, hvis man ikke derhos til-
 lige betunker, at den Lærde, der har estertragtet Lærdom,
 for at blive navnkundig derved, og den, der har estertragtet
 den for sin egen Skyld med fuldkommen Ligegyldighed imod
 den Navnkundighed, han endogsaa virkelig indlogger sig
 derved, ere tvende meget forsikellige Personer. Den for-
 liger øste narret og med al sin Lærdom til Nar for mange
 baade

baade i sin Tid og Eftertiden. Den sidste gør ofte mange ti Narrer, som svede og puste forgives for at fålle ham vel det han aldrig attræer. — NySEN. Den Skit at sige Hælp GUD! naar nogen nyser, har ikke sin første Oprindelse fra en i Pave Gregorii den Stores Tid græssende Pest men er langt ældre, sem iblandt andre Bevisis sees af de græske Vers ex Anthologia in Epigrammate: *εδὲ λέγει ΖΕΤ ΣωΣΟΝ ὄταν πταγῆ.* — Omgang. Man bør ikke komme for tidt der, hvor man ønsker at være lange velkommen. Man maa indrette sin Tale efter alle et Selskab Omstændigheder. I Selskab maa man tale som Folk i Almindelighed, men tænke som den Viise. Fruentimmer øve bevises lætttere ved lystige Indsald, end ved Demonstratiner. En klog Mand taler ikke meget i den Videnskab han i bekiendt for at forståe ic. — Omstærkelse. Forsattere bifalder ikke dem, som holde for, at Israeliterne har tag den op efter Egypterne. — Opdragelse. Man må vænne Born til at nævne en Aarsag for alt hvad de foretag sig. Man maa i Ungdommen øve dem i de Forretninger som de i Fremtiden skal opføres til. Det er en af de fornemmeste Hindringer om Handelens Opkomst, at Ungdomme mangler Anførsel til denne Videnskab. — Oversættels Fortolkening. At oversætte Ord for Ord (siger Dryde) er ikke at følge sin Autor, men at træde ham paa Hælen (Vi vilde have sagt, det er at følge ham Skrit for Skrit for Ged, hvor man kan, og der bør man visselig gis det. Men at følge ham saaledes der, hvor han skal jorneys og tabe derved, der alene er det at træde ham paa Hælene.) Det er ikke siger Hr. T. en Oversætters Pligt at udtrække Ord for Ord, hvad Originalen siger, (NB. Det er of en Pligt, og det er altid den stikkeste Oversættelse, hvor den kan skee.) Det er nok, at han tydelig forklarer, hvad Aut vilde sige. Han har ikke saa meget at bestille med Auts Ord, som med hans Meaning. (NB. Dette er ganske ved for ubestemt, og det er at confundere en Fortolkening i en Oversættelse. Hvad Aarsag har man til at afgive fra Autors Ord, hvor de uden mindste Anstød kan beholdes. —) Maar Forsatteren alene havde lagt det Ord altid til, s havde der intet været at udsætte paa hans heele Betænkni

om Oversættelser. Det er nemlig en altid en Oversætters Pligt at følge sin Autor Ord for Ord, og da kan han med Sandhed have tilføjet følgende ret velgrundede Anmærkning:

"Naar dette iagttaages, seer jeg ikke, hvorsor en Oversættelse ikke kan være ligesaa næt og synlig som Originalen.

"Om en Oversætter ikke altid kan faae de samme Skionsheder anvendte paa det Sted i Oversættelsen, som de findes i Originalen; (NB. Man maa vel her giøre Forskiel paa væsentlige og uvesentlige Skionsheder. De sidste maa han give til Pris, men ikke læt de første,) saa kan han derimod faae dem anbragte paa de Steder, hvor Tegnen ikke har dem, saa at en god Oversættelse i det hele betragtet meget vel kan veye op imod Originalen.)"

Penge, Rigdom. Her handles i sær om den almindelige Rigdom eller Fattigdom i et Land. Almuen i et Land bør hverken være for riig eller for fattig. — Philosophie. Man anpriser Philosophien, som en sikkert Tilslugt i Modgang. Men denne saa berømte Trost har ofte sat sine ivrigste Tilbedere i Stikken, naar Skiebnen har prøvet deres Taalmodighed alt for længe." Seneka ansøres som et mærkeligt Exempel herpaa: "En Philosoph og et dygtig Menneskes Character er ikke at være uden Sindsledser, men at tæmme dem. Et Menneske, som af Naturen og Temperamentet er koldfindigt og ikke genegent til Vrede, kan ikke roses saa meget for sit fredelige Gemyt, som en, der er af hidsgift Temperament, naar han søger idelig at tringe deane Sindsbevægelse. Hos den sidste kan smaa Hidsigheds Anfauld undskyldes, naar de tvertimod bor ansees, som virkelige Laster hos den første. Dette iagttagne kun faa, saa at naar de skal rose nogen, beromme de ham gemeenlig for hans medsedte Mildhet og Maade o. s. v., meenende derved at have bragt deres Complimenter, til det høyeste, og agte ikke, at de rose saaledes mere Personers Hodsel og Skabning, end Personen selv."

Poet. Under denne Artikel finder man ret skjonne og fortræffelige Tanker. En Digter bør være Philosoph og Poethistor, og besidde en tilstrækkelig Sprogkundskab og en vel øvet og levende Indbildningskraft. I sær om Hyrde-Digter. Efter de Regler Forfatteren derom forefririver, bæder kun tvende af Virgils Ecloger, og 11 af Theocrits.

Iddyler, der kan ansees for rette Pastoraler eller Hvirde-Digter. Tilsidst om den Poetiske Frihed. — Project næger. Undertiden bestaaer en Artikel kun af et lystigt Indsald, en Klygt, som denne: „Da en vis Projectmager pralede af ved sit Forstag om en nye Matriculation i Norge at have viist Regieringen Bey til at vinde nogle Dunder Guld, svarede en af Sælkabet: Jeg er strax i Stand til at skaffe Kongen 10 Gange saa meget. Da denne ansaae dette for urimeligt, svarede Hin: Jo saasnaart Kongen vil overlade mig et Regiment Soldater, og tillige give mig Tilsadelse at gaae ind i hver Mands Huus for at borttage alt hvad der er.“ — Undertiden er en Artikel kun et Forstag, saasom den næstfølgende om Promotioner: „Ligesom man klager over, at Verden bliver i adskillige Tilsælde værre nu; end den før har været, saa klager man over Banskeligheden at komme frem. Jeg troer, at Klagen har været den samme før som nu. Alle raabe paa deres Fortiester. En Minister er at undskynde, thi han er ingen Gud; det er ham og umueligt at gaae omkring for at lære at kiende alle Supplicanter. Han maa derfor betiene sig af andre og bygge paa deres Recommendationer. Man seer her Grunden til, hvorsor nedrige Gemyutter bliver ofte eg snarere hiulpne, end edelmodige. De sidste kan ikke over tale sig til at søge deres Lykke ved saa nedrige Midler, som de første, og maa derfor endten bie, indtil en eller anden usformodentlig Hendelse trækker dem frem, eller og ærgre sig ihiel af lutter Edelmodighed. Til at hemme saadan Uorden, seer jeg intet bedre Middel, end at oprette Seminarier i alle Faculteter, ligesom i det Juridiske, og om end ikke al Uorden kunde affaffes, kunde dog en utroelig Hob deraf ved saadan Indreining hæves.“ — Præster. Forfatteren holder ikke med dem, som ivre sig saa sterk imod den Præstelige Klædedragt. Kun Vibekraven synes han ikke vel om. „Præster maa ikke have det Priviligium, at de selv kan kiende andre Hudden fuld, uden at nogen maa nævne deres Feyl, det er heller ingen retskaffen Præst, som tænker dette, og derfor strax raaber Folk ud for Præstehadere.“ Not en anden sørdeles vigtig Anmerkning: At lægge sig efter Weltalenhed er en Pligt for en Præst. At undskynde en ilde sammenhængende eller ilde udført Tale „derz

dermed, at man ikke maa sætte Sminké paa Guds Ord,
 men fremføre det eensfaldigen, er en skjøn Anledning til
 Dovenstab og den letteste Maade til at blive Karl for at
 rygte en Prædiken udaf Vermet (som man siger). De som
 laste Weltalenhed paa en Prædikestoel, vise alene, at de
 ikke vide hvad Weltalenhed er, da de meene, den bestaaer
 i høye og opstrukne Talemaader, unaturlige Indsald, lat-
 terlige Allegorier, sammenpakkede Lignelser, ilde anvendte
 og sammenflirkede bibelske Sprog og Talemaader o. s. v. —
 Opbyggelse bør være Hoved-Hensigten af en Prædiken. Alt
 hvad som ikke sigter til at opbygge, det maa synes saa
 glimrende, rart og lærdt, som det vil, saa hører det dog
 ikke til en god Prædiken. Man maa da giøre Forskiel
 imellem Ordgyderie og Weltalenhed. Det var blot Ord-
 gyderie, om jeg i min Bon til Guld vilde sige: HÆREL
 vi havde syndet imod alle dine Bud i Ordet, imod hvert
 Ord i Budet, imod hvert Bogstav i Ordet; thi at sige,
 at man har syndet mod det hele Alphabet kan næppe kom-
 me af nogen sand Anger og Ruelse, langt mindre være til
 nogen Opbyggelse." — Religion. En Artikel fuld af
 fortræffelige Tanker, saa vi ikke vide, med hvilken vi her
 helst skulle fornøye vore Læsere. Man vil vist ønske, at den
 Gal. Forfatter maatte have udbredet den noget mere. —
 Samvittighed er en Tomme, hvend man synder, men en
 Svøbe, naar man har syndet. — Sandhed til Hove,
 undertrykt af Hyblerie, Løgn og Vellyst, er et artigt mo-
 ralst Sindbillede. — Sicelen, dens bestandige Fremgang
 til og Længsel efter en høyere Fuldkommenhed, er det sterke-
 ste Deviis for dens Uddelighed. — Udfast til en Skatte-
 Forordning er litter Skient. — Skribentere, en læse-
 værdig Artikel. Verudi forekommer en velgrundet Critik
 over Holberg, der ikke kunde lide, at nogle unge Skriben-
 tere sogte at esterligne hans Skrivemaade. Til sidst nogle lys-
 stige Tanker om Dedicationer. — De øvrige Artikler ere:
 Skuespil, Smag, Sorg, Souverainetet, Spil, Sprade-
 basse, Sygdom, Særøverie, Taabelighed, Taalmodighed,
 Tapperhed, Taushed, Temperament, Tid, Tobak, Twivl,
 Tørv, Udenlands-Neyse, Udsadelighed, Weltalenhed, Ven-
 stab, Viin, Virgilius, Vdmyghed, Undest, Ere, Er-
 gærighed, Ødselhed, Ønske. — Saar vidt afbrudte Tan-
 ker,
 See 5

ker, overalt læseværdige, og om ikke alle nye, dog vigtige nok for at igentages og foredrages paa en Maade, at mange har endog saa noget trapperende i sig. Kun Skade, at saa Artikler ere saa tilstrækkelig udarbejdede, som man endelig kunde have ventet dem fra en Tullins egen Haand. Men overalt fremblinkter af dem det store Genie, og det gode Herte.
(Nesten folger.)

Nürnberg. Johann Leonhard Rostens, der Rön. Preuß. Gesellschaft der Wissenschaften Mitglieder, astronomisches Handbuch, darinnen alles was zur Ausübung der Astronomie uentbehrlich erforderlich wird, auf das deutlichste erklæret, und durch wahre Exempel und Figuren erläutert wird. Neue Auflage durchgehends übersehen, verbessert, ergänzt und mit völlig neuen erforderlichen Zusätzen von der Sphärik, Theorik, Projection und Trigonometrie wie auch den dazu gehörigen Kupfertafeln vermehret, eingerichtet und herausgegeben von D. George Friederich Kordenbusch, der heil. Röm. Reichstadt Nürnberg Physic. ordin., der Natur und Größenlehre daselbst P. P. O. des öffentl. Observatorii Astronomici Director publ. ord. und der Rayl. Leopold Carolinischen Academie der Naturforscher Mitglied. Erst. Band. 1771. 307 S. foruden Fortale, og 3 Ark Kobbertavler. Zw. Band. 1772. 294 S. med 4 A. Kobbert. i stor 4to. Rostens Astronomiske Haandbog er af Kiendere med Ret agtet og anprist som en af de tydeligste og brugbareste Anvñsninger til Astronomiens Videnskab. Man havde tvende Udgaver deraf, af hvilke den sidste var af den Sal. Rost selv i mange Stykker forbedret. Han vilde og have gjort endnu mere til dette fortreffelige Værks Forbedring og ydermere Fuldständighed, hvis Forsynet havde stønket ham et længere Liv, da han døde i sin Alders 39 Aar 1727. til ikke siden Skade for den Astronomiske Videnskab, som han dyrkede med megen Hver. Mærverende nye Udgave er falden i gode Hænder, da den i Astronomien særdeles velersfarne Udgiver Hr. Kordenbusch har ikke ladet noget manglere for endnu bedre at indestille samme til beguem Brug for dem, der ligge sig efter Astronomien, og at giøre dem; denne saa vanskelige

Videnstakab, saavidt muligt, læt og behagelig. De Besmoyelser, han derpaa har anvendt, bestaaer fornemmelig derudi, at han i de tilføyede Anmærkninger udførlig har angivet de nye Opfindelser, hvormed Stiernekigerkunsten siden den Tid er vorden beriget, og at han omhyggelig har beskrevet de til større Fuldkommenhed bragte Hjælpemidler og Redskaber, hvorfra man for nærværende Tid paa berømte Observatoryer til denne Videnstaks Udgivelse pleyer at betiene sig, om hvilke sidste bliver endnu handlet med mere Omstændelighed i det tredie Bind, og de Skrifter tillige ansætte, hvori man derom tillige finder de fornødne Esterretninger. Saa bliver for Ex. i Astronomiens Historie det nye Micrometer beskrevet, som Tob. Mayer 1748. har bekendtgjort, og et andet, som 1753. er blevet opfundet i England og kaldes Micrometrum objectivum. Det bliver før vel viist, hvad derom Solens Parallaxis, om Maanens Libration, om Straalebrækningens Forskjællighed efter Luftens Bestæmmethed og et Steds Højde over Horizonten, og om de mange Slags Projectioner ved Soleformørkelserne er at bemærke, og hvorledes ved det Kongel. Videnstabers Academies Bemærkelse Jordens egentlige Figur er vorden bestemt, ey at tale om mange andre Anmærkninger, som ved denne Historie og ved de 100 Astronomiske Opgaver ere tilføyede. Fremdeles har Udgiveren forsøgt denne Haandbog med vigtige Tilsaæter, der bestaae i heele Tractater, som han selv har udarbejdet, saasom: Sphæriken, Theoriken, den Lære om Projectionen og Trigonometrien. Paa denne Maade har man i denne Haandbog alt dette til sammen, som man foruden Regnekunstens og Geometriens første Grunde maa vide, for grundig at lære Astronomien. Endelig har han og renset denne Haandbog fra de i de forrige Udgaver tilbage blevne Trykfejl, forandret visse utydelige Udtrykker, og brugt tydße i Stedet for latinske og andre fremmede Kunst-Ord. Det havde dog været at ønske, at der i Henseende til en Deel Ord og Talemaader havde mere blevenset paa det tydße Sprogs Rigtighed og Neenhed for Ex. der seheliche Himmel i Stedet for der sichtbare Himmel: in einen Weg schlägen, i Stedet for einen Weg einschlagen. Nogle Trykfejl havde dog været at bemærke ved Værkets Ende. Saa læser man for Ex. i første Bind S. 105. Lin. 3. von unten Rossenika i Ste-

i Stedet for *Cosmica*. Men deslige Bagateller blive dog højt overveyede af det meget Gode man finder i dette Udgiverens berigmede Arbeyde. Tryffen og Papirets Smukhed geraade Værket og ikke til en ringe Ziir. Til Beslutning ville vi kortelig anfore Indholdet af begge disse Bind. I det Første forekommer. I) En Afhandling om Stiernevidenskabens Oprindelse og Fremgang og dens Nutte i Jordbeskrivelsen og Skibsarten ved Hr. *Dominicum Cassini* forfattet, og paa Tydsk oversat af det kostbare Værk: *Recueil d'observations faites en plusieurs Voyages par Ordre de sa Majeste &c.* S. 1-120. Den egentlige Oversætter af den Afhandling, har været Hr. von Wurzelbau, af hvilken Rost har lert meget i den practiske Astronomie. II) Erster Zusatz, som er et kort Begreb af Sphæriken og Theoriken. Sphæriken gaaer fra S. 121-185. Men af Theoriken, som handler om Verden-Legemernes Gestalt, Bevægelse Størrelse og Afstand fra hinanden, om Spelen og vor Jord, forekommer kun en Deel i dette Bind S. 184-307. Det andet Bind indbefatter den øvrige Deel af Theoriken S. 1-192. III) Zweiter Zusatz, som indbefatter den Lære om Projectionen S. 193-232. IV) Dritte Zusatz eller Trigonometriën S. 233-240. V) Hundrede Astronomiske Opgaver, som den anden Deel af den Rostiske Haandbog, hvori er indbefattet en alene det fornemmeste af Sphæriken, men og tillige en udførlig Underretning om Stiernebemærkningernes, og iligemaade Ephemeridernes Brug og Nutte, men hvoraf kun 21 har fundet Plads i dette Bind S. 241-294. Det tredie Bind skal indbefatte Resten af disse Opgaver tilligemed den practiske Astronomie, en Beskrivelse over de Astronomiske Redskaber, den Lære om Planeterne i Forhold til hinanden, og om Fixstiernernes Forbindelse med Planeterne og de dertil tienlige Astronomiske Tabeller.

Leiden. Institutions du droit de la nature & des Gens... du Latin de Mr.... de Wolf, par Mr. M** avec des notes ... par Mre Elie Luzac, Docteur en Droit & Avocat à la Cour de Holl. de Zel. & de Westfries. 1772. i tvende Deele, tilsammen 532 S. st. 4to, foruden Fortale og Register. Formodentlig vil flere tanke, som det Storbri-

britanniske Parlaments-Lem, som Hr. Luzac har tilstrevet denne Bog: Hvem skulde vel til vores Tider, da alt indtil Metaphysiken selv skal være Fornsynelse og Tidsfordriv, ville læse den torre Wolf og det end mere paa Frans. Hr. L. haaber dog, at der endnu skal findes Elskere af Grundighed, og det har været Recensenten en Fornsynelse at see, at Hr. L. saa haaber, der forbinder en Lærds og Boghandlers Indsigter, og som, saa stor Agt han end selv maatte have for den demonstrative Methode, dog vist ikke med Forsæt skulde ville fremlägge Maculatur. Hr. L. har ellers i Tilskriften sagt meget lærerigt om Nutten af nærværende Oversættelse, da man dog allerede har Grotius og Pufendorf paa Frans, om Nødvendigheden i at forbinde Natur og Folke-Retten med den Romerske Ret, og om den egentlige Absigt og Nutte af den Flid, man anvender paa den sidste. Værket selv er Oversættelsen af Wolfs til Halle paa 782 Octav-Sider 1750. udkomne Institutiones J. N. & G. Oversættelsen er, saa vidt man af nogle Sammenligninger kan skjonne, paalidelig. Under samme staar mange Anmærkninger, nogle af Oversætteren, men de fleste af Hr. L. I samme bliver viist den Wolske Læres Grundighed, dens Unvendelse paa Stats-Retten, den borgerlige og Romerske Ret, og den Nutte, den i Besynderlighed har i Ting, som høre til Handel og Skibsfart. Ved disse Anmærkninger, som ere fulde af philosophisk Indsigt og juridisk Lærdom, og af hvilke mange vores til sinne Afhandlinger, bekommer denne Udgave en besynderlig Værd. Ved §. 40. bliver den Wolske Fortklaering over Love oplyst, forsvarer og sammenlignet med andre, hvis Forsættere ofte har kun udtrykt deres uthydelige Begreber med ubestemte Ord. Montesquieu, som Hr. L. ved den Leylighed meget rigtig sildrer, en høj Geist, men som der aldrig maa have lært Mathematik, falder Love Rapports, som synde af Tingenes Natur. Han skulde næppe selv kunne have sagt, hvad han forstaar ved Rapports. Ved §. 647. bliver mældet meget udforlig om Selskabs-Contract, og forekommende Rettsfælde bliver efter bestemte Begreber afgjorte. Ved §. 656. børser Hr. L. et ofte forekommende Vexel-Spørsmaal: Maar den, som har accepteret en Vexel, ikke betaler den, under et Paaskud, at han har ingen Regning med Udstilleren, kan da Præsentanten saa strax lægge Sag an mod ham? Eller

maa Verlen først stikkes tilbage for at fordré Hyldestgiorelse af Udstilleren? Hr. L. bekræfter det første, fordi Acceptationen, om den og efter Kjøbmænds Stil stede i Ere af Brevet, dog virker en Forbindelighed mod Indehaveren, en alene som Trossentens Besuldmægtigede, men som Verelens Besidder. Hr. L. tilstaaer, at Ludv. XIV. og Staden Amsterdams Forordninger, anderledes afgjøre denne Fald, fordi de betragte Indehaveren kun som Besuldmægtiget, hvilket han igiendriver. Hr. L. er for Resten ikke saa meget Wolfianer, at han jo retter adskillige sin Forsatters Begreber og Læresætzer for Ex. om Emphyteuti, om Lehner, om en Landsherres Ret til at bestemme sine Undersatters Handlinger til det almindelige Vedte o. a. m. Ved §. 927. forsvarer Hr. L. omstændelig den naturlige Ret til at gisre Testamente imod Byns Fershoef. De romerske Juristers Grader af Culpa blive ved §. 520. meget vel forsvarede imod deres Dadlere. Hr. Luzacs Anmærkninger, hvoraf man her i en Recension ikke kan give mange Prøver, maa lige meget behage baade Philosopher og tænkende Jurister. Oversætterens Anmærkninger betraffe forneramelig hans Oversættelses Rigtighed. Paragrapherne, der saa ofte maa citeres, ere just ikke paa det besværmeste betegnede med de store Romeriske Tal-Bogstaver.

Leipzig. Johann Georg Büsch, Professors der Mathematik in Hamburg, Kleine Schriften von der Handlung und andere gemeinnützigen Inhalte. 1772. I Alph. 3 Ark i 8vo. Denne Samling bestaaer af følgende Stykker: I) Rede, in welcher viel Böses und wenig Gutes von der Handlungstheorie gesagt wird, gehalten bey Eröffnung der Vorlesungen über die Handlungs-Wissenschaft und Handlungsgeschichte in dem Hörscale des Hamburgischen Gymnasii. Denne Tale er skrevet med megen Munterhed, og sigter egentlig til at vise, hvad for Skade en uriktig Theorie eller en falsk anvendt Theorie kan tilvejebringe Landet og Fyrsten. II) Allgemeine Anmerkungen über den Zustand der Handlung, vornehmlich in den Europäischen Staaten und über ewige Vorurtheile in der neuern Handlungs Politik. Denne Afhandling er skrevet med megen Präcision og Gründlichkeit, og vidner om Forsatterens fortællelige Indsigter i dens

denne Videnskab, endskindt man ikke tviler om, at jo hans Meeninger vil finde adskillige Indvendinger. III) Abhandlung von den Banke, ihrem wesentlichen Unterschiede und den Folgen desselben in deren Gebrauch und Direction. Til denne grundige og tydelige Afhandling om denne vanskelige Materie, ere syede trende Anhænge, af hvilke det første fuldstændig oplyser hvad som er at forstaae om det saa kaldte Agio ved Girobankerne; det andet leverer en Historie om den Londoniske Bank, saa vidt samme er nyttig for Fremmede til Indsigt i dens Institut og mangfoldige Handel. Det tredie er en Oversættelse af Mémoire sur la Banque de Stockholm, af det Büschingiske Magazins siette Bind, med fornødne Anmerkninger oplyst. IV) Kurze Geschichte der Handlungs-Academie in Hamburg. Deslige Academier meener man var vel paa flere Stæder at ønske.

Wien. Appendix ad Ephemerides Anni 1773. de parallaxi Solis, ex Observationibus Transitus Veneris Anni 1769. a P. Maximiliano Hell, S. I. Astron. Cæs. R. &c. 115 S. i 8vo. 1772. Dette Anhang er snarere blevet bekjendt end Ephemerides selv. Hr. de la Lande har iblandt Bemærkningerne af Veneris sidste Giennemgang, brugt i sør den Cajaneburgiske til Soel-Parallarens Bestemmelse og sagt at giøre P. Hells Bemærkning mistænkt. Det er derimod denne forsvarer sig i nærværende Skrift. I den første Deel prøver han den Cajaneburgiske Bemærkning, og søger at vise, at den angiver den udvendige Versrelse ved Udgangen 35 Se- cunder for tidlig an. Vil man holde den fri for Feyl, saa maa der være Feyl i Bemærkningerne i Hudsonsbay, til Vards- huus, til Orenburg, til Gurjeff, som man dog derudi ikke kan tilstaae. Han viser derimod den Cajaneborgiske Bemærknings Feyl paa forskellige Maader, hvorved den altid bliver den samme. I den anden Deel bestemmer han Soel-Paralla- ren af sin Bemærknings Sammenligning med trende, som ere stede i Hudsonsbay, til St. Joseph i Californien, og i den De af Syd-Havet, som Engellænderne kalde St. George, Franzoserne Taiti. Til Slutning giv han nogle Anma- ninger over Hr. de la Landes Mémoire, hvorved han troer sig fornærmet.

Erlangen. Kurze Geschichie der geoffenbarten Religion. Vornehmlich zum gemeinen Brauch für solche Christen, die keine Theologen sind. Von D. Georg Fried. Seiler. 1772. 348 S. i 8vo. Vel er den historiske Methode i Religions-Undervisningen allerede brugt og anprisst af forstandige Lærere. Den fortiente Hr. Østervald, begynder sin Catechisme, der ogsaa intimer endnu beholder nogle egne Fortrine med et Abrege de l'histoire sainte. Men paa denne angenemme og lykkelige Vey, blive vore unge Christne, kun alt for siølden og ey altid rigtig nok anførte. Hr. Seiler har vildet lætte denne saa vigtige Undervisning med foranmeldte Historie. Den bibelske Historie i sær det Gamle Testamente er ofte hidindtil bleven blandet med mange Fortolkernes Fabler, afhandlet med megen Ørhed, svækket med flerte Reflexioner, og fordervet ved et uværdigt og nedrigt Sprog. Alt dette er her forbedret. Religionens Historie indtil Reformationen er fortalt paa en angenem og lærerig Maade og meget er indlemmet, som tjenner til Biblens bedre Forstand. Hvem der nshere vil lære at kende denne Vogs Fortrin har kun at læse Afridsningen af den Mosaiske Lov S. 40. f. Abrahams Charakter S. 24. f. Mosis 63. f. Jesu Sæder og Sædelære S. 193. f.

Berlin og Stralsund. Auszüge aus den neuensten Dissertationen über die Naturlehre, Arzeneywissenschaft, und alle Theile derselben, von E. G. Baldinger, Ersten Bandes fünftes Stück. 1772. Dette Stykke indebefatter, foruden nogle Programmata og Epistler, følgende Artikler: 1) Fortsettelse af Rapps Dissert. de extirpatione tumorum in Mamma: 2) Kähler de ferro ejusque præcipuis præparatis: 3) Bidermann de caussis subitæ mortis fulmine tactorum: 4) Fire Programmata af den afdsøde Prof. Winkler i Leipzig af physisk Indhold: 5) Grauck Epist. de Imperio animi in circulationem ex febre illustrando: 6) Evende Dissertationer af Hr. Prof. Bode de diagnosi vitæ foetus & neogeniti: 7) Birkholz qvæstiones physicæ, chemiæ generalis Definitionibus explicatæ: 8) Ludvig de Oligochymiæ Differentiis.

No. 51.

Riøbenhavnske

Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 23de Decembris. 1773.

Riøbenhavn. Resten af det Tredie Bind af Tulsins Skrifter indbefatter fremdeles: II) Tvende Breve, det første, om de saa kaldede underjordiske Væseners Muelighed; det andet, om hvorvidt Dandsaae kan være tienlig og uskyldig. Disse tvende Brev kan man ansee for tvende fuldkommen udarbeydede Afhandlinger. I det første Brev, om de underjordiske Væsener, synes Forfatteren ret for Alvor at ville have deres Muelighed eviist (thi deres Virkelighed vil han ikke staae os inde for) indskjont han til sidst beslutter sit Brev med Spøg, ligesom et og synes, at han kun har brugt denne Afhandlings Udarbeydelse som en Tidsfordriv. Han har ellers herudi betineg af det bekendte Argument, at saasom Naturen gaaer radviais frem i sine Virkninger, og ikke lader noget Rum ære tomt eller uopfyldt i sine Virkninger, saa kunde de saa ildte underjordiske Væsener endten være de Skabninger, hvilke der er sat Grændeskiel imellem Dyr og Mennesker, ler og de kunde være det første Trin, Naturen kan have iort fra os til Manderne. I det mindste har Forfatteren og taget sig den Sag saa alvorlig an, at han endog besvarer ogle Indvendinger imod hans Hypothese's Muelighed. Ja an besvarer og de Sporsmaale, hvorledes det er muligt: disse Væsener kan giøre sig usynlige, og hvorledes de med res Legemer kunde giennemtrænge og beboe høje og store Fjæl-

de. I Henseende til det Første viser han, at det er ikke nogen nødvendig Egenskab ved ethvert Legeme, at det altid og nødvendig maa kunne sees af tilstædeværende. De aandelige Legemer, Paulus taler om, maa formodentlig have dette forud for vore nærværende Legemer i en utroelig Hast at kunne giennemvandre de længste og vidtloftigste Steder, at gien- nemrænge andre tætte Legemer, som lugte Ørre, at gifre sig synlige og usynlige efter Behag, og i et Dyeblit at frems komme og forsvinde for vore Dyne. Derved vil Forsatteren dog ikke paastaae, at det er just saadanne og saa fuldkomne Legemer, de Underjordiske Væsener skulde have; hvilket han dog uden Anstød vel turde og maatte paastaae, saavidt som han tør efter Formodning sætte dem paa det første Trin i Naturens Rang-Ordning over Mennesker. Hvo veed da, spørger Forsatteren, om ikke de underjordiske Væsener, om de ere til, kan have saadant et Slags aandelige Legemer? eller hvo veed, om ikke deres Legemer kan være af samme Bestands- fænomen, som Winden, hvilken man kan høre og føle, men ey altid see, uden naar den er med Magt sammenpresset. Ja hvad' om vore Underjordiske kunde have saadanne giennem- skinnende Legemer som et Chamæleon, (hvilket skal være den rette Aarsag til, at det kan forandre sine Farver) eller besidde den Egenskab efter Behag, at kunne antage hvad Farve de vilde, i det mindste det Steds Farve, hvorhos eller hvorpaa de opholde sig. Det andet Spørsmaal lader sig for en stor Deel forklare af Besvarelseren paa det Første. Kun dette foyrer han her til, at da alle Legemer ere indrettede efter det Steds Luft, hvor de opholde sig og hvorudi de aande, saa kan Naturen have dannet de Underjordiske Væseners Legemer saaledes, at de kan udholde i den Luft, som maatte findes i Bierge og inden i Jorden. Mueligheden bestyrkes end mere med visse Dyr Exempler, som leve i den Underjordiske Luft, og de smaa Ormes, som leve i de haarde Steene, og ikke kan leve længere, saa snart de sattes ud af dette deres Element. Da Forsatteren i det han vil forklare de Underjordiske Væseners Muelighed ofte skriver om dem med den Betingelse, om de virkelig ere til, saa skulde man se, han burde først have været forvisset om deres Virkelighed; thi lad være Mueligheden da var vis, saa blev der dog altid Sted til den philosophiske Forklaring derover, som nu

nu kan synes forgivæs. Men det gaaer vel an til Tidssordriv at anstille Betragtninger over den Tings Muelighed, hvis Virkelighed man blot har forudsat. I det mindste har man haft den Fornsynelse i sin Indbildung at skabe muelige Væsener. — Det første Brev læste vi gierne med Fornsynelse og til Tidssordriv, ligesom og Forsatteren synes dertil at have skrevet det. Men det andet om Dandsen har sin moraliske Mytte, der givs dets Læsning end mere behagelig. Anledningen, virkelig eller opdiget, er taget af et Dandse-Selskab; man havde oprettet, hvorover en Prædikant i en og anden af sine offentlige Taler til Meenigheden havde tilkiendes givet sin Missfornsynelse: „Livet, siger Forsatteren i Begynnelsen af Brevet, vilde blive en bestandig Pinebæk, i Hald Folkes Domme i Almindelighed skulde være de Negler, hvorefter man var forpligtet at indrette alle sine frie Gierninger, folgelig seer de vel min Herre, at disse ikke kan eller bør komme i Betragtning hos os, hvad denne Sag angaaer, helst da vi veed, at ingen bliver fornærmet eller forarget ved os; men at een af vore Lærere, som vi elsker og ære, skulde have usordeelagtige Tanker om os, er noget, vi kan ikke være vidende om, og dog roelige. Vi maatte jo frygte for at blive anseete, som haardnakede Mennesker, og som Folk, der sandt Fornsynelse i at foragte deres Læreres Formaninger, hvis vi, uagtet deres Paamindelser, vedbleve denne Samling. Vi have derfor fundet os nedsagede til at bekiendtgøre vore Begreb om denne Sag, i Haab, at samme blive optagne og udtolkede med ligesaa megen Kierlighed, som vi forsikre, at det skeer i den allertceneste og uskyldigste Hensigt. Der er ingen iblandt os, som jo er forvisset om deres Velerværdigheds reedelige og nidkiare Dyemærke, og just denne Forvisning har bevæget os til ataabne vore Tanker om denne Sag med al den Fortroelighed og Høygeltelse, som vi ere en saa vel-meende Lærer skyldige.“ Forsatteren har lagt den unægtelige Sag til Grund, at der gives ligegyldige Ting, som man i Almindelighed og i sig selv betragtede slet ikke kan kunde endten onde eller gode, det er at sige, visse Middel-Ting imellem Dyder og Laster, som først blive onde eller gode ved Maaden, paa hvilken, og de tilfældige Omstænde, under hvilke de bruges. Deriblandt regner han Dandsen. Den i sig selv

selv uskyldige Øvelse bliver ofte misbrugt, ligesom andre, man dersor ikke kan forkaste, til store Nordenstigheder. Dersor er det og nogle forsvinme den og holde for, at det er den Gierning, der slet ikke kan skee til Guds Ere, en Egenstab, som alle gode og uskyldige Gierninger bør have. Men Forsatteren erklaerer sig derimod saaledes: „En hver Gierning, som ikke har nogen syndig Oprindelse, ingen syndig Hensigt, intet forargeligt i sine Omstændigheder, fort, enhver Gierning, som skeer endten af naturlig Nødvendighed, eller til Legemets Bevaegelse og Sindets Opmuntring uden syndig Hensigt, skeer og til Guds Ere. Saaledes kan jeg spille paa Violin til Guds Ere, synge en Arie, endog en philosophisk, til Guds Ere; spadsere, sove, klæde mig af og paa, sidde, staae, gaae o. s. v. alt til Guds Ere; og hvad er Dands i sig andet, end en vis afmaalet Gang, eller mere foreget Bevaegelse, end sædvanlig?“ Om end ogsaa Læseren selv kunde giætte sig til de øvrige Grundt, hvormed Forsatteren har taget Dansen i Forsvar, saa vil man dog ikke fortryde her at læse dem, som de af Forsatteren ere foredragne. Det er iblandt andet en vigtig Anmærkning, at Fornøjelser i Livet, endskindt farlige formedelst deres Misbrugelighed, ere dog formedelst de mange Livets Bekymringer nødvendige. I Stedet for at ansæe her flere af Forsatterens, om ikke nye, dog med nye Farver anstragne tanker, voer Mænneschten at blande med Forsatterens Tanker denne sin almindelige Betragtning over de ligegyldige Middel-Ting: Det Menneske, der ikke kan bruge uskyldige og ligegyldige Ting, uden at de skal blive ham til Synd og Brøde, røber et af Natur og ved Vane og slet Opdragelse allerede fordervet og i Dyd og Christendom uøvet Hjerte, og det er en Morale, som ingen fornuft eller Christendom kan forkaste, at i sig selv uskyldige og ligegyldige Ting bør og kan, om de end ikke til sin rette Tid havde nogen anden besynderlig Hensigt, som at forfriske og bevæge Legemet og opmunstre Sindet, dog bruges af Guds frygt og efter Pligt i det Gyldne, for at øve sig i at bruge de uskyldige og ligegyldige Ting i Verden paa en uskyldig Maade, da man ellers staaer fare for at funne ved Misbrug gis-

re sig alt i Verden til Synd, naar man mangler denne Øvelse, og der ere dog utallige Ting, hvil Brug man dog ikke kan undgaae, fordi de kan misbruges. Kan da nogen tvile, at jo uskyldige Ting kan bruges til Guds Ære, naar de endogsaa kan øves af og med Guds frygt. Mærker nogen, at hans Hiertestet let fristes af en uskyldig Ting, lad ham ikke flye derfor som en fej Slave, men bruge Tinget og gaae Fristelsen i Nøde, og komme som en forbedret Christen tilbage med Seyr over sit Hiertes Tilbøylelighed. En vigtig Regel i Opdragelsen. Man maa lære at bruge Verden, saa man ikke misbruger den. Fors. har ydermere anfert til Dandsens Forsvar et Stykke af Luthers Forstalring over det Evangelium om Brylluppet i Cana, hvilket ikke kan for øste afstrykkes. De strænge Moralister og Prædikantere, der drive deres Orthodoxye indtil at giøre de uskyldigste Fornoyelser til Synd for Mennesker, og derved giøre dem mere til seje Slaver af deres Lyster, imod hvilke de ikke for vove nogen Kamp og Strid, end fri og seyrige og over deres onde Lyster triumpherende, velsvede og hærdede Christine og Helte i deres Christendom, disse ville ganske vist stude ved en saa mild Lemfaldighed i dens Tænke- og Læremæde, som de erklaende for Orthodoxyens Fader: „Man spørger (siger Luther) om Dands er Synd, siden samme synes at give Anledning til megen Norden? Hvorvidt Dands har været brugelig paa Godernes Bryllup, veed jeg ikke; men da det hos os er Landets Skif, ligesaa vel at dandse som at holde Gjæstebud, pynte sig, æde, drikke og være lystig; saa seer jeg ingen Aarsag til at fordomme Dands, naar den alene skeer anständig og med Maade. De Synder og Nordanligheder, som derved kan førefalde, kan man ikke tilskrive Dandsen; men alene den Dandsendes nordanlige Tilbøyleheder, og saadant kan skee, naar vi end foretage os de allernødwendigste Ting, sem at æde, drikke og deslige, ja i Kirken selv. Saadant er ligesaa lidet Dandsens Skyld, som det er Madens og Drinkens Skyld, at man ge ved at overvalde sig blive til Svin derved. Oliu du kun dersor ved at dandse. Troe og Kærlighed lade sig ikke uddandse, naagr du kun vaager over Kydsched og Ørsbarhed. Børn dandse uden Synd, gior du ligesaa, eg

„ saaledes kan du dandse uden al Fare.“ Staer ikke da Recensentens Regel fast, at man endogsaa kunde dandse i det Dyemærke, for at øve sig i at dandse som Born uden Synd, og for i anden god Hensigt at kunne føre sig en saa uskyldig Bevægelse til Nutte uden derved at forfalde til no-gen Synd? Og er det ikke da sandt, hvad Tullin har paas-staaet, at man kan dandse, ligesom æde og driske, siunge, spille, pynte sig, være lystig, og paa andre uskyldige Maader fornye sig til Guds Ere? „Guld vil, siger Tullin, en dyr-
 „ kes af Slaver; men af Born, og vi troe, at denne Fæ-
 „ der, ligesaa vel som en anden Fader, vil ikke engang for-
 „ ternes, om han seer, at hans ufuldkomne Born endog
 „ steyede af Glæde, naar det seeede uden deres Medbreds
 „ Fornærmelse, Forærgelse eller Ondskab i Almindelighed.“
 Recensenten vover her at tilføye sin følgende Anmærkning for Slægtkabs Skyld: „Hvilken Fader vilde ikke fornye sig ved
 „ at see sine Born undertiden at hoppe og springe omkring
 „ sig af Glæde over deres Faders Kærlighed imod sig, og
 „ maatte det ikke fortryde ham, om et vrantet Barn iblandt
 „ dem just paa den Tid vilde hulke og græde, eller staae i
 „ en Krog af Stuen og skuelle, imens de andre fornyede
 „ sig? Skulde da Guld vor himmelste Fader ikke være vel
 „ tilfreds med at see os sine Born og saa højt benaadeede
 „ Born muntre og glade ved hans Maade og Kærlighed?
 „ Ganske vist kan et glad Ansigt og et muntet Sind være
 „ en natursig Virkning af Guds Kærligheds Betragtning.
 „ Men hist sidde nogle haus vrantede og egenfindige Born
 „ og skuelle i en Krog, og seer til, og fordomme deres Brø-
 „ dres og Sostres Fornøjelse, og seer suurt dertil, og bilde
 „ sig ind, at de ere alene deres Faders retskafne Born.
 „ Men soge da disse Vrantinger ingen Fornøyelser for sig selv
 „ og som kan være ester deres Humour? Ganske vist, og
 „ om ikke andre, saa soge og finde de deres Fornøjelse i at
 „ fordomme alle andres Fornøjelser, end deres egne, og
 „ med Glæde takke de Guld, at de ere ikke, som andre Men-
 „ nesker.“ — III) En Tale, holden paa det store Ver-
 „ dens Auditorium for Mandkønnet og tilskrevet et
 „ Pår Brudefolk. Talen er, om vi skjonne ret, en Blan-
 „ ding af Skremt og Alvor. Overalt har Taleren derudi fore-
 „ fillet, hvor ubillig og uretfærdig den Mode er, der har gjort

Fruens

Fruentimmerne dette til en Lov, at de skulle blues ved at lade sig mærke med, at de gierne ville giftes, og til en Skam at velge selv og selv at anmeldte deres Kærlighed for den Mands-Person, de elste med en uskyldig og reen Kærlighed. „Kunde det ikke være nok, at Forfædrenes Sneidighed har fundet det fornødent, at udelukke Fruentimret fra de Videnskaber, hvorved Forstand og Begreb skærpes, af Frygt for at disse muntre og aanderige Skabninger skulle ved saadanne Hjelphemidler lære at see en heel Hob meer, end det var os tienligt? Kunde det ikke være nok, at Veyen til Ere's Tempel er ganste tillukt for dem, saa de maa nøjes alene med Skyggen af deres Mæneds Ere, og derimod være dømte til saadanne Forretninger, hvortil udfordres næppe meer end Krop og Taalmodighed; Forretninger, som Verden nok med Tiden hitter paa at faae udrettede ved blotte Maskiner? Kunde det ikke være nok, siger jeg, at de maa ofte lade sig indbilde, at de ere alene skæt til at adlyde og fornøye? Skal vor Hærskesyghe endelig strække sig saa vidt, at vi ville formeene dem at ønske sig lykkeligere, at ønske sig en Lykke, som de søger i at elste os; at ønske det samme, som vi selv vilde, at de skal ønske; med eet Ord, at ønske sig vel gifte? Jeg studser, mine Herrer, ved at nævne et saa uhørligt Tyrannie, et Tyrannie, der ej alene strækker sig til Personer, men og til Ønsker, til Tanker og Tilbøjeligheder. Tillader Natur og Billighed vel saaledes at handle med Mennesker, der leve i Selskab med os; ja ej alene i Selskab, men i vo're Arme, i vort Skind? Er det paa denne Maade, vi søger at bevise vort Fortrin i Fornuft, naar vi sonderrive de helligste Love, der byde os at handle med andre, som vi selv ville behandles, eg derimod opkaste os til Tyranner over Naturen, og for at øphøye os selv, undertrykke et Kion, som Naturen ikke har bevæbnet med andre Vaaben, end Uskyldighed, et Kion, hvilket vi have at takke for vo're Modre, vo're Koner, vo're Døtre, vo're Kærestter, ja! for os selv. Ney, mine Herrer! Saadan Charakteer passer sig paa Tigre, men ikke paa Hottentotter, end sige Europæer.“ Dette maa gierne, om man saa behager, være en Prøve af Forfatterens Skiemt: Men ganste alvorlig er hans Betragtning over det grumme Tyrannie, *Numa* fordum øvede over

de Jomfruer, han udtog og besikkede til Vestaliske Nonner, og det som endnu midt i Christenheden udøves mod de Jomfruer, der fordommes til Klosterne. Men om Mændenes Ærgiærrighed har været den første Aarsag til dette sidste, er en Formodning, som Forfatteren ikke vil påtvinge nogen, og som vel heller ingen saa let lader sig påtvinge. „Man har maakee troet, at det vilde være en alt for bidende Bebreydelse for vort Kion, at der skulde gives saadanne skæbelige Mandfolk, som maatte assondre sig fra Verden, for ikke at kunne modstaae dens Tilløftelser, naar Qvins dekisionnet derimod havde Styrke nok til at leve i det menskelige Selskab, og dog at være og blive dydige.“ Lad det og være Spøg, men følgende Anmærkning er alvorlig: Vi see derfor, at de Folk, fra hvilke Religion og Videnskaber først ere komne til os, jeg meener, de Østerlandste, har holdet Ægteskab i saa høj Anseelse, at intet Onske var hos dem mere tilladeligt og anständigt for et Fruentimmer, end at ønske sig gift. Man ensaae denne Tilbøjelighed saa præieværdig for Naturen, at den, som syntes at nægte eller ikke at ville følge den, blev anset for et Umenneste. Ja! det var en offentlig Skam for et Fruentimmer at gaae ugift. Herfra har den Talemaade, at borttage en Jomfrues Forsmædelse, det samme som at gifte hende, vist nok sin Oprindelse. Vore berommelige Skriftlærde have derfor med den største Grund forsikret os, at det var just derover Jephtha's Dotter græd i to Maaneder, at hendes Fader ved et overilende Lovste havde fordomt hende til et Maal for den almindelige Foragt, som den Tid fulgte gamle Jomfruer. Saaledes vare Tiderne den Gang. Men da de siden ere blevne forderede o. s. v. — IV.) Evander og Alcimna, et Hyrdestykke. Autor til dette Stykke er bekjendt. Oversættelsen havde den Sal. Tullin overgivet til een af sine Venner, og man formoder, at han selv ikke har anset det for andet, end et ubetydeligt Lyst-Arbeyde. Forbemældte hans Ven har leveret samme til Udgiverne af disse hans Skrifter, hvilke i Fortalen til dette Bind, hvor de tillige fortælle Hr. Tullins Levnet, erklaere sig saaledes derover: „Da den øvrige Foraad, vi havde af originale Stykker til Indrykkelse i dette Bind, vilde ellers næppe have været tilstrækkelig til at gi-

„ ve samme en nogenledes Forholdsmaessig Størrelse med de foregaaende; have vi saa meget mindre taget i Betænking at lyse dette Hitte-Barn (om vi maa bruge det Udttryk) i Kuld og Risn, som vi tillige formode, at Publis cum skulde ikke gierne ville savne noget af en saa alminkndelig yndet Forsatters Arbejde.“ — Vi haaber ikke denne vores nogenledes udførlige Recension skulde mishage vore Læsere, i sær af en Mands Skrifter, hvis store Geist allevegne fremlyser derudi, og fortienner vor Hoyagtelse og Beundring. At vi hellere har vildet fylde vort Blad med en saadan Skribents udsgzte Tanker, end med Kritiker og egne Betænkninger over Steder og Tanker, der kunde have behovet nogen Rettelse eller Bestemmelse, det vil uden Tvil finde deres Biesfald, der betænke, at det er ikke den Sal. Forsatters Skyld, at disse hans afbrudte Tanker ere komne for Lyset saadanne, som de nu her ere, meer og mindre, de fleste halv og kun faa heel udarbejdede. Man bør troe, at han selv snart havde rettet, snart nøyere bestemt, snart mere udbredet sig, om han havde kommet til at løbe dem over med den sidste Fiil. Det er nu et Arbejde, der er overladt enhver Læser efter sin egen Lindsigts. Udgiverns har troet, at disse Tanker gierne kunde see Lyset, saa langt fra til nogen Vanere for den Sal. Forsatter, at de end mere kunde tiene til at bestyrke den verdige Hoyagtelse, han ved andre fuldkommere Arbejder og Meestersykker har forhvervet, og vi har derudi ikke kandet nægte dem vort Biesfald. End mere troe vi, at de fortiene Tak af Publikum dersor. Recensenten i det mindste talker dem for den behagelige Opmærksomhed, deres Giennemlesning har holdt ham udi. Det er saadanne Skrifters behagelige Læsning, der maa holde en Recensent skadeslos for den Kiædsmelighed, hvormed han maa læse saa mange andre.

Frankfurt og Leipzig. Versuche über einige erhebliche Gegenstände, welche auf den Dienst des Staats Einfluss haben. 1772. i stor 8vo. Den ubekendte Forsatter leverer den lærde Verden 14 Afhandlinger, hvis Indhold vel er meget forskelligt, men dog overalt af Vigtighed. Den første handler om forrige saa kaldte Afhiento-Fordrag imellem England og Spanien, og Forsatteren viser med Lindsigts i den store Handel, at denne Tractats Ophævelse har

har ikke været skadelig, men meget mere fordeelagtig for den Engelske Nation. Den anden handler om Udslettelseren af Hertugdømmet Lüslands Forbindelse med det Tydste Rige. Lüsland er 1203 ved sin Bisshop Albrecht utvungen og frivillig overdragen til et Rigsslehn, til en Sid, da man erkendte Lehns-Overdragelsen som den eeneste Maade at stifte en borgerlig Fordindelse. Denne Forbindelse blev siden stadsfæstet, fornyet og udvidet. Lehns-Brevene af Carl IV Venzel og Siegmund ere for Haanden. Et bestiftet Riga bliver derudi kaldet et anseeligt og fornemme Lem af Riget. Hærmesteren i Lüsland og Erkebispen til Riga vare Rigssænder, indfandt sig til Rigsdagene, og understreve endnu R. A. af Aar 1530. Stænderne af Lüsland, Erkebispen, Bispperne og Hærmesteren bekom deres Anslag til R. C. Underholdning, og erkendte dens Jurisdiction, hvilken sidste Punkt er tilvisse vigtig. Den nu af den tydste Orden uafhængige Hærmester Wolther von Plettenberg blev af Carl V gjort til Rigssørste, og den gamle Forbindelse blev fornyet. Russernes Indfald har foranlediget dette Lands fuldkomne Adskillelse fra det tydste Rige. En Deel overgav sig til Sverrig og en anden til Pohlen. Alle Landets Bonner og Forestillinger kunde ikke bevege det tydste Rige til at antage sig Lüsland. Heraf slutter Forsatteren, at saasom det tydste Rige ikke opfyldte sine Pligter, og Lüsland blev esterladt ganske hjælpeless, saa har dette været berettiget til at see sig om en anden Skytsherre. Endvidt nu det tydste Rige vel siden har yttret sig med sin forrige Ret, saa har det dog ikke bekommel den igjen, og ved den Oliviske Fredsslutning tiet stille, ja Kejseren samtykte og garanderede den største Deel af Lüslands Aftaaelse til Sverrig fra Kongeriget Pohlens Side. Den tredie Afhandling er om Korsets Fordragelse, hvori vises Oprindelsen til denne Stik, Forstikellen imellem Pavens, hans Gesandteres og Patriarchers Kors fra Erkebispernes og Bispernes, sammes indskrænkede og uindskrænkede Brug, og meldes tillige om den myelig forfaldne Strid angaaende de Würzburgiske Pallium. Af Kaabens Erlangelse folger i sig selv ikke den Ret, at maa lade bære Kors for sig. Den fjerde om Tolden i Sundet, det Odenseiske Fordrag og den Bromsebriiske Fredsslutning, forteller kertelig Sagens historiske Forløb, og vil Forsatteren af den Bromsebrois-

sebroiske Fredsslutnings 34 Art. vise, at den Toldfrihed i Sundet, der blev tilstaet de Pommerske Handfestader, hvilke Sverrig endnu ikke til den Tid havde i Besiddelse, har ikke fundet være dem betagen ved den Fredensburgiske Fredsslutning. Den femte om Gidsler og Oprindelsen til Garantier har meget mærkværdigt om Maaden, paa hvilken man i de midlere Tider har forsikret sig Fordragenes Opfyldelse. Den første Garantie sætter Forfatteren i Aar 1503. ved Freds- og Allianz-Tractaten til Blois, hvor Kongen af England blev anmodet om at ville være dens Conservator. Den siette om den Osmanniske Ports Formæglinger, hvilke denne tilbød i Krigen om den Østerrigiske Arvesølge, men som man unddrog sig fra. Den syvende handler om Videnskabernes baade middelbare og umiddelbare Indflydelse. Den ottende om Nye-Schotland og Acadien fortæller de mellem Frankerige og England i den Fald forefaldne Stridigheder, og beviser denne Haiv-Des høje Vigtilhed. Den niende lover nogle vel sammenfattede Esterretninger, hvorledes det tyrkiske Hof ved de nyere Fredsslutninger har gaaet til Werks. Den tiende om den Osmanniske Ports Handels-Tractater er et smukt Bidrag til den os endnu seylende Historie om den store Handel, hvortil henhører og den elleve om de handlende Nationers Consuler, hvori denne siældene Materie er grundig og omstændelig afhandlet. Den 12te lærer os at forsærdige det saa nsdvendige Spanisk-Grøn, og viser tillige adskillige Fehl af Hr. von Justi. Den 13de om Vandets Forbedring til Fabriker, Manufacturerer og Haandværker, og til Agerdyrkning, og den 14de om Manchester-Flovel eller Bomulds-Flovel, Velours de Coton, indbesatte, saa korte de ere, dog læseverdige Tanker. Overalt seer man i alle disse Afhandlinger et skarpsindig og grundig tænkende Hoved, en upedantisk anbragt Lærdom, og et Genie, der udbreder Lys og Tydelighed over alle sine Materier.

Riga. Der erste und wichtigste Aufstand der Strelizen in Moskau im Jahr 1682. im Maymonath. Aus dem Russischen des wirklichen Etats-Rath und Ritters Smarakows, überzeugt von Ai 1772. 5 Ark i 8vo. Jo mindre dette lidet Skrift synes at være bekjent, desto meer Opmærksomhed fortviner det, i sør da det er kommet

men fra en Skribent, hvis Patriotiske og høye Skrivemaade gør hans Nation Ere. Han har ved dette Skrifte foræviget de store og værdige Døjarers Afmindelse, som den 18de May faldt for en Høb assindige Streligher. Man seer iblandt andet og af dette Forsøg, at Hr. Sumarakow besidder ugemeene Talenter til at afgive en Historieskriver for sit Fæderneland. Man bemærker overalt historisk Nøyagtighed, en ædel Skrivemaade, og den usorsagte Frimodighed, man ellers saa selskeden finder hos dem, der beskrive nogen deres Fædernelands Historie. Kun hist og her ere Blomsterne alt for hyppig udstræede, og alt for mange beklaende Maximer med indvævede. Man beslutter Recensionen med følgende Stykke til Beviis for hvad man om Skriftet overalt har sagt: „Die Natur selbst schien mit den Geschichte einstimmig, dieses unmenschliche Schauspiel zu verabscheuen; denn kaum traten die Streliken in die Pforten des Kremls, als sich das vortreffliche Maywetter in gewaltigen Sturm verkehrte. Hierdurch geriethen einige furchtsame Seelen, sowohl wegen der augenblicklichen Veränderung des lieblichsten Wetters, als wegen der Grausamkeit eines rasende Pöbels auf die Gedanken, daß das Ende der Welt herannahete. Kann aber die letzte Stunde unserer Welt jemanden schrecklicher seyn als Mathweefs und Dolgorukoys lechte Stunde?“ Man seer ellers af et andet Sted, hvad en Russer selv tænker om den overalt i Europa erkendte store Omdannelse af den Russiske Nation ved Zaar Peter I. Men man maa forundre sig, siger Recensenten, hvorledes Forstateren er kommen til at fordrive sit ellers roesværdige Foredrag med dette Franske Pudder: „Der Zaar Feodor, (heds der det S. 13) zierte die Beredsamkeit mit Blumen, aus der Russischen Sprache entsprossen, denn damals war unsre Sprache weder mit Deutschen noch Französischen Wörtern ausgespickt, und die Russen bemüheten sich damals noch nicht, sich zu Deutschen oder Franzosen um zuschaffen, sondern vielmehr sich zu bessern und aufzuklären. Sie suchten würdige Originale, nicht schwache, lächerliche und wankende Copien der Fremden zu seyn, und schämten sich ihrer eignen achtungswürdigen Eigenschaften nicht, denn damals dachte man noch nicht, wie ist viele denken, daß wir durch Bestreuung unsrer Køpfe mit einem bekannten

„ Weis

Waizenmehle, welches wir Pudder nennen, den übrigen Europäern gleich werden. Denn die übrigen Bewohner unsers Erdtheils unterschieden sich von den Asiatern, Afrikanern und Amerikanern, nicht durch Pudern, sondern durch Wissenschaften. Sie rasierten die Leute, die uns beständig vorschwatzten, daß wir vor den Zeiten Peters des Grossen Barbaren, oder wol gar Vieh gewesen. Unsren Vorfahren wahren nichts schlechter als wir, und dieser letzter Zaar in unsrer alten Geschichte war ein würdiger Bruder Peters des Grossen. Unsre neumodische Dummköpfe schwatzten viel von der Umschaffung der Russen, wie sie es von Fremden hören, denen sie indessen selbst diese Niederträchtigkeit von sich beygebracht haben. Gewiß, keine wahrhaftern Umschaffung, als die Veränderung dieser närrischen Schwäzer, denn sie sind aus ungepuderten Menschen wirklich in gepudertes Vieh umschaffen."

Halle. Daniel Nettelbladts Erörterungen einiger einzelnen Lehren des deutschen Staatsrechts. 1773.
 I Alph. I Ark i ster 8vo. Disse Afhandlinger ere, som Forfatteren siger i Fortalen, deels gaukske af nye udarbeydede, deels saadanne, som allerede tilforn har været astrykte, men som han dog for den største Deel har forsøgt og forbedret. Deres Indhold er følgende: I) Von der vermisching des deutschen Staatsrechts mit der deutschen Staatsgeschichte, Staatskenntniß und Staatsklugheit. II) Von dem rechten Gebrauch des algemeinen Staatsrechts in der deutschen Staatsrechtsgelahrheit. III) Von dem rechten Gebrauche des natürlichen und gemeinen europäischen Volkerrechts in der besondern europäischen Volkerrichtsgelahrheit der deutschen Nation. IV) Von des Römischen Königes Thronfolge und dessen Antritt der Kayserlichen Regierung. V) Beweis das dem Römischen König der Rang vor allen auswärtigen regierende Oberhäuptern der Europäischen Nationen zustehet. VI) Von den Rechten der deutschen Reichsverweser, welche an ihre Vicariats-Districte nicht gebunden sind. VII) Von der Gerichtsbarkeit der höchsten Reichsgerichte in Kreissachen. VIII) Von den verschiedenen Arten der Visitation, des Kayserlichen und Cammer Gerichte. IX) Beweis, daß die aufs sehende Gewalt der wahre Grund der Cammergerichtsvisitation sey.

sey. X) Von der Wendung an den Reichstag zur Zeit einer ausserordentlichen und vollständigen Cammergerichts Visitation. XI) Von der wahren Kennzeichen der Territorialrechte und Landesherrlichen Regalien. XII) Von einigen ungegründeten Einschränkungen des landesherrlichen Abzugsrechts. XIII) Allgemeine Betrachtungen über die verschiedene Arten der weltlichen gesellschaftlichen Gewalt in Deutschland.

Berlin. J. G. Paalzows lehrreiches Denkmal der doppelten Ueberschwemmung des Seehauschen Districts in der alten Mark, welche von 27ten März bis Ausgang Augusts 1771. fast alles in eine Wüste ney verwandelt. Nebst einem Rupfer von der Stadt Seehausen in der Ueberschwemmung. 1772. 13 Ark. Den usigelige Skade, som den ganske usædvanlige Oversvømelse af forskellige sterre og mindre Floder i Aaret 1771. har anrettet, og hvoraf man endnu føler de sorgelijste Folger, forriente vel en nærmere Beskrivelse. Mennesker, som ikke finder nogen Medlidenhed for tusende Ulykkelige, naar de kun selv lidet ingen Død, ville alene holde dessige Arbeyder for myttige. Forfatteren, der lever som Rector emeritus til Seehausen, giver i Fortalen en ganske fort Beskrivelse over Staden, og fortæller dens fornemmeste Skæbner. Herved forekomme nogle til anden Brug nyttige Esterretninger. I Værket selv giver han en noye omstændelig og tilforladelig Esterretning om begge Elvens Oversvømmelser, nemlig den første fra 27de Mart. til Enden af May, og den anden fra 12te Janii til Enden af August., hvorved tillige er anført hvad for Skade derved er skeet i næstanliggende Landsbyer Egne. I det tredie Kapitel forekomme nogle ey ubetydelige Ting om de Natur-Markværdigheder, som Oversvømmelsen har tilveyebragt.

Berlin Constantin der Grosse in seiner wahren Größe wiederhergestellt von D. Buchholtz, Ober-Pastor zu Cremmen. 1772. 62 S. i 8vo. Man skulde have tænkt, at den Strid om Constantin den Stores Charakter var til Ende. Man skulde have tænkt, det var afsgiort, at han som alle Store havde sine store baade Fejl og Dyder, og at de feyle paa begge Sider, som overvælde ham alene

alene endten med Nøes eller Last, som endten sværte ham overalt, eller undskyldte ham i alt. Ikke desto mindre er han endda endnu bleven mishandlet paa nye af Hr. Schirach, i hans Historiske Breve, og for at giøre det godt igien, synes Hr. Buchholz at ville giøre alt godt og næsten alt for godt. Constantin den Store maa nu have været hvem og hvordan han vil, nok han var det store Redskab, Forsynet brugte til at forstyrre Hedenkabet, og grundfæste Christendommen, og blot som saadant et Redskab bør viære ham, og det kan vi giøre, uden at vi behøve at undskynde hans unægtelige Fejl.

Göttingen. Naivitåten und Einfälle. Suo stil leggiadro e raro. Petrarch. 1773. 2 Ark i 8vo. Naivitet, siger Forsatteren i Fortalen, staer midt imelleli det Høye og den saa kaldte Lune. Den er det vigtigste og livagtigste Udttryk af den naturlige Følelse af alt hvad man i det tydste Sprog kalder Sanst. Saa vel sorgelige, som lyttige Følelser ere derunder indbefattede, og det franske Ingenu skal være det samme som Naiv. Af følgende Prøver lader man Læseren domme, om Forsatteren selv er naiv.

Grabschrift eines getöteten unehelichen Kindes.

Trotz der Ehre, gab die Liebe dir ein augenblicklich Leben,
Trotz der Liebe, hat die Ehre dir den frühen Tod gegeben.

An einen Modekritikus.

Wem gleichst du, neidisch finstrer Mann?

Dem türkischen Verschnittnen gleichest du:

Selbst kanst du nicht, und wer da kan,

Den störest du!

Die Abschiedschråne bey Uebersendung eines Veilchenstrausses.

O Thråne, zittre sanst! du stammst aus einer Seele,
Die nur durch Tugend groß, durch Liebe glücklich war;
Fließ auf ein Veilchen hin, blüh mit ihm auf, erzähle
An meiner Emma Brust, daß dich der Schmerz gebahr.

Leipzig. D. Christian August Crusius, Prof. Drim. zu Leipzig, des Hochstifts zu Meissen Prälaten und Domherrn &c. Kurzer Begriff der Moraltheologie, oder nähere Erklärung der practischen Lehren des Christenthums. Erst. Theil. 1772. 880 S. st. 8vo.

Man

Man erindrer, at endskindt Forfatteren af denne Moraltheologie vel i forskellige Stykker ikke overbeviser mange Læsere, saa er han dog overalt den tænkende og fromme Mand, der allevegne giver Materie til Eftertanke, og kender Hæligionen af egen Erfaring. Nærværende Deel indbefatter 7 Kapitler: 1) om Moraltheologien i Almindelighed, 2) om Dyden, 3) den menneskelige Fodervelse, 4) den guddommelige Maades mangfoldige Hjælp, 5) Syndernes Erkiendelse og Fortrydelse, 6) Troen, 7) Helliggørelsen. Det 3de, 4de og 6te Kapitler ere næst dogmatiske. Nogle ansorte Sager og Meeninger overbeviser os om det Recensenten har erindret, at Forfatteren vil ikke overbevise mange Læsere; men tværtimod finde mange Modsigelser og Indvendinger. Det er islangt andet kommet Recensenten for, at han har givet Dævelen for meget at bestille, og gjort for meget af ham.

Altenburg. Betrachtungen über die neuesten historischen Schriften. Des dritten Theils dritter Abschnitt. 1772. De Skrifter, som bedommes i nærværende Deel af denne vigtige Journal ere: 1) Rambachs vermischte Abhandlungen: 2) Schwabe de Monimentis qvibusdam sepulchralibus Sachsenburgicis: 3) Hauchs Versuch einer Litterar. Historie der Alten in Tabellen: 4) Memoires de Litterature &c.: 5) Elementa Historiæ singularium Europæ ac Germaniæ in primis Rerum publicarum: 6) Fuchs alte Geschichte von Maynz: 7) Schneiders Sammlungen zur Geschichte Thüringens: 8) Examen des Recherches philosophiques sur les Americains. Til Slutning folger forte Anmældelser af 73 historiske Skrifter, som ere udkomne i Tyskland.

Altdorf. Hr. Prof. Joh. Andr. Sixtus har for Doctor-Værdigheden i Theologien strevet en Dissertation de Loco Paulino ad Rom. VIII. 19-25., hvor i han først søger at igeniendrive dem, som vil have Kreaturen forstaet om de omvendte Hedninger, og dernæst fastsætter han sin egen Meening, som gæser ud derpaa, at Ordet skal forstaes om alle Troende i Almindelighed, hvilken Meening, som man vel ved, er ikke nye, og de ansorte Grunde ere ikke tilstrækkelige til dens fuldkomne Bekræftelse.

No. 52.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 30te Decembr. 1773.

Riøbenhavn. Udkast til et Repertorium paa hellige
og moraliske Tanker. F. L. 1773. 155 S. i 8vo.
Med N. Möllers Skrifter. — Hvem der har Lust til at
fornøje sig med korte, præcise, syndige, sindrige, billedrige,
endogsaa ved deres Simplicitet ophøjede, splivende, unders-
tiden og i en vis Henseende paradoxe og frapperende (endogs-
saa der, hvor ikke nye) indtagende, øste henrykkende, overalt
fortræffelige og lærerige Tanker og Sentenzer; de ville finde
nogle af det Slags i denne lille Bog. Dens Indhold er
udført i 58 Artikler, som ere: Adelskab: Almisse: Anger
og Nutlse: Begierigheder: Bagkalelse og Foragt: Biblen:
Blusfærdighed: Bonnen: Domme: Dnelighed og Lykke:
Dyd og Lyksalighed: Eenlighed og Selstab: Flittighed og
lediggang: Forestilling: Forstillelse: Fornuft og Passioner:
Fylderie og Drunkenstab: Gierrighed: Guds Forsyns Veje
og Giengieldelses Ret: Haab og Frygt: Herreri og Eienere:
Hoffet: Hofferdighed og Ydmighed: Høyhed og Ringhed:
Hukommelje og Glemsomhed: Hyklerie: Konger: Laster:
Livet og Døden: Logn: Lydighed: Medgang og Modgang:
Mennesket: Mirakler: Misundelse og Mid: Moysomhed:
Overbærelse: Overdaadighed: Rigdom og Fattigdom: Sam-
sittighed: Skæbne: Skiemt: Skensomhed: Skuespil:
Sorg: Sundhed, Tapperhed og Henghed: Tiden og Tidss-
jordriv: Troe og Vantroe: Tungfærdighed: Udsædighed:

Venner og Fiender: Verden og Førfængelighed: Bliddom og Lærdom: Breve: Egteskab og Elskov: Erekiarhed og Besvimmelse: Ønsker. Vi kan intet andet gisre, end blot anføre nogle Tanker hist og her af adskillige Artikler til Prøve for Læseren, og til en Ziir for det Num, de her indtage.

— Adelskab. Hvad er Adelskab, naar Dyd og Penge bære eens Skiolde? og hvorpaa skal man kende det fortiente og det kigchte Vaaben fra hinanden? — Almisse. Gud har givet nogle saa meget, og andre saa lidet, at han kan krone den Rige for sin Barinhertighed og Kærlighed, og den Fattige for sin Nøjsomhed og Taalmodighed. Hetter vi ikke vore Almisser ind efter vor Formue, Gud tor lave vor Formue igien efter vore Almisser. Det er ligesom den Ubarmhertige irgen Hænder havde til at give med, endstundt Gud har tilmaalt ham ligesom med begge Hænder. Det er Kærligheden, der helliger Almissen. Ingen sand Christendom uden Almisse, og ingen sand Almisse uden Kærlighed. — Begærigheder. Til vore sande Fornedens heder behove vi vist ikke meget, men til vore Begærigheder alt. — Bagtalelse. Halvdeelen af Verden finder Forsnøyle i Bagtale, og den anden halve Part i at troe det. — Biblen. Det er med Biblen, som med en Fled, der paa nogle Steder er saa lav, at et Lam kan gaae derover, og paa andre Steder igien saa dyb, at en Elephant kan svømme i den: men den Fromme gaaer over, hvor Lammet gaaer over. — Det er beskaffet med den hellige Skriftestes Boger, som med Naturens Bog: Der er i dem begge mange Ting, som vi ikke forstaae; nogle, som vi endnu ideligen saae Oplysning om, og nogle, som først skal opklares for os i det andet Liv. — Bønnen. Aldrig bede Gud om noget, som Mennesker ikke maa høre, og ikke Mennesker om noget, som Gud ikke maae høre. — Hvo har nogensinde knælet med et helligt Forstået og et angergiven Hierte for Gud, uden han er staact op med et bedre? — At synde og bede, det var at spotte Gud, og bedrage sig selv: det var at giøre, som den, der daglig vilde vande et Ukrud, og bede Gud at hindre Væxten. — Bønnen og Aandens inderlige Sukke er det aandelige Livs Pule-Slag, hører det op, saa er Livet snart til Ende. — Lad os ikke giøre med Gud, soui med Psalmebogen og Soldaten: naar Noden er forbi, saa ere begge glemt

glemte. — Domme. Ingen Ting tungere for den Viise, end at dømme, og ingen Ting lætttere for Daaren. — Den Viise seer, hvor meget der hører til Synderens eget Balg eller Samtykke: hvor meget til Fristelsernes Magt og Leyshedernes List: om Uagtsomhed eller Forsat, Skræbelighed eller Ondskab har sorført ham: om Erexpler har forledet ham: om Opdragelsen har ikke vænt ham dertil; ja om Sorg og Armod, Foragt og Lidelse, Overiselse og Oprrelse, og aabenbare Bold og Uret ikke kan have overvældet ham. Han dommer sin Næste, som han vilde dømme en Ven, han gneede, var uskyldig. En ond Gierning beviser ikke strax et ondt Hjerte, og en god Gierning ey altid et godt Hjerte. — Der ere maaske saa Mennesker omkomne paa Nettetfiederne, som ikke have noget godt hos sig. Intet Menneske er saa ond, at han jo kunde være nyttig til noget godt, og ingen saa god, at han jo til sin Tid kunde gjøre sig unyttig nok. Altid lade vore Domme hælde over til den mildeste Side, som er den Menneskeligste. — Duelighed og Lykke vandre sjælden tilhobe. Mangen en kommer videre med at lukke en Ør op, end en anden med alle sine For ienester. — Et godt Navn, erhvervet ved Duelighed og Dyd, gaaer længere og er varigere, end Forfremmelsen, som er erhvervet ved Venner. Hold det for et langt sørre Gede, at fortiene Ere-Sædet, end at besidde det. Det har ofte været en Ere, ikke at blive sat deri. Det første Trin til mangens Ulykke har ofte været hans Lykke. Dens Lykke man i Dag har mistaadt, dens Skæbne har man ofte i Morgen beflaget. — Jeg troede i min Ungdom saa vist, at Dyd og Viisdom var nok for at føre en til Ere: men ak! Jeg kiede den Gang kun lidt til Verden endnu. (NB. Ganske vist fører de og begge til Ere, men den øvige og himmelske. Paa verdselig og timelig Ere maa Dyd og Viisdom ingen Regning gisre.) — Dyd og Lyksalighed. Dydens Ven fa der vel for den uvante i Forstningen noget morsommelig og tornefuld at betrade, men alt, som han kommer længere frem, saa finder han den lætttere og bestrøet med Roser, som aldrig visne. Det er tungt at flavre op paa et højt Bierg, men hvilke keene Fornsyelser ere der ikke paa Toppen. — Venlighed og Selskab. Ingen er endten god nok for altid at være tilfreds med sig selv alenz, eller ond nok til at have alle. —

Den er aldrig alene, som har lært at være sin egen Best. — Man gør sig i Selskab mere yndet ved at høre noye og svare ret, end ved at tale meget. — Man undse sig aldrig ved at have Religion endog midt i de Ugadeliges Forsamling, — Forestilling. Der er hverken i det Onde eller den Gode, som os rammer i Verden; nær saa meget Ondt eller Godt, som vi forestille os. (Forsatteren har ganske vist ret i det, at det er intet, der plager Mennesker i Verden mere end deres egne Forestillinger og Indbildninger, og ingen kan blive ret fornøjet og lykselig i Verden, uden han i Tide vænner sig til at styre og beherske dem ved Fornustens stille Betragtning over Tingene i Verden.) — Forstillelse. En ærlig Mand forstiller sig aldrig, uden for ikke at blive bedraget. (Forsatteren maatte nok have lagt til, eller for at gavne.) — Fornust og Passioner. — Naar Fornusten ikke styrer Passionerne og Roret ikke Seylene, saa gaaer baade Mand og Skib forloren. (Kan vel endogsaa en gammel Tank, saa net anbragt, andet end fornøje? — Drunkenstab er i saa Tanker hæslig lamalet, som en Last man i høyeste Grad maa forundre sig over. Dog vil noget af denne Forundring falde bort, naar man betænker det physiske, som her blander sig med det moraliske, og at en gammel Drunker for en Deel maa ansees som en Patient, der ikke ved blot Morale kan cureres.) — Guds Forsyns Veye. Hvilke Tanker! Vi ville dersor her ingen astrykke, for ey at komme i Forlegenhed med Valget. Læseren behage selv at astrykke dem i Hiertet for ved deres usladelige Erindring altid at finde sig fornøjet i Hengivenhed under Guds ubegribelige Forsyn. — Haabet er liig de Træer, som om de og ingen Frugt bære for det nærværende, saa fornøje de os dog med deres Liv og Skygge til videre. Haabet gør os tilfreds med Livet og fornøjet med Døden. Er det ikke deyligt, at vi ikke see alt hvad der skal mode os i Verden, paa det Haabet, midt i al vor Frygt, endnu maa opholde os? — Herrer og Tienere. Gamle Tienere ere et Huses Prydelse; og der er intet Boeskab at ligne ved en from og troe Tiener: Han bør ansees som en fattig Slægtning. Da er Tieneren større end Herren, naar Tieneren skal bære mere over med Herren, end Herren med Tieneren. — Høfset gaaer altid masqueret, endten der er Masquerade eller ej.

Hoffet er et Røge-Kammer, hvor de fleste gaaer ud af med
Saarene i Dyrnene. — Høyd og Ringhed. Det er
ligesaa tungt for de Store at læse og besvare Suppliquer,
som for andre at skrive dem. Maar de fornøyer en af en
Snees, saa giore de de nitten misfornøvede, og den trvende
takker dem de fleste Gange kun lidt, for han tykkes han fil
ikke mere end ham med Ret tilkom. De Store ere undets
kastede manges Knur og Misundelse, og vel, om de ikke bli-
ve handede til, medens de staae, og peget fingre ad, naar
de falde. De have haft ondt ved at gaae op af mange Traps-
per, og værre ved at blive fast ned af dem. — Hukommelse
og Glemsonhed. Vi klage over vor Hukommelse, men
hvem takker Guld for Glemsonheden? — Den Artikel Liv-
vet og Døden, har og mange smukke og lærige Tanker,
saasom: den der vil doe vel maa leve vel: Den, der vil hav-
ne, maa' syre vel: han maa have Dyet paa Empasset og
Hænderne paa Roeret; Vi maa nok have Døden i Længsel,
men vi skal og have Livet i Taalmedighed: Den, der i Livet
ikke vil lære, hvad det er doe, han skal i Døden ikke lære
ondet, end hvordan han burde levet. I Døden, naar det
lakker mod vort Lives Asten, saa faae vi først at vide, hvor-
dan vi har levet, saa faae Mennesket først ret sit Syn:
Men det er noget seent at lukke sine Dyne op, naar Døden
vil lukke dem til, og forsilde at forandre Courses naar man lig-
ger paa Strand. — Den Artikel Miraklet gaaer alene
ud paa at forestille det jødiske Folks Bedlige holdelse indtil
denne Dag, som et Vidunder, og et Tegn til, at der end-
nu forestaaer et Mirakel med dette Folk. — Misundelse og
Ud er saaledes affildret, at man maa være mere bange for
at misunde end at misundes. — Overbarelse. Vi kreve
jo ikke af den Starblinde, at han skal see saa langt sem vi,
og at den Halte skal gaae saa fast som vi; Hvi vil de From-
me da, at de Fortrædelige skal være ligesaa milde sem de, og
den Taabelige ligesaa klog, som den Viise? Mon Fornuftens
Feyl ikke være ligesaa vel værd at overbære, sem Legemets
Feyl? — At være streng mod sig selv og overbærende med
andre, det er en sand Christens Kiendemarker. — Over-
daadighed lignes med Øvægshygen, hvorimod ingen har fun-
det noget tilfortadeligt Raad. — Rigdom og Fattigdom.
Sygesengen gjør ligesaa lidet Forstiel paa Rige og Fattige,

som Graven. Og hvad har saa den Rig i Padten af al sin Rigdom meer end Kamelerne og Muul-Eslerne, som har haaren Edelsteene og Gyldenstykker igienem mange Lande med Drabentere om sig? Maar de komme til Herberget, saa tages alle Klenodierne af dem, de jages ind i Stalden, og beholde kun Slag og Strimer tilbage. Hvad har et Menneske af alt det, han endten har eller givt i Verden, om han ikke frygter Guld, og finder en Glæde i at gisre vel? Intet uden Forsængelighed her, og hvad hisset? — Skuespil finder ikke Forsatterens Biesald, og han vil ikke de maa rosse, som opbyggelige, forend man viser ham en, som er blesven bedre derved. De øvrige Artikler, som alle indbefatte læterige Tanker, overlade vi til Læseren.

Türnberg. Neuer Schauplatz der Natur, oder Beyträge zur Verherlichung Gottes und zur Ausbreitung gemeinnütziger Kenntnisse in einem freyen Auszug des Plüchischen Werkes mit neuen Erfahrungen vermehrt und verbessert. Erster Band. 1772. I Alph. 12 Ark. Zwyter und letzter Band. 1773. I Alph. 15 Ark i stor 8vo. Hr. Plüches Skeueplads er alt for bekjendt for at behøve nogen omstændelig Anmældelse i Henseende til sin Indhold eller Værd. Otte Octav-Bind, den dyre Priis og den slette og ubehagelige Dialog, hvori Hogen var skrevet, affrækkede mange fra dens Anskaffelse eller Giennemlesning. Den ubenevnte Forfatter har altsaa gjort mange en vigtig Dieneste med dette Udtog. Dialegen, som næsten var usorddragelig, er her blevet forvandlet til et vel sammenhængende Foredrag, hvorved allerede mange Ark ere bortsaldne. Endskindt otte Octaver ere bragte til tvende maadelige, saa ere dog mange nye Bemærkninger og Tilsager blevne føyede dertil. Den første Deel indbefatter alle Gienstånde paa vor Jord, og altsaa handles derudi om Insectorne i Almindelighed, om deres forskellige Arter, om Fugle, Land-Dyr, Fisk, Planter og deres Dyrkning, Koronet, Viinstokkerne, Skovene og Engene o. a. m. Det andet Bind indbefatter Betragtninger over Himmelen, Menneskene og deres Opfindelser, og er deelt i tvende Afsnitter. Det første indbefatter den Lære om Maanen, om Himmelvis Bygning, om Dyrkredsen, om Mennesket i Henseende til Lege-

Legemer og dets Sigelekræster, om Maalekunsten, Mechaniken, Optiken o. s. v. og ere Begreberne derom meget tydelig udtrykte. I det andet Afsnit handles blandt andet om det menneskelige Selskabs Oprindelse, om Horns Opdragelse, om Ståndernes Understødt, forstørrelige Kunster, Fabrikter og Manufacturer, og en Afhandling om den christelige Religionens Sandhed beslutter det ganske Værk. Ingen, som overvejer disse Kundskabers Omsang, vil forslange, at alt skulde være foredraget med den fuldstændighed, Nøyagtighed og Bestemmelse, som de bør være udførte med i enkelte Værker om disse Materier. Man troer dog med Ret at kunne sige, at dette Udtog burde gives ethvert ungt Menneske af begge Køn i Hænder, da det endog i det almindelige Liv kan være dem til mangfoldig Nutte.

Berlin. M. Joh. Thunmanns, ord. Lehrers der Beredsamkeit und der Philosophie auf der Universität zu Halle, Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker; Mit einer Vorrede herausgegeben von D. Anton Frid. Büsching, Königl. Preuß. Ober-Consistorialrath, auch Director des Gymnasii in grauen Kloster zu Berlin. 1772. 22 Ark i 8vo. Hr. D. Büsching roser først Forfatteren i sin Fortale formest delst hans nyske Bekjendtskab med Kilderne til forstørrelige Europæiske Folkes gamle Historie, hans skarpsindige og upartiske Sandheds Kierlighed og hans store og siedlene Sprogfundskab, og aabner herpaa sine leseværdige Tanker, i det han anmelder disse Afhandlings Indhold. Den første beträffer de gamle Preussers og andre Lettiske Folks Oprindelse. Den anden Afhandling bestaaer af Anmerkninger over Hr. Prof. Schlössers almindelige nordiske Historie. Den tredie indbefatter Forfatterens Forklaring over en gammel Preussisk Opskrift med ubekendte Bogstaver, hvilken Bayer uden nogen Forklaring lod astrykke i Comment. Acad. Sc. Petropol. Tom. II. p. 470. Den fjerde Afhandling beträffer de Obotriters til Gudstjenesten henhørende Ceremonier, hvis Forklaring Hr. Hospræsten Melsch har udgivet. Endelig figer og Hr. B., at Forfatteren er stærk i den latinske, græske og østerlandiske Litteratur, og kender og de fligne Kunster og Videnskaber, i hvilken Henseende han lykønsker Universitet,

sitetet, hvorved Forfatteren allerede har tiltrædet sit Øvre, Embede.

Leipzig. Af Hr. D. Ernesti Udgave af Tacitus, har den Weidmanns- og Reichiske Boghandling leveret et nyt Oplag, som det forrige 2 V. st. 8vo. 1772. Bindene ere gjorte hinanden mere lige. Excursus Lipsii ere indførte i det andet, hvor man og nu finder Nic. Heinsii Animadversa ad Tacitum, som for den første Astryk ankom for sildig fra Holland. De ere fulde af dristige Forbedringer; men hvare dog immer til denne store Skrifst-Demmers sine Vid. Hr. D. Eru. har i sine egne Anmærkninger gjort forskellige smaa Forbedringer og Forandringer, som man har bemærket af nogle Stykkers Sammenligning i sør i Libris Historiarum. Begge de nyere Udgaver af Tacitus ved Lalemand og Brotier har Hr. E. haft for sig ved denne sin nye Udgave, og benyttet sig af den sidste i Henseende til det nye Bidrag til Læsemaader. Begge Parisiske Udgaver ere i Henseende til Texten astrykte af Hr. D. E. Udgave. Men han gjort ikke meget af de i begge tilførsede Anmærkninger. Gordon siger han, vil med sin beromte Commentar ligesaa komme i Forglemmelse, som Bernegger, og andre politiske Commentatører, hvilke han ligner med Theologernes Asyetiske Skrifter. Derimod ville kritiske og grammatiske Udtolkere forblive i stedsvarende Asmindelse. En Anmærkning som Rec. herved har tilføjet, er vigtig nok for her at ansøres, som den lyder i sit eget Sprog: „Alies in der Welt hat seinen Kreislauf. So viele brave Kritiker aus dem funfzehnten und sechszehnten auch siebenzehnten Jahrhundert, liegt kein Mensch mehr. Und wenn nun einmal ein alter Schriftsteller erträglich gesäubert und ausgepuhet ist, warum sollte doch in Ewigkeit fort immer wieder an ihm herausgebürstet, und gefeilet werden? Das gelehrte kritische Studium muss, selbst der Natur der Sache nach, unaufbleiblich mit der Zeit fallen. Das sich unser Zeitalter mit den Sachen selbst ein wenig mehr zu thun macht, ist so gar übel nicht; das Übel liegt darin, daß man sich voraus zu wenig in den Stand zu sehen sucht, um sich einmal mit Sachen verständig und mit Erfolge abgeben zu können.“

Paris. Les Druides Tragedie en cinq Actes par Mr. le Blanc de Guillet, representée pour la premiere fois par les Comediens fr. ordin. du Roi le 17. Mars 1772. Indumar, de Carnuters Konge, som boede ved Seine, er i Bes-
greh med at drage ud til Feldts imod Cæsar, hvorfore Clodomir hverver Hjelpetropper til sammen, men Emirene, Indumars Dotter, opofrer sig til Guderne i Falge et Lofte, hendes Fader havde giort. Scenen er i en Skov. Emirene tilstaaer for hendes Fortroede, at hun elster Clodomir, og at Præsteskabet er hende af den Aarsag mere forhade, end formedelst det Menneske-Offer, som skulde forrettes. Indumar kom i Skoven for at tage Afsked fra hende. Man havde, da ellers ingen anden end Præsterne under Livs-
Straf maatte komme i Skoven, ham til Behag giort en Undtagelse. Men Clodomir kommer og for at afholde sin Ricreste fra hendes Forsæt. Hun beder ham flyve; men han bliver endelig greben og bortsørt af Drabanterie. Princessen kommer derover uden for sig selv, da hun ikke vor Falge ham. Druidernes Overste Cyndonax foresiller hende, at hun med et frivilligt Hierte maa opfyldre Loftet, og at hun endnu kan komme los dersra. I det hun nu fuld af Væde
derover er færdig ataabnbare sig, bliver det maledes for Cyndonax, at man harde grebet Clodomir i Skoven, og at han efter Druidernes Love maatte dje. Cyndonax sets ter sig derimod, men Eminon driver paa det blodige Offer, og da Emirene undskylder Clodomir, figer Eminon, at alene en Præstinde, der allerede er indviet, kunde gifre saadan en Forbryder fri for Straffen. Princessen sværger altsaa i sin Affects Hidsighed Indvielses-Eeden. I midlertid da der maatte ske et Dods-Offer til Forbrydelsens Udsomning, saa skal det nu afgøres ved Lodkastning. Da nu hver hat fastet sit Navn i Urnen, er Princessen saa uirkeligt at trække Clodomirs Navn. Men hun vil ikke tilstaae, hvis Navn det har været, hvorfor hendes Fader vil lade sig opofre, indtil Clodomir kommer, opdager sin Kigrlighed til Emirene, og angiver, at det var ham Dods-Lodden harde træffet. Catastrophen gør Cyndonax, som med Folkets Hjælp forsyrer Overtroen, afsætter Dods-Offerne, og redder begge de Elskende. Skværet har en meget vanderholdende Fortvifling, og er tilligemed et verdigt Udryk fuldt af ædle Tanker

og af et vigtigt og interessant moralst Indhold. Man har mældet fra Paris, at Erkebispen har undertrykt dette Sorgespiel formedelst den øvelste Druids Character, og forbudet sammes Trytning.

Wittenberg og Zerbst. Lustspiele ohne Heyrathen. Von dem Verfasser der empfindsamen Reisen durch Deutschland. 1772. 190 S. i 8vo. Forfatteren Hr. Schummel kan ikke taale, at næsten alle Lustspil endes med Egteskaber. Han troer, at Lustspil uden Egteskaber kunde have ligesaa stor Interesse, og ønsker, at de bedste Cosmiske Digttere vilde dog herudi efterfolge hans Exempel, paa det at Lustspil uden Egteskaber maatte efter Haanden udgiøre et eget og nyt Slags. Han troer altsaa, at han med nærværende har gjort som en nye Epoche for Theatret. Elskov og Kærlighed vil han vel ikke have saa ganske forvist derfra, kun, at den ikke paa Theatret sluttet med Høytid, endfisindt det vel er den naturligste og interessanteste Gang den kan tage, i sær hos saadan borgerlige Personer, som i Lustspil glemmeelig lade sig see. Kærligheden maas for Resten endes hvormed man vil, naar kun Lustspillene ellers ere Gode. Men de, Forfatteren her har leveret, ere ester Recensentens Meening kun slette. Han meener, at det er ham ikke til saa stor en Skam, om det mindre lykkes ham paa denne ubeklente, end paa den alfare Bey. Men Beven er jo hverken nye eller ubeklendt. Vi har alt mange Lustspil uden Egteskaber, uden at deres Forfattere desvore har troet, at de har betrædet en nye Bane. Det første af de trende, Forfatteren her har leveret os, har til Opført, Die unschuldige Frau, oder viel Larmen um Naches, og bestaaer af et Udtog. Det var allerede indenført i den tredie Deel af empfindsame Reisen durch Deutschland. Men da Forfatteren til den Tid sandt mange Indvendinger derimod, saa har han nu, som han forsikrer, ganske omarbeydet det. Ikke desto mindre maas Recensenten tilstaae, at han har fundet ligesaa lidet derudi nu, som da. Der Duell in drey Aufzügen, er det andet Stykke. Det er næsten det bedste, om noget kan fortælle Noes. Imidlertid er en blot Duell, uden videre Forviklinger, en Sag af saa siden Interesse, at man dermed ikke kunde opfyldte et heelt Skuespil. Det ligger kun meget saa

Lesere og Tilskuere Magt paa, gien nem mange Optrin at lade sig underrette om Duells-Rieglerne. Det tredie Stykke er Der Würzbrämer und sein Sohn, in einem Auftritt. Dette er intet andet end en Skole-Dialog. En Son bliver ved sin Tilbagekomst fra Akademiet examineret af en Magister i sin Faders Nærørelse, og da han staarer sig kun flet, saa bliver Faderen trostet af Magisteren i Henseende til det fejle flagne Haab. Recensenten maatte vel spørge, hvor Forf. kan komme til at give noget saadant Navn af et Drama. Overalt driver han sin Wittighed saa vidt, indtilinden taber al sin Styrke. Dialogen er undertiden ged, men paa de første Steder, endog saa der, hvor Forfatteren har lænt at giøre den ret naturlig, kan man knap holde den ud.

* *   * *   * *

Kiøbenhavn. Paa det første Bind af Capitain Niebuhrs Rejses- Beskrivelse, som indeholder hans Rejs fra Kiøbenhavn til Constantinopel, Egypten, Sinai Bierg, over den Arabiske Soebugt til den Provinz Jenien, eller det lykkelige Arabien, modtages Subscription til Martii-Maands Udgang Aa. 1774. udi alle Boghandlinger i Kiøbenhavn, saa vel paa Horsen, som i Staden. Dette Bind bliver om trent 65 Ark stort og har 73 stote og smaa Kobber-Tavler, hvilke sidste bestaaer af Charter, Grundrisser og Prospekte af Steder, Forestillinger af Maskiner, Klædedraater, Antiquiteter, Hieroglypher og Inscripter. Kobber-Tavlerne ere alle net stukne. Tryk og Papiir skal og blive ligesaa got, som til den allerede udemne Beskrivelse over Arabien. De Liebhabere, som inden oveumeldte Tid lade deres Navne tegne, bekomme dette Bind til næstkomende Paaske 1774. for 6 Rdlr. Danst Courant.

Paris. Det Kongel. Indskr. og Fionne Bid. Akademie har paa nye udsat for 1775. følgende Sporsmaal til Priis: Pourquoi les descendants de Charle Magne, Princes ambitieux & guerriers, ne purent se maintenir aussi longtems sur le Trone des François, que les foibles Successeurs de Clovis? Prisen er dobbelt, og bestaaer af tovene gyldene Skue-Mynster, hvert paas 400 Livr. Afhandlin- gerne

gerne maa være indsendte for den 1ste Julii 1774. til Hr. Dupny, Secrétaire perpetuel de l'Académie.

Lyon. Vidensk. og Kunst. Akademiet udlovet for 1774. en Guld-Medallie paa 300 L. og en Sølv-Medallie paa 25 Livr. for hvem der kan opdage indenlandſke Planter, som fuldkommen kan erstatte og opfylde Virkningen af Ipecacuanne, China og Senira. Afhandlingerne maa være skrevne paa Latin eller Fransé, og en indbefatte Hypotheser, men paa Erfaringer grundede Bemærkninger, og være indsendte for 1ste April 1774.

Marseille. Vidensk. og K. Akademie forlanger en Afhandling, som nære skal bestemme Fordeleene og Ubequamsighederne ved Brugen af Steen- og Træ-Kull i Fabrikerne, og vil belønne samme med en Priis paa 300 L. i Aaret 1776. — Vidensk. og Kunst. Akademiet har anden Gang udsat for 1774. det Spørsmål: Hvad Indflydelse Handelen til alle Tider har haft paa et Folks Sæder og Genie? Prisen bestaaer i en Medaille paa 300 Livres.

Rouen. Det Kongel. Vidensk. Selskab vil i Aaret 1774. uddele en Priis paa 1200 L. for den Afhandling, som bedst viser Maaden: De perfectionner l'éspice de cristal nécessaire à la Construction des lunettes achromatiques.

— Det Kongel. Kunst. og Lægevine Vid. Akademie har for Aaret 1774. bestemt en Priis af 300 Livres for den bedste Afhandling over folgende Materie: Notice critique & raisonnée des historiens anciens & modernes de la Neustrie & de la Normandie depuis son origine connue jusqu'au 18. siècle; pour servir d'introduction à l'histoire générale de la Normandie. En anden ligesaa høy Priis har Akademiet udlovet til hvem der paa en Maade, som Akademiet kan blive fornøjet med, vil beskrive de Anatomiske Opsægelse, som ere gjorte fra Begyndelsen af dette Aarhundrede, og den 27te, som Lægekunsten derved har erholdt.

Dijon. Kunst. og Vidensk. Akademiet har anden Gang udsat dobbelt Priis for 1774. paa den Afhandling som bedst

bestemmer: l'Action de l'Acide sur les huiles, le Mecanisme de leur Combinaison, & la nature des differens composés savonneux, qui en résultent? Akademiet har ikke været fornøjet med de Besvarelser, som indkom for Aaret 1771. For Aaret 1775. har det bestemt Prisen for den bedste Oplosning paa følgende Spørsmaal: Quels sont les avantages, que les meurs ont rétires des Exercices & des Jeux publics chez les differens peuples & dans les tems differens, ou ils ont été en usage?

Bordeaux. Vidensk. Akademie opgiver til Besvarelse følgende Spørsmåle for 1774.: D'exposer le traitement des maladies, qui enlevent, avant le septième jour de couche, la majeure partie des femmes, dont l'accouchement a été fort laborieux & contre nature, & d'éduire une pratique heureuse, & de l'ouverture des cadavres, une théorie de ces maladies assez lumineuse pour faire sentir, pourquoi les moyens employés d'ordinaire dans les cas des viscères contus & enflammés (les Antiphlogistiques de tout éspecé) sont si peu efficaces dans ce cas ci? — For 1775.: Quelle est la cause des bulles, des fils, ou stries, que l'on observe dans presque tous les verres optiques, & quels seront les moyens d'y remédier, & de rendre par-là les verres plus propres aux opérations pour lesquelles on les employé?

Montpellier. Det Kongel. Vidensk. Akademie har for 1774. opgivet til Pris af 100 Daler følgende Spørsmål: Quelle est l'influence des météores sur la Végétation, & quelle conséquence pratique peut-on tirer relativement à cet objet des différentes Observations météorologiques faites jusqu'ici?

Siena. Vidensk. Akademiet har opgivet tvende følgende Spørsmål: 1) Ettersom Hav-Saltet, naar der Mængde kommer paa Riødet, bevaret somme fra forraadnelse, men i mindre Mængde, efter Pringle's andres Erfaringer, besordret forraadnissen, voraf kommt da denne Hav-Saltets forstættige Virkning, og hvad for Virkning kan man drage af denne Opdagelse? 2) Ved physicaliske Grunde at afgjøre,

om der i de forskellige Egne af Europa nu, eller i Verdens Begyndelse, er falden mere Regn, da det ved meteorologiske Bemærkninger ikke kan bevises, og at vise Fordecken, som Erfaringernes Kundskab kan bringe i Agerdyrkningen?

Harlem. For indeværende Åar havde Vidensk. Selskab opgivet til Pris følgende Spørsmål: Welche Bäume, Sträuche oder Pflanzen außer der Arundo Arenaria und dem Prunus Sylvestrus sind am besten af die Dünen von Harlem zu pflanzen, um den Sand so fest zu machen, daß er nicht durch die heftigsten Winde fortgerissen werde? Afhandlingerne skulle være skrevne paa Hollandsk, Fransk eller Latin og indsendte for sidste December i dette Åar. — Nogle Personer har af Iver for Christiens dommen udsat en Pris for 1775. paa det Spørsmål: Wie kann man am besten und mit dem größten Erfolge die Einwohner der Colonien des Staats in der wahren und reinen Lehre des Evangeliums unterrichten und diese Lehre in jenen Ländern ausbreiten? Prisen er en Guld-Medallie med Forsatteks Navn af Prætiskristet og Xaret. Skrifterne kan forfattes paa Latin, Fransk eller Hollandsk, og indsendes til van der Ha, Selskabets Secretair.

Mannheim. Det Physist. Oekon. Selskab har for 1774. ladet aumælde, at hvem der ved en Afhandling grundigt vil bekendtgøre den vigtigste Opdagelse i Landhuusholdningen, eller i Manufactur og Fabrikvæsenet, med alle de Kundskaber, som løbe derind, skal bekomme en Guld-Medaille af 10 Ducaters Værd. Selskabet forlanger ingen Projecter, men alene ved Erfaring forsøgte og stadsfæstede, og for Opfinderne endnu bekendte Opfindelser, som sigte til almindelig Vedste. — Det Churf. Vid. Akademie har bestemt en pris af 50 Ducaters Værd for en Afhandling, som indbefatter Beregninger og Erfaringer over Barometrets Forandringer, og hvorvidt samme forud kan vides og bestemmes, ligesom Soel- og Maane-Hormørkesser. Skrifterne bliver antagne til den 1ste Julii 1775.

Göttingen. Det Kongel. Vid. Selskab har for 1774.

bekjendtgjort følgende Spørsmaal til Priis af en Medaille paa 12 Dukaters Værd: Wie vielerley Arten von Insecten giebt es, die den Urkunden und Büchern in Archiven und Bibliotheken schädlich sind? Welchem Stükke der Materialien, als Kleister, Leder, Pappe u. s. w. geht jede Gattung besonders nach? und welches sind die thunlichsten, und durch die Erfahrung bewährtesten Mittel, diese Insecten von grossen Urkunden und Büchersamlingen theils abzuhalten, theils zu vertilgen? — Hr. Prof. A. G. Richter er blev ven kaldet herfra til Cassel som anden Livlæge og Over-Inspekteur ved det nye bygte prægtige Hospital med en anseelig Gage. Man haaber og ønsker, at Fortsættelsen af hans berømte chirurgiske Bibliothek derved ikke vil blive afbrudt.

Danzig. Det Naturforskende Selskab har utsat følgende Spørsmaale paa Priis af 12 Dukaters Værd til Febr. 1774.: 1) Die beste, Kurzeste und dem Landmann fäßlichste Anleitung, wie ein Hopfengarten im sandigen, leimichten und thönigten Acker, wie auch im Moorgrunde anzulægen sey, und wie der Hopfen mit Vortheil könne gebauet werden? 2) Wie kan aus Honig ein Zucker bereitet werden, der im Preise den gemeinen nicht übersteigt?

Stockholm. Det Kongel. Patriotiske Selskab har af en Ubekjendt bekommet en Medaille af 40 Dukaters Værd for at udsette den til Priis for den bedste Besvarelse paa det Spørsmaal: Om ikke det bedste Middel til at forebygge den Forandring i Moder og Snighandelen er en egen bestemt Klædedragt, og hvad Godt eller Onde der Funde være ved en saadan almindelig indførte Maade at klæde sig paa? Afhandlingerne derover skal være indsendte til Selskabet til den 24de Januar. 1774.

***   ***   ***

Göttingen. Hr. Georg Matthiæ, Doctor og Professor i Lægekunsten, døde i May i en Alder af 65 Aar. — Her døde i May den berømte Doct. og Prof. Med. Hr. Hofl. og Livlæge Georg Gottlob Richter i sin Alders 79 Aar. — Den 2den Octobr. døde her Hr. Bergmedicus D. Christian

Ludvig Willich, en ligesaa skarpsindig Botanicus som erfarene Medicus, af en tærende Syge, til hvis Helbredelse han fort tilforn havde begivet sig hid.

Altona. Hr. Doct. Maternus de Cilano, Kongel. Dansk Justice-Raad, og Prof. i Naturlæren og Oldsagerne ved det her værende Gymnasium, er død den 9de Julii i sin Alders 78 Aar.

Potsdam. Her døde den 12te Julii den berømte Konelige Kammer-Musicus Hr. Joh. Joachim Ovanz, i sin Alders 77 Aar. Han har skrevet en Afhandling under Titel: Versuch einer Anweisung die Flöte Traversieve zu spielen, var selv den største Fløytespiller, en fortæsselig Componist og en Tydsker.

Utrecht. Den berømte Jurist Hr. C. S. Trosz er her død i sin Alders 70 Aar.

Garderwyck. Her døde i Septbr. Hr. Carl Conrad Reiz, Prof. i Philosophien, i sin Alders 65 Aar.

London. Den formedelst sine Stridigheder over Treenigheden bekendte Hr. Maty er død den 23de Mart. — Den 23de August. døde den berømte Lord, George Littleton, en stor Orator, en førende Digter og grundig Forsvær af den christelige Troe, i sin Alders 66 Aar; og den 28de August. John Ranby, Første Gundlæge hos Kongen, i sin Alders 71 Aar.

Stockholm. Den 16de Julii dette Aar døde i Uppsal den berømte Ridder og Kongel. Livlæge Nils Rosen af Rosenstein, som er berømt for en af de største praktiske Læger.

Jena. Den 24de Julii døde Hr. Doct. Christian Theophilus Mayer, Prof. i Lægekunsten af en tærends Sygdom i en Alder under 30 Aar.

Marburg. Den fortiente Hr. Canzler Estor er død i en Alder af 74 Aar, og hans Sted er igjen blevet besat med Hr. Emilieus Ludvig. Homberg, som Vice-Canzler, ... et med titel af Geheimer-Reaterinas-Raads-

Første Negister

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

som findes anførte i de

Københavnske

Efterretninger

Andet Hæfte

for Aaret 1773.

A.

Amiots L'Art militaire de Chinois	698
Anchers Præken paa første Paaske-Dag 1773.	753
Auserlesene kleinen Gedichte aus den besten deutschen Dichtern	430

B.

Bacmeisters Russische Bibliothek	759
Badens Undervisning til det tydße Sprog	610
Baldingers Lobrede auf den Freyherrn Gerhard von Swieten	736
— — Auszüge aus den neuesten Dissertationen über die Naturlehre. 1. B. 5 St.	800
Banks et Solander Journal d'un Voyage autour du Monde	598
Bastholms Rede über die Ewigkeit der Höllenstrafe	758
Birchs nye historiske Magazin	501
Brets Magazin zum Gebrauch der Staaten und Kirchengeschichten	680
Briese, deutschen Gelehrten, an Herrn Klog	655
— über die wichtigsten Wahrheiten der Offenbahrung	464
	Breig

Register.

Breiglebs Betrachtungen über den historischen Enthusiasmus Side 6:

Buchholz Constantin der Grosse	8
Bussel Historisches Tag-Register &c.	50
Büschs kleine Schriften	79
Büschings Magazin. 6 Th.	71

C.

Cannegieter, Observationum Juris Romani Libri quatuor

	62
Champeaux (und Faissche) Erfahr. u. Wahrnehm. ub. die Ursach des Todes der Ertrunkenen	68

Claussens Prisskrift om Bondergaardes tienlige Størrelse

	67
— — — Prisskrift om Folkemængden i Bondestanden	69

Crantz's gamle og nye Brodres Historie

	62
Crusii kurzer Begrif der moral theologie	53

— — Hypomnemata ad Theologiam propheticam

	62
— — — Beitrag zum richtigen Verstande der H. Schrift	62

D.

De Argumentis veræ divinitatis Christi &c.

	57
De la Felicite publique	63

— — — — Vol. 2.

	65
Der goldne Spiegel	52

Didelots Unterricht für die Hebammen in der Stadt und auf dem Lände

	57
Die Geschichte des Selbstgefühle	62

Die erleuchtete Zeiten

	63
Dorats Fables & Allegories philosophiques	76

Drey theatralische Abhandlungen

	43
--	----

E.

Eberhardts neue Apologie des Sokrates

	50
— — — Onomatologia medica completa	64

Ernesti Tacitus, nyt Oplag

	82
--	----

Register.

F.

	Süde
Fabers Beobachtungen über den Orient aus Reise- Beschr., zur Auskl. der Heil. Schrift	685
Faissole Erfahr. und Wahrnehm. über die Ursache des Todes der Ertrunkenen	684
Fergusons Grundsätze der Moral-Philosophie	672
Fidlers Antipapistisches Journal	735
Formeys Entwurf aller Wissenschaften	560
Forslag til en Landværns Indretning i Danmark	503
Francesco Fanzago Orazione delle Codi di Giusep- pe Tartini	623
Förtsch, Ad Locum Pauli Rom. I. 16, de Scopo Evangelii Christi	607

G.

Gerards Gedanken von der Ordnung der philosoph. Wissenschaften	446
Gerhard, Materia Medica	640
Gerstlacher, Tractatus medico legalis de Stupro	784
Gesners Schriften, Dritter Band	718
Graaes Arier og Sange. Förste Bind	693
Gruners Gedanken von der Arzneywissenschaft	671
Gundlings rechtliche Ausarbeitungen	461

H.

Hallers Smaa Skrifters tredie Deel	669
Hammers Forsøgende Natur-Lære	612
Harles De vitis Philologorum nostra ætateclarissi- morum. Vol. IV.	432
Hase, Anweisung zu Bienenzucht	768
Hæschers Heilige Reden über wichtige Wahrheiten des Christenthums	671
Heineccii Antiquit. Germanicæ Jurispr. patriam il- lustrantes &c. Tom. I. Lib. 1. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.	665
Heinrich und Emma, ein Gedicht	704
Heliodori Æthiopica	688
H h h 2	Hell

Register.

Hell, Appendix ad Ephemerides Anni 1773. de parallaxi Solis	Side 799
Herders Abhandlung über den Ursprung der Sprache	525
Hervigs währe Beschreibung zweyer an einander gewachsener Kinder	559
Hess, Zwo Gedächtniß-Reden auf grosse Staatsminister, gehalten von grossen Staatsministern	704
Heyne, Pindari Carmina cum varietate Lectionis	635
Hillers Lieder mit Melodien	558
Hippocratis Buch von der Lebensordnung in hthigen Krankheiten	687
Hirschels medicinische Nebenstunden	688
Hirtenbrief Seiner Hochs. Gnad. des Bischoff von Speyer an eine Geistliche	761
Hirtii Syntagma Observationum philologico criti carum ad Lingv. Sacr. V. T. pertinentium	511
Hirts orientalische und ergetische Bibliothek	558
Hopfgarten über das Besondere und Neuheit	506

J.

Jerusalems Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion	734
Zochims Anleitung über die Religion vernünftig zu denken	687

K.

Kell (Abrah.) lader oversatte og udgive Vor Frelse-res Jesu Christi Levnets-historie fra hans Døb indtil hans Himmelstift	737
Karschinn (Anna Lovisa) neue Gedichte	512
Kæmphers Beschreibung des Reichs Japan	632
Kennikotts Motivation om hans Hebræiske Bibelværk	417
Kort Esterretning om de Kongel. Domainer s forrige reg nu værende economiske Forfatning	513
Körner, Idyllen des Theocrit, Bion, Moschus, und Koluthus	656

Register.

L.

	Side
Lamberts Beyträge zum Gebrauch der Mathematik	703
— — — Beschreibung einer mit dem Calauschen Wachs ausgemalten Pyramide	781
Land-Bibliothek für die Deutschen. Erst. Th.	512
Le Testament de Jean Jaques Rousseau	463
Les Druides, Tragedie	825
Leß, Die Lehre von der christliche Mäßigkeit und Reue	639
— — — Die christliche Lehre vom inneren Gottesdienst	496
Lettre sur l'homme & sur ses Rapports	616
Lettres de Md. la Marqu. de Pompadour	669
Lous Tentamina Experimentorum ad Compasum perficiendum	630
Lustspiele ohne Heyrathen	826
Luzac, Institutions du Droit de la Nature & des Gens du Latin de Mr. de Wolf	796
Lübeckers Afshandling om det vigtigste Saltvands- Fisserie i Danmark	519
— — — Upartieske Tunker angaaende de Danske Kjøbstæders Larv og Trang	529

M.

Marcard, von einer der Kriebelkrankheit ähnlichen Krampfsucht	559
Marx Observata quædam medica	672
Mascho's Ausführliche Unterricht, das ein Gott vorhanden ist	688
Medicinisches Bedenken über das so genannte Faulfieber	624
Megerlin, die türkische Bibel	447
Mellmann Commentatio hermeneutica Jur. Eccl. de Sententia excommunicatis	752
Menschings nouvelle Bibliotheque choisie des meil- leurs Auteurs François	592
Michaelis, die Erziehung des Dichters	477
Millers vollständige Einleitung in die theolog. Moral	819

Register.

Mosers Einleitung in das Markgräfliche Badische Staatsrecht	Side 716
Müllers Pilelær med dobbelt Hale og dens Phas-læne ic.	433
Møller, die Verdienste der Königl. Schwedische Gustave aus dem Wasastamm ic.	782
Møllers Forsøg til en Beskrivelse over Carlsbergs Provsie	551

N.

Naivetäten und Einfälle	815
Tettelbladts Erörterungen einiger einzelne Lehren des deutschen Staatsrechts	813
Neubauer Descriptio anatomica Nervorum Cardiacorum	624
Neue Schauspiele	428
Neue Sammlung auserlesener Wahrnehmungen aus allen Th. der Arzneywissenschaft	783
Neuer Schauplatz der Natur in einem freyen Auszug des Plüschischen Werks I B,	822
Novi Commentarii Soc. Reg. Sc. Goetting. Tom. II,	527

O.

Onomatologia botanica completa	528
Ouvrier, Neues Dramstädtisches Gesangbuch	734
Otia in Otio minime Otiolo	764

P.

Paalzows lehrreiches Denkmal der doppelten Ueberschwemmung des Seehauschen Districts in der alten Mark	814
Parkinson, A Journal of a Voyagets the south seas &c.	638
Preistley, Geschichte der Electricität	623

Register.

R.

	S. i. de
Rabeners Briefe	733
Ramlers lyrische Gedichte	736
Reichards Flora Moeno - Francofurtensis	670
Reseviz, die Erziehung des Bürgers	562 o. f.
Rousseau's Testament	463
Roustan's Reponce aux Difficultes d'un Theiste	509

S.

Saußure, Essai d'un Moyen de prevenir les difficultes de bled	591
Schirach, Biographie der deutschen, 4 Th.	432
— — Magazin der deutschen Critik	478
Schlegels dritte Sammlung geistlicher Gesänge	766
Schlössers Vorstellung seiner Universal-Historie	494
Schmids Theaterchronick	544
— — Heliodori Æthiopica recensuit	688
Schmidts vermischtte Gedichte	686
Schotts Entwurf einer Juristischen Encyclopedie und Methodologie	682
— — Sammlungen zu den deutschen Land- und Stadtrechten	763
Schröters Lithologisches Real-Lexicon	591
Schulz Bibliothek der griechischen Litteratur	510
— — Bibliothek der vorzüglichsten englischen Predigten	542
Schytte Staternes indvortes Regierung	449
Schütz Euriipides Pkænissæ	719
— — Chrestomathia Græca	720
Schwarz, Theologische Auffsätze	590
Scopoli Principia Mineralogiaæ systematicæ & practicæ	544
Seibolds Schreiben über den Homer	652
Seilers Kurze Geschichte der geoffenbarten Religion	800
Sendschreiben eines aufrichtigen und Wahrheitliebenden Naturalisten an alle die es lesen wollen	702
Spaldings Tanker om Folkesernes Værdie i Christendommen	705-721

Register.

	Side
Ståhlins Nachrichten von Escherkassen	553
Stauning's forte Anmærkninger over enkelte Steder af det Gamle og Nye Testam. Bøger	770
Storrs Observationes super N. Testamenti Versio- nibus syriacis	557
Sulzers schöne Künste	592
Sumaraskow, der erste und wichtigste Aufstand der Strelizen in Moskau im Jahr 1682.	811

L.

Tellers Wörterbuch des neuen Testaments	667
Teuthorns Ausführliche Geschichte von Hessen. 3 Band	701
Thomas Essai sur le Caractere, les Mœurs & l'esprit des Femmes	748
Thornings Bibel- og Kirke-Historie	594
Thunmans Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker	823
Thychsen, Tentamen de variis Cod. hebr. Vet. Test. MSS. generibus	491
Trillers opuscula medica ac medico-philologica	751
Tullins samtige Skrifter. Tredie Bind	785 o. f.

U.

Udkast til et Repertorium paa hellige og moraliske Tanker	817
Ueber die Nähbarkeit des Predigtamts und deren Besförderung	660
Underretning om Christians Pleyehuns i Kopenhagen	545
Urspurger, Versuch einer genauern Bestimmung des Geheimnißes Gottes und des Vaters und Christi. Dritter Stück	750

V.

Waglers neue Betracht. über des Verfahren bey der Inoculation der Blattern	507
---	-----

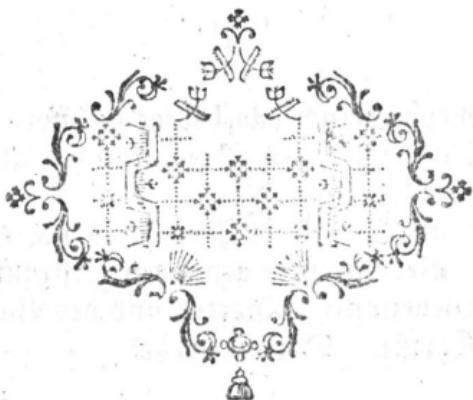
Walchs

Register.

	Side
Walchs neueste Religions Geschichte. Zw. Th.	524
— — — Aſhandling de Romanorum in tolerandis diverſis Religionibus Disciplina publica	588
Welthusens Exercitationes criticæ in Jobi C. XIX. 23. 29.	570
Versuche über einige erhebliche Gegenſtände, welche auf den Dienſt des Staats Einfluss haben	809
Wenſtenholz Priuſſkrift om Folkemængden i Bonde- ſtanden	642
— — — Priuſſkrift om Vandledningerne	658
Wichmanns Abh. von den thuenden Gehorsam Christi	639
Wilhelmine, et proſaiſk komiſt Digt	497
Voltaire der Reſormator	767
Vorbereit. zur Erlernung der nützlichsten Wissenschaften	430

3.

Zuſäze einer Catholischen Franken zu den Briefen eines Bayern über die Macht der Kirche und des Pabſtes	653
---	-----

Andet Register

over
de vigtigste Materier,
som forekomme i det
Andet Hæfte.

A.

	Side
Arter og Sange, Samling deraf	693
Aristokratiets Overeenstemmelse med Despotisme	473
Avltingen, adskillige Systemer derover	444

B.

Det Besynderlige, Tanker derover	506
Borger, Afhandling om hans Opdragelse og Unders- viisning	561 o. f.
Grædre-Historie, den gamle og nye	626
Gøndergaardes tjenligste Størrelse, Prissskrift derom	673

C.

Christians Pleye-Huus Underretning derom	546
--	-----

D.

Dands, Forsvar for dens Uskyldighed uden Misbrug	803
Despotismus, Tanker derom	460 og 468
Despotismus om den har nogle Grundlove, og hvilke med Betenkning derover	469
Despotismi Fordeele	472
Despotens Overeenstemmelse og Uovereenstemmelse med Monarchen	470
Dommere de Kongelige, paa Wordingborgs Amt	514

E.

Register;

E.

	Side
Eyedomi, som en Marsag til mange Læster med Folke- mængdens Tiltagelse	454

F.

Fiskerie, Saltvands, det vigtigste i Danmark	519
Folkemængden i Bondestanden, Priisskrist derom	642 og 689
Frihed, den borgerlige, som et fordeelagtigt og nød-	
vendigt Slaverie.	459
Fyldestgivelsen, Grotii Theorie derom	504
Feeleller, deres Verdie i Christendommen, Tanker	
derom	705 o. f.

H.

Haandskrifter, hebraiske, Forsøg derover	491
Herredomme, hvorvidt kan figes at være af Gud	456

I.

I <u>Esu</u> , hans Characteer, en Anmærkning derover	746
— — — hans Opsøsel i Jerusalem med at uddrive	
dem, som der solgte og fæbte i Templet,	
Reflexion derover	747
Insecter, deres Forvandling, Tanker derom	440 o. f.

K.

Kierlighed til Fædernelandet, Tanker derom	484 o. f.
Kiohtæder, de Danske, upartieske Tanker om deres	
Tarv og Trang	530
Krigskunst, de gamle Chinesers	698

L.

Lære, I <u>Esu</u> , bekræftet ved Mirakler, er vel overeen-	
stemmende med Menneskenes Erfaring og	
Feelelse	569

Register.

Side

M.

Menneske-Forstand, den almindelige, (Sensus communis) hvad er	568
Middel-Ting, Tanker derover	804
Mirakler, at Christi har ikke bestaaet i Bedragerie	787
Modgang	788
Monopolia	ibid.
Musik	ibid.

N.

Natur-Lære, den Forsøgende	612
Navnkundighed	789
Nazareth, Jesu Opsættelse i dens Synagoge, Anmærkning derved	743
Nikodem, hans Samtale med Christo, Anmærkning derved	741
Notification om Hr. Rennibots hebraiske Bibel-Værk	417
Nysen	790

O.

Opdagelser, Engelslændernes i Sydsøen, Esterretning derom	598
Opdragelses-Anstalt, en borgerlig, dens Nødvendighed og Nutte	563
Opdragelse og Undervisning, Forstiel imellem den Lærdes og den gestædige Borgers	566
Opdragelses-Anstalt i Hovedstaden	579
Opstandelse, Christi, dens Forudsætning og Bished, Præken derom	753
Oversættelser	790

P.

Philosophie	791
Pile Larven, Afskrift derom	433
Poli-	

Register.

	Side
Politik, Begreb derom	450
— — om og hvorvidt den er en Kunst i at bedrage	452
Prædiken Beltalenhed derudi	ibid.
Prædike-Embedet, Afhandling over dets Nytte	660
Præster	ibid.
Projecter, Tanker derom	785
Promotioner	792

N.

Raad, Fyrsternes, Tanker derom	465 o. f.
Reformationens Aaledning	483
Regiering, Staternes indvoertes	449.
Regiering, den chineske	474
Regentere og Regiering, hvorvidt ere af Gud	456 o. f.
Religion, som alle Regieringers almindelige Grund- stotte	481 o. f.
Religion, den Alabenbarede, den Tolneriske Hypothe- se, om dens Øyemærke igiendrives	607
Het og Nytte i Staterne kan ey altid bestaae med- hinanden	450

S.

Sange, de gamle nordiske, deres Hensigt	693
Skoler, Agerdyrkningens, paa Landet	577
Skoler for Haandværks Lærlinger	579
Skolemestere paa Landet, hvorledes og hvorfra bekom- me tilstrækkelig Løn	578
Skolestugt	586
Skribent, en Politisk, hvad maa tage i Agt	453
Sokrates, nye Forfører for ham	503
Spøyl, det gyldene	522
Sprog, Afhandling om deres Oprindelse	526
Sprog, dets Berigelse med nyedannede Ord, hvad Horsigtighed derved er at tage i Agt	614
Sprog, det Tydiske, Illustrering der til	669
Straffer, de guddommelige, maa have Mennesters Forbedring til Øyne med.	505
	T.

Register.

Z.

	Side
Toleranze, de gamle Romeres, i Henseende til fremmede Religioner	588
Tre-Eenigheden, om Deyvis derfor er at finde i M. B. I. 1. 2. 3. og Psalm. XXXIII.	772
Tyrannie, et vis Slags, som sves over Qvindekisnnet	806

U.

Universal-Historie, Forestilling deraf	494
--	-----

V.

Vaarnerettighed, Tanker derimod	691 o. f
Vandledning fra Agre, Enge og Moser, Prisskrift derom	657
Væsener, underjordiske, deres Muelighed	861
Veltalenhed i Prædikener	792
Venetianernes Omhue for at forebygge Monarchie	473
Vespasian, Beretning om ham	787
Bidenskaber, de Philosophiske, deres Orden	440
Bidnesbyrd, den Hellig Lands, at vi ere Guds Børn, paa hvor mange Maader kan begribes og forstaaes	711

Æ.

Ære, den sande og false, og Skilderie af den sidste Ævighed, Hervedets, Tale derom	48 75
---	----------

